

શ્રી યશોવિજયજી
જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

નં. ૨૦૧

Kamal Jain Mohanmala Series No. 22

THE LIFE OF LORD MAHAVIR.

By

Vakil Nandlal Lallubhai
BARODA.

Published by

Shah Lalchand Nandlal.

Shri-Shriman Mukti Kamal Jain Mohanmala
Kothi Pole-BARODA.

[Edition]

[1500 Copies

Vira Samvat
2451

A. D.
1925

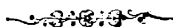
Shriman Mukti Kamal Jain Mohanmala Series No. 22

THE LIFE OF LORD MAHAVIR.

By

Vakil Nandlal Lallubhai
BARODA.

Published by

3363

Shah Lalchand Nandlal.

Secretary-Shriman Mukti Kamal Jain Mohanmala
Kothi Pole-BARODA.

First Edition]

[1500 Copies

Samvat
1981

Vira Samvat
2451

A. D.
1925

શ્લોકોના ભાષાન્તર.

ધન્દ્રોના સમૂહથી નમસ્કાર કરાયેલા, દોષરૂપી અગ્નિને
બુઝવવામાં પાણી સમાન, નીરાગતા બુદ્ધિથી શોભતા (બૈલવવાળા),
સંસારરૂપી સાગરના તીર સમાન, ધૈર્યશાળી, ગંભીર એવા આગ-
મના કથન કરનારા, મુનિરાજોના મનરૂપી આંખાના વિષે પોષ્ટ
સમાન, સજ્જનોને વિષે ધન્દ્ર સમાન, મોક્ષમાર્ગમાં ખીરાજમાન
(અથવા મોક્ષમાર્ગમાં સ્થિતિ કરવાને માટે), શ્રી વીરપ્રભુને
નિત્ય નમસ્કાર હો. ૧

ભાષાન્તર (શ્રીમદ્ યશોવિજયજી)

વડોદરા—ધી હુહાણામિત્ર સ્ત્રીમ પ્રિં. પ્રેસમાં અંબાલાલ વિકૃલભાઈ ઠક્કરે
પ્રકાશકને માટે 'અપ્યુ'. તા. ૧૫-૭-૧૯૨૫.

જેમનું જ્ઞાન અનન્તવસ્તુ વિષયક છે, જે હંમેશાં દેવતા-
ઓથી પૂજય છે, જેમનું વચન અન્ય મતવાદીઓ (દુર્નય કરનારા)
ના કોલાહલથી લોપાતું નથી, રાગદ્વેષ પ્રમુખ શત્રુગણને જેને ક્ષણ-
વારમાં પરારત કરેલ છે, તે વીરપરમાત્મા મારી બુદ્ધિને કલુષ
રહીત (નિર્મળ) કરે. ૧

ભાષાન્તર (શ્રી મલ્લિસેણસૂરી.)

વક્તવ્ય !

સાળાના રરમા પુષ્પ તરીકે આ અંથ, ધર્મપ્રેમી શાસનરસીકો સમક્ષ રજુ કરતાં હર્ષ ઉર્મિઓ ઉછળી રહેશે. મારો પૂજ્ય પિતા-શ્રીજી અંથના લેખક અને સંપાદક હોય, ત્યાં હું કાંઈ વિશેષ લખું એ ઉચિત કેવી રીતે હોય !

શ્રી મહાવીરચરિત્રો બહાર પડેલ છે, છતાં આ અંથને પ્રસિદ્ધ કરવાનું કારણ શું ? એવો અથવા એવા રૂપનો પ્રશ્ન કોઈને ઉપસ્થિત થાય, તો તે વાસ્તવિક છે.

ભગવંત મહાવીરસ્વામિનું ચરિત્ર એવા પ્રકારનું છે, કે જેટલી વ્યક્તિઓ તેને આલેખવા પ્રયત્ન કરે, તે સર્વ તેને સર્વ રીતે સંપૂર્ણ આલેખી શકે નહિ. જે જે દ્રષ્ટિબિંદુથી તેને આલેખવા પ્રવૃત્તિ થાય, તે તે રૂપમાં તેને આલેખી શકાય; અને એમાંજ ભગવંતના જીવનની અને ચરિત્રની વિશેષ મહત્વતા અને રસિકતા છે. દ્રષ્ટિબિંદુની તારતમ્યતાથીજ, આલેખન પદ્ધતિની તારતમ્યતા થાય છે.

અંથમાં ઝંમકતી ભાષા શૈલી નહિ માલમ પડે; અલંકારી લેખીની નહિ દેખાય; કેવળ શબ્દરચનાથી મોહમાં નાખવાની પ્રવૃત્તિ નહિ વ્યક્ત થાય, પરંતુ તે સર્વ કરતાં ધર્મપ્રેમી, શાસન રસીક સજ્જનોને જેની ખાસ જરૂર છે, તે ધર્મના અંતરંગ પ્રેમ-પ્રવાહના સ્પુરતાં ઝરણાં દ્રષ્ટિગોચર થશે.

વીસમી સદીના વિચાર સ્વાતંત્ર્યનો પ્રાચે અભાવ જોવામાં આવશે; અને તેના સ્થાને પવિત્ર જિન અને જિનાગમમાં વિશેષ શ્રદ્ધા રાખી, આત્મકલ્યાણ કરવાને ઉદ્યમી થવાને માટે આગ્રહ માલમ પડશે.

અંથની પ્રૌઢતા તેની ગૌરવતામાં નથી; પરંતુ શાસ્ત્ર મર્યાદામાં

રહી પ્રભુનું જીવન આલેખવાની ભાવનામાં છે; ચરિત્ર સાથે અંત ગત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન, કર્મસ્વરૂપ વિ. નું થોડું જ્ઞાન વાંચક વર્ગને પુરા પાડવાના વિચારમાં છે; અને તે અપેક્ષાએ આ ગ્રંથ તેના પ્રકારનો પહેલો છે, અને તેજ પ્રસિદ્ધિનું મૂખ્ય કારણ છે.

ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિથી પ્રભુનું જીવનચરિત્ર આલેખવાની જરૂરીઆતનો આથી નિષેધ થતો નથી. તે દ્રષ્ટિએ પણ પ્રભુનું જીવનચરિત્ર લખાવવાની જરૂરીઆત સ્વિકારાય છે.

ગ્રંથ સાદ્યંત વાંચી જવાની ભલામણમાંજ વકતવ્ય પુરૂં થાય છે.

ગ્રંથ પ્રસિદ્ધિ કાર્યમાં મારા બંધુ વાડીલાલની સૂચના અને સલાહ માટે તેમનો આભાર માનું છું.

પ્રુફ સંશોધનમાં દ્રષ્ટિદોષ તથા પ્રેસદોષથી જે ભુલચુક રહી ગઇ હોય, તેને સુધારી વાંચવા વિનંતી કરી, તે માટે ક્ષમા ઇચ્છું છું.

માળાના પુખ્ત તરીકે આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કરવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે માટે હું અહોભાગ્ય માનું છું.

શાસનદેવતા શાસનાધિપતિના જીવન વાંચન-મનનમાં સર્વ ને પ્રેરે, અને તેમાં રતિ ઉત્પન્ન કરી તે માર્ગે પ્રવર્તવાને ભાવના પ્રદીપ્ત કરે, અને તે પ્રણાલીકામાં ટકી રહેવા બળ અર્પે, એજ આકાંક્ષા.

શ્રીમુક્તિ કમલ જૈન મોહનજ્ઞાન-
મંદિર. કોટીપોળ. વડોદરા.
અષાઢ સુદ ૬

મોહનપ્રતાપીનન્દ
ચરણોપાસક
લાલચંદ.

આચાર્ય શ્રીમદ્ ૧૦૦૮ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી.

જન્મ-સિદ્ધકોટ. ૧૯૩૫ વૈશાખ શુભ ૧૩.

ગણિ-પંચાસ-અમદાવાદ. ૧૯૭૩ માધ શુભ ૬.

આચાર્ય-અમદાવાદ-રાજનગર. ૧૯૮૦ માધ વ૦ ૧૦.

અર્પણ પત્રિકા.

—1001—

પરમોપકારિ, પૂજ્યપાદ, શાન્ત્યાધનેક ગુણુલંકૃત—

આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી મહારાજ

આપશ્રીએ મારા આત્મ કલ્યાણાર્થે, મને ધર્મનો યોગ આપવાને ખાસ પ્રયત્ન કરી મારા ઉપર ઉપકાર કરેલો છે. શાસ્ત્રોક્ત વિધિપૂર્વક સમ્યક્ત્વ મૂલ ખારવતરૂપ શ્રાવકધર્મનું આરોપણ કરી, વ્યવહારથી દેશવિરતિનો અધિકારી બનાવ્યો છે; તેથી આપ મહારા ધર્માચાર્ય છો. આપશ્રી આગમના અભ્યાસી છો. શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરી મહારાજના તથા ન્યાયશાસ્ત્રવિશારદ ન્યાયાચાર્ય-મહામહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી આદિપૂર્વાચાર્યના તત્વના ગ્રંથોના ઘણા પ્રેમી છો; અને તેનું વાંચન-મનન વિશેષ કરી શ્રી જિનાગમનું રહસ્ય શું છે, એ જાણી તેનો લાભ વ્યાખ્યાન દ્વારા શ્રી સંઘને આપવા સદા ઉત્સાહી છો. આપની વક્તૃત્વ શક્તિથી આપશ્રીએ ઘણા જનોને ધર્મયોગ પમાડ્યો છે. મગવંતની આજ્ઞા અને આગમના ફરમાન ઉપર આપને પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે. સમ્યક્જ્ઞાન, ક્રિયા અને ચારિત્ર રૂપ મોક્ષમાર્ગને વિષે આપ પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છો અને તે માર્ગે પ્રવૃત્તિ કરવા લવ્યજીવોને યોગ કરવાને સદા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છો; ઇત્યાદિ ગુણોથી આકર્ષાઈ આપશ્રીને આ ચરિત્ર ગ્રંથ અર્પણ કરી, આપશ્રીના મારા ઉપરના ઉપકારના આભારની લાગણી અંશે વ્યક્ત કરું છું.

સેવક,

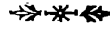
નંદલાલ લલ્લુભાઈની

૧૦૦૮ વાર વંદણા.

આ ગ્રંથના અંગે મદદ લીધેલા ગ્રંથોની યાદી.

- ૧ શ્રી ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરૂષ ચરિત્ર.
- ૨ આચારાઃ સૂત્ર. (ભાષાંતર)
- ૩ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર. (ભાષાંતર)
- ૪ મુખ્યોધિકા. (ભાષાંતર)
- ૫ જૈન તત્વાદર્શ.
- ૬ પંચપ્રતિક્રમણ સૂત્રાણિ. (મોટી અર્થવાળી)
- ૭ ઉપદેશ પ્રાસાદ.
- ૮ પ્રશ્નોત્તર. (શ્રીમદ્ આત્મારામજી મહારાજ કૃત)
- ૯ કર્મગ્રંથ સાર્થ.
- ૧૦ ધર્મરત્ન પ્રકરણ.
- ૧૧ ઉપદેશમાળા.
- ૧૨ અધ્યાત્મસાર.
- ૧૩ પ્રવચન સારોદ્ધાર.
- ૧૪ આત્મ પ્રબોધ.
- ૧૫ અનુત્તરોવાઈ સૂત્ર.
- ૧૬ અંતગડદસાંગ સૂત્ર.
- ૧૭ સમ્યક્ત્વકૌમુદી.
- ૧૮ શ્રી તત્વાર્થ સૂત્ર.
- ૧૯ શ્રી ધન્યકુમાર ચરિત્ર.
- ૨૦ શ્રી જ્ઞાતાસૂત્ર.
- ૨૧ ભરતેશ્વર બાહુબલી વૃત્તિ. (ભાષાંતર)

નિવેદન.

જીવનને સદ્ગુણી બનાવવા માટે સત્શાસ્ત્ર શ્રવણ, વાંચન, મનન, તથા સતપુરૂષોનો સમાગમ, એ શુદ્ધ નિમિત્ત કારણ છે. સ્વયંબુદ્ધ જેઓ પૂર્વભવના શુદ્ધ અભ્યાસ અને ક્ષયોપશમના યોગે, પોતાની મેળે તત્ત્વબોધ પામી જીવનને શુદ્ધ બનાવવાને સમર્થ નીવડે છે, તે શીવાયનાને તો કોઈને કોઈ શુદ્ધ નિમિત્તની જરૂર હોય છે. જિનાગમ એ સત્શાસ્ત્ર છે, અને તેનું શ્રવણ, વાંચન, મનન એ શુદ્ધ નિમિત્ત કારણ છે. તેનું આલંબન લઈને અનેક પુણ્ય-શાળી જીવોએ પોતાનું જીવન શુદ્ધ બનાવી, પોતે ઉચ્ચકોટીમાં આવી આત્મકલ્યાણ કરી ગયા છે.

જિનાગમના ચાર વિભાગો છે.

૧ દ્રવ્યાનુયોગ—જે ષડ્ દ્રવ્યો, કાલને જીવાજીવમાં અન્તર્ભાવ કરવાથી પાંચ અથવા ધર્માસ્તિકાયાદિને અજીવમાં દાખલ કરવાથી જીવ અને અજીવ એ બે દ્રવ્યો, દરેકનું યથાસ્થિત લક્ષણ સ્વરૂપ, સહભાવી ગુણો, ક્રમભાવિપર્યાયો, અનેક પરિણામો, ભિન્ન ભિન્ન કાલે જુદી જુદી પરિવર્તનાઓ, દરેક સમયે ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્યનું ઘટવું, ઇત્યાદિક તત્ત્વ નિશ્ચિત્ત્વ સમ્યક્ત્વ શુદ્ધિ તથા કર્મનિર્જરાના હેતુભૂત વિચાર બતાવનાર છે.

૨ ચરણકરણાનુયોગ—મુક્તિમાર્ગ, સાધુ, શ્રાવક, ધર્મનો આચાર, ક્રિયા, શુભભાવમાં કેવી રીતે વર્તવું, અશુભ ભાવમાંથી કેવી રીતે નિવર્તવું, હેયોપાદેય, કર્તવ્ય કર્તવ્યાદિ વિવેક, પાપ બન્ધનો ત્યાગ શી રીતે થાય, ઇત્યાદિ સંવરના અને નિર્જરાના વિચારો બતાવે છે.

૩ ગણિતાનુયોગ—જીવાજીવો દ્રવ્યોની સંખ્યા, પરસ્પર અદ્યપબદ્ધત્વ, કાયસ્થિતિ, ભવસ્થિતિ, સંવેધાદિ, જ્યોતિશ્ચક્રના

ચારાદિકનુ ગણિત, દ્વીપ, સમુદ્ર, નરક, વિમાનાદિક્ષેત્રમાન, તથા તેની ગણતરી વિગેરે વિચારો દર્શાવે છે.

૪ ધર્મ કથાનુયોગ—મહા પુરૂષોની જીવન પ્રણાલિકા, તે માંથી જળકતી ઉત્તમ નીતિ, સદાચરણ, પૂર્વકાલીન ઇતિહાસ, દીર્ઘ-દ્રષ્ટિએ વિચારતાં પૂર્વાપર કાલનો અનુભવ, ઉપાદેયવસ્તુ પ્રત્યેનો આદરભાવ, અસદાચારિના ચારિત્રથી થતી અસદાચાર પ્રત્યેની ગહી, સાધુ શ્રાવકોના આચાર પ્રત્યે પડતા ઉત્તમ ચલકાટ વિગેરે વિચારો દર્શાવે છે.

આ ચારેમાંથી સામાન્ય રૂચિવાળા બાળજીવોને તો ધર્મ-કથાનુયોગ વિશેષ ઉપકારી છે. આગમમાં શ્રી જ્ઞાતાસૂત્ર, ઉપાશક દર્શાંગ, વિપાકસૂત્ર, ઉત્તરાધ્યયન વિગેરે કથાનુયોગના અંથો છે.

સંસાર યાત્રામાં પડતા યુવકવર્ગને, તેમજ સંસારના વિષયો માં લુપ્થવર્ગને, કથાના તથા ચરિત્રના અંથો માર્ગદર્શક નીવડે છે. મહાપુરૂષોના ચરિત્રો વિવેકથી વાંચી, તેનો પૂર્વાપર સંબંધ વિચારી, તે ઉપરથી સાર ગ્રહણ કરવામાં આવે, તો તેથી વિચાર સુધારણાને, આત્મપ્રણતિ નિર્મળ બનાવવાને વિશેષ મદદ મળે છે. કલિકાળ સર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજે શ્રી ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર અંથ લખી, આપણા ઉપર મહાન્ ઉપકાર કરેલો છે. તેનો આશય એજ પ્રકારનો હોવો જોઈએ, એમ પ્રથમ દર્શનિય અનુમાન જાય છે. એ અંથની અંદર એવી તો ઉત્તમ ઘટના કરવામાં આવી છે કે, બાકીના ત્રણે અનુયોગનુ જ્ઞાન, વાનગી રૂપે તેમાંથી જળકી નીકળે છે.

મને જીવન ચરિત્રો અને ધર્મકથાનુયોગના અંથો વાંચનની રૂચી પ્રથમથી હતી, અને મહારી જીવન યાત્રામાં તે મને મદદગાર થયા છે. નોવેલ કૃત્રિમ ચિત્રો રજુ કરે છે, ત્યારે ચરિત્રમાં વાસ્તવિક ગુણોનુંજ વર્ણન આવે છે. ખરી કસોટીના પ્રસંગોએ ચરિત્ર નાયકે બતાવેલી ધૈર્યતા, વાપરેલી બુદ્ધિ, અનુકરણીય હોય છે,

શાસનસેવાના અંગે કોઇ ગુણીજનનું ચરિત્ર લખાઇ બહાર પાડવામાં હું નિમિત્ત કારણ થાઉં તો સાડું, એવા વિચારથી કેટલાક પ્રશ્નો તૈયાર કરી, તે છપાવી તેવા પ્રકારનું સાહિત્ય લેશુ કરવાની શરૂવાત પણ કરેલી હતી.

સંવત ૧૯૭૬ ના ઉન્હાળાની શરૂવાતમાં, વિશેષે કરી મહારા ઉપર ઉપકાર કરવાના ઉદ્દેશથી, પરમોપકારી, પરમપૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયમોહનસુરીજી મહેસાણાથી વિહાર કરી વડોદરે પધાર્યા હતા. તેમની સાથે તેમના મૂખ્ય શિષ્ય પન્યાસજી મહારાજ શ્રી પ્રતાપવિજયજી, મુનિ ઉદયવિજયજી, અને નવીન દીક્ષિત મુનિ ધર્મવિજયજી હતા.

વ્યાખ્યાનના વખત શીવાય ખાસ વખત કાઢીને શ્રીમદ્ ઉમાસ્વાતીવાચકકૃત શ્રી તત્ત્વાર્થસૂત્ર, જેના ઉપર શ્રી સિદ્ધસેન સૂરીએ ઘણીજ સારી વિસ્તારવાળી દીકા સંસ્કૃતભાષામાં કરેલી છે, તે ગ્રંથ સંલગાવવા તથા સમજાવવાને તેઓશ્રીએ કૃપા કરી. તેનો લાભ ખીજા કેટલાક જ્ઞાસુખધુઓ પણ લેતા હતા.

ચોમાસા માટે સુરત વિગેરે સ્થળના સંઘ તરફથી વિનંતી છતાં, ખાસ ઉપકારાર્થેજ તેઓશ્રીનું આતુર્માંસ તે સાલમાં વડોદરામાં થયું. વ્યાખ્યાનમાં શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રનું વાંચન ચાલતું હતું. આતુર્માંસ સંપૂર્ણ થયા પછી તેઓશ્રી અત્રેજ ખીરાજતા હતા.

સંવત ૧૯૭૭ના માગસર સુદ ૧. તા. ૧૧-૧૨-૨૦ ની પાંચલી રાત્રે જાગૃત થતાં, લોકોત્તર મહાપુરૂષ ભગવંત મહાવીર પ્રભુનું ચરિત્ર ગુજરાતીભાષામાં લખવાના વિચાર ઉદ્ભવ્યા. જેમનું જીવન પરમશુદ્ધ છે, જેમનું જાળ, વીર્ય, પરાક્રમ, ચરિત્ર, ઉત્તમોત્તમ અને અનુકરણીય છે, એવા તીર્થંકર પ્રભુનું ચરિત્ર લખવાના વિચારો એ ઘણું જોર કર્યું. તૂર્ત તે વિચારો નોટખુકમાં ટાંકી રાખ્યા. તે વિચારની શરૂવાત કરતાં આ પ્રમાણે ટાંચણ કર્યું છે.

“ ભગવંત શ્રી મહાવીરચરિત્ર ગુજરાતીભાષામાં લખવાનો

વિચાર ઉદ્ભવ્યો. ભગવંતના જીવે પ્રથમ સમક્ષિતની પ્રાપ્તિ કરી, ત્યારથી તે નિર્વાણ પામ્યા ત્યાં સુધીનું ચરિત્ર, ક્રમવાર વિવેચન પૂર્વક, જૈનસિદ્ધાંતાનુસાર, બોધકની સાથે જૈનતત્ત્વજ્ઞાનનો વાંચક વર્ગને ચર્ચિત્વિત બોધ થાય, અને આત્મપ્રગતિની તેમનામાં ભાવના જાગૃત થાય, એવી શૈલીથી લખવાને માટે ઉપયોગ રાખવો. ” ઇત્યાદિ

ઉપરના જે વિચારો રાત્રે ઉદ્ભવ્યા હતા, તે પ્રાતઃકાળે આચાર્ય મહારાજ તથા પન્યાસજી મહારાજને જણાવ્યા. તે મહા પુરૂષોએ એ વિચારો અમલમાં મુકવાને પ્રોત્સાહન આપ્યું.

આસન્નઉપકારી પ્રભુના શાસનમાં જીવન ગુજારી આત્મ કલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓમાં યથાશક્તિ બળ વીર્ય ફેરવી, જીવનને શુદ્ધ બનાવવાને પ્રયત્ન કરવો, એ જીવનનું મૂખ્ય કર્તવ્ય છે. એ કર્તવ્યના અંગે આ ચરિત્ર લખવામાં જેટલો કાળ જશે, તેટલો એકાંત લાભદાયી છે, એમ મનમાં નિશ્ચય થયો.

ભગવંત મહાવીર પ્રભુનું ચરિત્ર મોટા ગીતાર્થ મહાશયો ચ-
થાર્થ સ્વરૂપમાં આલેખી શકે. તેવા મહાન્ કાર્યનો આરંભ કરવો, એ
એક પંગુ માણસ મહાન્ જલધિ તરવાને અભિલાષા કરે, તેના જેવું
કઠિન કાર્ય છે. તોપણ મહારા પોતાના આત્મક્ષિતની ખાતર અને
જ્ઞાનાવરણીયાદિ ઘાતિ કર્મ ખપાવવા, આ કાર્ય એક પ્રકારનું શુદ્ધ
નિમિત્ત કારણ છે એવી શ્રદ્ધા થવાથી, મહારી આ પ્રવૃત્તિ ગીતા-
શોની દ્રષ્ટિમાં નિર્મોલ્ય જણાય, તોપણ મહારે આ કાર્યનો આરંભ
કરીને, આ સદ્પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવી, એવી ભાવના દિવસે દિવસે પુષ્ટ
થતી ચાલી. શ્રીમદ્ મહાવિજયજી મહારાજે ભગવંત આદિશ્વર પ્રભુના
સ્તવનમાં જણાવ્યું છે કે,

“ જિન ઉત્તમ ગુણ ગાવતાં, ગુણ આવે નિજ અંગ, ”

જે કે શ્રીમદે એમાં પોતાના ગુણ અને દાદા ગુરૂના નામ
વ્યક્ત કરેલાં છે, તોપણ તેમાં રહેલ ઉત્તમ બોધના ઉપર અંતરંગ

વિશ્વાસ હોવાથી, મહારી શક્તિ ઉપરાંતનું આ મહાન કાર્ય મેં મહારા પોતાના આત્મહિતાર્થેજ હાથ ધરેલું હતું.

આ ચરિત્ર લખવાના માટે તમામ અંગ અને ઉપાંગનો યથાર્થ અભ્યાસ કરવાની આવશ્યકતા છે; અને તેનો અભ્યાસી ભગવંતનું ચરિત્ર ખરોખર આલેખી શકે. પણ તે તો મહારા અધિકાર બહાર અને શક્તિ ઉપરાંતનો વિષય હોવાથી, તે પ્રમાણે હું કંઈ કરી શકું નહીં, એ સ્વાભાવિક છે. પણ પન્યાસજી શ્રી પ્રતાપ વિજયજી મહારાજે શ્રી અંતગઢદશાંગસૂત્ર તથા અનુત્તરોવાઈ સૂત્ર, તથા શ્રી જ્ઞાતાસૂત્ર, વિગેરે આગમમાંથી શ્રી શ્રેણિકરાજના પુત્રો તથા રાણીઓ વિગેરેના અધિકાર વાંચી સંલગ્નિની નોટ કરાવી; તે તથા ખીજા ગ્રંથોની જે યાદી જુદી આપવામાં આવી છે, તે ગ્રંથોની મદદ લેવામાં આવી છે. એ ગ્રંથોના વાંચન અને વિચારણા વખતે જે આનંદ થતો હતો, તે અલૌકિક હતો. આ ચરિત્ર લખવાના વિચાર ઉદ્ભવ્યા, ત્યારથી હું પોતે મને પોતાને તો એકાંત લાભજ માનું છું. આ મહારા પ્રયત્નથી આ ગ્રંથના વાંચક બંધુ અને બહેનોને કંઈ અંશે લાભ થશે, તો તેથી હું મને પોતાને વધુ લાગ્યશાળી માનીશ.

ભગવંતનું ચરિત્ર વિદ્વાનો જે દ્રષ્ટિથી લખવા ધારે, તે દ્રષ્ટિથી લખી શકે તેમ છે. મેં તો ફક્ત ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને જૈન દ્રષ્ટિથીજ લખવાનો યત્ન કરેલો છે. આ ચરિત્ર વિદ્વતા ભરેલી છટાદાર ભાષામાં લખાયેલો નથી એમ માફ પોતાનું માનવું છે; અને તેથી વિદ્વાનોની દ્રષ્ટિમાં કદી હાંસીપાત્ર જેવો આ પ્રયાસ લાગશે; તો પણ એટલુંતો હું જણાવવાની હિંમત કરું છું કે, આ ગ્રંથ વાંચક વર્ગને કદી ઉપકારી નહીં નિવડે, તોપણ નુકશાનકર્તા તો નહીંજ થાય.

પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયમોહનસૂરીજી તથા પન્યાસજી મહારાજ શ્રી પ્રતાપવિજયએ વખતોવખત આ ગ્રંથ લખવામાં શાસ્ત્રાધાર કાઢી આપવા પ્રયત્ન કરેલો છે; તેમજ એકં-

દર લખાણુ તૈયાર થયા પછી, શાસ્ત્રાજ્ઞા વિરૂદ્ધ કાંઈ લખાણુ થએલું ન હોય, તથા તેવું થએલું હોય તો તે રહી ન જાય, તેના માટે કાળજીપૂર્વક આ ચરિત્ર તપાસી જવાની સહાય કરેલી છે, તેથી તેમનો ઘણો ઉપકાર મહારા ઉપર થયો છે. શ્રીરામવિજય મહારાજે પણ કેટલોક ભાગ તપાસ્યો છે, તેથી તેમનો પણ ઉપકાર થયો છે. પાદરાનિવાસી મહારા મિત્ર વકીલ મોહનલાલ હિમચંદ તથા ખુદારીનિવાસી ધર્મરસીક ભાઈ ઝવેરચંદ પન્નાજી પણ આ ગ્રંથનો કેટલોક ભાગ તપાસી ગયા છે; આ બંને મિત્રો આ ગ્રંથ લખવાના પ્રસંગે વખતોવખત મને ઉત્સાહ આપતા હતા, તેથી તેમનો આભાર માનું છું. રા. રા. વકીલ છોટાલાલ ઝવેરભાઈ સુતરીયા, ખી. એ. એલ, એલ, ખી. તથા રા. રા. વામનરાવ આપાજી નિકતે, ખી. એ. એલ, એલ, ખી.; જેઓ ધંધાના અંગે સહચારી છતાં, મને ધંધામાં ઘણી રાહત આપવાને અહોનિશ કાળજીવંત છે, તેઓએ પણ કેટલીક ઉપયોગી સૂચનાઓ કરેલી છે; તેમનો પણ આભાર માનું છું.

આ ચરિત્રમાં જે જે ગ્રંથોમાંથી જરૂર પુરતા ઉતારા કરવામાં આવ્યા છે, તે તે ગ્રંથોના પ્રકાશક મહાશયોનો પણ આભારી છું.

આ ગ્રંથમાં શાસ્ત્ર તથાજ્ઞાના વિરૂદ્ધ લખાણુ ન થાય, તેના માટે બનતી કાળજી રાખી છે. છતાં અલ્પજ્ઞપણાના કારણથી તેવી ભુલ રહી ગઈ હોય, તો તે વાંચક મહાશય જણાવવા કૃપા કરી ઉપકાર કરશે, તો તે ભુલ સુધારવા હું પ્રયત્ન કરીશ.

ચિ. લાલચંદે આ ગ્રંથની ભાષા સુધારવા તથા પ્રુક્ષે તપાસવામાં અને એકંદર ગ્રંથ ખંડાર પાડવામાં ઘણી સહાય કરી છે. તેની શરૂવાતની ઉછરતી જીંદગીમાં ભગવંત મહાવીર ચરિત્ર મનન કરી વાંચવામાં, તેના આત્માને ઉંચ પ્રકારના સંસ્કારો પડશે, તો તેથી તેના ભાવિ જીવનમાં ઉત્તમ લાભ થશે; એ કંઈ ઓછો ફાયદો નથી. ભગવંતના ચરિત્રના ઘણા પ્રસંગો એવા છે, કે ગૃહજીવન પણ શાંતિમાં ગુજરવાને, તે એક અમૂલ્ય ઉપદેશકનું કાર્ય કરનાર

છે. તેમનું ભાવિ જીવન શુદ્ધ, સંસ્કારી, અને પવિત્ર નિવડો એજ ભાવના છે.

આ ચરિત્ર લખાઈ તૈયાર થયા પછી જલદી છપાઈ બહાર-પાડવામાં પ્રેસના માલિક રા. રા. વીઠલભાઈ આશારામ, તથા મેનેજર તરીકે કાર્ય કરનાર તેમના તનુજ ભાઈ અંબાલાલે પણ સારી મદદ કરી છે, એ જણાવવાની અત્રે જરૂર છે.

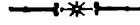
આ ગ્રંથ છપાવીને બહારપાડવાનું કાર્ય શ્રીમન્ મુકિત કમળ જૈન મોહનમાળા તરફથી ઉપાડી લેવાને શ્રીમદ્ આચાર્ય મહારાજે પરમ ઉદારતા બતાવી છે, તેથી વિશેષપણે તેઓશ્રીનો મારા ઉપર ઉપકાર થયો છે.

કોઠીપોળ, વડોદરા. }
અસાડ સુદ ૧૩, શનીવાર }
તા. ૪-૭-૨૫ }

શાસન સેવક,

વકીલ નંદલાલ લલ્લુભાઈ.

આભાર પ્રદર્શન:—

આ ગ્રંથ છપાવવામાં મદદ આપનાર ગૃહસ્થોની શુભ નામાવલી.

૩૦૦) શેઠ ઝવેરચંદ પન્નાભ	બુહારી.
૨૦૦) શેઠ અમરચંદ જગજીવનદાસ.	ભરૂચ
૧૦૦) બાઈ જઠાવ તે શેઠ નાથાભાઈ નરોત્તમદાસની ધર્મપત્ની શીનોર	શીનોર
૧૦૦) શેઠ છગનલાલ શંકરદાસ	શીનોર
૧૦૦) શેઠ નરોત્તમદાસ શંકરદાસ.	શીનોર
૧૦૦) શેઠ છોટાલાલ હરગોવીંદદાસ.	શીનોર
૧૦૦) શેઠ રતનચંદ મગનલાલ	ભરૂચ
૫૫૦) વકીલ નંદલાલ લલ્લુભાઈ	વડોદરા
૧૦૦) શેઠ વલ્લવજી બદવજી	માસરરોડ
૫૧) શેઠ છોટાલાલ વલ્લવજી માસરરોડવાળા	પાલેજ
૫૦) સ્વ. અ. સૌ. બાઈ ચંચળ તે શેઠ શંકરદાસ
વનમાલીદાસના ધર્મપત્ની	શીનોર
૧૦૦) શેઠ તારાચંદ દલીચંદ	પાદરા
૨૫) બાઈ મંછા. પીતાંબર જેતાજીની વિધવા હા.
દેવચંદ દલીચંદ	લુણાવાડા
૫૦) શા. હીરાચંદ કાલીદાસ હા. ત્રીભોવન ચુનીલાલ
(જ્ઞાન ખાતાના)	લુણાવાડા
૨૫) શેઠ નગીનદાસ બાપુલાલ	છાણી
૫૧) શેઠ નાનચંદ વલ્લવદાસ	સામરા
૨૫) શેઠ તારાચંદ રીખવદાસ	વડોદરા
૭૫) સ્વ. બાઈ કેવળ તે શેઠ મોહનલાલ ઘેલાભાઈની વિધવા વડોદરા	વડોદરા
૫૧) સ્વ. અ. સૌ. બાઈ મંછા તે વકીલ નંદલાલ
લલ્લુભાઈની ધર્મપત્ની	વડોદરા
૨૫) બાઈ પારવતી	અણસ્તુ

ઉપર જણાવેલા સદ્ગૃહસ્થોએ જે ઉદારતા દર્શાવી છે, તે માટે તેઓનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

શ્રીમન્ મુક્તિ કમળ જૈન મોહનમળા-કાર્યાધિકારી,

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.

મંગલાચરણ ૧

પ્રકરણ ૧ હું.

પહેલો અને બીજો ભવ. (નયસાર અને દેવભવ),

મુક્તાત્મા અને સંસારી જીવનું સ્વરૂપ-નયસાર-
રત્નું મુનિદાન-સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ-દેવભવમાં ઉત્તમ
થવું. ૨ થી ૮

વધુ મદદ.

૧૦૧) શેઠ કસ્તુરભાઈ અમરચંદ	ખંભાત
૧૦૧) શેઠ હીરાચંદ ઓધવજી	માંગરોળ
૨૫) શા. ચીમનલાલ સાકરચંદની કું.	ખંભાત
૨૫) શા. આશાભાઈ માણેકલાલ (પાછીયાપુરાવાળા) વડોદરા	

તપસ્યાના હતુ-નવાણાનું સ્વરૂપ-મુનિદાન હાસ્ય ૧૦ થી ૧૨

પ્રકરણ ૪ થું

ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ. (અક્ષરભો ભવ)

કર્મ પ્રકૃતિ—ચક્રવર્તી વાસુદેવ-ખલદેવ-પ્રતિ-
વાસુદેવ-વાસુદેવપણે જન્મ-પ્રતિવાસુદેવ અશ્વત્થીવ
નો વૃત્તાંત-અચલ કુમાર-સિંહ અને ત્રિપૃષ્ઠ કુમાર-
સ્વયં પ્રભા સાથે પાણ્ડિત્રહણ—પ્રતિવાસુદેવનો વધ-
વાસુદેવપણાનો અભિષેક—શ્રી શ્રેયાંસપ્રભુની દેશના-

આભાર પ્રદર્શન:—

આ ગ્રંથ છપાવવામાં મદદ આપનાર ગૃહસ્થોની શુભ નામાવલી:

- ૩૦૦) શેઠ ઝવેરચંદ પન્નાભી બુહારી.
 ૨૦૦) શેઠ અમરચંદ જગજીવનદાસ. ભરૂચ
 ૧૦૦) બાઈ જડાવ તે શેઠ નાથાભાઈ નરોત્તમદાસની ધર્મપત્ની શીનોર
 ૧૦૦) શેઠ છગનલાલ શંકરદાસ શીનોર
 ૧૦૦) શેઠ નરોત્તમદાસ શંકરદાસ. શીનોર
 ૧૦૦) શેઠ છોટાલાલ હરગોવીંદાસ. શીનોર
 ૧૦૦) શેઠ રતનચંદ મગનલાલ ભરૂચ
 ૫૫૦) વકીલ નંદલાલ લલ્લુભાઈ વડોદરા
 ૧૦૦) શેઠ વલ્લભજી બદલજી માસરરોડ
 ૫૧)
 ૫૦)

૧૦૦)

૨૫)

૫૦)

૨૫)

૫૧)

૨૫)

૭૫) સ્વ. બાઈ કેવળ તે શેઠ મોહનલાલ ઘેલાભાઈની વિધવા વડોદરા

૫૧) સ્વ. અ. સૌ. બાઈ મંછા તે વકીલ નંદલાલ લલ્લુભાઈની ધર્મપત્ની વડોદરા

૨૫) બાઈ પારવતી અણસ્તુ

ઉપર જણાવેલા સદ્ગૃહસ્થોએ જે ઉદારતા દર્શાવી છે, તે માટે તેઓનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

શ્રીમન્ મુક્તિ કમળ જૈન મોહનભાણી-કાર્યાધિકારી,

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.

મંગલાચરણ ૧

પ્રકરણ ૧ શ્રુતં.

પહેલો અને બીજો ભવ. (નયસાર અને દેવભવ).

મુક્તાત્મા અને સંસારી જીવનું સ્વરૂપ-નયસાર-
રત્નું મુનિદાન-સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ-દેવભવમાં ઉત્તમ
થવું. ૨ થી ૮

પ્રકરણ ૨ શ્રુતં.

ત્રીજો મરિચીનો ભવ. (કુળમદ્દથી નીચ ગોત્રનો બંધ)

કાળના ભેદ-મરિચીના નવા વેષની કલ્પના
-કપિલનો મેળાપ-ઉંચ નીચ ગોત્ર કર્મ ૬ થી ૧૭

પ્રકરણ ૩ શ્રુતં.

પાંચથી સોલભવનું સ્વરૂપ.

દ્રવ્ય સ્વભાવ-ચોથાભવથી પંદરભવ-સોલભો
વિશ્વભૂતિનો ભવ-વિશ્વભૂતિના ભવ ઉપરથી સાર-
તપસ્યાના હેતુ-નિયાણાનું સ્વરૂપ-મુનિની હાંસી ૧૮ થી ૨૮

પ્રકરણ ૪ શ્રુતં.

ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ. (અક્ષરભો ભવ)

કર્મ પ્રકૃતિ—ચક્રવર્તી વાસુદેવ-બલદેવ-પ્રતિ-
વાસુદેવ-વાસુદેવપણે જન્મ-પ્રતિવાસુદેવ અશ્વત્થીવ
નો વૃત્તાંત-અચલ કુમાર-સિંહ અને ત્રિપૃષ્ઠ કુમાર-
સ્વયં પ્રભા સાથે પાણ્ડિગ્રહણ—પ્રતિવાસુદેવનો વધ-
વાસુદેવપણાનો અભિષેક—શ્રી શ્રેયાંસપ્રભુની દેશના—

શૈઘ્યાપાલકને શિક્ષા—અઢારમા ભવનો સારાંશ—

વાસુદેવ તથા પ્રતિવાસુદેવનાં નામો ૨૯ થી ૬૧

પ્રકરણ ૫ મું

તેવીશમો ભવ-પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તી.

આયુષ્યબંધ વિચારણા—ચક્રવર્તીનો ભવ-ચક્ર-
વર્તીની દીક્ષા—આદરનો અને નવનિધાન-ભરત
ક્ષેત્રના ખાર ચક્રવર્તી. ૬૨ થી ૭૦

પ્રકરણ ૬ મું

પચીશમો ભવ (નંદન રાજા અને નંદનમુનિ)

નંદનરાજા—નંદનમુનિ—બે પ્રકારના અપધ્યાન-
બે પ્રકારના અંધન-ત્રણ પ્રકારના ગારવ-ત્રણ જાતિના
શલ્ય—નંદનમુનિનું શુદ્ધ ચારિત્ર—નંદનમુનિએ
કરેલી ધર્મોપદેશના ૭૧ થી ૭૬

પ્રકરણ ૭ મું.

વીશસ્થાનક પદ.

વીશસ્થાનક પદનું સ્વરૂપ ૭૭ થી ૮૩

પ્રકરણ ૮ મું.

છવીશમો દેવતાનો ભવ.

દેવલોકનું સ્વરૂપ—પાંચ પ્રકારના શરીરનું વર્ણન
—પુષ્પોત્તર વિમાનમાં ઉત્તમ થવું. ૮૪ થી ૯૦

પ્રકરણ ૯ મું

સત્તાવીશમો ભવ. (દેવગતીમાંથી અધવન અને ગર્ભાનું પલટવું.)

પાંચ કલ્યાણક—દેવાનંદાની કુક્ષીમાં ઉત્તમ
થવું—ગર્ભાનું પલટવું—હરિષ્ણુપમેષી દેવ-સોલ
પ્રકારના રત્ન—ચાર પ્રકારની ગતિ—ગર્ભ પલટન
ઉપરથી વિચારણા—૯૨ અરજી—દેવાનંદાનો

અપરોક્ષ પ્રેમ—ગર્ભ સંહરણના ચાર લેહ—કર્મ
પ્રબળતા..... ૯૧ થી ૧૦૫

પ્રકરણ ૧૦ મું.

કર્મસત્તા-જીવોનું પરાધીનપણું.

કર્મના લેહ—આઠ પ્રકારના કર્મના ઉત્તરલેહ
એકસોનેઅઠાવન—કર્મબંધના મૂળ્ય હેતુઓ—
કર્મબંધના ચાર પ્રકાર—મોહકનું દ્રષ્ટાંત—કર્મ
પ્રકૃતિ સ્વરૂપ—અઠાર પાપસ્થાનક—પુણ્ય-પાપ
બંધના કારણો—કર્મ સત્તા. ૧૦૬ થી ૧૧૮

પ્રકરણ ૧૧ મું.

ગર્ભપાલન અને દીક્ષાનો સંકલ્પ.

ચૌદસ્વપ્નો—સ્વપ્ન પાઠકો-પાંચસો સુલટોની
કથા—સ્વપ્નના નવ કારણ-સ્વપ્નનું કળ-ત્રીશલાનો
વિષાદ-ત્રીશલાનો શોક-લગવંતની પ્રતિજ્ઞા-દીક્ષા
વિચાર અને ત્રિશલાના દોહલા-ગર્ભપાલન અંગે
સૂચના. ૧૧૯ થી ૧૩૦

પ્રકરણ ૧૨ મું.

જ્ઞાનનું સામાન્ય સ્વરૂપ.

જ્ઞાનના લેહ—જ્ઞાની અજ્ઞાની વિચાર-સૂર્યનું દ્ર-
ષ્ટાંત—મતિજ્ઞાનના લેહ અને ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ-
શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન અને તેના ચાર લેહ—મતિજ્ઞા-
નના અઠાવીશ લેહ—અઠાવીશ લેહના ખારલેહ—શ્રુત
જ્ઞાન—શ્રુતજ્ઞાનના ચૌદ લેહ—શ્રુતજ્ઞાનના વીશ લેહ—
શ્રુતજ્ઞાન સ્વરૂપ—બુદ્ધિના આઠ ગુણ—અવધિજ્ઞાન-
અવધિજ્ઞાનના છ લેહ—અવધિજ્ઞાન સ્વરૂપ—મનઃ
પર્યવ જ્ઞાન—મનઃપર્યવ જ્ઞાનના બે લેહ—કેવળજ્ઞાન. ૧૩૧ થી ૧૫૦

પ્રકરણ ૧૩ મું.

લેવ રહું જન્મ અને ગૃહસ્થાવાસ

નવપદ આરાધન-પ્રભુનો જન્મ અને ઇંદ્રભક્તિ-
તિર્થંકરના બળનું વર્ણન-જન્મમહોત્સવ-આમલકી
કીઠા-શ્રી મહાવીર નામ સ્થાપન-છ પ્રકારના સંધ-
યણુ-છ પ્રકારના સંસ્થાન-આયુષ્યના પ્રકાર અને
અતિશયો-પ્રભુ અધ્યાપક શાળામાં-દશસૂત્રના અર્થ-
લોગાવલી ઠમનો ઉદય-લગ્ન માટે પ્રભુને મિત્રોની
વિજ્ઞાપિત-લગ્ન વિચાર-પ્રભુના માતાપિતાના આ-
યુષ્ય સંબંધી વર્ણન-વડીલપ્રાતની ઇચ્છાધીનપણું. ૧૫૧ થી ૧૭૨

પ્રકરણ ૧૪ મું.

વરસીદાન અને દીક્ષા કલ્યાણક.

વાર્ષિકદાન-ચાર પ્રકારનો તપ-ભાવના લેહ-
દાનનો પ્રભાવ અને છ અતિશય-દીક્ષાનો વરઘોડો-
પંચમુદ્રી લોચ-પંચમહાવ્રત સ્વરૂપ-ઉત્તમ પ્રકારના
સંસ્કારની જરૂર.

૧૭૩ થી ૧૮૫

પ્રકરણ ૧૫ મું.

લોકોત્તર સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિની સાધના.

સ્વરાજ્ય-શુરવીરોનો ધર્મ-સ્વરાજ્ય સાધના-
ગાવીસ પરિસહ-પરિસહનું વર્ણન. ૧૮૬ થી ૧૯૬

પ્રકરણ ૧૬ મું.

સ્વામ્ય (સ્વામાવલંબન)

વિહાર-ગોવાળનો ઉપસર્ગ-ઇંદ્રને પ્રભુનો ઉત્તર
-ઉત્તરનો કમ..... ૨૦૦ થી ૨૦૪

પ્રકરણ ૧૭ મું.

છદ્મસ્થાવસ્થા, સાધના અને પરિસહ.

ભગવંતના અભિચર-તથુલપાણીયક્ષને પ્રતિબોધ-

વ્યંતરના ઉપસર્ગ-ચંડકૌશીક સર્પનો ઉદ્ધાર-ચંડ
 કૌશીકનો પુર્વભવ-સુદૃષ્ટ નામના નાગકુમાર-સંબલ
 કંબલનો વૃત્તાંત-ખીજીં ચોમાસુ-ત્રીજીં ચોમાસુ-
 ચોથું ચોમાસુ-અનાયદેશમાં વિહાર-પાંચમું ચો-
 માસુ-વાણવંતરીનો શીતોપદ્રવ-લોકાવધિ જ્ઞાનનું
 ઉત્પન્ન થવું-છઠું ચોમાસુ-સાતમું ચોમાસુ-આઠમું
 ચોમાસુ-નવમું ચોમાસુ-દશમું ચોમાસુ-ભદ્રા,
 મહાભદ્રા, અને સર્વતો ભદ્રા પ્રતિમા નામા તપ-ઈંદ્ર
 સભાનું વણું-ઈંદ્રની પ્રસંશા-સંગમની અશ્રદ્ધા-
 સંગમે કરેલા અઢાર પ્રતિકુલ ઉપસર્ગ-અનુકૂળ ઉપ-
 સર્ગો-પ્રભુની દયા-ઈંદ્રે સંગમને કરેલી શિક્ષા-છ
 માસી તપનું પારણું-વિદ્યુત્કુમાર ઈંદ્રે વંદનાથે-
 કાર્તિકસ્વામીની રથયાત્રા-સૂર્ય-ચંદ્રવંદન માટે-
 અગ્નીઆરમું ચોમાસુ-જીર્ણ શ્રેષ્ઠી અને નવીન શ્રેષ્ઠી-
 જીર્ણ શેઠની ભાવના-જીર્ણ શેઠનું ધ્યાન-અમરેંદ્ર-
 નો બચાવ-અમરકારિક અભિગ્રહ-નંદાનો શોક-ચંદન
 બાળાનો વૃત્તાંત-વસુમતીનું વેચાણ અને મૂલાને
 ભલામણ-ચંદનાનું નામ પાડવું-મૂલાને થયેલી
 ઇર્ષ્યા અને ચંદનાને કેદ-ચંદનાને કદર્થના-કર્મસત્તા
 સંબંધી ચંદનાનો વિચાર-અભિગ્રહની પૂર્ણતા અને
 ચંદનાનું બંધનથી મુક્ત થવું-ખારમું ચોમાસુ-
 સ્વાતિદત્તના સંદેહના ખુલાસા-કાનમાં ખીલા-કાનના
 ખીલાનું કાઢવું-સિદ્ધાથ શ્રેષ્ઠી અને વૈદ્યનો સંવાદ
 -છન્નરથપણાનો ઠાળ-તપ અને પારણાની સંખ્યા
 -તપના સંબંધે સમાધાન-ઉપસર્ગોદિનું સ્વરૂપ-
 લક્ષ્યબિંદુ-બ્રેતત્વનું આલંબન-ચારિત્ર પાલનની
 પ્રભુની રીત-પ્રભુની તુલના-ચાર પ્રકારના પ્રતિબંધ-
 સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિનો માર્ગ ૨૦૫ થી ૨૮૦

પ્રકરણ ૧૮ મું.

કેળવજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અને ધર્મતીર્થરૂપ સ્વરાજ્ય સ્થાપના.

કેળવજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ-અઠાર દોષ-પ્રભુની દેશના
 વ્યર્થ—અગીયાર વિદ્વાન બ્રાહ્મણો—દેવલોકમાંથી
 દેવોનું આવવું—ઈંદ્રભૂતિના સંશયનો ખુલાસો—
 આત્માની સિદ્ધિ—અગ્નિભૂતિના મનનું સમાધાન—
 વાયુભૂતિનો સંશય-વ્યક્ત અને સુધર્મના સંશય-
 મૌર્યપુત્ર અને અંકપતિ—મંડિક પંડિત અને
 અચલબ્રાતાના સંશયો—મેતાર્ય પંડિત—પ્રભાસ
 પંડિત—ચંદન બાળાની દીક્ષા-અગીઆરને ગણધર
 પદે સ્થાપન કરવું—પંચ મહાવ્રત અને તેની પચીશ
 ભાવના-પ્રકરણના અંગે સમાલોચના-નિર્જરા અને
 સંવરતત્વ-લૌકીક અને લોકોત્તર સ્વરાજ્ય. ૨૮૧ થી ૩૨૨

પ્રકરણ ૧૯ મું.

લઙ્ગિધ પ્રકાર-અઠાવીશ પ્રકારની લઙ્ગિધ
 લઙ્ગિધ-સ્વરૂપ—લઙ્ગિધોનો ઉપયોગ કયારે ?—
 જન્મથી ચાર અતિશય—અગીયાર અતિશયો—
 દેવતાઓએ કરેલા ઓગણીશ અતિશય-વાણીના
 પાંત્રીશ ગુણ-મતિજ્ઞાનની શક્તિ-અન્યલિંગે
 સિદ્ધનો ખુલાસો. ૩૨૩ થી ૩૪૩.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

ભાવસાધુના લક્ષણ તથા ભગવંતના હસ્તદીક્ષીત કેટલાક
 સાધુનો પરીચય.

સાધુ-ભાવસાધુ-ભાવસાધુનાં લક્ષણ-દ્રવ્ય અને
 ભાવ એ બે પ્રકારના માર્ગ—લિંગ પ્રકાર-શ્રોતાના
 પ્રકાર-બકુશ અને કુશીળ સાધુ-આદ્ર કુમાર-ઋષ-
 ભદ્રા અને દેવાનંદા-જંભાલી-પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ-

વિદ્યુન્માલીનું વંદને આવવું-શાલ અને મહાશાલ-
 દશાષ્ટલદ્ર — શાલીલદ્ર — ગૌલદ્ર—શ્રેણીકરાજનું
 શાલીલદ્રને ઘેર પધારવું-ઠર્મ સ્વરૂપ-શાલિસદ્ર અને
 ભદ્રામાતાનો સંવાદ—ધન્ય શેઠ અને તેમની આઠ
 સ્ત્રીઓ—સત્ત્વવંત પ્રાણીનું લક્ષણ-ધન્યશેઠની
 સંપત્તિ—ધન્યશેઠનો ઉપદેશ-પ્રભુને વિરૂપિ—
 શાલિલદ્ર અને ભરવાડણ-ચાર અનુત્તર-રોહિણ્ય
 ચોર—ઉદાયન રાજા-અભયકુમાર-હસ્તિપાલ રાજા-
 સાધુઓના ચરિત્ર જેમાં હોય તેની ટુંકનોંધ-મહા
 બળમુનિ-અતિમુક્તાકુમાર—શ્રેણીક મહારાજાના
 પુત્રો—ધન્ય કુમાર-ધન્યમુનિનો અભિચંદ-ધન્ય
 અણુગારના શરીરનું વર્ણન—અધ્યયનો—ધર્મદાસ
 ગણિ—પાંચસો ચોરને દીક્ષા—મેતાર્યમુનિ-સોનીનું
 ચારિત્ર—સ્કન્દક તાપસ અને તેના પ્રશ્નો—મરણના
 પ્રકાર—સ્કન્દક મુનિનું અનશન-સુભદ્રમુનિ-ઇન્દ્રિય
 સ્વરૂપ—ઇન્દ્રિયોનો પ્રશસ્તાપ્રશસ્ત ઉપયોગ—
 બહિરાત્મથી અંતરાત્મ દશા—અભયકુમારનો
 પ્રયોગ—પુષ્પસાલસુત—લેપશ્રેણીને સમજાવેલું
 અધ્યાત્મનું સ્વરૂપ—અગીઆર પ્રકારની શુભ
 શ્રેણીઓ-વૈરાગ્યના પ્રકાર—અધ્યાત્મી ચોગીઓની
 પ્રવૃત્તિ—શિવભૂતિની ઈંદ્રજાળ અને લેપની અક-
 ગતા—ત્યાગ ધર્મ-સમતા શુભ. ૩૩૪ થી ૪૫૨

પ્રકરણ ૨૧ મું

સાધવી.

સાધવી સ્ત્રીને મોક્ષ છે—ભગવંતની પુત્રીની
 દીક્ષા—દેવાનંદા-પ્રભાવતી-મૃગાવતી અને પ્રદ્યોતન
 રાજાની આઠ રાણીઓ—તાપસણીનું કાવતરું—
 ચિદ્વણનું હરણ-શ્રેણિક મહારાજાની રાણીઓએ

લીધેલી દીક્ષા-ધન્યશેઠની આઠસ્રીઓની દીક્ષા-
અભયકુમારની માતાની દીક્ષા-દુર્ગાધાની દીક્ષા-
વિજયારાણીની દીક્ષા-જયંતિ શ્રાવીકાની દીક્ષા-
સાધવીઓની પ્રવૃત્તિ. ૪૫૩ થી ૪૭૨

પ્રકરણ ૨૨ મું.

શ્રાવક (શુદ્ધસ્થ ધર્મનું ભગવંતે બતાવેલું સ્વરૂપ.)

શ્રાવકધર્મ-માર્ગાનુસારી પાંત્રીશ શુણ્ણ-શ્રાવકના
એકવીશ શુણ્ણ-ભાવ શ્રાવકના છ દ્રવ્યગત લિંગ-
ઋષિભદ્ર પુત્રને ઉપદેશ-ભાવગત સત્તર શુણ્ણ-દેશ
વિરતિ-અગીયાર પ્રતિમા સ્વરૂપ-દશ શ્રાવકના નામ-
આનંદશ્રાવક-કામદેવના ઉપસર્ગ-કુંડકૌલિક
શ્રાવક સાથે દેવતાને થએલો સંવાદ-સદાલપુત્રનો
ગોશાળ સાથે સંવાદ-સદાલપુત્રની શ્રદ્ધા-આનંદ
અને મહાશતક-મહાશતકજીને ઉપદેશ-મંડુકશ્રાવ-
કનો સંવાદ-સંખજી-ઋષિ ભદ્રપુત્ર ઠંકકુલાલ શ્રાવક-
શ્રાવક કર્તવ્ય-ઉપસંહાર. ૪૭૩ થી ૫૨૭

પ્રકરણ ૨૩ મું.

શ્રાવિકા.

ભાવી ચૌવીશીમાં થનાર સુલસાદિ ૯ તીર્થંકર-
ના નામ-સુલસા-સુલસાના પુત્રોનો નાશ--અંબડ
પરિનાબકે સુલસાની કરેલી પરિક્ષા--દેવતી શ્રાવિકા. ૫૨૮ થી ૫૪૮

પ્રકરણ ૨૪ મું.

ભગવંતના ભકત શ્રેણિકરાજ તથા બીજા જૈન રાજા

ભગવંત મહાવીરના ભકતરાજના નામ -શ્રેણિક
રાજાનો વૃત્તાંત--કર્મ પ્રકૃતિ--શ્રેણિક રાજાના સમ-
ક્ષિતીની પરિક્ષા--અનાથીમુનિએ અનાથ સનાથનું
સમભવેલું સ્વરૂપ--કૌણીક--શ્રેણિકરાજાએ સમક્ષિત

અંગીકાર કરવું--શ્રેષ્ઠિકરાબની તેર રાણીઓની
દીક્ષા--દુર્ગાધાનું વૃત્તાંત--શ્રેષ્ઠિકરાબની પશ્ચાત દશ
રાણીની દીક્ષા--શ્રેષ્ઠિકના પુત્રોની દીક્ષાનું વર્ણન--
મેઘકુમાર-નંદિવેણુ-દશાર્ણભદ્રરાબ૫૪૬ થી ૫૭૪

પ્રકરણ ૨૫ મું

ગોશાળો.

લઘુકર્મી તથા ભારેકર્મીનું સ્વરૂપ-ગોશાળો
પ્રભુપાસે-ગોશાળા ઉપર પ્રભુની દયા-ગોશાળાની
સર્વસંતરીકેની ખ્યાતિ-પ્રભુ અને ગોશાળાનો
સંવાદ-ગોશાળા ઉપર તેજોલેખ્યાની અસર-ગોશા-
ળાનો પશ્ચાતાપ-ગોશાળાની ગતિ સંબંધી ખુલાસો-
ગોશાળાના પૂર્વભવનો વૃત્તાંત-શુભાશુભ સંસ્કાર-
સત્શાસ્ત્રનો અભ્યાસ. ૫૭૫ થી ૫૮૪

પ્રકરણ ૨૬ મું

નિર્વાણ

નિર્વાણનો અર્થ-ઈંદ્રની સ્તુતિ-હસ્તિપાળ રાબ
ની સ્તુતિ-હસ્તિપાળ રાબને ભગવંતે સમજાવેલો
ધર્મ-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર સંબંધી ખુલાસો-આયુષ્ય ન
વધારી શકવા માટે પ્રભુનો ઈંદ્રને ઉત્તર-દેવોએ
કરેલો અગ્નિ સંસ્કાર-પવિત્ર દાદા તથા અસ્થિઓ
દેવો લઈ ગયા-સત્તાવીશ ભવોની નોંધ-આત્મ
સ્વરૂપ વિચારણા. ૫૮૫ થી ૬૦૭

પ્રકરણ ૨૭ મું.

શ્રી ગૌતમ ગણધર.

ગૌતમ ગણધરનું પ્રભાવશાળીપણું-કૃષિકારની
દીક્ષા અને તેનો ત્યાગ-પૂર્વવૃત્તાંત-અગ્નિઆર વિપ્રોને

ગણધર પદ્મી-અષ્ટાપદ તીર્થની યાત્રા-જ્ઞાન અને અજ્ઞાન
 વચ્ચે ભેદ-સાલ અને મહાસાલ વિગેરેને કેવળજ્ઞાન
 -ગૌતમ સ્વામિની દેશના-પુંડરીક અને કુંડરીકનું
 વૃત્તાંત-પંદરસો તાપસોની દીક્ષા-દ્રુમપત્રીય અધ્યયનથી
 પ્રમાદ ન કરવા ઉપદેશ-પાંચ પ્રકારના પ્રમાદ-આઠ
 પ્રકારના પ્રમાદ-કેશી કુમાર અને ગૌતમ-કેશી ગણધર
 અને ગૌતમ સ્વામિ વચ્ચેનો સંવાદ-કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ
 -જંબુકુમાર-કંચન અને કામિનીથી મુક્તિ નથી-દશ
 વસ્તુનો વિચ્છેદ-જૈન શાસન એકવીશહજાર વર્ષ સુધી
 રહેશે, ૬૦૮ થી ૬૪૪

ઉપસંહાર

ઉપદેશરહસ્ય.

ભગવંતનો ઉપદેશ-હૈય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય-અઢાર
 પાપસ્થાન અને ધર્મસ્થાન-આઠ પ્રવચન માતા.....૬૪૫ થી ૬૫૧

શ્રી ભગવંત મહાવીરની આજ્ઞાઓ.

૧ તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરો અને વિચારોને નિર્મળ બનાવવા માટે પ્રયત્ન કરો.

.

૨ જીવનક્રમમાં ત્યાગ કરવા લાયક, અંગીકાર કરવા લાયક, અને બાંધવા લાયક શું છે ? તેનો નિર્ણય કરો.

૩ પોતાની શક્તિનો વિચાર કરો અને શક્તિ મુજબ ઉન્નતિક્રમમાં આગળ વધો.

૪ આત્મવિશ્વાસ રાખો, કોઈના ઉપર આધાર ન રાખો. તમારો ઉદ્ધાર કરવો, એ કેવળ તમારા પોતાના વિચાર, પુરુષાર્થ, અને ઉદ્યોગ ઉપર આધાર રાખે છે.

૫ માન અથવા આલોક કે પરલોકના મુખની ઈચ્છા રાખ્યા શીવાય જેટલું સત્કાર્ય થાય તેટલું કરો. અમે શું કરીએ ? એવા નિર્મોહ્ય વિચારો કાઢી નાખી પ્રમાદમાં જીવન ન ગુબારો.

૬ જો તમે ગૃહસ્થધર્મ અથવા સાધુધર્મના માર્ગમાં દ્રવ્ય અને ભાવથી શક્તિ મુજબ પ્રયાણ કરશો, તો જરૂર મુક્તિપુરીએ પહોંચ્યા શીવાય રહેશો નહિ.

સંશ્રાહક,

વકીલ નંદલાલ લલિતભાઈ.

વડોદરા.

શ્રીમન્ મુક્તિ કમળ જૈન મોહનમાળા તરફથી પ્રગટ થયેલ પુષ્પો (ધર્મ પુસ્તકો)

પુષ્પ	નામ	મૂલ્ય
* ૧	અનિત્યાદિ ભાવના સ્વરૂપ	ભેટ
૨	શ્રી જિનેન્દ્ર સ્તવાદિ ગુણ મોહનમાળા	૦-૧-૦
* ૩	ગુજરાતનું ગૌરવ યાને વિમલમંત્રીનો વિજય.....	
* ૪	શ્રી દેવગુરૂવંદનાદિ વિધિસંગ્રહ	ભેટ
* ૫	શ્રી સુખોષ પાઠ સંગ્રહ	"
૬	શ્રી પોસહ વિધિ (આવૃત્તિ બીજી તૈયાર છે)	૦-૩-૦
૭	શ્રી પ્રતિમાશતક મોટી ટીકા (સંસ્કૃત)	૨-૦-૦
* ૮	શ્રી કર્મચંદ્રવૃત્તિ-પ્રથમ વિભાગ (આવૃત્તિ ૨ જી)	
૯	શ્રી માર્ગપરિશુદ્ધિ	૦-૬-૦
* ૧૦	શ્રી વિપાકસૂત્ર ટીકા તથા મૂળની સંસ્કૃત છાયા સાથે	૦-૧૨-૦
* ૧૧	શ્રી મુક્તિમાર્ગદર્શન યાને ધર્મપ્રાપ્તિના હેતુઓ	ભેટ
૧૨	શ્રી સુરપ્રિયમુનિ ચરિત્ર ગુ. ભાષાંતર	૦-૨-૦
૧૩-૧૪-૧૫	પ્રતિમાસ્થાપનન્યાય:-પરમજ્યોતિર્પચ- વિશ્વતિકા-પરમાત્મપંચવિશ્વતિકા. ..	૦-૩-૦
* ૧૬	શ્રી ટ્રૈભાસી તથા દીવાલી દેવવંદન	...ભેટ
૧૭	શ્રી ગ્વાનસાર (અધ્યાત્મોપનિષદ) સૂત્ર ક. ઉ, યશોવિ. તથા શ્રાવક વિધિ મૂળ ક. કવિ ધનપાળ	...ભેટ
* ૧૮	શ્રી દેવવંદનમાળા	૦-૧૨-૦
૧૯	ઉપદેશપદ ભાગ ૧	૩-૦-૦
૨૦	" ભાગ ૨	છપાય છે.
૨૧	શ્રી અભિધાનચિન્તામણિ (નવી રત્નપ્રભા ટીકા સાથે.)	૧-૮-૦
૨૨	શ્રી મહાવીરસ્વામિચરિત્ર તૈયાર થાય છે.	૧-૦-૦
૨૩	શ્રી વીશસ્થાનકપદ.	
* ૨૪	આ નીચ્છાનીવાળા ગ્રંથો સીધીકમાં નથી.	

મળવાનું ઠેકાણું:-૧ શ્રાહ લાલચંદ નંદલાલ ;

૨. રાઠીપોળ, વડોદરા.

૩. માસ્તર-કુંવરજી દામજી ડે. બુદ્ધિસિંહજીજૈનજ્ઞાના, પાલીતાણા.

“ શ્રી સર્વજ્ઞ વીતરાગાય નમઃ ”

શાસનપતિ ચરમતીર્થકર પરમાત્મા

શ્રી મહાવીરસ્વામિ ચરિત્ર.

ભગવંત શ્રી મહાવીરસ્વામિના

પૂર્વના છવીશ ભવનું સ્વરૂપ.

મંગલાચરણમ્

ભૂતકાલમાં થયેલા, વર્તમાનમાં વિચરતા, અને ભવિષ્યમાં થનાર જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિ અનંતાનંત ગુણો ધારક, દેવાધિદેવ શ્રી તીર્થકર ભગવાન, ભગવંતથી ત્રિપદી પામીને દ્વાદશાંગીની રચના કરનારા ગણુધર મહારાજ, ચૌદ પૂર્વધર શ્રુતજ્ઞાની, તથા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વસાધુ મહારાજને ત્રિવિધ નમસ્કાર કરું છું.

૩૬૬૩

પ્રકરણ ૧ હું.

પહેલો અને બીજો ભવ.

ગ્રામચિંતક નયસાર, સુનિદાન,
સમકિતની પ્રાપ્તિ, અને
બીજો દેવભવ.

જીવોના મુખ્ય બે ભેદ છે. એક મુક્તાત્મા અને બીજા સંસારી.

૧ મુક્તાત્મા—સર્વથા કર્મથી રહિત થઈ સિદ્ધ થએલા, જેમને કર્મોભાવને લીધે જન્મ મરણ કરવું પડતું નથી તે.

૨ બીજા સંસારી—જીવ અનાદિ કાળથી મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને યોગના લીધે કર્મબંધન કરી દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ, અને નરક એ ચારગતિ રૂપ સંસારમાં ભવ-બ્રમણ—જન્મ મરણ કરે છે તે.

સંસારી જીવ જ્યારે અનાદિમિથ્યાત્વને ઉપશમાવવા પ્રયત્નવાન થઈ રાગદ્વેષરૂપ જે ગાંઠ તેને ભેદે છે, ત્યારે આત્મવિશુદ્ધિ રૂપ-સમકિતગુણ પ્રાપ્ત કરે છે, તે પછી તે જીવની પરિણતિમાં ફેરફાર થાય છે; કદાપિ તે સમકિતથી ભ્રષ્ટ થાય છે તોપણ સમકિતની પ્રાપ્તિપૂર્વેની અશુદ્ધતાના જીવસામાં કર્મતીપણું થાય છે. સમકિતની પ્રાપ્તિ પછી તે જીવનો સંસારમાં ભ્રમવાનો કાળ મર્યાદિત થાય છે, તે મર્યાદિત કાળમાં તમામ કર્મબંધાવી આત્માનું શુદ્ધસ્વરૂપ, કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શનાદિ પ્રગટ કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે આત્મા મુક્તાત્માની પહેલી કોટીમાં આવે છે.

ભગવંત મહાવીરના જીવને એવા અમૂલ્યસમકિતની

પ્રાપ્તિ નયસાર નામના ભવમાં થઈ છે. તેને પહેલો ભવ ગણી ખીજ સ્થૂલભવોની ગણતરી કરેલી છે.

આ જ'ખૂદ્દીપમાં પશ્ચિમવિદેહક્ષેત્રમાં મહાવપ્રા નામની વિજયમાં જયંતી નામની નગરીના શત્રુમર્દન નામના રાજાના તાબામાં પૃથ્વીપ્રતિષ્ઠાન નામના ગામના ઉપરી (રક્ષણ કરનાર) નયસાર નામના એક પુરૂષ વિશેષ હતા. તે સરળ સ્વભાવી, વિવેકી, મોટા મનવાલા અને શુભ્રાહી હતા.

રાજાને મોટા કાળોની જરૂર હોવાથી પોતાના તાબાના જંગલમાંથી સારા લાકડાઓ કંપાવી લાવવા નયસારને આજ્ઞા કરી.

નયસાર પોતાના તાબાના માણસો અને કેટલાક ગાડાં લેઈ એક મોટા જંગલમાં ગયા, પોતાના અને તાબાના માણસોના ઉપયોગ માટે સીધું સામાન સાથે રાખ્યું હતું. જંગલની અટવીમાં આવી પહોંચ્યા પછી પસન્દ કરેલા વૃક્ષોને કાપવાનો હુકમ માણસોને આપ્યો, તેથી કેટલાક તે કામે લાગ્યા. ને કેટલાક તેના તાબાના માણસો તેમના માટે યોગ્ય સ્થાને રસોઈ તૈયાર કરવાની તજવીજ કરવા લાગ્યા. મધ્યાન્હ કાળ થયો, સર્વને ક્ષુધા લાગી, જમવાના વખતે તૈયારીની નયસારને ખબર આપી.

નયસાર સમયના બાણકાર હતા, કામખંધ રખાવી ભાતું વાપરવાની સેવક વર્ગને આજ્ઞા કરી અને પોતે પણ પોતાના માટે તૈયાર કરેલ રસોઈના સ્થાને ગયા ક્ષુધા અને તૃષાથી આતુર થયા હતા, તોપણ ઉત્તમની નીતિ રીતિ મુજબ “ કોઈ અતિથિ આવે તો હું તેને ભોજનકરાવીને પછી જમું ” એવા ભાવ તેમના મનમાં ઉત્પન્ન થયા.

પ્રાચીન કાલમાં સાધુઓ વિહાર દરમિયાન આવા જંગલો આવે ત્યારે સારો સાથ જતો હોય તો તેમનું આલંબન લઈ વિકટ રસ્તે વિહાર કરતા હતા, અને વર્તમાનમાં તે પ્રમાણે કરે છે. તે સમયમાં કેટલાક સાધુઓ વિહારના લીધે સારા સાર્થવાહના સંગાતને

જોઈ; એ જંગલમાંથી જતા હતા. માર્ગે ચાલતાં લિક્ષાનો વખત થવાથી નજીકના કોઈ ગામમાં સાધુઓ લિક્ષા લેવા ગયા. તે વખતે સાથેના માણસોએ તેમના આવવાની રાહ નહિ જોતાં સાથ ચાલ્યો ગયો. ગામમાં લિક્ષા મળી નહિ. મધ્યાન્હના તાપથી તપતા રસ્તાના અજાણુ સાધુઓ જંગલમાં માર્ગ શોધવા લાગ્યા. તેઓ ક્ષુધા અને તૃષ્ણાથી પીડાતા હતા. તાપના લીધે અંગ તપી ગયાં, અને પસીનાથી વસ્ત્ર ભીજી ગયાં. તેઓ માર્ગની શોધ કરતાં જ્યાં નયસારનો પડાવ હતો તે તરફ આવી ચઢ્યા.

નયસાર અતિથિને લિક્ષા આપી પછી જમવાની લાવનાથી આરે બાજુ જોતા, હતા તેવામાં બુલા પડેલા સાધુઓને જોઈ તે ઘણા ખુશી થયા અને તેમના સામે ગયા, તેમને એ હાથ જોડી વંદન કરી વિનયપૂર્વક પુછ્યું; હે ભગવંત આવી મોટી અટવીમાં આપ ક્યાંથી ? કેમકે શસ્ત્રધારીઓ પણ આ અટવીમાં ફરી શકે તેમ નથી. તેઓએ પોતાનો વૃત્તાંત જણાવ્યો. વૃત્તાંત સાંભળી સાથેના માણસો અને સાર્થપતિ માટે તેને ખેદ થયો. તે બોલ્યા-એ સાર્થ કેવો નિર્દય વિશ્વાસઘાતી અને પાપથી અભીરૂં ! ! કેમકે જે પોતાના ઉપર અવલંબનકરી વિશ્વાસરાખી આવેલા સાધુ-મહાત્માઓને જંગલમાં મૂકી ચાલ્યો ગયો. ખેર ! પણ હે ભગવંત આપ મારા પુણ્યથી મહારા અતિથિ રૂપે આ વખતે અત્રે પધાર્યા એ ઘણું સાફ થયું. એ પ્રમાણે કહી જ્યાં પોતાનું લોજનનું સ્થાન હતું તે સ્થાને તેમને લેઈ ગયા. પ્રાસુક અન્નપાણીથી લાવપૂર્વક તેમને પ્રતિલાલિત કર્યા. સાધુઓ પોતાને બેસવાલાયક જગ્યા જોઈ, ત્યાં જઈ વિધિપૂર્વક આહાર કર્યો. નયસારે મુનિઓને પ્રતિ લાભ્યા પછી તેની હર્ષપૂર્વક અનુમોદના કરતાં (પોતે પણ) લોજન કર્યું. લોજન કર્યા પછી જ્યાં મુનિઓ હતા તે સ્થાને તે આવ્યા. અને પ્રણામપૂર્વક તેઓને વિનંતિ કરી કે; હું આપને નગરનો માર્ગ બતાવું. મુનિઓ તેની સાથે ચાલ્યા અને નગરના મુખ્ય

રસ્તે આવ્યા, એટલે એક વૃક્ષની નીચે બેસીને તેઓએ નયસારને (યોગ્ય જાણીને) ધર્મ સંભળાવ્યો.

મુનિનો ઉપદેશ સાંભળી નયસાર આનંદિત થઈ પોતાને ધન્ય માનવા લાગ્યા, તે વખતે અંતઃકરણશુદ્ધિના યોગે તેણે સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું. પછી સાધુઓ નગર તરફ ચાલ્યા. નયસાર પણ તેમને પુનઃ વંદન કરી પાછા વળ્યા અને પોતાના સ્થાને આવ્યા. કાષ્ઠ લેગાં કરી માણસો સાથે રાખને મોકલાવી આપી પોતે પોતાના ગામમાં ગયા.

તે પછી નયસારે ધર્મનો અભ્યાસ કર્યો અને નવતત્ત્વોને (જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, બંધ નિર્જરા અને મોક્ષ) ચિંતવતા સમકિત પાળતા કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે કાળ નિર્ગમન કરતા અંતઃસમયે આરાધના કરી પંચ નમસ્કારમંત્રનું સ્મરણ કરી મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકમાં પદ્યોપમના આયુષ્યવાળા દેવતા થયા.

આ પ્રમાણે અહિં બે ભવ થાય છે.

નયસારના ઉપરના વૃત્તાંતથી કેટલીક વાતો

શિક્ષણ લેવા જેવી, અને કેટલીક જાણવા

જેવી છે; તેનો વિચાર કરીએ.

નયસાર એક ગામરક્ષક અધિકારી હતા. તેથી નોકરીના અંગે જંગલમાંથી લાકડાં કપાવવા જેવા આરંભ (પાપ) નું કામ કરવા ગયા હતા. છતાં તેમનામાં રહેલા કુદરતી સદ્ગુણો અને ગૃહસ્થના ઉત્તમ આચારના લીધે જંગલમાં પણ જમવાના વખતે તેમને અતિથિને ભોજન કરાવવાની ભાવના થાય છે. મધ્યાહ્નનો સમય થયો હતો, તેમને ક્ષુધા લાગી હતી તોપણ પોતાની ભાવના ને પુષ્ટ કરવાને ચારે બાજુ જોતા હતા. “ પુણ્યશાળીઓની શુદ્ધ ભાવનાઓ પણ કેટલીક વખત તાત્કાલિક ફળે છે. ” તે પ્રદેશમાં પણ અનાયાસે સુપાત્ર મુનિઓનો ભેગ મળી આવે છે, અને ભાવ પૂર્વક તેમને ભિક્ષા આપે છે. આ ઠેકાણે જે ચિત્ત, વિત્ત અને

પાત્ર આ ત્રણુનો યોગ મળે છે. તે સમ્યક્ત્વાદિ મહાલાભનું કારણ છે, ભોજન કરી રહ્યા પછી નયસારે જ્યાં મુનિમહારાજઓ હતા, ત્યાં જઈ તેમને માર્ગ બતાવવા સાથે જવા વિનંતિ કરી હતી અને માર્ગ બતાવ્યો હતો. અહિંજ નયસારના ઉત્તમ ગુણો અને શુદ્ધ ભાવની કસોટી થાય છે. જો તેમ ન હોત તો ભિક્ષા આપ્યા પછી માર્ગ બતાવવા સાથે જવા વિનંતિ કરવા તેઓની પાસે જાતજ નહિ ! પણ સાધુઓ માર્ગ બતાવવાની મદદ માગવા તેની પાસે આવત ! અથવા માર્ગ બતાવવા પોતે જાતે નહિ જતાં, પોતાના સેવક વર્ગમાંથી કોઈને મોકલ્યો હોત, તો પણ ચાલી શકત; તેમ નહિ કરતાં પોતે જાતે મદદ કરવી એને પોતાની ફરજ માની અમલમાં મૂકી. એ તેમના હૃદયમાં રહેલો વિવેક પ્રગટપણે જણાઈ આવે છે. શાસ્ત્રકારોએ બધા સદ્ગુણોમાં વિવેકને અગ્રસ્થાન આપ્યું છે. વિવેકી માણસ ગમે તે સ્થાને ગમે તેવા કાળમાં અને ગમે તેવા કાર્યમાં પણ વિવેકથી વર્તિ પોતાના વિવેકગુણને લીધે લાભ પ્રાપ્ત કરે છે. લોકમાં પણ કહેવત છે કે, —“વિવેકો દશમો નિધિઃ” આવો વિવેક ભવિષ્યમાં નિકટમાં કલ્યાણ થવાનું હોય છે તો તેને પ્રાપ્ત થાય છે. નયસાર અને સાધુઓ મુખ્ય ધોરી રસ્તા ઉપર આવે છે. ત્યાં મુનિઓ પૈકી મુખ્ય મુનિરાજ આચારને અનુસરી નયસાર જેવા વિવેકી પુરૂષને બોધ આપવાને એક વૃક્ષ નીચે બેસી ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવે છે. તે સાંભળી પોતાના આત્માને ધન્ય માનવા લાગ્યા, અને તેજ વખતે તેમણે સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું. ભોજન સમયથી જ નયસારના આત્માની શુદ્ધિની શરૂવાત થઈ હતી. તે શુદ્ધિ ધર્મનું સ્વરૂપ સાંભળી વધી અને તેના ફળ રૂપ મહાહુલ્લસ સમકિત ગુણ પ્રાપ્ત કર્યો. જીવને સમકિતની પ્રાપ્તિના સમય પહેલાં અનાદિ કાલથી કોઈ પણ વખત શુદ્ધપરિણામ નહિ આવેલા હોય તેવા પરિણામ અને ભાવ પ્રગટ થાય છે. તે અધ્યવસાયવિશેષને અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણ એવું નામ આપવામાં આવેલું છે. આ આત્મિકશુદ્ધિનું મહત્વ એવું છે કે, તે સંસારમાં

લભતા જીવના અધ્યવસાયમાં પરિવર્તન કરે છે. એક વખત પણ જો આ ગુણ તેનામાં ઉત્પન્ન થઈ કદી પાછો તેનાથી પતિત થાય છે, તો પણ તેનો પરિણામે લાભ જતો નથી. સમકિત પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેમાં જીવ ટકી રહે છે તો તે ઉત્તરોત્તર ઉચ્ચ કોટીમાં વધતો જાય છે, અને તે લવમાં અથવા થોડા લવમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. જો તેમાંથી તે પતિત થાય, અને મલીનતાનું જોર વધારે હોય છે; તો તે લવબ્રમણ કરી ઉત્કૃષ્ટ પણ અપાર્ધપુદ્ગળપરિવર્તન-કાળમાં તો નિયમાં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે.

સમકિત-સમ્યક્ત્વ.

સમકિત એ આત્મગુણ છે, તે બહારથી જણાઈ આવે નહિ, અથવા તે પ્રાપ્તકરનારને માલમ પડે નહિ. પણ તે મેળવનાર પ્રાણીના વિચાર તથા આચારમાં સ્વાભાવિકપરિવર્તન થાય છે, તેને સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિમાં પેરેછે, અને મદદગાર થાય છે. તેના બાહ્યાચાર તથા વિચારથી જ્ઞાનીઓ તેનામાં સમકિત ગુણ છે એવું અનુમાન કરી શકે છે. તેવું અનુમાન કરવાના (૬૭) સડસઠ કારણો છે. નયસાર સમકિત પ્રાપ્તિ કર્યા પછી તે લવમાં તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરી જીવન ધર્મપરાયણ ગુજરે છે. અંત સમયે નમસ્કારમંત્રનું સ્મરણ કરી તે લવનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સમકિત પ્રાપ્ત કર્યા પેહલાં જો આગામી લવના આયુષ્યનો બંધ પડ્યો ન હોય અથવા સમકિતથી પતિત થયો ન હોય તે જીવ નિયમા વૈમાનિક દેવગતિનોજ બંધ કરે છે. સમકિત એ મોક્ષ રૂપ રૂળ પ્રાપ્ત કરવાનું બીજ છે—મૂળતત્ત્વ છે.

અનંતાનુબંધી કષાયની ચોકડી અને દર્શનમોહનીયકર્મની ત્રણ પ્રકૃતિના ઉપશમથી, ક્ષયોપશમથી, અથવા ક્ષયથવાથી અનુક્રમે ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, અને ક્ષાયિક સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ઉપશમ સમકિત લવચક્રમાં વધારેમાં વધારે પાંચવાર પ્રાપ્ત થાય છે. તે એકવાર અનાદિમિથ્યાત્વી પામે છે અને ચારવાર ઉપશમ શ્રેણી માંડતાં પ્રાપ્ત થાય છે. ક્ષયોપશમ સમકિત અસંખ્યાતીવાર આવે છે ને જાય છે, ક્ષાયિક સમકિત એકજવાર પ્રાપ્ત થાય છે, તે પ્રાપ્ત થયા પછી જતુંજ નથી.

નયસારે પ્રાપ્ત કરેલું સમકિત ક્ષાયિક નથી, એટલું આપણે અહિં યાદ રાખવાનું છે.

દાન ગુણુ પણ આત્માને ઉચ્ચ કોટીમાં લઈ જવાના કારણુ ભૂત છે. દાન, શીલ, તપ, અને ભાવ, એ ચાર પ્રકારનો ધર્મ યાને મોક્ષમાર્ગ છે, તેમાં જીનેશ્વરોએ દાનને પ્રથમ પંક્તિએ મુકેલો છે. અભયદાન, સુપાત્રદાન, અનુકંપાદાન, ઉચિતદાન, અને કીર્તિદાન એ પાંચ પ્રકારના દાનમાં અભય અને સુપાત્રદાન એ મોક્ષમાર્ગના નિમિત્ત કારણુ છે. સુપાત્રદાનનો યોગ નિકટ ભવિને પ્રાપ્ત થાય છે, અથવા સુપાત્રદાન એ મોક્ષને જલદી પ્રાપ્ત કરાવનાર છે.

ખરેખર દાન એ પણ એક અમૂલ્ય ગુણુ છે. આ ચોવીશીના પ્રથમ તીર્થંકર ભગવંત રૂપભદ્રેવ અને અંતિમ તીર્થંકર ભગવંત મહાવીરના જીવને ઉચ્ચ કોટીમાં લાવવામાં અને પરંપરાએ તીર્થંકર પદવી પ્રાપ્ત કરાવનાર પણ દાન છે. ન્યાયોપાજીત દ્રવ્ય, દાન ગુણુ, અને સત્ પાત્રનો યોગ ખરેખર પુણ્યશાળીઓનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. ધન્ય છે તેવા પુરૂષોને કે જેમને એવા સુયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

ત્રીજો મરિચિનો ભવ.

કુલમદથી નીચગોત્રનો બંધ,
તથા ઉત્સૂત્ર ભાષણથી
સંસારવૃદ્ધિ.

કાળના મુખ્ય બે લેહ છે;—એક ઉત્સર્પિણી અને બીજો
અવસર્પિણી. આ દરેક કાળ દશ કોટાકોટી સાગરોપ
મના પ્રમાણુ વાલો છે. વીશ કોટાકોટી સાગ-
રોપમનું એક કાળચક્ર થાય છે. વર્તમાનમાં
અવસર્પિણી કાલનો પાંચમો આરો વર્તે છે.
પહેલો ચાર, બીજો ત્રણ, ત્રીજો બે કોટાકોટી
સાગરોપમ, અને ચોથો પાંચમો અને છઠ્ઠો એ ત્રણ આરા
એક કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણુવાળા છે. પહેલા તીર્થંકર
શ્રી ઋષભદેવ ત્રીજા આરાના છેડે થયા, અને તેનાં નેવ્યાશી ૮૯)
પખવાડિયાં બાકી રહ્યાં તે વખતે મોક્ષે પધાર્યા છે. બાકીના
તેવીશ તીર્થંકરો ચોથા આરામાં થયા છે.

પહેલાં તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવની વિનીતા નામની નગરી
હતી. તેમને ભરત નામના પુત્ર જે પહેલા ચક્રવર્તી હતા, તેમને
ત્યાં નયસારનો જીવ દેવપણાનું આયુષ્ય પુરું થયે ત્યાંથી ચલી
પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો, તેમનું મરિચિ એવું નામ પાડયું હતું.

શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયું, ત્યારે દેવોએ પ્રથમ સમોવસરણની રચના કરી, તેમાં બેસી ભગવંત દેશના (ઉપદેશ) દેતા હતા, ત્યાં પિતા અને બીજા ભાઈઓની સાથે મરિચિ પણ તેમના દર્શનાર્થે ગયા હતા. દેવતાઓએ કરેલો પ્રભુનો મહિમા જોઈ અને ધર્મસાંભળીને તેમને વૈરાગ્ય થયો. તેથી તેમણે પ્રભુની પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. યતિધર્મનું જાણપણું કર્યું. વૈરાગ્યભાવના વધતી ચાલી, પોતાના શરીરમાં પણ નિઃસ્પૃહ થયા, ત્રણ ગુમ્ફિ તથા પંચ સમિતિ પાળવા સાથે કષાયને વર્જતા યતિધર્મનું પાલન કરતા; તેમજ સ્થવિર સાધુઓની પાસે અગીઆર અંગનો અભ્યાસ કરતા; શ્રી ઋષભપ્રભુની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યા. અને એ પ્રમાણે ઘણા કાળ સુધી વિહાર કર્યો.

એક વખત શ્રીધ્મજ્ઞતુ આવી, તે સમયે સૂર્યનાં કિરણો અતિતપવાથી પૃથ્વીની રજ ઘણી તપી હતી, એવી તપેલી પૃથ્વીમાં મુસાફરી કરનારાઓના સર્વાંગ તપીને ગરમ ગરમ થઈ જતાં હતાં. તપેલી પૃથ્વી ઉપર ચાલનારાઓ તેમાં પણ પગરખાં રહિત ને ઉચ્ચતા અનુભવાય તે સહજ છે. આ સમયમાં ભગવંતની સાથે વિહાર કરતાં એક વખત મરિચિ મુનિનું શરીર અતિશય તપી ગયું. પશી-નાથી વસ્ત્રા લીનઈ ગયાં, તૃષા પણ ખુબ લાગી; એ પ્રમાણે તાપ અને તૃષાનો પરિસહ એક સાથે થયો, તે સહન કરવાને તેઓ અશક્ત થયા. ચારિત્રમોહનીય કર્મે ઉછાળો માર્યો, વિચાર મલિન થયા અને સ્વચ્છંદાચરણ આચરવાની વૃત્તિ થઈ, હુઃખે વહન થઈ શકે એવા ચારિત્ર ધર્મના પાલન માટે પોતાને નિર્બંજ માનવા લાગ્યા. “મન ભાગ્યું તેનું સૌ ભાગ્યું,” એ કહેવત પ્રમાણે તેમનું મન ખદલાયું, નિર્બંજતાના વિચારોએ જોર કર્યું. તે પોતાના પતિત મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યા કે—મેરૂ પર્વતની જેમ વહન થઈ શકે નહિં તેવા આ સાધુપણાના ગુણોનું પાલન કરવાને હવે હું સમર્થ નથી. કારણકે—હુંતો નિર્ગુણી અને શરીરસુખની આકાંક્ષા-વાળો છું. અને આ વ્રતોનો ત્યાગ પણ હવે શી રીતે થાય ? તેનો

ત્યાગ કરવાથી લોકોમાં હાંસી થશે, માટે એવા કોઈ ઉપાયની યોજના કરવી જોઈએ કે કાંઈક વ્રત પણ રહે અને આવો શ્રમ યાને કષ્ટ પડે નહિ. કષ્ટથી કાયર થએલા મરિચિમુનિ ભગવંતની આજ્ઞા અને મહાવ્રતોના અંગીકાર કરવા વખતે લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરવાને તૈયાર થયા. તેમણે પોતાની બુદ્ધિ કલ્પનાથી નવીન માર્ગ શોધી કાઢ્યો અને પોતાના મનથી નક્કી કર્યું કે-આ શ્રમશુભો-મન, વચન, અને કાયાના ત્રિદંડથી વિરક્ત છે, અને હું તો દંડથી જીતાયેલો છું, તેથી મારે ત્રિદંડનું લાંછન થાઓ. સાધુઓ કેશના લોચથી મુંડ છે, અને હું તો શસ્ત્રવડે કેશને મુંડાવવાવાળો તેમજ શિખાધારી થાઉં. વળી આ સાધુઓ મહાવ્રતધારી છે અને હું અણુ*વ્રતધારી થાઉં. આ મુનિઓ નિષ્કિંચન છે, અને હું મુદ્રિકાદિક પરિશ્રદધારી થાઉં. મુનિઓ મોહ રહિત છે, હું અનેક મોહવડે આત્માદિત હોવાથી છત્રવાળો થાઉં. આ મહર્ષિઓ ઉપાનહ (જોડા) રહિત વિચરે છે, પણ હું તો ચરણની રક્ષાને માટે ઉપાનહ રાખીશ. આ સાધુઓ શીળવડે સુગંધી છે અને હું શીળવડે સુગંધી નથી, તેથી મારે સુગંધને માટે શ્રીખંડ-ચંદનનાં તિલકો થાઓ. આ મહર્ષિઓ કષાય રહિત હોવાથી શ્વેત અને અર્ણવશ્વધારી છે, તો કષાયધારી એવા મારે કષાય (રંગેલાં) વસ્ત્રો હો. આ મુનિઓએ તો ઘણા જીવોની વિરાધનાવાળા સચિત્તજળનો આરંભ તજ્યો છે, પણ મારે મિતજળથી સ્નાનપાન થાઓ. આ પ્રમાણે પોતાની મતિએ નક્કી કરી, લિંગનો નિર્વાહ કરવા નવિન વેષની રચના કરી ત્રિદંડી સંન્યાસ ધારણ કર્યો.

મરિચિનો આવો નવીન વેષ જોઈ લોકો તેમને ધર્મ પૂછતા હતા, ત્યારે તે ભગવંતે કહેલા સાધુધર્મને કહેતા હતા. લોકો તેને પુનઃ પૂછતા કે-તમે તેવા સાધુ ધર્મને કેમ આચરતા નથી ? ત્યારે તે કહેતા હતા-મેરૂના ભાર જોવા સાધુધર્મનું પાલન કરવાને

* અહિં, અણુ-એ શ્રાવકના વ્રતની અપેક્ષાથી નહિ, પણ મહાવ્રતોની-અપેક્ષાથી અણુવ્રતધારીની તેમણે કલ્પના કરેલી જણાય છે.

હું સમર્થ નથી. તેમના કહેલા ધર્મના વ્યાખ્યાન અને ઉપદેશથી પ્રતિબોધ પામી જે લવ્યજનો સાધુ થવા ઇચ્છતા, તેમને મરિચિ શ્રીઋષભદેવપ્રભુને સોંપી દેતા હતા. આવા આચારવાળા મરિચિ પ્રભુની સાથે વિહાર કરતા હતા.

પ્રભુ વિહાર કરતા કરતા ફરીથી વિનીતા નગરીસમીપે આવી સમોસર્યા. ત્યાં ભરત ચક્રવર્તી પ્રભુને વંદન કરવા આવ્યા. ચક્રિના પુછવાથી પ્રભુએ ભવિષ્યમાં થનારા તીર્થંકરો, ચક્રવર્તિઓ, વાસુદેવો, પ્રતિવાસુદેવો અને બલદેવો કહી બતાવ્યા. પછી ભરતે ફરીવાર પુછ્યું કે;—હે નાથ ! આ સભામાં આપના જેવા આ ભરતક્ષેત્રમાં આ ચોવીશીમાં તીર્થંકર થનાર કોઈ લવ્યજન છે ? તે વખતે મરિચિને બતાવીને જણાવ્યું કે—આ તમારા પુત્ર મરિચિ આ ભરતક્ષેત્રમાં વીર નામે છેલ્લા તીર્થંકર થશે, વળી પોતનપુરમાં ત્રિપૃષ્ઠ નામે પહેલા વાસુદેવ, અને વિદેહક્ષેત્રને વિષે મૂકાપુરીમાં પ્રિયમિત્ર નામે ચક્રવર્તી થશે. તે સાંભળી પ્રભુની આજ્ઞા લેઈને ભરત મરિચિ પાસે આવ્યા. અને ત્રણ પ્રહ-ક્ષિણા દઈને તેને વંદના કરી. પછી કહ્યું કે—શ્રી ઋષભપ્રભુના કહેવા પ્રમાણે તમે આ ભરતક્ષેત્રમાં ચરમ તીર્થંકર થશો, પોતન-પુરમાં ત્રિપૃષ્ઠ નામે પહેલા વાસુદેવ થશો, અને વિદેહક્ષેત્રની મૂકાપુરીમાં પ્રિયમિત્ર નામે ચક્રવર્તી થશો. તમે ત્રિદંડી સંન્યાસી છો, તેથી મેં તમને વંદન કર્યું નથી, પણ ભાવી તીર્થંકર થનાર છો તેથી મેં તમને વંદના કરી છે. આ પ્રમાણે તેમને કહી વિનય-વાન ભરતચક્રવર્તી પ્રભુ પાસે ફરી જઈ વંદના કરી હર્ષપૂર્વક પોતાની રાજ્યધાનીમાં આવ્યા.

ચક્રવર્તીએ કરેલી સ્તુતિ અને વંદનથી મરિચિને પોતાના કુલનો મદ થયો. તે હર્ષથી ત્રણવાર ચીપટી વગાડી નાચવા કહવા લાગ્યા, અને ભૂજસ્ફેટ કરી વારંવાર કહેવા લાગ્યા કે હું વાસુદેવ, ચક્રવર્તી અને ચરમ તીર્થંકર થઈશ ! અહા ! માફ કરુણ કેવું ઉત્તમ છે. હું વાસુદેવમાં પહેલો, મારા પિતા

ચક્રવર્તીમાં પેહલા અને મારા પિતામહ (દાદા) તીર્થ'કરોમાં પહેલા. એ પ્રમાણે કુલનું અભિમાન કરવાથી તેમણે નીચગોત્ર નામનું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું.

ભગવંત ઋષભદેવના નિર્વાણ પછી પણ મરિચિ સાધુઓની સાથે વિહાર કરતા, અને ભવ્ય જનોને ઓધ કરી કરીને સાધુઓની પાસે (દીક્ષા) માટે મોકલતા હતા. એક વખત મરિચિ વ્યાધિ ગ્રસ્ત થયો, તે વખતે આ સંયમી નથી, એમ જાણી પોતાને તેની સારવાર કરવા અધિકાર નથી એવું ધારી બીજા સાધુઓએ તેની સારવાર કરી નહિ. તેથી ગ્લાની પામી મરિચિ મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો કે-અહો ! આ સાધુઓ કે જેઓ દાક્ષિણ્ય વગરના, નિર્દય, સ્વર્થમાંજ ઉદ્ધમી અને લોકવ્યવહારથી વિમુખ છે, તેમને ધિક્કાર છે. હું કે જે તેમનો પરિચિત, સ્નેહવાળો અને એકજ ગુરૂનો દીક્ષિત તેમજ વિનીત છું, તેનું પાલન કરવું તો દૂર રહ્યું; પણ તેઓ સામું પણ જોતા નથી ! એમ તેમના દુષણ જોવા લાગ્યો. સામાન્ય રીતે જીવોને પોતાના અવગુણ અને પારકાના ગુણના વિચાર આવતા નથી. ” તેથી મરિચિ જેવા સ્વચ્છંદચરણીને દુઃખના વખતે એવા વિચાર આવે ! તેમાં નવાઈ નથી. વળી તેના મનમાં આવ્યું કે તેમના આચારથી મારો આચાર ભિન્ન છે. હું શુદ્ધાચારનું પાલન કરતો નથી, તેથી મહારા જેવાની પરિચયો તેઓ શી રીતે કરે ? માટે આ વ્યાધિમાંથી હું મુક્ત થાઉં ! તો પછી મારી સેવા કરે તેવો એક શિષ્ય કહ્યું. આ પ્રમાણે ચિંતવતો ભાગ્યવશાત્ સારો થયો.

એક વખતે તેને કપિલ નામે કોઈ કુલપુત્ર મળ્યો. તે ધર્મનો અર્થી હતો, તેથી તેણે મરિચિને ધર્મનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. તે ઉપરથી મરિચિએ ભગવંતે કહેલો આર્હતધર્મ કહી સંભળાવ્યો. ત્યારે કપિલે તેને પૂછ્યું કે તમે પોતે આ ધર્મ કેમ પાળતા નથી ? મરિચિએ કહ્યું કે-હું તે ધર્મ પાળવાને અશક્ત છું. કપિલે કહ્યું કે ત્યારે શું તમારા માર્ગમાં ધર્મ નથી ? આ પ્રશ્નથી આ

મારા લાયક શિષ્ય છે એમ જાણી મરિચિએ જણાવ્યું કે-
તેમનામાં ધર્મ છે, અને મારા માર્ગમાં પણ ધર્મ છે. પછી
કપિલ તેનો શિષ્ય થયો. આ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણાથી મરિચિએ
કોટાકોટી સાગરોપમ કાળ પ્રમાણ સંસારઉપાર્જન કર્યો. તે
પાપની આલોચના કર્યા વગર પ્રાંતે અનશનવડે મૃત્યુપામીને
બ્રહ્મદેવલોકમાં દશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવતા થયો.
તથા કપિલ પણ આસુરી વગેરે શિષ્યો કરી, બ્રહ્મલોકમાં દેવ થયો.
ત્યાં અવધિ-વિભંગજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વજન્મને જાણીને કપિલ
મોહથી પૃથ્વીપર આવ્યો, અને આસુરી વિગેરેને પોતાનો સાંખ્ય
મત જણાવ્યો. તે વખતથી સાંખ્યદર્શન પ્રવચ્યું. કેમકે “ લોકો
પ્રાયઃ સુખસાધ્ય અનુષ્ઠાનમાં પ્રવર્તે છે. ”

અહીં નયસારનો જીવ મરિચિપણે ત્રીજા લવમાં ઉત્પન્ન
થએલો તે લવ પૂરો થાય છે. આ લવમાં તેણે નીચગોત્ર નામનું
અશુભકર્મોપાર્જન કર્યું. તેમ એક કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ
સંસારમાં ભ્રમવાનું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું,

**નીચ ગોત્ર બાંધ્યું તે સંખ્યથી
કાંઈ વિચાર કરીએ.**

નિર્માળ પરિણામયુક્ત શુદ્ધચારિત્રના સેવનથી જીવ
ઉત્તરોત્તર ઉચ્ચ કોટીમાં ચઢે છે. તે સાધનની આ લવમાં
તેને પ્રાપ્તિ થઈ હતી. તે સાધનનો ઉપયોગ કરવામાં તે કંટાળી
ગયો. ચારિત્રપાલવાના ખરા પ્રસંગે તે તાપ અને તૃષ્ણાના
પરિસહથી શિથિલ પ્રેરણાઓ, શરીરસુખની ભાવના તેનામાં
ઉત્પન્ન થઈ, અને શુદ્ધચારિત્રપાલન કરવા પોતાની નબલાઈ તેને
લાગી. અહિં એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે ! તે એ કે-
ભગવંતના શુદ્ધમાર્ગમાં આ વખતે તેને અશ્રદ્ધા થઈ ન હતી. ફક્ત
પોતે શુદ્ધચારિત્રાચારનું પાલન કરવાને અશક્ત છે એમ તેના
મને જોર કર્યું, અને તેના તાબે થયા, સાધુવેષ છોડી ગૃહસંસારમાં

જવાની તેને લજ્જા આવી. એમ ઉભયની વચ્ચેમાં તેનો આત્મા હિંદોળાવા લાગ્યો, તેણે એક યુક્તિ શોધી કાઢી, નવીન વેષની કદપના કરી. એ યુક્તિથી ભાવી થનારા અનર્થનો તેને વિચાર સુઝ્યો નહિ. પોતાને ઉત્પન્ન થએલા વિચારો તેણે ભગવંતને અથવા સ્થવિર સાધુમહાત્માઓને જણાવ્યા હોત ! તો વખતે તે ભૂલ કરતો અટકત ! પણ સ્વછંદાચરણમાં પ્રવૃત્તિ કરવાની ભાવનાવાળા જીવોના મનમાં એવા વિચાર ઉત્પન્ન થવા મુશ્કેલ છે તેણે પોતાના કલ્પિતઆચારની કચેલી ગોઠવણનો અંગીકાર કર્યો. અને તે પ્રમાણે તે વર્તવા લાગ્યા, પણ ઉપદેશ તો તે શુદ્ધજ આપતા હતા.

“ એક વખત જીવ ઉચ્ચકોટીએ ચઢતો અટકી નીચે ઉતરવા માંડે છે, એટલે કેટલીક વખત તેને જે જે કંઈ નિમિત્તો પ્રાપ્ત થાય છે ! તેનો તે દુરુપયોગ કરી નીચે ઉતરતો જાય છે. ” ભરત ચક્રવર્તી સરળહૃદયથી ભવિષ્યમાં થનારા તીર્થંકરોની હકીકત ભગવંતને પૂછે છે, અને ભગવંત પોતાના કેવળજ્ઞાનના બળથી કહી બતાવે છે. મરિચિને જીવ આગામિકાળમાં આ ચોવીશીમાં તીર્થંકર થશે, તેથી તીર્થંકરપદ ઉપરની પોતાની શુદ્ધશ્રદ્ધા ભક્તિના લીધે ભવિષ્યમાં થનાર તીર્થંકરના જીવને વંદન કરવાનો યોગ પ્રાપ્ત થયો છે, તેનો ઉપયોગ કરી લેવાની ભાવના તેનામાં જાગી. તેમના અશુદ્ધવેષથી તે માહિતગાર છતાં ગુણગ્રહણ કરવાની બુદ્ધિવાળા અને જીનેશ્વરની ભક્તિમાં રક્ત ભરત ચક્રવર્તી પ્રભુની આજ્ઞા મેળવી તેને વંદન કરે છે. વંદન કરતી વખતે વંદનનો હેતુ જણાવે છે. છતાં પણ મરિચિને પોતાના કુલનો મદ થાય છે. “ગુણનેજ જોનાર, મદ રહિત, ભણવા ભણાવવામાં નિરંતર રૂચિવાળા, અને શુદ્ધ દેવશુદ્ધર્મના આરાધક પ્રકર્ષે કરી ઉચ્ચ ગોત્ર કર્મ બાંધે છે. જ્યારે તેથી વિપરીત સ્વ-ભાવવાળા એટલે પારકી નિંદા કરનાર, અને પોતાના ગુણોની પ્રસંશા કરનાર, ભણવા ભણાવવામાં પ્રમાદી, કુદેવ, કુશુર અને કુધર્મના પાલનાર ઘણા ભવો નીચ ગોત્ર કર્મનો બંધ કરે છે. ”

અહિં મરિચિને કુલનો ઉત્કૃષ્ટો મદ થવાથી તે નીચગોત્ર કર્મને બંધ કરે છે. આ ભૂલનું પરિણામ વચમાં ઘણા ભવોમાં તેને ભોગવવું પડે છે. ને તે ભોગવતાં પોતે બાંધેલું નીચગોત્રકર્મ ખપાવે છે. તે ખપાવતાં જે કંઈ કર્મદલ બાકી રહે છે. તેનું પરિણામ તીર્થંકર જેવા ઉત્તમભવની શરૂઆતમાંજ તેને ભોગવવું પડશે ! તે આપણે તે તે ભવની વિચારણા વખતે જાણવાને મુલતવી રાખીશું. કર્મ જેવું નિષ્પક્ષપાત જગતમાં કોઈ નથી કે જે કોઈની પણ શરમ રાખતું હોય ? સારા અને માઠા કર્મના વિપાક તેના કર્મના અનુસાર આપવાને તે જરા પણ પક્ષપાત કરતું નથી. આ વાત હંમેશ ધ્યાન ઉપર રાખી જીવોએ પોતાનું જીવન ગુજારવાનું છે.

મરિચિના ભવમાં ખીજ મહત્વની ભૂલ કપિલે પુછેલા કર્મના પ્રશ્નોના જવાબ દેતી વખતે થાય છે. કેવળજ્ઞાની ભગવતે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણાથી બંધાતાં માઠાં કર્મને મુખ્ય પ્રધાનપદ આપ્યું છે. આઠ પ્રકારના કર્મબંધનનાં કારણોમાં અશુભ કર્મબંધનાં જે કારણો બતાવેલાં છે તેમાં પણ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણાથી ગાઢ અશુભ કર્મ બંધાય છે. કારણ, બીજાં કર્મો જીવ પોતે એકલો બાંધે છે, જ્યારે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણાથી પોતે તો અશુભ કર્મોપાર્જન કરે તે ઉપરાંત એ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણાનો લાભ જે જીવોને મળે છે; તે જીવો અને એમ તેની પરંપરા એ ઘણા જીવો અશુભકર્મ બાંધી આ ભવ ચક્રમાં જન્મ મરણ કરે છે. તે બધાના મૂળ કારણરૂપ ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણા કરનાર છે. અને તેજ કારણથી મરિચિ પણ એક કોટા કોટી સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ સંસારમાં ભ્રમણ કરવાનું નવીન કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. તીવ્ર પરિણામથી ઉત્સૂત્રપ્રરૂપક યાવત્ અનંત સંસાર પણ ઉપાર્જન કરે છે. અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ, દેશ વિરતિ, સરાગસંયમી, બાળતપસ્વી (અજ્ઞાન તપ તપનાર) દુઃખગર્ભ મોહગર્ભવૈરાગ્ય, અકામપણું—અણુદંઢાએ—દુઃખ ભોગવતો જીવ કર્મનિર્જરા કરી દેવગતિનું આયુધ્ય બાંધી દેવભવમાં

ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ મરિચિના ભવમાં તેણે અજ્ઞાન અને મોહ-ગભવૈરાગ્યે પામેલી અશુદ્ધ સાધુપણની ક્રિયાથી તે દેવગતિને। ખંધ કરી દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. શુભ અને અશુભ કર્મનું મિશ્રણ જીવને કેવી કેવી રીતે તેના વિપાક દેખાડે છે, અને ઉચ્ચ ગતિ અને નીચગતિમાં ગમનાગમન કરાવી મીઠા અને કટુક રૂણો ચખાડે છે, તે હવે પછીના ભવોના વર્ણનથી આપણે જાણવને શક્તિવાન થઈશું. અહિં ત્રીજા ભવમાંથી દેવગતિમાં જાય છે, ત્યાં તેનો ચોથો ભવ થાય છે. એ વાત લક્ષ ઉપર રાખવાની છે.

શાસ્ત્રમાં કુલિંગીઓને અવંદનીક કહ્યા છે. તેઓને ગુરૂ તરીકે વંદન કરવાથી ઉભયને નુકશાન થાય છે. વંદન કરનાર મિથ્યાત્વની પુષ્ટિ કરે છે તેથી, અને વંદન કરાવનારને પોતાના કુલિંગનું અભિમાન થાય છે તેથી તેનું, એમ બન્નેના આત્માને તે વંદન અહિતકર્તા થાય છે. ભરત ચક્રવર્તિએ મરિચિને જે વંદન કર્યું હતું, તે ગુરૂ તરીકે કર્યું ન હતું પણ તે જીવ ભાવિતીર્થ કર થનાર છે, તે તીર્થ કરપણાઉપરના પોતાના ભક્તિભાવથી કર્યું હતું. તેથી એ વંદન તેમના પોતાના હકમાં નુકશાનકર્તા તો ન થયું, પણ મરિચિને તો નુકશાનકર્તા થયું. અદ્વયસત્ત્વવાનને પૂજન-વંદન તેમને પોતાને કેટલું બધું નુકસાન કરે છે. એ આ ઉપરથી આપણને જણાઈ આવે છે. આત્માર્થિઓએ કુલિંગી તથા બ્રહ્માચારીઓનું બહુમાન કરવાના પ્રસંગે વિવેક રાખવાની જરૂર છે. સમક્ષિતની ચાર સદહણામાં કોને વંદન કરવું? અને કોને ન કરવું? તે બાબત બીજી અને ત્રીજી સદહણામાં તેનું સ્વરૂપ જણાવેલું છે. સંવેગી અને શુદ્ધમાર્ગના પ્રરૂપક, ભગવંતની આજ્ઞાના ધારક અને પોતાની શક્તિ મુજબ શુદ્ધચારનું પાલન કરનાર એવા ગીતાર્થગુરૂઓ વંદન કરવા લાયક અને સેવવા લાયક છે. એમ બીજી સદહણામાં જણાવેલું છે, ત્યારે ત્રીજીમાં જણાવેલું છે કે, પાસત્યા કુશીળીયા વેશવિડંબક, મંદ કુલિંગીને ગુરૂ તરીકે વંદન બહુમાન કરવું નહિ, તેમજ તેમનો સહવાસ કરવો નહિ. આ કર્મમાનમાં રહેલા રહસ્યને મર્મ સહમજીને તે પ્રમાણે વર્તન રાખવાથી ઘણા અનર્થોના કારણનો અટકાવ થાય છે.

પ્રકરણ ૩ જી.

પાંચમાથી પંદરમા ભવનું જ્યાન, ને

સોલમો વિશ્વભૂતિનો ભવ.

નિયાણું.

અનંતા તીર્થંકરોની પેઠે ભગવંત મહાવીરે તેમના પહેલા ગણધર (શિષ્ય) શ્રી ગૌતમસ્વામી-ઈંદ્રભૂતિને પ્રથમ ઉપદેશ એ આપ્યો કે-આ પંચાસ્તિ કાયમય જગત (લોક) માં દ્રવ્ય માત્ર-ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અને નાશ પામવાના સ્વભાવવાળા છે. તેમજ જીવદ્રવ્યને પણ એ નિયમ લાગુ છે, એટલે ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે, અને

સ્થિર રહે છે. જેમકે; સોનું એ દ્રવ્ય છે. તે અમુક એક દાગીના રૂપે બને છે એટલે તે દાગીના રૂપે તે ઉત્પન્ન થયું એટલે તે તેજ નામથી ઓળખાશે. તે દાગીનો બદલી બીજો દાગીનો કરાવવાના પ્રસંગે તેને ગાળી નાખવામાં આવે છે તેથી જે દાગીના રૂપે પ્રથમ ઉત્પન્ન થયું હતું તે દાગીનો નાશ પામ્યો, તેનો બીજો દાગીનો બનાવ્યો એટલે તે બીજા દાગીના રૂપે ઉત્પન્ન થયું, પણ એ બન્ને દાગીના પ્રસંગે સોનું મૂલ દ્રવ્ય છે તે સોનારૂપે કાયમ રહે છે. અહિં સોનું એ દ્રવ્ય છે. અને દાગીના બનવા એ પર્યાય છે. એટલે પૂર્વ પર્યાયનો નાશ થાય છે. નવીન પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે.

અને દ્રવ્યરૂપે કાયમ રહે છે. તેથી પદાર્થ કહો કે દ્રવ્ય કહો. એનામાં દ્રવ્ય અને પર્યાય એ ઉભય ધર્મ સાથે રહે છે. દ્રવ્ય એ મૂલ વસ્તુ છે અને ગુણ અને પર્યાય એ વસ્તુના ધર્મ છે. દ્રવ્ય નિત્ય છે. અને પર્યાય અનિત્ય છે. ગુણ એ વસ્તુનો સહભાવી ધર્મ છે અને પર્યાય એ ક્રમભાવી ધર્મ છે. જગત, જીવ અને પુદ્ગલ અનાદિઅનંત અનંત ભાગે છે. જીવ-દેવ મનુષ્ય તિર્યચ અને નરક ચાર ગતિ રૂપ સંસારમાં પોતાના કર્માનુસાર જે ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું આયુષ્ય પુરૂ થાય છે એટલે તે ભવનો નાશ થાય છે, વળી ખીજો ભવ ધારણ કરે છે. એમ દેવાદિક ગતિમાં ઉત્પન્ન થવું એ જીવના પર્યાય છે. એ દરેક ગતિમાં આત્મદ્રવ્ય કાયમ હોય છે. તે સ્થિર છે, તેથી જીવો દ્રવ્ય અને પર્યાયરૂપ છે. આ ઉપદેશમાં જે નિયમ સમજાવ્યો છે તે નિયમાનુસાર નયસારનો જીવ જીવ-દ્રવ્ય પણે કાયમ રહી ગતિપર્યાયરૂપ જુદી જુદી ગતિમાં જન્મ ધારણ કરે છે, તેમનું આયુષ્ય પુરૂ કરી ખીજી ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ચોથાભવમાં તે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા પછી અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે તે મુખ્ય દેવતા અને મનુષ્યના ભવ કરે છે.

બ્રહ્મદેવલોકમાંથી ચવી, કૌશીક નામના ગામમાં એંશીલાખ પૂર્વના આયુષ્ય વાળા કૌશિક નામે આદિજી થયા. તે ભવમાં વિષયા-સકલ દ્રવ્યઉપાર્જન કરવામાં તત્પર અને હિંસાદિકમાં શૂંગવગર ઘણો કાલ વ્યતિત કરી, અંતે ત્રિદંડી થઈ મૃત્યુ પામી ઘણા ભવમાં ભમી; છઠ્ઠા ભવમાં સ્થુણ નામના ગામમાં પુષ્પમિત્ર નામે આદિજી થયા. ત્યાં પણ ત્રિદંડી પણ અંગીકાર કરી, ખડોતેરલાખ પૂર્વનું આયુષ્ય ભોગવી; સાતમા ભવમાં સૌધર્મદેવલોકે મધ્યમ સ્થિતિ વાળા દેવતા થયા. ત્યાં દેવભવનું આયુષ્ય પુરૂં કરી, ત્યાંથી ચવી, આઠમા ભવમાં ચૈત્ય નામના ગામમાં ચોસઠ લાખ પૂર્વના આયુષ્ય વાળા અગ્ન્યુદ્યોત નામે આદિજી થયા. તે ભવમાં પણ ત્રિદંડી થઈ

આયુષ્ય પુરૂ કરી; નવમા લવમાં ઇશાન દેવલોકમાં મધ્યમ આયુષ્ય વાળા દેવતા થયા. ત્યાંથી ચવી, દશમા લવમાં મંદિર નામના સંનિવેશમાં અભિભૂતિ નામે પ્રાદક્ષિણ થયા. તે લવમાં પણ ત્રિદંડી થઇ છાપન લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય લોગવી મૃત્યુ પામી, અગ્ની-આરમા લવમાં સનતકુમાર દેવલોકમાં મધ્યમાયુ દેવતા થયા. ત્યાંથી ચવી, બારમા લવમાં શ્વેતંબી નગરીમાં ભારદ્વાજ નામે વિપ્ર થયા. તે લવમાં પણ ત્રિદંડી થઇ, ચુંવાલીશ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય લોગવી મૃત્યુ પામી; તેરમા લવમાં માહેંદ્રકલ્પમાં મધ્યમ સ્થિતિએ દેવતા થયા. ત્યાંથી ચવી લવબ્રમણ કરી, ચૌદમા લવમાં રાજગૃહ નગરમાં સ્થાવર નામે પ્રાદક્ષિણ થયા. તે લવમાં પણ ત્રિદંડી થઇ ચોવીશ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય લોગવી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મૃત્યુ પામી પંદરમા લવમાં પ્રદ્ધદેવલોકમાં મધ્યમાયુષ્યવાળા દેવતા થયા. ત્યાંથી ચવીને, પણ ઘણા લવ બ્રમણ કર્યા.

એ પ્રમાણે લવો કરી સોલ્લમા લવમાં-રાજગૃહ નગરમાં વિશ્વનાદી નામે રાજા હતો. તેને પ્રિયંશુ નામની પત્નીથી વિશાખાનંદી નામે એક પુત્ર થયો. તે રાજાને વિશાખભૂતિ નામનો એક નાનો ભાઈ હતો. તેને ધારણી નામે સ્ત્રી હતી. મરિચિનેા જીવ પૂર્વલવમાં ઉપાર્જન કરેલા શુભકર્મથી તે વિશાખાભૂતિ ની ધારણી નામે સ્ત્રીથી વિશ્વભૂતિ નામે પુત્રપણે અવતર્યો, તે વિશ્વભૂતિ અનુક્રમે ચોવનવયને પ્રાપ્ત થયો. તે નગરના પુષ્પ કરંડક નામના ઉદ્યાનમાં વિશ્વભૂતિ એક વખત અંતઃપુરસંહિત કીડા કરવા ગયો. તે કીડા કરતો હતો. તેવામાં તેના કાકાને કુવર વિશાખાનંદી પણ કીડા કરવાની ઇચ્છાએ ત્યાં આવ્યો. પણ વિશ્વભૂતિ અંદર હોવાથી તે બહાર રહ્યો. તે સમયે રાણી પ્રિયંશુની દાસીઓ પુષ્પ લેવાને ત્યાં આવીઓ. તેમણે તે વિશ્વભૂતિને અંદર અને વિશાખાનંદીને બહાર જોયા, તેથી પુષ્પ લીધા સિવાય પાછી ગઇ. અને રાણીને ઉદ્યાનની બગીચા

સંભળાવી. ખબર સાંભળી પોતાની દાસીઓ પુષ્પ લીધા સિવાય પાછો આવી તેથી તેને ક્રોધ ચઢ્યો, અને કૌપલવનમાં જઈને બેઠી. રાજાને ખબર થઈ, તેથી રાણીની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા વિશ્વભૂતિને ઉદ્યાનમાંથી પાછો બોલાવી લાવવાની યુક્તિ શોધી કાઢી. યાત્રાની ભેરી વગડાવી અને કપટવડે રાજ્યસભામાં કહ્યું કે આપણા તાબાનો પુરૂષસિંહ નામનો સામંત ઉદ્ધત થઈ ગયો છે, માટે તેનો વિશ્વય કરવા માટે હું જઈશ. તે ખબર સાંભળી સરળસ્વભાવી વિશ્વભૂતિ વનમાંથી રાજ્યસભામાં આવ્યો. અને ભક્તિવડે રાજાની આજ્ઞા મેળવી લશ્કર સહિત પુરૂષસિંહ પાસે ગયો. ત્યાં તેને આજ્ઞાવંત બેઠો પોતે પાછો વળ્યો. માર્ગમાં પુષ્પકરંડકવન પાસે આવ્યો. દ્વારપાલે જણાવ્યું કે અંદર વિશાખાનંદી કુમાર છે. તે સાંભળી તે ચિંતવવા લાગ્યો કે મને કંપટવડે પુષ્પકરંડક વનમાંથી કાઢ્યો. એવા વિચાર કરતાં તેને ઘણો ક્રોધ ચઢ્યો. ક્રોધાવેશમાં નજીકમાં રહેલા એક કોઠાના વૃક્ષના ઉપર બળપૂર્વક મુઠિનો પ્રહાર કર્યો. જેથી તેના સર્વંકુળો ગળી પડ્યા. તે બનાવને બતાવી ક્રોધાવેશથી વિશાખાનંદીના દ્વારપાલને કહ્યું કે જો વડીલ પિતા શ્રી પ્રત્યે મહારી ભક્તિ ન હોત તો હું આ કોઠાના કુળોની માફક તમારા સર્વના મસ્તકો ભૂમિપર પાડી નાખત ? પણ તેમના પરની ભક્તિથી હું એમ કરી શકતો નથી. પરંતુ હવે આવા વંચનાયુક્ત ભોગની મહારે જરૂર નથી.

આ બનાવથી વિશ્વભૂતિને હવે આવા રાજ્ય ખટપટવાળા સંસારમાં રહેવું એ તેને ઉચિત લાગ્યું નહિ. તેથી તે પ્રદેશમાં વિચરતા સંભૂતિનામના મુનિની પાસે ગયો, અને ઉત્સાહપૂર્વક ચારિત્ર ગ્રંથણ કર્યું. તેને દીક્ષિત થએલો સાંભળી વિશ્વનંદી રાજા પોતાના અનુજ ળંધુ સહિત ત્યાં આવ્યો, અને તેને નમીને તથા ખમાવીને રાજ્ય લેવાની પ્રાર્થના કરી. વિશ્વભૂતિમુનિ તેમની તે પ્રાર્થનાથી લોભાયા નહિ. અને ચારિત્રમાં અડગ રહ્યા. રાજા ફરી

તેમને વાંદન કરી, લીધેલા વ્રતનું યથાર્થ પાલન કરવાની વિનંતિ પૂર્વક સૂચના કરી પોતાની રાજ્યધાનીમાં પાછા ગયા. વિશ્વભૂતિ મુનિએ પણ ગુરૂની સાથે ત્યાંથી વિહાર કર્યો. ગુરૂ પાસે આગમનો અભ્યાસ કર્યો, અને છઠ્ઠ અઠમાદિ તપ ગુણમાં રક્ત થઈ ઉત્તરોત્તર તપશ્ચર્યામાં વધવા લાગ્યા. તપસ્યાથી તેમનું શરીર અતિકૃષ્ઠ થઈ ગયું. ગુરૂની આજ્ઞા મેળવી એકલવિહારિપણું અંગીકાર કર્યું. અને એકાકિવિહારિપ્રતિમાને ધારણ કરી વિહાર કરવા લાગ્યા.

વિશ્વભૂતિ મુનિ વિહાર કરતા કરતા એક વખત મથુરા નગરી-માં આવ્યા. તે સમયમાં ત્યાંના રાજાની પુત્રીને પરણવા માટે વિશાખાનંદી રાજપુત્ર પણ જન સહિત આવેલો હતો. વિશ્વભૂતિ માસખમણને અંતે પારણું કરવા સાડે ગૌચરિ નિકલી મથુરામાં ફરતા ફરતા જ્યાં વિશાખાનંદીની છાવણી હતી તેની નજીકથી જતા હતા. વિશાખાનંદીના માણસોએ તપસ્યાથી કૃષ્ણ થ-એલા મુનિને જોયા. અને હાંસીપૂર્વક આ વિશ્વભૂતિ કુમાર જાય ? કુમાર જાય ? એમ કહી એટ્ટા કરવા લાગ્યા. વિશાખાનંદીએ પણ તેમને ઓળખ્યા. શત્રુની પેઠે મુનિને જોઈ વિશાખાનંદીને ફેપ ચઢ્યો. તેવામાં વિશ્વભૂતિ મુનિ ગાયત્રી સાથે અથડાવાથી પૃથ્વીપર પડી ગયા. તે જોઈ મુનિને એલંલો આપી હાંસી પૂર્વક કહ્યું કે, કોઠાના ફળોને પાડનાર તારૂં બળ કયાં ગયું ? “તે સાંભળી મુનિને ક્રોધ ચઢ્યો. અને પોતાનું બળ બતાવવાની ઇચ્છાથી ક્રોધવડે તે ગાયત્રે શીંગડાં વતી પકડીને આકાશમાં ફેંકી વિશાખાનંદી ઉપ-રના અંતરગ વૈરના લીધે તે મુનિએ એવું નિયાણું (સંકલ્પ) કર્યું કે “ આ ઉત્ર તપસ્યાના પ્રભાવથી હું ભવાંતરે પણ પરાક્રમવાલો થઈ આ વિશાખાનંદીના મૃત્યુને માટે થાઉં.” પછી તે ભવનું કોટી વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી પૂર્વ પાપની આલોચના કર્યા વગર કાલ ધર્મ પત્રી ને તે વિશ્વભૂતિ મુનિનો જીવ સતરમા ભવમાં શુક્રદેવ લોકમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવતા થયા. ઉપર સોલમા ભવની શરૂઆતમાં ભગવંત મહાવીરે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી શ્રી

ગૌતમ ગણધરને પદાર્થના ઉત્પન્ન થવાનો, નાશ થવાનો, અને ધ્રુવપણે કાયમ રહેવાનો જે નિયમ સમજાવ્યો હતો, તે નિયમને તાબે તેમનો પોતાનો જીવ કેવી રીતે થયો હતો તે નયસારનો જીવ જીદા જીદા ભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે, અને જીવ દ્રવ્ય ધ્રુવપણે કાયમ રહેલ છે અને રહેશે તે આપણે જોઈશું તેથી આ પણી ખાત્રી થશે. એ નિયમ જગતના તમામ જીવો અને પદાર્થને લાગુ છે. એટલે જગતમાં જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે, અને જગત ધ્રુવપણે કાયમ રહે છે. એ નિયમ અનાદિ અનંત કાળથી ચાલતો આવેલો છે, અને ભવિષ્યમાં કાયમ રહેવાનો છે. એ કદાપિ કાળે ફેરફાર થવાનો નથી.

હવે આપણે આ વિશ્વભૂતિના ભવ ઉપરથી શું સમજવા જેવું છે, તેના વિચાર કરીએ.

પૂર્વભવમાં જીવે જે શુભાશુભ આચારોનું સેવન કરી શુભાશુભ કર્મણુ વર્ગણના દળીયાં આત્મપ્રદેશની સાથે સંલગ્ન કરેલાં હોય છે, તે દળીયાં નિમિત્ત કારણ પામી સુખ દુઃખ રૂપે જીવને કેવી રીતે દોરે છે, તે બંને રીતો આ ભવમાંથી મળી આવે છે.

પૂર્વના મનુષ્યના ભવોમાં ત્રિદંડીપણાથી સંસાર ઉપરથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાનો જે અભ્યાસ પડેલો હતો તે આ ભવમાં પણ ઉદય આવે છે. ઉદ્યાનમાંથી રાજકુમાર વિશ્વભૂતિને ખસેડવાનો જે પ્રાંપંચ થયો તે ઉપરથી તેમને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, અને જૈનમુનિ પાસે દીક્ષા લે છે. તેમની પાસે રહી શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી તપસ્યામાં જોડાય છે. આ ભવમાં એમને જૈનધર્મની દીક્ષા પાછી ઉદય આવે છે. મરિચિના ભવમાં ત્રિદંડીપણાની જે અશુદ્ધ ભાવના તેનામાં જાગી હતી. તેના સંસ્કાર ઉતરી તે ચૌદ ભવ સુધી ચાલ્યા હતા; ને તેથીજ વખતોવખત ત્રિદંડીપણાની દીક્ષા અંગીકાર કરતા હતા. મરિચિના ભવમાં ચરિત્રમોહનીય કર્મનાં જે દલીકનો સંચય કરી કર્મનો બંધ કરેલો તે કેટલાક

લવમાં ઉદયમાં આવી ખપી જવાથી અને ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમથી આ લવમાં ચારિત્ર ઉદય આવે છે-પામે છે.

ચારિત્ર પાલનમાં તપસ્યાને અંગીકાર કરે છે, તે પણ માસક્ષમણની તપસ્યા કરે છે, ને તેથી શરીર કૃષ થઈ જાય છે. એવા ચારિત્ર અને તપ ગુણમાં વધેલા વિશ્વભૂતિ મુનિને કર્મ કેવી રીતે નીચકોટીમાં ઉતારવાનાં કારણો મેળવી આપે છે એ વિચારવા જેવું છે. વિહાર દરમ્યાન માસક્ષમણને પારણે ગૌચરીને માટે તે જાય છે. ભવિતવ્યતાના યોગે તેજ વખતમાં સંસારી અવસ્થાના કાકાના પુત્ર વિશાખાનંદિ તે ગામમાં આવેલા તેમની છાવણી તરફ મુનિ જઈ ચઢે છે. તેમને મુનિને જોયા, આવા માસક્ષમણના પારણાવાલા મુનિને વંદન કરી સુપાત્રમાં દાન આપી ઉચ્ચ કોટીમાં જવાનું જે ઉત્તમ નિમિત્ત કારણ તેને તે દુરૂપયોગ કરે છે, અને તે ઉભયને અનિષ્ટનું કારણ બને છે. “ મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાની જીવો સ્વપર બંનેને અહિત કર્તાજ હોય છે. ” તપસ્યાથી કાયબલ ઓછું થાય એ સ્વાભાવિક છે. તે પ્રમાણે મહાત્મા વિશ્વભૂતિ મુનિનું શરીરબળ ક્ષીણતા પામેલું હતું ગાયના ધક્કાથી તેઓ પડી જાય છે. એ બનાવથી રાજકુલમાં જન્મેલો પણ હલકાસ્વભાવનો વિશાખાનંદી મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનતાના લીધે તે મુનિના બલ સંબંધે મશકરી કરે છે, તે મુનિ સાંભળે છે. મુનિઓને ચારિત્રપાલનમાં આ એક જાતનો પરિસહ છે. બાવીસ પ્રકારના પરિસહ વખતે આત્માર્થિઓ જો શુદ્ધ ઉપયોગ રાખી પરિસહ સહન કરે તો તે પરિસહ તેમને કર્મક્ષય અને સંવરનું કારણ બની નિકટ લવી બનાવી એક સીતે સત્યા મિત્રની ગરજ સારે છે. આ વિશાખાનંદીએ કરેલી મશકરી આક્રોશપરિસહ કહેવાય. બાવીશ પરિસહમાં તેનું સ્થાન બારમું છે. યતિ ને કોઈ અજ્ઞાની પુરૂષ ક્રોધ અને ઇર્ષાને વશથઈ અનિષ્ટ અને તિરસ્કારનાં વચન કહે તે સાંભળી તે વચન બોલનાર ઉપર દમદંત મુનિની પેઠે કોપ કરે

નહિ, પરંતુ એવું વિચારે જે આ પુરૂષ ખરાને વાસ્તે મને અનિષ્ટ વચન કહે છે. એ મારો ઉપકારી છે કેમકે એણે જે વચન મને કહ્યું તે સત્ય છે. અથવા એ પુરૂષ જે કહે છે તે અસત્ય છે તો પણ મારે તેની ઉપર ક્રોધ કરવો એ યુક્ત નથી, એમ ચિંતવી પોતે તેની ઉપર ક્રોધ કરે નહિં અને સમ્યક્ રીતે આક્રોશ સહન કરે.

તપસ્થાના હેતુઓ સંબંધી શાસ્ત્રમાં નીચે પ્રમાણે ફરમાન છે.

નિર્દોષ, નિયાણાવિનાશું અને નિર્જરાનાજ કારણભૂત એવું શુદ્ધતપ સારી બુદ્ધિવડે મનના ઉત્સાહ પૂર્વક કરવું.

જેનાથી શરીર તપે તે તપ કહેવાય છે. રસ, રૂઘિર, માંસ, મેઢ; અસ્થિ, મજ્જા અને શુક્ર તેમજ અશુભ કર્મો તેનાથી તાપ પામે છે, તેથી તેને તપ કહે છે. તે તપ નિર્દોષ કરવું એટલે આ લોક તથા પરલોકના સુખની ઇચ્છા અને *નિદાન રહિત કરવું. જે માણસ શુદ્ધચારિત્રનું પાલનકરીને લોગાદિક પ્રાપ્ત કરવાનું નિદાન કરે છે, તે ફક્ત આપવામાં દક્ષ એવા કલ્પવૃક્ષને વધારીને પછી તેને ભસ્મસાત કરે છે.

એ નિદાન (નીયાણું) નવ પ્રકારનાં છે. વળી તે તપ ચિત્તના ઉદ્વેગપૂર્વક કરવું. પણ રાજની વેઠની પેઠે અણુગમાથી કરવું નહિં. તેમજ જેટલી શક્તિ હોય તેટલું કરવું, જે તપ કરવાથી મન દુષ્ટ (માઠા વિચાર કરનાર) ન થાય, ઇન્દ્રિયોની હાની ન થાય અને યોગ પણ ન હણાય તેવું તપ કરવું. વળી પરાધિન બુદ્ધિથી દીનપણે અન્નાદિકની પ્રાપ્તિના અભાવે આહાર ત્યાગરૂપ અજ્ઞાન તપ કરે તો તે આશ્રવનું કારણ હોવાથી તથા ક્રોધાદિક કષાયના ઉદયનું આશ્રિત હોવાથી તે તપ નથી, પણ પૂર્વે બાંધેલા અંતરાયકર્મના ઉદયથી અસાતાવેદનીયનો માત્ર તે વિપાકજ છે. કેમકે આહારનો ત્યાગ કરવો તે દ્રવ્યતપ છે, અને આત્મસ્વરૂપની એકાગ્રતા કરવી તે ભાવતપ છે. આ ભાવતપ

યથાશક્તિ દ્રવ્યતપ સહિતજ હોવું જોઈએ. સંસારથી વિરક્ત થએલા તેમજ તત્વજ્ઞાનના અર્થિપુરૂષોને આ દ્રવ્યતપ દુઃસહ નથી. જેમ ધનાદિકના અર્થિપુરૂષોને શીતતાપાદિકતું કષ્ટ એ કષ્ટ-રૂપ લાગતું નથી.

રાજા, શ્રેષ્ઠી, સ્ત્રી, પુરૂષ, પરપ્રવિચાર, સ્વપ્રવિચાર અદ્ય વિકાર, દરિદ્ર અને શ્રાવક એ પ્રમાણે નવ નિયાણું છે તે મોક્ષની ઇચ્છાવાળા મુનીશ્વરોએ ત્યાગ કરવા લાયક છે.

આ નિયાણાંનું સ્વરૂપ વિસ્તારપૂર્વક શાસ્ત્રથી સમજવા જેવું છે. આવા નિયાણાંથી સંસારવૃદ્ધિ થાય છે. જે તપ કર્મક્ષય કરી સંસાર ઘટાડનાર છે, તેજ તપ સંસારવૃદ્ધિનું નિમિત્ત કારણ ન બને તેને માટે મુનિ અને આત્માર્થિઓએ હંમેશ ઉપયોગપૂર્વક જાત્રિ રાખવાને શાસ્ત્રકારોની શિખામણ છે તે શિખામણનો અમલ નહિ કરતાં ખરા અણીના પ્રસંગે ઉપયોગ ચૂકી જઈ જીવો ભૂલ કરી દે છે. જોકે તેથી તેની પૌદ્ગલીક ઇચ્છા અને પ્રતિજ્ઞા પાર પડે છે, પણ સંસારમાં વધુ વખત જમણ કરવાનું પોતે ઉભું કરે છે, તે નિયાણું કરતી વખતે તેના લક્ષમાં રહેતું નથી.

વિશાખાનંદીએ કરેલી મળકથા નયસારનો જીવ વિશ્વભૂતિ મુનિ શુદ્ધઉપયોગ ચૂકી જાય છે. અને કોઠાના ઝાડને એક મૂછી મારી તે ઉપરનાં ફળ ગેરવી પાડતી વખતે જે બળ હતું તે બળ કરતાં પણ વિશેષબળ પોતાનામાં છે! એ બતાવવાની ઇચ્છાથી ગાયનાં શીંગડાં પકડી તેને ઉછાળી પોતાનું બળબતાવે છે. વિશાખાનંદીએ કરેલી મળકથાનું વેર લેવાની અશુદ્ધભાવના ઉત્પન્ન થઈ. આ ઉપર તપસ્યાના પ્રભાવથી “હું ભવાંતરમાં ઘણા પરાક્રમવાદો થઈ આ વિશાખાનંદીને મારનાર થાઉં.” આવી અશુદ્ધભાવના પૂર્વક મુનિ નિયાણું કરે છે. તે પછી ચારિત્ર પાળી પોતે નિયાણા-રૂપ કરેલા પાપની આલોચના કર્યા વગર મૃત્યુ પામી ચારિત્રના પ્રભાવથી સતરમા ભવમાં દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે.

ત્યાં દેવલોકનું આયુષ્ય પૂરું કરી પૂર્વભવમાં કરેલા નિયાણાના યોગે તે અઠારમા ભવમાં વામુદેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે, તે હવે પછી આપણે જોઈશું.

વિશ્વભૂતિ મુનિને ક્રોધનો ઉદય થયો અને નિયાણું કયું. અહિં મોહનીય કર્મની સત્તા કયાં સુધી રહે છે તે જાણવાની જરૂર છે. ગુણસ્થાનકના નિયમ મુજબ જૈનસાધુઓ છઠ્ઠા સાતમા ગુણઠાણના અધિકારી છે. છઠ્ઠું ગુણઠાણ એ પ્રમત્ત સંયત ગુણઠાણ છે. એ ગુણઠાણે વર્તતા ક્ષયોપશમસમક્તિવાળા મુનિને આઠે કર્મની એકસો અડતાલીશ પ્રકૃતિની સત્તા કાયમ હોય છે. જેની અંદર મોહનીયકર્મની અઠાવીશ પ્રકૃતિનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

આ કર્મસત્તા કાયમ હોવાના લીધે અશુદ્ધ નિમિત્ત કારણના યોગે ક્રોધાદિક કષાયનો ઉદય થાય એથી આપણે અજાણ થવાનું નથી. જીવોએ કષાયના ઉદય વખતે આત્મસત્તાના જોરથી તે ઉદયને નિષ્ક્રીય કરવાનો છે. અને આત્મસત્તાનું જોર વધારવાનું છે. જો આત્મસત્તાનું જોર વધારે થાય, તો કષાય નિષ્ક્રીય થાય. પણ તેમ નહિ કરતાં આત્મા કષાયના તાબે થાય તો, પાછો નવિન અશુભ કર્મનો બંધ કરી કર્મોની પરંપરા વધારે છે.

વિશ્વભૂતિમુનિ આત્મસત્તાનું ગૌરવપણું ભુલી જઈ કર્મ સત્તાના તાબે થઈ નિયાણું કરે છે. એ કર્મસત્તાની પ્રબલતાની નિશાની છે.

વિશાખાનાંદિ નિષ્કારણ મુનિની હાંશી કરી ઉપસર્ગ કરે છે. ચારિત્રમોહનીયકર્મની પચ્ચીશ પ્રકૃતિમાં નવ નોકષાય મોહનીયના પેટામાં હાસ્યમોહનીય નામની એક કર્મ પ્રકૃતિ છે. જીવો બીજાની હાંશી-મજાક-મસ્કરી કરી પોતે ખુશી થાય છે પણ તે વખતે હાસ્યમોહનીય નામનું કર્મ બંધાય છે એ તેના જાણવામાં આવતું નથી. એ બાંધેલા અશુભ કર્મના પ્રતાપથી જીવને આગામી ભવમાં કેવા માઠા વિપાક લોગવવા પડે છે તેને માટે શાસ્ત્રમાં ઘણા દાખ-

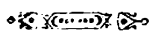
લાઓ છે, પણ અહિં આપણે વિશાખાનંદીના જીવને તેનું ફળ કેવી રીતે ભોગવવું પડે છે તે આપણે જોઈએ.

અધિકાર, લક્ષ્મી, અને જીવાનીના મદમાં વિશેષે કરી જીવે બીજાની હાંશી મજાક કરતા જોવામાં આવે છે. “હસતા ખાંધેલું કર્મ રડી રડી ભોગવવું પડે છે”. એવી એક કહેવત છે. વિશ્વભૂતિ મુનિનો જીવ નિયાણાના પ્રતાપથી અઢારમા ભવમાં વાસુદેવથઈ જે સિંહનો વધ કરે છે તે સિંહ તે આ વિશાખાનંદીનોજ જીવ છે. મનુષ્યમાંથી તિર્યચગતિમાં અને ત્યાંથી નરકગતિમાં જાય છે. નરકગતિના ખાંધેલા આયુષ્યના લીધે નરકમાં ઉત્પન્ન થઈ તે ગતિના લાયકની વેદના ભોગવી ત્યાંનું આયુષ્ય પુરૂં કરી ઘણો કાલ સંસારમાં તે રજીળે છે. ભગવંતે મહાવીરના સતાવીશમા ભવમાં કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી શ્રી ગૌતમગણધરદિ સહ વિહાર કરતાં એક ખેડુતને ખતાવીને તેની દયા લાવી તેને ખોધ આપવા જવા ગૌતમસ્વામીને ભગવંતે આજ્ઞા આપી મોકલ્યા, તેનું વૃતાંત આપણે વિસ્તારથી તે ભવના વિવેચનમાં જોઈશું, પણ, અહિં એટલું યાદ રાખવાનું છે ! કે-તે ખેડુત તે આ વિશાખાનંદીનોજ જીવ છે. રાજ-કુંવર અને જીવાનીના મદમાં સંસારીઅવસ્થાના કાકાના દીકરા મુનિને જોઈને અજ્ઞાનતાના લીધે કરેલી મજાકથી તે જીવ કેટલી અધોગતિને પામ્યો એનોજ આપણે વિચાર કરી પ્રસંગ આવતાં આવા અશુભ કર્મ ન ખંધાય તેના માટે જાગૃતિ રાખવાની છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

અઢારમો ભવ.

ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ.

પ્રત્યેક ઉત્સર્પિણી તથા અવસર્પિણી કાલમાં ચોવીસ તીર્થંકર, બાર ચક્રવર્તી, નવ વાસુદેવ, નવ બળદેવ અને નવ પ્રતિવાસુદેવ ઉત્પન્ન થાય છે. એ નિયમ અનાદિકાલથી ચાલતો આવેલો છે. ભવિષ્યમાં પણ એ પ્રમાણે તે તે કાલમાં ઉત્પન્ન થશે, એ ત્રેસઠ સલાકાપુરૂષ કહેવાય છે. એટલે તેઓ ભાવિકાલમાં મોક્ષે જવાવાળા છે.

તીર્થંકરનો જીવ તીર્થંકરપણે ઉત્પન્ન થાય તેના પહેલાં ત્રીજે ભવે વીસસ્થાનકપદ્મનું આરાધન કરી તીર્થંકર નામકર્મ પ્રકૃતિ, જે પુણ્યપ્રકૃતિઓમાં અતિ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકૃતિ છે તે પ્રકૃતિનો બંધ કરેછે. તે કર્મપ્રકૃતિનો બંધ કરતાં પહેલાં જો નરકગતિના આયુષ્યનો બંધ કરેલો ન હોય તો ધર્મારાધનકાલમાં દેવગતિનો બંધ કરી વચમાં દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થઈ, અથવા નરકગતિનો બંધ કર્યા પછી ધર્મારાધન કાલમાં તીર્થંકર નામકર્મપ્રકૃતિનો બંધ પાડે તો વચમાં નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થઈ તે તે ગતિનું આયુષ્યપૂર્ણ કરી છેવટના મનુષ્યના ભવમાં અવધિજ્ઞાન સહિત ઉત્પન્ન થાય છે. એ છેલા ભવમાં આ અતિપુણ્યપ્રકૃતિના યોગથી રાજ્યરિદ્ધિ ભોગવી, ભોગ

કર્મક્ષય કરી, દીક્ષા અંગીકાર કરી, ચાર ધાતિકર્મ ખપાવી, કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. તે અવસરે તીર્થંકર નામકર્મના કૃણરૂપ સુરા-સુરને પૂજ્ય એવા તે પ્રભુ સમોવસરભૂમાં બેસી ધર્મદેશના આપે છે, તથા જૂઠા જૂઠા દેશોમાં વિહાર કરી ઘણા લબ્યજીવોને ધર્મ પમાડી તેમનો ઉદ્ધાર કરી તીર્થંકરનામકર્મપ્રકૃતિના દલીયાં ખપાવી; મનુષ્યલવનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મોક્ષે જાય છે.

ચક્રવર્તી—ચક્રવર્તિપણીની રિદ્ધિ છ ખંડ પૃથ્વીનું આધિપત્ય પ્રાપ્ત કર્યા પછી તે લવના ઉત્તરકાલમાં ચક્રવર્તિપણીના અંગે પ્રાપ્ત થએલી રિદ્ધિ છોડી દીક્ષા ગૃહણ કરી ધર્મારાધન કરે તો સર્વથા કર્મક્ષય કરી તે લવમાં મોક્ષે જાય, અથવા દેવગતિના આયુષ્યનો ખંધ કરી દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય, પણ જો ચક્રવર્તિપણીની રિદ્ધિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેના મોહમાં તે લવ પૂર્ણ કરે તો, મહાન્ આરંભ (પાપ) અને પરિવ્રજની મમતાના યોગે નરકગતિનો ખંધ કરી ચક્રવર્તિપણીના લવમાં તે લવનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી નિયમા નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

વાસુદેવ, વાસુદેવના લવમાં ત્રણ ખંડ પૃથ્વીનું આધિપત્ય પ્રાપ્ત કરી. વાસુદેવપણીની રિદ્ધિ ભોગવી નિયાજીવાક્ષા હોવાથી નિયમા નરકગતિનો ખંધ કરી, લવાંતરમાં નરકગતિમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે.

બલદેવ, એ વાસુદેવના આરમાઈ ભાઈ હોય છે. પણ તે બન્ને વચ્ચે ગાઢ પ્રીતિ હોય છે. એ બન્ને ભાઈઓ છતાં બલદેવ તે લવમાં દીક્ષા ગૃહણ કરી ધર્મારાધન કરી સર્વથા કર્મ ખપાવી મોક્ષે જાય, અથવા દેવગતિનો ખંધ કરી બલદેવના લવનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રતિવાસુદેવ—પ્રતિવાસુદેવ ત્રણ ખંડ પૃથ્વીનું રાજ્ય મેળવે છે અને તે રાજ્યરિદ્ધિ ભોગવવાનો પ્રસંગ આવે છે, તેવા સમયમાં વાસુદેવથી વિચ્છેદ કરવાનો પ્રસંગ ઉત્પન્ન થઈ બન્ને

વચ્ચે તુમુલ વિગ્રહ થાય છે. વાસુદેવના બળથી તેનું બળ ઓછું હોવાના કારણે છેત્ર વાસુદેવના હાથે તેમનો વિનાશ થાય છે, અને તેમણે મેળવેલી ત્રણ ખંડ પૃથ્વીની રિદ્ધિ વાસુદેવને પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રતિવાસુદેવ વિગ્રહ દરમ્યાન રૌદ્રધ્યાનના યોગે નરક ગતિના આયુષ્યનો અંધ કરી તે જીવનું આયુષ્યપૂર્ણ કરી નરક ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપર પ્રમાણે ત્રેશઠ શલાકા પુરૂષોના સંબંધે સામાન્ય નિયમ હોય છે.

નયસારનો જીવ ઉચ્ચ કેટીમાં ચઢતાં ચઢતાં સોલમા વિશાખાનંદિ મુનિના જીવમાં ઉચ્ચતપસ્યાના ફલપ્રાપ્તિરૂપ કરેલા નિયાણાના યોગે આ અઢારમા જીવમાં આ અવસર્પિષ્ણિ કાલના ચોથા આરામાં અગીયારમા તીર્થંકર ભગવંત શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતના શાસનમાં પડેલા વાસુદેવપણે ઉત્પન્ન થએલા છે. વાસુદેવપણાના અંગે કેટલું બળ અને વૈભવ પ્રાપ્ત થાય છે, એ જાણવા માટે આપેલી હકીકત ઉપયોગી જાણી તે જરા લંબાણથી આપવા પ્રયત્ન કરેલો છે.

દક્ષિણભરતાર્દ્રમાં પોતનપુર નામના નગરમાં રિપુ પ્રતિ શત્રુ પ્રજાપતિ નામનો રાજા હતો. તે રાજાની ભદ્રા નામની પટરાણીથી બલદેવ અચલ નામનો પુત્ર થયો હતો. અને બીજી રાણી મૃગાવતીથી ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવનો જન્મ થયો હતો.

આ બન્ને પુત્રો માતાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા તે રાત્રે ભદ્રા રાણીએ ચાર મહાસ્વપ્નો, તથા મૃગાવતી પટરાણીએ વાસુદેવના જન્મને સૂચવનારાં સાત ઉત્તમ સ્વપ્નો જોયાં હતાં.

વિશ્વભૂતિ મુનિનો જીવ મહાશુક દેવલોકથી ચવીને મૃગાવતી પટરાણીથી વાસુદેવપણે ઉત્પન્ન થયા હતા. અચલકુમાર વયમાં મહોટા હતા, અને ત્રિપૃષ્ઠ નહાના હતા. એ બન્ને લાઘવો પુરૂષોમાં ગજેન્દ્ર સમાન, મહાશૌર્યવાન હતા. તેઓ મોટા

દૈત્યાદિકથી પણ ભય પામે નહિ એવા બલિષ્ઠ હતા. બન્ને વચ્ચે પરસ્પર અત્યંત સ્નેહ હોવાથી અચલકુમાર વિના ત્રિપૃષ્ઠકુમાર અને ત્રિપૃષ્ઠકુમાર વિના અચલકુમાર એકલા રહેતા નહિ. જાણે એ શરીર અને એક આત્મા હોય ! તેમ તેઓ સાથેજ ફરતા હતા.

બલભદ્રઅચલ અને ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવના પિતા પ્રતિ વાસુદેવ અશ્વગ્રીવના તાબાના રાજા હતા. એ પ્રતિવાસુદેવને યુદ્ધની અંદર જાતી, તેણે મેળવેલી ત્રિખંડ પૃથ્વીની રાજ્ય લક્ષ્મી ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવ પ્રાપ્ત કરશે; એ કારણસર એ પ્રતિવાસુદેવનો વૃત્તાંત આ ઠેકાણે જાણવાની આવશ્યકતા છે.

પ્રતિવાસુદેવ અશ્વગ્રીવનો વૃત્તાંત.

અશ્વગ્રીવ રત્નપુર નગરનો રાજા હતો. એ મહાભુજનું શરીર એંશી ધનુષ્ય ઉંચું હતું. અને તેનું આયુષ્ય ચોરાશી લાખ પૂર્વનું હતું. એ મહાબાહુ અને પરાક્રમી વીર રણસંગ્રામમાં ઘણો કુતુહલી હતો. રાજા મહારાજાઓ પણ એ પ્રતિવાસુદેવથી ભય પામી તેની ભક્તિ કરતા હતા. યોગી પુરૂષો જેમ પરમાત્માને ભૂલે નહિ, તેમ સર્વરાજાઓ કોઈ દિવસ પણ તેને પોતાના હૃદયમાંથી ભૂલી જતા ન હતા. તે અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવે પોતાના પરાક્રમથી આ ભરતક્ષેત્રના ત્રણખંડ સ્વાધીન કરી લીધા હતા. જેની અંદર વૈતાલપર્વત પણ આવી જાય છે. તેમજ પોતાના બળ અને પરાક્રમથી વિદ્યાધરની બે શ્રેણીઓ વિદ્યાધરોને યુદ્ધમાં પરાજીત કરી લીધી હતી. માગધ, વરદામ અને પ્રભાસતીથીના અધિપતિઓ પણ તેમની સેવા કરતા હતા. એકંદર સોળહજાર મુગટબદ્ધ રાજાઓ તેના ઉચ્ચ શાસનમાં હતા.

આવી રીતે પ્રતિવાસુદેવ અશ્વગ્રીવ એકછત્રસામ્રાજ્યને પ્રાપ્ત કરી પૃથ્વીમાં ઇંદ્રની જેમ કાળ નિર્ગમન કરતો હતો.

એક વખત એ પ્રતિવાસુદેવના મનમાં અનાયાસે એવી શંકા પેદા થઈ કે-દક્ષિણાર્ધભરતક્ષેત્રમાંના રાજાઓ તો મહારા

તાબાના રાજા છે. ને તેઓમાંના કોઈ મને ઉપદ્રવ કરી શકે એવા બળવાળા નથી તથાપિ તે રાજાના પુત્રોમાં કોઈ મને મારનાર ઉત્પન્ન થશે ખરો ? એ જાણવું જો કે અશક્ય છે તો પણ મારે જાણવું જોઈએ. આવો નિશ્ચય કરી તેણે અશ્વમિંદુ નામનો ઉત્તમ પ્રકારે નિમિત્તશાસ્ત્રનો જાણકાર હતો, તેને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. તે નિમિત્તજ્ઞને પ્રતિ વાસુદેવે પોતાના મનની શંકા પૂછી. અતિ આચંદ્રપૂર્વક એ હકીકત જાણવાની ખાતર તેનો ઉત્તર આપવાની નિમિત્તજ્ઞને ફરજ પાડવાથી, નિમિત્તિયાએ લગ્નાદિક વિચારીને પ્રતિવાસુદેવના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો કે:-હૈ રાજા તમારા ચંડવેગ નામના દૂતનો જે પરામવ કરશે, અને પશ્ચિમ દિશાના અંત ઉપર રહેલા સિંહને જે મારશે તે તમારો વધ કરનાર થશે. નિમિત્તજ્ઞના ઉત્તરથી પ્રતિવાસુદેવ અશ્વ-ગ્રીવ ગદાની પામી ગયો. પણ ઉપરથી તેની અસર જણાવ્યા સિવાય તેનો આદરસત્કાર કરી વિદાય કર્યો.

તેવા સમયમાં એક યુવાન કેશરી-સિંહ પશ્ચિમ દેશને ઉજાડ કર્યાના સમાચાર આવ્યા. આ સિંહનો વધ કરનાર કોણ થશે ! એ જાણવાની અપેક્ષાથી તે પ્રદેશમાં શાળીનું વાવેતર કરવાનું, અને તે વાવેતરના રક્ષણ માટે પોતાના તાબાના સોળ હજાર રાજાઓને અનુક્રમે રહેવાની આજ્ઞા કરી. તે રાજાઓ અનુક્રમે શસ્ત્રાદિવડે સન્નદ્વબદ્ધ થઈ ત્યાં જઈ, પ્રતિવાસુદેવની આજ્ઞા મુજબ ખેડુત જેમ ગાયે વિગેરે પશુઓથી ક્ષેત્રની રક્ષા કરે, તેમ સિંહથી તે શાળીક્ષેત્રની રક્ષા કરવા લાગ્યા.

“ શેરને માથે સવાશેર ” એ કહેવત મુજબ જગતમાં હમેશાં બળવાન પુરૂષોથી પણ વિશેષ બળવાન પુરૂષો રહેલા હોય છે, અને તેજ કારણથી આ પૃથ્વી ‘ વહુરત્ના વસુંધરા ’ કહેવાય છે. પ્રજાપતિ રાજાના બે કુમારો છતાં મહાન્ તેજસ્વી તેઓ સર્વ મનુષ્યવીરોને તૃણ જેવા ગણે છે; એવી ખબર

મંત્રિદ્વારા મળવાથી પ્રતિવાસુદેવે નિમિત્તિયાએ કહેલી વાતની ખાત્રી કરવાના ઇરાદાથી પોતાના ચંડવેગ નામના એક હૂતને કોઈ મતલબ સમજાવી, પ્રજાપતિ રાજા પાસે જઈ તેને મળી આવવા આજ્ઞા કરી. તે હૂત પ્રતિવાસુદેવના પ્રતિનિધિ તરીકે ઘટીત સૈન્ય અને સરંજામ સાથે પોતાનપુર નગરે આવી પહોંચ્યો.

પ્રજાપતિ રાજા સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિત થઈ રાજસભામાં અચલ તથા ત્રિપૃષ્ઠકુમાર, સામંતરાજાઓ, સેનાપતિઓ, અમાત્યો, અને પુરોહિત પ્રમુખ માન્યપુરૂષો તેમજ પ્રધાનપુરૂષોની સાથે મહર્ષિદ્વિક દેવની માફક સભા ભરીને બેઠા છે. સભામાં નિઃશંકપણે સંગીત ચાલતું હતું, એ સંગીતમાં વિચિત્ર અંગચેષ્ટા અને અંગ-હારપૂર્વક સુંદરનૃત્ય થતું હતું, ધ્વનિકરતા મૃદંગના ઘોષથી આકાશ ગાજી રહેતું હતું, ગાયનના સ્પષ્ટ ઉદ્ગારથી મધુર વીણાને જીવન મળતું હતું, ગ્રામ તથા રાગરાગણીને પ્રગટ કરનારી વીણા શ્રુતિઓને વ્યક્ત કરતી હતી, તાલને અનુસરીને ગાયનનો આરંભ થતો હતો. તે વખતે ચંડવેગહૂત પોતાના આગમનની સૂચના અપાવ્યા સિવાય વીજળીના ચમત્કારની પેઠે તત્કાલ સાહિત્યસંગીત કલાવિહીન સંગીતસભામાં દાખલ થયો. પ્રતિવાસુદેવના હૂતને અકસ્માત આવેલો જોઈ, સામંતરાજાઓસહિત પ્રજાપતિ રાજા સંભ્રમ પામ્યો અને એ સ્વામીના હૂતને સંભ્રમસહિત માન આપવાને માટે ઉભા થઈ, સત્કાર સાથે તેને આસનપર બેસાડ્યો. પછી રાજાએ તેના સ્વામીના સર્વ સમાચાર પૂછ્યા. સમય સિવાય સભામાં આવવાથી સંગીતનો ભંગ થયો. પોતાના આગમનની ખબર આપ્યા સિવાય સભામાં દાખલ થવાથી, તથા સભાના રંગમાં ભંગ થવાનો, જે બનાવ બન્યો તે ત્રિપૃષ્ઠકુમારથી સહન થયું નહિ. આ અભણ્યો પુરૂષ કોણ છે? ત્રિપૃષ્ઠકુમારે પોતાની પડબે રહેલા કોઈ પુરૂષને પૂછ્યું. તેણે કુમારને જણાવ્યું કે “ એ રાજા-ધિરાજ હયગ્રીવ મહારાજનો હૂત છે. આ ત્રિખંડભરતક્ષેત્રમાં જેટલા રાજાઓ છે તે સર્વે તે મહારાજના કિંકર છે, તેથી તમારા

પિતા તેના દૂતને માન આપવાને સામા ઉઠ્યા, તેજ કારણથી ઉચિતને બાણનાર દ્વારપાલે તેને અટકાવ્યો નહિ. કારણ કે, એ મહારાજના સ્વાતનો પણ પરાભવ કરી શકાય નહિ તો પુરૂષનો તો કેમજ કરી શકાય ? આ દૂત હયગ્રીવ રાજનો માનીતો છે, અને તેને પ્રસન્ન કરવાથી મહારાજ હયગ્રીવ પ્રસન્ન થાય છે. આ દૂતની અવજા કરી તેને ખીજવ્યો હોય તો, તે મહારાજ પણ ખીજાય છે, કારણ કે રાજાઓ દૂતની દૃષ્ટિને અનુસારેજ પ્રવર્તે છે. જ્યારે યમરાજની પેઠે દુઃસહ મહારાજ હયગ્રીવ ખીજાય ત્યારે રાજાઓ જીવવાને પણ અસમર્થ છે તો પછી રાજ્યની તો વાત જ શી કરવી ? ”

એ પ્રમાણે પડખે બેઠેલા પુરૂષના મુખથી હકીકત સાંભળી, ત્રિપુષ્પકુમારનું લોહી તપી આવ્યું. તત્કાળ તે બોલ્યો, “આ જગત માં અમુક સ્વામી, ને અમુક સેવક એવો નિર્ણય હોતો નથી; ” એ સર્વ પોતપોતાની શક્તિને આધીન છે. હું વાણીમાત્રથી હમણાં કંઈ કહેતો નથી, કારણ કે: “આત્મ પ્રશંસા કરવી અને બીજાની નિંદા કરવી એ સત્પુરૂષોને શરમાવનાર છે,” તથાપિ સમય પ્રાપ્ત થયે મારા પિતાનો તિરસ્કાર કરનાર એ હયગ્રીવને પરાક્રમ વડે છિન્નગ્રીવ કરી ભૂમિપર પાડી નાખીશ ! એમ કહી પોતાના સેવકને કહ્યું કે, જ્યારે પિતાજી એને વિદાય કરે ત્યારે તું મને બખર આપજે.

ચંડવેજ દૂતે સભામાં, જેમ પોતાનો કેાઈ અધિકાર પર નિમેલો સેવક હોય તેમ પ્રજાપ્રતિ રાજાને ઉદ્દેશીને કેટલાંએક પ્રયોજન કહી સંભળાવ્યાં. રાજાએ તે સર્વે માનપૂર્વક કબૂલ કર્યાં અને ભેટ વિગેરે આગળ ધરીને તેનું બહુ સન્માન કર્યું.

પ્રજાપતિ રાજાની મેમાનગીરીથી પ્રસન્ન થઈ પરિવાર સહિત ચંડવેજ દૂત પોતાનપુર નગરની બહાર નીકળી પોતાની નમ્રી તરફ

ચાલ્યો. ત્રિપૃષ્ઠકુમારે એ ખમર જાણીને તે મહા બળવાન કુમારે આગલ જઈ રસ્તામાં તેને અટકાવ્યો. અને ઉઘાવેશપૂર્વક ચંડવેગ હ્રત તરફ દૃષ્ટિ કરી તેને કહ્યું. “ રે ધીઠ ! પાપિષ્ઠ ! દુષ્ટ ! પશુ ! તુ હ્રત છતાં રાજાની સભામાં પશુની પેઠે કેમ વર્તન કર્યું ? હે મુખ ! જેવી રીતે તે સંગીતરંગનો ભંગ કર્યો, તેવી રીતે-મરવાને ઇચ્છતો બીજા કોણ કરે ? એક સાધારણગૃહસ્થને ઘેર રાજા જાય તો પણ તે પહેલાં ખમર આપીને પછી પ્રવેશ કરે, એવી, ડાહ્યા અને વિદ્વાનોની નીતિ છે; તે છતાં તું જાણે પૃથ્વી ક્ષાપી નીકળ્યો હોય તેમ અકસમાત્ સભામાં કેમ આવ્યો ? જો કે સરળસ્વભાવવાળા મારા પિતાશ્રીએ તારો અવિવેક છતાં સત્કાર કર્યો પણ તે ફેકટ કર્યો છે. હે દુષ્ટ ! જે શક્તિથી તું દુર્વિનીત થયેલો હતો તે તારી શક્તિનો હવે પ્રકાશ કર; નહિતો એ તારા અન્યાયરૂપ વર્તનનું ફળ હું તને હમણાંજ બતાવું છું. એ પ્રમાણે કહી તેના ઉપર ત્રિપૃષ્ઠકુમારે આવેશપૂર્વક મુઠ્ઠી ઉગામી.

સમીપ રહેલા અચલકુમારે ત્રિપૃષ્ઠકુમારને અટકાવીને કહ્યું કે-હે કુમાર ! બસ કરો. એ નરરૂપી કીડાની ઉપર પ્રહાર કરશો નહિં. હ્રત કદી અવળું આચરણ આચરે તો પણ તે વધ કરવાને યોગ્ય નથી.તેથી આ અવિનીત પુરૂષની ઉપરથી કોધનું સંહરણ કરો. હસ્તિના દંતને ઘાતનું સ્થાન એરડાનું વૃક્ષ નથી. ઇત્યાદિ વચનો કહી શાન્તિ રાખવાને સમજાવ્યા. ત્રિપૃષ્ઠકુમારે પણ પોતાના વડીલ બંધુના કહેવાને માન આપ્યું, અને ઉગામેલી મુઠ્ઠી વાળી દોષ પોતાના મુલટોને આજ્ઞા કરી કે, સંગીતના રંગનો ભંગ કરનાર આ પાપી હ્રતનું જીવિત વિના બીજું સર્વસ્વ હરી લ્યો. ત્રિપૃષ્ઠકુમારના બળ અને તેજથી હ્રતસાથેનો તેનો પરિવાર હથીયાર મૂકી દધને ચાલ્યો ગયો. અને મુલટોએ તેની પાસેનું સર્વધન હરી લીધું. અને બન્ને કુમારો ઘર તરફ ચાલ્યા ગયા.

આ સર્વ વૃત્તાંત પ્રજાપતિ રાજા લોકેના મુખથી સાંભળી

ખેદ પામ્યા. અને ચિંતવવા લાગ્યા કે કુમારોએ આ યુક્ત કયું નથી. આ હૂત ઉપર જે ધસારો કર્યો છે તે તેના ઉપર કર્યો નથી પણ ખરેખર તો તે અશ્વગ્રીવ રાજના ઉપર કર્યો કહેવાય. કારણ હૂતો હંમેશાં સ્વામિના પ્રતિનિધિ થઈનેજ સંચરે છે. તેથી જ્યાં સુધી એ ચંડવેગ તેની પાસે ગયો નથી ત્યાંસુધીમાં તેને પાછો ખેલાવી તેને શાન્ત્વન કરીને મોકલવો સારો છે. “ જ્યાંથી અગ્નિ ઉઠ્યો હોય ત્યાંજ તેને ખુઝાવી દેવો યુક્ત છે ” એ પ્રમાણે વિચાર કરી પોતાના પ્રધાનો દ્વારા તેને પાછો ખેલાવ્યો, અને બે કરોડી કુમારોએ કરેલી કલુષતાને ધોવામાં જલના પ્રવાહરૂપ વિશેષ ખરદાસ કરી. અને પોતાના કુમારનું માહું આચરણ અશ્વગ્રીવ રાજને નિવેદન નહિ કરવા વિનંતિ કરી.

પ્રજાપતિ રાજની નમ્રતાયુક્ત વાણી અને તેણે કરેલી વિશેષ ખરદાસથી હૂતના મન ઉપર સારી અસર થઈ અને તેણે રાજને જણાવ્યું કે “ તમારા કુમાર તે મારે મન કંઈ પારકા નથી. જ્યારે ખાલક દુર્નય કરે ત્યારે તેને ઉપાલંબ દેવો એજ દંડ કહેલો છે, તેની ફરીયાદ કાંઈ લઈ જવાની નથી, આવી લૌકિક નીતિ છે. તમારા કુમારનું આ અનુચિત આચરણ હું રાજ પાસે કહીશ નહિ. એ પ્રમાણે કહેવાથી રાજએ એ હૂતને ખંધુની જેમ આલિંગન કરીને વિદાય કર્યો.

ચંડવેગ હૂત અશ્વગ્રીવ રાજ પાસે જઈ પહોંચે તે પહેલાં તો તેને ઉપરના બનાવની ખબર થઈ ગઈ હતી. એટલે ચંડવેગને પોતાના પરાલવની હકીકત નિવેદન કર્યા વગર છૂટકો થયો નહિ. તેણે પ્રજાપતિ રાજના કુમાર ત્રિપૃષ્ઠે કરેલા પરાલવનો સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. તેની સાથે રાજએ પોતાને આદરસત્કાર પૂર્વક આપેલી ભેટો રજુ કરી. અને રાજનું આજ્ઞાંકિતપણું નિવેદન કર્યું અને આજ્ઞા મેળવી તેની પાસેથી વિદાય થયો.

હૂતના ગયા પછી અશ્વગ્રીવ રાજ વિચારવા લાગ્યો કે “ નિમિ-

તિયાના કહેવાનો એક દાખલો તો મલ્યો. પણ જો હવે સિંહના વધરૂપ બીજા દાખલાની પ્રતીતિ થાય તો ખરાબર શંકાસ્થાન પ્રાપ્ત થયું એમ માની શકાય. 'આવો વિચાર કરીને તેણે એક બીજો દૂત મોકલી પ્રજાપતિ રાજાને કહેવરાવ્યું કે “તમે સિંહના ઉપદ્રવથી શાળીના ક્ષેત્રની રક્ષા કરો.” અશ્વગ્રીવની આવી આજ્ઞા આવતાં રાજાએ અચળ અને ત્રિપૃષ્ઠકુમારને બોલાવી કહ્યું “હે કુમારો ! અશ્વગ્રીવ રાજાએ જે આજ્ઞા ફરમાવી છે તે તમારા દુરાચરણનું તાત્કાલિક ફળ છે. જો આ તેની આજ્ઞાનું પાલન નહિ કરીએ તો અશ્વગ્રીવ રાજા યમરૂપ થશે, અને પાલન કરીશું તો સિંહ યમરૂપ થશે. એ પ્રમાણે બન્ને રીતે આપણી ઉપર અપ-મૃત્યુ પામ થયેલ છે; તથાપિ હે વત્સો ! હું તેની આજ્ઞાનું પાલન કરવાને જાઉં છું.”

પિતાનાં એવાં વચન સાંભળી બન્ને કુમારોએ કહ્યું “પિતાજી ! અશ્વગ્રીવ રાજાનું બળ કેટલું છે તે અમારા જાણવામાં આવ્યું છે ! સિંહ એક પશુ છે, અને તેને લયંકર જાણનાર તે પશુ પશુ છે. તે સિંહનો ઘાત કરવાને અમે જઇશું. આપ નિશ્ચિત રહો. અને અમને આજ્ઞા આપો. આ પ્રમાણે વિનયયુક્ત કહી મહાપ્રયાસે રાજાને સમજાવી તેમની આજ્ઞા મેળવી અદ્યપરિવાર સાથે જ્યાં સિંહ હતો તે પ્રદેશ તરફ તે બન્ને કુમારો આવ્યા ત્યાં સિંહે હથેલી અનેક મુલતોના અસ્થિનો ઢગલો જોઈ ધ્રુણું આશ્ચર્ય પામ્યા.

કુમારોએ તે પ્રદેશમાં વસતા ખેડુતોથી સિંહના ઉપદ્રવની માહિતી મેળવી. અને પોતાના સૈન્યને ત્યાં રાખી બન્ને જણ એકલા જ્યાં સિંહની ગુફા હતી ત્યાં ગયા. તેમના રથનો ઘોષ સાંભળી સિંહ આમ તેમ જોવા લાગ્યો. અને આ કોઈ રથના પરિવારવાળા બે પુરૂષોજ છે એમ જાણી તેમની ઉપેક્ષા કરી સિંહ ફરીવાર મુઠ ગયો.

સિંહની એવી સ્થિતિ જોઈ ત્રિપૃષ્ઠકુમારે તેને કહ્યું—શાળિ નાક્ષત્રનું રક્ષણ કરવા આવનાર અમારા પૂર્વેના રાજાઓએ હસ્તિ વિગેરેનું ખળીદન આપી તેને સંતુષ્ટ કરેલો છે, પણ હે સિંહ ! અમારા પાસેથી એવી કાંઈ પણ આશા રાખીશ નહિ. એ પ કહી તરતજ નૃસિંહ ત્રિપૃષ્ઠકુમારે મદ્દત જેમ મદ્દતે બોલાવે તેમ એ મોટા સિંહને બોલાવ્યો. તેનો અવાજ સાંભળી સિંહ પોતાના મુખ ઉપર કાનની ટીશીયો ચઢાવી આ કોઈ વીર છે, એમ ચિંતવવા લાગ્યો. પછી તરતજ મુખ ફાટી ભયંકર ગર્જના કરતો શુદ્ધ માંથી બહાર નીકળ્યો. અને પોતાના પ્રચંડ પુંછડાને પૃથ્વીઉપર પછાડયું. એ બલિષ્ઠ કેસરી સિંહના પુંછડાના પછાડના નાદ અને ગર્જનથી ચોતરફ પ્રાણીઓ નાશ ભાગ કરવા લાગ્યા.

તે વખતે ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે વડીલ ખંધુ અચલકુમારને કહ્યું કે—હે આર્ય ! આ સિંહની સાથે હુંજ યુદ્ધ કરીશ આપ મને પરવાનગી આપો. હું પાસે છતાં આપે યુદ્ધ કરવા શ્રમ કરવો એ ઘટીત નથી. એમ કહી તેમને વેગળા ઉભા રાખી ત્રિપૃષ્ઠકુમાર એકલા સિંહની સામા જતાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે—હું ક્ષત્રિય છું ! ક્ષત્રિયધર્મની નીતિ અને રીતિ પ્રમાણે મારે રથમાં બેસી સિંહ સામા યુદ્ધ કરવા જવું ઘટીત નથી. આ સિંહ ચાલતો છે, અને હું રથ ઉપર બેઠો છું; તો પેદલની સાથે રથઉપર બેસીને યુદ્ધ કરવું એ ક્ષત્રિયધર્મને યોગ્ય નથી. “ એમ વિચારી તેમણે રથને છોડી દીધો. વળી તે વીરપુરુષે વિચાર કર્યો કે, ‘ આ સિંહ શસ્ત્ર રહિત છે, અને હું શસ્ત્રવાળો છું, તો શસ્ત્રરહિતની સાથે શસ્ત્ર સહિત યુદ્ધ કરવું એ પણ ઉચિત નથી. એમ વિચારી શસ્ત્ર પણ છોડી દીધાં. પછી મહાન્ બલિષ્ઠ ત્રિપૃષ્ઠકુમારે તે કેસરીસિંહને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે; હે સિંહ ! અહિં આવ ! તારા યુદ્ધ કરવાના કંડુને મટાડું, એમ કહી તેને બોલાવ્યો. આ રીતનું ત્રિપૃષ્ઠકુમારનું વર્તન જોઈ સિંહ વિચાર કરવા લાગ્યો કે અહા ! આ બાલકનું કેવું સાહસ છે ! તે સૈન્ય વિના આવ્યો છે, અને રથ ઉપરથી

ઉતરી, શસ્ત્રોનો ત્યાગ કરી મને ઉંચે સ્વરે બોલાવે છે. પણ દેડકો જેમ ઉંચા ઠેકડા મારીને ઉલટો સર્પની પાસે આવે તેમ આ હુમ્મંતિ મારી પાસે આવે છે. તો હું તેને તેની ધૃષ્ટત તું કાળ ચખાડું. એ પ્રમાણે વિચારી પોતા તું પૂછડું ઉંચું કરી ઉછળીને તેણે એવી તો કાળ મારી કે આકાશમાંથી કોઈ કેશરીસિંહ કુદી પડતો હોયની શું ?

એવી કાળ મારીને સિંહ જેવો ત્રિપૃષ્ઠકુમાર ઉપર પડવા જાય છે તેવામાં તે બલવાન કુમારે પોતાની કળાચાતુર્યથી જેમ સાણસાથી સર્પને પકડે તેમ પોતાના બે હાથથી તેના બે હોઠ જીદા જીદા પકડયા. પછી હોઠથી આકર્ષી એક વસ્ત્રના બે ઠડકા કરે તેમ અડચડાટ શબ્દ સાથે તેને ચીરી નાખ્યો. તે વખતે વેગળે ઉભેલા પ્રેક્ષકોએ ધન્યવાદ સાથે જય જય શબ્દ કર્યો, આકાશમાં વિદ્યાધરો, દેવતાઓ, અને અસુરોએ કૌતુકથી એકઠા થઈ કુમારની ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી.

એ સિંહના શરીરના ક્ષણવારમાં બે ભાગ કરી પૃથ્વી ઉપર નાખી દીધા પણ તુરત તેનામાંથી ચૈતન્ય ગએલું ન હોવાથી ક્રોધવડે તે ભાગો તરફડવા લાગ્યા. તે ચિંતવતો હતો કે, “અહો! કવચધારી અને શસ્ત્રધારી એવા સેંકડો ગમે સુભટોથી વીંટા-યેલા એવા અનેક રાજાઓ પણ વજની જેમ ઉપરથી પડતાં મને સહન કરી શક્યા નહિ, અને આ મહાકૌભળ હાથવાળા અને શસ્ત્ર વિનાના બાળકે મને ફાટી નાખ્યો, એનો મોટો ખેદ થાય છે. આવી ચિંતાથી તરફડતા એ સિંહનો અભિપ્રાય જાણીને ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવના સારથીએ તેને કહ્યું કે “હીલા માત્રમાં ઉન્મત્ત હાથીને ભેદનારા અને સેંકડો ગમે અનંત સૈન્યથી પણ પરાભવને નહિ પામનારા એવા હો સિંહ ! અભિમાને કરી શા માટે આમ ખેદ પામે છે ? આ તને મારનાર સુભટોમાં શ્રેષ્ઠ એવા ત્રિપૃષ્ઠકુમાર સર્વ વાસુદેવોમાં પ્રથમ વાસુદેવ છે, તે વચથી બાળક છે પણ તેજ

પરાક્રમથી તે બાલક નથી જેમ સર્વપશુઓમાં તું સિંહ છે-
વનરાજ છે તેમ સર્વનરોમાં તે સિંહ છે, તેથી તેમની સાથેના
સંગ્રામમાં હણાવાથી તને લજ્જા આવે તેમ નથી, ઉણટી શ્લાઘા
થાય તેમ છે. ” આવા પ્રકારના સારથીના વચનરૂપઅમૃતની
વૃષ્ટિથી શાંત થઈ કેશરી સિંહ મૃત્યુ પામ્યો, અને નરકગતિનું
આયુષ્ય બાંધવાથી નરકભૂમિમાં નારકીપણે ઉત્પન્ન થયે.

પ્રતિવાસુદેવ અશ્વગ્રીવની આજ્ઞાથી આ વૃત્તાંત જાણવાને
આવેલા વિદ્યાધરોને ત્રિપૃષ્ઠે તે સિંહનું ચર્મ આપી કહ્યું કે “ આ
પશુથી પણ ચક્રિત થએલા તમારા સ્વામીને તેનો વધ સુથવનાર
આ સિંહનું ચર્મ આપજો, અને સ્વાદિષ્ટ ભોજનમાં લંપટ એવો
તું હવે નિશ્ચિંત થઈ શાક્ષિનું ભોજન કરજો. આવો વાસુદેવનો
સંદેશો કહેવાનું કબુલ કરી તે વિદ્યાધરોના કુમારો પ્રતિવાસુદેવ
અશ્વગ્રીવના તરફ રવાને થયા.

ત્રિપૃષ્ઠકુમાર તથા અચળ બન્ને બંધુઓ તે સ્થળથી પરિવાર
સહિત પાછા પોતાના નગરમાં આવ્યા, અને પિતાને મળી પ્રણામ
કર્યા. બળભદ્ર અચલકુમારે ત્યાં બનેલો સર્વવૃત્તાંત કહ્યો. તે
સાંભળી રાજા ઘણો ખુશી થયો.

અશ્વગ્રીવના તાબાના વિદ્યાધરોએ પણ આ સર્વવૃત્તાંત
તેને નિવેદન કરી ત્રિપૃષ્ઠકુમારે કહેલો સંદેશો કહી સંભળાવ્યો.
જે તેને વજ્રપાત જેવો લાગ્યો.

સ્વયંપ્રભાની સાથે પાણિગ્રહણ.

ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવમાં મુખ્ય બનાવ ત્રિખંડ પથ્વીનું
રાજ્ય પ્રતિવાસુદેવ હયગ્રીવે મેલવેલું હતું, તેની સાથે યુદ્ધ કરી
તે રાજ્ય છૂટી વાસુદેવ પદ્મી ધારણ કરવાનો છે તે યુદ્ધના નિમિત્ત
કારણરૂપ પટરાણી સ્વયંપ્રભાના પાણિગ્રહણનો બનાવ હોવાથી
તે સંબંધી સહજ ઇસારા રૂપ ઇતિહાસ આપવો ઉચિત લાગે છે.

વૈતાલ્યગિરિ ઉપર દક્ષિણ શ્રેણીમાં રથનુપુરચક્રવાલ નામે નગરનો વિદ્યાધરોનો રાજા જાજવલનજટી નામનો હતો. તેને સ્વયંપ્રભા નામની મહારૂપવતી અને શુભવતી કન્યા હતી અનુક્રમે તે યૌવન વયને પામી તેના સર્વઅંગનો સૌભાગ્ય ભંડાર એવો ઉત્તમ હતો કે, દેવતા, અસુર અને વિદ્યાધરોની સ્ત્રીઓમાં તેની ખરોખરી કરી શકે એવી કોઈ સ્ત્રી ન હતી. સ્વયંપ્રભાને તેની ઉત્તમ કેલવણીથી સર્વવિદ્યા, સુનીતિ અને કલાનું શિક્ષણ આપવા ઉપરાંત ધાર્મિકવિષયનું શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું.

એક વખતે અલિનંદન અને જગન્નંદન નામે બે ચારણમુનિ આઠાશમાર્ગે વિહાર કરતા તે નગર નજીક પરિસરે ઉતર્યા. રાજકન્યા સ્વયંપ્રભાને તેની ખબર થવાથી ઋદ્ધિસમેત તે બન્ને મુનિને વંદન કરવા આવી વિધિ પૂર્વક વંદન કરી બેઠા પછી, તે મહાત્માઓએ તેણીને લાયકની ધર્મદેશના આપી. પવિત્ર દેશના સાંભળી તેણીએ સમકિતપ્રાપ્ત કર્યું, અને શ્રાવકધર્મ પણ સારી રીતે સાંભળ્યો. મુનિઓ ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા. ઉત્તમ જીવો ધર્મનું સ્વરૂપ જાણ્યા પછી જરા પણ પ્રમાદ કરતા નથી. સ્વયંપ્રભા ઉત્તરોત્તર ધર્મ કરણી અધિક કરવા લાગી. એકદા પર્વણીને દિવસે સ્વયંપ્રભાએ પૌષધવ્રત ધારણ કર્યું. બીજે દિવસે પૌષધપાળી પારણ કરતા પહેલાં ભગવંત જીનેશ્વરની પૂજા કરી, અને સ્નાત્ર જળ લેઈ રાજગૃહમાં આવી તે સ્નાત્રજળ પિતાને અર્પણ કર્યું. હૃષંથી પુષ્પ થયેલા વિદ્યાધરરાજે સ્નાત્રજળને મસ્તક ઉપર ધારણ કર્યું, તે વખતે ઉત્કૃષ્ટ યૌવનવાળી સ્વયંપ્રભાને જોઈને વિદ્યાધરોના રાજા જાજવલનજટી કરજમાં મગ્ન થયેલા પુરૂષની માફક તેના યોગ્ય પતિની ચિંતામાં નિમગ્ન થયો પછી પોતાના મંત્રિઓને બોલાવી તે રાજપુત્રીના લાયક પતિની માહિતી પૂછી તે કાળમાં પ્રતિવાસુદેવ અશ્વઘ્રીવ વિદ્યાધરોનો ઇન્દ્ર છે તેથી તેને કન્યા આપવી એવો એક સુશ્રુત મંત્રિએ અભિપ્રાય આપ્યો, ત્યારે બીજા મંત્રિએ જણાવ્યું કે-તે રાજાનું યૌવનવય તો વ્યતીત

થએલું છે, તેથી રાજપુત્રીને યોગ્ય તે વર નથી ! એમ જણાવી બીજા વિધાધર રાજના પુત્રનું નામ આપ્યું. એમ જુઠા જુઠા મંત્રિ-ઓએ પોતાના અભિપ્રાય જણાવ્યા પછી એક મંત્રિએ સ્વયંવર કરવા પોતાનો મત જણાવ્યો. એ પ્રમાણે સર્વમંત્રીઓનો મત લેઈને રાજાએ તે સર્વને વિદાય કર્યા પછી સંલિન્ન નામના નિમિત્ત શાસ્ત્રના ઉત્તમ જાણકાર નિમિત્તજ્ઞને બોલાવી એ બાબતમાં તેનો અભિપ્રાય પૂછ્યો. નિમિત્તિકે કહ્યું કે “ પૂર્વે એક મુનિરાજ પાસેથી મેં સાંભળ્યું છે કે;—એકવાર ભગવાંત ઋષભદેવે ભરત ચક્રીએ પુછવાથી તેને જણાવ્યું હતું કે—આ અવસર્પિષ્ણિકાલમાં મારા જેવા બીજા ત્રેવીશ તીર્થંકરો, તારા જેવા બીજા અગીયાર ચક્રવર્તિઓ, નવ બલદેવો, અર્ધભરતક્ષેત્રના સ્વામી નવ વાસુદેવો અને પ્રતિપક્ષી અર્ધભરતક્ષેત્રના સ્વામી નવ પ્રતિવાસુદેવો ઉત્પન્ન થશે. તેથી હે રાજા ! તે પ્રભુના કહેવા પ્રમાણે હાલ ત્રિપૃષ્ઠ નામે વાસુદેવ ઉત્પન્ન થયેલ છે. તે અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવને હણીને વિધાધરોના નગરરુહિત ત્રિખંડ ભરત ક્ષેત્રની ભૂમિને લોગવશે, અને સર્વવિધાધરોનું ઐશ્વર્ય તમને આપશે, તેથી આ કન્યા ત્રિપૃષ્ઠને આપો; કારણ કે તેના જેવા બીજા કોઈ હાલ આ પૃથ્વી ઉપર જણાતો નથી. આ પ્રમાણે તેનાં વચનો સાંભળી બહુ હર્ષ પામ્યો અને યથાયોગ્ય સત્કાર કરી તેને વિદાય કર્યો. તેના કહેવા મુજબ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવને પોતાની રાજકન્યા આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. પોતાના નિશ્ચય મુજબ મરિચિ નામના દૂતને પ્રજાપતિ રાજા પાસે મોકલી પોતાની ઇચ્છા જણાવી, અને તેનો સ્વીકાર થયો.

વિધાધરરાજા પ્રતિવાસુદેવ અશ્વગ્રીવની શંકાથી તે કન્યાનું પાણિગ્રહણ કરાવવા કન્યાને લઈને પ્રજાપતિરાજાના નગરે આવ્યા પોતાની રાજ્યરિક્ષિતા પ્રમાણમાં પોતાના તાબાના વિધાધરો, સામંતો અને બીજા સામાન્ય બળ વાહનો લેઈને આવેલ હોવાથી નગરની બહાર પડાવ નાખ્યો. પ્રજાપતિ રાજાએ તેનો

સારી રીતે રાજ્યને છાજતો. આદરસત્કાર કયો. અને નગરમાં લાવી તે વિદ્યાધરરાજને નિવાસભૂમિ અર્પણ કરી. વિદ્યાધરેએ પણ પોતાની વિદ્યાના પ્રતાપથી નજીકમાં સુંદર નગરની રચના કરી તેમાં દેવતાઈ મંદિરો બનાવી તેને આકર્ષક બનાવ્યું.

બંને રાજ્યોએ અરસ્પરસ કિમતી લેટો મોકલી સ્નેહ સંબંધની પુષ્ટિ કરી. તે પછી બંને રાજ્યોની રાજ્ય ઋદ્ધિને છાજતા આડંબરપૂર્વક શુભદિવસે શુભસુહૃતે વિધિપૂર્વક લગ્ન-ક્રિયા સહિત સ્વયંપ્રભાનું ત્રિપૃષ્ઠકુમારે પાણિગ્રહણ કર્યું.

આ વૃત્તાંત પ્રતિવાસુદેવ અશ્વગ્રીવના જાણવામાં આવ્યાથી ત્રિપૃષ્ઠકુમાર ઉપર તેને અતિશય ક્રોધ ચઢ્યો. ચંડવેગ હૂતના અપમાન તથા કેશરીસિંહના કરેલા નાશથી ત્રિપૃષ્ઠકુમાર તેને દ્વેષ ઉત્પન્ન થયો હતો. અને એ ત્રિપૃષ્ઠકુમારનો નાશકરવાના કારણની શોધ કરતો હતો. તેમાં સ્વયંપ્રભાની સાથેના પાણિગ્રહણથી તેને પોતાના બલપરાક્રમના લીધે મદ થયો કે “જવલ્લનજટી વિદ્યાધર મહારા તાબાનો રાજા છતાં તેણે પોતાની કન્યા મને નહિ આપતાં ત્રિપૃષ્ઠને કેમ આપી ? માટે મહારેજ તે કન્યા પ્રાપ્ત કરવી એમ મનમાં નક્કી કરી પોતાના હૂત મારફત જવલ્લનજટી પાસે તેની માગણી કરી. તે હૂત જવલ્લનજટી રાજા પોતાનપુર નગરે હોવાથી ત્યાં આવ્યો. અને જવલ્લનજટી રાજાને પ્રથમ મળી આ પ્રમાણે કહ્યું—“મહારાજા અશ્વગ્રીવ તમારા સ્વામી છે, તેથી આપની સ્વયંપ્રભા કન્યા તેમનેજ આપવી જોઈએ. કારણ નેત્રો તો મસ્તકેજ શોભે. વળી આજ સુધી આરાધેલા તે મહારાજાને આપની પુત્રી નહિ આપી કેાપ પમાડવો એ વાસ્તવિક નથી.”

હત્યાદિ તેના યુક્તિયુક્ત વચનો સાંભળી જવલ્લનજટી રાજાએ તે હૂતને જણાવ્યું કે—“જે કન્યાની આપ માગણી કરો છો તે કન્યા તો મે ત્રિપૃષ્ઠકુમારને આપી વિધિપૂર્વક કન્યાદાન પણ થઈ ગયું છે. કન્યાદાન એકજ વાર થઈ શકે. વળી બીજી પણ

વસ્તુ કોઈને આપી દીધી હોય તો પછી તેના ઉપર આપનારનો હક રહેતો નથી ! તો આ કુલવાન કન્યાના સખંધમાં તો શેનુંજ સંભવે ? ” આ પ્રમાણેનો ઉત્તર સાંભળી તે દ્વત ત્રિપૃષ્ઠકુમાર પાસે આંચો. દ્વતે કુમારને કહ્યું કે—જગતનો જય કરનાર, આ પૃથ્વીના ઇંદ્ર અશ્વઘ્રીવ મહારાજાએ મારી સાથે તમને કહેવરાવ્યું છે કે—મારે યોગ્ય એવી સ્વયંપ્રભા કન્યાને તમે ગ્રહણ કરેલી છે. હું તમારા રાજ્યનો સ્વામી છું. અને મેં તમારું ઘણું કાળથી રક્ષણ કરેલું છે. માટે એ કન્યારત્નને છોડી દો. સેવકે એ સ્વામીની આજ્ઞા પ્રમાણ કરવી એજ નીતિધર્મ છે.

દ્વતનાં આવાં મર્યાદારહિત વચન સાંભળી ત્રિપૃષ્ઠકુમારનાં નેત્ર લાલચોળ થઈ ગયાં, બ્રુટી વક્ર થઈ ગઈ. અશ્વઘ્રીવ રાજાના ઉપર પ્રથમથીજ તેના મનમાં રોષ ચાલ્યો આવતો હતો, અને કોઈપણ રીતે તેની આજ્ઞાને સહન કરતો નહિ. તો પછી આ નિર્લંજ બાબતમાં તેને તેના ઉપર ક્રોધ આવે તેમાં નવાઈ નથી. કુમારે દ્વતને જવાબ આપ્યો કે—હે દ્વત ! તારો સ્વામી શું જગતમાં આવો ન્યાય પ્રવર્ત્તાવે છે કે ? રાજાઓમાં અગ્રેસર ગણાવાનો દાવો રાખનાર તારા સ્વામીની અહા ! કેવી કુત્રીનતા છે ! આ ઉપરથી મને તો એમ લાગે છે કે, તેને પોતાની સત્તાના લીધે અનેક કુલવાન સ્ત્રીઓને બ્રુટ કરી હશે ? કેમકે યુવાન ખિલાડાની પાસે દ્વધતું રક્ષણ કેમ થઈ શકે ? અમારી ઉપર તેનો સ્વામિત્વનો હક છે એમ હું તો માનતોજ નથી; પણ બીજે ઠેકાણે તેનો સ્વામિત્વનો હક હશે તે પણ આવી વર્તાણુંકથી ગુમાવી દેશે. જો તે પોતે જીવવાથી તૃપ્ત થયો હોય તો સ્વયંપ્રભાને લેવાને પોતે જાતે ખુશીથી અહીં આવે. હે દ્વત ! હવે તું અહીંથી શીઘ્ર ચાલ્યો જા ! કેમકે દ્વતપણુને લીધે તું અવધ્ય છે. વળી અહીં આવેલા તારા રાજા હયઘ્રીવનેજ હણવાને અમારી ઇચ્છા છે.

કુમારના ભયંકર ચહેરા અને આવેશ યુક્ત અપમાનકારક

ઉત્તરથી ફૂત જેમ ચાબુક મારવાથી અશ્વો ઉત્તાવળી ગતિ કરે છે ! તેમ તે નગર છેડી ઉતાવલો પોતાના રાજાની પાસે આવી સાઘંત હકીકત નિવેદન કરી.

હતે કહેલા સર્વવૃત્તાંતથી હયગ્રીવનાં નેત્ર રાતાં થઈ ગયાં, દાઢો અને કેશ સ્ફુરવા લાગ્યા, દાંતો વડે તે હોઠ કરડવા લાગ્યો, શરીર ધ્રુજવા લાગ્યું, અને ભયંકર બ્રહ્મટીથી તેનું લલાટ વિકાળ જણાવવા લાગ્યું; એવું ઉઘ્ર રૂપ ધારણ કરી કોપ સહિત પોતાના તાબાના વિદ્યાધરોના અધિપતિઓને આજ્ઞા કરી કે—પવન જેમ મેઘને, સિંહ જેમ હરિણને અને કેસરી જેમ હાથીઓને પરાલવ પમાડે તેમ તમે જઈને જવલજટી અને પ્રજાપતિ તથા તેના પુત્રોનો પરાજય કરો.

જેમના હાથમાં રણસંગ્રામ કરવાની ચળવળ થયા કરતી હતી એવા વિદ્યાધરો રાજાની આજ્ઞાથી ખુશી થયા અને એકદમ સૈન્ય સહિત પોતાનપુર નગરે આવ્યા.

પ્રજાપતિ રાજાને તેમના આવ્યાનો વૃત્તાંત સાંભળી સંભ્રમ થયો. જવલનજટીએ તેને કહ્યું અશ્વગ્રીવરાજાની આજ્ઞાથી તેના મુલો આવે છે તે લલે આવે તેમના સામે હુંજ જઈશ, મહારી પહેલાં તમારે કે ત્રિપૃષ્ઠકુમાર કે અચલ કુમારે યુદ્ધ કરવાની જરૂર નથી આ પ્રમાણે કહી ઉત્સુકતાપૂર્વક પોતાના પરિકર સાથે તે તેમની સામા યુદ્ધ કરવા ગયો અને પોતાની વિદ્યાના બળે અશ્વગ્રીવ રાજાના તરફથી આવેલા વિદ્યાધરોને હરાવી તેમને કહ્યું કે—અરે વિદ્યાધરો ! શાલ્યા જાઓ, અનાથ અને ગરીબ એવા તમને કોઈ મારશે નહિ; તમે તમારા સ્વામીને રથાવતંપર્વતપર મોકલો, અમે પણ ત્યાં આવી પહોંચીશું.

આ પ્રમાણે બનેલા બનાવથી ત્રિપૃષ્ઠ, અચલ અને જવલનજટી સહિત પ્રજાપતિ રાજાનો સંગ્રામમાં સંહાર કરવાની પ્રતિ-

વાસુદેવ અશ્વત્થીવે પ્રતિજ્ઞા કરી. પોતાના તાબાના સૈન્યને રણ-સંગ્રામ માટે તૈયારી કરવાની આજ્ઞા કરી.

આવી રીતની રાજાની આજ્ઞાથી બુદ્ધિમાન મુખ્યપ્રધાન ચક્રિત થઈ ગયો, તેણે વિનયપૂર્વક રાજાને વિનંતિ કરી કે-આપ મહારાજાએ લીલા માત્રમાં આ ત્રિખંડ ભરતક્ષેત્રને પૂર્વે જીતી લીધેલું છે, તે આપની કીર્તિ તથા લક્ષ્મીની વૃદ્ધિને માટે થયેલું છે. તેમજ સર્વપરાક્રમિઓમાં આપ અગ્રેસર થયા છો, તો આ એક માત્ર સામંત રાજાનો વિજય કરવા માટે તમે પોતે તૈયાર થયા છો તો હવે તેથી તમે વિશેષ શી કીર્તિ અને લક્ષ્મી મેળવશો ? પરાક્રમી પુરૂષોનો હીન પુરૂષોના વિજયથી કાંઈ પણ ઉત્કર્ષ થતો નથી, પણ કદી જો દૈવયોગે હીન પુરૂષનો વિજય થયો તો પૂર્વે ઉપાજેલા સર્વ યશો એકી સાથે આલ્યા જાય છે. કેમકે રણની ગતિ વિચિત્ર છે. વળી નિમિત્તિયાએ કહેલી બન્ને બાજનો સત્ય થયેલી હોવાથી મને તો મોટી શંકા થાય છે, માટે આ વખતે તેની ઉપેક્ષા કરવી એ મને તો ઉચિત લાગે છે, હે પૃથ્વીપતિ ! જો કદી આમ બેસી રહેવાનું આપ પસંદ કરતા ન હો તો આપના સૈન્યને જવાની આજ્ઞા આપો; પણ આપે જાતે જવું એ મને આ વખતે લગાર પણ ઉચિત લાગતું નથી.

રાજાએ અભિમાનના આવેશથી મંત્રિની આવી સત્ય અને હિતકારી વિનંતિનો અનાદર કર્યો. ગર્વ રૂપી મદીરાના કેદવળા પુરૂષોને ચેતના કયાંથી હોય વાર ?

પ્રતિવાસુદેવની આજ્ઞા મુજબ સેવકોએ પ્રસ્થાનની હાંકલિ વગડાવી. સર્વ સનિકો સામગ્રી સાથે આવી એકઠા થયા. સંપૂર્ણ સૈન્ય સાથે રાજા રથાવતપર્વત નજીક આવી પહોંચ્યો. પર્વતની નીચેની ભૂમિઉપર વિદ્યાધરોના સૈન્યોએ નિવાસ કર્યો.

આ તરફ પોતાનપુરમાં વિદ્યાધરોના રાજા જવલનજટીએ

બલભદ્ર અચલ તથા વાસુદેવ ત્રિપૃષ્ઠને કહ્યું કે-તમ રામાં સ્વાભા-
વિક એવી શક્તિ છે કે જેની સામે કોઈ પણ ટકી શકે તેમ નથી
પણ પ્રેમથી હું તમોને કહું છું કે વિદ્યાથી દુર્મત, બલવાન, તીવ્ર
અનેક રાજાઓની સહાય વાળો, નિરંતર વિજય કરનારો અને
ઉંચી ગ્રીવાવાળા એવા અશ્વગ્રીવ રાજાથી બહુ સાવચેત રહેવાની
જરૂર છે, જો કે, એક વિદ્યા સિવાય તમારા બન્નેમાં તેનાથી કંઈ
ન્યુન નથી, વિદ્યા વિના પણ તમે તેને હણવાને સમર્થ છો તે છતાં,
હું તમને પ્રાર્થના કરું છું કે, તમારે વિદ્યાસિદ્ધિને માટે જરા
શ્રમ કરવો; જેથી તેનું વિદ્યાવડે કરેલું માયાયુદ્ધ વ્યર્થ જાય.

જવલનજટીની વિનંતિનો સ્વીકાર કરી તેઓ બન્ને શુદ્ધ વસ્ત્ર
પહેરી વિદ્યાનું આરાધન કરવાને તૈયાર થયા. જવલનજટીએ તેમને
વિદ્યા શિખવી. એટલે તે મંત્રગીજના અક્ષરોને મનમાં સ્મરણ
કરતા બન્ને ભાઈઓએ એકાગ્ર ચિત્તે સાત રાત્રી નિર્ગમન કરી.
સતમે દિવસે સર્વ વિદ્યાઓ ધ્યાનારૂઢ થએલા તેઓ બન્નેને
પ્રાપ્ત થઈ. વિદ્યાસિદ્ધ થવાથી તેઓ ધ્યાન મુક્ત થયા. પુણ્ય-
શાળીઓને પુણ્યના આકર્ષણથી શું શું પ્રાપ્ત થતું નથી ?

પછી ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ પોતાના જ્યેષ્ઠબંધુ બલભદ્ર અચલ
જવલનજટી અને પ્રજાપતિ રાજા સહિત મોટું સૈન્ય લેઈ પોતાના
દેશના સીમાડા પર રથાવર્તપર્વત પાસે આવી પહોંચ્યો.

બન્નેના સૈન્યો વચ્ચે યુદ્ધનો આરંભ થયો. બન્ને સૈન્યના
સૈનિકોના યુદ્ધમાં શસ્ત્રશસ્ત્રવડે યુદ્ધ કરનારા અમિતપરાક્રમી
અનેક સુભટોનો તે રણભૂમિમાં વિનશ થયો. થોડીવારમાં ત્રિપૃષ્ઠ
વાસુદેવની સેનાએ અશ્વગ્રીવની સેનાને પરાડ મુખ કરી.

પોતાના સૈન્યનો ભંગ થતો જોઈ અશ્વગ્રીવના પક્ષના વિદ્યા-
ધરો ઘણા ક્રોધાચ્છાન થયા. અને માયાવી વિવિધ પ્રકારના
બોહામણા જીતકર રૂપ કરી ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના સૈન્યને બીહ-
રાવવા લાગ્યા. વિદ્યાધરોના તેવા ઉપદ્રવથી સૈનીકો પાછા વળ-

વાનો વિચાર કરે છે. એ બનાવ જોઈ જવલનજટીએ આવી ત્રિપૃષ્ઠને કહ્યું આ સર્વ વિદ્યાધરોની કેવળ માયા છે; આમાં કાંઈ પણ સત્ય નથી, હું તે ખરાખર જાણું છું કારણ કે સર્પનેા ધસારો સર્પજ જાણે ખીજે ન જાણે. મોટે આપ તૈયર થાઓ ! આપ જ્યારે રથારૂઠ થશો ત્યારે પછી કયા પુરુષનું તેજ વૃદ્ધિ પામશે ? આ પ્રમાણે જવલનજટીએ કહ્યું, એટલે મહારથીઓમા અગ્રેસર એવો તે ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવ પોતાના સૈન્યને આશ્વાસન આપી મોટ રથ ઉપર આરૂઠ થયો; અને મોટી ભુજવાળા અચલ બલભદ્ર પણ સંગ્રામના રથ ઉપર બેઠા જવલનજટી વિદ્યાધર વગેરે પણ તૈયાર થયા.

તે વખતે વાસુદેવના પુણ્યથી આકર્ષાયલા દેવતાઓએ આવી ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવને શાર્ગ નામે દિવ્ય ધનુષ્ય, કૌભાદકી નામે ગદા, પાંચજન્ય નામે શંખ, કૌસ્તુભ નામનો મણિ, નંદક નામે ખડ્ગ અને વનમાળા નામે એક માળા અર્પણ કરી. તેમજ બલભદ્રને સંવર્તક નામે હળ, સૌનંદ નામે મુશળ અને ચંદ્રિકા નામની ગદા આપી. તેઓને આ પ્રમાણેના દિવ્યશસ્ત્રો મળેલાં જોઈને સર્વ સુભટો ધણા હર્ષ પામ્યા, અને ઉત્સાહપૂર્વક અધિક અધિક પરાક્રમથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. તે પછી ત્રિપૃષ્ઠે દિશાઓના મુખને પુરનારો પાંચજન્ય નામનો શંખરત્ન ફૂંકયો.

તે પછી બન્નેના લશ્કર વચ્ચે કલ્પાંતકાલના જેવું ભયંકર યુદ્ધ થયું. ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવ અને અશ્વગ્રીવ બન્નેએ પરસ્પર યુદ્ધ કર્યું. છેવટે અશ્વગ્રીવ રાજાએ પોતાનું ચક્ર પૂણું બળથી ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ઉપર મૂક્યું. તે ચક્રના આઘાતથી વાસુદેવને મૂર્છા આવી. મૂર્છા વળ્યા પછી તેજ ચક્ર વાસુદેવે અશ્વગ્રીવના ઉપર મૂક્યું. તે ચક્રે તરતજ કદલોના થડની પેઠે અશ્વગ્રીવનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું. કારણ કે પ્રતિવાસુદેવ પોતાના ચક્રથીજ હણાય છે.

વાસુદેવનો જય થવાથી ખેચરોએ હર્ષથી ત્રિપૃષ્ઠના ઉપર

પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી. અને ઉંચે સ્વરે જયનાદ કર્યો. અશ્વથીવ પ્રતિવાસુદેવ મૃત્યુ પામી સાતમી નરકભૂમિમાં તેત્રીશ સાગરોપમના આયુષે નારકી થયો.

આ સમયે આકાશમાં દેવતાઓએ ઉદ્ઘોષણા કરી કે -“ હે રાજાઓ ! તમે સર્વ પ્રકારે માન છોડી દો, અને ચિરકાલથી આદરેલા અશ્વથીવનો પક્ષપાત મૂકી દો, અને ભક્તિથી ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવનું શ્રેષ્ઠ શરણુ ગ્રહણ કરો. કેમકે આ ભરતક્ષેત્રમાં વર્તમાન અવસર્પિણીકાળમાં આ પ્રથમ વાસુદેવ ઉત્પન્ન થયેલ છે. એ મહાભુજ રાજા ત્રિખંડ ભરતક્ષેત્રની પૃથ્વીનો ભોક્તા થશે.” આ પ્રમાણેની અંતરિક્ષમાં થએલી દીવ્યવાણી સાંભળીને અશ્વથીવના તાબાના સર્વે રાજાઓ આવીને ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવને નમ્યા, અને અંજલી જોડીને આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી.-હે નાથ ! અમોએ અજ્ઞાનપણથી અને પરતંત્રતાથી આપના જે કંઈ અપરાધ કરેલા છે તે क्षમા કરો- હવેથી અમે આપના સેવકોની પેઠે આપની આજ્ઞા પાળીશું.

ત્રિપૃષ્ઠે કહ્યું—અ.માં તમારો કાંઈ પણ અપરાધ નથી. સ્વામીની આજ્ઞાવડે યુદ્ધ કરવું એ ક્ષત્રિયોનો ધર્મજ છે, તમે હવે ભય છોડી દો. હવેથી તમે મારી આજ્ઞામાં રહેજો, તમે પોતા-પોતાના રાજ્યમાં નિર્ભયપણે જાઓ. આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપી જાણે બીજો ઇંદ્ર હોય તેવો ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવ પોતાના સર્વ પરિવારને લઈને પોતાનપુર આવ્યા. અને તે પછી ચક્ર વગેરે સાત રત્નો સહિત જેષ્ઠબંધુ બલભદ્ર અચલને સાથે લઈ દિગ્વિજય કરવા નીકળ્યા.

પૂર્વમાં મગધપતિ, દક્ષિણમાં વરદામદેવ અને પશ્ચિમ ખંડના અધિપતિ પ્રભાસદેવને આજ્ઞા મનાવી વૈતાલ્ય પર્વતની ગન્ને શ્રેણીના વિદ્યાધરોનો તેમણે વિજય કર્યો પછી તે ગન્ને શ્રેણીનું રાજ્ય જવલનગદીને અર્પણ કર્યું.

એવી રીતે દક્ષિણ ભરતાર્દ્રને સાધી ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ દિગ્વ્યાત્રા-થી નિવૃત્ત થઈ પોતાના નગર તરફ જવાને પાછા વળ્યા. કારણ ચક્રવર્તીની સમૃદ્ધિથી અર્ધ અને ભુજબળમાં પણ અર્દ્ર બળ વાસુદેવનામાં હોય છે. ચક્રવર્તીની સમૃદ્ધિ છ ખંડની હોય છે. અને વાસુદેવના બળ કરતાં બમણું બળ તેમનામાં હોય છે.

દિગ્વિજય કરી પાછા પોતનપુર જતાં મગધ દેશમાં આવ્યા. તે પ્રદેશમાં કોટી પુરૂષોથી ઉપાડી સકાય એવી એક મહા શિલા (કોટી શિલા) દીઠી. એ શિલાને પોતાની વામ ભુજવડે ઉપાડીને આકાશમાં મસ્તક ઉપર છત્રની જેટલી ઊંચી કરી, અને પાછી યોગ્ય સ્થાનકે મુકી તેમના આવા ભુજબલને જોઈને તેમની સાથેના રાજાઓ આશ્ચર્યચક્રિત થઈ વાસુદેવની પ્રસંશા અને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. દક્ષિણ ભરતાર્દ્રને સાધી સ્વદેશ પધારતા હોવાથી પોતનપુરને પ્રભાપતિ રાજાએ તથા પ્રભાજનોએ એવી રીતે તો શબ્દગાયું કે જાણે દેવતાઈ નગરીનો ભાસ થતો હતો. ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે પોતે મેળવેલી સ્મૃદ્ધિમાંથી પોતાની સાથે આણેલ સમૃદ્ધિ સહિત મહાન આડંબર પૂર્વક ગજેન્દ્ર ઉપર આરૂઢ થઈ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો નગર જનોએ પ્રવેશ મહોત્સવ ઘણા હર્ષથી કર્યો.

પછી રાજાઓ દેવતાઓ અને વિદ્યાવરોએ મળી પ્રથમ વાસુદેવ ત્રિપૃષ્ઠ ને અર્દ્રચક્રીપણુનો અભિષેક કર્યો.

ઉપર આપણે જોઈ ગયા છીએ કે આ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ અગ્નિ-યારમા તીર્થંકર ભગવંત શ્રેયાંમ પ્રભુના વખતમાં થયેલ છે. ત્રિપૃષ્ઠ ને વાસુદેવપણુનો અભિષેક થયા પછી તે રાજ્ય ઋદ્ધિને ભોગવે છે શ્રી શ્રેયાંશ પ્રભુએ દીક્ષા લીધા પછી છન્નસ્થપણે વિહાર કરતા જે શહસ્રામ્રવનમાં પોતે દીક્ષા લીધી હતી ત્યાં પધાર્યા. ત્યાં અથોઠ વૃક્ષની નીચે ઠાયોત્સર્ગે રહેલા પ્રભુ શુકલધ્યાનારૂઢ થયા. શુકલ ધ્યાનના બીજ પાયાના અંતમા જેમ તાપમાં મીણ ગળી જાય તેમ પ્રભુના જ્ઞાના વરણી, દર્શના વરણી, મોહની અને અંતરાય

એ ચાર ધાતિકર્મ' વિનાશ પામ્યા. મહાવદી અમાશના દિવસે ચંદ્ર યોગે શ્રવણ નક્ષત્રમાં છઠ્ઠા તપમાં વર્તતા પ્રભુને કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તે પ્રભુને કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું જાણી દેવતાઓએ આવી સમાવેશરણની રચના કરી. તેમાં બેસી પ્રભુએ દેશના આપી. તેથી પ્રતિબોધ પામી કેટલાકે સર્વવિરતિપણું અંગીકાર કર્યું અને કેટલાએક દેશવિરતિ થયા. પ્રભુને ગોશુભ વગેરે છોતેર ગણધરો થયા.

શ્રેયાંશ પ્રભુ વિહાર કરતા કરતા પોતાનપુર નગરના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. ત્યાં દેવતાઓએ સમો શરણની રચના કરી. પ્રભુએ સમોશરણમાં પૂર્વના દ્વારથી પ્રવેશ કર્યો. ચૈત્ય વૃક્ષને પ્રભુએ ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, અને “ નમસ્તીર્થાય ” એમ કહી પૂર્વાભિમુખ સિંહાસનને પ્રભુએ અલંકૃત કર્યું.

રાજપુરુષોએ ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવને ભગવંત શ્રેયાંશ પ્રભુઉદ્યાનમાં સમોસરણની વધામણી આપી. તે સાંભળી તુરતજ સિંહાસનપરથી ઉઠી પાદુકા તણ દેઈ પ્રભુની સન્મુખ દિશામાં ઉભા રહી તેમને વંદના કરી. પછી સિંહાસનપર બેસી પ્રભુના આગમનની વધામણી આપનારને સાડાઆર કોટી સોનૈયા બક્ષીસ આપ્યા. પછી ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવ મોટી સમૃદ્ધિ યુક્ત, બલમદ્ર સહિત પ્રભુને વંદન કરવા સમોસરણમાં આવ્યા. વિધિપૂર્વક પ્રભુને વંદન કરી પ્રભુની સ્તુતિ કરી. પછી પ્રભુએ ત્યાં પ્રમાણે દેશના આપી.

“ આ અપાર સંસાર સ્વયંભૂ રમણ સમુદ્રના જેવો છે, તેમાં પ્રાણી કર્મરૂપી ઉર્મિઓથી ઉર્ધ્વ અધોને તિછાંડોકમાં ભમ્યા કરે છે. પવનથી જેમ પ્રસ્વેદ ખિંદુ અને ઔષધથી જેમ રસ ઝરી જાય છે, તેમ નિર્જરાવડે આઠ કર્મોનાં ફળીયાં આત્મ પ્રદેશમાંથી ઝરી જાય છે. સંસારના બીજેથી ભરેલાં એવાં કર્મોની નિર્જરણા કરવાથી તેજુ' નામ નિર્જરા કહેવાય છે. તેના સકામ અને અકામ એવાં બે ભેદ છે સમ્યક્ત્વાદિ ઉત્તરોત્તર શુણ્યવાનને

સકામ નિર્જરા થાય છે, સમકિત સિવાયનાને અકામ નિર્જરા થાય છે. કર્મોની પરિપક્વતા ફળની પેઠે પ્રયત્નથી અથવા સ્વયમેવ એમ બે પ્રકારે થાય છે. જેમ સુવર્ણદોષવાળું હોય પણ પ્રદિપ્ત અગ્નિવડે શુદ્ધ થાય છે. તેમ તપ રૂપ અગ્નિવડે સદોષ જીવ પણ શુદ્ધ થાય છે. તે તપ બાહ્ય અને અભ્યંતર એમ બે પ્રકારનો છે. અનશન, ઉનોઢરી, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસત્યાગ, કાય કલેશ અને સંલીનતા એ છ ભેદ બાહ્ય તપના છે. પ્રાયશ્ચિત, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, વિનય, શુભધ્યાન, અને કાયોત્સર્ગ એ છ ભેદ અભ્યંતર તપના છે આ બાહ્ય અને અભ્યંતર તપના સેવનથી નિયમધારી પુરૂષ પોતાના હુર્જર એવાં કર્મોને પણ જરાવી દે છે.

સંવર તત્વનાં સેવનથી આશ્રવનો રોધ થઈ નવીન કર્મો જીવને લાગતાં નથી. જેમ કોઈ પૂર્ણ જળથી ભરેલા સરોવરને ચારે બાજુથી તેમાં પાણી આવવાનાં દ્વાર બંધ કરવાથી તેમાં નવીન જળ પ્રવેશ કરી શકતું નથી તેમ સંવર તત્વના જે ભેદો ખતાવેલા છે તે રીતે તેનું સેવન કરવાથી નવીન કર્મો આવતાં બંધ થાય છે.

એ પૂર્ણ જળથી ભરેલું સરોવર સૂર્યના પ્રચંડ તાપથી સૂકાઈ જાય છે, તેમ પ્રાણીઓનાં પૂર્વે બાધેલ કર્મો પણ તપસ્યાના તાપથી તપી ક્ષય પામી જાય છે. નિર્જરાના બે ભેદમાં બાહ્ય તપ કરતાં અભ્યંતર તપ શ્રેષ્ઠ છે, અને તેમાં પણ ધ્યાન સર્વોત્કૃષ્ટ છે, કારણ કે ધ્યાન કરનારા યોગીયોના ચિરકાલથી ઉપાર્જન કરેલાં અને ઘણાં પ્રબળ કર્મ પણ તત્કાલ જર્જરીભૂત થઈ જાય છે. જેમ વૃદ્ધિ પામેલો શારીરિક દોષલંઘન કરવાથી સોષાઈ જાય છે, તેવી રીતે તપ કરવાથી પૂર્વ સંચિત કર્મ પણ ક્ષય જાય છે, અથવા મેઘનો સમૂહ પ્રચંડ પવનના આઘાતથી આમ તેમ વિખરાઈ જાય છે, તેમ તપસ્યાથી કર્મનો સમૂહ વિનાશ પામે છે.

જ્યારે સંવર અને નિર્જરા પ્રતિક્ષણ સમર્થપણે ઉત્કર્ષ પામે છે, ત્યારે તે જરૂર મોક્ષને ઉત્પન્ન કરે છે. બન્ને પ્રકારની

તપસ્યાથી થતી નિર્જરાવડે કર્મોને જરાવનારો શુદ્ધ બુદ્ધિવાળો પુરુષ સર્વ કર્મોથી મૂકાઈ મોક્ષ પામે છે.

આ પ્રમાણેની પ્રભુની દેશના સાંભળી ઘણા લોકોએ દીક્ષા ગૃહસ્થ કરી; બળભદ્ર અને વાસુદેવે સમક્ષિત પ્રાપ્ત કર્યું. પ્રથમ પોરણી પૂર્ણ થઈ એટલે પ્રભુએ દેશના સમાપ્ત કરી. પછી ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના પુરુષોએ આઠ શેરના પ્રમાણવાળા ચાર પ્રસ્થ બળી લાવ્યા, તે બળી પ્રભુની પાસે ઉઠાડયો. તેમાંથી અર્ધલાગ નીચે પડ્યા અગાઉ દેવતાઓએ લીધો, બાકીના અર્ધમાંથી અર્ધરાત્રએ એ લીધો; બાકીનો લાગ બીજાઓએ ગ્રહણ કર્યો. પછી ઉત્તર દ્વારથી નીકળી પ્રભુ મધ્ય લાગમાં રહેલા દેવછંદમાં જઈ બેઠા એટલે મુખ્ય ગોશુભ ગણુધરે પ્રભુના પાદપીઠ ઉપર બેસીને ધર્મ દેશના આપી જ્યારે બીજી પોરણી પૂર્ણ થઈ, ત્યારે તેમણે ધર્મ દેશના સમાપ્ત કરી, એટલે ઇંદ્રાદિ દેવો અને વાસુદેવ તથા બળનામ વગેરે પોત પોતાને સ્થાને ગયા પ્રભુ પણ તે સ્થાનથી બીજે સ્થાને વિહાર કરી ગયા.

ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવને બત્રીશ હજાર અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ હતી તેમાં મુખ્ય સ્વયંપ્રભા પટરાણી હતી. તે નિત્ય વિષયમાં આશક્ત રાજ્ય મુર્છામાં પરાયણ, અને ભુજબલનાગર્વથી જગતને તૃણ સમાન ગણતો. તે જીવ હિંસામાં નિઃશંક, મહારંભ પરિગ્રહવાળો અને કુર અધ્ય વસાયવાલો હતો. તેથી પ્રાપ્ત કરેલું સમક્ષિત વમી નાખ્યું હતું. તેને સ્વયંપ્રભા રાણીથી શ્રી જય અને વિજય એ નામના બે પુત્રો થયા હતા.

ત્રિપૃષ્ઠનો રાજ્ય વૈભવ, અને તેમાં તેની આશક્તિના લીધે પંચેદ્રિના વિષયોને તૃપ્ત કરવાના સાધનો તેની પાસે આવે તેનો તે યથેચ્છ ઉપયોગ કરતો. તેની કીર્તિ સાંભળી કિનરોને પણ પરાજય કરે એવા ગવૈયાઓ તેની પાસે આવ્યા. તેઓએ પોતાની ગાયન કળાથી ત્રિપૃષ્ઠનું હૃદય હરી લીધું. તેઓના ગાયનથી ખુશી થઈને પોતાની પાસે રાખ્યા.

એક વખત રાત્રિએ શય્યામાં સુતેલા ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવની પાસે

તેઓ તાર સ્વરે ગાયન કરવા લાગ્યા. વાસુદેવે પોતાના શ્યાપાલકને આજ્ઞા કરી કે—જ્યારે મને નિદ્રા આવે ત્યારે ગવૈયાઓને ગાયન કરતા ખંદ કરીને રજા આપવી.

થોડીવારે વાસુદેવને નિદ્રા આવી પણ શ્યાપાલે સંગીત સાંભળવાના લોભથી તે ગવૈયાઓને રજા આપી નહિ અને ગાયનની લહેજતમાં જ રાત્રિને ચોથો પહોર થઈ ગયો. વાસુદેવ જાગૃત થયા. તે વખતે ગીતના સ્વર તેમના સાંભળવામાં આવ્યા. શ્યાપાલને પૂછ્યું કે મારી આજ્ઞા પ્રમાણે આ ગવૈયાઓને કેમ રજા આપવામાં આવી નથી ?

શ્યાપાલકે બે હાથ જોડી દીનતાથી સત્ય હકિકત નિવેદન કરી જણાવ્યું કે—હે પ્રભુ ! તેઓના ગાયનથી મોહિત થઈ ગયો. અને આપની આજ્ઞા વિસ્મરણ થઈ તેથી રજા આપી નહિ.

આ જવાબથી વાસુદેવને કોપ ઉત્પન્ન થયો પણ તે વખતે જણાવ્યો નહિ, પણ ગોપવી રાખ્યો. સવારે રાજમલામાં રાત્રિના શ્યાપાલકનો ખનાવ તેમને યાદ આવ્યો. અને ગોપવી રાખેલો કોપ પ્રગટ થયો. શ્યાપાલને બોલાવી પોતાના બીજા સેવકોના સ્વાધીન કરી આજ્ઞા કરી કે “ આ ગાયનની પ્રીતિવાળા પુરૂષના કાનમાં તપેલું સીસું અને તાંબુ રેડો, કારણ કે એ કાનનો દોષ છે. ” તેઓએ વાસુદેવની આજ્ઞાનો અમલ કર્યો, કેમકે ઉચ્ચ શાસનવાળા રાજાની આજ્ઞા દુર્લભ છે. તે વેદનાથી શ્યાપાલ તરતજ મરણ પામ્યો. અને વાસુદેવે મહામાઠા વિપાકવાળું અશાતાવેદનીય નિકાચિત કમં બાંધ્યું.

પચીશ હજાર વર્ષ કુમારાવસ્થામાં, માંડલિકપણામાં પચીશ હજાર વર્ષ, દિગ્વિજયમાં એક હજાર વર્ષ, અને ત્રાશીલાખને ઓગણ પચાશ હજાર વર્ષ ત્રિર્જેડનું રાજ્ય ભોગવવામાં એમ ચોરાશીલાખ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી પ્રાંતે નારકીનું આયુષ્ય બાંધી વાસુદેવના ભવનું આયુષ્ય પુરૂ કરી સાતમી નરકે અપ્રતિષ્ઠાન

નામના નરકાવાસમાં તેત્રીશ સાગરોપમના આગિએ ઉત્પન્ન થયા. એ તેમને ઓગણીસમે લય છે.

પોતાના અનુજ બંધુના પંચત્વથી અચળ બલદેવને મોટો આઘાત થયો. તેઓ પોતે વિવેકી હતા છતાં બ્રાતૃસ્નેહની લાગ-ણીથી ઉંચ કંઠે સ્વરે રૂદન કરવા લાગ્યા. અને વિવિધ રીતે વિલાપ અને શોક કરતા વાસુદેવના મૃતકશરીરને પોતાના ઉત્સંગમાં લીધું. પછી જ્યારે વૃદ્ધોએ સારી પેઠે સમજાવ્યા ત્યારે ક્ષણવાર ધૈર્યનું અવલંબન કરી તે શરીરને ઉતર વિનિ કર્યો.

વાસુદેવ ઉપરના અતિ સ્નેહના લીધે તેમને રાજ્ય મહેલમાં અને રાજ્યમાં કોઈ પણ ઠેકાણે પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ નહિ. અને વારંવાર વાસુદેવને સંભારી શોક કરતા. તેવામાં ભગવંત શ્રેયાંસ પ્રભુનો ઉપદેશ તેમને યાદ આવ્યો. સંસારની અસારતા ચિંતવી અને વિષયોથી પરાડગ મુખ થયા. પણ સ્વજનોના આગ્રહથી કેટલા એક દિવસ ઘરવાસમાં રહ્યા.

કેટલોક સમય ગયા પછી ધર્મધોષ નામના આચાર્ય ત્યાં પધાર્યા. બલદેવ તેમને વંદન કરવા ગયા અને તેઓની દેશના સાંભળી તેમને સંસાર ઉપરથી વિશેષ નિવેદન થયે, અને આચાર્ય મહારાજ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

સદ્ગુણી બલદેવ મુનિએ મૂલ તથા ઉત્તર ગુણોનું સમ્યક પ્રકારે પાલન કરતાં, સર્વત્ર સમતાને ધારણ કરતાં, પરીષદોને સહેતાં, પૃથ્વી તળ ઉપર કેટલાક કાગ સુધી વિહાર કર્યો. સ્વભાવ થીજ તેમના ચિત્તની વૃત્તિ નિર્મળ હતી. સારી રીતે ચરિત્ર ધર્મનું આરાધન કરી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી, પંચાશી લાખ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી મોક્ષ પદ પામ્યા.

વાસુદેવના ભવના વર્ણનમાંથી અલ્પ લાગ અહીં લીધો છે વિસ્તારથી જાણવાની ઇચ્છા વાલાએ ત્રિપષ્ટિશલાકાપુરૂષ ચરિત્ર ભાષાંતરથી જાણી લેવા ખપ કરવો.

આ અઢારમા વાસુદેવના ભવથી કેટલીક વાતો વિચારમાં લેવા જેવી મળી આવે છે. સોલમા ભવમાં મુનિપણમાં કરેલા નિયાણાના યોગે ઉગ્ર પાપાનુભંધી પુણ્ય ઉપાર્જન કરેલું હતું. તે પુણ્યના પ્રતાપે તેમને ત્રિપૃષ્ઠના ભવમાં વાસુદેવની ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ પણ પરિણામે તે ઋદ્ધિ તેમને નીચી ગતિમાં લેઈ જનારી થાય છે. અહિં જીવ ઉન્નતિ અને અવત્તતિ કેવાં કારણોથી પ્રાપ્ત કરે છે એ વિચારવા જેવું છે. સોલમાં ભવમાં તેમના સંબંધમાં આવેલા વિશાખાનંદીના જીવે તેમની કરેલી મજાકનો ખદલો તેને કેવા રૂપમાં મળે છે એ પણ જાણવા જેવું છે. આ ભવમાં જે કેશરી સિંહનો વધ વાસુદેવે કર્યો તે કેશરી સિંહ વિશાખાનંદીનો જીવ ભવભ્રમણ કરી તિર્યંચની ગતિમાં કેશરીસિંહપણે ઉત્પન્ન થયો હતો. જીવો અજ્ઞાતપણે પાપબંધન કરે છે તેનો ખદલો તેને તે ભવમાં નહિ તો ભવાંતરમાં પણ લોગવવો પડે છે એ આખા ચરિત્રમાં પ્રત્યક્ષપણે દષ્ટિગોચર થાય છે.

પ્રતિભાશાળી અને પરાક્રમી પુરૂષના લક્ષણ નહાનપણથીજ જણાઈ આવે છે. તેનામાં સ્વમાનનો ગુણ જન્મથી કુદરતી હોય છે. અભિમાન, મિથ્યાભિમાન અને સ્વમાન એ ત્રણના વચ્ચેનો ભેદ સમજવા જેવો છે. અભિમાન એ દુર્ગુણ છે, મિથ્યાભિમાન એ તેનાથી પણ વધારે ખરાબ દુર્ગુણ છે ત્યારે સ્વમાન એ વ્યવહારિક ગુણ છે, એ ગુણને તેના વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં ખીલવવામાં આવે તો તેનાથી તેને અશુભ કર્મ બંધ કરવાના પ્રસંગો કમતી આવે છે.

પ્રજાપતિ રાજાના દરબારમાં પોતાના સ્વામીના બળના લીધે ચંડવેગ ફૂટે બતાવેલો અવિવેક ત્રિપૃષ્ઠથી સહન થઈ શક્યો નહિ. ચંડવેગ કેનો ફૂત છે, પોતાના પિતા માંડવિક રાજા છે. અને ચંડવેગને નશિયત કરવાથી શું પરિણામ આવશે તેનો કંઈ પણ ખ્યાલ મનમાં નહિ લાવતાં ચંડવેગની તેને જે ફ-જેતી કરી, એજ સ્વમાન અને પરાક્રમની નિશાની છે. તે પછી કેશરી

સિંહથી શાળીના પ્રદેશનું રક્ષણ કરવા જવાની આજ્ઞા આવતાં પ્રજાપતિ રાજા ક્ષોભ પામે છે. પણ આ પરાક્રમી ત્રિપૃષ્ઠકુમાર તેથી જરા પણ ભય પામતા નથી. પિતાની આજ્ઞા મેળવી પિતાના બદલે પોતેજ પોતાના જેષ્ઠબંધુ અચલ સહ કેશરી સિંહના ઉપદ્રવનો નાશ કરવા જાય છે. કેશરી સિંહ એકલો, વાહન વિનાનો શસ્ત્રરહીત છે તેથી પોતે પણ એકલા શસ્ત્રરહીત પેદલ તેના સામે જવું એજ ક્ષત્રીઓનો ખરો ધર્મ છે, એવા વિચાર મહાન પરાક્રમી ત્રિપૃષ્ઠકુમારને આવે છે અને તે પ્રમાણે વર્તે છે. શિકાર કરવો એ ક્ષત્રી ધર્મ છે એમ માની બીજાઓની મદદ અને શસ્ત્રોથી નિર્દોષ પશુ પક્ષીઓના શિકાર કરવાના નિમીત્તથી વિના કારણ તેમનો નાશ કરનાર ક્ષત્રિધર્મનું મિથ્યાભિમાન ધરાવનાર રાજા અને રાજકુમારોને ત્રિપૃષ્ઠકુમારનું આ ઉચ્ચ વર્તન ધ્ય નમાં રાખવા જેવું છે.

પ્રતિગામુદેવ અશ્વગ્રીવ જેણે ત્રણબંડનું રાજ્ય મેળવ્યું હતું. તેને પોતાનો પ્રતિપક્ષી કેમ ભલે ન થાય એની ચિંતા થઈ, અને નિમિત્ત શાસ્ત્રના જાણકાર પાસેથી તેને જે બે બાબતો કરનારને પ્રતિપક્ષી જાણવાનું જ્ઞાન થયું હતું. તેને આ ત્રિપૃષ્ઠકુમારનું પરાક્રમ આંખમાં પડેલા રજકચ્ચની પેઠે દુઃખ રૂપ થઈ પડ્યું. અહિં મોહની પરાધાષ્ટ પ્રત્યક્ષ જણાઈ આવે છે. મોહાંધ પુરૂષોને વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાતું નથી તેના વિવેકરૂપી નેત્રો મિંચાઈ જાય છે અને મહાંધનાના લીધે સર્વત્ર અંધકારમય તેને લાગે છે. પોતે અને પોતાની મેળવેલી ત્રણ બંડની રાજ્ય સિદ્ધિ અખંડ રહે તેની ચિંતામાં ત્રિપૃષ્ઠકુમાર જે પોતાના માંડલિક રાજાનો પુત્ર છે, તેનો વધ કરવાની યુક્તિઓ શોધ્યા કરે છે, અને તેનું નઠાઈ પરિણામ તેને પોતાનેજ આખરે ભોગવવું પડે છે.

વિદ્યાધરના રાજા જવલનજટીએ પોતાની સ્વયં પ્રભા કન્યાનું લગ્ન વિવેકને દીર્ઘ દષ્ટિ વાપરી ત્રિપૃષ્ઠકુમાર સાથે કર્યું એ પ્રતિ-

વાસુદેવ અશ્વત્થીવધી સહન થઇ શક્યું નહિં. “ ત્રિનશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ ” આ લૌકિક કહેવત પ્રાણીઓના ભાવિતું કંઈ અંશે સૂચન કરવાનાર છે. સ્વયંપ્રભાતું લગ્ન ત્રિપૃષ્ઠકુમાર સાથે થયા છતાં તે પરણેલી કન્યા પોતાને આપવા દ્વિત દ્વારાએ માગણી કરાવે છે. આ તેની અન્યાયી માગણીનો ત્રિપૃષ્ઠકુમારે જે જવાબ આપ્યો છે તે વીર પુરુષને છાજે તેવો છે.

પ્રતિવાસુદેવ અને ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ વચ્ચેના યુદ્ધ ઉપરથી પણ કેટલીક વાતો વિચાર કરવા જેવી છે. લઢાઈના પ્રસંગે સામા પક્ષનું બળ કેટલું છે. તેનું કાંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ.

લઢાઈમાં બંને પક્ષના અગણિત યોદ્ધાઓનો ક્ષય થાય છે. તે વિશેષ ક્ષય થતો અટકાવવા યુદ્ધ કરનાર સુખ્ય રાજાઓ પોતે જાતે દંદ્ર યુદ્ધ કરવાને પ્રાચી : કાલમાં રીતજ હોય. આ ઉપરથી એ ઓધ થાય છે કે યુદ્ધની તમામ પ્રકારની કળાઓનું શિક્ષણ ગદીપતિ રાજાઓ પોતે મેળવતા હતા. તે કળાઓજ તેમની સ્વતંત્રતાનું કારણ બનતી વાસુદેવ ત્રિપૃષ્ઠકુમારે નાની ઉંમરમાં યુદ્ધ કળાઓનું જ્ઞાન સારી રીતે મેળવ્યું હતું.

બીજાનું ખરાબ કરી, અથવા તેનો નાશ કરી પોતાનો ઉદ્ધય કરવાની અથવા સુખમાં રહેવાની ઇચ્છા કરી તેના માટે પ્રયત્ન કરનાર પોતાના પ્રયત્નમાં ઘણા ભાગે જય મેળવતો નથી. કારણ જેનું ખરાબ કરવાની તે ધારણા રાખે છે તેના પુન્યનો ઉદ્ધય હોય તો તે અટકાવવાની તેનામાં સત્તા નથી. ઉગ્ર ખરાબ વિચાર-અને કૃત્યોથી પોતે પાપ બંધ કરે છે. અને પરિણામે તેનો પોતાનો જ વિનાશ થાય છે. પ્રતિ વાસુદેવે ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવનો નાશ કરવાની કરેલી ભાવના કૃતિભૂત થઈ નહિ પણ તે અશુદ્ધ ભાવના તેના પોતાના નાશનું કારણ બને છે.

વાસુદેવે જે કેશરિસિંહનો વધ કયો તે અને તેને મરણ વખતે નિજમણા કરાવનાર વાસુદેવના સારથી આ બે વ્યક્તિઓને

લક્ષમાં રાખવાની જરૂર છે. કેમકે સતાવીસમા ભગવંત મહાવીરના ભવમાં તેઓ તેમના સંખંધમાં આવનાર છે.

અગીઆરમા તીર્થંકર ભગવત શ્રી શ્રેયાંશનાથને વાસુદેવ વંદન કરવા ગયા તે વખતે ભગવંતે કર્મોની નિર્જર, નવીન આવતા કર્મોને રોકવાનો ઉપદેશ દ્વારા જે ઉપાય બતાવ્યો છે, તે ઘણો મનન કરવા અને શક્તિ મુજબ આદરવા લાયક છે. કારણ તેના સેવનવિના જીવ પોતાના કર્મો ને અપાવી ઉત્તરિની કોટી પર આવી શકવાનો નથી.

ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ અને તેમના જેષ્ઠ બંધુ અચલ એ બન્નેનો સ્નેહ અસ્પર્શનો પ્રેમ અને ભોગ સામગ્રી અને ભોગ સામગ્રિના સાધનો સરખા છે પણ બન્નેના કર્મો જુદા જુદા છે. અને તે ભવમાં તે બન્ને ને જુદા જુદા રૂપમાં પરિણામ પામે છે વાસુદેવ સાતમી નરકે જાય છે. ત્યારે બલદેવ અચલ સંસારથી વૈરાગ્યપામી દીક્ષા ગૃહજી કરી તેનું શુદ્ધ પાલન કરી મોક્ષે જાય છે. એક લાઘં નરકે જાય અને એક મોક્ષે જાય એ કેવી વિચિત્રતા !! કર્મ બંધનમાં અથવા કર્મથી મુકાવામાં બંધુ પણ કંઈ કામ આવતું નથી, તેમાં તો જીવની પોતાની શુદ્ધ શુદ્ધ પ્રણતિજ કામ આવે છે

આ ભરત ક્ષેત્રમાં આ ચોવીશીમાં બળદેવ તથા વાસુદેવ નીચે પ્રમાણે થાય છે.

નવ વાસુદેવો પૈકી પહેલા શ્રી ત્રિપૃષ્ઠ નામના વાસુદેવ અગીરમા તીર્થંકર શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુના સમયમાં થયા છે. એમ ઉપર તેમના ભવના ઉપરના ચરિત્રના પ્રસંગે આપણે જોઈ ગયા છીએ.

૨ બીજા શ્રી દ્વિપૃષ્ઠ વાસુદેવ બારમા તીર્થંકર શ્રી વાસુ પૂજ્ય સ્વામીના સમયમાં થયા છે.

૩ ત્રીજા શ્રી સ્વયં પ્રભુ તેરમા તીર્થ-પતિ શ્રી વિમલનાથ ભગવંતના વખતમાં થયા છે.

૪ થા શ્રી પુરુષોત્તમ નામના વાસુદેવ ચૌદમાં તીર્થંકર શ્રી અનંતનાથ લગવંતના સમયમાં થયા છે.

૫ મા શ્રી પુરુષસિંહ પંદરમા તીર્થંકર શ્રી ધર્મના પ્રભુના વખતમાં થયા છે.

૬ ઠા શ્રી પુરુષ પુંડરિક નામના વાસુદેવ

૭ સાતમા શ્રી દત્ત નામના વાસુદેવ.

આ બે વાસુદેવો અઠારમા તીર્થંકર શ્રી અરનાથ લગવંત તથા એગણીશમા તીર્થંકર શ્રી મલ્લીનાથ લગવંતના સમયમાં થયા છે,

૮ આઠમા શ્રી લક્ષ્મણ વાસુદેવ, શ્રી મુનિમુવત સ્વામી વીસમા તીર્થંકર તથા એકવીશા શ્રી નેમિનાથ લગવંતના સમયમાં થયા છે.

૯ શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ બાવીશમા તીર્થંકર લગવંત શ્રી નેમનાય પ્રભુના શાસન માં થયા છે.

આ નવ વાસુદેવોમાં પહેલા સાતમી, બીજા, ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા અને છઠ્ઠા એ પ્રમાણે પાંચ વાસુદેવો છઠ્ઠી નરકે ગયા છે. સાતમા પાંચમી, આઠમા ચોથી અને નવમા ત્રીજી નારકીએ ગએલા છે.

નવ બલદેવ એ વાસુદેવના મોટાભાઈ હોય છે તેમના નામ પહેલા શ્રીઅચર (શ્રી બલ ?) બીજાનું નામ વિજા, ત્રીજા શ્રી ભદ્ર, ચોથા શ્રી સુપ્રભ, પાંચમા શ્રી સુદર્શન, છઠા શ્રી આનંદ, સાતમા શ્રી નંદન, આઠમા શ્રી પદ્મ (રામચંદ્ર) અને નવમા શ્રી રામ (બલદેવજી) એ બધા વાસુદેવ જે સમયમાં થયા તેજ સમયમાં થએલા છે.

આ નવ પૈકી નવમા શ્રી રામ પાંચમા દેવલોકમાં, અને બાકીના આઠે બલદેવ મહિષિઓ પરમ શુદ્ધ સંયમનું પાલન કરી કેવળ જ્ઞાન ઉપાર્જન કરી મોક્ષે પધાર્યા છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

તેવીશમે ભવ.

પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તી.

ભગવતી સૂત્રમાં એક ઠેક છે ગણધર મહારાજ શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ ભગવંત મહાત્મા પરમાત્માને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે “હે ભગવંત ! મહા આરાંભ (પાપ) કરવાવાળા અને મહા પરિશ્રદ્ધવાળા જીવો મીને કઈ ગતિમાં જવાના ? ભગવંતે ઉત્તર આપ્યો કે તેવા જીવો મરીને નરકે જવાના.

નયસારના જીવે અઢારમા વાસુદેવના ભવમાં ત્રણ ખંડની રાજ્યરિક્ષિ પ્રાપ્ત કરી, રાજ્યલોગ લોગવવામાં અવિરતપણે મહા આરાંભ તથા પ્રરિશ્રદ્ધમાં મૂર્છિત થઈ ચોરાશી લાખ વર્ષ નિર્ગમન કર્યા તેમજ શયાપાલકના કાનમાં તપાવેલું સીસું રેડાવ્યું, ઇત્યાદિ કારણોથી નરકનું આયુષ્ય ખાંધ્યું. તેથી વાસુદેવના ભવનું આયુષ્ય પુરૂ કરી ત્યાંથી કાલ કરી ઓગણીશમા ભવમાં સાતમી નરકે નારકી જે ઉત્પન્ન થયા.

સાતમી નરકે ઉત્પન્ન થનારા જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય તેત્રીશ સાગરોપમનું હોય છે,

નારકીના જીવો દેવગતિ કે નરક ગતિનું આયુષ્ય ખાંધી શકતા નથી. મનુષ્ય અને તિર્યચ ગતિનું આયુષ્ય ખાંધે છે. તેમાં

વિશેષ એ છે કે સાતમી નારકીના જીવો મનુષ્યગતિનું આયુષ્ય પણ ખાંધી શકતા નથી. એક વખત જીવ અધોગતિ પામ્યા પછી તેને ઉંચે ચઢતાં સ્વભાવિક કેટલી અડચણો અને હરકતો નડે છે તે લક્ષમાં રાખી અધોગતિને લાયકની આપણી પ્રવૃત્તિ ન થાય તેના માટે સાવધાનિ રાખવાની છે.

નયસારને જીવ સાતમી નરકે તેત્રીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય પુરૂં કરી વીસમા ભવમાં સિંહપણે ઉત્પન્ન થાય છે. સિંહને જીવ કેવળ જીવહિંસા કરીને પુરો કરવાનો હોય છે. અનંતાનુંખંધિ કોપના ઉદય અને જીવહિંસામાં વર્તતા જીવો અગામી ભવે પુનઃ પ્રાય નરકાયુ ખાંધે છે. તે સિંહના ભવનું આયુષ્ય પુરૂં કરી એક-વીસમા ભવમાં પાછો ચોથી નરકે નારકીપણે ઉત્પન્ન થાય છે. તે પછી તિર્યચ અને મનુષ્યાદિગતિમાં ઘણા ભવ ભગ્યા પછી બાવીશમા ભવમાં રંથપુર નગરમાં પ્રિયમિત્ર નામે, રાજા, અને તેની વિમલા નામે રાણીથી વિમલ નામે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયા. લઘુ વયમાં સર્વ કલાનો અભ્યાસ કર્યો. રાજ્યને લાયક થવાથી પિતાએ રાજ્ય ગાદી ઉપર રાજ્યાભિષેક કરી રાજ્ય સ્વાધિન કર્યું.

વિમલરાજા ન્યાયથી રાજ્યનું પાલન કરે છે. ભદ્રિક પરિણામી અને હયાલું છે. એક વખત તેએ વનમાં ફીસા કરવા ગયા હતા. વનમાં કોઈ શીકારીએ પાસ નાખી હરણોને પાસમાં સપડાવ્યાં હતાં. તે હીઠાં. નિર્દોષ હરણોને શિકારી લોક વિના કારણ પાસમાં સપડાવી તેનો માર કરે એ વ્યાજબી નથી એમ હયાલું એવા વિમલ રાજા ના મનમાં આવવાથી તે હરણોને પાસમાંથી છોડાવી અભયદાન આપ્યું. હયા યુક્ત ભદ્રક પરિણામથી અગામી ભવનું મનુષ્યાયુ ખાંધ્યું. ઉત્તરકાળમાં દીક્ષા લીધી. શ્રુત જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરી ગીતાર્થ થયા. ઉચ્ચ તપ કરી ચક્રવર્તીની પદવીને લાયક કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. અંતે એક પાસનું અણુસણુ કરી આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું.

તેત્રીશમા ભવમાં અપરવિદેહમાં મુકા નામે નગરીના ધનંજય

નામે રાજા હતા. તેની ધારણી નામે રાણી હતી તે રાણીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા.

તીર્થંકરનો જીવ જ્યારે માતાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તેમની માતા ચૌદ મહા ઉત્તમ સ્વપ્ન જીએ છે તેમ ચક્રવર્તીની માતા તેજ ચૌદ સ્વપ્ન જીએ છે, પણ એ બેની વચેતારતમ્યતા એટલી છે કે, તીર્થંકરની માતા જે સ્વપ્ન જીએ તે ઘણાં કાંન્તિવાલા દે દિવ્યમાન હોય છે, ત્યારે તેમની અપેક્ષાએ ચક્રવર્તીની માતા કાંઈક તેજ હિન જીએ છે.

ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા તે રાત્રીએ ધારણી રાણીએ ચક્રવર્તીને લાયકતાં સ્વપ્ન જોયાં. આવા સારાં સ્વપ્ન જોવાથી રાણી ઘણી હર્ષ પામી. અને રાજાને તે સ્વપ્નની હકીકત નિવેદન કરી. તે ઉપરથી સ્વપ્નશાસ્ત્ર અનુસાર એવો નિર્ણય કર્યો કે ઉત્તમ પુત્ર રત્ન ઉત્પન્ન થશે. અને તે ચક્રવર્તી થશે.

પૂર્ણ માસે માતાએ પુત્ર રત્નને જન્મ આપ્યો પિતાએ તેમનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો અને પુત્રનું નામ પ્રિયમિત્ર પાડ્યું.

પુત્ર લાયક ઉભરે ત્યો. ધનંજય રાજા સંસારથી નિર્વેદ પામી. પ્રિયમિત્ર કુમારને રાજ્યારોહણ કરી દીક્ષા લીધી.

પ્રિયમિત્ર રાજા ન્યાય પુર્વક રાજ્ય પાલન કરવા લાગ્યા. પૂર્વ પુણ્યના યોગે ચક્રવર્તીને લાયકતા ચક્ર રત્ન વિગેરે ચૌદ મહા રત્નો ઉત્પન્ન થઈ ચક્રવર્તીને પ્રાપ્ત થયા આ ચૌદ મહારત્નો ક્રૂર ચક્રવર્તી રાજાનેજ પ્રાપ્ત થાય છે, બીજાઓને પ્રાપ્ત થતા નથી.

ચક્ર રત્ન વિગેરેની સહાયથી પ્રિયમિત્ર રાજાએ છ ખંડના મુખ્ય રાજાઓ અને તેમના તાબાના રાજાઓને જીતી પોતાની આજી મનાવી તે રાજાઓ તરફથી મળી માણેક વગેરે અનંલગલ ઋદ્ધિ ચક્રવર્તીને ભેટ મળી. અને નવનિધી તેમને વશ થયા. છ ખંડનો વિજય કરી પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તી મુકાનગરીએ પરત આવ્યા ત્યાં દેવતા અને રાજાઓએ મળીને બે વર્ષના

મહોત્સવ પુર્વક ચક્રવર્તીપણાનો રાજ્યાભિષેક કર્યો એ પછી ચક્રવર્તી નીતિથી રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યા.

પ્રિયમિત્ર ચક્રવર્તી પણાની રાજ્ય ઋદ્ધિ ભોગવતાં હતા. એક વખત મૂકા નગરીના ઉદ્યાનમાં પોટિલ નામના આચાર્ય પોતાના શિષ્યો સહિત સમોસર્યો. તેમને વંદન કરવા ચક્રવર્તી ઉદ્યાનમાં ગયા. ત્યાં આચાર્ય મહારાજને વંદન કરી તેમની પાસેથી ધર્મદેશના સાંભળી. વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી પુત્રને રાજ્યારોહણ કરીને દીક્ષા લીધી. શુદ્ધ ચારિત્ર પાળ્યું અને કેટલી વર્ષ સુધી ઉત્કૃષ્ટ તપ કર્યું. એકંદર ચૌરાશી લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ચોવીશમા ભવમાં શુક દેવલોકે સર્વોર્થ નામના વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા ચક્રવર્તીઓની ગતિ આશ્રીને એવો નિયમ છે કે જે પરિચ્છેદની અત્યંત આશક્તિથી અંતાવસ્થા સુધી ચક્રવર્તીપણું છોડતા નથી તે મરણ પામીને અવશ્ય અધોગતિમાં (નર્ક) જાય છે, અને જેઓ ધર્મદેવપણું અંગીકાર કરે છે એટલે કે ચારિત્ર ધર્મને અંગીકાર કરી તેનું યથાર્થ પાલન કરે છે તેઓ અવશ્ય સ્વર્ગ કે મોક્ષ એ બેમાંથી એક ગતિ પામે છે.

આ તેવીશમા ભવના વર્ણનના અંગે કેઇ કેઇ બાબતો ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે તેનો વિચાર કરી જઇએ.

નયસારનો જીવ એકવીશ મોટા અને બીજા ક્ષુલ્લક ભવમાં દેવ, મનુષ્ય તીર્થંચ અને નરક એમ ચારે ગતિમાં ઠર્મવસાત જન્મ મરણ કરે છે. નરક અને તીર્થંચ ગતિમાં જન્મ ધારણ કરી તે ગતિના લાયક મહાન અશુભ વેદનાઓ ભોગવી અશુભ ઠર્મ ખપાવે છે. એમ કરતાં બાવીશમો મનુષ્યનો ભવ અને તે પણ ક્ષત્રીય કુલમાં રાજા તરીકેનો પ્રાપ્ત કરે છે. અહીં અશુભગતિ નરક અને તીર્થંચનો અંત આવે છે. હવે પછીના ભવો મનુષ્ય અને દેવ ગતિમાંજ થાય છે. એટલુંજ નહિ મનુષ્યના ભવો પણ ઉંચ પ્રકારની સામગ્રીવાળા ને તેમાં તેવીશમો ભવ ચક્રવર્તીનો મેળવે છે.

દેવતામાં ઇંદ્ર, મનુષ્યમાં ચક્રવર્તી અને તીર્થંચ ગતિમાં કેશરી સિંહ ઉત્તમ ગણાય છે. મનુષ્યના ભવમાં રાજ્ય ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત થવી એજ વિશેષ છે, તે કરતાં તો ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ સર્વોત્તમ ગણાય છે મનુષ્યમાં સર્વના કરતાં ચક્રવર્તીનું બલ અને ઐશ્વર્ય સર્વોત્કૃષ્ટ હોય છે. ને તેથીજ તેમની ગણના નરદેવ તરીકેની કરેલી છે. ચૌદ રત્ન નવનિધાન જેહને હોય તેને નરદેવ કહે છે.

ચક્રવર્તીને તેમના પુન્યના પ્રભાવથી તેમના લાયકનાં ચૌદ રત્નો અને નવનિધાન પ્રાપ્ત થાય છે.

૧ સેનાપતિ ૨ ગૃહપતિ ૩ પુરોહિત ૪ હાથી ૫ અશ્વ ૬ વાર્ધિક (મીઝી) ૭ સ્ત્રી ૮ ચક્ર ૯ છત્ર ૧૦ ચર્મ ૧૧ મણિ ૧૨ કાંકણી ૧૩ ખડ્ગ અને ૧૪ દંડ. એ ચૌદ રત્નો છે.

આ ચૌદ રત્નોમાં પ્રથમનાં સાત પંચેન્દ્રિય છે, અને પાછળનાં સાત એકેન્દ્રિ જાતિનાં છે, સાત પંચેન્દ્રિ જાતિના રત્નોમાં (૧) સેનાપતિ દેશ સાધવાનું કામ કરે છે. (૨) ગૃહપતિ (ગાથાપતિ) ધાન્ય અને વિવિધ જાતિની રસવતી નિપજાવે છે. (૩) પુરોહિત ધાવ સાજા કરે (દાક્તરી કામ કરે) શાન્તિ કર્મ કરે અને વિધિ ટાલે. (૪-૫) હાથી તથા અશ્વ એ બે ચક્રવર્તીને સ્વારી કરવાના કામમાં આવે. (૬) વાર્ધિક આવાશ નિપજાવે. (ઇંજનેરી કામ કરે) (૭) અને સ્ત્રી રત્ન ભોગ સાધનના કામમાં આવે. આ સાતે રત્ન પૈકી સેનાપતિ, ગૃહપતિ, વાર્ધિક અને પુરોહિત આ ચાર રત્નો ચક્રવર્તીના પોતાના નગરમાં ઉપજે છે. સ્ત્રી રત્ન વૈતાલ્ય પર્વતે વિદ્યાધરના નગરમાં ઉપજે છે, ગજ અને અશ્વ એ બે વૈતાલ્ય પર્વતના મૂળમાં ઉપજે છે.

ખાકીના સાત, ૧ ચક્ર, ૨, ખડ્ગ ૩ છત્ર, ૪ ચર્મ, ૫ દંડ, ૬ મણિ અને ૭ કાંકણી રત્ન એ એકેન્દ્રિયજાતિનાં છે. તેમાં ચક્રરત્ન છખંડ સાધવા પ્રયાણ કરે. ત્યારે માર્ગ બતાવે છે, ને સૌથી આગલ આલે છે. ખડ્ગ રત્ન વૈરીનું મસ્તક છેદે છે. છત્ર રત્ન એક ધનુષ્ય પ્રમાણ

લાંબુ હોય છે પણ ચક્રવર્તીના હાથના સ્પર્શથી ખાર જોજન સુધી વિસ્તારવાળું થાય છે, એટલે ખાર ચોજન સુધી છાયા આપવાનું કામ કરે છે. ચર્મ રત્ન બે હાથ પ્રમાણવાળું હોય પણ જ્યારે કાર્ય પડે ત્યારે ચક્રવર્તીના હાથના સ્પર્શથી ખાર જોજનના વિસ્તારવાળું થાય છે. તેનામાં એવો ચમત્કાર છે કે તેમાં સવારે ધાન્ય વાવે તે સંધ્યાકાલે પાકી તૈયાર થઈ ઉપલોગમાં આવે એવાં ફળ અને ધાન્ય નિપજવે છે. હંડ રત્ન એક ધનુષ્ય પ્રમાણનું હોય છે, તે વાંકી ભૂમિ સમિ કરે છે. કામ પડે હજાર જોજન ધરતી કાપે (વિહારે) અને તમિસાદિક ગુફાના ખાર ઉઘાડવાનું કામ કરે છે. મણિ રત્ન ચાર આંગળ લાંબું અને બે આંગળ પહોળું હોય છે. એ રત્નનો એવો પ્રભાવ છે કે, તે હાથે કિંવા માથે ગાંધે તો સમસ્ત રોગનો નાશ કરે છે. અને ખાર જોજન સુધી ઉદોત (અજવાલું) કરે છે. કાંગણિરત્ન સુવર્ણમય ચાર આંગળ લાંબુ હોય છે. તે વૈતાલ્ય પર્વતની ગુફામાં બંને બાજુની ભીતોમાં ઓગણપચાસ માંડલાં કરવાના હોય ત્યારે કામમાં આવે છે.

ચક્ર ખડ્ગ, છત્ર અને હંડ એ ચાર રત્નો ચક્રવર્તીની આયુષ્શાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે. ચર્મ, મણિ, અને કાંગણિ રત્નો ચક્રવર્તીના લક્ષ્મી ભંડારમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ચક્રવર્તીને જે નવનિધાન પ્રાપ્ત થાય છે. તે ગંગા નદિના મુખમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે.

૧ નૈસર્ગ, ૨ પાંડુક, ૩ પિંગલ, ૪ સર્વરત્ન, ૫ મહાપદ્મા ૬ કાળ ૭ મહાકાળ ૮ માણવક અને ૯ શંખ

આ નિધાનના અધિષ્ઠાતા દેવો તેજ નામના પદ્મોપમના આયુષ્યવાલા હોય છે.

આ ચૌદ મહા રત્નો અને નવનિધાનનો પ્રભાવ અને શક્તિ અલૌકિક હોય છે. ચક્રવર્તીને જ્યારે રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે ત્યાર પછી દેવતાધિષ્ઠિત ચક્ર રત્ન તેમની આયુષ્શાળામાં પ્રગટ થાય

છે, તેની ખુશાલીમાં ચક્રવર્તી મહોત્સવ કરે છે પછી તે ચક્ર રત્નના પ્રભાવથી પૃથ્વી ઉપરના છ ખંડ સાધવા તે પ્રયાણ કરે છે. તે સમયમાં ખાકીના રત્નો પણ તેમને મદદગાર થાય છે. ચક્રવર્તી છ ખંડમાં દિગ્વિજય કરી પોતાની રાજ્યધાનીમાં પધારે છે તે વખતે છ ખંડના રાજાઓ અને દેવતાઓ મળી ચક્રવર્તીને ચક્રવર્તીપણાની પદવી મોટા મહોત્સવપૂર્વક આરોહણ કરે છે. આ બધો પ્રભાવ ચક્રવર્તીના જીવે પૂર્વ ભવમાં આરાધન કરેલા ધર્મની લીલાનો વિલાસ છે.

ખાલીશમા ભવમાં રાજ્ય લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી યતિપણું અંગીકાર કરી સારી રીતે ધર્મારાધના કરે છે, કે જેને યોગે ચક્રવર્તીની પદ્મીને લાયકનું કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. શુદ્ધ ધર્મારાધનના ફળ સંબંધે ધર્મ બિન્દુ પ્રકરણના કર્તા શ્રીમાન્ હરિભદ્રસુરીશ્વર મહારાજ ધર્મ ફળ વિધિ નામના સાતમા અધ્યાયમાં જણાવે છે કે ભાવધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષના દેવ સંબંધી સુખમાં અતિશય મોટું દેવસુખ તથા ઉત્કૃષ્ટ મોક્ષસુખ એ બે વિખ્યાત ફળ છે,

ગૃહસ્થ અને યતિધર્મારાધનના અનંતર ફળ એટલે તત્કાળ ફળ અને પરંપરા એટલે અગામીકાલે થનારું ફળ એમ બે પ્રકારનાં ફળ કહેલાં છે,

રાગ દ્વેશાદિ દોષનો સર્વ પ્રકારે નાશ થવો, ભાવૈશ્વર્ય એટલે ઉદારતા, દક્ષિણ્યતા, પાપકર્મની નિંદા વગેરે ગુણોનો લાભ તેની વૃદ્ધિ (ઉત્કર્ષ) સર્વ લોકના ચિત્તને આનંદ ઉપજાવવામાં નિમિત્ત-બૂત થવું એ અનંતર એટલે તાત્કાલિક ફળ છે.

સારી ગતિ એટલે સૌ ધર્મ દેવલોકાદિ સારા સ્થાનમાં જન્મ થવો તે દેવલોકમાં ઉત્તમ રૂપ, સંપત્તિ, સ્થિતિ, પ્રભાવ, કાંતિ, શુભલેસ્થાનો યોગ થાય છે. અવધિજ્ઞાન; નિર્મળ ઇંદ્રિયો, ઉત્કૃષ્ટ ભોગનાં સાધનો. દિવ્ય વિમાનનો સમુહ, મનોહર ઉદ્યાનો, રમ્ય જળાશયો, મુંદર અપ્સરાઓ, અતિ નિપુણ સેવકો, અતિ રમણિય નાટકવિધિ, ચતુર ઉદાર ભોગ, સદા ચિત્તને વિષે આનંદ અનેક

સુખના કારણે, પરિણામે સુખકાર્યની સંતતિ, મહા કલ્યાણકનઃ દિવસોમાં પૂજા કરવી, તીર્થંકરની સેવા, શુભ ધર્મને સાંભળવામાં પ્રીતિ, નિરંતર સુખીપણું એ સર્વની પ્રાપ્તિ થવી એ પરંપરા રૂઝ છે.

આ ભરતક્ષેત્રમાં બાર ચક્રવર્તી થયા છે તે કયા કયા તીર્થંકરના સમયમાં કયારે કયારે થયા અને તેમનાં નામ શું છે એ આ પ્રસંગે જાણવાની જરૂર છે.

૧ પહેલા ચક્રવર્તી શ્રી ભરત મહારાજ પહેલા તીર્થંકર શ્રી રૂપભદ્રેવ સ્વામીના સમયમાં થયા છે.

૨ બીજા સગર નામના ચક્રવર્તી બીજા તીર્થંકર શ્રી અજિત નાથ સ્વામીના સમયમાં થયા છે.

૩-૪ ત્રીજા શ્રીમધવા નામના ચક્રવર્તી અને ચોથા શ્રી સનતકુમાર ચક્રવર્તી પંદરમા તીર્થંકર શ્રી ધર્મનાથ સ્વામી તથા સોલ્લમા તીર્થંકર શ્રી શાન્તિનાથ મહારાજના આંતર સમયમાં થયા છે.

૫ પાંચમા ચક્રવર્તી શ્રી શાન્તિનાથ ભગવંત પોતેજ છે.

૬ છઠ્ઠા ચક્રવર્તી સતરમા તીર્થંકર શ્રી કુંથુનાથ ભગવંત છે.

૭ સાતમા ચક્રવર્તી અઢારમા તીર્થંકર શ્રી અરનાથ પ્રભુ થયા છે.

ટીપ્પણ:-આ ત્રણે તીર્થંકરોને ચક્રવર્તી અને તીર્થંકર એ બે પ્રકારની ઋદ્ધિ હતી.

૮ આઠમા શ્રી સુભુમ ચક્રવર્તી અઢારમા તીર્થંકર શ્રી અરનાથ અને ઓગણીસમા તીર્થંકર શ્રી મલ્લિનાથ ભગવંતના આંતર સમયમાં થયા છે.

૯ નવમા શ્રી પદ્મ ચક્રવર્તી.

૧૦ દશમા શ્રી હરિષેષ ચક્રવર્તી.

આ બે ચક્રવર્તી વીસમા તીર્થંકર શ્રી મુનિ મુવતસ્વામી અને એકવીસમા તીર્થંકર નેમનાથ ભગવંતના આંતર સમયમાં થયા છે.

૧૧ અગીઆરમા શ્રી જય નામના ચક્રવર્તી શ્રી નમિનાથ અને બાવીસમા તીર્થંકર શ્રી નેમનાથ ભગવંતના આંતર સમયમાં થયા છે.

૧૨ બારમા શ્રી બ્રહ્મહત્ત ચક્રવર્તી શ્રી નેમનાથ ભગવંત અને તેવીશમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના આંતર સમયમાં થયા છે.

આ બાર ચક્રવર્તીઓ પૈકી ત્રીજા શ્રી મધવા અને ચોથા શ્રી સનતકુમાર ચક્રવર્તી ષટખંડ સામ્રાજ્યનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર અંગી કાર કરી ત્રીજા દેવલોકમાં ગયા છે.

આઠમા શ્રી શુભમ ચક્રવર્તી અને બારમા શ્રી બ્રહ્મહત્ત ચક્રવર્તી જીંદગી પર્યંત રાજ્યમાં આશક્ત રહી રૌદ્રધ્યાનના પ્રતાપે સાતમી નારકીમાં ઉત્પન્ન થયા છે.

બાકીના આઠ ચક્રવર્તીઓ ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિનો ત્યાગ કરી સંયમ ગ્રહણ કરી શુદ્ધ રીતે પાલી કેવળજ્ઞાનાદિ આત્મિક ઋદ્ધિ સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધિ પહોંચે પામી અજરામર અને અવિ-ચલ સુખના લોકતા બન્યા છે.

પ્રકરણ ૬ કું.

પચીશમો ભવ.

નંદન રાજા અને નંદન મુનિ.

ચોવીશમા ભવમાં દેવ લોકનાં સુખ, વૈભવ, ભોગવી તે ભવનું સતર સાગરોપમનું આયુષ્ય પુરું થયે ત્યાંથી ચવી પચીશમા ભવમાં આ ભરતખંડમાં છત્રા નામની નગરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજાની ભદ્રા નામે રાણી છે, તે રાણીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા. ગર્ભકાલ પુરે થયે પુત્ર પણે જન્મ થયો. માતા

પિતાએ મહોત્સવ અને વિધિપૂર્વક નંદનકુમાર નામ પાડયું. બાલ્યાવસ્થા પુરી થતાં રાજ્યને લાયકની સર્વ કલાઓનું શિક્ષણ અપાવી રાજ્યને લાયક બનાવ્યા. નંદનકુમાર યુવાવસ્થા પામ્યા તેઓને સર્વ રીતે રાજ્યને લાયક બાણી જિતશત્રુ રાજાએ તેમને રાજ્યાભિષેક કરી રાજ્યભાર સોંપ્યો, અને પોતે સંસારથી નિવેદ પામી દીક્ષા લીધી.

નંદનરાજાએ નીતિ અને ન્યાય પૂર્વક પ્રજાને આનંદ અને સુખ થાય એવી રીતે રાજ્યનું પાલન કર્યું. ઈંદ્રના જેવી સમૃદ્ધિથી પૃથ્વી પર રાજ્ય કરતાં નંદન રાજાની ચોવીસ લાખ વર્ષની ઉંમર થઈ ત્યારે સંસારથી વિરક્ત ભાવને પામી પોટીલાચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી.

નંદન મુનિએ દીક્ષાની શરૂઆતથી યાવત જીવન પયંત ઉત્કૃષ્ટ ભાવથી માસોપવાસની તપશ્ચર્યા પૂર્વક સંયમ ધર્મનું પાલન અને વીશસ્થાનકપદનું આરાધન કર્યું. શુરૂની સંથે, ગ્રામ, નગર, આકર વિગેરેમાં વિહાર કરતા જ્ઞાનારાધન કરી ગીતાર્થ થયા. તે મહામુનિ બન્ને પ્રકારના અપધ્યાન^૧ (આર્ત, રોદ્ર,) બે પ્રકારના બંધન (રાગ દ્વેશ) થી રહિત હતા. ત્રણ પ્રકારના^૨ દંડ (મન, વચન, કાયા,) ત્રણ પ્રકારના^૩ ગારવ (રસ, ઋદ્ધિ, શાતા.) અને

૧ ધ્યાન=કોઈ પણ વિષયમાં મનની એકાગ્રતા=તલાસ્લિન્તા=ધ્યાનના મુખ્ય ચાર પ્રકાર છે. ૧ આર્તધ્યાન ૨ રોદ્રધ્યાન. ૩ ધર્મધ્યાન, ૪ શુક્લ ધ્યાન. તેમાં પ્રથમનાં બે ખરાબ ધ્યાન છે. પાછલના બે ઉત્તમ ધ્યાન છે. તે દરેકના ચાર ચાર પેટાભેદ છે. વિશેષ એ છે કે, દાન, શીળ, તપ, પ્રમુખ ધર્મ કરણી કરી તેના ફળની ઇચ્છા કરતી. અથવા હું જે ધર્મકરણી કરું છું તેનું મને આવતા ભવમાં અમુક ફળ મળજે એવો સંકલ્પ કરતો, નિયાણું કરતું. તે પણ આર્ત-અપ-ખરાબ-ધ્યાન છે.

૨ દંડ=જેથી આત્મા દંડાય તે મનથી ખરાબ વિચાર કરવાથી, ખોટા વચન બોલવાથી, અને કાયાથી નહારા કૃત્ય કરવાથી આત્મા દંડાય છે. આત્માના જ્ઞાન દર્શન દર્શન, ચારિત્ર શુષ્ક હણાય છે.

૩ ગારવ=

૧ ઋદ્ધિ ગારવ. પોતે શ્રુતજ્ઞાનનો અભ્યાસ કયો તેથી આવકો, અનુયાયીઓ બહુ માન કરે તે કારણથી પોતે અનંદ માને.

૨ રસ ગારવ-ચારિત્ર અંગીકાર કરી રસમાં જીવન પુર કરે.

૩ શાતા ગારવ-વિહાર કરવામાં પડતી અડચણોના લીધે એક સારા ઠેકાણે રહે. એ પ્રમાણે ત્રણ ગારવ મુનિઓના અંગે છે.

અહસ્થના અંગે ગાવરના બેદ નિચે પ્રમાણે છે:—

૧ રીધી ગારવ-રીધી તથા કુટંબાદિકમાં બહુ આનંદ માની અભિમાન કરે.

૨ રસ ગારવ-પંચેદ્રિના વિષયમાં બહુ આશક્ત રહે.

૩ શાતા ગારવ-સંસારિક સુખની અંદર નિમગ્ન રહી પોતાને બહુ સુખ માને, તેમાં લલચાઇ ધર્મને ઓલખેા નહિ, તેનો વિચાર પણ કરે નહિ.

ત્રણ જાતિના શબ્દ (માયા, નિદાન, મિથ્યાદર્શન) થી વર્જિત હતા. ત્રણ ગુણિને હમેશ ધારણ કરતા હતા. ચાર કષાયને તેમણે ક્ષીણ કર્યા હતા. ચાર સંજ્ઞા તથા ચાર પ્રકારની વિકથાથી રહિત હતા. ચાર પ્રકારના ધર્મારાધનમાં સદા કટીબંધ હતા ચાર પ્રકારના ઉપસર્ગોને જીતી આત્મ ધર્મ પ્રગટ કરવાનો તેમનો ઉદ્યમ અસ્ખલિત હતો. પાંચ મહાવ્રતોના પાલનમાં સદા ઉદ્યોગી હતા. પાંચ-વિધ કામના સદા ધ્વેષી હતા અને પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયોને તેમણે જીતી લીધા હતા. પ્રતિદિન પાંચ પ્રકારના સ્વધ્યાયમાં આશકત હતા. પાંચ પ્રકારની શમિતિ ને ધારણ કરતા હતા. છ કાય જીવના રક્ષણમાં સદા ઉપયોગવંત હતા. સત પ્રકારના ભયથી મુક્ત અને આઠ પ્રકારના મદથી રહિત હતા. નવવિધ બ્રહ્મચર્યનું શુદ્ધ રીતે પાલન કરતા હતા. દશ પ્રકારના યતિ ધર્મારાધનમાં સદા ઉદ્યોગી હતા. સમ્યક્ પ્રકારે એકાદશ અંગનું અધ્યયન કરતા બાર પ્રકારના તપનું સેવન કરતા. બાર પ્રકારની યતિ પ્રતિમ ને વહન કરવાની રૂચીવાળા હતા. દુઃખ એવા પરિસરોને સહન કરતા અને લગભગ પણ કાયરપણું જતાવતા નહિ. તેઓ સદા નિરુપદ હોતા. કોઈ પણ પ્રકારની રુપદા રાખતા ન હતા.

એ પ્રમણે મહા તપસ્વી નંદન મુનિએ એક લાખ વર્ષ શુદ્ધ રીતે ચારિત્ર પાળ્યું, ક્ષમા સહિત ૧૧૮૦૪૯૫ માસોપવાસ કર્યા, અને શ્રી અર્ધંત ભક્તિ વીગેરે વિશ સ્થાનક પદના આરાધનથી સર્વોત્તમ મહા પુજનિક તીર્થંકર નામકર્મ નિકાચીન ઉપાર્જન કર્યું.

મુનિશ્રી નંદન રૂપિ એ મૂળથીજ નિષ્કલંક ચારિત્ર ધર્મનું આરાધન કરેલું હતું, તો પણ આયુષ્યના અંતે શુદ્ધ ભાવપૂર્વક સરળ હૃદયથી ૧ દુષ્કર્મની ગર્હણ, ૨ પ્રાણીઓની ક્ષામણ, ૩ ભાવ ૧,૪ ચતુઃસરણ, ૫ નમસ્કાર, અને ૬ અનશન એ છ પ્રકારથી આ પ્રમાણે આરાધના કરી.

કાલ અને વિનય વિગેરે જે આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાચાર કહેલા

છે, તેમાં મને જો કાંઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો તેને મન વચન કાયાથી હું નિંદું છું. નિઃશંકિત વિગેરે જે આઠ પ્રકારના દર્શનાચાર કહેલા છે, તેમાં જો કોઈ પણ અતિચાર લાગ્યો હોય તો તેને હું મન વચન કાયાએ કરી વોસરાવું છું. લોભ કે મોહથી મેં પ્રાણી-ઓની સુક્ષ્મ કે બાહ્ય જે હિંસા કરી હોય તેને મન વચન કાયાથી વોસરાવું છું. હાસ્ય, ભય, ક્રોધ અને લોભ વિગેરેથી મેં જે મૃષા ભાષણ કર્યું હોય તે સર્વ નિંદું છું અને તેનું પ્રાયશ્ચિત આચરું છું. રાગદ્વેષથી થોડું કે ઘણું જે કાંઈ મેં અદત્ત લીધું હોય તે સર્વને વોસરાવું છું. પુર્વે મેં તિર્યંચ સંખંધી, મનુષ્ય સંખંધી, કે દેવ સંખંધી, મૈથુન મનથી, વચનથી, કે કાયાથી સેવ્યું હોય તે સર્વ ત્રિવિધે ત્રિવિધે વોસરાવું છું. લોભના દોષથી ધન ધાન્ય અને પશુ વિગેરેનો બહુ પ્રકારનો પરિશ્રદ મેં જે કાંઈ પૂર્વે ધારણ કર્યો હોય તેને મનવચન કાયાથી વોસરાવું છું પુત્ર, સ્ત્રી, મિત્ર, ખંધુ, ધન, ધાન્ય, ગૃહ અને બીજા જે કોઈ પદાર્થમાં મને મમતા રહેલી હોય તે સર્વને હું વોસરાવું છું. ઈંદ્રિઓથી પરાભવ પામીને મેં રાત્રે ચતુર્વિધ આહાર કર્યો હોય, તેને પણ હું મન, વચન, કાયાથી નિંદું છું, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગદ્વેષ, કલહ, પિશુનતા, પરનિંદા, અભ્યાખ્યાન, અને બીજું જે કાંઈ ચારિત્રાચારને વિષે દુષ્ટ આચરણ કર્યું હોય, તેને હું મન વચન, કાયાથી વોસરાવું છું. બાહ્ય કે અભ્યંતર તપસ્યા કરતાં મને મન વચન, કાયાથી જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેને હું મન વચન કાયાએ નિંદું છું. ધર્મના અનુષ્ઠાનમાં મેં જે કાંઈ વીર્ય ગોપવ્યું હોય, તે વીર્યાચારના અતિચારને પણ હું મન વચન, કાયાએ કરી નિંદું છું. મેં કોઈને માર્યો હોય, દુષ્ટ વચન કહ્યાં હોય, કોઈનું કંઈ હરી લીધું હોય, અથવા કાંઈ અપકાર કર્યો હોય તો તે સર્વ મારા પર ક્ષમા કરજો. જે કોઈ મારા મિત્ર કે શત્રુ સ્વજન કે પરજન હોય તે સર્વ મને ક્ષમા કરજો, હું હવે સર્વમાં સમાન બુદ્ધિવાળો છું. તિર્યંચપણામાં જે તિર્યંચો નારકીપણામાં જે નારકીઓ,

દેવપણામાં જે દેવતાઓ અને મનુષ્યપણામાં જે મનુષ્યને મેં દુઃખી કર્યાં હોય, તેઓ સર્વ મને ક્ષમા કરજો, હું તેમને ખમાવું છું, અને હવે મારે તે સર્વની સાથે મૈત્રી છે, જીવિત, યોવન, લક્ષ્મી રૂપ અને પ્રિય સમાગમ, એ સર્વે વાયુએ નચાવેલા સમુદ્રના તરંગની જેમ ચપલ છે. વ્યાધિ, જન્મ, જરા, અને મૃત્યુથી થતેલા પ્રાણીઓને શ્રી જીનેંદ્ર લાપિત ધર્મ વિના આ સંસારમાં બીજું કંઈ શરણ નથી. સર્વ જીવો સજન પણ થએલા છે, અને પરજન પણ થએલા છે, તો તેમાં કોણ પ્રાણી કિંચિત પણ પ્રતિબંધ કરે. પ્રાણી એકલોજ જન્મે છે, એકલોજ મૃત્યુ પામે છે, એકલોજ સુખને અનુભવે છે, અને એકલોજ દુઃખને અનુભવે છે. પ્રથમ તો આત્માથી આ શરીર અન્ય છે, ધન ધાન્યાદિક પણ અન્ય છે, બંધુઓ પણ અન્ય છે, અને તે દેહ ધન્ય ધાન્ય તથા બંધુઓથી આ જીવ અન્ય (જુદો) છે; છતાં તેમાં મુખજન વૃથા મોહ રાખે છે. ચરબી, રૂધિર, માંસ, અસ્થિ, ગ્રંથી, વિંટા, અને મૂત્રથી પુરાએલા આ અશુચિના સ્થાન રૂપ શરીરમાં કયો બુદ્ધિમાન પુરૂષ મોહ રાખે ? આ શરીર ભાડે રાખેલા ધરની માફક છેવટ અવશ્ય છોડી દેવાનું છે, અર્થાત તેનું ગમે તેટલું લાલન પાલન કયું હોય તો પણ તે નાશવંત છે. ધીર કે કાયર સર્વ પ્રાણી એ અવશ્ય મરવાનું તો છેજ, પરંતુ બુદ્ધિમાન પુરૂષે એવી રીતે મરવું કે જેથી પુનઃ મરવું પડે નહીં. મારે અહીંત પ્રભુનું શરણ હજો, સિદ્ધભગવંતનું શરણ હજો; સાધુઓનું શરણ હજો, અને કેવળી ભગવંતે કહેલા ધર્મનું શરણ હજો. મારે માતા શ્રી જીન ધર્મ, પિતાગુરૂ, સહોદર સાધુઓ અને સાધર્મિ મારા બંધુઓ છે, તે સિવાય આ જગતમાં સર્વે ઈંદ્ર બલવત્ છે. શ્રી ઋષભદેવ વિગેરે આ ચોવીશીમાં થઈ ગએલા તીર્થંકરોને અને બીજા ભરત ઐરાવત તથા મહા વિદેહ ક્ષેત્રના અહીંતોને હું નમું છું. તીર્થંકરોને કરેલા નમસ્કાર પ્રાણીઓને સંસારના છેદન અર્થે અને બોધિના લાભને માટે થાય છે. હું સિદ્ધ ભગવંતોને નમસ્કાર કરું છું,

કે જેઓ એ ધ્યાન રૂપ અગ્નિથી હજારો ભવના કર્મ રૂપ કાષ્ટોને ખાળી નાખ્યા છે. પંચવિધ આચારના પાળનારા આચાર્યોને હું નમસ્કાર કરું છું. જેઓ સદા ભવચ્છેદમાં ઉદ્યત થઈ પ્રવચનને ધારણ કરે છે. જેઓ સર્વ શ્રુતને ધારણ કરે છે અને શિષ્યોને ભણાવે છે, તે મહાત્મા ઉપાધાયને હું નમસ્કાર કરું છું. જેઓ લાખો ભવમાં ખાંધેલા પાપને ક્ષણવારમાં નાશ કરે છે, એવા * શીલવ્રતધારિ સાધુઓને હું નમસ્કાર કરું છું સાવધ યોગ તથા બાહ્ય અને અભ્યંતર ઉપાધિને હું યાવતજીવ મન મન વચન કાયાથી વોસરાવું છું. હું યાવતજીવ ચતુર્વિધિ અહા નો ત્યાગ કરું છું. અને ચરમઉચ્ચાસ સમયે દેહને પણ વોસરાવું છું,

એ પ્રમાણે આરાધના કરી નંદન મુનિ પોતાના ધર્માચાર્યને, સાધુઓને, અને સાધ્વીઓને ખમાવવા લાગ્યા. એ મહામુનિ સાઠ દિવસ મુધી અનસન વ્રતવાળી પંચવીશ લાખવર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી પ્રાણાંત નામના દશમા દેવજ્ઞોકમાં પુષ્પોત્તર નામના ચિસ્તા-રવાળા વિમાનમાં ઉપપાદ શય્યામાં વીશ સાગરોપમના આયુષ્યથી દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

* શીળ એટલે ચારિત્રના અંશ અથવા ચારિત્રના કારણ વિશુદ્ધ પરિણામે ચારિત્ર ધમનું આરાધન કરવામાં શીળના અઠાર હજાર ભેદ થાય છે. ત્રણ યોગ, ત્રણ કરણ, ચાર સંગા, પાંચ ઈદ્રિ, પૃથ્વી કાયદિ દશ, દશ પ્રકારનો શ્રમણ ધર્મ એના અઠાર હજાર ભેદ થાય છે. તેનું ચિસ્તારથી સ્વરૂપ પ્રવચન સારોદ્ધારના એકસો તેવીશમા દ્વારમાં આપવામાં આવેલું છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

વીશ સ્થાનક પદ

અગવંત મહાવીરના જીવે પચીશમા નંદન ઋષીના ભવમાં વીશ સ્થાનક પદનું આરાધન કર્યું, તેથી તીર્થંકર નામ કર્મ જેવા મહાન ઉચ્ચ કર્મનો નિકાચિત ખંદ કર્યો, એ વીશ સ્થાનક પદનું વિસ્તાર પૂર્વક વર્ણન આપવામાં આવે તો તેનો એક સ્વતંત્ર ગ્રંથ થાય, અને આ ચરિત્રના અંગે વિષયાન્તરના દોષનો પ્રસંગ આવે તે કારણથી એ વીશના નામ અને તેની ટુંકી સમજણ આપવાથી સંતોષ પકડવાનું દુરસ્ત ધાયું છે.

૧ શ્રી અરિહંત પદ—શ્રી જિના ગમના સારભૂત શ્રી પંચ પરમેષ્ઠિ મહા મંત્રમાં આ પદ મુખ્ય છે. શ્રી અરિહંત ભગવંત વીચરતા હોય ત્યારે તેમની અને તેમના અભાવે તેમના સ્થાપના નિક્ષેપ જીન પ્રતિમાની શુદ્ધાશયથી દ્રવ્ય અને ભાવથી ભક્તિ કરવાથી તેમજ શ્રી જીનાજ્ઞાનું પાલણ કરવાથી શ્રી જીનેદ્રના કલ્યાણકના દીવશેષે વિશેષ પ્રકારે ભક્તિ કરવાથી શ્રીજિનખિંઓ ભરાવી તેમની અંજન શલાકા કરાવવાથી, શક્તિ પ્રમાણે ન્યાયો-પાર્જિત ધનથી શ્રી જિન ચૈત્ય કરાવી તેમાં પ્રતિમા સ્થાપન કરી, પ્રતિષ્ઠા કરાવવાથી, પ્રાચિન જિન મંદિરોના જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાથી શ્રી જિનેશ્વરની સમ પ્રકારની સુદ્ધિપૂર્વક અષ્ટ પ્રકારી, એકવીશ પ્રકારી વિગેરે નિરંતર પૂજા કરવાથી વિવિધ રીતે આ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૨ શ્રી સિદ્ધપદ—સકલ કર્મ ક્ષય કરી ઔદ્ભા ગુણ સ્થાનક ના અંતે સાદિ અનંત ભાગે જેઓ લોકાન્તે સ્થિત રહેલા છે એવા સિદ્ધ પરમાત્માનું આર નિક્ષેપાર્થી સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.

૧ નામ સિદ્ધ-સિદ્ધ એવું નામ ત્રણે કાલ એક રૂપ પણે શાશ્વત્વ વર્તે છે.

૨ સ્થાપના સિદ્ધ - શ્રી જિન પ્રતિમા અથવા દેહુમાન મધ્યે થી ત્રીજો ભાગ ઘટાડી બે ભાગ શરીર પ્રમાણે આત્મ પ્રદેશનો ધન કરી સ્થાપના રૂપ ક્ષેત્ર અવગાહી રહ્યા છે.

૩ દ્રવ્યસિદ્ધ--તેરમે, ઔદ્ભે ગુણઠાણે કેવલી ભગવંત વર્તે છે, તે લવ્ય શરીર આશ્રયી દ્રવ્યસિદ્ધ, અને જે સિદ્ધિવર્ધા તેમના શરીરની ભક્તિ કરીએ તે જ શરીરનું દ્રવ્ય કહેવાય, અને શુદ્ધ નિર્મળ અસંખ્યાત પ્રદેશને વિષે જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ રૂપ છતાં પર્યાય વસ્તુરૂપ પ્રગટયા છે, તે તદ્વ્યતિરિકત શરીર આશ્રયી દ્રવ્ય નિક્ષેપો છે એમ ત્રણ પ્રકારે સિદ્ધનો દ્રવ્યનિક્ષેપો છે.

૪ ભાવસિદ્ધ—સિદ્ધનો સ્વરૂપ સામર્થ્ય પર્યાયરૂપ પ્રવર્તના અનંતો ધર્મ પ્રગટ થયો છે તેથી સદાકાલ જ્ઞેયની વર્તનારૂપ પર્યાયનો ઉત્પાદ, વ્યય સમય સમય અનંતો થઈ રહ્યો છે તેથી સિદ્ધ ભગવંત અનંત સુખ ભોગવે છે તે ભાવનિક્ષેપો.

એ પ્રમાણે આર નિક્ષેપ, સાત નય, નવ તત્વાદિ વિવિધ પ્રકારે સિદ્ધ પરમાત્માનું સ્વરૂપ સમજી તેમના ગુણ સહિત તેમનું ધ્યાન કરવું, ગુણોની વિચારણા કરવી, તેમના ગુણોમાં રમણતા કરવી, તેમનો સ્થાપના નિક્ષેપો જે જિનપ્રતિમારૂપ છે તેમની દ્રવ્ય અને ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરવી, સિદ્ધપદ પ્રાપ્તિના સ્થાનરૂપ તીર્થોની યાત્રા કરવી, સિદ્ધ સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરી તેમાં અડગ શ્રદ્ધા રાખવી અને સિદ્ધના લાયકના ગુણો પ્રગટ કરવાની તીવ્ર ભાવના પૂર્વક હંમેશાં તે પદનું આરાધન કરવું ઇત્યાદિ રીતે એ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૩ શ્રી પ્રવચનપદ—પ્રવચન શબ્દ જ્ઞાનાજ્ઞાપાત્રક ચતુર્વિંધ-
સંઘ, જૈનદર્શન, દ્વાદશાંગી ઇત્યાદિ અર્થને જણાવનાર છે.

સમાન ધર્મવાળા સાધર્મિક કહેવાય છે. તેમાં પ્રવચન અને
લિંગ એ બન્નેવડે સાધુ, સાધવી તથા કેવળ પ્રવચનવડે શ્રાવક
શ્રાવિકા સાધર્મિક કહેવાય છે. તેમાં સાધુ સાધવીએ આચાર્ય,
ગ્ધાન, પ્રાધુષ્ણિક (પ્રાહુણામુનિ) તપસ્વી, બાલ વૃદ્ધ, નવદીક્ષિત
શિષ્ય વિગેરેનું વિશેષ રીતે વાતસલ કરવું, તેમજ પુષ્ટાલંબનાદિ
અપેક્ષાએ શ્રાવક શ્રાવિકાનું પણ સર્વ શક્તિવડે દ્રવ્યભાવ બન્ને
પ્રકારનું વાતસલ્ય તેમના ઉપર ઉપકાર કરી કરવું. ઇત્યાદિ રીતે
એ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૪ શ્રી આચાર્ય પદ—આચાર્યના છત્રીશ ગુણોએ યુક્ત,
પંચાચારનું પાલન કરનાર, અને અન્યમુનિઓ પાસે પાલન કરાવનાર
શુદ્ધ જિનોક્ત દયામયિ સત્ય ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર, નિરંતર
અપ્રમત દશામાં વર્તવાના ખપી, ધર્મધ્યાનાદિ શૂલધ્યાનના ધ્યાતા,
ગચ્છના મુનિઓને ચાર પ્રકારની શિક્ષા આપનાર ઇત્યાદિ ગુણોએ
યુક્ત એવા આચાર્ય મહારાજની દ્રવ્ય અને ભાવથી ભક્તિ કર-
વાથી આ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૫ શ્રી સ્થવિર પદ—દુર વ્યવસ્થિત જનોને સનમાર્ગમાં
સ્થાપે તે સ્થવિર કહેવાય છે. માતૃપિતાદિ આત્મવર્ગ લોકિક સ્થાવિર
કહેવાય છે, તેમને દરરોજ નમસ્કાર કરાવાથી તીર્થ યાત્રાનું ફળ
થાય છે. પંચ મહાવ્રતના ધરનાર મુનિ મહારાજ લોકોત્તર સ્થાવિર
કહેવાય છે. તેમની ભક્તિ, ખહુમાન, અને પર્યુપાશના કરવાથી
આ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૬ શ્રી ઉપાધ્યાયપદ—નિર્મળ જિનાગમના બોધ સહિત
ચારિત્ર પાલવામાં સદાય સાવધાન રહી, કેવળ ઉપકાર દષ્ટિથી
સાધુ સમુદાયને સુત્રાર્થનું દાન આપનાર, પચ્ચર જેવા જડબુદ્ધિ-
વાળા શિષ્યને પણ શુવિનીત બનાવવાની શક્તિ ધરાવનાર, તથા

નિરંતર સત્તાય ધ્યાનમાં વર્તનાર શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજની ભક્તિ વિગેરે કરવાથી આ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૭ શ્રી સાધુપદ—સમ્યક્જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગ તેનું સાધન કરે તે સાધુ કહેવાય છે. મુનિ, રૂપિ, તપસી, અણ્ણગાર, સર્વ વીરતી, એ બધા સાધુ શબ્દના પર્યાયવાચક નામ છે. મુનિના પંચ મહાવ્રતો તથા છઠ્ઠી રાત્રી ભોજન ત્યાગ એ મુનિના મહાવ્રતો છે. સાધુના સતાવીશ ગુણો તથા કરણ સીતરી અને ચરણ સીતરીના ગુણો પ્રાપ્ત કરવાને સદા ઉદ્યમવાન છે, ફક્ત ચારિત્રારાધન માટે બેતાલીશ દોશરહિત હાર ગ્રહણ કરનાર છે. એવા જ્ઞાનાના પાલક સાધુ મહારાજની ભક્તિ કરવાથી એ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૮ શ્રી જ્ઞાનપદ—સર્વજ્ઞ પ્રણીત આગમમાં ભાષેલા તત્ત્વોને જે શુદ્ધ અવબોધ તે સમ્યક્ જ્ઞાન કહેવાય છે. એ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિના માટે ભવ્ય જનોએ જ્ઞાનાચારના પાલન પૂર્વક નિરતી ચારણ્ય જ્ઞાન ભણવું, ભણાવવું, સાંભળવું, જ્ઞાન લખાવવું, જ્ઞાનની પૂજા કરવી, જેથી જ્ઞાનના વરણીય કર્મ નાશ પામે. જ્ઞાન અને જ્ઞાનીની ભક્તિ કરવાથી એ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૯ શ્રી દર્શન પદ—સર્વજ્ઞ કથીત જીવા જીવાદિ નવતત્ત્વનું, તથા શુદ્ધ દેવ ગુરૂ અને ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વનું શ્રદ્ધાન તે સમ્યક્ત્વ. અઠાર દુષણથી રહિત વીતરાગ પરમાત્માને દેવ તરીકે, પંચ મહાવ્રતોને ધારણ કરનાર, કંચન કામનીના ત્યાગી અને શ્રી જિનાજ્ઞાનુસાર સંજમ માર્ગમાં યથાશક્તિ વીચું ફેરવનારને, ગુરૂ તરીકે, તથા શ્રી વીતરાગ કથીત દયા મયી ધર્મને ધર્મ તરીકે માની, સમકીતના સડસઠ ભેદનું સ્વરૂપ સમજી મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરી સમકિત અંગીકાર કરે તથા તેનું સુદ્ધ રીતે પાલન કરવાથી આ પદનું આરાધન થઈ શકે છે. સમ્યક્ત્વ સહિતના વ્રત પચ્ચખાણ, (નિયમ) તથા અનુષ્ઠાન આત્માને હિતકર્તા થાય છે. મોક્ષપદની પ્રાપ્તિના બીજરૂપ આપદ છે. એટલુંજ નહીં સમ્યક્ત્વ

પ્રાપ્ત કરનારનો સંસારબ્રમણકાલ મર્યાદીત થઈ વધારેમાં વધારે અપાર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તન કાલમાં તે નિયમા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

૧૦ વિનયપદ—સર્વ ગુણોનું મુલ વિનય છે. શ્રી અરિહંતાદિક દસપદનો તથા ગીતાર્થ ગુર્વાદિ, ગુણીજનોનો વિનય આત્માને હીતકર્તા છે. તેના ઉત્તર ભેદો ઘણા છે. તેનું સ્વરૂપ સમજી વિનયવાન થવાથી ઉત્તરોત્તર ઘણો લાભ છે. વિનયથી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી નિર્મળ સમકિત પ્રગટ થાય છે. તેથી ચારિત્ર, ચારિત્રથી કર્મક્ષય અને પરિણામે મોક્ષના લાભનું કારણ વિનય છે.

૧૧ ચારિત્રપદ—આ ચારિત્રપદને આવસ્યકપદ પણ કહે છે. ૧ સામાયિક, ૨ ચંડવીસત્થો ૩ વંદન, ૪ પ્રતિક્રમણ, ૫ કાયોત્સર્ગ અને પચ્ચખાણુ એ પ્રમાણુ ષટ આવસ્યકના શુદ્ધ સેવનથી આ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૧૨ બ્રહ્મચર્યપદ—આ પદને શીલપદ પણ કહે છે. આ પદનું આરાધન મુનિ સર્વથી, અને ગૃહસ્થદેશથી કરી શકે. સર્વ વ્રતોના મુકુટ સમાન આ વ્રત છે. મુનિના પંચ મહાવ્રતોમાં ચોથું વ્રત મૈથુન વીરમણુ નામનું છે. ત્રીકરણુ યોગે કરવું, કરાવવું અને અનુ-મોહન કરવાના ત્યાગથી આ વ્રત પાલનનાર મુનિ અને પંચની સાક્ષીથી પાણીગ્રહણ કરેલ સ્વદારા સંતોષ વ્રતના પાલનથી ગૃહસ્થ આ વ્રતનું પાલન કરી શકે છે.

૧૩ શૂલધ્યાનપદ—કર્મરૂપ કાષ્ટને ખાળવાને શૂલ ધ્યાન અગ્નિ સમાન છે. જ્યારે અશૂલધ્યાન ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં પ્રાયે તીર્થંચ અને નરક ગતિના કારણરૂપ છે. આર્ત અને રૂદ્ર ધ્યાન એ અશૂલ ધ્યાન છે. ધર્મ અને શુકલધ્યાન એ શૂલધ્યાન છે. ધર્મધ્યાન તથા શુકલધ્યાન ઉત્તરોત્તર મોક્ષના કારણભૂત છે.

૧૪ તપપદ—અનાદિ સિદ્ધ દુષ્ટ કર્મો જે આત્મપ્રદેશની સાથે લાગેલાં છે, તે કર્મ પુદ્ગલોને તપાવી આત્મપ્રદેશથી છુટા પાડવાનું કાર્ય તપ કરે છે. તેને નિર્જરાતત્વ પણ કહે છે.

તપના બાહ્ય અને અભ્યંતર એવા બે ભેદ છે. તે પ્રત્યેકના છ છ પેટા ભેદ છે. ૧ અનશન એટલે ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ, ૨ ઉનોદરી, ૩ વૃત્તિસંક્ષેપ ૪ રસ ત્યાગ, ૫ કાય કલેશ; અને ૬ સદીનતા એ છ પ્રકારથી બાહ્ય તપ થાય છે.

૧ પ્રાયશ્ચિત્ત, ૨ વિનય, ૩ વૈયાવૃત્ય, ૪ સ્વાધ્યાય, ૫ ધ્યાન, અને ૬ કાયોત્સર્ગ એ છ પ્રકારના અભ્યંતર તપ છે,

જે તપ કરવાથી દુર્ધ્યાન ન થાય, મન, વચન, અને કાય-યોગની હાની ન થાય તથા ઇંદ્રિયો ક્ષીણ ન થાય એવી રીતે તપ કરવાનો છે. તેમજ આ લોકના સુખ સંપત્તિ અને કીર્તિની ઇચ્છા રહિત, નવ પ્રકારના નિયાણુરહિત અને સમતાપૂર્વક કરવાથીજ આત્માને લાભ થાય છે.

૧૬ સુપાત્રદાન પદ—સંસાર સમુદ્ર તરવાને વહાન સમાન ચાર પ્રકારના ધર્મમાં દાનને પ્રથમ ગણેલ છે. તેના મુખ્ય પાંચ ભેદ છે. ૧ અભય, ૨ સુપાત્ર, ૩ અનુકંપા, ૪ ઊચિત્ અને ૫ કીર્તિદાન એવા તેના નામ છે. તેમાં પહેલા બે પ્રકારના દાન પરંપરા મોક્ષ ફલને આપનાર છે. અનુકંપાદાનથી સુખ પામે, ઊચિત દાનથી પ્રશંસા પામે, અને કીર્તિદાનથી સર્વત્ર મોટાઇ પામે છે.

૧૭ શ્રી સમાધિ પદ—અતુર્વિધ શ્રીસંઘ-સાધુ-સાધવી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાને દ્રવ્ય અને ભાવ બંને રીતે સમાધિ ઉપજાવવાને માટે યથાશક્તિ ઉદ્યમ કરવાથી આ પદનું આરાધન થઈ શકે છે. તેમજ પોતાના આત્માને ગમે તેવા અસમાધિના કારણ મળે તેવા સંજોગોમાં સમભાવ ધારણ કરી સમાધીમાં રાખવા પ્રયત્ન કરવો એ પણ આત્મહિતકર્તા છે.

૧૮ શ્રી અભિનવ જ્ઞાનપદ—આ પદને અપૂર્વ શ્રુતગ્રાહિ પણ કહે છે. આ પદારાધનનો ઉદ્દેશ એવો છે કે આગમ, અંગ ઉપાંગાદિનો સુત્રાર્થ સહિત હમેશાં નવિન નવિન અભ્યાસ કરવો. તેથી તત્વાતત્વનું સુક્ષ્મજ્ઞાન અને બોધ થાય છે. સુક્ષ્મબોધથી તત્ત્વ પ્રતિતી થાય, તેથી સમકિત નિર્મળ થાય છે.

૧૯ શ્રીશ્રુત લક્ષિતપદ—શ્રુતજ્ઞાન એ જિનેદ્રના વચન છે. તે પ્રાણીઓના પાપરૂપી તાપને હરવાને ચંદન સમાન છે. દ્રવ્યશ્રુત અને ભાવશ્રુત એમ બે ભેદ છે. (૧) પુસ્તક-અક્ષર વિગરે પુસ્તકારૂઠ થએલ આગમો દ્રવ્યશ્રુત કહેવાય છે. અને (૨) શ્રી જિનેદ્ર કહેલા પદાર્થમાં પોતાની બુદ્ધિ ચલાવી તેનો અભ્યાસ કરવો તથા ઉપયોગ પૂર્વક યથાર્થ અર્થ કરવો તે ભાવ શ્રુત કહેવાય છે. ધ્વાદ્શાંગી રૂપ શ્રુતના ચાર ભેદ છે.

(૧) દ્રવ્યાનુયોગ—નવતત્ત્વ, ષટદ્રવ્ય, નય, નિરૂપા, સમ-ભાંગી ઇત્યાદિ તત્ત્વજ્ઞાનનું જેમાં વર્ણન હોય છે તે. (૨) ગણી-તાનુયોગ—વિશેષ કરીને જેમાં સંખ્યાનું વર્ણન આવે છે. (૩) ચરણકરણાનુયોગ—ચરિત્રાચારનું જેમાં વર્ણન આવે છે. (૪) કથાનુયોગ—જેમાં ચરિત્રો દ્વારે બોધ થવા માટે સાધકો અને વિરાધકોના ચરિત્રોનું વર્ણન હોય છે.

આ ચારે યોગનું પોતાની શક્તિ ગોપવ્યા સિવાય આરાધના કરવાથી આ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૨૦ શ્રી તીર્થપ્રભાવના પદ—જેનાથી તરાય તે તીર્થ. પ્રવચન જેનશાસનની પ્રભાવના, ઉન્નતિ થાય, ધર્મમાં સ્થિર થાય, મિથ્યાત્વ તણ બોધી બીજની પ્રાપ્તિ કરે એવી રીતે ધર્મોપદેશ કરવું, અથવા શાસન સેવા બજાવવી. પ્રવચન પ્રભાવકના આઠ ભેદ કહેલા છે. તેનું સ્વરૂપ સમજી તેમાંથી કોઈપણ એક રીતે તીર્થપ્રભાવના કરી શકાય છે.

આ વીશસ્થાન કપદનું વીસ્તારથી સ્વરૂપ સમજવા જેવું છે. તે વિષયના ગ્રંથથી સમજી લેવાને બપ કરવો. આ પદનું મહત્ત્વ એવા પ્રકારનું છે કે આ વીશમાંથી કોઈપણ એકપદ સ્થાનકના સંપૂર્ણ આરાધનથી તીર્થંકર નામ કર્મ જેવી ઉત્કૃષ્ટ પુન્ય પ્રકૃતિનો બંધ પડે છે. આત્મહીત વાંચકે આ સ્થાનકોમાંથી કોઈ પણ એક અથવા એકથી અધિક પદનું આરાધન કરવું. ભગવંત મહાવીરના જીવે પચીશમા ભવમાં વીશેષદ સ્થાનકનું આરાધન કરેલું હતું.

પ્રકરણ ૮ મું.

છવીશમે દેવતાનો ભવ.

નયસારનો જીવ પચીશમા ભવમાં રાજ્યકુલમાં ઉત્પન્ન થઈ સારી રીતે રાજ્યનું પાલન કરી ઉત્તરાવસ્થામાં ચારિત્ર ધર્મનું આરાધન કરી દેવગતિનું આયુષ્ય બાંધી ત્યાંથી કાળ કરી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા.

સામાન્ય નિયમ એવો છે કે મનુષ્યભવમાં સમક્રિતપૂર્વક દેશ ચારિત્ર કે સર્વ ચારિત્ર ધર્મનું આરાધન કરનાર જીવ તે તે ગુણકાણામાં એટલે ચોથા પાંચમા અથવા છઠ્ઠા ગુણકાણામાં વર્તતાં પરભવનું આયુષ્ય બાંધે તો અવશ્ય દેવગતિનુંજ બાંધે, મનુષ્યગતિનું બાંધે નહિ. જો કે સંપૂર્ણ કર્મક્ષય કરી મુક્તિ મેળવવાની યોગ્યતા ફક્ત મનુષ્ય ગતિવાળામાંજ હોય છે, તેથી દેવતાનો ભવ પુરો કરી પુનઃ મનુષ્ય ગતિમાં જન્મ ધારણ કરવો પડે છે. જો જીવની ભવસ્થિતિનો પરિપાક થયો હોય છે, અને ચરમ શરીર ધારણ કરે છે તોજ પછી તે ભવમાં આયુષ્ય કર્મનો બંધ નહિ કરતાં મુક્તિને લાયકની સામગ્રિ પામી વિશુદ્ધ ઉત્તરોત્તર ગુણસ્થાનકે ચઢી મુક્તિપદ પ્રાપ્ત કરે છે. નય-શરના જીવને મનુષ્યગતિમાં પુનઃ જન્મ ધારણ કરવાનો છે તેથીજ પચીશમા ભવમાં દેવગતિના આયુષ્ય કર્મનો બંધ કરી દેવ ગતિમાં ઉત્પન્ન થયા. કેટલાક ભવોમાં જુદા જુદા દેવલોકમાં તેઓ ઉત્પન્ન

થયા હતા તેથી દેવભતિ સમઘી કિંચિત્ માહિતી આ જગ્યાએ આપેલી ઉપયોગી થશે.

અનંતાનંત આકાશ પ્રદેશમાં પંચાસ્તિ કાયના સમુદાય યુક્ત ચૌદરાજ પ્રમાણુ લોક છે. તેના ઉર્ધ્વ લોક, અધોલોક, અને તિર્છી (મધ્યમ પ્રદેશ) લોક એવા ત્રણ ભાગ છે. અધો લોકમાં સાત પ્રકારની નારકીઓ છે, જ્યાં નરકગતિના આયુષ્યનો ખંધ કરનારા જીવો ઉત્પન્ન થઈ પોતપોતાના કર્મોનુસાર મહા અશાતા-વેદની કર્મના વિપાકોચાવત્ જીવીતકાળ લોગવી અશુભ કર્મ ખપાવે છે.

ભુવનપતિ, વ્યંતર જ્યોતિષિ અને વૈમાનિક આ રીતે ચાર જાતિના દેવો છે. ભૂવનપતિ તથા વ્યંતરદેવોનું સ્થાન અધોલોકમાં છે, જ્યોતિષીનું સ્થાન ત્રિચ્છાલોકમાં છે, અને વૈમાનિકનું ઉર્ધ્વલોકમાં છે.

દશ જાતિના ભુવન પતિ કાયના દેવો, અધોલોકની પૃથ્વીમાં વસે છે. આઠ જાતિના વ્યંતરના દેવો, તથા આઠ જાતિના વાણુ-વ્યંતર જાતિના દેવો પશુઅધોલોકની પૃથ્વીમાં વસે છે. તેમને વસવાના ભુવનો ઘણા સુંદર, સાતુંકુંળ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ કરીને યુક્ત છે. આ દેવો જ્યોતિષ અને વૈમાનિક દેવાના મુકાબલે હલકી કોટીમાં આવે છે.

મેરૂપર્વતની સમભૂતલા પૃથ્વીથી નવસે જોજન નિચો, નવસે જોજન ઉંચો, અને એકરાજ લાંબો પહોલો તિર્છો લોક છે. એ તિર્છોલોકમાં અશંખ્યાતાદ્રીપ, અશંખ્યાતા સમુદ્રો અને જ્યોતિષ ચક્ર છે. એ જ્યોતિષ ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારા છે, એ જ્યોતિષિ દેવોના દ્વિત્રિયમાન પ્રકાશવાળા અને અતિ સુંદર વિમાનો છે. તેમાં અશંખ્યાતા જ્યોતિષી દેવો વસે છે. જ્યોતિષ પ્રકાશવાળા દેવો છે તેથી તે જ્યોતિષી કેવાય છે.

જ્યોતિષીના વિમાનોથી અશંખ્યાત કોડા કોડી જોજને ઉંચા વૈમાનિક દેવોના વિમાનો છે. વિશિષ્ટ પુન્યવાલા જીવો દેવગતિના આયુષ્યનો ખંધ કરી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે તેથી તે વૈમાનિક દેવો

કેવાય છે. તે વૈમાનિક દેવોમાં પણ બે લેદ છે. એક કલ્પોત્પન્ન અને બીજા કલ્પાતીત.

જે દેવોમાં સ્થિતિ, જાતિ, ઇંદ્ર, સામાનિકાદિક વ્યવસ્થા અને મર્યાદા છે, તથા તીર્થ'કરના કલ્પાણુદિક પ્રસંગોએ મનુષ્ય લોકમાં આવવાનો જેમનો વ્યવહાર છે, તે દેવો કલ્પોત્પન્ન કેહવાય છે. ૧ સૌધર્મ દેવલોક, ૨ ઇશાન દેવલોક, ૩ સનત્કુમાર દેવલોક, ૪ માર્કેન્દ્ર દેવલોક, ૫ બ્રહ્મદેવલોક, ૬ લાંતક દેવલોક, ૭ મહાસુક દેવલોક, ૮ સહસાર દેવલોક, ૯ આણુંત દેવલોક, ૧૦ પ્રાણુંત દેવલોક, ૧૧ આરણુ દેવલોક, ૧૨ અને અચ્યુત દેવલોક, એ પ્રમાણે બાર દેવલોકના દેવો કલ્પોત્પન્ન છે. તે દેવલોકના દેવો તથા ઇંદ્રે તીર્થ'કરના કલ્પાદિક પ્રસંગોએ મનુષ્યલોકમાં આવી તેમની ભક્તિ કરે છે. એ દેવલોકમાં સ્વામિ સેવકભાવ છે, એટલે મુખ્ય ઇંદ્ર અને બીજા સામાન્યાદિક દેવો એવી વ્યવસ્થા છે.

જે દેવોમાં સ્થિતિ, જાતિ, સામાનિકાદિકા વ્યવસ્થારૂપ મર્યાદા નથી, એટલે જે દેવલોકના દેવોમાં સ્વામિ સેવક ભાવ નથી બધા-સમાન છે, તથા તીર્થ'કરના કલ્પાણુદિક પ્રસંગોએ મનુષ્ય લોકમાં આવવાનો જેમનો વ્યવહાર નથી પણ પોતાના સ્થાને રહ્યાજ સ્તુતિ ગુણ ચિંતવનરૂપ ભક્તિ કરે છે તે દેવો કલ્પાતીત કેવાય છે. નવગ્રેવેયક અને પાંચ અનુતર વિમાનના દેવો કલ્પાતીત છે.

ચૌદ રાજલોક રૂપ પુરૂષાકારના શ્રીવા (ગણા) ના સ્થાને જેઓનાં વિમાનો છે. તે ગ્રેવેયક કેવાય છે. ૧ સુદર્શન, ૨ સુપ્રતિ-બદ્ધ, ૩ મનોરમ, ૪ સર્વભદ્ર, ૫ વિશાળ, ૬ સુમનસ, ૭ સોમનસ, ૮ પ્રિયંકર અને ૯ આદિત્ય એમ નવ ગ્રેવેયકના વિમાન છે.

સર્વથી ઉપર વિમાન હોવાથી અનુત્તર વિમાન કહેવાય છે, તે ૧ વિજય, ૨ વિજયંત, ૩ જયંત, ૪ અપરાજિત અને ૫ સર્વાર્થ-સિદ્ધ એમ પાંચ પ્રકારના અનુતર વિમાન છે.

બાર દેવલોક, નવગ્રેવેયક, અને પાંચ અનુતર વિમાનના સર્વે મળીને ચોરાસી લાખ સતાણું હજાર ને ત્રેવીશ વિમાનો છે. તે

વિમાનો અત્યંત સુગંધીમય, માખણના જેવો મૃદુ સ્પર્શ, નિત્ય ઊઘોતવંત, મનોહર, અને જીવન બુવનો એ સહીત છે, તથા શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, ઋદ્ધિ, ગતિ, લાવણ્ય, કાન્તિ, સ્થિતિ, એ દશ વાના ઊતરોત્તર મનોહર છે એવા સુંદર વિમાનોમાં અસંખ્યાત દેવો રહે છે.

બુવનપતિ, વ્યંતર, વહાણ વ્યંતર જ્યોતિષિ અને વૈમાનિક દેવોનું સ્થુલ શરીર વૈકિય હોય છે. પ્રત્યેક સંસારી જીવને તૈજસ અને કાર્મણ એ બે સુક્ષ્મ શરીર હોય છે, તે ઉપરાંત ગતિ આશ્રી ત્રીજું સ્થુલ શરીર હોય છે. જેમ કે દેવતા અને નારકીની ગતિના જીવોને ભવ પ્રત્યક્ષ શરીર વૈકિય હોય છે, અને મનુષ્ય તથા તિર્યચ ગતિના જીવોને ભવ પ્રત્યક્ષ શરીર આદારિક હોય છે.

આખા લોક-જગત-માં સંસારી જીવોની ચોરાસી લાખ, યોનિઓ છે. તે જીવોનીમાં જુદી જુદી ગતિમાં અનંતા જીવો છે. તે જીવો જુદી જુદી આકૃતિનાં શરીર ધારણ કરે છે. તેના મુખ્ય પાંચ ભેદ છે. એટલે પાંચ જાતિના શરીર છે. ૧ ઔદારિક, ૨ વૈકિય, ૩ અહારક, ૪ તૈજસ અને ૫ કાર્મણ.

૧ ઔદારિક-ઉદાર-પ્રધાન-તીર્થંકર ગણધરાદિક પદ્ધતિની અપેક્ષાએ સર્વ શરીરોમાં ઉત્તમ, સ્થુલ, પુદ્ગલોનું બનેલું, ઉત્પન્ન થયા પછી પ્રતિક્ષણે પુદ્ગલને ઊપચય અપચયે કરીને વધે, ઘટે, અને છેદન ભેદન ગ્રહણાદિક થઈ શકે એવું; ઔદારિક નામકર્મના ઉદ્યે ઔદારિક શરીર યોગ્ય પુદ્ગલ ગ્રહણ કરી જીવ પોતાના પ્રદેશોની સાથે મેળવી શરીરપણે નિપજાવે તે ઔદારિક શરીર કેવાય છે.

૨ વૈકિય —વિવિધ પ્રકારની વિક્રિયા કરે જેમ કે નાનાનું મોટું, મોટાનું નાનું, સુરૂપનું કુરૂપ, કુરૂપનું સુરૂપ, દસ્યનું અદસ્ય, અદસ્યનું દસ્ય, એકનું અનેક, અનેકનું એક, અપ્રતિધાતીનું પ્રતિધાતી, પ્રતિધાતીનું અપ્રતિધાતી, ભૂચરનું ખેચર, ખેચરનું ભૂચર, ઇત્યાદિ ઘણા પ્રકારનું થઈ શકે એવું વૈકિય નામકર્મના ઉદ્યથી

વૈક્રિય શરીર યોગ્ય પુદ્ગલ ગ્રહણ કરી જીવ પોતાના પ્રદેશની સાથે મેળવી શરીરપણે નિપજાવે તે વૈક્રિય શરીર કેવાય છે.

૩ આહારક—ચૌદ પૂર્વધર લઙ્ઘિવંત સાધુ સંદેહ ટાળવા નિમિત્તે અથવા તીર્થકરની ઋદ્ધિ જોવાને અર્થે સ્ફટિકાના જેવું અતિ ઉજવળ, સુઠા હાથ પ્રમાણ, અંતર મૃદુર્તાની સ્થિતિવાળું, આહારક નામકર્મેદ્રિયે આહારક શરીર યોગ્ય શુભ વિશુદ્ધ પુદ્ગલ ગ્રહણ કરી જીવપ્રદેશ સાથે મેળવી શરીરપણે નિપજાવે તે આહારક શરીર કેવાય છે.

૪ તૈજસ-તેજનો વિકાર,-તેજેભય, તેજપૂર્ણ એવું; કરેલા ભોજનને પચાવનાર અને તેજોલેસ્યા તથા શ્રાપકે અનુગ્રહના પ્રયોજવવાળું, તૈજસ નામકર્મના ઉદયથી તૈજસ શરીર યોગ્ય પુદ્ગલ ગ્રહણ કરી જીવ પોતાના પ્રદેશની સાથે મેળવી શરીરપણે નિપજાવે તે તૈજસ શરીર કેવાય છે.

૫ કાર્મણુ—કર્મનો વિકાર,-કર્મભય, કર્મસ્વરૂપ સર્વ શરીરોનું ખીજ એવું, ખીર નીરની પેઠે જીવ પ્રદેશની સાથે જે કર્મદંડીયાં રહ્યાં છે તે કાર્મણુ શરીર કેવાય છે.

દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવોને ગર્ભાંજ મનુષ્ય કે તિર્યચની પેઠે ગર્ભમાં રહેવાનું હોતું નથી. તેઓને જે ઠેકાણે ઉત્પન્ન થવાનું હોય છે, તે ઠેકાણના ઉત્પત્તિ સ્થાન (દેવસયા) માં અંતર મૃદુર્તામાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે ઉત્પન્ન થયા પછી બે ઘડીમાં નવ-યોવન શરીરવાળા થાય છે. જન્મથી તેઓ પૈકી જેઓ સમક્રિતી હોય છે તેમને અવધિજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વિને વિલગ જ્ઞાન હોય છે.

દેવલોકમાં દેવીઓની ઉત્પત્તિ ખીજ દેવલોક સુધી જ હોય છે. અને તેમનું ગમના ગમન આઠમા દેવલોક સુધી છે.

દેવો પણ ખીજ ગતિના જીવોની પેઠે કષાય એટલે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ સહિત છે. ચારેગતિમાં નારકીના જીવોને ક્રોધ વધારે, તિર્યચ જીવોને માયા વધારે, મનુષ્યોને માન વધારે અને દેવતાઓને લોભ વધારે હોય છે.

અહાર, ભય, મૈથુન અને પરિશ્રદ્ધ સંજ્ઞા એમ સંજ્ઞાના ચાર ભેદ છે. ખીજી ગતિના જીવોની પેઠે દેવતાઓ પણ ચાર સંજ્ઞા વળા હોય છે.

ભુવનપતિથી ઇશાન દેવલોક સુધીના દેવોનું શરીર સાત હાથ પ્રમાણ હોય છે, ઉપરના દેવલોકના દેવોના શરીરનું મન ઉત્તરોત્તર ઓછું ઓછું હોય છે. છેવટથી અનુત્તર વિમાનના દેવોનું શરીર એક હાથ પ્રમાણવાળું છે.

દેવોમાં વ્યંતર દેવોનું આયુષ્ય એક પદ્યોપમનું હોય છે. ઉત્તરોત્તર આયુષ્ય સ્થિતિનું પ્રમાણ વધારે છે, વૈમાનિક દેવોમાં સુધર્માદેવલોકના દેવોનું આયુષ્ય બે સાગરોપમ પ્રમાણ કાળનું છે. ઉપલા દેવલોકના દેવોમાં અનુક્રમે આયુષ્ય સ્થિતિનું પ્રમાણ વધતાં વધતાં સર્વથી વધુ આયુષ્ય અનુત્તર વિમાનના દેવોનું તેત્રીસ સાગરોપમનું હોય છે.

દેવતાઓ અખંડ યૌવનવાળા, જરારહિત, નિરૂપમ સુખ વાળા તથા સર્વ અલંકારને ધારણ કરવાવાળા હોય છે.

પચીશમા નંદન મુનિના ભવનું આયુષ્ય પુરૂ કરી ઉપર જણાવેલા પુષ્પોત્તર નામના વિસ્તારવાળા વિમાનમાં ઉપપાદ શૈથ્યામાં ઉત્પન્ન થયા પછી એક અંતર્મુહુર્તમાં તે મહર્ષિંક દેવ થઈ ગયા. પછી પોતાની ઉપર રહેલા દેવદ્રવ્ય વસ્ત્રને દૂર કરી શૈથ્યામાં બેસીને જોયું તો અકસ્માત્ પ્રાપ્તથએલ વિમાન, દેવસમૂહ, અને મોટી સમૃદ્ધિ જોઈ તે વિસ્મય પામી ગયા. અને વિચારમાં પડયા કે, આ બધું કયા તપથી મને પ્રાપ્ત થયું છે ? પછી અવધિજ્ઞાનથી જોતાં તેમને પોતાનો પૂર્વભવ અને વ્રત યાદ આવ્યાં. અને મનમાં ચિંતવ્યું કે, અહો ! જૈનધર્મનો કેવો પ્રભાવ છે ? એ વખતે એ વિમાનમાંના તેમના સેવક દેવતાઓ એકઠા થઈને તેમની પાસે આવ્યા. અને અંજલી જોડી હૃષ્થી પ્રણામ કરી વિનંતી કરવા લાગ્યા કે, હે સ્વામી ! હે જગતને આનંદકારી ! હે જગતનું ભદ્ર કરનાર ! તમે જય પામો, ચિરકાલ સુખી રહો,

તમે અમારા સ્વામી છો, રક્ષક અને યશસ્વી છો. આ આપનું વિમાન છે. અમે તમારા આજ્ઞાકારી દેવતાઓ છીએ. આ સુંદર ભિખવનો છે, આ સ્નાન કરવાની વાપિકાઓ છે, આ સિદ્ધાયતન છે, આ સુધર્માં નામે મહાસભા છે, અને આ સ્નાન ગૃહ છે. આપ સ્નાન-ગૃહમાં પધારો, અમે આપને અભિષેક કરીએ. આ પ્રમાણેની દેવતાઓની વિનંતી સ્વિકારી સ્નાનગૃહમાં તે દેવ પધાર્યા અને ત્યાં રહેલા ચરણપીઠવાળા સિંહાસનપર બીરાજ્યા. દેવોએ દિવ્યજળથી અભિષેક કર્યો. ત્યાંથી પછી અલંકાર ગૃહમાં લેઈ ગયા. ત્યાં તેમણે બે દેવદુષ્ય વસ્ત્રો અંગરાગ અને મુગટ વિગેરે દિવ્ય આભુષણો ધારણ કર્યાં. ત્યાંથી વ્યવસાયસભામાં પધાર્યા, ત્યાં પુસ્તક વાંચ્યું. પછી પુષ્પાદિક પૂજાની સામગ્રિ લઈ સિદ્ધાલયમાં ગયા. ત્યાં એકસોનેઆઠ અહંતપ્રભુની પ્રતિમાઓને સ્નાન કર્યું. પછી અર્ચન, વંદન અને સ્તવના કરી; પછી પોતાની સુધર્માં સભામાં આવી સંગીત કરાવ્યું. અને પોતાના વિમાનમાં યથાઢ્ય લોગ લોગવવા લાગ્યા. દરમ્યાન અહંત ભગવંતોના કથ્યાણકના સમયે મહાવિદેહાદિ ભૂમિમાં જઈ ત્યાં જિનેશ્વર ભગવંતને વંદન કરી તેમની ભક્તિ કરતા, એવી રીતે કાળ નિર્ગમન કરતા.

તીર્થંકરના જીવ સિવાયના બીજા દેવો દેવભવના આયુષ્યના શેષ છ મહિના બાકી રહે છે ત્યારે મોહ પામી મહાવ્યથા પામે છે. દેવતા સમંધી ઋદ્ધિ જતી રહેશે, અને બીજી ગતિમાં આવા વૈભવ મળશે નહિ, તેથી ખેદ અને ગ્લાની પામે છે. તેમના કંઠની કૂલની માળાઓ કરમાય છે, અને મુખની કાંતિ નિસ્તેજ થતી જાય છે. ત્યારે તીર્થંકર થનાર દેવતાઓની પુણ્ય પ્રકૃતિનો વિશેષ ઉદય થવાનો હોવાથી બીલકુલ મોહ પામતા નથી. તેમની પુષ્પ-માળાઓ કરમાતી નથી, પોતે સમક્ષિવાન હોવાથી જીવ અને અજીવ એવા કર્મોનું સ્વરૂપ વિચારી સમભાવમાં વર્તે છે. એવી રીતે છવીસમા ભવનું વીસ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું.

અહિં નયસારના જીવના છવીસ ભવ પુરા થાય છે.

પ્રકરણ ૯ મું.

સત્તાવીશમો ભવ.

દેવ ગતિમાંથી ચ્યવન અને ગર્ભનું પલટવું.

દરેક તીર્થંકરના પાંચ કલ્યાણ હોય છે. પેહલું ચ્યવન કલ્યાણક, બીજું જન્મ કલ્યાણક, ત્રીજું દીક્ષા કલ્યાણક, ચોથું કેવલજ્ઞાન કલ્યાણક, અને પાંચમું નિર્વાણ કલ્યાણક. આ પાંચ કલ્યાણકના પ્રસંગે ઇંદ્રાદિક દેવો નંદિશ્વરદ્વિપે જઈ અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરે છે.

કાલની ગતિ ઘણી ત્વરીત છે. તેની ગતિને સામાન્ય જીવો જાણી શકતા નથી. ભગવંતના જીવે છવીશમા ભવનું વીશ સાગરોપમ જેટલું દીર્ઘ આયુષ્ય સંપૂર્ણ કર્યું. ત્યાંથી ચવી આ ભરત ક્ષેત્રમાં માહણ કુંડ નામે ગામમાં ઋષભદત્ત નામના પ્રાહ્મણની દેવાનંદા નામની લાર્યાની કુક્ષીમાં અષાડ સુદિ છઠ્ઠી રાત્રીએ ઉત્પન્ન થયા. દેવાનંદાએ ચૌદ મહાસ્વર્ગ જ્યાં, તે પછી તે જાગ્રત થઈ સ્વર્ગની હકીકત પોતાના સ્વામીને કહી, અને તેનું કૃણ પુછ્યું. ઋષભદત્તે જણાવ્યું કે, આપણે ઘેર પુત્ર થશે. તે પુત્ર સર્વશાસ્ત્રનો જાણકાર, માનોપેત શરીરવાદો, સુલક્ષણો, યશસ્વી, શૌભાગ્યવંત, અને સર્વગુણોનું ધામ, આપણા કુલને ઉદ્યોત કરનાર થશે. આથી દેવાનંદા ઘણી હર્ષ પામી. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારથી તે પ્રાહ્મણને મોટી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ.

ભગવંત ત્રણ જ્ઞાન સહિત દેવાનંદાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા હતા. દેવલોકથી ચ્યવતા પહેલાં તે જાણેકે હું હવે અહિંથી ચ્યવવાનો છું. પણ ચ્યવન વખતને તે ન જાણે, કેમકે ચ્યવ કાલના વર્તમાનનો એક સમય સુક્ષ્મ છે. ઉત્પન્ન થયા પછી પ્રભુએ જાણ્યું કે હું દેવલોકમાંથી ચવી અહિં દેવાનંદાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયો છું.

તીર્થંકરો હમેશાં ક્ષત્રીકુલમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ભગવંતના જીવે મરીચિના ભવમાં જે કુલનો મહ કયો હતો, તે વખતે નિચ ગોત્ર કર્મનો ખંધ કયો હતો, તે કર્મ ભોગવતાં તેનો કંઈ અંશ બાકી રહેલો તેના ઉદયથી આ સતાવીશમા ભવની શરૂઆતમાંજ તે બ્રાહ્મણ કુલમાં ઉત્પન્ન થયા હતા.

ભગવંત દેવાનંદાના ગર્ભમાં આવી ઉત્પન્ન થયા, ને ય્યાશી દિવસ વ્યતિત થયા ત્યારે આશન ચલાયમાન થયું. તેથી એ વાત સૌધર્મે દેવલોકના અધિપતી સૌધર્મેન્દ્રે અવધિજ્ઞાને કરીને જાણી. તેને હર્ષ ઉત્પન્ન થયો. તે પોતાના સિંહાસનથી હેઠે ઉતરી, પગની રત્ન જડીત પાવડી ઉતારી અખંડ વસ્ત્રનું એકપટ ઉત્તરા સંગ કરી, ભગવંતના સામા સાત આઠ પગલાં જઈ, પોતાના વીમાનમાંજ બેસી ડાબો ઢીંચણ ભૂમિકાથી ચાર આંગલ ઉંચો રાખી જમણો ઢીંચણ ભૂમિકાએ થાપીને ત્રણવાર મસ્તક ભૂમિએ લગાડી બે હાથ જોડી દશનખ લેલા કરી મસ્તકે આવર્ત કરી, પગપુંજ, ભૂમિપુંજ શકસ્તવ (નમુચ્ચુણુંનો પાઠ) કહી સ્તુતિ કરી.

સ્તુતિ કરી રહ્યા પછી સૌધર્મેન્દ્રે મનમાં વિચાર કર્યો કે, શ્રી અરિહંત ભગવંત, ચક્રવર્તી વાસુદેવ, બલદેવ અને પ્રતિવાસુદેવ એ ત્રેશટ ઉત્તમ પુરૂષ તે અંતકુલને વિષે, પ્રાંત કુલને વિષે, તુચ્છ કુલને વિષે, હારિદ્રના કુલ વિષે, કૃપણના કુલ વિષે, લીખારીના કુલ વિષે, બ્રાહ્મણના કુલ વિષે કદી પણ ઉત્પન્ન થયા નથી, થવાના નથી, અને ભવિષ્યમાં થશે પણ નહિ એ ત્રેશઠ શિલાકા પુરૂષ તો ઉચ્ચકુલને વિષે, ભોગિકુલને વિષે, રાજાના કુલને વિષે, ઇક્ષ્વાકુકુલને

વિષે, ક્ષત્રિયના કુલ વિષે, હરિવંશ કુલના વિષે, તેમજ તેવાજ પ્રકારના વિશુદ્ધજાતિના કુલવંશે કરીને સહિત એવા કુલને વિષે આંખ્યા છે, આવે છે, અને આવશે. તથાપિ “લોગચ્છે રયભૂઅ” એ પાઠે કરી આ વાત આશ્ચર્યકારક છે. આવા આશ્ચર્યકારક બનાવ કોઈ કાલે એટલે અનંતી ઉત્સર્પિષ્ણી અને અવસર્પિષ્ણી વ્યતિત થયે બને છે. ભગવંત પ્રાહ્મણના કુલમાં ઉત્પન્ન થયા એ પણ આશ્ચર્યકારક બનાવ છે. પણ ભગવંતને અહિં રાખવા એ યુક્ત નથી. મહારી ભક્તિ છે, ફરજ છે તે મહારે બળવવી જોઈએ; તે એ કે પ્રભુને ઉત્તમ સ્થાનકે મોટા કુલને વિષે ગર્ભ પદ્મટાવીને મુકાવવાની તજવીજ કરે, જેથી નીચ કુલમાં તેમનો જન્મ થાય નહીં. ત્રણે કાલમાં જે જે વખતે જે ઇંદ્ર હોય તેમનો એ આચાર છે, તેા હું પણ ભગવંતને દેવાનંદા પ્રાહ્મણીની ક્ષત્રીમાંથી લેઈને ઉત્તમ-શિરોમણી, શુરવીર ક્ષત્રી કુલના વિષે સ્થાપન કરાવાની તજવીજ કરે. હાલમાં તેવા પ્રકારનું કયું કુલ છે? એમ વિચાર કરી અવધીજ્ઞાનનો ઉપયોગ મુકતાં તેમના જાણવામાં આંખું કે, આ ભરતક્ષેત્રમાં મહીમંડલના મંડનરૂપ ક્ષત્રીયકુંડ નામે નગર, મારા નગરના જેવું સુંદર છે. જ્યાં વિવિધ જાતીના સુંદર, રમણીય ચૈત્યો છે, ધર્મનું સ્થલ છે, અન્યાયથી રહિત અને પવિત્ર સાધુઓથી વાસીત છે. ત્યાંના રહેવાશી લોકો મૃગયા વિગેરે સમવ્યશનથી-રહિત છે. તેથી એ નગર તીર્થની જેમ પવિત્ર કરનાર છે એ નગરનો ઇક્ષ્વાકુવંશમાં ઉત્પન્ન થએલો સિદ્ધાર્થ નામે પ્રખ્યાત રાજા છે. જે જીવાજીવાદિ તત્વોનો જાણકાર, નીતિ, ન્યાય, અને ધર્મને પોતાના પ્રાણથી અધિક ગણનાર છે. પ્રજાને સન્માર્ગે સ્થાપન કરનાર, પિતાની જેમ પ્રજાનું હિત ચાહનાર છે. દિન અનાથ વિગેરે દુઃખીયા લોકોનો ઉદ્ધાર કરવામાં બંધુરૂપ છે, શરણની ઇચ્છાવાળાને શરણ કરવા લાયક છે, અને ક્ષત્રિયોમાં શિરોમણી છે. તે રાજાની સતીજનોમાં શ્રેષ્ઠ, અને જેના ગુણ તથા આકૃતિ રતુતિ કરવા લાયક છે, એવી પુણ્યની ભૂમિરૂપ ત્રિશલા નામે મુખ્ય પદ-

રાણી છે. તે સ્વભાવથીજ નિર્મળ, માયાથી અકલંકિત, સરળ સ્વભાવવાળી છે. તે દેવી હાલ દેવયોગે કન્યાના ગર્ભવાળી છે. તેથી મારે તેના અને દેવાનંદાના ગર્ભને અદલ અદલ કરાવવો ઘટીત છે.

એ પ્રમાણે વિચાર કરી પોતાના પાયદલ કટકનો ઊપરી હરણી ગમેષી નામનો દેવ છે, તેને પોતાની પાસે બોલાવ્યો, અને ભગવંતના સંબંધે પોતાનો આચાર શું છે, પોતે શું કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, તે જણાવ્યું અને આજ્ઞા કરી કે:—

હું દેવોને પ્રીય ! નિશ્ચયે જે વાત કોઈ દીવસ બની નથી, બનતી નથી કે બનવાની નથી એવી વાત વર્તમાનમાં બની છે. અનન્તિ ઉત્સર્પિણી, અને અવસર્પિણીઓએ કોઈ કોઈ બનાવ જગતમાં અવનવા એવા બને છે કે પુર્વે કોઈ કાળે બનેલા હોય નહિ. શ્રી અરિહંતાદિક શલાકા પુરૂષો અંત પ્રાંતાદિક નીચ કુલમાં કોઈ વખત આવે નહીં અને આશ્ચર્યકારક રીતે કદી આવે તો તેમને જન્મ નિશ્ચયે તે કુલમાં તો થાયજ નહીં.

ભરતક્ષેત્રમાં વર્તમાન ચોવીશીના અંતિમ તીર્થંકર મહાવીર-સ્વામી પ્રાદ્યણકુંડ ગામે રૂપકલ્પ પ્રાદ્યણની સ્ત્રી દેવાનંદાની કુક્ષીએ ઉપન્યા છે.

અતીત, અનાગત, અને વર્તમાન કાલે જે વારે જે ઇંદ્ર હોય તેનો એ આચાર છે કે શ્રી અરિહંતાદિક જે નિચ કુલમાં આવી ઉપજે, તો તેને ઉગ્રાદિક ઉગ્ર કુલમાં લેઈ જઈ સ્થાપન કરવા. માટે તેમો જાવ અને ભગવંત શ્રી મહાવીરને ત્યાંથી અપહરી, ક્ષત્રીય કુંડનગરના શ્રી સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રી રાજાની લાયો સતી ત્રીશલા રાણીના ગર્ભમાં કન્યા છે તેમને અપહરીને ત્યાં પધરાવો, અને તે કન્યાને દેવાનંદાની કુક્ષીમાં મુકો.

હરણીગમેષી દેવે ઇંદ્રની આજ્ઞા, હર્ષપૂર્વક બે હાથ જોડી વિનય સહિત અંતીકાર કરી, ઇંદ્રમહારાજને પ્રણામ કરી, તેમની રજા લઈ નીકળ્યો.

દેવાઓને આ મનુષ્ય ભૂમિ (ત્રીચ્છલોક) ઉપર આવવું હોય છે, ત્યારે તેઓ પોતાના મુલરૂપે ઘણાભાગે આવતા નથી. કાંઈ વખત ભગવંત ભક્તિ વિગેરે હેતુસર મુલરૂપે આવે તો તે બનાવને આશ્ચર્યકારક (અછેરાભૂત) માનવામાં આવે છે. હરણીગમેષી દેવને આ પ્રદેશ ઉપર આવવાને સાડ પોતાનું મુલરૂપ બદલી બીજુરૂપ ધારણ કરવું પડે છે. જેને ઉત્તરવૈકિય શરીર કહે છે. એ શરીર પ્રાપ્ત કરવાને વૈકિય સમુદ્ધાત નામની ક્રિયા કરવી પડે છે. પોતાના મુલ શરીરમાંથી જીવના પ્રદેશ બહાર કાઢીને આ ઉત્તરવૈકિયશરીર બનાવવા સાડ વિશેષ પ્રકારે પ્રયત્ન કરવો પડે છે. તે માટે સંખ્યાત જ્ઞાન પ્રમાણુ દંડાકાર શરીર બાહ્ય ઉર્ધ્વ અથો વિસ્તાર વાળા જીવ પ્રદેશ કર્મ પુદ્ગલસમૂહને શરીર થકી બહાર કાઢીને તેવડો ઉંચો દંડ કરે છે. આ ઉત્તર વૈકિય શરીર ધારણ કરવા માટે ઉત્તમ પ્રકારના રત્નના જેવા સાર સાર પુદ્ગલ લેઈને તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. રત્નો વિશેષ કરીને સોલ જાતનાં હોય છે. તેનાં નામ ૧ કર્કેતન રત્ન. ૨ વજ્ર રત્ન. ૩ વૈદુર્યનીલ રત્ન. ૪ લોહિતાક્ષ રત્ન ૫ મસારગલ રત્ન. ૬ હંશ ગર્ભરત્ન. ૭ પુલકરત્ન. ૮ સૌગંધિકરત્ન. ૯ જ્યોતિઃસાર રત્ન. ૧૦ અંજન રત્ન ૧૧ અંજનપુલક રત્ન ૧૨ જાતરૂપ રત્ન. ૧૩ સુભગ રત્ન. ૧૪ અંક રત્ન. ૧૫ સ્ફટિક રત્ન. અને ૧૬ અરિષ્ટ રત્ન.

આ ઉત્તરવૈકિય શરીરને લાયકની તે જાતિની વર્ગણામાંથી સાર સાર પુદ્ગલોજ ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. દેવો મુલરૂપ દેવ-લોકમાં રાખીને ઉત્તરવૈકિય શરીરથીજ મનુષ્ય લોકમાં આવે છે.

દેવલોકમાંથી આ મનુષ્ય લોકમાં દેવો કઈ ગતિએ આવે તો કેટલો કાલ લાગે, તેનો ખ્યાલ આવવાને તે ગતિના નાના નામાદિક જાણવાની પણ જરૂર છે.

આલવાને માટે ચાર પ્રકારની ગતિ બતાવેલી છે.

૧ અંડાગતિ. ૨ ચપડાગતિ. ૩ જયણાગતિ. અને ૪ વેગાગતિ.

આ ચાર ગતિમાંથી પેહલી ચંડાગતિ, ૨૮૩૫૮૦ બે લાખ ત્રિયાશીહજાર પાંચસેને એશી યોજન અને એક યોજનના સાઠ લાગ કરીએ તેના છ લાગ ઉપર એટલા પ્રમાણવાલા ક્ષેત્રનું એક ડગલું ભરતો ચાલે તેને પેહલી ચંડાગતિ કહે છે.

બીજી ચપલાગતિ ૪૭૨૬૩૩ ચારલાખ બહાંતેર હજાર છસે ને તેત્રીસ યોજન અને ત્રીશ કલા ઉપર એટલા ક્ષેત્રનું એક ડગલું ભરે તે બીજી ચપલાગતિ કહે છે.

ત્રીજી જ્યણાગતિ ૬૬૧૬૮૬ છ લાખ એકસઠ હજાર છસે છયાશી યોજન અને ચોપન કલા ઉપર એટલા ક્ષેત્રનું એક ડગલું ભરતો ચાલે તેને જ્યણાગતિ કહે છે.

ચોથી વેગાગતિ ૮૫૦૭૪૦ આઠ લાખ પચાસ હજાર સાતસે ચાલીસ યોજન અને અઠાર કલા ઉપર એટલા ક્ષેત્રનું એક ડગલું ભરતો ચાલે તેને વેગાગતિ કહે છે.

આ ચારગતિના પ્રમાણવાલા ડગલાથી ચાલી જો દેવતા દેવ લોકમાંથી મનુષ્યલોકમાં આવવા સતત ચાલવા માંડે તો છ માસ સુધીમાં પણ આવી શકે નહીં એટલું અંતર છે.

હરણીગમેષી દેવ, મનુષ્ય લોકમાં ઉપરની ચારગતિ કરતાં પણ દિવ્ય પ્રચંડ પવનથી ધુમાડો જાય એવી શીઘ્ર દૈવ યોગ્ય ગતિએ અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન કરીને, પ્રાહ્મણ કુંડ ગામમાં રૂપભક્ત પ્રાહ્મણને ઘેર જ્યાં દેવાનંદા પ્રાહ્મણી સુતી છે, તિહાં આવ્યા. પ્રથમ ભગવંતને પ્રણામ કર્યા પછી દેવાનંદા પ્રાહ્મણીના સર્વ પરિવારને અવસ્ત્રાપિની નિદ્રા આપીને, અશુભ પુદ્ગલો ને દૂર કરીને શુભ પુદ્ગલોનો પ્રક્ષેપ કરીને વિનંતી કરીને ભગવંત આજ્ઞા આપો એ પ્રમાણે કહીને, દેવ પ્રભાવે ભગવંતને પીડારહિત હાથમાં કરસંપુટમાં લઈને ક્ષત્રિય કુંડ નગરમાં સિદ્ધાર્થ તાજના મહેલમાં જ્યાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી છે ત્યાં લાવ્યા.

ત્યાં સર્વ પરિવરને અવસ્થાપિની નિદ્રા આપીને અશુભ પુદ્ગલ બાહેર કાઢીને શુભપુદ્ગલ પ્રક્ષેપીને ભગવાનને પીડા રહિત ત્રિશલા રાણીના ગર્ભમાં મુક્યા અને ત્રિસલાના ગર્ભમાં પુત્રી હતી તેને ત્યાંથી લેઈ દેવાનંદાની કુખમાં ગર્ભપણે મૂકી, અને જે દિશાથી તે આવ્યા હતા તે દીશાએ પાછા જ્યાં સૌધર્મ દેવલોકમાં સાધર્મ વતંસક નામે વિમાન છે તથા સક સિદ્ધાસન છે અને જ્યાં સકેન્દ્ર છે ત્યાં આવીને તેમની આજ્ઞાનો અમલ કર્યાની હકીકત નિવેદન કરી.

ગર્ભ પલટનના વખતે પહેલાં ભગવંત પોતાના જ્ઞાનથી જાણુતા હતા કે મને અહિંથી લેઈને ત્રિશલાદેવીના ગર્ભમાં મુકવાના છે. ત્યાં મુક્યા પછી પણ જાણુયું કે મને દેવાનંદા માતાના ગર્ભમાંથી લઈને અહિં મુકવામાં આવ્યો છે. લેઈ જતી વખતે દેવ શીઘ્રગતિએ લેઈ જઈ ત્યાં કે એ કાર્ય એટલી બધી ત્વરાથી દેવ કરે છે કે તે વખતે જાણુયું પણ ન જાણ્યા સરખું છે. આ ગર્ભ પલટનનો ક્રિયાથી ભગવંતને કિંચિત્ માત્રપણ બાધાપિડા થઈ નહતી.

આ દેવગતિમાંથી ચવન અને ગર્ભ પલટન પ્રકરણના અંગે કેટલીક વાતો વિચારણીય છે.

પ્રથમ તો દેવાનંદાના ગર્ભમાં પ્રભુને ઉત્પન્ન થવું. કદાપી કાંઈ પણ કાલે તીર્થંકરાદિ સલાકાપુરૂષો ઉત્તમ કુલ શીવાય ભિક્ષુ-કાદિ કુલમાં જન્મ લેતા નથી. ભગવંતે ગોત્રમહના કારણથી નિચ ગોત્રનો નિકાચિત મંધ કરેલો તે કર્મ લોગવાઈ જતાં શેષ કાંઈ કર્મ દલીકનો અંશ આત્મ પ્રદેશ સાથે રહેલો તે વિપાકોદયથી લોગવ્યા સિવાય છુટા પડવાનાં નહી, તે શેષ રહેલાં કર્મોએ ભગવંતના સત્તાવીશમા ભવની શરૂવાતમાં જ પોતાનું પ્રાબલ્ય દેખાડયું. આ ઉપરથી શું દેખાયું છે ! તીર્થંકરના જીવ જેવા સમર્થ પુરૂષ જેઓએ પચીશમા ભવમાં તપાદિ ચારિત્રારાધન મહા ઉગ્રકોટીનું કર્યું હતું, છતાં પણ મલીન અને ચીકણાં કર્મ આત્મ પ્રદેશથી

છુટાં પડતાં પડતાં કંઈ અંશ બાકી રહી ગયો. કર્મની કેટલી ચીકણાશ ? કર્મને કંઈ શરમ નથી. ખરેખર જગતમાં નિષ્પક્ષપાત રીતે પોતાનું સામ્રાજ્ય ચલાવવામાં કર્મ રાજાની ખરાખરી કરી શકે તેવું કોઈ નથી. દેવ, દાનવ, ભૂત, પીશાચ, રાક્ષસ, હરિ, હર પ્રહ્લા, પીર, પેગંબર, કે કોઈ પણ સંપ્રદાયના માનિત દેવમાંથી ગમે તેનું ચરિત્ર આપણે વાંચીશું તો જણાઈ આવશે કે તેમાંથી કોઈની પણ દાક્ષિણ્યતા કર્મ રાખી નથી.

દેવાનંદાના ગર્ભમાંથી પ્રભુને લેઈને ત્રિશલાના ગર્ભમાં લેઈ જવામાં પણ તેઓના પોતાના કર્મના ફળ પાકનો કાંઈ સંબંધ છે કે કેમ ? એ પણ એક વિચારણીય વાત છે. ભગવંતના કર્મનો બદલો દેવાનંદાને કેમ મળવો જોઈએ ? કેમકે ચૌદ મહાન ઉત્તમ સ્વપ્નોથી સુચિત ઉત્તમ પુત્ર રત્નના ગર્ભની પ્રાપ્તિ તેને થએલી તે ગર્ભને તે શુભાવે એ કાંઈ જેવી તેવી હાની ન કહેવાય ! ઇંદ્ર મહારાજને ભગવંતને ત્રિશલા રાણીના ગર્ભમાં સુકવાનો વિચાર ક્યાંથી આવ્યો ? આમાં પણ કર્મજ્ઞતાનો લાસ થય છે ભગવંતને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી તેઓએજ આ બધી બાબતોના પ્રશંગોપાત ખુલાશા કરેલા છે.

સહુ સહુ પોત પોતાના લાગ્ય (કર્મ) પ્રમાણે કરવાની બુદ્ધિ દેવોને ઉત્પન્ન થાય છે. કર્મથી ઉપરાંત કરવાની શક્તિ દેવોમાં પણ નથી. દેવાનંદા અને ત્રિશલારાણીના સંબંધમાં પણ કર્મ સ્વરૂપ જણવા લાયક છે. પુર્વભવમાં ત્રિશલા રાણીનો જીવ દેરાણી હતો, અને દેવાનંદાનો જીવ જેઠાણી હતો. બન્ને એક ઘરમાં રહેતાં હતાં. માઠી મતીથી અને લોભના ઉદયથી જેઠાણીએ દેરાણીનો રત્નનો કરંડીઓ ચોરી લીધો, દેરાણીએ સંભાળ્યો, સોધ્યો પણ જડ્યો નહી. બન્ને જણને આપશ આપશમાં એ વિષે ઘણી બોલા ચાલી થઈ પણ જેઠાણીએ કરંડીઓ આપ્યો નહી. તે વખતે દેવાનંદાના જીવે જે અશુભ કર્મ બાંધ્યું

હતું તે આ ભવમાં ઉદય આપ્યું. દેવાનંદા ત્રિશલાની દેવાદાર હતી સમકાલે ત્રિશલા પણ ગર્ભવતી હતી. અને કર્મવશાત ધંદ્ર મહારાજને પણ તેવા પ્રકારનોજ વિચાર આવી ગયો. દેવાનંદા એ પૂર્વ ભવમાં અજ્ઞાન દશામાં રત્ન કરંડીઓ ચોર્યો હતો. તો આ ભવમાં તેનો ઉત્તમ એવો ગર્ભ દેવે લઈને ત્રિશલાને આપ્યો. ખરેખર શુભા શુભ કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે, તેના ફલ વિપાક ભોગવ્યા સીવાય કદી પણ છુટકો થવાનો નથી, એવું સમજીને અશુભ કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે, તેનો ફલ વિપાક ભોગવ્યા સીવાય કદી પણ છુટકો થવાનો નથી, એવું સમજીને અશુભ કર્મ કરતાં પ્રાણીઓએ અટકવું જોઈએ; એટલુંજ નહિ પણ તેવા પ્રકારના વિચાર પણ કરવા નહીં જોઈએ.

કુદરતના સામાન્ય નિયમથી ઉલટ બનનારા બનાવો એ આશ્ચર્યકારક બનાવ છે. એવા બનાવ ઘણા કાલના અંતરે જગતમાં બને છે. આ વર્તમાન ચોવીશીમાં એવા દશ બનાવો બનેલા છે. જે દશ અચ્છેરાના નામથી શાસ્ત્રમાં વર્ણન કરેલા છે તે આ પ્રમાણે.

૧ કોઈ પણ તીર્થંકરને કેવલ જ્ઞાનઉત્પન્ન થયા પછી ઉપસર્ગ થયા નહીં છતાં ભગવંત મહાવીરને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી ગોશાલએ તેજોદેવતા મુકી ઉપસર્ગ કર્યો. જેના યોગે ભગવંતને છ મહીના સુધી લોહીખંદ ઝાડો થયો.

૨ કોઈ તીર્થંકર સ્ત્રી વેદે થયા નહીં છતાં ઓગણીશમાં તીર્થંકર મલીનાથ સ્ત્રી વેદે થયા.

૩ આ ગર્ભનું પલટવું.

૪ તીર્થંકર કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી દેશના (ઉપદેશ) આપે તે કોઈ પણ વખતે ખાલી જાય નહીં. દેશના યોગે કોઈને સમકીતનો લાભ થાય, કોઈ વ્રત નિયમ અંગીકાર કરે. છતાં ભગવંત મહાવીરને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી પ્રથમ દેવોએ સમવશરણની રચના કરી. ત્યાં બેસી ભગવંતે દેશના આપી

પરંતુ તે દેશના સાંભળી કોઈ સમકીત પામ્યો નહીં કે કોઈએ વ્રત નિયમ લીધા નહીં.

૫ જે વાસુદેવ જે દ્વીપનો હોય તે ખીજે દ્વીપે જાય નહીં છતાં શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ સતી સીરોમણી દ્રૌપદીને લેવાને વ્રાતકી ખંડના દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં અમરકંઠા નામની નગરીએ ગયા હતા.

૬ યુગલીયા મરીને નરકે જાય નહીં છતાં હરિ તથા હરિણી નામના યુગલીયાનું જોડણું નરકે ગયું છે.

૭ ભુવનપતિના દેવો સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે ઉપલા દેવ લોકમાં જઈ શકે નહિ, છતાં ભુવનપતિ દેવોનો ઈંદ્ર ચમરેંદ્ર અર્ધ થકી સૌધર્મ દેવલોકના ઈંદ્ર સૌધર્મનો નાશ કરવા પોતાની મર્યાદા બહાર પોતાના સ્થાનથી સૌધર્મ દેવલોક તરફ ગયો, ત્યાંથી સૌધર્મ ઈંદ્રથી પરાલવ પામી લગવંત મહાવીર દેવના શરણે આવ્યો તેથી તે બચ્યો.

૮ મધ્યમ અવગાહનાવાલા એક સમયે એકસોને આઠ સાથે મોક્ષે જાય, પણ ઉત્કૃષ્ટી પાંચશે' ધનુષ્યની અવગાહનાવાલા એકસોને આઠ એક સમયે સાથે સિદ્ધિપદને પામે નહીં. છતાં અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર પાંચશે' ધનુષ્ય અવગાહનાવાલા એક શ્રી ઋષભદેવ લગવંત પોતે ભરત વિના નવાણું ભરતના પુત્ર અને આઠ ભરતના પુત્ર મહી એકસો આઠ પુરૂષ સિદ્ધિપદને પામ્યા છે.

૯ દેવો પોતાના મુલ વિમાન સહિત તીર્થ કરને વંદન કરવા કોઈવારે આવે નહીં છતાં લગવંત મહાવીર દેવ કૌસંખી નગરીએ સમોચાર્યા, ત્યાં ચંદ્ર અને સૂર્ય જેમનાં શાશ્વતાં વિમાન જ્યોતિષ ચક્રમાં તેજ વિમાનમાં બેસીને પશ્ચિમ પોરસિયે લગવંતને વંદન કરવા આવ્યા હતા.

૧૦ પરિચ્છિન્ના ત્યાગી, બ્રહ્મચારી એવા સંયતીની પૂજા પ્રથમ થતી હતી. પાવારંભી, પરિચ્છિન્ન, અબ્રહ્મચારી ગૃહસ્થ વેષે રહેવાવાલા અસંયતિનો પૂજા સત્કાર પ્રજામાં થતો નહીં. છતાં

શ્રી સુવિધિનાથ ભગવંતના નિર્વાણ પછી કેટલોક કાલ વિત્યા બાદ કાલદોષના લીધે સાધુઓનો વિચ્છેદ થયો, તેથી જે સ્થવિર શ્રાવકો હતા તેમની પાસે જઈ લોકો ધર્મ પૂછવા લાગ્યા તે પણ જેવું જાણતા હતા તેવું લોકોને કહેવા લાગ્યા. તેની સાથે ગર્વના લીધે મતિ કલ્પનાથી અભેજ સુપાત્ર છીએ એવું કહી લોકોથી પુંજવા મનાવા મિથ્યા શાસ્ત્રની રચના કરી ઉપદેશ દેવા લાગ્યા. અને લોકો તેમને પૂજવા લાગ્યા. એ અશંયનીય પૂજની શરૂઆત.

ઉપર પ્રમાણે દશ આશ્ચર્યકારક બનાવોનું વિસ્તારથી વર્ણન કલ્પશુત્રાદિ શાસ્ત્ર ગ્રંથોમાં છે. વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ ત્યાંથી સમજી લેવા પ્રયત્ન કરવો.

દેવપ્રતિના દેવોની શક્તિ સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં વિશેષ હોય છે. તેથી તેમની કૃતિ આપણા સમજવામાં આવી શકે નહીં. હરિણુગમેષિદેવ એક રાત્રીમાં આ મનુષ્ય લોકમાં આવીને થોડા સમયમાં ગર્ભ પલટવા જેવું મહાન જોખમકારક કાર્ય કોઈના પણ જાણવામાં આવે નહીં એવી રીતે કરીને ગયા એમાં શંકાને સ્થાન જ નથી.

સમ્યક્ત્વવાનું ધર્મિજીવોની, શાસનમાં અવનવા બનાવો બનવાના પ્રસંગે ઉચિત વિવેકથી શાસનની સેવા કરવી અને પરંપરાની પવિત્ર મર્યાદાનું રક્ષણ કરવાને પોતાની શક્તિ અને અધિકારથી થાય તેટલી તત્પરી કરવ. એ તેની ફરજ અને કર્તવ્ય છે. આ ગર્ભ પલટવાના સંબંધમાં સૌધર્મેદ્રે ભક્તિના અંગે પોતાના કર્તવ્ય અને આચારનો વિચાર કર્યો, આ બનાવ આપણને સુચવે છે કે એવા પ્રસંગે અધિકાર અને શક્તિવાદી મહાનુભાવોએ આંખ મીચામણ કરી ઉપેક્ષા કરી ગમે તેવા બનાવોને જતા કરવાના નથી. એ વાત આપણે ખાસ લક્ષમાં રાખવા જેવી છે. અરિહંતાદિક દશ સ્થાન પ્રત્યે પાંચ પ્રકારનો વિનય કરવો એ સમક્રિતના ભેદમાં આવે છે. તેઓની સ્તુતિ કરવી અને આશાતનાનો નાશ કરવો એ વિનયના ભેદ છે. ઇંદ્ર મહારાજનું આ કૃત્ય ઉચિત

વિવેકનું સુચન કરાવે છે. આ ગર્ભ પલટવાની ક્રિયા ઉપરાંત ભગવંત ગર્ભમાં આવે છે તે વખતે તેમનું આશન ક'પવાથી તેઓ અવધિજ્ઞાનથી જાણે છે કે ભગવંત દેવલોકમાંથી ચવી તીર્થ'કરપણે ઉત્પન્ન થયા. ભગવંત ગર્ભમાં છતાં ઇંદ્ર પોતાના વિમાનમાંથી તેમને ભાવથી વંદન કરવા આસનથી હેઠે ઉતરી ભગવંતના સન્મુખ સાત આઠ ડગલાં જઈ એકઆડી ઉતરાસંગ કરી શકેસ્તવન કહી ભગવંતની સ્તુતિ કરે છે. એ પણ તેમનો તીર્થ'કર પ્રત્યેનો ભક્તિરાગ સુચવે છે. ઇંદ્રાદિ દેવો તીર્થ'કરની ભક્તિથી પોતાનું કલ્યાણ માને છે. અને દરેક તીર્થ'કરના પાંચ કલ્યાણક તથા કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી તેમનો ઉપદેશ સાંભળવા વખતે વખત આવવાના બનાવોએ પણ તેમની ભક્તિ છે. સંસારી જીવોને અરિહંતાદિક પંચ પરમેષ્ઠિની ભક્તિ કરવી એ આત્મ કલ્યાણનો એક ઉત્તમ માર્ગ છે. ભક્તિનો પ્રસંગ પ્રમાદમાં શુભાવવા જેવો નથી.

આ ગર્ભ પલટવાની દેવની ક્રિયાની ગુપ્ત હકીકત શી રીતે જાહેરમાં આવી અને આવા બનાવ કેમ અને એવી શંકા જો કાઢીને થાય તો તેનો ખુલાશો થવો જરૂરનો છે. ભગવંત પોતે દેવાનંદા ના ગર્ભમાં ત્રણ જ્ઞાન સહિત ઉત્પન્ન થયા હતા. જગતમાં જે રૂપી દ્રવ્યો રહેલા છે, તથા જે બનાવો બનેલા છે, અને બને છે એ જાણવાની શક્તિ અવધીજ્ઞાનમાં છે અવધિજ્ઞાન એ પણ આત્માની લગ્નિ છે. દેવગતિ આશ્રિત એ જ્ઞાન ભવ પ્રત્યયી છે એટલે જે સમ્યક્ત્વાન જીવ દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય કે તે ગતિ આશ્રિત તૂત'જ અવધિજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. દેવગતિમાંથી ચવીને બીજી ગતિમાં જવાના પ્રસંગે આ જ્ઞાન તેમની સાથે જતું નથી, પણ અવરાઈ જાય છે મનુષ્ય ગતિ આશ્રિત તીર્થ'કરના જીવના સંબંધમાં એક પ્રકારની વિશેષતા છે. તે એક તીર્થ'કરના જીવ દેવ ગતિમાંથી તીર્થ'કરપણે મનુષ્યગતિમાં જ્યારે ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે જે દેવલોકમાં પોતે દેવતા હોય તે દેવલોકમાં તે વિજ્ઞાન

આશ્રિત જે પ્રકારનું અવધિજ્ઞાન તેમને હોય તે અવધીજ્ઞાન સહિત તેઓ મનુષ્ય ભવમાં આવે છે. તે નિયમાનુસાર ભગવંતને અવધિજ્ઞાન હતું. ગર્ભ પલટવાના બનાવને ભગવંત પોતે બાણતા હતા. આ ચમત્કારિક દેવી બનાવને ખુલાસો ભગવંતે પોતેજ કરેલો છે.

કેવલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી ભવિજનના અનુગ્રહના માટે આમાનુગામ વિહાર કરતાં એક વખત ભગવંત બ્રાહ્મણકુંડ ગ્રામે આવ્યા. તેની બહાર બહુશાળ નામના ઉદ્યાનમાં દેવતાઓએ ત્રણ ગઢવાળું સમવસરણુ રચ્યું. તેમાં પ્રભુ પુર્વ સિંહાસન ઉપર પૂર્વા ભિમુખે બીરાજ્યા અને ગૌતમસ્વામી વિગેરે ગણધર મહારાજ અને દેવતાદિપર્ષદા પોત પોતાને યોગ સ્થાને બેઠા. સર્વજ્ઞને આવેલા સાંભળી ઘણા નગરજનો ત્યાં આવ્યા, તેમાં દેવાનંદા અને ઋષભદત્ત પણ આવ્યા. તેઓ પ્રભુને પ્રદિક્ષણા દેઈ પ્રભુને વંદન કરીને યેગ્ય સ્થાને બેઠા. દેવાનંદાને ખબર નથી કે આ મહારા પુત્ર છે છતાં પ્રભુને જોઈને કુદરતી રીતે તેનામાં માતૃ પ્રેમે ઉછલો માર્યો, તેનું શરીર રોમાંચિત થયું. આનંદ અને પ્રકુલ્લિત મુખવડે એક ચીતથી પ્રભુને નિહાલતાં તેના સ્તનમાંથી દુધ ઝરતા લાગ્યું. આ બનાવ જોઈ ગૌતમ સ્વામીને શંસય થયો અને વિસ્મય પામ્યા. તેથી તેમણે પર્ષદા સમક્ષ ભગવંતને અંજલી જોડીને પુછ્યું કે, હે પ્રભુ ! આપને જોઈને આ બાઈની દ્રષ્ટિ દેવતાની જેમ નિર્ભેષ કેમ થઈ ગઈ ? તે વખતે પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે હે ગૌતમ ! હું એ દેવાનંદાની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થઈ પ્યાશી દિવસ રહેલો છું ત્યાંથી ગર્ભ પલટન કરીને ત્રિશલા માતાના ગર્ભમાં લાવવામાં આવ્યા એ સંબંધીનો તમામ વૃત્તાંત જણાવી કહ્યું કે આ પરમાર્થને નહીં બાણતા છતાં મહારે વિષે વાત્સલ્યભાવ તેનામાં ઉત્પન્ન થયો છે. પુર્વે સાંભળવામાં આવી નહતી કે કોઈ બાણતું નહતું, તેવી ચમત્કારીક વાત સાંભળી દેવાનંદા, ઋષભદત્ત, અને બધી પર્ષદા વિસ્મય પામી ગઈ, આ ત્રણ જગતના સ્વામી પુત્ર કયાં ! અને એક સામન્ય ગૃહસ્થધર્મિ એવા આપણે કયાં ! એમ વિચારીને

દંપતીએ ઉઠીને ફરીવાર પ્રભુને વંદના કરી. તેએએ તે પછી પ્રભુની દેશના સાંભળી વૈરાગ્ય પામી પ્રભુના હસ્તથી દીક્ષા અંગીકાર કરી. શુદ્ધ ચારિત્ર પાળી અંતે કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યું, આ અધિકાર શ્રી ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરૂષચરિત્રના પર્વ ૧૦ દશમાના સર્ગ આઠમાં કલ્પીકાલ સર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજ લાવેલા છે. તેમજ શ્રી આચારંગ સૂત્રમાં ભગવંત સુધર્માને ગણુધરે પણ ગર્ભ પલટવાની ખીના જણાવેલી છે. એટલે આ ગર્ભ પલટનનાં બનાવના અંગે શંકાને સ્થાનજ નથી. શાસ્ત્રમાં ગર્ભ સંહરણના ચાર લેહ બતાવેલા છે તે જાણવા જેવા છે.

૧ ગર્ભાશયમાંથી ગર્ભ લેઇને ગર્ભમાં મુકવો. ૨ ગર્ભાશયમાંથી લેઇ યોનીમાં મુકવો. ૩ યોનીથી ગર્ભાશયમાં મુકવો. અને ૪ ચોથા યોનીમાંથી લેઇ યોનીમાં મુકવો. આ ચાર ભાંગામાંથી ત્રીજો ભાંગો કે, જેમાં ગર્ભને યોનિ માર્ગેથી ગ્રહણ કરીને ગર્ભાશયમાં મુકવાનો છે. તે ભાંગાથી ગર્ભ સંહરણ અને સંક્રમણ કરવાની અનુજ્ઞા છે, બાકીના ત્રણ ભાંગાંઓના શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં નિષેધ કરેલા છે.

અહિં એક વાત લક્ષમાં રાખવાની છે કે ભગવંત દેવાનંદાના ગર્ભમાં ખ્યાશી દીવસ રહેલા છે. સામાન્ય રીતે સર્વ તીર્થંકર જ્યારે માતાના ગર્ભમાં આવે, તે વ્યવન સમયની ખબર પ્રથમ સૌધર્મેન્દ્રને તેમજ સિંહાસન ચલાયમાન થવાથી અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મુકવાથી થાય. છતાં ભગવંત દેવાનંદાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયાને ખ્યાશી દિવસ વ્યતિત થયા પછી ઈન્દ્રને ખબર થઇ, એમ શ્રી ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરૂષચરિત્ર પર્વ દસમાના સર્ગ બીજામાં જણાવેલું છે. અશુભ કર્મના વિપાકનો કાલ પુરો થતા સુધી આ હકીકત સૌધર્મેન્દ્રના જાણવામાં આવેલી નથી એમ આ ઉપરથી અનુમાન થાય છે, કેમકે તેમના જાણવામાં આવ્યા બાદ તાત્કાલિક તેમણે પોતાનો ઉચિત આચાર સાચવવાની તજવીજ કરેલી જણાય છે. ખરેખર અશુભકર્મ કેવી રીતે પોતાના કૃપા વિપાક જીવોને ભોગ-

વાવે છે ! ભગવંત મહાવીરના જીવનમાં એ બનાવો આપણી દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. તીર્થંકર જેવા સમર્થ અને પવિત્ર વ્યક્તિની તેને શરમ કે હાક્ષિણ્યતા પડતી નથી, તો પછી સામાન્ય જીવોનો શું હિસાબ ! માટે શુભાશુભ કર્મોનું સ્વરૂપ યથાર્થ સમજી અશુભ કર્મો કરવાથી બચવું એજ જીવોના પોતાના હિતની વાત છે. મોહને વશ પડી તેના તરફ જેટલી ઉપેક્ષા કરવામાં આવશે તેટલું દરેકને પોતાનેજ શોષવું પડશે. રાજા હો કે મહારાજા હો, અશુભ કર્મના ફળવિપાક ભોગવવામાં ગમે તેવી સત્તા હશે તેનો કંઈજ ઉપયોગ થવાનો નથી

પ્રકરણ ૧૦ મું.

કર્મસત્તા-જીવોનું પરાધીનપણું.

ભગવંત મહાવીરના પહેલા લવથી તે છેવટના લવમાં કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્તિના કાલ સુધી તથા કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ થયા પછી પણ કર્મોની વિચિત્રતાનો અનુભવ થયો છે, તે ઉપરથી સ્વતંત્રતા માનતો જીવ કર્મોના પરાધીનપણે સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે, અને તેના શુભાશુભ ફળ વિપાક લોગવવામાં તે પરતંત્ર છે એમ જણાઈ આવે છે. ભગવંતના દરેક લવના વર્ણનના પ્રસંગે સહેજ સહેજ વિવેચન કરવાથી કર્મસ્વરૂપનો યથાર્થ બોધ થઈ શકે નહીં; તેમજ કર્મનું સંવિસ્તર સ્વરૂપ આ ચરિત્રના અંગે સમજવાને પ્રયત્ન કરીએ તો તેમ બનવું એ અશક્ય છે. કર્મ સ્વરૂપ જેવા તત્ત્વજ્ઞાનના એક સ્વતંત્ર વિષયને આ ચરિત્રના પ્રસંગમાં જોડી દેવાથી ચરિત્રના અસ્ખલિત પ્રવાહને અટકાવી દેવા જેવું છે. કર્મસ્વરૂપના અંગની સુક્ષ્મ વિચારણા નહિ કરતાં સ્થુલ વિચારણા કરવાથી આ ચરિત્રના રસને પોષણ મલવા જેવું લાગવાથી, તે સંબંધી આ પ્રકરણમાં કંઈ અંશે વિચાર કરીશું.

સમસ્ત લોક-વિશ્વમાં બે પ્રકારના જીવો છે. એક મુક્તાત્મા, અને બીજા સંસારી. આ પ્રકરણમાં બીજા પ્રકારના સંસારી જીવોના સંબંધેજ વિચાર કરવાનો છે, કેમકે સંસારી જીવો કર્મોધીન છે. મુક્તાત્મા કર્મોથી સર્વથા મુકાયલા છે જેમને હવે કર્મની સાથે

કંઈ પણ સંબંધ નથી, એવા મુક્તાત્મા પણ પ્રથમ સંસારી હતા. તેઓએ આત્મસત્તાની પિછાન કરી, કર્મોથી રહિત થવાના ઉપાયનો ઉપયોગ કરી સર્વથા કર્મોથી રહિત થઈ શાશ્વત્સ્થાન મેળવી શક્યા છે. તેઓ હવે પોતાના આત્મસ્વરૂપમાંજ રમણતા કરી અનંત અવ્યાબાધ સુખનો અનુભવ કરે છે; જે સ્થિતિ અનંતા તીર્થંકર અને કેવળ જ્ઞાનીઓએ પ્રાપ્ત કરી છે. ભગવંત મહાવીરના જીવે પણ છેવટના ભવનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી છે. આપણે સર્વેને પણ એ પ્રાપ્ત કરવાની ભાવના હોવી જોઈએ. ભગવંત મહાવીરાર્હિ તીર્થંકર તથા કેવળજ્ઞાનીઓએ કેવી રીતે કર્મોનો પરાભવ વિવિધ રીતે કરેલો છે, તે રીતી આપણે જાણીએ તોજ તે રરતે જઈ શકીએ; તેથી કર્મ, કર્મબંધના કારણ અને તેને દુર કરવાના ઉપાય જાણવા જોઈએ.

આપણે બધા બીજા પ્રકારના સંસારી જીવોની કૌટીમાં આવી શકીએ.

તમામ જીવોનું મુક્તિ સત્તાએ શુદ્ધ સ્વરૂપ એકજ પ્રકારનું છે છતાં પ્રત્યેક જીવના અંગે જે ભિન્નતા માલમ પડે છે, એ ભિન્નતાના હેતુનેજ કર્મ કહે છે. તે કર્મોનું બંધારણ જુદા જુદા પ્રકારનું છે. એ જુદા જુદા પ્રકારના કર્મોનો જ્ઞાનીઓએ મુખ્ય આઠ અને તેના ઉત્તર એકસોને અઠાવન ભેદમાં સમાવેશ કરેલો છે.

મુખ્ય આઠ ભેદ—

૧ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, ૨ દર્શનાવરણીય કર્મ, ૩ વેદની કર્મ, ૪ મોહની કર્મ, ૫ આયુષ્ય કર્મ, ૬ નામ કર્મ. ૭ ગોત્ર કર્મ, અને આઠમું અંતરાય કર્મ. આ આઠ પ્રકારના કર્મના ઉત્તર ભેદ એકસોને અઠાવન છે. તે આ પ્રમાણે—

૫ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પાંચ ભેદ ૯ દર્શનાવરણીય કર્મના નવ ભેદ. ૨ વેદનીય કર્મના બે ભેદ ૨૮ મોહનીય કર્મના અઠાવીશ. ભેદ ૪ આયુષ્ય કર્મના ચાર ભેદ ૧૦૩ નામ કર્મના એકસોત્રણ ભેદ ૨ ગોત્ર કર્મના બે ભેદ અને ૫ અંતરાય કર્મના પાંચ ભેદ.

ઉપર પ્રમાણે એકસોને અઠાવન લેહના પેટાલેહ ઘણા છે. તે કર્મ ગ્રંથાદિક શાસ્ત્રોથી સમજવાને લલામણ કરવામાં આવે છે.

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય અને અને ઉપયોગ એ લક્ષણ-વાળો જીવ છે. આમાં જ્ઞાન અને દર્શન એ બે મુખ્ય છે. જ્ઞાન, દર્શન વિનાનો જીવ, જડ અવસ્થાને પામે. એ બેમાં પણ જ્ઞાન મૂખ્ય છે. ઉપરના આઠ પ્રકારના કર્મમાં જ્ઞાનાવરણીયકર્મ જીવના જ્ઞાન ગુણને આવરે છે, એટલે ઠાંકી દે છે, આચ્છાદન કરે છે દર્શનાવરણીય કર્મ આત્માના દર્શનોપયોગ ગુણને આચ્છાદન કરે છે. વેદનીય કર્મ જીવને શાતાશાતા યાને સુખ દુઃખ રૂપ ક્ષણ વિપાક દેખાડે છે; મોહનીય કર્મ જીવને મુઝાવે છે. તેના લીધે જીવ પોતાના હિતાહિતનો વિચાર કરી શકતો નથી, અને અશુદ્ધ વિચાર અને આચારનું સેવન કરે છે. આયુષ્ય કર્મ દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ, અને નરકગતિના લાયકના આયુષ્યનો બંધ કરી, ભવાંતરમાં જે ગતિનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તે ગતિમાં જીવને લઈ જાય છે. નામ કર્મ વિવિધ પ્રકારના સ્વરૂપને ધારણ કરાવી નાટકના પાત્રની પેઠે સંસારમાં જીવની પાસે વેશ ભજવે છે. ગોત્રકર્મ ઉચ્ચનીચ ગોત્રમાં જીવને લેઈ જાય છે. અંતરાય કર્મ દાનાદિ પાંચ પ્રકારની આત્માની અનન્તીલબ્ધિને રોકે છે.

આ આઠ કર્મની એકસોને અઠાવન પ્રકૃતિ પ્રત્યેક સંસારી જીવની સાથે સત્તામાં રહેલી છે. ગુણસ્થાને ચઢતો જીવ જે જે કર્મ પ્રકૃતિનો સત્તામાંથી નાશ કરે, ત્યાર પછી તે તે કર્મ પ્રકૃતિનો બંધ કરે નહીં. ત્યાં સુધી સમયસમય જીવ સાત-આઠ કર્મનો બંધ કર્યાજ નથી. આ આઠ કર્મોમાં કંઈક આયુષ્ય કર્મનો બંધ દરેક ભવમાં એકજ વખત કરે; બાકીના સાત કર્મનો બંધ સમય સમય કર્યાજ નથી. કંઈક ચરમ શરીરિ જીવ તદ્દલવ મુક્તિ પામવાના છે, તેથી તેઓજ ભવાંતરના આયુષ્યનો બંધ કરે નહીં.

મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, યોગ અને પ્રમાદ કર્મબંધના મુખ્ય હેતુઓ છે.

મિથ્યાત્વાદિક હેતુએ કરીને નવા કર્મપુદ્ગલને ગ્રહણ કરીને આત્મપ્રદેશ સાથે બંધવા તેને બંધ કહે છે. આ કર્મપુદ્ગલોનો આત્મપ્રદેશ સાથે ક્ષીરનીરની પેઠે અથવા તપાવેલા લોહ અને અગ્ની પેઠે અન્યોન્ય અલેહ લાવે સંબંધ કર્મબંધથી થાય છે.

કર્મબંધના ચાર પ્રકાર છે:—

૧ પ્રકૃતિ બંધ—એટલે કર્મનો સ્વભાવ. ૨ સ્થિતિબંધ એટલે કાળનું માન. ૩ રસબંધ—એટલે કર્મ પુદ્ગલના શુભાશુભ રસનું તીવ્ર મંદપણું. તેને અનુભાગબંધ પણ કહે છે. ૪ પ્રદેશ બંધ એટલે પુદ્ગલના દળિયાનું માન.

આ ચાર પ્રકારના બંધના સ્વરૂપનો યથાર્થ ખ્યાલ આવવા સારૂ આગમમાં લાડુ (મોહક) નું દ્રષ્ટાંત આપેલું છે તે આ પ્રમાણે:—

૧ પ્રકૃતિબંધ—વાયુને નાશ કરવાની શક્તિવાલા શુંઠાદિ દ્રવ્યે નિષ્પન્ન મોહક હોય તેનો સ્વભાવ (પ્રકૃતિ) વાયુનો નાશ કરે તેમજ પિત્તાપહારી દ્રવ્યે નિષ્પન્ન તે પિત્તનોજ નાશ કરે. તેમ ક્ષા પહારી દ્રવ્યે નિષ્પન્ન તે કફને ટાળે; તેવી રીતે કર્મ પણ કોઈ જ્ઞાનને આવરે, કોઈ દર્શનને આવરે, કોઈ શાતાશાતા આપે, કોઈ મુંઝાવી નાખે ઇત્યાદિ દરેકનો જુદો જુદો સ્વભાવ તે પ્રકૃતિ બંધ કહેવાય છે.

૨ સ્થિતિબંધ—એજ મોહક કોઈ એક દિવસ રહે, કોઈ બે દિવસ રહે, યાવત્ કોઈ માસ લગી રહે, તે પછી તેનો નાશ થાય તેમ કોઈ કર્મની સ્થિતિ વીશ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ, કોઈની ત્રીસકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ, તો કોઈની સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હોય—એ પ્રમાણે જે કર્મ જેટલો કાલ સત્તામાં રહે તેને સ્થિતિબંધ કહે છે.

૩ રસબંધ—મોહકનો સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ, મધુર, કટુકાદિક રસ જેમ કોઈ મોહકમાં એકગુણો હોય, કોઈકમાં દ્વિગુણ, ત્રિગુણ, ચતુર્ગુણ પણ હોય, તેમ કર્મનો કોઈ વખત એક સ્થાનિ રસ બંધાય, કોઈ વખત તીવ્ર તીવ્રતર કષાયને યોગે દ્વિસ્થાનીય, ત્રિસ્થાનીય, ચતુસ્થાનીય રસ બંધાય તેને રસબંધ યાને અનુભાગબંધ કહે છે.

૪ પ્રદેશબંધ—તે મોહકના પ્રદેશ તે કણિયા રૂપ. એ કણિયા (લોટ-ભુકો) કોઈ એક પસલી પ્રમાણ, કોઈ પાશેર, અધશેર, એક શેર પ્રમાણ હોય, તેમ કર્મનાં દલીક કોઈ થોડાં બાંધે, કોઈ ઘણાં બાંધે, એને પ્રદેશબંધ કહે છે.

આ મોહકના દષ્ટાંતથી કર્મબંધના સંબંધે આપણને કાંઈક ખ્યાલ આવશે.

જે નવીન કર્મનો સંબંધ આત્મ પ્રદેશ સાથે થયો હોય છે, તેમાંના કેટલાક કર્મ એવા પ્રકારના હોય છે કે કર્મબંધના નિમિત્ત કારણના સેવન પછી જો તે પ્રાણી શુદ્ધ ભાવથી પશ્ચાત્તાપ કરે, અથવા આત્માની સાથે તે સંબંધે નિંદા અને ગુરૂની સાક્ષીએ ગૃહા કરે, અથવા ગીતાર્થ ગુરૂ પાસે જે ભાવ અને આવેશથી તે કર્મ બંધના કારણ સેવ્યા હોય તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ નિવેદન કરી તેનું પ્રાયશ્ચિત લે, ગુરૂ તે કર્મ નિવારણના ઉપાય રૂપ જે દંડ-પ્રાયશ્ચિત તપાદિક કરવાનું ફરમાવે તે અંગીકાર કરી તેનો અમલ કરે તો તે કર્મો પોતાના રૂળ વિપાક આવ્યા સીવાય આત્મપ્રદેશથી છુટા પડી જાય છે. મતલબ તે કર્મ ભોગવવા પડતાં નથી તેવા પ્રકારના કર્મને સ્પષ્ટ, બધ, અને નિષ્કલ એવા નામ આપવામાં આવેલા છે. ચોથું નિકાચિત નામનું છે તેનો અવશ્ય તેના રૂળ વિપાક આપ્યા સીવાય આત્મપ્રદેશથી છુટી શકતું નથી. તેના શુભાશુભ વિપાક અવશ્ય જીવને ભોગવવાજ પડે છે. જે અનુભવે કરીને કર્મવેદ્ય યાને ભોગવવું પડે તેને શાસ્ત્રકાર ઊદ્ય કહે છે. જે કર્મ ઊદ્ય આવ્યાં નથી, જેને હજી અનુક્રમથી ઊદ્ય આવવાને કેટલોક કાલ લાગે તેમ છે, તેમની ઊદીરણા કરી ઊદ્યમાં આણવા તેને ઊદીરણા કહે છે.

સત્તા—કર્મબંધાદિકે બંધ ઉદ્ય, ઉદીરણા, સંક્રમણાદિકે કરીને આત્મા સંઘાતે કર્મ લાઘ્યાં, ઉપન્યાં, ઉપાજ્યાં. એવાં કર્મની જે સ્થિતિ (અવસ્થાન રહેવું) તેને સત્તા કહે છે.

આ આઠ કર્મની એકસાનેઅઠાવન ઉત્તર પ્રકૃતિમાંથી

સુડતાલીશ પ્રકૃતિ ધ્રુવબંધિ છે. એ કર્મપ્રકૃતિઓ એવા સ્વરૂપની છે કે જે જે ગુણુઠાણા લગી જેનો બંધ કહ્યો છે, તે ગુણુસ્થાનકથી ઉપલા ગુણુસ્થાનકે ચઢતા સુધી તે અવસ્ય બંધાયજા કરે છે. તાંતેર ૭૩ પ્રકૃતિ અધ્રુવબંધિ છે. એનું સ્વરૂપ એવું છે કે કર્મબંધના હેતુનો સંભવ છે, પણ કર્મ બંધાયે ખરૂં અથવા ન પણ બંધાય જે પ્રમાણે ધ્રુવબંધ અને અધ્રુવબંધ છે, તેજ પ્રમાણે કેટલીક પ્રકૃતિ ધ્રુવોદયી છે અને કેટલીક પ્રકૃતિ ધ્રુવોદયી (અધ્રુવોદયી) નથી. એટલે જેનો નિરંતર સદાય ઉદય હોયજ તે ધ્રુવોદયી કહેવાય છે. અને જેનો ઉદય વિચ્છેદ બાય અને તેવા પ્રકારના પુદ્ગલ પામીને ફરી ઉદય થાય તે અધ્રુવોદયી કહેવાય છે. તેમજ એજ કર્મો કેટલાકજીવ આશ્રિત ધ્રુવસત્તાવાળા છે, જેમકે અનાદિમિથ્યાત્વી જીવને કેટલીક કર્મપ્રકૃતિ ધ્રુવસત્તાવાળી છે. કર્મો કોઇવાર સત્તામાં હોય અને કોઇ વાર ન હોય તે અધ્રુવસત્તાવાળા કહેવાય છે. જે જે પ્રકૃતિ પોતપોતાના વિષયને હણે તે સર્વંધાતી અને કાંઇક હણે તે દેશધાતી કહેવાય છે; તેમજ જે જ્ઞાનાદિક ગુણને કાંઇ ન હણે તે અધાતી કહેવાય છે. જે કર્મપ્રકૃતિના વિપાક શુભ છે એટલે સુખ આપનાર છે તે પુણ્યપ્રકૃતિ કહેવાય છે, અને જે કટુક વિપાક એટલે દુઃખ આપનાર છે તે પાપપ્રકૃતિ કહેવાય છે. જે કર્મ પ્રકૃતિ અનેરી બીજી બીજી પ્રકૃતિનો બંધ અથવા ઉદય નિવારીને પોતાનો બંધ તથા ઉદય દેખાડે તે પરાવર્તિની અને જે પરનો ઉદય વાર્યા વિનાજ પોતાનો બંધ ઉદય દેખાડે તે અપરાવર્તિની પ્રકૃતિ કહેવાય છે. આ કર્મ પ્રકૃતિમાંથી કેટલીક પ્રકૃતિ ક્ષેત્રવિપાકી છે, એટલે આગામિજે જતાં વિચાલે વિગ્રહગતિ વર્તતાં પોતાનો વિપાક દેખાડે છે એટલે ઉદય આવે છે તેથી તેને ક્ષેત્રવિપાકી કહે છે. જેમકે ચર આનુપૂર્વી કેટલી જીવ વિપાકી છે જે જીવને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિક આત્મગુણને વિષે તથા ઇન્દ્રિય ઉચ્છવાસાદિકને વિષે પોતાનો કરેલો અનુગ્રહ ઉપધાત દેખાડે છે તે માટે તેને જીવવિપાકી કહે છે. જે કે સર્વ

કર્મ પ્રકૃતિ પોતાના વિપાક જીવને દેખાડે જ છે, તો પણ ક્ષેત્રાદિકના પ્રાધાન્યપણના કારણથી તેની વિવિક્ષા જુદી જુદી રીતે કરેલી છે. ચાર પ્રકારના આયુષ્યને ભવવિપાકી પ્રકૃતિ એવું નામ આપવામાં આવેલું છે. કેમકે આ ભવમાં પરિણામ વિશેષે ભવાન્તરનું જે ગતિના લાયક આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તે ભવાંતરમાં તે ગતિમાંજ ઉદય આવે તેથી તેને ભવ વિપાક પ્રકૃતિ કહે છે. કેટલીક પ્રકૃતિ શરીરના પુદ્ગલનેજ અનુગ્રહ ઉપધાત કરે છે, તે માટે તેને પુદ્ગલ વિપાકી એવું નામ આપવામાં આવેલું છે.

આ કર્મ બંધનના અધિકારીઓ સર્વે એક સરખા નથી. તેમાં પણ કંઈક ફરક છે. કોઈક કોઈ કર્મ પ્રકૃતિનો બંધ કરે અને કોઈક ન પણ કરે. કોઈ કર્મ તતકાળ ઉદયમાં આવે અને કોઈ કાલાન્તરે આવે. જેનો જેવો અબાધાકાળ હોય તે કાલ પુરો થતાંજ ઉદયમાં આવે છે.

જગતમાં જીવો જે સુખ દુઃખ ભોગવે છે, તે સર્વ પોતપોતાના શુભાશુભ કર્મના ઉદયનુંજ પરિણામ છે. આ કર્મબંધનના નિમિત્ત કારણો જેવા જેવા પ્રકારના હોય છે, તેવા તેવા પ્રકારના કર્મ બંધાય છે. જેમકે નિમિત્ત કારણ ખરાબ ચાને અશુભ હોય છે, તો તેથી અશુભ કર્મનો બંધ પડે છે અને તેનો વિપાક પણ અશુભ દુઃખ પણે ઉદય આવી ભોગવવો પડે છે. પાપના કારણો જગતમાં વિવિધ પ્રકારથી ઘણાં છે, તો પણ તે તમામનો સમાવેશ મુખ્યત્વે અઠાર પ્રકારના પાપ સ્થાનકોમાં થાય છે.

૧ જીવહિંસા-પ્રાણીવધ. ૨ અસત્ય બોલવું. ૩ ચોરી કરવી, કોઈની પણ મીલકત તેના આખ્યા સીવાય લેવી, ૪ મૈથુન સેવવું. ૫ પરિશ્રદરાખવો. ૬ ક્રોધ કરવો, ૭ માન કરવું ૮ માયા કપટ કરવું, ૯ લોભ કરવો, ૧૦ રાગ કરવો, ૧૧ દ્વેશ કરવો, ૧૨ કલહ કરવો, ૧૩ પરના ઉપર ખોટા કલંક ચઢાવવા, ૧૪ ચાડી ચુગલી કરવી, ૧૫ અનુકૂલ ભોગોપભોગ વૈભવાદિકથી મનમાં રાજ થવું, પ્રતિકુળ સંજોગોમાં દીલગીર થવું ૧૬ પરના અવજીવાદ બોલવા,

૧૭ કપટ યુક્ત જીહ્વ બોલવું, અને ૧૮ મિથ્યાત્વ સેવવું. મુખ્યત્વે આ અઠાર કારણના સેવનથી અશુભ કર્મનો બંધ થાય છે. જેના વિપાક જીદી જીદી રીતે ખ્યાશી પ્રકારથી અશુભ રીતે દુઃખરૂપે ભોગવવા પડે છે.

એજ નિયમાનુસાર પુણ્યબંધના નિમિત્ત કારણોના સેવનથી જીવ શુભ કર્મનો બંધ કરે છે. પુણ્યબંધના કારણો જે કે વિવિધ પ્રકારનાં છે, તોપણ મુખ્યતાએ નવ કારણોએ પુણ્ય બંધાય છે.

પંચમહાવ્રતધારી, કંચનકામિનીના ત્યાગી, ગીતાર્થજ્ઞાની, તપશી ઈત્યાદિ મુનિના આચારનું પાલન કરનાર એવા મુનિઓને ૧ અન્ન આપવાથી, ૨ ક્ષાસુક પાણી આપવાથી, ૩ વસ્ત્ર આપવાથી, ૪ વસ્તી એટલે ઉતરવાને જગ્યા આપવાથી, ૫ પાટપાટલા પ્રમુખ ચારિત્ર પાલનના આધારભૂત ઉપકરણો આપવાથી, ૬ તેમને બહુ માનપુર્વક વંદન કરવાથી, ૭ તેમની સ્તુતિ કરવાથી એટલે ગુણાનું વાદ કરવાથી, ૮ વૈચ્યાવચ્ય કરવાથી, અને ૯ સારા વિચારો કરવાથી પુણ્ય બંધાય છે.

આ નવ કારણોથી જીવ શુભકર્મ બાંધે છે, જેના ક્ષણવિપાક જીદી જીદી ખેંતાલીશ રીતે ઉદયમાં આવી જીવને તેના ઉત્તમ ક્ષણ ચખાડે છે, મતલબ સુખ આપનારા થાય છે.

આ કર્મબંધનના કારણોના સેવન વખતે જીવ સ્વતંત્ર છે. ઉપર જણાવી ગયા પ્રમાણે પશ્ચાતાપ, નિંદા, ગૃહા, કે પ્રાયશ્ચિત અને નિર્જરાદિના કારણોથી જે કર્મ નિર્જરી ગયા નથી એટલે આત્મપ્રદેશથી જે કર્મપુદ્ગલો છુટા પડી ગયાં નથી, તેવા પ્રકારના બીજા કર્મ અને નિકાચીત કર્મના ક્ષણ વિપાક તે કર્મ ઉદયમાં આવી જીવને બંધાવે છે. કર્મ ભોગવવામાં જીવ પરતંત્ર છે, તે ભોગવ્યા શીવાય તેનો કદી છુટકોજ નથી. તેથી જીવોએ અશુભ કર્મના નિમિત્ત કારણો જે અશુભ છે, તેના સેવન વખતે બહુ સાવધાની રાખવાની છે. જે જાણતાં કે અજાણતાં એક વખત કર્મ બંધ પડી ગયો, તો પછી જીવ તેના સપાટામાં પરતંત્ર છે, તેની

પોતાની સત્તા કંઈ કામની નથી. અશુભ કર્મબંધનના અશુભ વિપાક ઉદયમાં અવી જીવને પોતાના કટુક વિપાકના ક્ષણ અખાડે એટલે તેને દુઃખ આપે તે વખતે સંતાપ કરવાથી કાંઈજ ફાયદો નથી. ઉલટ નવીન કર્મ બંધાઈ જીવ પરતંત્રજ રહ્યા કરે છે.

સમય સમય જીવ જીના કર્મ લોગવી ખમાવી દે, અને નવીન કર્મ બંધ કરતો રહે તો જીવની મુક્તિ કોઈ પણ કાલે થાય નહિ; પરંતુ તેમ નથી. કર્મથી મુક્ત થવાના પણ ઉપાય છે. કર્મથી મુક્ત થવાના જે ઉપાય જ્ઞાનીઓએ જોયા છે, અને અમલમાં મુક્યા છે, તે જાણવાથી તેનો ખુલાસો આપોઆપ થઈ જાય છે.

જેમ જેમ જીવ અજ્ઞાન અને દુર્ગુણોને છોડી જ્ઞાનાભ્યાસ પૂર્વક સદ્ગુણોમાં આગળ વધતો જાય છે, તેમ તેમ કર્મ બંધનના કારણોને તે અટકાવતો જાય છે. જીવ કેવી રીતે ગુણોમાં આગળ વધતો વધતો છેવટ મુક્તિને પ્રાપ્ત કરે છે, તે સમંધે ચૌદ પ્રકારના ગુણસ્થાન તથા અગીયાર પ્રકારની ગુણશ્રેણી ખતાવેલી છે; તેના ઉત્તરોત્તર આદર પૂર્વક સેવનથી કર્મ બંધનના કારણોને જીવ અટકાવતો જાય છે, અને આત્માના સ્વભાવિક ગુણોને પ્રગટ કરતો જાય છે.

નવીન કર્મબંધ રોકવાના સંબંધમાં સંવરનામનું તત્ત્વ છે. તેના સત્તાવન ભેદ છે. તેનું સ્વરૂપ સમજી તેનો આદર કરવાથી નવીન કર્મોશ્રવનો રોધ થાય છે.

જીના પુરાણા કર્મ ખપાવવાને નિર્જરા નામનું તત્ત્વ છે. તેના મુખ્ય બાર ભેદ છે. તેનું સ્વરૂપ સમજી યથાશક્તિ આસક્તિ રહિત તેનું સેવન કરવાથી જીના કર્મ આત્મ પ્રદેશથી નિર્જરી જાય છે. જેથી તે કર્મના ક્ષણવિપાક લોગવવાથી જીવ ખચી જાય છે.

ઉપર જણાવેલા કર્મો અનાદિકાળથી જીવને લાગેલા છે, જે પ્રવાહરૂપે જીવની સાથે રહે છે, અને જીવના ઉપર પોતાની સત્તા ચલાવે છે. જીવ પણ તેની સત્તાના દાબમાં પોતાનું યથાર્થ સ્વરૂપ ભુલી જાય છે, અને અજ્ઞાનવશે નાટકના પાત્રની પેઠે જીદા જીદા વેશ ભજવે છે.

જ્યારે ભવી જીવનો મુક્તિ જવાને અપાર્થપુદ્ગલપરા-
વર્તનકાલ બાકી રહે છે, ત્યારે તેને ભેદજ્ઞાન કરાવનાર અમૂલ્ય
સમકિત ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ સમકિત પ્રાપ્ત થયા પછી
જીવને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું જાય છે, અને વીરતી ગુણમાં
વધતો જાય છે, તેમ તેમ તેના ઉપરની કર્મસત્તા ઘટતી જાય છે,
અને જીવ સત્તા વધતી જાય છે. તેની જ્ઞાનદશા તીવ્ર થાય છે,
અને પોતાના સ્વરૂપને વિશેષ પ્રકારે ઓળખતો જાય છે. જેમ
જેમ તે પોતાના સ્વરૂપને ઓળખતો જાય છે તેમ તેમ અંતરંગ
કર્મસત્તાનું જે સામ્રાજ્ય વ્યાપ્તું હતું તે સત્તાને તોડવાને તે
સમ્યક્ રીતે પુરૂષાર્થ ફેરવતો જાય છે; અને પરિણામે ચાર
પ્રકારના ઘાતિ કર્મનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાનાદિ આત્મલક્ષ્મી પ્રાપ્ત
કરે છે. તે પછી તે ચાર ભવોપગ્રાહી કર્મનો નાશ કરી અંતે
સર્વથા કર્મથી મુકાઈ અનંત, શાશ્વતા, સુખમયી સિદ્ધસ્થાનને
પ્રાપ્ત કરે છે.

આ શુભાશુભકર્મસત્તાનો અનુભવ લગવંત મહાવીરના
જીવે નયસારના પેહલા ભવથી તે છેવટના આ સત્તાવીશમા ભવના
અંત સુધી કેવી રીતે કરેલો છે, તે આ ચરિત્રના અભ્યાસથી આપ
જીને જણાઈ આવશે.

આ કર્મના નિયમમાં કોઈ પણ જીવનો પક્ષપાત નથી.
સર્વને એક સરખા લાગુ છે. આ કર્મસત્તામાંથી છોડાવવાને કોઈ
પણ સમર્થ નથી, પણ જીવ પોતેજ તથાપ્રકારના શુભ ઉદ્યોગ
અને સમ્યક્ ચારિત્રના સેવનથીજ પોતાની ઉન્નતિ કરવાને શક્તિ-
વાન બને છે, એમ પણ લગવંતના ચરિત્ર અને તેમના ઉપદેશથી
જણાઈ આવે છે.

લગવંતના જીવને આ છેવટના ભવમાં શરૂવાતમાંજ કર્મ-
સત્તાએ પોતાનો અમલ બતાવ્યો; દેવાનંદાના ગર્ભમાં પ્રભુને
ખ્યાશી દિવસ રહેવું પડ્યું; આ ઉપરથી કર્મસત્તાની, જીવ પરાધિન
છે એમ ખાત્રી થાય છે.

જીવ કર્મનો કર્તા છે અને તેજ તેનો ભોક્તા છે. કર્મસત્તા-માંથી છોડાવવાને કોઈ સમર્થ નથી, તે તો જીવ પોતે જ સમ્યક્ પ્રયત્ન આદરે તોજ નિકાચિત કર્મ શીવાયનાં કર્મની સત્તામાંથી છુટી શકે. કેટલાકની એવી માન્યતા છે કે દશ્વર પાપનો માફી આપે છે, અને ગુરૂઓ પાપની માફી અપાવે છે, એ માન્યતા જૈનદર્શનકારોને માન્ય નથી. જેઓ સામાન્ય રીતે દેવો તરીકે ગણાય છે, તે પૂજ્ય છે, પણ તેઓ કર્મના સપાટામાંથી છુટી શક્યા નથી.

ઐતીહાસીક બનાવો અને શાસ્ત્રોના ફરમાનોનો આપણે વિચાર ન કરીએ તો પણ આ કાલમાં જગતમાં જે બનાવો બનતા રહે છે, તેનો જો આપણે વિચાર કરીશું તો આપણી ખાત્રી થશે કે કર્મ સત્તા આગળ જીવ પરતંત્ર છે. તેના આગળ મોટા રાજા મહારાજાની સત્તાનો કંઈ પણ ઉપયોગ થતો નથી.

ઇંગ્લાંડના ગાદિપતિ રાણી વીક્ટોરીયાની પશ્ચાત્ તેમના પુત્ર ઍડવર્ડ ધી સેવન્થ ગાદિઉપર આવ્યા. તેમના રાજ્યારોહણની ક્રીયા ઘણા મોટા દબદબા ભરેલી રીતે કરવાની ગોઠવણ થઈ હતી. તે પ્રસંગે હિંદુસ્થાનમાંથી પણ કેટલાક રાજાઓને ખાસ ત્યાં બોલાવવામાં આવ્યા હતા. તલ રાજધાનીના શહેર લંડનમાંજ એ ક્રીયા થવાની હતી, તેના માટે રાજ્યને લાયકની તથા શહેન-શાહતને લાયકની તૈયારીઓ થઈ ગઈ હતી. આ માનુષીતૈયારીની કર્મ રાજાને અદેખાઈ આવી અને જગતમાં રાજ્યસત્તા કરતાં પણ સર્વોપરી સત્તા બીજા કોઈની છે એમ જણાવવાને જાણે જે દિવસે રાજ્યારોહણની ક્રીયા થવાની હતી તેજ દિવસે ખુદ મહારાજા ઍડવર્ડના પેટમાં જીવલેણ દરદ ઉત્પન્ન થયું. રાજાની ઇચ્છા નહિ છતાં નિપુણ ઢાકતરોનો અભિપ્રાય થયો કે જો આજને આજ ને વળી જેમ અને તેમ જલદી પેટ ઉપર ઓપરેશન કરવામાં ન આવે તો પરિણામ લયંકર છે. આ અભિપ્રાયને વજન અપાયું. રાજ્યારોહણની ક્રીયાને બદલે ઓપરેશનની ક્રીયા થઈ. આ ખુદ રાજાના અશુભ કર્મનો ઉદય નહિ તો બીજું શું ?

મહારાણી વીકટોરીયાની મોટી દીકરી જરમનીના પ્રિન્સ સાથે પરણાવેલી હતી, જે પોતાની છેલી અવસ્થામાં જરમન ગાદિપતી થયા હતા. તેઓ છેલ્લા જરમન કૈસરના પિતા થતા હતા. તેઓ રાજ્યગાદિએ આન્યા પછી, ગળામાં એવું દરદ થયું હતું કે ગળા વાટે ખોરાક કે પાણી ઊતરતું ન હતું. દાકતરો રૂપાની નળી બનાવી ગળાની બાજુમાં ઓપરેશન કરી જીવન ટકાવી રાખવા પ્રવાહી ખોરાક તે દ્વારાએ મુકતા. આખરે તેજ દરદથી તેમની જીંદગીનો અંત આવ્યો.

જરમનીના છેલ્લા કૈસરની જાહોજલાલી છેવટની જરમન લઢાઈ પહેલાં આપણા જાણવામાં છે. કૈસરને પોતાના બળનો મદ થયો અને પોતાના બળથી દેવોને પણ અમે જીતીશું એવા ગર્વિત વચ્ચનો તે બોલ્યા હતા. કર્મ રાજથી તે સહન થઈ શક્યું નહિ. આજે કૈસરની અને તેની રાણીની શું સ્થિતિ છે તેનો આપણને અનુભવ છે.

રૂશીઆના છેલા ગાદિપતિ નીકોલશના દેખતાં તેની રાણી અને પુત્રનો શીરછેદ ત્યાંની તોફાની પ્રજાએ કર્યો, અને છેવટ તેમનો પણ શીરછેદ કરવામાં આવ્યો. બેલજીયમના રાજા રાણી રખડતા અને ઘરખાર વિનાનાં થઈ ગયા. આ બધા બનાવો શું દેખાડે છે ? આ રાજાઓના રાજ્યમાં તેઓના ધર્મના મંદિરોમાં હમેશાં પ્રાર્થનાઓ થતી અને રાજ્ય તરફથી હજારો બલકે લાખો રૂપીઆનો ખર્ચ તે નિમિત્તે થતો; છતાં તેમની માન્યતા મુજબ તેઓના ઇશ્વરે તેમનો કંઈ બચાવ કર્યો નહિ. આ શીવાય તો જગતમાં નિરંતર બનેલા અવનવા દુઃખદાયી બનાવોનો જો ઇતિહાસ આપવામાં આવે તો એક બીજો અન્યજ થાય. વર્તમાનમાં થોડા વર્ષમાં ઇંડરના રાજા પ્રતાપસિંહ, તથા કોલ્હાપુરના રાજાના હાર્ટ ડીસીઝથી એકાએક થયેલાં મૃત્યુ શું સૂચવે છે ? મોરબી નરેશ સર વાઘજીને પશ્ચાદાતના (અર્ધોગવાયુ) થયેલા જીવલેણ દરદથી બંધાવવાને તેમની રાજ્યસત્તા કંઈ કામ લાગી નહિ. અકલકોટના રાજા

મુંબાઈમાં સારા દાકતરની દવા કરાવવા આગ્યા; દાકતરે શરીર તપાસી દવા લખી આપી, કેંપ જેવી યુરોપીયન દવા વેચનાર કંપનીની દુકાનેથી દવા લીધી, દવા આપનારાએ ભુલ કરીને જે દવા આપવાની હતી તેના બદલામાં ઝેરી દવા નાખી દીધી. જેના લીધે દવા લીધા પછી અમુક મિનિટની અંદર રાજા મૃત્યુવશ થયા. આ દાખલાઓમાં તેમની રાજ્યસત્તા તેમને કંઈ રાહત આપી શકી નહીં. કર્મસત્તાની પ્રતીતી માટે આથી વધુ દાખલાની શુ જરૂર છે ? મોટા મીલ માલીકો અને શ્રીમંતો જેમના ઘેર શ્રીમંતાઈનો પાર નહિ તેવાઓ આપઘાત કરીને મરી ગયાના બનાવો બને છે. ખુદ કેટલાક ધર્મના આચાર્યો પણ જીવલેણ દરદ અને દુઃખોથી પોતાનો બચાવ કરી શક્યા નથી. એટલે કર્મસત્તા આગળ તેઓના ઇશ્વરની મહેરબાની પણ તેમને મદદગાર થઈ શકી નથી.

ભગવંત મહાવીર દેવ તો કર્મના અચલ સિદ્ધાંતોને માનનાર છે. તેઓએ પોતાના જીવનમાં કર્મોની સત્તાનો નાશ કરવાને ઘોર પરિસહો સહન કર્યા હતા. જુના કર્મો ખપાવવાની સાથે નવીન કર્મ બંધન ન થાય તે તરફ જ જાગૃતિ રાખી, પોતાના આત્માને નિર્મળ બનાવી કેવળજ્ઞાનાદિ આત્મિકવૃક્ષની પ્રાપ્ત કરી હતી; એટલે કર્મોની સત્તાનો નાશ કરી, જીવની સંપૂર્ણ સ્વસત્તા પ્રગટ કરી હતી.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

ગર્ભ પાલન અને દીક્ષાનો સંકલ્પ.

આ સોવદી તેરશ (ગુજરાતી ભાદરવા વદી) ના રાત્રે ત્રિશલા રાણીના ગર્ભમાં પ્રભુ આવ્યા તે રાત્રીએ તેમણે ચૌદમહા સ્વપ્નો જોયાં હતા.

૧ કેશરીસિંહ, ૨ હસ્તિ, ૩ વૃષભ ૪ લક્ષ્મી દેવી, ૫ યે પુષ્પની માળા, ૬ ચંદ્ર ૭ સુર્ય ૮ દ્વન્ન ૯ કલશ. ૧૦ પદ્મ સરોવર, ૧૧ ક્ષીર સમુદ્ર, ૧૨ દેવ વિમાન, ૧૩ રત્નનો ઢગલો, ૧૪ નિર્ધુમ અગ્નિ શિખા. આ સ્વપ્નો જોયાથી તેમને ઘણો હર્ષ થયો, શરીર રોમાચિંત થયું, અને વિચાર કરવા લાગ્યાં કે ખરેખર આ સ્વપ્ન શુભ સૂચન રૂપ છે.

મહાન્ પુણ્યશાલી તીર્થંકરો જે રાત્રિએ માતાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે રાત્રિએ તેમની માતાઓ ઉપર જણાવેલાં સ્વપ્ન જુએ છે. ત્રિશલાદેવી સ્વપ્ન જોયા પછી આ શુભ સમાચાર પોતાના પતિને નિવેદન કરવા સાફ સિદ્ધાર્થરાજના શયનગૃહમાં ગયાં, અને કામલ સ્વરે તેમને જગાડી, તેમની આજ્ઞા મેળવી સ્વપ્નની સવિસ્તર હકીકત નિવેદન કરી; અને પુછ્યું કે હે સ્વામી ! આજે મહા સ્વપ્નો મેં જોયાં છે, તેથી મહામંગલકારી એવું શું ક્ષણ થશે ?

રાજપણ્ય તે સ્વપ્ન વૃતાંત સાંભળી હર્ષિત થયા, સ્વપ્નના

સ્વરૂપનો વિચાર કરી રાણીને જણાવ્યું, કે હે દેવાનું પ્રિયે ! આ ઉદાર, કલ્યાણકારી, નિરૂપદ્રવ સ્વપ્ન જોયાં છે તે ઉપરથી એમ સમજાય છે કે આપણને મણિ, માણિક્ય, સુવર્ણ, લોચ્ચ પદાર્થ, સંતાન, રાજ્ય વિગેરે ઉત્તમ ઉત્તમ વસ્તુઓનો લાભ ઘશે. ગર્ભકાલ પુરો થયાથી યોગ્ય સમયે ઉત્તમ, સ્વરૂપવાન, કુલને દીપક સમાન, મુકટસમાન, લોકને વિષે તિલક સમાન, યશકીર્તિ વાલો, કુલને વિષે દીનકર સમાન, પૃથ્વીની પેઠે કુલને આધાર ભૂત, કુલના યશને વધારનાર પરાક્રમવાન એવા પુત્રનો લાભ થશે.

આ સાંભળી ત્રિશણાદેવી વિશેષ હર્ષવંત થઈ, રાજાની અનુજ્ઞા મેળવી સ્વશૈયા ગૃહમાં ગયાં. ત્યાં બાકીની રાત અરાખ સ્વપ્નથી સારા સ્વપ્નનું રૂળ નાશ ન પામે, તે સારૂ મંગલકારી ધર્મ સંબંધી વિચારણા તથા કથામાં નિર્ગમન કરી.

સ્વપ્ન એ લાવી બનનાર શુભ વા અશુભ લાભનું પ્રાપ્તિ સૂચક છે, તેથી કેને ક્યારે કેવા પ્રકારના ઇષ્ટાનિષ્ટના સંયોગ પ્રાપ્ત થશે એ સંબંધે તે વિષયના શાસ્ત્રમાં બારીક બારીક વિવેચન કરવામાં આવેલ છે. એ વિષયના જાણકાર પુર્વકાલમાં વિશેષ હોવા જોઈએ એમ ભગવંતના ચરિત્રને દર્શાવનાર આધારભૂત શ્રી કલ્પસૂત્ર ગ્રંથ અને તેના ઉપર સુખ્યોધિકા નામની ટીકા ઉપરથી જણાઈ આવે છે. વર્તમાનમાં આવા એક મહત્ત્વના વિષય તરફ ઉપેક્ષા થએલી જણાય છે. કલ્પસૂત્ર અને તેના ઉપર થએલી જુદી જુદી ટીકાઓમાં ત્રિશણાદેવીના ગર્ભમાં પ્રભુ આવ્યા પછી, તેમના માતા પિતાએ કરેલો મહોત્સવ, ગર્ભપાલન, અને તેમની દીન થયાંનું જે વર્ણન આપેલું છે, તે ગૃહસંસારપાલનના અંગે જાણવું જરૂરનું છે. વર્તમાન ચરિત્ર લેખકોની શૈલીએ તેને વિશેષ મહત્ત્વ આપવામાં ન આવે તો પણ તેમાંના કેટલોક ભાગ અને બનાવો શિક્ષણીય અને અનુકરણીય હોવાથી તે વિષયના અંગે ઘટતું વિવેચન કરવું એ વાસ્તવિક છે.

પ્રથમ સ્વપ્નના અંગે વિચાર કરીએ. સિદ્ધાર્થરાજાએ આ

ચૌદ મહા સ્વપ્નનું ફલ રાણીને જણાવ્યું. તો પણ યથાર્થ નિશ્ચય કરવાના હેતુથી પ્રભાતકાળ પછી પોતાના નગરમાં એ સ્થિતિમાં જે કુશળ વિદ્વાનો હતા, તેમને રાજપ્રભામાં આવવા નિમંત્રણ કર્યું.

સઘળા સ્વપ્નપઠકોએ રાજમહેલ નજીક ભેગા થઈ વિચાર કર્યો કે, આપણે આપણામાંથી એક મનુષ્ય નીમી રાજ પાસે જવું. તેમ કરવામાં નહીં આવે અને આપણે સઘળા જુદા જુદા જવાબ દેઈશું તો તેમાં આપણું મહત્ત્વ રહેશે નહીં. કારણ જ્યાં સઘળા માણસો ઉપરી થઈને બેસે, તથા જ્યાં સઘળાઓ પોતાને પંડિત માનનારા હોય તથા જ્યાં સઘળાઓ પોતાને મોટાઈ મલવાની ઇચ્છા કરે તે ટોળું અંતે નાશ પામે છે. આના ઉપર ટીકાકારે એક બોધદાયક દષ્ટાંત આપેલું છે.

કોઈ સ્થળે પાંચસો સુભટો રહેતા હતા, તેઓ નોકરી મેળવવાની ઇચ્છાથી એક રાજ્યમાં ગયા. તેઓ સઘળા શુઃવીર યોદ્ધાઓ હતા, પણ તેમનામાં સંપ ન હતો. દરેક પોત પોતાને ડાહ્યા માનનારા હતા એક બીજાનું તેજ સહન કરી શકતા નહીં, તેમ કોઈ કોઈના તરફ માનની દૃષ્ટિથી જોતા નહી. તેઓ રાજાને મળ્યા અને નોકરી માટે વિનંતિ કરી. રાજાએ તેમને ઉતરવા માટે મુકામ આપ્યો. નોકરીના માટે તેઓ લાયક છે કે નહી, તેની પરીક્ષા કરવા સાડ તેમના મુકામ ઉપર તેઓને સુવા સાડ એક શૈયા મોકલી. તેઓ સઘળા અહંકારી હોવાથી આપસ આપસમાં નાના મોટાનો વ્યવહાર રાખતા ન હતા સઘળા સમાન હક ધરાવનારા હોવાથી આવેલી શૈયામાં કોણે સુવું તેનો નિર્ણય કરી શક્યા નહીં; એ શૈયામાં સુવાનો સઘળાનો સમાન હક છે, અને શૈયા એક છે તેથી માંહેમાંહે વિવાદ અને કલેશ કરી અંતે એવા નિર્ણય પર આવ્યા કે તે શૈયા ઉપર કોઈએ પણ સુવું નહી. શૈયાને વચમાં રાખવી અને તેના તરફ દરેકે પોતાના પગ રાખીને સુવું; અને તે પ્રમાણે કર્યું.

રાજાએ પોતાના માણસો દ્વારા તે વૃત્તાંત જાણી વીચાર કર્યો

કે, આવા સંપ વિનના અહંકારી માણસો યુદ્ધાદિક પ્રસંગે કોઈનો હુકમ માને નહિ, કોઈની આજ્ઞાને તાબે થાય નહી, અને સ્વચ્છંદાચરણે ચાલે, માટે એવા માણસો નોકરીના માટે લાયક નથી. તેથી તેઓને ધીક્કારીને કાઢી મુક્યા.

ખરેખર આ દષ્ટાંત ઘણું બોધદાયી છે, દરેક કુટુંબ, ન્યાત, સમુદાય, ગામ, જિલ્લા કે આખા દેશને વિચારણીય છે. કોઈ પણ કાર્ય કરવાના પ્રસંગે તેઓ જો આ પાંચસે સુભટોની પેઠે વર્તે તો તેઓ કદી પણ તે કાર્ય કરી શકે નહી. વર્તમાનમાં પ્રાચે હિંદમાં દરેક કુટુંબ, ન્યાત, સંઘ, ગામાદિ દરેકમાં પાંચસે સુભટોના જેવી સ્થીતિ માલમ પડે છે. તેઓએ સ્વમ્પાઠકોની ચતુરઘનું અનુકરણ કરવા જેવું છે. સ્વમ્પાઠકો એક સંપી થઈ સિદ્ધાર્થ રાજની પાસે પોતાનામાંથી વાત કોણે કરવી તેનો નિર્ણય કરી, તેને અગ્રેસર ઠરાવી રાજસભામાં ગયા. રાજને બે હાથ જોડી આશીષ આપી. તેમના ગુણોની સ્તુતિ કરી. સિદ્ધાર્થ રાજએ પણ તેમને માન આપી તેમના માટે નિયત કરેલા આસને બેસવા સંજ્ઞા કરી.

તે વખતે રાજસભામાં પઠદાની અંદર ત્રિશલા રાણીને બેસવાને માટે ઘટીત વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલી હતી, ત્યાં તેઓ પણ પધારેલાં હતાં.

રાજએ સ્વમ્પાઠકોને સ્વમ્પ વૃત્તાંત જણાવી તેથી શું કળ થયે ? તે પુછ્યું. સ્વમ્પાઠકોએ અંદર અંદર વિચાર કર્યો, અને તેમણે નિયત કરેલ અગ્રેસરે સ્વમ્પશાસ્ત્રાધારે જણાવ્યું કે:—

નવ કારણથી પ્રાણીઓને સ્વમ્પ આવે છે.

૧ અનુભવથી. ૨ સાંભળવાથી. ૩ દેખવાથી. ૪ પ્રકૃતિનાવિકારથી. ૫ સ્વાભાવિક રીતે. ૬ ચિંતની પરંપગથી. ૭ દેવતાદિકના ઉપદેશથી. ૮ ધર્મ કાર્યના પ્રભાવથી અને ૯ પાપના ઉદ્વેગથી.

આ નવ કારણ પૈકી પ્રથમના છ કારણથી શુભ વા અશુભ જે સ્વમ્પ આવ્યું હોય તે નિર્થક જાય છે, અને છેવટના ત્રણ

પ્રકારોથી હીઠેલ સ્વપ્ન સાર્થક થાય છે. રાત્રિના ચારે પહોરમાં હીઠેલું સ્વપ્ન અનુક્રમે ખાર, છ, ત્રણ તથા એક માસે ફલદાયક થાય છે. રાત્રિની છેલ્લી બે ઘડીએ જોએલ સ્વપ્ન દશ દિવસોમાં ફળ પ્રદ થાય છે. તથા સુર્યોદય વખતે જોએલ સ્વપ્ન તુરત ફળે છે. આધિ, વ્યાધિ તથા મલ મૂત્રાદિકની પીડાથી ઉપ્પન્ન થએલું સ્વપ્ન નિરર્થક જાય છે. ધર્મમાં રક્ત, સમ ધાતુવાલો, સ્થીર ચિત્તવાલો, જિતેન્દ્રિય તથા દયાળુ માણસ પ્રાયે કરીને સ્વપ્નના ફળને મેળવે છે.

અરિહંતની માતા અથવા ચક્રવર્તિની માતા ચૌદ સ્વપ્ન જુએ છે વાસુદેવની માતા વાસુદેવ ગર્ભમાં આવે ત્યારે તેઓમાંથી સાત સ્વપ્ન જુએ છે. બલદેવની માતા ચાર અને મંડલીકની માતાઓ ચૌદ પૈકી એક સ્વપ્નને જુએ છે. તેથી ત્રિશલાદેવીએ જોએલા ઉત્તમ ચૌદ સ્વપ્ન એ મહા સ્વપ્ન છે, ને તેનું ફલ પણ મહાન છે. હે મહારાજ ! આપના કુલમાં ધ્વજ સમાન, હીપક સમાન, પર્વત સમાન, તિલક સમાન, કીર્તિને કરનાર, ધનને કરનાર, કુલમાં સુર્ય સમાન, કુલના આધાર રૂપ, વિગેરે લક્ષણોયુક્ત પુત્ર થશે. તે ખાલક જ્યારે યૌવનાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરશે, ત્યારે ચક્રવર્તિ થશે અથવા ત્રણ લોકના નાયક એવા ધર્મ ચક્રવર્તિ જિન થશે. જિન-પણાના અંગે તે ચૌદ સ્વપ્નના પૃથક પૃથક ફલ નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે છે.

૧ ચાર હાંતોવાત્રા હાથીને જોવાથી ચાર પ્રકારના ધર્મ ને કહેનાર થશે.

૨ વૃષભને જોવાથી આ ભરત ક્ષેત્રમાં બોધી બીજ વાવશે.

૩ સિંહને જોવાથી કામદેવાદિક રૂપ ઉન્નત હાથીઓથી ભવ્યજનરૂપ વનનો નાશ થાય છે તેનું રક્ષણ કરશે.

૪ લક્ષ્મીને જોવાથી વાર્ષિક દાન દહને તીર્થંકરની લક્ષ્મીને લોગવશે.

૫ માલા જોવાથી ત્રણે ભુવનને મરતકમાં ધરવાને લાયક થશે,

૬ ચંદ્રને જોવાથી ભવ્ય જીવ રૂપી ચંદ્રવિકાસિકમત્ર તેને વિકસ્વરપણું આપશે.

૭ સુર્યને જોવાથી કાંતિથી ભૂષિત થશે.

૮ ધ્વજને જોવાથી ધર્મ રૂપી ધ્વજે કરીને ભૂષિત થશે.

૯ કલશને જોવાથી ધર્મ રૂપી મહેલના શિખર પર તે રહેશે.

૧૦ પદ્મ સરોવર જોવાથી દેવોએ સંચાર કરેલાં સુવર્ણ કમલો પર વિહાર કરશે.

૧૧ સમુદ્રને જોવાથી કેવલજ્ઞાન રૂપી રત્નના સ્થાનક સરખા થશે

૧૨ વિમાન જોવાથી વૈમાનિક દેવાના પૂજનિય થશે.

૧૩ રત્નના રાશિને જોવાથી રત્નના ગઢોએ ભૂષિત થશે

૧૪ ધુંમાડા વિનાના અગ્નિને જોવાથી ભવ્યજન રૂપી સુવર્ણને શુદ્ધ કરનારા થશે. એ ચૌદે સ્વપ્નનાં એકઠા ફલરૂપ ચૌદ રાજ-ત્મક લોકના અગ્રભાગ પર રહેનારા થશે.

ઇત્યાદિ સ્વપ્ન સંબંધી વર્ણન થઇ રહ્યા બાદ સ્વપ્ન પાઠકોને યોગ્ય સત્કાર કરી તેમને વિસર્જન કર્યાં. અને રાજા તથા રાણી પણ પોત પોતાના વાસ ભૂવનમાં ગયા.

ઈંદ્રના આદેશથી તિર્યગ્ લોકોમાં રહેનારા જલક દેવોએ ગામ, નગર, જંગલ, રસ્તાઓ, જલાશયો, આશ્રમો, તીર્થ સ્થાનકો પહાડ, પર્વત, ખગીચા વિગેરે જગ્યાઓએ ઢાટી રહેલાં નિધાન, જેના માલીક નાશ થએલા છે, અને જેના પીત્રાઇ, ગોત્રી વિગેરે કોઈ અસ્તિત્વમાં નથી અને જે નિધાનના માલીક કોઈ પણ નથી, એટલુંજ નહિ પણ એ નિધાનો ભુમિ વિગેરેમાં છે એવી કોઈને પણ માહીતી નથી, તેવા મહાનિધાનો તે ઠેકાણેથી કાઢીને તે દેવોએ ભક્તિભાવથી સિદ્ધાર્થ રાજાના ભંડારમાં લાવી લાવીને નાખ્યાં. એટલુંજ નહિ પણ જ્યારથી ભગવંતને ત્રિશલા દેવીના ગર્ભમાં આજીવામાં આવ્યા છે, ત્યારથી બધી રીતે સિદ્ધાર્થ રાજા વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. તે ઉપરથી રાજા અને રાણીએ એવો નિશ્ચય કર્યો

કે, આ ગર્ભથી જે પુત્રનો જન્મ થશે તેનું ગુણે કરીને નિષ્પન્ન “વર્ધમાન” નામ આપણે રાખવું.

ત્રિશલા દેવી ગર્ભાંત્ર પ્રતિપાલન સારી રીતે કરે છે હરમ્યાન ભગવંતને ગર્ભમાં વિચાર આવ્યો કે મારા હસનચસનથી માતાને કષ્ટ ન થાય તે સારૂ મહારે નિશ્ચલ, નિષ્પાંદ અર્થાત કંઈ પણ હાલ્યા ચાલ્યા વિના રહેવું એવું વિચારી ગર્ભમાં સ્થિર રહેવા લાગ્યા.

શુભ ભાવથી કરેલું કૃત્ય પણ કેટલીક વખત અનિષ્ટ ફલને ઉત્પન્ન કરનારું થાય છે. એમ ભગવંત મહાવીરના ચરિત્રના અંગે આપણને કેટલાક બતાવેના અંગે જાણવાને મલે છે. તે બતાવેમાનો આ પણ એક પ્રસંગ છે. ભગવંત માત્ર ભક્તિભાવથી માતાને કંઈ પણ પ્રકારની પીડા પોતાના નિમીત્તથી ન થાય, એવા વિશુદ્ધ ઉદ્દેશથી સ્થીર રહ્યા ત્યારે મોડના ઉદયથી ત્રિશલા દેવીના મનમાં એવા અશુભ વિચાર ઉત્પન્ન થયા કે મહારો ગર્ભ કોઈ દેવાદિકે હરી લીધો છે અથવા મૃત્યુ પામ્યો છે ? અથવા ગલી ગયો છે ? કે જેથી ગર્ભ પહેલાં કંપાયમાન થતો હતો, અને હવે તો ખીલકુલ કંપતો નથી. આવી માન્યતાથી તેઓને ઘણા કલેશ થવા લાગ્યો; અને ખીન્નચિત્તથી દીવસ ગુબ્બરવા લાગ્યા. મહા ઉત્તમસ્વપ્નના પ્રભાવના લીધે ઉત્તમ પુત્ર રત્નની પ્રાપ્તિ થવાની અભિલાષાના યોગે જે હર્ષમાં તેઓ દિવસ વ્યતિત કરતા હતા, તે પલટાઈ જઈ હર્ષના સ્થાને વિષાદ થવા લાગ્યો. તે પોતાને ભાગ્યહિન માની પોતે પોતાને અશુભ ઓલાંભા દેવા લાગ્યા. હાથી, વૃષભ, આદિક સ્વપ્નથી સૂચિત થએલા ઉત્તમ, પવિત્ર, તથા ત્રણ જગતને પૂજનિક, ત્રણ ભુવનમાં જેની ખરાબરી કોઈનાથી થઈ શકે નહીં એવા અમૂલ્ય, પુત્રરૂપી રત્નવિના મહારે શાની જરૂર છે ? આ સંસારને ધિક્કાર છે, દુઃખથી પ્રાપ્ત થતા એવા વિષય સુખના કલેશોને પણ ધિક્કાર છે. તેમ મધથી લેપાયેલ ખર્જૂની ધારાને ચાટવા સરખા આ સંસારિક ભોગોને પણ ધિક્કાર છે. મહર્ષિઓએ આગમમાં વર્ણન

કરેલું એવું દુષ્કર્મ મેં પુર્વે કરેલું હોવું જોઈએ. પ્રાણીઓને જે દુઃખના પ્રસંગો આવે છે, તે તેઓએ પુર્વ લવમાં જેવા આચર સેવી અશુભ કર્મનો ખંધ કરેલો હોય તેનાજ ફળવિપાક છે. તો શું પુર્વ લવમાં આવા પ્રકારના પાપાચરણ કર્યા હશે ? પશુ પક્ષી અથવા માણસોના બાલકોનો મેં તેમના માતા પિતાથી વિયોગ પડાવ્યો હશે ? તેઓને દુધનો અંતરાય મેં કયો અથવા કરાવ્યો હશે ? અથવા ખચ્યાં સહિત ભૂમિમાં રહેનારા પ્રાણીઓનાં દરેક પ્રાણી આદિકથી પુરાવી તેમને ગુંગલાવી મારી નાંખ્યા હશે ? અથવા પક્ષીઓના માળાઓ જેમાં તેમનાં ઇંડા અથવા નાનાં ખચ્યાં હોય એવાને તોડી નાખી ઉસેટી દેઈ તેમને મરણ પમાડ્યાં હશે ? અથવા શું મેં બાલહત્યા કરી હશે ? અથવા શોકચના બાળકો ઉપર મેં શું દુષ્ટ વિચારો ચિંતવ્યા હશે ? અથવા મહારા જીવે શું કોઈના ગર્ભનું સ્તંભન, નાશ, અથવા પડાવવા પ્રમુખનું કાર્ય કર્યું હશે ? અથવા શું મેં શીળ ખંડન કર્યું હશે ? કારણ તેવા પ્રકારના કર્મના ખંધ વિના આવા પ્રકારના કટુક વિપાક ચાને દુઃખ હોય નહીં. ખરેખર કર્મની રચના વિચિત્ર છે. જીવે વગર વિચારે, અજ્ઞાનતા, ઈર્ષ્યા, અથવા હાસ્યાદિક કારણોથી આવા પ્રકારની માઠી આચરણ કરે છે, એ આચરણ કરતી વખતે તેના સમજવામાં આવતું નથી કે આના કટુક વિપાક મહારા જીવને અવશ્ય લોગવવા પડશે. ધીક્કાર છે મને કે મેં એવા પ્રકારની આચરણ પુર્વે કરેલી હોવી જોઈએ. આવા પ્રકારના વિચારથી તે ચિંતાતુર રહેવા લાગ્યાં, તેમનું મુખ કરમાઈ ગયું, અને શોક અને દુઃખના ચિન્હો જણાવવા લાગ્યા. આવા પ્રકારની તેમની દુઃખી સ્થિતિ જોઈ સખીઓએ પુછ્યું, દેવી ! શામાટે શોક કરો છો ? તમારા ગર્ભને તો કુશળ છે ? આ પ્રશ્નથી તેમનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું અને તેઓ મુઠ્ઠા ખાઈ જમીન ઉપર ઢળી પડ્યાં. સખીઓએ શીતલોપચાર કરવાથી શુદ્ધિ આવી, ને જણાવ્યું કે જો મહારા ગર્ભને કુશળ હોય તો પછી મહારે બીજું દુઃખજ શું છે ? અરે ? તેમાં

હું કેને દોષ આપું ? તેઓની આંખોમાંથી શ્રાવણ અને ભાદરવાના વર્ષાઢની પેઠે ચોધાર આંસુ પડવા લાગ્યાં. ત્રણી તેઓ કર્મને ઉલ્લેખો આપી વિચારવા લાગ્યાં કે, અપારપાણીવાલા, તથા રત્નોના નિધાનરૂપ એવા સમુદ્રમાં છિદ્રવાળો ઘડો પણ પાણીથી ભરાઈ શકતો નથી તેમાં સમુદ્રનો શો દોષ ? વસંતઋતુમાં જ્યારે સઘળી વનસ્પતિઓ પ્રકુલ્લિત થાય છે, તે વખતે ફેરડાના વૃક્ષને પત્રો આવતાં નથી તેમાં વસંતઋતુનો શો દોષ ? હે પ્રભુ ! આમાં હું કેને દોષ આપું ? એતો મારા કર્મનોજ દોષ છે. રાણીના આવા વીલાપયુક્ત વર્તનથી સખીઓનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. તેઓ પણ રડવા લાગી. પરંપરાએ રાજાને આ બનાવની ખબર પડી. ઉત્તમ બુદ્ધિવાલા રાજાને પણ દોલ થયો. સઘળા રાજકુટુંબ અને રાજ-હરબારમાં શોકની લાગણી છવાઈ રહી.

આ વૃત્તાંત અવધિજ્ઞાનથી ભગવંતે ગર્ભમાં જાણ્યો. તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે, મોહની ગતિ અતિ ગંભીર છે. ખરાબ ધાતુની પેઠે મેં જે ગુણના માટે કામ કર્યું તે બિલ્લટું દોષરૂપ નિવડ્યું ! મેં તો મારી માતાના સુખના માટે કર્યું, તે બિલ્લટું તેણીના ખેદને માટે થયું. નાળીએરના પાણીમાં નાખેલું કપુર મૃત્યુને નિપજાવનાર થાય છે, તેમ ભાવિ પાંચમા આરામાં ગુણ પણ દોષને કરનારો થશે. એ પ્રમાણે વિચારી મતાને ઉત્પન્ન થએલું દુઃખ નિવારવાને પોતે કંપવા-ફરકવા-લાગ્યા. તેથી ત્રિશલા દેવીનો શોક દુર થયો, અને પુર્વવત હર્ષવંત થયાં, અને કહેવા લાગ્યાં કે મેં જન્મભર જિનેશ્વર પ્રભુના ધર્મનું આરાધન કરેલું છે. તે ધર્મ આજે મને ફળી-ભુત થયો. એવી રીતે તેણીને હર્ષયુક્ત જોધને સઘળે આનંદ છવાઈ રહ્યો.

ભગવંત ગર્ભમાં સાડા છ માસના થયા ત્યારે તેમને એવો વિચાર આવ્યો કે, જ્યારે હું હજી માતાના ઉદરમાં છું ત્યારે મારી માતાનો મારાપર અતિ ગાઢ સ્નેહ છે, તો જ્યારે મારો જન્મ થશે ત્યારે તો તે સ્નેહ કેટલો બધો વૃદ્ધિ પામશે. માટે જ્યાં સુધી મારા

માતા પિતા હૈયાત હેય ત્યાં સુધી મહારે દીક્ષા લેવી નહિ. અણુ-ગારપણું ધારણ કરવું નહી. એવી રીતનો સંકલ્પ તેઓશ્રીએ કર્યો.

કલ્પસૂત્રની ટીકા કરનાર મહાપુરુષ આ સંકલ્પના સંબંધે વિવેચન કરતાં જણાવે છે કે બીજાઓને પણ માતાને માટે બહુ માન ધરાવવાનો રસ્તો બતાવવાને આ પ્રમાણે તેમણે કર્યું. કેમકે નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, પશુઓ જ્યાં સુધી માતા ધરાવે છે ત્યાં સુધી સ્નેહ રાખે છે, અધમ માણસો જ્યાં સુધી સ્ત્રીના સહવાસમાં નથી આવ્યા ત્યાં સુધી માતા પર સ્નેહ રાખે છે, મધ્યમ માણસો માતા ધરતું કામકાજ કરે છે ત્યાં સુધી તેમના પર સ્નેહ રાખે છે, ત્યારે ઉત્તમ માણસો તો જ્યાં સુધી માતા જીવે ત્યાં સુધી માતા પિતાને લૌકિકતીર્થ સમાન ગણી તેમના પર સ્નેહ રાખે છે.

ટીકાકારે આ કલ્પના લૌકિક નીતિની દૃષ્ટિએ કરેલી જણાવે છે. વાસ્તવિકતે એ ઉપરથી ચારિત્ર ધર્મની પુષ્ટિ થાય છે. ભગવંત ગર્ભમાં છતાં તેમને દિક્ષા લેવાની ભાવના ઉત્પન્ન થએલી છે. એમ એ ઉપરથી સૂચન થાય છે. આ ભવમાં દિક્ષા લેવા ચારિત્ર ધર્મ અંગીકાર કરવો એ તો જાણે નિશ્ચિતજ છે એ ચારિત્ર માતા પિતાની મોહ દશા જોઈ તેમની હૈયાતીમાં ન લેવા પુરતોજ વિશેષ સંકલ્પ કરે છે તેઓ જાણે છે કે કર્મનો નાશ કરવાને ચારિત્ર ધર્મ પુષ્ટિ આલંબન છે. અનંતા તીર્થકરે એજ માર્ગ પસંદ કરી આદર કરેલો છે. કોઈ પણ તીર્થકર ચારિત્ર ધર્મ અંગીકાર કર્યા શીવાય રહેલા નથી અને રહેવાના નથી. મુક્તિ માર્ગ આરાધન માટે સર્વ વિરતીરૂપ ચારિત્ર ધર્મ એજ ઉત્સર્ગ માર્ગ છે, અને મહાન પુરૂષો તેને અંગીકાર કરે છે, આત્મહિત સાધકના માટે એનીજ સાધના ઉત્તમોત્તમ છે, એમ એ ઉપરથી ચોકસ થાય છે. ભગવંતના આ સંકલ્પ ઉપરથી કેટલીક વખત માતાપિતાની હૈયાતીમાં ભગવંતે પણ દીક્ષા લીધી નથી એમ નવા ચારિત્રધર્મ અંગીકાર કરવાને ઉજમાલ થએલાના ઉત્સાહને મંદ કરવાને દલીલ કરવામાં આવે છે. પણ એ એકાંત પક્ષ છે.

વર્તમાન ચોવીશીના ખીજા તીર્થંકરોની આચરણાનો પણ તેની સાથે વિચાર કરવા જેવો છે. પહેલા તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતની મૂર્તિવા માતાને ભગવંતના દીક્ષા લેવાના બનાવથી ઘણો ખેદ થયેલો છે, ને તે એટલે સુધી કે તેના પરિણામે આંખોનું તેજ જવાનો પ્રસંગ પણ આવ્યો હતો. તેમના એ મોહ ગર્ભિત પ્રેમની પ્રભુ એ દરકાર કરેલી જણાતી નથી. બાવીશમા તીર્થંકર ભગવંત નેમનાથે પણ મતા પિતા કે સંબંધી વર્ગની પરવાનગીની દરકાર કરેલી જણાતી નથી. ભગવંત પાર્શ્વનાથે માતા પિતાની હેયાતીમાં બત્રીશ વર્ષની ઉંમરે દિક્ષા અંગીકાર કરેલી છે, ને તે વખતે તેમના માતાપિતાને સંસારી રાગના લીધે ઘણો ખેદ થયેલો હતો. તેજ માતાપિતાએ પાછળથી તેમની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરેલી જણાય છે. આ ઉપરથી એકાંત એમ નથી જણાતું કે સંસારિક મોહના લીધે માતાપિતા દીક્ષા લેવાની પરવાનગી ન આપે, તો તેથી દીક્ષા લેવીજ નહિ.

ત્રીશલા રાણી આહારાદિક સામગ્રીમાં ઘણાં વિવેકથી વર્તતાં; ગર્ભને બહુ પિડા થાય તેવા પ્રકારનો આહાર લેતા નહીં કે ચેષ્ટા કરતા નહીં; જેથી ગર્ભને સારી રીતે પોષણ મળે, ગર્ભનું હિત થાય તેવો પથ્ય તથા પુષ્ટિકારક ખોરાક લેતાં અને વર્તતાં હતાં.

બ્યારે ઉત્તમ જીવ માતાના ગર્ભમાં આવે છે, ત્યારે તેને ઉત્તમ પ્રકારની અભિલાષા થાય છે, યાને દોહલા ઉપજે છે. તેજ નિયમાનુસાર ઉત્તમોત્તમ એવા ભગવંત માતાના ગર્ભમાં આવવાથી તેમની માતાને એવા દોહલા થવા લાગ્યા કે, હું અમારી પડક વગડાવું. જેટલા જેટલા હિંસાના, જીવ વધ થવાના બ્યાપારો છે તે બંધ કરાવું. દાન દઉં. જિનેશ્વર પ્રભુની પૂજા રચાવું. શુદ્ધ વંદન કરી તેમની પૂજા કરું. જ્ઞાનનું પૂજન કરું. સઘળા પ્રકારથી સંઘનું વાત્સલ્ય કરું. સિંહાસન ઉપર બેસું. ઉત્તમ છત્ર માથે ધારણ કરાવું. ઉત્તમ સફેદ ચામરો મારી આસપાસ વીંઝાવું. સઘળાએ

પર આજ્ઞા ચલાવું; તથા સધળા રાજાઓ આવી મને નમે એવી હું થાઉં.

રાણીને જે જે ઉત્તમ દોહલા ઉત્પન્ન થતા તે સિદ્ધાર્થરાજા પુરા કરતા, ને તેથી રાણી પોતાને કૃતપુણ્ય માની, આનંદમાં રહી ગર્ભનું પાલન કરતાં હતાં.

ગર્ભપાલનના અંગે ત્રિશલાદેવીના વર્તન ઉપરથી ઘણા બોધ લેવા જેવો છે. ગર્ભ ધારણ કરનારી માતાએ ગર્ભધારણકાલમાં પોતાનો ગર્ભ નિરોગી, સુદૃઢ, કાન્તિવાન, બુદ્ધિશાળી, અને પરાક્રમવાન પેદા થાય તેવા પ્રકારની આચરણા આચરવાની છે. વાગ્લટ નામના વૈદ્યક ગ્રંથમાં આપેલી સુચનાઓ કલ્પસૂત્રની ટીકામાં ટીકાકારે આપી સમાજના ઉપર ઘણાજ ઉપકાર કરેલો છે. કલ્પસૂત્ર દર સાલ પર્યુષણ પર્વમાં સાંભળવાની દરેકની ફરજ છે. તેના વાંચન વખતે સ્ત્રી વર્ગ જે તે લક્ષ્યપુર્વક સાંભલે તો ગર્ભપાલન અંગે તેમના કર્તવ્યનું તેમને જ્ઞાન થાય. આ સ્થળે પણ વાંચક-વર્ગને તે સુચનાઓ ઉપયોગી જાણી આપવી દુરસ્ત ધારી છે.

૧ વાયુવાલા પદાર્થો ખાવાથી ગર્ભ કુખડો, આંધલો, જડ તથા વામનરૂપ થાય છે.

૨ પિત્તવાલા પદાર્થો લક્ષણ કરવાથી નિર્બળ થાય.

૩ કફકારક પદાર્થ ખાવાથી પાંડુ રોગનાલો થાય.

૪ અતિખાડુ ભોજન નેત્રોને નુકશાન કરનાર છે.

ગર્ભ ધારણ કરનારી સ્ત્રીએ અતિ ઉન્હો, અતિ ટાઢા આહાર પણ ન કરવો. અતિ તીખો, અતિ કડવો, અતિ કશાયેલો, અતિ ખાટો, અતિ મીઠો, અતિ લૂખો, અતિ ચોપડયો, અતિ સૂકો એવો આહાર કરવો નહિ; પણ સાધારણ આહાર કરવો.

ગર્ભ ધારણ કાલમાં માતાએ ઘણી શાન્તીમાં આનંદપુર્વક કાલ જાય તેમ કરવું. હમેશાં પવિત્ર જીવન ગુજારવું. ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચવાં. ઉત્તમ વિચાર કરવા, અને ઉત્તમ ચારિત્રવાન, ગુણીયલના સહેવાસમાં વખત જાય તેમ કરવું. તેથી ગર્ભના ઉપર પ્રાપ્ત ઉત્તમ સંસ્કારો પડશે.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

જ્ઞાનનું સામાન્ય સ્વરૂપ.

દુરેક તીર્થ'કર છેવટના તીર્થ'કરના ભવમાં માતાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારથીજ તેઓ અવધિજ્ઞાન સહિત હોય છે. ગૃહસ્થાવાસનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર અંગીકાર કરે છે, તેજ વખતે તેમને મનઃપર્યાવ જ્ઞાન થાય છે; અને ચાર પ્રકારના ધાતિ કર્મનો ન્યાયે નાશ થાય છે ત્યારે કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. એજ નિયમાનુસાર લગવંત મહાવીર જે વખતે દેવાનંદાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા ત્યારે તેમને અવધિજ્ઞાન હતું. જે વખતે તેઓ ચારિત્ર અંગીકાર કરશે ત્યારે તેમને ચોથું મનઃપર્યાવ જ્ઞાન થશે. તે પછી બાર વર્ષથી કાંઈક અધિક કાલ સુધી ઘોર તપશ્ચર્યા કરી અને પરિસહ સહન કરી ચાર ધાતિ કર્મનો નાશ કરી કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે, તેથી એ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ જાણવું એ જરૂરનું છે.

૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યાવજ્ઞાન અને ૫ કેવલજ્ઞાન. આ પાંચમાં પ્રથમનાં બે-મતિ અને શ્રુત-એ પરોક્ષજ્ઞાન છે. જીવને તે જ્ઞાન બીજાની મદદથી થાય છે. પાછળનાં ત્રણ જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન છે, એટલે તે જ્ઞાન આત્માને કોઈની પણ સહાય વિના કર્પણમાં પડનાર પ્રતિબિંબની માફક પ્રત્યક્ષ થાય છે. તેથી તે પ્રત્યક્ષ કહેવાય છે. તેમાં અવધિ અને મનઃપર્યાવ દેશ પ્રત્યક્ષ છે. કેવલજ્ઞાન સર્વ પ્રત્યક્ષ છે.

એ પાંચ પૈકી પ્રથમના ત્રણ મિથ્યાત્વી જીવની અપેક્ષાએ અજ્ઞાન તરિકે ગણાય છે, તેથી તેમને ૧ મતિઅજ્ઞાન, ૨ શ્રુત અજ્ઞાન, અને ૩ વિભંગ જ્ઞાન કહે છે. એ ત્રણ ભેદની સાથે જ્ઞાનના એકંદર આઠ ભેદ થાય છે.

જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એ બે ભેદ પાઠવામાં હેતુએ જણાય છે કે, જ્ઞાની વસ્તુ-પદાર્થને તેના યથાર્થ સ્વરૂપમાં જાણે છે. કેમકે વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપના બોધનેજ જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. અજ્ઞાની તેજ પદાર્થના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણી શકતો નથી, તેથી તેના તેવા પ્રકારના જ્ઞાનને અજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે.

સમ્યક્ત્વવાન જીવનો બોધ જ્ઞાનની, અને સમ્યક્ત્વ રહિત મિથ્યાત્વી જીવનો બોધ અજ્ઞાનની કાટીમાં આવે છે. અજ્ઞાની જીવ મોહમાં મુગ્ધાઈ જાય છે, ત્યારે જ્ઞાની સમભાવમાં રહે છે; જેમકે એક જીવને મહાન વ્યાધિ થયો છે, તેના ચોગે તે ઘણા પીડાય છે, દુઃખ ભોગવે છે. તે વખતે અજ્ઞાની જીવ થતી પીડાના લીધે ઘણું આક્રંદ કરે છે, બુમો પાડે છે, આંખમાંથી ચોધાર આંસુ પાડે છે, વેદનાના લીધે ઇંટ એવા પદાર્થ તેને અનિષ્ટ લાગે છે, સારવારમાં રહેલા માણસોની ઉપર નજીવી બામતમાં વારંવાર તપી જઈ તેમને ગાળો પણ આપે છે, ખાવાને માટે વલખાં મારે છે, વ્યાધિને વધારનાર અપચ્ચ પદાર્થનું સેવન કરી વધારે પીડા ભોગવે છે. ઇત્યાદિ આચરણથી દુઃખ અને કર્મની પરંપરાને વધારે છે. ત્યારે જ્ઞાની તેવા પ્રકારના દુઃખના પ્રસંગે મનમાં મુગ્ધાતો નથી. તે વિચાર કરે છે કે મને જે વ્યાધિ થયો છે, તેનો હેતુ મહારા જીવે પુર્વે કરેલા પાપ-અશુભકર્મ-નો આ વિપાકોદય યાત્રે ફલ છે. મેં કરેલા કર્મનું ફલ મહારેજ ભોગવવાનું છે. તે ભોગવ્યા શીવાય મહારેજ છુટકોજ નથી. જો આ દુઃખને હું સમભાવથી નહીં ભોગવું અને આક્રંદ કરીશ તો તેથી એ દુઃખને મહારા ઉપર દયા આવવાની નથી, કે તે પોતાનું ફળ ચખાડયા શીવાય જવાનું નથી, તો પછી મહારે તેની પીડા સમભાવથી સહન કરવીજ જોઈએ; આવા વિચાર

લાવી તેના નિવારણ માટે તે સૌમ્ય ઉપચાર કરી દુઃખ સહન કરે છે. પોતાથી બની શકે તેટલી શાન્તિમાં તે રહે છે, અને સારવારમાં રહેલા માણસોની સાથે વિવેકથી વર્તે છે.

એક નવયુવાન સૌંદર્યવાન સ્ત્રી શૃંગાર સજેલી જોઈને અજ્ઞાની જીવ તેના રૂપ લાવણ્યથી મુંઝાઈ જઈ, તેના શરીરના એક એક અવયવને વખાણી, જગતમાં તેની નાલાયક ચીજોની ખરાબર સરખામણી કરી ખુશી થાય છે. એટલુંજ નહીં પણ તેના સહવાસ વિગેરેની મુખાઈ ભરેલી લાગણીઓ તેને થઈ આવે છે, અને કેટલાક તો તે મેળવવાને માટે જીવનને અને ધનને ખરાબ પણ કરવાને ચુકતા નથી. ત્યારે જ્ઞાનવાન તેજ સ્ત્રીને યથાર્થ નિહાળીને જોવાની ઢરકાર કરતો નથી. સ્વાભાવિક તેનું સ્વરૂપ જોવામાં આવે છે તો તે વિચાર કરે છે કે, આ સુંદરતા તેની પોતાની નથી પણ ચામડીની છે. જગતની ખીજ સ્ત્રીઓની પેઠે તેનું શરીર પણ શુકાદિ સમ ઘાતુનું બનેલું છે. તે મળમૂત્રથી ભરેલી પુતળી છે. તેનો શ્વાસ પણ દુર્ગંધીવાલો છે. તેણે જે શૃંગાર સજેલા છે તે જડ વસ્તુના બનેલા છે, તેથી તે વિશેષ શોભે છે. આ તેની સુંદરતા પણ ક્ષણિક છે, મોડને વધારનાર છે. તેના સ્વરૂપમાં મુઝાવાનું કારણ નથી. તેણીના સહવાસનું સુખ પણ ક્ષણિક છે. પરસ્પરને તો મા બેન કે પુત્રી સમાન લેખવી જોઈએ. તેના શરીરને નિહાળીને જોવાથી મને શું લાભ છે ? ઉલટ તેથી તો અશુભ લાવનાના યોગે અશુભ કર્મનો ખંધ પડશે, અને તેનાં કૃણવિપાક મહારે લોગવવા પડશે. આવા પ્રકારના વૈરાગ્યમય વિચાર કરી સમભાવને ધારણ કરે છે.

જ્ઞાની તપ, ધ્યાન વિગેરે શુભક્રિયાનુષ્ઠાનમાં હોય, તે વખતે તેમને કોઈના તરફથી ઉપસર્ગોદિ થાય, તો તે વખતે તે સમભાવમાં રહી ઉપસર્ગ કરનારને મિત્ર તુલ્ય માની, કર્મનિર્જરા કરતાં આત્મ વિશુદ્ધિ કરે છે. અજ્ઞાની ઉપસર્ગોદિ પીડા કરનાર ઉપર

ક્રોધ કરી વખતે શ્રાપ પણુ આપે છે. વખતે ક્રોધાવેશમાં તેને મારે છે, વધ કરે છે, કે મારવાનું નિયાણું કરે છે.

જ્ઞાનવાન કુટુંબ પ્રતિપાલના વ્યવસાયમાં મુજાઈ ન જતાં, તે પોતાનું સાધ્ય ઠેકાણે રાખે છે. તે વિચારે છે કે આ કુટુંબાદિ મહારા આત્માથી અન્ય છે. તે આત્મહિતના કાર્યોમાં વિદ્ન કરતાં છે; એટલુંજ નહિ પણ સંસારમાં તમામ કુટુંબ સ્વાર્થનું સચું છે. આવા વિચારથી સંસારીક કાર્ય કરતાં છતાં પણ તે તેમાં લેપાતો નથી. સાહિત્યમાં એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે:—

સમકિત ધારી જીવડા, કરે કુટુંબ પ્રતિપાલ
અંતરંગ ન્યારો રહે, જેમ ધાવ ખીલાવત બાલ.

જેની માતા ગુજરી ગઈ છે, અથવા જેને ધાવણુ આવતું નથી અથવા જે માતાઓ પોતાનું સૌંદર્ય ટકવી રાખવા પોતાના બાલકને પોતે સ્તનપાન કરાવતી નથી એવા બાલકોના ઊછેરના માટે રાખવામાં આવેલી ધાવ માતાઓ તે બાળકને બહુ દેખાવમાં તેના ઊપર ઘણા હાવભાવ કરે છે, તેને લાડ લડાવે છે, તેને સુખમાં રાખવાને વિવિધ પ્રકારની ચેષ્ટા કરે છે. તે પણ તે અંતરંગમાં સમજે છે કે આ બાલક મહારો નથી. દેવ દર્શન, પૂજન, દાન, શીલ, તપ, ભાવાદિ ધર્મસેવન, તીર્થયાત્રા, તથા દેશ અને સર્વ વિરતીને લાયકનાં સમ્યક્ અનુષ્ઠાન આરાધન પ્રસંગે જ્ઞાનવાન કેવલ આત્મવિશુદ્ધિ, આત્મહિત, અને કર્મનિર્જરાના હેતુનીજ ભાવના રાખે છે; ત્યારે અજ્ઞાની લોકિક કે લોકોત્તર પુદ્ગલીક સુખની વાંચ્છા રાખે છે. કેવલ કર્મનિર્જરાના હેતુથી, કાંઈપણ આશા શીવાય શુભભાવ અને ચઢતા પરિણામથી, કાંઈપણ જાતની સમ્યક્ક્રિયાઅનુષ્ઠાનના સેવનથી, આત્મવિશુદ્ધિ રૂપ તાત્કાલીક લાભ થાય છે, એ જ્ઞાનીઓજ સમજી શકે છે.

પોતાના શુભ કૃત્ય અને સદ્ગુણોની પ્રશંસા જ્ઞાનીઓ કદીપણ સ્વમુખે કરતા નથી. ખીજાઓની પાસે કરાવવાની ઇચ્છા રાખતા

નથી; એટલુંજ નહીં પણ કદી કોઈ તેમના પ્રત્યક્ષ તેમની સ્તુતિ કરતા હેય, ત્યારે તો તેને પરિસહ રૂપ માની તે વખતે સમ-ભાવમાં રહે છે, જ્યારે અજ્ઞાનીઓ પોતાના અદ્વય સુકૃત્યની અતિશયોક્તિ પૂર્વક પોતેજ આત્મ પ્રશંસા કરે છે, બીજાની પાસે કરાવવાની ઈચ્છા રાખે છે, અને પોતાની પ્રશંસા સાંભળી અથવા વાંચી તે મનમાં ઘણો પુલાઈ જાય છે. તે દિવસે દિવસે અહંકારી બનતો જઈ કુટુંબ અને સમાજમાં વિવિધ પ્રકારના કલહનાં બી રાપે છે.

આ ઉપરથી અજ્ઞાની અને જ્ઞાની એ બેની વચ્ચે રહેલી તાર-તમ્બતાનો સહજ ખ્યાલ આવશે. તેથી એ વિષે વિશેષ લાંબાણ કરવ ની જરૂર જણાતી નથી.

શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનનીજ વ્યાખ્યા કરવામાં આવેલી છે, અને તેનાજ અપેક્ષાથી ભેદ પાડવામાં આવેલા છે. હવે જ્ઞાનના સંબંધેજ આગ-મમાં શું જણાવેલું છે તેનોજ વિચાર કરીએ. જ્ઞાનના અંગે વિસ્તાર પૂર્વક વિવેચન નંદિસુત્ર, આવશ્યકાદિક ગ્રંથોમાં છે. સુક્ષ્મ બોધના અપેક્ષી જ્ઞાસુએ તે ગ્રંથોથી તે મેળવવા પ્રયત્ન કરવાની ભલામણ છે. અહીં તો પ્રસંગાનુસાર સહજ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

આત્મા અનન્તજ્ઞાનવાન છે. જ્ઞાન એ આત્માનો ગુણ છે. તેને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના આવરણ લાગેલાં છે. સૂર્યના પ્રચંડ તેજના આડા ચોમાસાના કાળમાં ગાઢ વાદળાં આવે છે, તે વખતે તેનો પ્રકાશ અવરાઈ જાય છે. મૂળમાં તો સુર્યનો પ્રકાશ કાયમ હોય છે, છતાં વાદળાંના આવરણના લીધે તેના કીરણો પૃથ્વી ઉપર પ્રકાશ પાડી શકતાં નથી. તેજ વાદળાં જેમ જેમ કમતી થતાં જાય છે, તેમ તેમ અંધકાર ઓછો થઈ પ્રકાશ વધતો જાય છે. જ્યારે સંપૂર્ણ વાદળાં વિખરાઈ જાય છે, ત્યારે અંધકારનો સદંતર નાશ થાય છે અને સંપૂર્ણ પ્રકાશ પ્રગટ થાય છે.

એજ નિયમાનુસાર જેમ જેમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો ક્ષયોપશમ થાય છે, તેમ તેમ જ્ઞાન ગુણ પ્રગટ થતો જાય છે. જ્યારે સંપૂર્ણ આવરણનો ક્ષય થાય છે, ત્યારે આત્માનો અનંત જ્ઞાન ગુણ, સંપૂર્ણ પ્રગટ થાય છે, તેનેજ કેવલજ્ઞાન કહે છે. એ કેવલજ્ઞાનમાં કોઈ જાતનો ભેદ નથી. તે એકજ પ્રકારે છે. જ્યારે કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે, ત્યારે તે કેવલજ્ઞાની સર્વદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, અને ભાવ સમકાળે સાથે જાણે, દેખે છે, તેમજ સર્વ કેવલજ્ઞાનીઓને સરખું હોય; તેમાં કંઈ પણ સમવિસમપણું કે તારતમ્યતા છેજ નહીં. આ કેવલજ્ઞાન ક્ષાયિક ભાવવાલું હોય છે, જ્યારે બાકીના ચાર જ્ઞાન ક્ષયોપશમભાવવાલા છે. સૂર્યના ઉપરના વાદળના સમવિસમપણાના લીધે પ્રકાશમાં ભેદ પડે છે, તેમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના આવરણની વિસમતાના મતિજ્ઞાનાદિ મુખ્ય ભેદ અને તેના પેટા ભેદ પડેલા છે કેવલજ્ઞાની લોકાલોકમાં રહેલા પદાર્થોને હથેલીમાં રહેલી આમલાદિ ગોળવસ્તુની માફક સંપૂર્ણ જાણી શકે છે. તે કેવલજ્ઞાની શીવાયના બાકીના જ્ઞાનીઓ જાણી શકતા નથી. તેઓ પોત પોતાના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે જાણી શકે છે કેવલજ્ઞાનાવરણીયનું આવરણ છતાં પણ મત્યાવરણાદિકના ક્ષયોપશમે કાંઈક પ્રકાશ થાય છે, તેથી તે મત્યાદિકજ્ઞાન કહેવાય છે; અને સર્વ આવરણનો ક્ષય થાય ત્યારે કેવલજ્ઞાન કહેવાય છે. તે વખતે બીજા જ્ઞાન કહેવાતાં નથી. કેવલજ્ઞાની દ્રવ્ય થકી સર્વ રૂપી અરૂપી, સર્વ દ્રવ્ય જાણે દેખે છે. ક્ષેત્ર થકી લોક અલોક સર્વ જાણે દેખે છે. કાલ થકી કેવલજ્ઞાની સર્વ અતીત અનાગત અને વર્તમાન, એટલે ભુત ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાલ સમકાલે જાણે દેખે છે ભાવ થકી કેવલજ્ઞાની સર્વ જીવ અજીવના સર્વ ભાવ જાણે દેખે છે. તેથી તે કેવળ એકજ છે.

મતિજ્ઞાનાદિ ચાર જ્ઞાનમાં પ્રથમ મતિજ્ઞાન છે. મતિજ્ઞાની સન્મુખ રહેલા નિયત પદાર્થને જાણે છે તેથી તેને મતિજ્ઞાન કહે છે. મતિજ્ઞાનને અભિનિઓદ્રિકજ્ઞાન પણ કહે છે. મતિજ્ઞાન ઇન્દ્રિય

અને મન એ બે થકી થાય છે. પાંચ ઇન્દ્રિયના પ્રત્યેકના વિષય બુદ્ધિ બુદ્ધિ છે.તે પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયનો જે જે વિષય હોય તે તે વિષયનો બોધ તે ઇન્દ્રિય અને મન એ બેથીજ થાય છે. જેમકે કોઈ પદાર્થ ટાટો, ઉનો, લીસો, ખરશટ, ભારે, હળવો, કઠણ, નરમ છે તેનું જ્ઞાન તેના સ્પર્શથી થાય છે. જે વખતે તે પદાર્થને સ્પર્શ થાય તે વખતે મન બીજા વિષયમાં લાગેલું હોય,તો તે પદાર્થનો સ્પર્શ થયા છતાં જીવને તેનો બોધ થતો નથી, તેથીજ સ્પર્શ ઇન્દ્રિય અને મનથી તેનું જ્ઞાન થાય છે. કોઈ પદાર્થ મીઠો, કડવો, તીખો, કષાયલો, ખાટો ઇત્યાદિ કયા સ્વાદનો છે, તે જાણવાનો વિષય રસનેન્દ્રિય-જીભ-નો છે. પદાર્થનો સ્પર્શ જીભને થાય તે તે વખતે તેના તરફ મન હોય તો તેના સ્વાદનો બોધ થઈ શકે છે. તેજ પ્રમાણે ધ્રાણેન્દ્રિય, શ્રોતેન્દ્રિય, અને ચક્ષુષેન્દ્રિયના વિષયના સંબંધે પણ સમજવાનું છે. મતિજ્ઞાન ઇન્દ્રિય અને મનના ઉપર આધાર રાખતું હોવાથી, તે પરોક્ષ જ્ઞાનમાં આવે છે. પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની કોટીમાં આવતું નથી. એજ મતિજ્ઞાનના શ્રુતનિશ્ચિત અને અશ્રુતનિશ્ચિત એવા બે ભેદ પણ અપેક્ષાથી ઠરવામાં આવેલા છે. અશ્રુતનિશ્ચિતના ચાર ભેદ છે, અને શ્રુતનિશ્ચિતના ત્રણેયોને છત્રીશ ભેદ છે. એકંદર મતિજ્ઞાન ત્રણેયોને ચાલીશ ભેદવાળું છે.

પ્રાયે વસ્તુના અભ્યાસવિના સહજે વિશિષ્ટક્ષયોપશ-મનાવશે મતિ ઉપજે તેને અશ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન કહે છે. તેના ચાર ભેદ છે. આ ચાર પ્રકારના જ્ઞાનને ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ કહેવામાં આવે છે. તે નીચે પ્રમાણે.

૧ ઔત્પાતિકી બુદ્ધિ-સહજે પોતાની મેળેજ ઉપજે તે ઔત્પાતિકી બુદ્ધિ. આ બુદ્ધિ પ્રાયે હાજર જવાળી અને અમત્કાર ઉપજાવનારી હોય છે.

૨ વૈનયિકી બુદ્ધિ-ગુરુનો વિનય, સુશ્રુષા, સેવા કરતાં જે જે બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય, તેને વૈનયિકી બુદ્ધિ કહે છે.

૩ કાર્મિકી બુદ્ધિ—કર્મ, વ્યાપાર, અભ્યાસ કરતાં ઉપજે તે કાર્મિકી બુદ્ધિ.

૪ પારિણામિકી બુદ્ધિ—પરિણામ ને દીર્ઘકાળનું પૂર્વાપર અનુભવ જ્ઞાન, અર્થનું અવલોકન તે પારિણામિકી બુદ્ધિ.

આ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ એ મતિજ્ઞાનનોજ વિષય છે. આ ચાર પ્રકારમાંથી એકે પ્રકાર શાસ્ત્રાભ્યાસ ઉપર આધાર રાખનાર નહીં હોવાથી, તેની ગણના અશ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાનમાં કરવામાં આવેલી છે.

શ્રુતનિશ્ચિતમતિજ્ઞાન—શ્રુત અભ્યાસ, સ્મરણ, ઇન્દ્રિયાર્થથી જે બેધ થાય. તેને શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન કહે છે. આ જ્ઞાનના ચાર ભેદ છે.

૧ અવગ્રહ, ૨ ઇહા. ૩ અપાય (નિશ્ચય), ૪ ધારણા.
(અવગ્રહના બે ભેદ છે, ૧ વ્યંજનાવગ્રહ. ૨ અર્થાવગ્રહ).

મન અને ચક્ષુ ઇન્દ્રિય શીવાયની બાકીની ચાર ઇન્દ્રિયને પોત પોતાના વિષયને લાયકના પુદ્ગલોના સ્પર્શ થયા છતાં, તેહનાં અર્થનું અત્યંત અવ્યક્તપણે જે જ્ઞાન તેને વ્યંજનાવગ્રહ કહે છે. મન અને ચક્ષુ ઇન્દ્રિયને તે તે વિષયના પુદ્ગલોનો સ્પર્શ થતો નથી, તેથી તે બેને વ્યંજનાવગ્રહના ભેદ લાગુ પડતા નથી. એ બે ને અપ્રાપ્યકારીની કોટીમાં ગણેલ છે. બાકીની ચાર સ્પર્શ, રસના, ધ્રાણ, અને શ્રોત્રેન્દ્રિયની ગણના પ્રાપ્યકારીમાં કરેલી છે, કારણ કે તે ઇન્દ્રિયો સ્પર્શ થએલા પુદ્ગલના વિષયને જાણે છે, તેથી તેનો વ્યંજનાવગ્રહ થાય છે. આ વ્યંજનાવગ્રહનો કાલ જઘન્યથી આવલીકાના અસંખ્યાતમા લાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટો આનપ્રાણ પૃથક્ત્વ એટલે બેથી નવ સ્વાસો સ્વાસ પ્રમાણ છે.

૧ અર્થાવગ્રહ. શબ્દરૂપાદિક વસ્તુનું સામાન્ય માત્ર અવ્યક્તપણે જાણવું તેને અર્થાવગ્રહ કહે છે. પાંચ ઇન્દ્રિયો અને છઠ્ઠા મનનો એમ છ પ્રકારથી અર્થાવગ્રહમતિજ્ઞાન થાય છે.

૨ ઇલા-અવગ્રહીત વસ્તુ નિર્ધારવાના હેતુથી વિચાર કરવો તેને ઇલા કહે છે. તેનાપણ ઉપર પ્રમાણે છ પ્રકાર છે.

૩ અપાય (નિશ્ચય)-ઇહિત વસ્તુનો નિશ્ચય કરવો તેને અપાય કહે છે તેના પણ ઉપર જણાવ્યા મુજબ છ ભેદ છે.

૪ ધારણા-નિર્ધારિત અર્થનું ૧ અવિચ્યુતિ (નિર્ધારિત વસ્તુને કાંઈ પણ ફેરફાર વિના તેજ રૂપેધારી રાખવું તે) ૨ સ્મૃતિ (નિર્ધારિત વસ્તુને અર્થ માત્ર ધારી રાખવું તે) ૩ વાસના (સંખ્યાત અસંખ્યાત કાળસુધી ભવાંતરે ધારી રાખે તે વાસના જાતીસ્મરણ જ્ઞાન આ વાસનાનો ભેદ છે) આ ત્રણ પ્રકારથી ધારી રાખવું તેને ધારણા કહે છે, તેમાં પણ છ ભેદ છે.

ઉપર પ્રમાણે ચાર ભેદને છ એ ગુણનાં અઠાવીશ ભેદ થાય છે, તેથી મતિજ્ઞાનના મુખ્યતાએ અઠાવીશ ભેદ ગણાય છે.

જાતિસ્મરણજ્ઞાન એ મતિજ્ઞાનના ધારણાના ભેદમાં આવે છે તે જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાન ભૂતકાલ આશ્રિત સંજી પંચેન્દ્રિયના સંખ્ય તાલવ દેખી શકે છે.

મતિજ્ઞાનના આ અઠાવીશ ભેદના ૧ બહુ, ૨ અબહુ, ૩ બહુવિધ, ૪ અબહુવિધ, ૫ ક્ષિપ્ર, ૬ અક્ષિપ્ર, ૭ નિશ્ચિત, ૮ અનિશ્ચિત, ૯ સાંદિગ્ધ, ૧૦ અસંદિગ્ધ ૧૧ ધ્રુવ, ૧૨ અધ્રુવ, એ બાર ભેદ છે. કોઈક અનેક વાજાંત્રના ભેદ સામટાં સાંભરીને ઇલાં આટલી ભેરી, આટલા શંખ વાગે છે, એમ પૃથક પૃથક શબ્દ ગહે તે બહુઆહી, અને કોઈક અવ્યકતપણે વાજાંત્ર વાગે છે એટલુંજ જાણે છે પણ વિશેષ નજાણે તે અબહુ આહી ૨. કોઈક મધુર મંદત્વાદિ બહુ ધર્મોપેત જાણે તે બહુવિધઆહી ૩. તે કોઈક એક બે પર્યાયો પેત જાણે તે અબહુવિધઆહી ૪. કોઈક તરત જાણે તે ક્ષિપ્રઆહી ૫ ને કોઈકે વિચારી વિચારીને ઘણીવેળાએ જાણે તે અક્ષિપ્રઆહી ૬. કોઈક લિંગ નિશ્ચયે જાણે, એમ ચતાકાએ કરી મંદિર જાણે તે નિશ્ચિત આહી ૭. નિશ્ચયવિના જાણે તે અનિશ્ચિતઆહી ૮. કોઈ

સંશય સહિત જાણે તે સંદિગ્ધગ્રાહી ૯. ને કોઈક સંશયરહિત જાણે તે અસંદિગ્ધગ્રાહી ૧૦. કોઈક એકવાર જાણે પછી તે વિસરી જાય નહીં તે ધ્રુવ ૧૧. અને કોઈક વિસરી જાય તે અધ્રુવ ૧૨. એ પ્રમાણે અઠાવીશ લેહ ને બાર ગુણા કરીએ ત્યારે તેના (૩૩૬) ત્રણસેને છત્રીશ લેહ થાય છે. આ ત્રણસેને છત્રીશ લેહ શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાનના છે. તેની અંદર અશ્રુતનિશ્ચિતમતિજ્ઞાનની જે ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ ઉપર જણાવી ગયા તેને મેળવતાં મતિજ્ઞાનના એકંદર ત્રણસેને આઠીશ લેહ થાય છે.

આ મતિજ્ઞાનવાળો સામાન્યે આગમના બલથી સર્વ દ્રવ્ય જાણે, પણ દેખે નહિ. ક્ષેત્ર થકી સર્વ ક્ષેત્ર લોકાલોક જાણે પણ દેખે નહિ. કાળ થકી સર્વકાળ જાણે પણ દેખે નહિ. ભાવ થકી મતિજ્ઞાની સર્વભાવ જાણે પણ દેખે નહિ.

મતિજ્ઞાન પ્રત્યેક જીવને તેના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે હોય છે. ઉપર જે લેહ જણાવવામાં આવેલા છે, તે મતિજ્ઞાનના સામાન્ય લેહ છે. એનું વિશેષ સ્વરૂપ નંદી-આવશ્યકાદિ સૂત્રમાં બતાવવામાં આવેલું છે.

સાંભળવાથી કરી જાણીએ તે શ્રુતજ્ઞાન.

શ્રુતજ્ઞાન.

મતિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ ઉપર જણાવવામાં આવ્યું છે. તેમ વિજ્ઞાનના સાથેજ શ્રુતજ્ઞાન સંલગ્નજ છે. તોપણ પ્રથમ મતિજ્ઞાન અને પછી શ્રુતજ્ઞાન છે. મતિજ્ઞાન એ શ્રુતજ્ઞાનનો હેતુ છે. અને શ્રુત મતિનું ફળ છે. મતિજ્ઞાનથી જાણવામાં આવે પણ તેનું સ્વરૂપ તે કહી શકે નહીં, અને શ્રુતજ્ઞાન અક્ષર રૂપ છે તેથી બીજાને જણાવી શકે. માટે પ્રથમ મતિ અને પછી શ્રુતજ્ઞાન છે. એ શ્રુતજ્ઞાનના ચૌદ તેમજ વીસ લેહ છે.

ચૌદ લેહ આ પ્રમાણે.

૧ અક્ષરશ્રુતઃ અક્ષર શ્રુતના ત્રણ લેહ છે.

(ક) સંજ્ઞાક્ષર તે જુદીં જુદી લીપીના અક્ષર જણવા શાસ્ત્ર-
માં અઢાર પ્રકારની લીપી જણાવવામાં આવી છે,
જેમકે હંસલીપી, ભૂઅલીપી ઇત્યાદિ.

(ખ) વ્યંજનાક્ષર તે અકારાદિ હકાર પર્યંત આવન અક્ષર
મુખે ઉચ્ચરવા રૂપ.

આ બે અજ્ઞાનાત્મક છે, પણ શ્રુતજ્ઞાનના કારણ
રૂપ છે, તેથી તેને શ્રુતજ્ઞાન તરીકે ગણવામાં આવેલ છે.

(ગ) લઘ્વ્યાક્ષર-તે અર્થને પ્રત્યયે કરી ગર્ભાક્ષર લાધે. તે
અક્ષરે કરીને અભિલાખ્યભાવ કહી શકાય.

લોકમાં અનંતા ભાવ અનભિલાખ્ય છે, એટલે જાણી શકાય
પણ તેનું વર્ણન મુખથી કહી શકાય નહિ. એકજ નામના
પદાર્થ જુદી જુદી રીતે તૈયાર થએલા હોય, અથવા જુદા જુદા
સ્થલે તેની પેદાશ થઈ હોય; તેની મીઠાશમાં તારમ્યતા હોય,
તે ચાખવાથી કે ખાઈને જોવાથી જાણી શકાય; ઉત્તમ, મધ્યમ,
કનિષ્ઠ એમ તેના ભેદ પાડી શકાય; પણ તેમાં તારતમ્યતા કેવા
પ્રકારે રહી છે, તેનું વર્ણન મુખથી કરી શકાય નહિ કે અક્ષરથી
જાણી શકાય નહિ.

ઉપર જણાવેલા ત્રણ ભેદનો સમાવેશ અક્ષરશ્રુતમાં થાય છે.

૨ અનક્ષરશ્રુત:-શિર કંપન, હસ્ત ચલન, આંખના ઇશારાદિ
કરીને અભિપ્રાયને જણાવવો, જાણવો તે અનક્ષરશ્રુતજ્ઞાન.

૩ સંજ્ઞાશ્રુત:-સંજ્ઞીપંચેદ્રિયનું શ્રુત તેને સંજ્ઞાશ્રુત કહે
છે. આ સંજ્ઞાનાના ત્રણ ભેદ છે.

(ક) દીર્ઘ કાલિકી-અતિત, અનાગત ઘણા કાલનું
ચિંતવવું તેને દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા કહે છે.

(ખ) હેતૂપદેશિકી-જે તાત્કાલિક ઇષ્ટ, અનિષ્ટ વસ્તુ
જાણીને પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ થાય તેને હેતૂપદેશિકી સંજ્ઞા
કહે છે.

(ગ) દષ્ટિવાદોપદેશિકી:-ક્ષયોપશમિકરણને કરી સમ્યગ્ દષ્ટિપણું હોય તેને દષ્ટિવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા કહે છે.

(ટીપ. આ ત્રીજી સંજ્ઞા ક્ષયોપશમી સમક્રિતમાં આવી શકે) આ ત્રણ સંજ્ઞામાં વિકલેન્દ્રિયઅસંજ્ઞીને હેતુપદેશિકી સંજ્ઞા છે, અને સંજ્ઞીપચેન્દ્રિયને દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા છે. તે માટે આગમમાં દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞાએ સંજ્ઞિપણું કહેલ છે. તે સંજ્ઞીનું શ્રુત તેને સંજ્ઞીશ્રુત કહે છે.

૪ અસંજ્ઞી શ્રુત—મનરહિત અસંજ્ઞીનું શ્રુત તેને અસંજ્ઞી શ્રુત કહે છે.

૫ સમ્યક્ શ્રુત—સમ્યગ્દષ્ટિ પ્રણીત તથા મિથ્યાદષ્ટિ પ્રણીત પણ સમ્યગ્ દષ્ટિ પાસે આવ્યું તેને સમ્યક્ શ્રુત કહે છે, યથા-વસ્થિત ભાવના યોધના જાણપણાના લીધે તેને સમ્યક્શ્રુત કહેલ છે.

૬ મિથ્યા શ્રુત—ઉપર જણાવેલ સમ્યગ્શ્રુત જે મિથ્યા દષ્ટિના હાથમાં જાય તો તેને મિથ્યાશ્રુત કહે છે. તેમને યથા-વસ્થિત યોધનો અભાવ છે. સદસદના વિવેક રહીત, સંસારના હેતુ ભૂત એટલે સંસાર વધારનાર-કર્મ-બંધ કરાવનાર-સ્વેચ્છાચારી, જ્ઞાનના ફલવિનાશનું એટલે વિરતીના અભાવવાળું હોય છે. તેથી મિથ્યાદષ્ટિના શ્રુતને અજ્ઞાન કહે છે.

૭ દ્રવ્યસાદિ શ્રુત—એક પુરૂષ આશ્રિતશ્રુતને સાદીસપર્ય-વસિત શ્રુત કહે છે.

૮ દ્રવ્યથી અનાદિ શ્રુત—અનેક પુરૂષ આશ્રિતશ્રુતને અનાદિઅપર્યવસિત શ્રુત કહે છે.

૯-૧૦ નિશ્ચયથી સાદિ સપર્યવસિત અને અનાદિ અપર્યવસિત શ્રુત—ક્ષેત્ર થકી ભરત ઐરવત આશ્રયી સાદિ સપર્યવસિત છે. મહાવિદેહ આશ્રયી અનાદિઅપર્યવસિત છે. કાળ થકી ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણી આશ્રયી સાદિસપર્યવસિત

છે. નોઉત્સર્પિણી, નોઅવસર્પિણી આશ્રયી અનાદિ અપર્યવસિત છે. ભાવ થકી ભવસિદ્ધિયાઆશ્રયી સાદિઅપર્યવસિત છે, અને અભવસિદ્ધિયાઆશ્રયી ક્ષયોપશમિકભાવે અનાદિ અપર્યવસિત છે.

૧૧ ગમિકશ્રુત—જેમાં સરખા પાઠ હોય તેને ગમિકશ્રુત કહે છે.

૧૨ અગમિકશ્રુત—જેમાં અક્ષર, આલાવા સરખા ન હોય તેને અગમિકશ્રુત કહે છે.

૧૩ અંગપ્રવિષ્ટશ્રુત—દ્વાદશાંગી.

૧૪ અંગબાહ્યશ્રુત—શ્રી આવશ્યકાદિ.

આ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનના ચૌદ ભેદ કરવામાં આવેલા છે. વળી બીજી અપેક્ષાએ એજ શ્રુતજ્ઞાનના વીશ ભેદ કરવામાં આવેલા છે તે નીચે પ્રમાણે.

૧ પર્યાયશ્રુત—જ્ઞાનનો એક સૂક્ષ્મ અંશ અવિભાગ પલિચ્છેદ,લઘ્વિ અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ નિગોદીયા જીવનું જે સર્વથી જ-ઘન્ય શ્રુતમાત્ર, તે થકી અન્ય જીવને વિષે એક જ્ઞાનનો અવિભાગ પલિચ્છેદ અંશ વધે તેને પર્યાયશ્રુત કહે છે.

૨ પર્યાયસમાસશ્રુત—જીવને વિષે અનેક પર્યાયનું જ્ઞાન તેને પર્યાયસમાસશ્રુત કહે છે.

૩-૪ અક્ષરશ્રુત અને અક્ષરસમાસશ્રુત—અકારાદિ લઘ્વ્યક્ષર એકનું જાણવું તેને અક્ષરશ્રુત કહે છે, અને બે ત્રણ અક્ષરનું જાણવું તેને અક્ષરસમાસશ્રુત કહે છે.

૫-૬ પદશ્રુત અને પદસમાસશ્રુત—શ્રી આચારાંગાદિ સૂત્રમાંના એક પદનું જ્ઞાન તેને પદશ્રુત કહે છે. તેજ પદના સમુદાય-ઘણા પદનું જ્ઞાન તેને પદસમાસશ્રુત કહે છે.

૭-૮ સંઘાતશ્રુત અને સંઘાતસમાસશ્રુત—ગદ્ગદિષ્ઠ અ કાષ-ધ્ત્યાદિ ગાથાએ યુક્ત દ્વારનો એક દેશ જે ગત્યાદિક તેહનો પણ એક દેશ દેવગત્યાદિક તેહની જે માર્ગજ્ઞાનું જ્ઞાન તેને

સંઘાતશ્રુત કહે છે. તે બે ત્રણ માર્ગજ્ઞાનું જ્ઞાન તેને સંઘાતસમાસ શ્રુત કહે છે.

૯-૧૦—પ્રતિપત્તિશ્રુત અને પ્રતિપત્તિ સમાસશ્રુત—
ગત્યાદિક એક દ્વારે જીવની માર્ગજ્ઞાનું જ્ઞાન તેને પ્રતિપત્તિ શ્રુત કહે છે, અને બેથી માંડીને સર્વ માર્ગજ્ઞાનું જ્ઞાન તેને પ્રતિપત્તિ સમાસશ્રુત કહે છે.

૧૧-૧૨ અનુયોગશ્રુત અને અનુયોગસમાસશ્રુત—
સંતપય. ઇત્યાદિ નવતત્ત્વની ગાથામાં નવઅનુયોગ કહયા છે, તે માંડેના એકનું જ્ઞાન તેને અનુયોગ કહે છે. તે માંડેના એકથી અધિક અનુયોગનું જાણવું તેને અનુયોગસમાસશ્રુત કહે છે.

૧૩-૧૪ પ્રાભૂતપ્રાભૂતશ્રુત અને પ્રાભૂતપ્રાભૂત સમાસશ્રુત.—પ્રાભૂતને અંતર્વર્તિ અધિકાર વિશેષ તેને પ્રાભૂત પ્રાભૂતશ્રુત કહે છે. અને તે બે ત્રણનું જ્ઞાન તેને પ્રાભૂતપ્રાભૂત સમાસશ્રુત કહે છે.

૧૫-૧૬ પ્રાભૂતશ્રુત અને પ્રાભૂતસમાસશ્રુત-વસ્તુને અંતર્વર્તિ અધિકાર તેને પ્રાભૂતશ્રુત કહે છે. તે બે ત્રણનું જ્ઞાન તેને પ્રાભૂતસમાસશ્રુત કહે છે.

૧૭-૧૮ વસ્તુશ્રુત અને વસ્તુસમાસશ્રુત—પૂર્વાંત વર્તિ અધિકાર તેને વસ્તુશ્રુત કહે છે. અને તે બે ત્રણનું જ્ઞાન તેને વસ્તુસમાસશ્રુત કહે છે.

૧૯-૨૦ પૂર્વશ્રુત અને પૂર્વસમાસશ્રુત—ઉત્પાદ પૂર્વાદિક ચૌદ પુર્વ માંડેના એક પૂર્વનું જ્ઞાન તેને પૂર્વશ્રુત કહે છે. અને બે ત્રણ યાવત્ ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન તેને પૂર્વ સમાસશ્રુત કહે છે.

ઉપર પ્રમાણે વીશલેહનું સ્વરૂપ સંક્ષિપ્ત રીતે જણાવ્યું છે. વિશેષ સ્વરૂપ જાણવાની ઇચ્છવાલાએ બૃહત્કર્મપ્રકૃતિ ગ્રંથ થકી જાણવાને પ્રયત્ન કરવો.

શ્રુત જ્ઞાની દ્રવ્યથી ઉપયોગવંત થકો સર્વ દ્રવ્ય જાણે દેખે, ક્ષેત્ર થકી ઉપયોગી શ્રુતજ્ઞાની સર્વ ક્ષેત્ર લોકાલોક જાણે દેખે, કાળ થકી ઉપયોગી શ્રુતજ્ઞાની સર્વ કાળ જાણે દેખે, અને ભાવ થકી ઉપયોગવંત શ્રુતજ્ઞાની સર્વ ભાવ જાણે દેખે. તે માટે સંપૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાનીને શ્રુતકેવલીની ઉપમા આપવામાં આવે છે. કેવળ-જ્ઞાની કેવળજ્ઞાનથી પદાર્થનું જે સ્વરૂપ જાણે દેખે છે, તેજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાનના બળથી જાણે દેખે છે. એ શ્રુતજ્ઞાનીએ શ્રુતકેવલી કહેવાય છે.

શ્રુતજ્ઞાન સ્વપરને પ્રકાશ કરનાર છે, જ્યારે બાકીના ચાર જ્ઞાન ફક્ત તેના જાણનારનેજ બોધદાયક છે. તે બીજાને બોધદાયી નથી. અપેક્ષાથી તે ચારને મુગાની ઉપમા આપવામાં આવેલી છે.

શ્રી જીનેશ્વર કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયા પછી સમોવસરણમાં અમૃત સમાન બત્રીસ દોષ રહિત દેશના આપે છે, જે દેશના યોજન પ્રમાણ ભૂમિમાં ફેલાવો પામે છે. તે પ્રભુ દેશનામાં જે કથન કરે છે, તેજ શ્રુતજ્ઞાન. તે દેશનાને ગણધર મહારાજ સૂત્ર રૂપે રચના કરે છે. તેનેજ દ્વાદશાંગી કહે છે. શ્રુત, સિદ્ધાંત, આગમ, સમય એ બધાશ્રુતના પર્યાયવાચી શબ્દ છે.

૧ દ્રવ્યાનુયોગ ૨ ચરણકરણનુયોગ ૩ ગણિતાનુયોગ અને ૪ ધર્મકથાનુયોગ એ આગમનાજ ભાગ છે. શ્રુતજ્ઞાનના અભ્યાસથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય છે, તેથી ઉત્તરોત્તર બોધ કહો કે બુદ્ધિ કહો તે વધતી જાય છે.

૧ શુશ્રૂષા (સાંભળવાની ઇચ્છા) ૨ શ્રવણ કરવું, ૩ ફરી પૂછવું. ૪ મનમાં અવધારણ કરવું. ૫ ગ્રહણ કરવું. ૬ વિચારવું ૭ નિશ્ચય કરવો અને ૮ ધારણ કરી રાખવું. એ પ્રમાણે બુદ્ધિના આઠ ગુણ છે. આમાં જે ક્રમ ખતાવ્યો છે, તે ક્રમથી અભ્યાસ કરવાથી જ્ઞાન પરિપકવ થાય છે.

અવધિજ્ઞાન.

અવધિ—મર્યાદા પ્રમાણે રૂપી દ્રવ્યનું જાણવું તેને અવધિજ્ઞાન કહે છે. અવધિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને ક્ષયોપશમ થવાથી ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષા વિના આત્મ પ્રત્યક્ષ રૂપે આ જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. અવધિ-જ્ઞાનના અસંખ્યાત પ્રકાર છે, તોપણ ગુણ પ્રત્યયિક તેના મુખ્ય છ ભેદ શાસ્ત્રમાં જણાવેલા છે.

૧ અનુગામિ અવધિજ્ઞાન—જે સ્થાનકે રહ્યાં અવધિ-જ્ઞાન ઉપજે તે સ્થાનકથી અન્યત્ર જાય તોપણ લોચન (ચક્ષુ) ની પેરે સાથે આવે તેને અનુગામિ અવધિજ્ઞાન કહે છે.

૨ અનાનુગામિ અવધિજ્ઞાન—જે સ્થાનકે રહ્યાં અવધિ-જ્ઞાન ઉપજ્યું હોય તે સ્થાનકે આવે ત્યારેજ તે જ્ઞાન હોય; અન્યત્ર જાય ત્યારે તે જ્ઞાન ન હોય. શૃંગલાબદ્ધ દીપકની પેરે સ્થિર રહે તે ક્ષેત્ર પ્રત્યયી ક્ષયોપશમ માટે તેને અનાનુગામી કહે છે.

૩ વર્ધમાન અવધિજ્ઞાન—ઘણાં ઘણાં ઇંધણને પ્રક્ષેપે જેમ અગ્નિ વધે તેમ પ્રશસ્ત અતિ પ્રશસ્તતર અધ્યવસાય થકી સમયે સમયે અવધિજ્ઞાન વધે. પ્રથમના ઉપજતા અંગુલના અસંખ્યાતમે જાગે ક્ષેત્ર જાણે દેખે, પછી વધતું વધતું યાવત્ અલોકના વિષે લોક જેવડાં અસંખ્યાતા ખડુક દેખે તેને વર્ધમાન અવધિ જ્ઞાન કહે છે.

(ટીપ: જો કે અલોકમાં કંઈ પદાર્થ નથી, તો પણ સમજવા ખાતર અલોકમાં કંઈ પદાર્થ હોય તો દેખી શકે. અવધિજ્ઞાનની શક્તિ બતાવે છે)

૪ હીયમાન અવધિજ્ઞાન—પૂર્વે શુભપરિણામ વશે ઘણું ઉપજે અને પછી તથા વિધ સામગ્રીને અભાવે પડતે પરિણામે કરીને ઘટતું જાય તેને હીયમાન અવધિજ્ઞાન કહે છે.

૫ પ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાન—જે સંખ્યાતા અસંખ્યાતા યોજન ઉત્કૃષ્ટપણે યાવત્ સમગ્રલોક દેખીને પણ પડે; આનું જાય તેને પ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન કહે છે.

૬ અપ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન-જે સમગ્ર લોકને દેખીને અલોકનો એક પ્રદેશ દેખે, આંચું ન જાય તેને અપ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન કહે છે. આ જ્ઞાન અવશ્ય કેવલજ્ઞાન પેદા કરે છે.

આ પ્રમાણે છ ભેદ અવધિજ્ઞાનના છે. હીયમાન અને પ્રતિ-પાતીમાં એટલી તારતમ્યતા છે કે હીયમાન અવધિજ્ઞાન હજીવે હજીવે ઘટતું જાય છે, ત્યારે પ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન-વિધ્યાત પ્રતી-પની પેઠે સમકાળે સામદ્યું જાય છે. એટલું તેમાં વિશેષ છે.

અવધિજ્ઞાન એ દેશ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન છે. મર્યાદિત છે, તેથી તેને દેશ પ્રત્યક્ષ કહે છે. અવધિજ્ઞાની દ્રવ્યથી જઘન્યપણે સામાન્ય વિશેષોપયોગે અનંતા રૂપી દ્રવ્ય જાણે દેખે, ઉત્કૃષ્ટપણે સર્વરૂપી દ્રવ્ય જાણે દેખે. ક્ષેત્ર થકી અવધિજ્ઞાની જઘન્યથી અંશુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ જાણે દેખે, ઉત્કૃષ્ટપણે અલોકને વિષે લોક જેવડાં અસંખ્યાતા ખડુક જાણે દેખે. કાળ થકી અવધિજ્ઞાની જઘન્યથી આવગિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ જાણે દેખે, ઉત્કૃષ્ટપણે અસંખ્યાતી-ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી લગે અતીત (ભૂત) અનાગત (ભવિષ્ય) કાળ જાણે દેખે. ભાવ થકી અવધિજ્ઞાની જઘન્યથી અસંખ્યાતાભાવ જાણે દેખે, ઉત્કૃષ્ટથી પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં અસંખ્યાતા પર્યાયો જાણે. (જીઓ જ્ઞાન પંચમી દેવ. પૃ. ૨૨૬.)

વિભાગજ્ઞાન મિથ્યાત્વીને હોય છે, તે મલીન હોય છે. તે ભાવથી અવગુ સવગુ જાણે દેખે. અવધિજ્ઞાનીની પેઠે તેનામાં નિર્મળતા હોતી નથી. આ વિભાગજ્ઞાન પણ અવધિજ્ઞાનની બીજી છે.

૧ દેવતા અને નારકીને અવધિજ્ઞાન ભવ પ્રત્યયીક છે. એટલે તેઓ તે ભવમાં વર્તતા હોય ત્યાં સુધી નિયમા તેમને તે જ્ઞાન હોયજ.

૨ મનુષ્ય અને તિર્યંચને શુષ્ક પ્રત્યયીક છે. તે શૂલ પરિણા-મના વશથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપર જે છ ભેદ બતાવવામાં

આવ્યા છે, તે ગુણ પ્રત્યયીક અવધિજ્ઞાનના આશ્રયી છે. ફક્ત તીર્થકરોજ આ જ્ઞાન સહિત ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થઈને જન્મે છે.

અવધિજ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ કાંઈક અધિક છાપઠસાગરોપમની છે, અને જઘન્યથી કોઈ જીવને આશ્રિત એક સમયની છે.

અવધિજ્ઞાનના ક્ષયોપશમની તરતમ્યતાથી અથવા દ્રવ્યાદિકની વિચિત્રતાના સંબન્ધથીજ તેને સામાન્યપણે અસંખ્યતા ભેદોવાલુ કહેલું છે. કાળની અપેક્ષાએ, અથવા ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ, દ્રવ્ય અને પર્યાયની અપેક્ષાએ તેના અસંખ્યતા ભેદો થઈ શકે છે.

મનઃપર્યાવજ્ઞાન.

મન ચિંતિત અર્થનું જાણવું તેને મનઃપર્યાવજ્ઞાન કહે છે. અઢી દ્વીપમાં સંજીવચૈદ્રિય જીવના મનોગત ભાવને જાણે તેને મનઃ પર્યાવજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. તેના બે ભેદ છે.

૧ ઋજુમતી-સામાન્યપણે મનના અધ્યવશાયને જાણે તેને ઋજુમતી મનઃ પર્યાવજ્ઞાન કહે છે. જેમ એણે ઘડો ચિંતવ્યો છે એટલુંજ સામાન્ય પણે મનના ભાવ જાણે.

૨ વિપુલમતી-વિશેષ પણે જાણે તેને વિપુલમતી કહે છે. એણે જે ઘડો ચિંતવ્યો છે, તે સુવર્ણનો, અમુક દેશમાં પેદા થએલો, અમુક ઘાટનો, માપનો, ઇત્યાદિ વિશેષ પણે મનના અધ્યવશાય વિપુલમતી મનઃપર્યાવજ્ઞાની જાણી શકે છે.

ઋજુમતી મનઃપર્યાવજ્ઞાની દ્રવ્યથી અનંતા અનંત પ્રદેશી સંકંધ જાણે દેખે, અને વિપુલમતી તેજ સંકંધને અધિક વિશુદ્ધપણે દેખે. ક્ષેત્ર થકી ઋજુમતી હોંડે રત્ન પ્રભાનાં ક્ષુલ્લક પ્રતર લગે; ઉંચું જ્યોતિષીના ઉપર તલાલગે, તિર્યકું અઢી દ્વીપમાંહે એટલે અઢી દ્વીપ બે સમુદ્રમાં આવેલા પન્નર ઠર્મભૂમિ, ત્રીશ અકર્મ ભૂમિ, છપન્ન અન્તર દ્વિપને વિષે સંજીવચૈદ્રિય પર્યામાના મનોગત ભાવજાણે દેખે, અને વિપુલમતી તેહીજ ક્ષેત્ર અઢી અંગુલ

અધિક દેખે અને વળી વિશુદ્ધ દેખે. કાળ થકી ઋજુમતિ પડ્યોપ મનો. અસંખ્યાતમો ભાગ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટપણે અતીત અનાગતકાળ જાણે દેખે, અને વિપુલમતી તેહીજ અધિક અને વિશુદ્ધતર જાણે દેખે. ભાવ થકી ઋજુમતી અનંતાભાવ જાણે દેખે, સર્વ ભાવનો અનંતમો ભાગ જાણે દેખે, અને વિપુલમતિ તેહીજ અધિક અને વિશુદ્ધતર જાણે અને દેખે.

ઋજુમતિ અને વિપુલમતિમાં વિશુદ્ધિ અને અપ્રતિપાતિપણુ વડે કરીને ભેદ છે; એટલે વિપુલમતિ વિશેષ શુદ્ધ છે, અને અપ્રતિપાતિ એટલે એક વખત પ્રાપ્ત થયું એટલે પછી જાય નહીં એવા પ્રકારનું જ્ઞાન છે. ત્યારે ઋજુમતિ તેના કરતાં ઓછું શુદ્ધ અને પ્રતિપાતિ છે (તત્વા. અ. ૧ સૂ. ૨૫).

અવધિજ્ઞાન કરતાં મનઃપર્યાવજ્ઞાનની વિશુદ્ધિ વધારે છે. બન્નેની ક્ષેત્ર મર્યાદા જુદી જુદી છે. અવધિજ્ઞાનના અધિકારી ચારે ગતિના જીવો છે, ત્યારે મનઃપર્યાવજ્ઞાનના અધિકારી મનુષ્ય અને તેમાં પણ મનુષ્ય સંયતજ તેના અધિકારી છે. અવધિજ્ઞાની રૂપી દ્રવ્યો અને તેના કેટલાક પર્યાયને જાણે, ત્યારે મનઃપર્યાવજ્ઞાની અવધિવડે જણતા રૂપીદ્રવ્યના અનંતમે ભાગે એટલે મનુષ્યક્ષેત્રમાં મનપણે પરિણુમેલા મનોદ્રવ્યને જાણે. (તત્વા. અ. ૧ સૂ. ૨૬)

આ મનઃપર્યાવજ્ઞાન પણ દેશ પ્રત્યક્ષ છે.

કેવલજ્ઞાન.

કેવલજ્ઞાનનો એકજ પ્રકાર છે. કેવલજ્ઞાની સર્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ સમકાળે સામટા જાણે દેખે; તેમજ તે સર્વ કેવલજ્ઞાનીને સરખું હોય. સર્વથા જ્ઞાનવરણીયકર્મના ક્ષય થવાથી કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. તેને સર્વ પ્રત્યક્ષજ્ઞાન કહે છે. સર્વ લોકાલોકને તથા તેમાં રહેલા પદાર્થને પ્રત્યક્ષ પણ જાણે દેખે છે.

કેવલ એટલે શુદ્ધ; તેના આવરણનો નાશ થવાથી અથવા

પ્રથમથીજ તેના સર્વ આવરણો જવાથી પુરેપુરૂં ઉપજે છે તેથી કેવલ એટલે સંપૂર્ણ; અથવા તેના સમાન ખીજું નહિ હોવાથી કેવલ એટલે અસાધારણ; અથવા જ્ઞેય અનંતા છે તેથી, તથા અનંતા કાલ રહેનારૂં છે માટે કેવલ એટલે અનંત; અથવા લોકાલોકને વિષે વ્યાપ્ત થવામાં તેને વ્યાધાતનો અભાવ છે તેથી કેવલ એટલે નિવ્યાધાત; અથવા મત્યાદિચાર જ્ઞાન રહિત છે એટલે તેમાં એ અંતભૂત થએલા છે તેથી કેવલ એટલે રૂઢત એક; આ પ્રમાણે જુદી જુદી અપેક્ષાથી કેવલજ્ઞાનનો એક ભેદ છે.

જેમ સૂર્યાસ્ત થતાં ચંદ્ર, તારા, દીપાદિક પ્રકાશ કરે છે, તેમ કેવલજ્ઞાનાવરણે મત્યાદિકના આવરણના ક્ષયોપશમે જીવાજીવાદિકનો કાંઇક પ્રકાશ થાય છે; અને સૂર્ય ઉગે જેમ ચંદ્રાદિકનો પ્રકાશ અંતભૂત થાય છે, તેમ કેવલજ્ઞાનાવરણનો નાશ થવાથી મત્યાદિક ચાર જ્ઞાનનો પ્રકાશ તેમાં અંતભૂત થાય છે.

કેવલજ્ઞાની દ્રવ્યથકી રૂપી અરૂપી સર્વ દ્રવ્ય જાણે દેખે, ક્ષેત્ર થકી કેવલજ્ઞાની લોક અલોક સર્વ ક્ષેત્ર જાણે દેખે, કાળથકી કેવલ જ્ઞાની સર્વ અતીત (ભૂતકાળ) અનાગત (ભવિષ્યકાળ) વર્તમાન કાળ સમકાલે જાણે દેખે, અને ભાવથકી કેવલજ્ઞાની સર્વ જીવ અજીવના સર્વભાવ ગુણુપર્યાય જાણે દેખે છે.

*અહીં જ્ઞાનના સંબંધે અતિ સંક્ષિપ્ત માહિતી આ ચારત્રના અંગે આપવામાં આવી છે. તેનું વિશેષ સ્વરૂપ ગીતાર્થ ગુરૂ મહારાજ પાસે આગમના અભ્યાસથી જાણવાને ભલામણ કરવામાં આવે છે.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

સત્તાવીસમો ભવ. (ચાલુ.)

જન્મ અને ગૃહસ્થાવાસ.

એક વર્ષમાં છ અઠ્ઠાઈઓ આવે છે. કાર્તિક ચૌમાસું, ફાગણ ચૌમાસું, અને અષાઢ ચૌમાસું; એ ત્રણ ચૌમાસાની ત્રણ અઠ્ઠાઈઓ, તથા એક શ્રી પર્યુષણપર્વની, અને બે શ્રી નવ પદ આરાધનની, (તેમાં એક જાસો માસમાં અને એક ચૈત્ર માસમાં.) એ પ્રમાણે છ અઠ્ઠાઈઓ છે. એ છમાં પણ નવ પદ આરાધનની બે અઠ્ઠાઈઓ પ્રાયઃ શાશ્વતિ છે. આ અઠ્ઠાઈઓ પેકી શ્રી પર્યુષણપર્વની અઠ્ઠાઈ શ્રાવણ વદી ૧૨ થી શરૂ થઈ ભાદરવા સુદ ૪ થી પુર્ણ થાય છે. બાકીની પાંચ અઠ્ઠાઈઓ તે તે માસમાં અજવાળીયા પખવાડીયામાં (શુકલપક્ષ) આવે છે, જેનો છેલ્લો દિવસ પુર્ણિમાનો હોય છે. આ દિવસો ઉત્તમ દિવસોની ક્રાંતિમાં ગણાય છે. તેમાં પણ નવ પદ આરાધનની બે અઠ્ઠાઈઓના દિવસો ધર્મારાધનના અંગે વિશેષ મહત્વતાવાલા છે. આ દિવસોમાં આરંભ એટલે પાપના કાર્યો બંધ રાખવામાં આવે છે. આત્મહિતૈષિઓ નવ પદ આરાધનના અંગે આયંબીલ (આચમ્બલ) તપ કરે છે, અને વિધિપૂર્વક શ્રી નવ પદનું આરાધન કરે છે. જૈનમંદિરોમાં વિવિધ પ્રકારે ભગવંત ભક્તિ કરવામાં આવે છે. એ પર્વમાં, આ પર્વારાધનથી આત્મકલ્યાણ કરવાની સાથે લૌકિક

સંપદા પામનાર, સતી મયણાસુંદરી અને શ્રીપાલચરિત્રનું પઠનપાઠન થાય છે. એ દિવસો જેમ અને તેમ વિશેષ પ્રકારે નિર્દોષ રીતે વ્યતિત થઈ ધર્મરાધનમાં વધુ સહાયકારક અને, તેના માટે ધર્મજ્ઞાસુઓ પોતાથી થાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે.

ચૈત્ર માસમાં અજવાળીયા પખવાડીયામાં શ્રી નવપદ આરાધનના નિમિત્ત કારણરૂપ આયંબીલતપની ઓળીના દીવસો આવે છે. શ્રી જિનેશ્વરના પવિત્ર ધર્માનુરક્ત મહાનુભાવો, શ્રી નવપદ આરાધનમાં લીન થઈ, આત્માનંદમાં દિવસો વ્યતિત કરે છે. નવપદની ઓળીનું આરાધન કરનાર બે વખત આવશ્યક ક્રિયા કરી દેવવંદન કરે છે. શ્રી નવપદનું અને શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુનું ઉત્તમ સામગ્રિથી પૂજન અર્ચન કરે છે. શ્રી જિનેશ્વરના મંદિરમાં વિવિધ પ્રકારથી આંગીઓ રચાવવામાં આવે છે. તે નિમિત્તે કર્મ નિર્જરાના નિમિત્ત કારણરૂપ આચાર્ય તપ કરવામાં આવે છે. તે પખવાડીયાની (ચૈત્ર સુદ ત્રયોદશી) તેરસના દીવસની મધ્ય રાત્રિ થએલી છે. ચંદ્રની નિર્મલતા ઉજ્જવળતા અને સૌમ્ય કીરણોથી જગતની અંદર શાન્તિ પ્રસરી રહેલી છે. તે સમયે ઠાક, ઘુવડ, અને દુર્ગાદિક પક્ષિઓ પણ જયકારી શબ્દ કરી સુલટી પ્રદક્ષિણા દેઈ રહ્યા છે. પવન પણ પ્રદક્ષિણાએ પ્રવર્તતો સુગંધ અને શીતળતાથી જગતના જીવોને સુખ આપી રહ્યો છે. વસંત ઋતુના યોગે તમામ જાતની વનસ્પતિ પ્રપુલ્કિત થઈ, દશે દિશાઓ સુગંધમય થઈ રહેલી છે. તે રાત્રે હસ્તોત્તર નક્ષત્રનો યોગ આવ્યો છે તે વખતે શુભ લગ્ન અને ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાનકે આવેલા છે એવી રાત્રિના સમયે નવ માસ અને સાડા સાત દિવસ વ્યતિત થતાં, સમાધિ અને પીડારહિત, નિરાબાધપણે, ત્રિશલા રાણી ત્રણ જ્ઞાને કરીને સહિત સિંહ લાંછનવાળા અને સુવર્ણ ક્રાંતિવાળા પુત્રરત્નને જન્મઆપે છે. તીર્થંકરોની પુણ્યાઈના યોગે સામાન્ય મનુષ્યોની પેઠે તીર્થંકર ગર્ભમાં છતાં માતાનું ઉદર વૃદ્ધિ પામતું નથી, તેમજ ગર્ભકાલમાં અને પ્રસવકાલ વખતે તીર્થંકરના જીવને કે તેમની માતાને કોઈપણ જાતની પીડા કે અશાન્તિ થતી નથી.

તીર્થ'કરના જન્મ વખતે નારકીના જીવોને પણ એક મુહૂર્ત સુધી શાતા રહે છે, તેમજ સ્થાવર જીવોનું છેદન ભેદન થતું નથી; તેથી તેમને પણ સુખ થાય છે તજ પ્રમાણે ભગવંતના જન્મ વખતે નારકીના જીવોને અને સઘળા સ્થાવર જીવોને શાન્તિ થઈ. તે વખતે છપ્પન દિગ્ગુમારીઓ, પોતાનાં આસન ચલાયમાન થતાં, ભગવંતના જન્મને જાણીને આનંદ પામી; અને પ્રભુના જન્મ સ્થાનકે આવી પોત પોતાના આચાર અને મર્યાદા મુજબ સુતિકા કાર્ય કરી, જન્મ મહોત્સવ કરી સ્વસ્થાનકે ગઈ. ચોશઠ ઈંદ્રો તથા અનેક દેવ દેવીઓ મેરૂ પર્વત પર પ્રભુનો જન્મ મહોત્સવ કરવા આવ્યા.

ઈંદ્ર પણ આસનકંપથી પ્રભુનો જન્મ જાણી તત્કાલ પરિવાર સહિત સૂતિકાગૃહ પાસે આવ્યા, અને ભગવંત તથા ભગવંતની માતાને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેઈ, વંદન સ્તુતિ કરી. ભક્તિ વશાત્ જન્મ મહોત્સવ કરવાને ભગવંતને મેરૂ પર્વત ઉપર લેઈ જવાને માટે ભગવંતની માતાને અવસ્થાપિની નિંદ્રા આપી, અને તેમની પડખે ભગવંતનું પ્રતિબિંબ મુકી ઈંદ્રે પોતાના શરીરના પાંચ રૂપ કયાં. એક રૂપે તેમણે પ્રભુને ઉપાડી કરસંપુટમાં રાખ્યા. બીજા રૂપે ભગવંત ઉપર છત્ર ધારણ કર્યું અને બે રૂપે બે પાસે ચામર ઢાળવા લાગ્યા, અને એક રૂપે વજ્ર ઉલાળતા આગળ ચાલવા લાગ્યા. એમ પાંચ વૈકિય રૂપ કરીને, મેરૂ પર્વતના પાંદુક વનની દક્ષિણ દિશાએ, અતિપાંદુકબલા નામની શિલા ઉપર શાન્થિતુ સિંહાસન છે તેના ઉપર ભગવંતને ઉત્સંગમાં લઈને ઈંદ્ર મહારાજ પુર્વ સન્મુખ બેઠા.

પ્રભુનો જન્મમહોત્સવ કરવાને બાર દેવ લોકના દસ ઈંદ્ર, ભુવન પતિના વીશ ઈંદ્ર, વ્યંતરના સોલ ઈંદ્ર, વાણ વ્યંતરના સોલ ઈંદ્ર, અને ચંદ્ર તથા સૂર્ય એ બે જ્યોતિષીના બે ઈંદ્ર, મલી ચોસઠ ઈંદ્ર સપરિવાર ત્યાં એકત્ર મળ્યા. એ ચોસઠે ઈંદ્ર તથા ઈંદ્રાણીઓ અને સર્વ સામાનીક દેવો વિગેરે તમામ દેવોના મળી એકંદર બસે

ને પચાશ અભિષેક પ્રભુને થયા. એક એક અભિષેકમાં ચોસઠહજાર કળશો હોય છે.

આ અવસર્પિણી કાલના ચોવીશ તીર્થ'કરોમાં બીજા તીર્થ'કરોના શરીરના પ્રમાણ કરતાં, ભગવંત મહાવીરનું શરીર ન્હાતું હોવાથી ઈંદ્ર મહારાજના મનમાં સંશય ઉત્પન્ન થયો કે ભગવંત નહાના બાળક હોવાથી તેમનું શરીર આટલા બધા જલાભિષેક કેમ સહન કરી શકશે ? એવા સંશયથી ભગવંત ઉપર અભિષેક કરવાનો આદેશ આપતા પહેલાં થોભ્યા. અવધિજ્ઞાનના બળે કરીને ભગવંતે એ વાત બાણી. તીર્થ'કરોનું અતુલ બળ જણાવવા નિમિત્તે તે વખતે પ્રભુએ બાલરૂપે છતાં પણ પોતાના હાથ પગના અંશુકાથી મેરૂ પર્વતને દબાવ્યો, તેથી મેરૂ કંપાયમાન થયો. પ્રભુ ના જન્મ મહોત્સવ વખતે આવો ઉપદ્રવ થાય નહીં, છતાં કેમ થયો એમ ત્રિચારી અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મુકતાં ઈંદ્રને પ્રભુની રૂપ: જણાઈ, અને પોતાની શંકાનું નિવારણ થયું. પોતે પ્રભુના બલમાં શંકા આણી આશાતના (અધિવેક) કરી, તેથી પ્રભુને પગે લાગીને ખમાવ્યા અને સ્તુતિ કરી.

તીર્થ'કરોના બળનું વર્ણન કરતાં એક ઠેકાણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે:—

પુરૂષોમાં ખાર ગોદાના જેટલું બળ એક ગોદા એટલે બળ દમાં હોય છે. દશ ગોદાના જેટલું બળ એક ઘોડામાં હોય છે. ખાર ઘોડાના જેટલું બળ એક મહિષમાં હોય છે. પંદર મહિષોના જેટલું બળ એક મહોન્મત હાથીમાં હોય છે. તેવા પાંચશે હાથી-ઓનું બળ એક કેશરીસીંહમાં હોય છે. બે હજાર કેશરીસીંહના જેટલું બળ એક અષ્ટાપદ નામના પક્ષીમાં હોય છે. દશ લાખ અષ્ટાપદ જેટલું બળ એક રામ (બલદેવ) માં હોય છે. બે રામ જેટલું બળ એક વાસુદેવમાં હોય છે. બે વાસુદેવ જેટલું બળ એક ચક્રવર્તીમાં હોય છે. એક લાખ ચક્રી જેટલું બળ એક નાગેંદ્રમાં હોય છે. કોડ નાગેંદ્ર જેટલું બળ એક ઈંદ્રમાં હોય છે. એવા

અનંતા ઈંદ્રીના બળ જેટલું બળ જીનેંદ્રની ટચલી અંગુલીમાં હોય છે, તેથીજ તીર્થંકરોને “ અતુલ બળના ધણી ” એવી ઉપમા થી શાસ્ત્રમાં ઠેકાણે ઠેકાણે વર્ણવવામાં આવ્યા છે.

પ્રભુના ઉપર જળાભિષેક કરી રહ્યા પછી, સુગંધિત વસ્ત્રથી પ્રભુના શરીરને લુંછી, જળ રહિત કરી, ખાવના ચંદનથી પ્રભુના શરીરને વીલેપન કર્યું. પછી સુગંધિત પુષ્પોથી પૂજા કરી. ધુપ, દીપ, આરતિથી પૂજા કરી. પ્રભુના આગલ રૂપાના તાંદુલથી અષ્ટમંગલ-૧, દર્પણ, ૨ વર્દ્ધમાન, ૩ કલશ, ૪ મત્સ્યયુગલ, ૫ શ્રીવત્સ, ૬ સ્વસ્તિક, ૭ નંદાવત્ અને ૮ ભદ્રાશન-આલેખી ગીત, ગાન, નૃત્ય, વાજિંત્રાદિકના નાદ સહિત અતિ આનંદપૂર્વક નૃત્ય પૂજા કરી. પછી ભાવ પૂજા રૂપ પ્રભુની સ્તુતિ કરીને ઇંદ્ર મહારાજે, ત્રીશલા માતા પાસે લગવંતને પધરાવીને, પ્રભુનું પ્રતિબિંબ તથા અવસ્થાપિની નિંદ્રાને અપહરિ લીધી. પ્રભુના ઘરમાં બત્રીશ કોડી રત્ન, સુવર્ણ, રૂપાદિકની વૃષ્ટિ કરી, પ્રભુના જમણા હાથના અંગુઠામાં અમૃત સ્થાપી, વંદન નમસ્કાર કરી, પ્રભુને તથા પ્રભુની માતાને કોઈએ ઉપદ્રવ કરવો નહીં એવી ઘોષણા કરી, અને બધા ઇંદ્રો પરિવાર સહિત નંદીશ્વર દ્વીપે જઈ અકૂંઈ મહોત્સવ કરી પોત પોતાના સ્થાનકે ગયા.

પ્રાતઃ કાલે સિદ્ધાર્થ રાજાએ પ્રભુનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો. યુવરાજના અભિષેક વખતે, શત્રુના રાજ્યનો નાશ કરતી વખતે, અને પુત્ર જન્મ મહોત્સવ દિવસે કેદીઓને બંધન મુક્ત કરવાના પ્રાચીન રીવાજ મુજબ કેદીઓને છોડી મુક્તવાનો હુકમ કર્યો. નગ-રજનોએ પણ પ્રભુના જન્મ નિમિત્તે જન્મમહોત્સવમાં ભાગ લીધો. રાજાએ દશ દિવસ સુધી કુળમર્યાદા મુજબ મહોત્સવ કર્યો. પુત્ર જન્મની ખુશાલીમાં રાજાએ પ્રજાને રૂણ રહિત કરી. રાજ્યનું લહેણું માફ કર્યું, એટલુંજ નહીં પણ પ્રજાજનોનું દેવું રાજ્યની તીજેરીમાંથી આપી ઋણી જનોને ઋણ મુક્ત કર્યાં. સઘળા પ્રકારના ‘ કર ’ માફ કર્યાં. દશદિવસ સુધી પ્રજાજનો આનંદમાં દિવસો નિર્ગમન કરે

તે માટે, વિવિધ જાતની રમતગમત અને આનંદ આપનારી સામગ્રી પુરી પાડી.

પ્રભુના માતાપિતા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના શાસનના શ્રાવક હતા. ધર્મમાં રક્ત હતા. પુત્ર જન્મની ખુશાલી નિમિત્તે દશ દિવસ સુધી અરિહંત પ્રભુના મંદિરોમાં ઉત્તમ રીતે પૂજા તથા મહોત્સવ કરાવ્યા અને લાખો રૂપિયાનું દાન આપ્યું.

ખારમે દિવસે રાજાએ જ્ઞાતિ, કુટુંબ, સગાઓ અને મિત્રોને નોતરી ઉત્તમ પ્રકારના ભોજન, વસ્ત્રાદિકથી તેમનો સત્કાર કરી, તેમના સમક્ષ પ્રભુનું નામ નિશ્ચિત કરવા માટે રાજાએ જણાવ્યું કે, આ પુત્ર ગર્ભમાં આવીને ઉપન્યા ત્યારથી અમે ધન, ધન્ય, વાહન, પૂજા સત્કારાદિમાં અનેક રીતે વૃદ્ધિ પામ્યા છીએ. જે સામંત રાજાઓની સાથે વિગ્રહ હતો, તેઓએ પણ અમારી આજ્ઞા માન્ય કરી, અને વિગ્રહનો વિનાશ થયો છે. તેથી પ્રથમથીજ અમે નિશ્ચય કરેલો છે કે જ્યારે આ પુત્રનો જન્મ થશે ત્યારે તેમનું “વર્દ્ધમાન” એવું શુભનિબંધન નામ પાડીશું. અમારા મનોરથો સર્વ રીતે વૃદ્ધિલાવને પામીને સિદ્ધ થયા છે, તેથી આ કુમારનું “શ્રી વર્દ્ધમાન” એવું નામ રાખીએ છીએ.

પ્રભુખાળપણથી ધૈર્ય, બળ, પરાક્રમવાન હતા. જ્યારે લગભગ આઠ વર્ષની ઉંમરના થયા ત્યારે પોતાની સરખી વયના બીજા રાજકુમારો અને ક્ષત્રીય પુત્રો સાથે રમત કરતા. એક વખતે તેઓ સઘળા નગર બહાર ઉદ્યાનમાં રમત ગમત અને ક્રિડા કરે છે. તે સમયે ઇંદ્ર મહારાજ પોતાની સભામાં બેઠા છે. પ્રસંગવશાત ભરતક્ષેત્ર તરફ તેમનો ઉપયોગ ગયો, અને અવધિજ્ઞાનના બળથી પ્રભુને ક્રિડા કરતાં જોયા. તેમણે ભક્તિરાગથી પ્રભુના બળ ઐશ્વર્યનાં સભા આગળ વખાણ કર્યાં. સભાના દેવોમાંથી એક મિથ્યાત્વિ દેવને ઇંદ્ર મહારાજના તે વચન ઉપર વિશ્વાસ આવ્યો નહી, અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે, મનુષ્ય જાતિમાં કેાઈ દેવના જેવો બલવાન

હોઈ શકેજ નહીં. દેવોના બલ આગળ તેમનું બલ કંઈ વિશાતમાં હોતું નથી, છતાં ઇંદ્ર મહારાજ જે વખાણ કરે છે તે અતિશય-યોક્તિ ભરેલું છે. હું તેમની પરિક્ષા કરું, એવા ત્રિચારથી તે દેવ ઉત્તર વૈક્રિય શરીર ધારણ કરી જ્યાં પ્રભુ સમાન વયના કુમારો સાથે ક્રિડા કરે છે, ત્યાં આંચો.

ભગવંત સહ બાળકો આમ્લકી કાંડા એટલે ઝાડ ઉપર ચઢવા ઉતરવાની રમત કરતા હતા. ભગવંત એક ખીજડીના વૃક્ષ ઉપર ચઢી કાંડા કરતા હતા, તે વખતે પેલો દેવ એક ભયંકર સર્પનુરૂપ ધારણ કરી, તે વૃક્ષના થડે વીંટાઈ ગયો, અને કુંડાડા મારવા લાગ્યો. એકાએક ભયંકર સર્પને જોઈને ખીજા બાલકુમારો ભય અને ત્રાસ પામી નાશવા લાગ્યા. ભગવંત તેનાથી લેશમાત્ર પણ ભય કે ત્રાસ પામ્યા નહીં. નાશતા બાલ કુમારોને આશ્વાસન આપી નાશતા અટકાવ્યા, અને નિર્ભય રીતે ભયંકર સર્પને પકડીને દૂર ફેંકી-દીધો, અને પાછા પુર્વવત્ સઘળાઓ રમત રમવા લાગ્યા.

એજ દેવ ફરી પણ ખીજા કુમારોના જેવું રૂપ કરી તેમના ભેગા રમવા લાગ્યો. રમતમાં એવી શરત રાખવામાં આવી કે, એ રમતમાં જે જીતે તે ખીજાના પૃષ્ઠ ભાગ ઉપર ચઢે. એ રમતમાં ભગવંત જીત્યા, અને ખીજા કુમારો હારી ગયા. તેમાં દેવપણું હારી ગયો. શરત મુજબ દરેકની પીઠ ઉપર ભગવંત ચઢીને સરત પુરી કરતા; અનુક્રમે પેલા દેવનો વારો આંચો, અને તેના પૃષ્ઠ ભાગ ઉપર ચઢ્યા. એ દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો દેવ, પોતાની ધારણા પાર પાડવાનો સમય આંચો જાણીને વૈક્રિય શરીરને વધારવા લાગ્યો. તે સાત તાડ જેટલો ઉંચો થયો, અને ભયંકર રૂપ ધારણ કરી પ્રભુને ભય પમાડવા વિવિધ રીતે કુચેષ્ટા કરવા લાગ્યો. પ્રભુ જરા પણ ભય પામ્યા નહીં. પ્રભુએ અવધિજ્ઞાનને ઉપયોગ સુકી જોયું તો મિથ્યાત્વદેવની કુચેષ્ટા તેમના જાણવામાં આવી. પ્રભુએ પૃષ્ઠ ભાગ ઉપર એક સુષ્ટિ મારી, જે દેવનાથી સહન થઈ શકી નહીં. તે વામન રૂપ જેવો થઈ ગયો. તે દેવે પોતાનું રૂપ બદલી દેવ

પણે પ્રત્યક્ષ થઈ, પ્રભુની સ્તુતિ કરી, અને કહેવા લાગ્યો કે, “ હે પ્રભુ ! ઇંદ્રસલા મધ્યે ઇંદ્ર મહારાજે આપના જેવાં વખાણ કયાં હતાં, તેવાજ આપ ધૈર્ય વંત છો. મેં તો ફક્ત પરીક્ષા નિમિત્તે ભય પમાડવા આ કુચેષ્ટા કરી હતી. તેની હું ક્ષમા માગું છું.” એ પ્રમાણે પ્રભુને ખમાવીને તે દેવ પ્રભુને પગે લાગ્યો, અને પ્રભુનું “ શ્રીમહાવીર ” એવું નામ સ્થાપી તે પોતાના સ્થાનકે ગયો.

આ બે બનાવોના પ્રસંગે પ્રભુએ બતાવેલી ધૈર્યતા, નિર્ભય-પણું અને બળ, એજ તેમનામાં રહેલા અદ્ભૂત બળ પરાક્રમની જ્ઞાનગી રૂપ છે. તીર્થંકર થનારા જીવમાં એક કુદરતી આશ્ચર્યતા એ રહેલી છે કે, એ તે ભવની પહેલાંના ભવમાં ગમે તે ગતિ યા જાતીમાં ઉત્પન્ન થએલા હોય, તેમાં પણ એમનો જીવ તેમના સમાન જાતિમાં ઉંચતામાંજ હોય છે. તો પછી આ તીર્થંકર નામ કર્મ જેવી સર્વોત્કૃષ્ટ પુણ્યપ્રકૃતિના બંધ પછી અને છેવટના તીર્થંકરના ભવમાં તેમનામાં ઉત્કૃષ્ટ બળ, વીર્ય, પરાક્રમ હોય તેમાં નવાઈ નથી. તેમના શરીરની રચનાજ સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં ઉત્કૃષ્ટ રીતની અદ્ભૂત હોય છે. તેમનું સંઘયણ વજ્ર ઋષભ નારાય અને સંસ્થાન સમચોરસ હતું.

શાસ્ત્રમાં તેનું સ્વરૂપ કેવું બતાવ્યું છે, તે આ પ્રસંગે આપણે જાણવું જોઈએ.

આઠ પ્રકારના કર્મમાં શરીર રચનાના સંબંધે અંગો પાંગાદિ પ્રકૃતિઓ એ નામ કર્મની પ્રકૃતિના એકશોને ત્રણ લેહોમાં આવે છે. તેમાં સંઘયણ નામ કર્મના છ લેહ બતાવ્યા છે. તે છ સંઘયણનું સ્વરૂપ કર્મવિપાક નામના પ્રથમ કર્મગ્રંથની આડત્રીશ ઓગણચાલીશમી ગાથા તથા તેની ટીકામાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે.

સંઘયણ—શરીરની અંદર રહેલા હાડ, તેના પુદ્ગલો દબ કરાય, તે અસ્થિનિયય એટલે હાડની રચના વિશેષ તેને સંઘયણ કહે છે. તેના છ લેહ છે.

૧ હાડની સંધિ, નારાય એટલે મર્કટખંધ, તે ઉપર ઋષભ એટલે હાડનો પાટો. તે ઉપર તે ત્રણને ભેદે (વિંધે) એવો વજ્ર તે ખીલો; એ ત્રણે યુક્ત હોય તેને વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ કહે છે.

૨ નારાય તે મર્કટખંધ, તે ઉપર પાટો (ઋષભ હોય, પણ ખીલી ન હોય, તેને ઋષભનારાયસંઘયણ કહે છે.

૩ કેવળ મર્કટખંધજ હોય, પણ પાટો ખીલી ન હોય, તેને નારાયસંઘયણ કહે છે.

૪ એક પાસે મર્કટ ખંધ હોય, ખીજે છેડે ફક્ત હાડ હોય, તેને અર્ધનારાયસંઘયણ કહે છે.

૫ વચ્ચે ખીલીજ હોય; મર્કટ ખંધ પણ ન હોય તેને કીલીકા સંઘયણ કહે છે.

૬ બે પાસે હાડે હાડ અડી રહ્યાં હોય તેને છેવટું સંઘયણ કહે છે.

આ છ પ્રકારના સંઘયણના અધિકારી ઔદારિક શરીરવાળા ગર્ભજ તિર્યંચ અને મનુષ્ય છે. દેવતા અને નારકીના જીવો વૈક્રિય શરીરવાળા હોય છે. તેઓને તેમજ આહારક શરીરવાળાને હાડકાં હોતાં નથી, તેથી તેમને સંઘયણ નથી. વિકલેંદ્રિય એટલે બે ઇંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય, ચૌદંદ્રિય જીવોને છેવટું સંઘયણ જ હોય છે, અને એકેંદ્રિય અસંઘયણિ કહેવાય છે, એટલે તેમનામાં હાડ પણ હોતું નથી. ચરમ શરિરી એટલે મોક્ષે જવાવાળા જીવોને નિયમા પેહલું વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ હોતું જોઈએ, એટલે એ સંઘયણવાળા જીવોજ ક્ષપકશ્રેણી માંડી ચાર પ્રકારના ધાતિ કર્મ ખપાવી, કેવળજ્ઞાનાદિ આત્મિક લક્ષ્મી પ્રગટ કરી મોક્ષે જવાના અધિકારી છે. વર્તમાન પાંચમા આરામાં તેનો નિષેધ છે, આ કાલના મનુષ્યોને છેવટું સંઘયણ હોય છે. ભગવંત મહાવીરના શરીરના હાડની રચના વજ્રઋષભનારાયસંઘયણ વાળી

હતી. એની ગણતરી બેતાલીશ પ્રકારની પુણ્યપ્રકૃતિમાં અને બાકીનાની પાપ પ્રકૃતિમાં કરવામાં આવેલી છે. શરીરનો આકાર તેને સંસ્થાન કહે છે. તેને પણ છ ભેદ છે. છ પ્રકારના સંસ્થાનનું સ્વરૂપ એજ કર્મ ગ્રંથની ચાલીશમી ગાથાના વિવેચનમાં આ પ્રમાણે વર્ણન કરેલું છે.

૧ સમચતુરસ્ર સંસ્થાન-મનુષ્ય પર્યાંકાસને બેસે; તેના બે ઢીંચણ વચેનું અંતર ૧, તથા જમણા ખભા અને ડાબા ઢીંચણ વચેનું અંતર ૨, ડાબા ખભા અને જમણા ઢીંચણ વચેનું અંતર ૩, અને પલાંઠીના મધ્ય પ્રદેશથી નિલાડ-કપાલનું અંતર ૪, એ ચારે પાસે સરખું હોય, અને સર્વાંગે સુંદર હોય તેને સમચતુરસ્ર સંસ્થાન કહે છે.

૨ ન્યુગ્રોધ પરિમંડળ સંસ્થાન-નાભિ ઉપર સંપૂર્ણ સુંદર અવયવ હોય અને હેઠેના પ્રદેશમાં હીનાધિક હોય તેને ન્યુગ્રોધ પરિમંડળ સંસ્થાન કહે છે.

૩ સાદિ સંસ્થાન-નાભિથી નીચે સંપૂર્ણ અવયવ હોય અને ઉપર હીનાધિક હોય તેને સાદિ સંસ્થાન કહે છે.

૪ કુખ્જ સંસ્થાન-હાથ, પગ, મસ્તક, ગ્રીવા (ઠોક) સુલક્ષણ હોય અને હૃદય, પેટ, હોન હોય તેને કુખ્જ સંસ્થાન કહે છે.

૫ વામન સંસ્થાન- હૃદય તથા પેટ સુલક્ષણ હોય અને હાથ, પગ, શીર, ગ્રીવા કુલક્ષણ હોય તેને વામન સંસ્થાન કહે છે.

૬ હુંડક સંસ્થાન-સર્વ અંગોપાંગ કુલક્ષણ હીનાધિક હોય હોય તેને હુંડક સંસ્થાન કહે છે.

આ છ પ્રકારના સંસ્થાનમાં દેવતાઓને સમચતુરસ્ર સંસ્થાન હોય. ગર્ભજ મનુષ્ય એ છ સંસ્થાનના અધિકારી છે. તેમ ગર્ભજ તિર્યચ પણ એ છના અધિકારી છે બાકીના સર્વ જાતિના જીવો છેલા હુંડક સંસ્થાનના અધિકારી છે. ભગવંત મહાવીરના શરીરની

રચના સમયતુરંજ સંસ્થાનની હતી. તેમના શરીરનો વર્ણ સુવર્ણ વર્ણનો હતો અને કાંતિ નિર્મળ હતી.

આયુષ્યના મુખ્યત્વે બે પ્રકાર છે. સોપકમ આયુષ્ય, અને બીજું નિરૂપકમ આયુષ્ય. જેમાં આયુષ્ય મર્યાદાને સાત પ્રકારના ઉપક્રમમાંથી કેદપિણ એક ઉપક્રમ લાગી આયુષ્ય જલ્દી લોગવર્ધ જઈ મરણ થાય, જેને વ્યવહારિક ભાષામાં આયુષ્ય તુટી જાય એમ કહેવામાં આવે છે, તેને સોપકમ આયુષ્ય કહે છે. જેને સાત પ્રકારના ઉપઘાત લાગવા છતાં અથવા મરણાંત કષ્ટના ઉપસર્ગ થયા છતાં, આયુષ્ય તુટે નહીં તેને નિરૂપકમ આયુષ્ય કહે છે. સર્વ તીર્થંકરો, સલાકા પુરૂષો, ચરમ શરીરી એટલે તે ભવે મોક્ષ ગામી નિયમા નિરૂપકમ આયુષ્યવાલાજ હોય છે. ભગવંત મહાવીર નિરૂપકમ આયુષ્યવાળા હતા.

તીર્થંકરોને જન્મથીજ કેટલાક અતિશયો હોય છે. એટલે સામાન્ય મનુષ્ય કરતાં તેમના શરીરના અંગે કેટલીક વિશેષતા હોય છે. તેમનું શરીર સર્વાંગ સુંદર, નિર્મળ કાન્તિવાળું હોવા ઉપરાંત, તેમના શરીરમાં જે રૂધીર રહેલું હોય છે તે ગાયના દુધ જેવું સ્વેત હોય છે. શ્વાસોશ્વાસ સુગંધમય હોય છે. તેમના શ્વાસોશ્વાસમાંથી કદી પણ દુર્ગંધ નિકળતીજ નથી. તેઓ આહાર નિહાર કરે તેને ચર્મચક્ષુવાળા જીવો જોઈ શકે નહીં. જન્મથીજ નિરોગી હોય છે. એવા તેમના અતિશય હોય છે. તેજ નિયમાનુસાર ભગવંતના શરીરના અંગે પણ તેજ પ્રમાણેના અતિશય હતા.

સામાન્ય મનુષ્યના શરીર કરતાં તેમની ઉંચાઈ પણ બમણી હતી, એટલે પૂર્ણ ખીલવણી પામ્યા પછી ભગવંતના શરીરના ફેહનુમાન સાત હાથનું હતું. આવા પ્રકારના ઉત્તમોત્તમ શરીરની રચના, નિર્મળ અને ભવ્ય કાન્તિ, શરીરે નિરોગીપણું એ સર્વ આત્મ પ્રદેશમાં રહેલા પુણ્ય કર્મના વિપાકોદયનોજ પ્રભાવ છે. વર્તમાનકાળ આશ્રીત દેશ કાળાનુસાર સુંદર અને ભવ્ય શરીરાકૃતિ, નિરોગીપણાની પ્રાપ્તિ જેમને હોય છે, તે પણ

તેમના જીવે પૂર્વે કરેલા પુણ્ય કર્મના સંચયનોજ વિપાકોદય સમજવાનો છે.

પ્રાચીન કાલમાં પુત્ર ઘણાભાગે સાત વર્ષનો થાય, ત્યારે તેને નિશાળે લખુવા બેસાડવાનો રીવાજ હતો. એના અંગે જે વિધિ કરવામાં આવતો તેને “ નિશાળ ગરણુ ” કહેવામાં આવતું હતું. પ્રાચે બાળકોના અંગે વાળ ઉતરાવવાની, નિશાળે બેસાડવાની, કન્યાનું લગ્ન કરવાની જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે, તે બાળકના એકીના વર્ષોમાં કરવાનો રીવાજ હોય છે. ત્રણ, પાંચ, સાત, નવ, અગીઆર, તેર, એ એકીના વર્ષ ગણાય છે. કન્યાના લગ્ન કાળના વર્ષ ગણવામાં તો જો એકીના વર્ષમાં મુહૂર્ત ન આવતું હોય, તો તેના ગર્ભના મહીના ગણત્રીમાં લઈને, એકીના વર્ષનો મેળ બેસાડી સંતોષ મानी લેવામાં આવે છે.

લગવંતની ઉમર સાત વર્ષની પુણી થઈ, આઠમાની શરૂવાત થવાની હતી, તેવા સમયમાં લગવંતને વિદ્યાગુરૂ પાસે નિશાળે લખુવા બેસાડવાની તેમના માતા પિતાની ઇચ્છા થઈ. તીર્થંકરો ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારથીજ મતિ, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાન સહિત હોય છે, એટલે તેમને કોઈ વિદ્યાગુરૂની પાસે લખાવવા મુકવાની જરૂરજ નથી. જગતમાં તેમનો કોઈ ગુરૂજ હોતો નથી. તેઓ સ્વયં બુદ્ધિશાળી હોય છે. લગવંત મહાવીર પણ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા ત્યારથી મતિ, શ્રુત, અને અવધિજ્ઞાન સહિત હતા.

આવા ત્રણ જ્ઞાન સહિત પ્રભુને જગતના સામાન્ય જીવો અને વિદ્વાનો કરતાં તો વિશેષ જ્ઞાન હોય છે; વિદ્યાપાઠકો અથવા ગુરૂઓને અવધિજ્ઞાન જેવું અમૂલ્ય આત્મપ્રત્યક્ષ જ્ઞાન હોતુંજ નથી. લગવંતને તો એ આત્મપ્રત્યક્ષ જ્ઞાન હતું; એટલે લોકમાં રહેલા તમામ રૂપી પદાર્થોના સ્વરૂપને બાણી અને જોઈ શકતા હતા. તેઓને વ્યવહારની તમામ કળાઓ અને વિજ્ઞાનના અંગે નવીન શીખવાપણુંજ ન હતું; છતાં માતાપિતાએ તો પોતાની ફરજ વિચારી તેમને નિશાળે લખુવા મુકવાની “ નિશાળ ગરણુની ” ક્રિયા કરી શુભ મુહૂર્તે સ્વજન અને રાજ સેવકો, મહારાજા વિગેરે આમંત્રણ

કરવા લાયક જનોને આમંત્રણ કરી, મોટાઆડંબર પૂર્વક વરઘોડો ચઢાવી અધ્યાપકશાળાએ ગયા, અને અધ્યાપકની પાસે પ્રભુને બેસાડયા.

લગવંત નહાના બાળક છતાં મહાન ગંભીર સ્વભાવના હતા. પોતાને લણવા જેવું કંઈ નથી, અને આ સઘળો ઠઠારો કરવાની કંઈ જરૂર નથી એમ લાગ્યું; છતાં ગર્ભમાંથીજ વિનયવાન આ બુદ્ધિશાળી અને વિનયવાન બાલક, પોતાની છત નહિ જણાવતાં માતાપિતાની આજ્ઞા મુજબ નિશાળે ગયા.

તીર્થંકરોના આચારથી વિરૂદ્ધાચારની થતી વિધિના પ્રસંગે ઇંદ્ર મહારાજનું આસન ચલાયમાન થાય છે. આસન ચલાયમાન થતાં ઇંદ્રે તેના કારણનો તપાસ કરવા અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મુકયો, અને લગવંતને લણવા સાફ નિશાળે લણવા મુકવાનો વિધિ થતો જોયો. તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કે, લગવંતને શું લણવાનું છે ? તે તો સ્વયંબુદ્ધિશાળી છે. તેમને લણવા જેવું કંઈ છેજ નહિ. આંખાને તોરણ બાંધવું, અમૃતની અંદર મીઠાશ નાખવી, અને સરસ્વતિને લણાવવી, તેના જેવો આ બનાવ છે. લગવંત તો વિના અભ્યાસે પંડિતજ છે. તો એમને લણાવવાને નિરર્થક ઉદ્યમ શાનો કરવાનો? આ તો તીર્થંકરનો અવિનય અને આશાતના થાય છે એમ વિચારી ઇંદ્ર મહારાજ, વૈક્રિયલ્પિધથી એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ લઈ, જે અધ્યાપકશાળાએ પ્રભુને લણવા બેસાડવા લઈ જવામાં આવ્યા હતા, અને જ્યાં મોટો જન સુમહાય મળેલો હતો, તે સ્થળે જઈ બેઠા; અને કેટલાક શાસ્ત્રના પ્રશ્નો પ્રથમ ઉપાધ્યાયને પુછ્યા. પરંતુ ઉપાધ્યાયથી તેના બરાબર જવાબ અપાયા નહીં. ત્યારે તે વૃદ્ધબ્રાહ્મણે લગવંતને તેજ પ્રશ્નો પુછ્યા. તેના તૂટ ઉત્તર લગવંતે આપ્યા. વ્યાકરણ ગણિતાદિ વિષયોના ઘણા ગુઠ પ્રશ્નો લગવંતને પુછવામાં આવ્યા, તેના પછી ઉત્તર લગવંતે આપ્યા. તે વખતે ઉપાધ્યાય મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે મહારા મનના જે સંદેહ છે, તે તો હજી સુધી કેઈ પંડિતે

લાગ્યા નથી અને આ બાળક રાજકુમારે લાગ્યા એતો આશ્ચર્ય જણાય છે. વળી તે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે ભગવંતને શબ્દોની ઉત્પત્તિ સંબંધે, અને ૧ સંજ્ઞાસૂત્ર, ૨ પરિભાષા સૂત્ર, ૩ વિધિસૂત્ર, ૪ નિયમ સૂત્ર, ૫ પ્રતિષેધ સૂત્ર, ૬ અધિકાર સૂત્ર, ૭ અતિદેશ સૂત્ર, ૮ અનુવાદ સૂત્ર, ૯ વિભાષ સૂત્ર, ૧૦ નિપાત સૂત્ર; એ દશ સૂત્રના પૃથક પૃથક અર્થ પુછ્યા; તેના પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યા. તે વખતે ત્યાં જિનેંદ્ર વ્યાકરણ પ્રગટ થયું. આ સર્વ જોઈ ઉપાધ્યાય ચમત્કાર પામ્યો. ઇંદ્રમહારાજે ઉપાધ્યાયને જણાવ્યું કે તમે એમને બાળક સમજસો નહીં. એ તો ત્રણે જ્ઞાન સહિત, ત્રણ ભુવનના સ્વામી, સર્વજ્ઞ શ્રીમહાવીર દેવ છે. એ સાંભળી ઉપાધ્યાય શ્રીમહાવીર કુમારને પગે લાગ્યા, અને બે હાથ જોડી વિનય અને નમ્રતાથી પ્રભુને વિનંતી કરી કહ્યું કે, “ અરે પ્રભુ ! તેમે મોટા શ્રુતજ્ઞાની છો, હુંતો અપૂર્ણ કલશના જેવો અધુરો છું. આપ મહારા ગુરુ છો. ” પ્રભુએ પણ તેમને શાંતવન આપ્યું. વૃદ્ધ બ્રાહ્મણના રૂપે આવેલા ઇંદ્રના સમક્ષ તે અધ્યાપકને ઘણુંદાન આપી સંતોષ પમાડ્યો. સર્વ લોક સમક્ષ જેવી રીતે વાજતે ગાજતે આંડખર પૂર્વક પ્રભુને ત્યાં લાવવામાં આવ્યા હતા, તેવી રીતે તેમને રાજમહેલમાં લઈ જવામાં આવ્યા. વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ રૂપે આવેલ ઇંદ્ર મહારાજે પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યું. સર્વ લોકને એ પ્રભુ છે, એવું પ્રભુનું પ્રભુત્વ કહીને સ્વસ્થાનકે ગયા. આ ચમત્કારથી માતા પિતાને ઘણાજ હર્ષ અને આનંદ થયો.

બાલકને કેટલા વર્ષની ઉંમરે લણવા સાડ નિશાળે મુકવો એ એક અતિ મહત્વનો પ્રશ્ન છે. પ્રાચીન કાળમાં છ વર્ષની ઉંમર પુરી થયા પછી અને સાતમા વર્ષમાં નિશાળે મુકવાનો નિયમ હોવો જોઈએ, એમ ભગવંતના આ પ્રસંગ ઉપરથી જણાઈ આવે છે; કેમકે તેમના સાતમા વર્ષમાં તેમને નિશાળે લણવા મુકવાનો વિચાર તેમના માતા પિતાના મનમાં ઉદ્ભવેલો જણાય છે.

તીર્થંકરો જન્મથીજ સંસારમાં આસક્તિ રહીત વર્તે છે.

પંચેદ્રિયના વિષયોના ભોગોપભોગમાં તેઓ વિરક્ત મનવાળા હોય છે; છતાં ભોગકર્મ ઉદય આવ્યું છે તે ભોગવ્યા શીવાય ક્ષય થવાનું નથી, એમ વિચારી લોહુપતા અને તીવ્ર જ્ઞાસા શીવાય તેમાં ઉદાસીન ભાવથી પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેઓ ગર્ભમાંથીજ ત્રણ જ્ઞાન સહિત હોવાથી પોતાના પૂર્વભવોમાં દેવગતિમાં દીવ્યભોગ ભોગવેલા તેઓ જાણી શકે છે. દેવલોકના પુદ્ગલીક વૈભવોના મુકાબલે મનુષ્ય લોકના વૈભવો કંઈજ હિસાબમાં નથી. મનુષ્ય-લોકમાં સર્વોત્કૃષ્ટ વૈભવ અને ભોગ સામગ્રી ચક્રવર્તીને ત્યાં હોય છે; તેના કરતાં અસંખ્ય ઘણી રિદ્ધિ દેવલોકના સામાન્ય દેવોને હોય છે, તો પછી મહર્દિક દેવોની ઋદ્ધિનું તો પુછવુંજ શું ? એવા મહર્દિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ ત્યાં અનંત ઉત્કૃષ્ટ પુદ્ગલીક મુખ ભોગવી, આ મનુષ્ય ભવમાં ઉત્પન્ન થનાર તીર્થંકરના જીવ, જેઓ જ્ઞાનબલે તે સર્વ ભાવ જાણી અને જોઈ શકે છે, તેમને આ લોકના વિષયો તુચ્છ લાગે એમાં નવાઈ નથી. તે કારણથી તે ભોગ ભોગવવામાં તેઓ લોહુપ ભાવને ધારણ કરે નહીં એ સહજ છે. બીજું પણ કારણ એ છે કે તીર્થંકરના જીવ સંપૂર્ણ મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનવાલા હોય છે. તેમના યોગે વસ્તુ અને પદાર્થના સ્વભાવ યાને ધર્મ જાણે છે. પંચેદ્રિયના વિષયો એ પુદ્ગલને પોષનારા છે, તેમાં કંઈ આત્મધર્મ રહેલો નથી. આસક્તિથી ભોગ ભોગવવાથી નવીન કર્મ બંધ પડે છે; અને ભોગકર્મ ફળ જાણી આસક્તિ રહિત તેનો ઉપભોગ કરવાથી નવીન બંધ પડતો નથી. વર્તમાન ચોવીશીના ચોવીશ તીર્થંકરોમાંથી ઓગણીશમા તીર્થંકર શ્રી મહીનાથ, અને બાવીશમા શ્રી નેમનાથ પ્રભુને ભોગાવલી કર્મ બાકી નહીં હોવાથી તેઓએ કુમારાવસ્થામાંજ દિક્ષા લીધેલી હતી, અને લગ્ન કરેલ નહોતાં. બાકીના બાવીસ તીર્થંકરોએ ભોગાવલી-કર્મ સત્તામાં હોવાથી લગ્ન કરેલ છે. સોલસા તીર્થંકર શ્રી શાન્તિનાથ, સત્તરમા શ્રી કુંથુનાથ, અને અઠારમા શ્રી અરનાથ આ ત્રણ તીર્થંકર તો ચક્રવર્તી પણ હતા. તેથી ચક્રવર્તીને લાયકની તમામ

લોગ સામગ્રી અને રિદ્ધિ પ્રાપ્ત થએલી હતી; છતાં જેટલો કાલ ગૃહસ્થાવાસમાં રહ્યા તેટલો કાલ ઉદાસીન લાવથીજ રહેલા હતા. જે વખતે લોગકર્મ ક્ષીણ થએલું તેમણે જાણ્યું કે તુર્ત સર્વ વૈભવ છોડીને ચારિત્ર અંગીકાર કરેલું હતું.

સાત હાથની ઉંચી કાયાવાલા પ્રભુ અનુક્રમે યોવનવયને પ્રાપ્ત થયા, એટલે વનના હાથીની જેમ નિર્ભય રીતે ગમન કરવા લાગ્યા. ત્રૈલોક્યમાં ઉત્કૃષ્ટ એવું રૂપ, ત્રણ જગતનું પ્રભુત્વ અને નવીન યૌવન પ્રાપ્ત થયા છતાં પ્રભુને જરા પણ વિકાર ઉત્પન્ન થયો નહિ.

૧ યુવાવસ્થા, ૨ રાજહરખારમાં માન અથવા રાજસત્તા, ૩ બળ, અને ૪ ઐશ્વર્ય—ઠકુરાઈ, આ પૈકી કોઈ પણ એક મનુષ્યને ગર્વીષ્ટ અને વિવેકાંધ બનાવી અનર્થ અને અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરાવે છે, તો આ ચારેની પ્રાપ્તિ જેમને હોય તેઓ તો વિશેષ રીતે ઉન્માદ બને તેમાં નવાઈ નથી.

લગવંત મહાવીરને તો આ સર્વ સામગ્રી એકી સાથે હતી, અને વિશેષમાં દેવો પણ તેમના સેવક હતા, તો પણ તેમનામાં વિકારનો કે મદનો એક અંશ પણ ન હતો. એજ તે મહાપુરૂષની મહત્તા દર્શાવનાર છે.

આ બાલકુમારનું સર્વાંગ સુંદર રૂપ, ઉત્કૃષ્ટ શુભો, બલ અને પરાક્રમથી મોહ પામી, સમરવીર રાજાએ યશોદા નામની પોતાની રાજકુમારીકાને, શ્રી વર્દ્ધમાન કુમાર સાથે લગ્ન કરવા સારૂ, પોતાના મંત્રીઓ સાથે ક્ષત્રીયકુળ નગરે સીદ્ધાર્થ રાજાની તરફ મોકલી. મંત્રીઓએ ત્યાં આવી લગવંતના પિતાને મળીને પ્રાર્થના કરી કે, “ અમારા સ્વામીએ પોતાની પુત્રી યશોદાને આપના પુત્ર શ્રી વર્દ્ધમાન કુમારને આપવા માટે અમારી સાથે મોકલેલ છે. અમારા સ્વામી પ્રથમથીજ આપના સેવક છે, અને આ સંબંધવડે તે મજબુત થશે. અમારા ઉપર પ્રસન્ન થઈને તેનો અનુગ્રહ કરો. ”

રાજાએ ઉત્તર આપ્યો કે, મને અને રાણીને એ કુમારનો લગ્ન મહોત્સવ જેવાનો ઘણો મનોરથ છે. પણ એ તો જન્મર્થાજ સંસારથી વિરકત છે, તેથી તેમની પાસે વિવાહાદિ પ્રયોજનની વાત પણ કરી શકતા નથી. તો પણ તમારો આગ્રહ છે તો, તેમના મિત્રાદિથી ફરી આ વિષે તેમને કહેવરાવીશું, અને પછી તમોને જવાબ દેઈશું.

રાજાએ ત્રિશલાદેવી સાથે સલાહ કરી, કુમારના મિત્રોને લગ્નની અનુમતિ લેવા તેમની પાસે મોકલ્યા. તેઓ કુમાર પાસે ગયા, અને વિનયપૂર્વક પિતાજીની આજ્ઞા કહી સંભળાવી.

કુમારે જવાબ દીધો કે—“ તમોને મારો સહવાસ છે. ગૃહસ્થાવાસ મને રૂચતો નથી. હું તેનાથી પરાક્રમૂખ છું, એ વાત તમો જાણો છો; છતાં તમે શા માટે આવી વાત મહારી પાસે લાવો છો ? ”

મિત્રોએ કહ્યું—“ હે કુમાર ! તમને અમે સદા સંસારથી ઉદ્વિગ્ન માનીએ છીએ, પણ તમોને માતાપિતાની આજ્ઞા અલંઘ્ય છે, એમ અમે સારી પેઠે જાણીએ છીએ. વળી અમારા પૈકી કોઈની પણ યાત્રાનાની અવમાનતા કદી આપે કરી નથી, તો આજે એકી સાથે સૌની અવમાનતા આપ કેમ કરવા તૈયાર થયા છો ? ”

કુમારે જવાબ દીધો કે, “અરે મોહઅસ્તમિત્રો ! તમે સંસારના બંધનને વધારનાર એવો આગ્રહ કેમ કરો છો ? સ્ત્રી વિગેરેનાં પરિગ્રહ તો ભવ બ્રમણ્યનું જ કારણ છે. વળી મહારા માત પિતાને મહારા વિયોગનું દુઃખ ન થાઓ, એવા હેતુથીજ હું દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક છતાં પણ હાલ દીક્ષા ગ્રહણ કરતો નથી, એ શું તમો નથી જાણતા. ? ”

એટલામાં રાજાની આજ્ઞાથી ત્રિશલા દેવી પોતે ત્યાં આવ્યાં.

માતાને જોઈને પ્રભુ ક્રોધ થયા. અને બહુમાનપૂર્વક ઉંચા રત્નસિંહાસન પર બેસાડી નમ્રતા પૂર્વક માતાને કહ્યું કે, “હે માતા !

આપશ્રી અહીં આંખ્યા તે બહુ સાફ થયું. આપને તકલીફ લેવાનું શું કારણ હતું ? મને ખોલાંખો હોતતો હું આપની આજ્ઞાથી તૂર્તજ આપની પાસે હાજર થાત. ”

દેવીએ કહ્યું, “ અમારા ઘણા ઉદ્યત્ન કારણભૂત તમે જે અમારે ઘેર ઉત્તમ થયા છે, તે કાંઈ અમારા અલ્પ પુણ્ય નથી તમને અવલોકન કરતાં ત્રણ જગતના જીવોને પણ તૃપ્તિ થતી નથી, તો તમારા દર્શન રૂપ દ્રવ્ય વડે મહાધનીક એવા અમોને કેમ તૃપ્તિ થાય ? હે કુમાર ! અમે જાણીએ છીએ કે, તમે સંસારથી વિરક્ત છો, તે છતાં અમારા પર અનુકંપાથી ગૃહવાસમાં રહ્યા છો. હે વિનયના સ્થાનરૂપ ? તમે જોકે તમારી મનોવૃત્તિને કબજે રાખી એ દુષ્કર કાર્ય કરેલું છે, તથાપિ એટલાથી અમને તૃપ્તિ થતી નથી; તમને અમે વધુ સહિત જોઈ તૃપ્તિ પામીએ, એમ કરવા માટે સામે આવેલી રાજકન્યા યશોદા સાથે લગ્ન કરો. રાજાજી પણ તમારો વિવાહ મહોત્સવ જોવાને ઉત્કંઠીત છે. અમારા બન્નેના આગ્રહથી અનિચ્છાએ પણ અનુમતિ આપો. ”

માતાજીનો આવો અતિ આગ્રહ જોઈ પ્રભુ વિચારમાં પડયા કે, “ આજે આ મારે શું આવી પડયું ? એક તરફ માતા પિતાનો આગ્રહ છે, અને એક તરફ સંસાર પરિબ્રમણનો ભય છે. ખરેખર માતપિતાનો મોહ દુર્નિવાર્ય છે. સંસારમાં મોહનું સામ્રાજ્ય અજેય છે. હવે શું કરવું ? માતાને દુઃખ થાય છે એ શંકાથી ગર્ભમાં પણ હું અંગ સંકેતોને રહ્યો હતો, તો હવે તેમની મનોવૃત્તિ દુભાય તે ખરોખર નહી. વળી મહારે ભોગાવળી કર્મ હજી બાકી છે; તેથી અનિચ્છાએ પણ તેમની આ આજ્ઞા સ્વીકારવી જોઈએ ” આ પ્રમાણે મનમાં નિર્ણય કરી સંજ્ઞાદ્વારાએ અનુમતિ જણાવી.

રાણીએ પુત્રે આપેલી અનુમતિ હર્ષપૂર્વક રાજાને જણાવી. શુભ દિવસે રાજાએ મહાવીર કુમાર અને યશોદાનો વિવાહ મહોત્સવ જન્મોત્સવના જેવો કર્યો. વધૂવરને જોઈને માતા પિતા

પોતાના જીવનને ધન્ય માનતા, જાણે અમૃતરસનું પાન કર્યું હોય તેમ હર્ષ પામવા લાગ્યા.

પ્રભુ આસક્તિ રહિત સંસારીભોગ ભોગવતા, કેટલોક કાલ ગયા પછી પ્રભુ થકી યશોદા દેવીને નામ અને રૂપથી પ્રીય એવી પ્રીયદર્શના નામની પુત્રી થઈ. તેણીને મહા કુલવાન અને સમૃદ્ધિવાન જમાળી નામે યુવાન રાજપુત સાથે પરણાવી.

અહીં એટલી વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે, પ્રભુ યુવાન થયા અને તેમને ભોગ સમર્થ જાણી તેમના માતા પિતાએ તેમનું લગ્ન કર્યું. યુવાવસ્થા પહેલાં લગ્ન કર્યું ન હતું. આ ઉપરથી નહાની ઉંમરમાં યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થયા વગર અને ભોગ સમર્થ છે કે નહિ તેનો વિચાર કર્યા શીવાય, પુત્રને લગ્ન સંબંધમાં જોડી દેનાર માતા પિતાએ ધડો લેવા જેવું છે. યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થતા પહેલાં નહાની વયમાં પોતાની પ્રજાને લગ્ન સંબંધથી જોડી દેનાર માતા પિતા પોતાના અધિકારનો દુરુપયોગ કરે છે. પોતાની પ્રજા નિરોગી અને સશક્ત નિવડે તેવી તજવીજ રાખવી, અને તેમને લાયકની કેળવણી આપવી એ તેમની પહેલી ફરજ છે. એ મહત્વની ફરજ બજાવવા તરફ ઉપેક્ષા કરી લગ્ન વિધિને અગ્રપદ આપી દેવામાં તેઓ ખરેખર ભુલ કરે છે. એવી ભુલ ન થાય તેના માટે પ્રભુના આ ચરિત્ર ઉપરથી આપણે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

લગવંતને નંદીવર્દન નામના વડીલ ભાઈ હતા, અને સુદર્શના નામના બેહન હતાં. લગવંત મહાવીરની ઉંમર અઠાવીશ વર્ષની થઈ તે સંધિમાં તેમની માતા પિતા કાળ ધર્મ પામીને દેવલોકમાં ગયાં છે.

એક જુના પત્ર ઉપરના લેખનો અનુવાદ શ્રી વીરશાસન માસિકના પુસ્તક ત્રીજાના બારમા અંકના ટાઇટલ પેજ ઉપર એક મુનિએ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, તેમાં લગવંતના કટુળી સંબંધીઓના આયુષ્યના અંગે નીચે પ્રમાણે વર્ણન છે.

૧ સિદ્ધાર્થ રાજાનું આયુષ્ય ૮૭ વર્ષ. ત્રિશલા રાણીનું આયુષ્ય ૮૫ વર્ષ. નદી વર્દનનું ૬૮. યશોદાનું ૬, સુદર્શનાનું ૮૫, પ્રિયદર્શનાનું ૮૫, ઋષભદત્તનું ૧૦૦, દેવાનંદનું ૧૦૫, સુપાર્શ્વનું ૬૦.

એ પ્રમાણે આયુષ્યના સંબંધે વર્ણન છે. એ ઉપરથી ભગવંતના માતા પિતા કેટલાક વર્ષની ઉંમરે કાળ ધર્મ પામ્યા તે સમજી શકાય છે.

પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે માતાએ ચૌદ સુપન દીઠાં હતાં, તેથી એ પુત્ર ચક્રવર્તી થશે એવી લોકમાં પ્રસિદ્ધિ થઈ હતી, અને તેજ કારણથી શ્રેષ્ઠિક ચંડપ્રધોતન પ્રમૂખ ખીજ પણુ ઘણા રાજાઓએ પોતાના કુમારોને રાજકુમાર મહાવીરની સેવામાં મોકલ્યા હતા.

માતાપિતા દેવલોક સિધાવ્યા બાદ પ્રભુએ વિચાર કર્યો કે, તેમની હૈયાતીમાં દિક્ષા નહિ ગ્રહણ કરવાનો મહારો નિયમ હવે પુરો થયો છે. હવે વિના કારણ ગૃહસ્થપણમાં શા માટે રહેવું જોઈએ ? એમ વિચાર કરી પોતાના મહોટલાઈ નંદીવર્દનને પ્રભુએ કહ્યું કે “ હે રાજન ! મહારો અભિગ્રહ સંપૂર્ણ થયો છે, માટે હું હવે દીક્ષા લેઈશ. ” ત્યારે નંદીવર્દન રાજાએ જણાવ્યું કે “ હે બંધુ ! માતા પિતાના વિરહની પીડાતો ચાલુ છે. તેવામાં તમે દીક્ષા અંગીકાર કરો એ તો મહારાથી ખમી શકાય નહિ, આ વાત કહીને તમે તો પડેલા ઘા પર ખાર મુકવા જેવું કરો છો. તમારો વિયોગ હું કેવી રીતે સહન કરૂં ? હું એકલો શી રીતે રહી શકું ? હું તમોને હાલ અનુમતિ આપવા સમર્થ નથી. ” પ્રભુએ તેઓને સમજાવ્યા અને કહ્યું કે, “ હે ભાઈ ! પિતા, માતા, ભાઈ, બહેન, સ્ત્રી, પુત્રાદિ સંબંધતો આ જીવ અનેકવાર પરસ્પરના રનેહથી બાંધી ચુક્યો છે. જીવ એકલો આવ્યો છે, અને એકલો જવાનો છે. તત્વથી સંસારમાં કોઈ કોઈનું સજીવ નથી, તો હવે કોની સાથે પ્રીતિબંધ કરવો ? આપ

મહારાથી મોટા છો, સંસારનું સ્વરૂપ વિચારો, અને મને પ્રતિ-
બંધ નહિ કરતાં આજ્ઞા આપો.”

નંદીવર્ધને ફરી જણાવ્યું કે, “ હે ભાઈ ! તમે કહો છો
તે સર્વ સત્ય છે. શું કરું ? મહારે મોહનીયકર્મનો ઉદ્ય વિશેષ
છે, તેથી તમારા ઉપરનો સ્નેહ, રાગ કમતી થતો નથી. તમે તો
મને પ્રાણથી પણ અધિક વહાલા છો. તમારો વિરહ મને
અત્યંત પિડા ઉપજાવશે. તમોને ગૃહસંસારથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન
થયો છે, તેથી તમે હવે સંસારમાં રહેવાના નથી, અને દિક્ષા ગ્રહણ
કરશો એ હું સારી રીતે સમજું છું. તો પણ મહારા આગ્રહથી
હજી બે વર્ષ તમે દિક્ષા અંગીકાર કરશો નહિં. ”

મહોટા ભાઈનો મોહવશ અતિ આગ્રહ જોઈ, તેમની દાક્ષિ-
ણ્યતા અને તેમના ઉપરની અનુકંપાથી, બે વર્ષ ગૃહસ્થાવાસમાં
રહેવાની તેમની ઇચ્છાને પ્રભુએ માન આપ્યું. પણ તે સાથે તેમણે
શરત કરી કે, હવેથી હું ગૃહસ્થાવાસમાં છતાં પણ પ્રાસુક અને
એષણીય અહાર-અન્ન પાણી લેઈશ. સચિત પાણીનો ખીલકુલ
ઉપયોગ કરીશ નહિ. તે વારપછી પ્રભુએ અચિત પાણીથી પણ
સ્નાન કર્યું નથી. ફક્ત દીક્ષાત્સવમાં સચિત પાણીથી સ્નાન કર્યું
હતું, કેમકે તેવો કલ્પ-આચાર છે. ત્યારથી જીવિત પર્યંત બ્રહ્મ-
ચર્ય વ્રત લગવંતે પાડ્યું છે.

ગૃહસ્થાવાસમાં વસ્ત્રાલંકારથી ભૂષિત છતાં શુભ ધ્યાનમાંજ
કાળ નિર્ગમન કરતા, અને ઘણા કાળ કાયોત્સર્ગમાં રહેતા.

જે રાજકુમારોને તેમના પિતાઓએ બાળકુમાર વર્દ્ધમાનનો
સેવા નિમિત્તે મોકલ્યા હતા, તેઓ પ્રભુનું આ પ્રકારનું ઘેર ધાર્મિક
અનુષ્ઠાન જોઈને વિચારવા લાગ્યા કે, એતો ચકવર્તી નથી પણ
સંયમગ્રાહી છે. તેથી હવે આપણે અહિં રહેવાની જરૂર નથી.
એમ વિચારી પોત પોતાના દેશમાં ગયા.

એ વર્ષ ગૃહવાસમાં રાખ્યા પછી, મહોટા ભાઈ નંદીવર્દન રામએ દિક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપી. એ રીતે પ્રભુ ત્રીસ વર્ષની ઉંમર સુધી ગૃહવાસમાં રહ્યા છે.

શ્રીમદ્ આચાર્ય મહારાજ શ્રી આત્મારામજી સ્વકૃત જૈન ધર્મ વિષય પ્રશ્નોત્તર ગ્રંથના ૨૯ માં પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવે છે કે.

શ્રી મહાવીરજીકે ભોગ વિલાસકી સામગ્રી મહિલ બાગાદિ સર્વંથી. પરંતુ મહાવીરજી તો જન્મસેંહી સંસારિક ભોગ વિલાસોંસે વૈરાગ્યવાન નિસ્પૃહ રહતે થે; ઓર યશોદા પરણી સોભી માતા પિતા કે આશ્રહસે, ઓર કિંચિત પૂર્વ જન્મોપાર્જિત ભોગ્ય કર્મનિકાચિત ભોગને વાસ્તે. અન્ય થાતો તિનકી ભોગ્ય ભોગનેમેં રતિ નહી થી.

વીક્રમ સંવત પહેલાં ૪૭૦ વર્ષ ઉપર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા એમ શ્રીમદ્ ન્યાયાલોનિધી વિજ્યાનંદ મુરિશ્વરજી મહારાજ ધર્મ વિષયક પ્રશ્નોત્તર ગ્રંથના પ્રશ્ન ૮૪ ના ઉત્તરમાં જણાવે છે. ભગવંતનું આયુષ્ય ૭૨ વર્ષનું હતું, તેથી ભગવંતનો જન્મ વિક્રમ સંવત પહેલાં ૫૪૨ વર્ષપર થયાનું એ ઉપરથી સમજાય છે.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

વરસીદાન અને દીક્ષાકલ્યાણક.

જ્યાં સુધી ચારિત્રમોહની કર્મનો પ્રબળ ઉદય વર્તતો હોય છે, ત્યાં સુધી જીવને સર્વવિરતી

ચારિત્ર ઉદય આવતું નથી. આઠ પ્રકારના કર્મમાં મોહનીકર્મ એ ચોથું અને ઘાતિકર્મ છે. મોહની કર્મના મુખ્ય બે ભેદ છે. દર્શન મોહની અને ચારિત્રમોહની. દર્શન મોહની

કર્મની ત્રણ પ્રકૃતિ અને ચારિત્ર મોહની કર્મની પચ્ચીસ પ્રકૃતિ છે. દર્શન મોહની કર્મની ત્રણ પ્રકૃતિ મિથ્યાત્વ મોહની, મિશ્ર મોહની, અને સમ્યક્ત્વ મોહની; અને ચારિત્ર મોહની કર્મની પચ્ચીસ પ્રકૃતિ પૈકી અનંતાનું બંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર મળી સાત પ્રકૃતિનો પ્રબળ ઉદય વર્તતો હોય, ત્યાં સુધી જીવને સમ્યક્ત્વ ઉદય આવતું નથી; એટલે તે સમ્યક્ત્વના રોધક છે. ચારિત્ર મોહની કર્મની અપ્રત્યાખ્યાની કષાયની ચાર પ્રકૃતિ તથા પ્રત્યાખ્યાની કષાયની ચાર પ્રકૃતિ જ્યાં સુધી પ્રબલપણે ઉદયમાં વર્તતી હોય, ત્યાં સુધી જીવને અનુક્રમે દેશવિરતી કે સર્વવિરતી ચારિત્ર ઉદયમાં આવતું નથી. જ્યારે તે બાર કષાય ક્ષયોપશમ ભાવને પામે છે, ત્યારે જીવને ચારિત્ર ઉદય આવે છે.

ચારિત્ર એ મોક્ષ પ્રાપ્તિનું મૂખ્ય કારણ છે. અષ્ટ કર્મનો ક્ષય

કરવાને ચારિત્ર ધર્મનું અંગીકાર કરવું અને તેનું શુદ્ધ રીતે પાલન કરવું એને શાસ્ત્રકારોએ ઉત્તમોત્તમ રાજમાર્ગ કહ્યો છે. મોક્ષાભિલાષી જીવોને માટે તો તે પુષ્ટ આલંબન છે. ગૃહસ્થપણમાં રહીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનાર મુમુક્ષો અલ્પ છે. જ્યારે સર્વ વિરતીચ્છદિ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનાર અનંતા છે. ગૃહસ્થપણમાં રહીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનારની પરિણતી ભાવથી છઠ્ઠા ગુણ સ્થાનકને લાયકનીજ વર્તતી હોય છે, અને ગૃહસ્થાવાસમાં તેમની પ્રવૃત્તિપણ ઉદ્દાસીન ભાવની હોય છે.

અનંતા તીર્થંકરો થઈ ગયા. તે સર્વેએ પોતાની અખૂટ રાજ્ય ઋદ્ધિ, અને ચક્રવર્ત્યાદિ ઋદ્ધિને ત્યાગ કરી દિક્ષા અંગીકાર કરી હતી. વર્તમાનમાં વીચરતા તીર્થંકરોએ દીક્ષા અંગીકાર કરી છે, અને ભવિષ્યમાં જે તીર્થંકરો થશે તે તમામ દીક્ષા અંગીકાર કરશે, એમ જ્ઞાનીઓનું કથન છે. આત્મ કલ્યાણના માટે, સર્વ સાવધ વ્યાપારના ત્યાગની, અને પંચ મહાવ્રત અંગીકાર કરી તેના અવિચ્છિન્ન પાલનની જરૂર છે, અને તેજ ઉત્સર્ગ, ઉત્તમ મૂખ્ય માર્ગ છે. જેઓની શક્તિ હોય તેમણે તો સર્વ વિરતી ચારિત્રધર્મ—અંગીકાર કરવો એવી જીનેશ્વરની આજ્ઞા છે. જેઓને ચારિત્રધર્મ પાલન કરવાની શક્તિ ન હોય તેમણે ગૃહસ્થધર્મ પાલનરૂપ દેશ વિરતી—સમ્યક્ત્વ મૂળ ખારવન તે પૈકી જેટલાં પોતાથી પાળી શકાય, તેટલાં વ્રત અંગીકાર કરી તેનું શુદ્ધ રીતે પાલન કરવું. નિહન ગૃહસ્થધર્મના અંગે મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરી સમ્યક્ત્વ અંગીકાર કરવું એવી પણ જીનેશ્વરની આજ્ઞા છે.

તીર્થંકરો તે ભવે મોક્ષે જવાવાળા છે એમ તેઓ જાણે છે, તો પણ ચારિત્ર અંગીકાર કરે છે. જ્ઞાનોપયોગથી દીક્ષાનો કાળ નજીક આવ્યો છે એમ જાણી તેઓ સંસારથી વિશેષ વૈરાગ્યભાવને પામે છે. જ્યારે તેમનો દીક્ષા લેવાનો એક વર્ષ કરતાં કંઈક અધિક કાળ બાકી હોય છે, ત્યારે લોકાંતિક દેવલોકમાં રહેનાર દેવોનો એવો આચાર છે કે તેઓ તીર્થંકરની પાસે જઈ તેમને વંદન કરીને

વિનંતો કરે કે, “ જય, જય નંદા, ! જય, જય ભદ્રા, ! જય જય ક્ષત્રિયને વિષે વૃષભ સમાન ! હે નાથ ! આપ બૂજો, બૂજો. હે જગત જીવના હિતવાંચ્છક ! આપ સુખકારી, મોક્ષને આપનાર એવું જે ધર્મતીર્થ તેને પ્રવર્તાવે. ” એ પ્રમાણે વિનંતી કરે છે. એ નિયમ-માનુસાર ભગવંતના ઓગણત્રીસમા વર્ષમાં તે દેવાએ આવીને ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવવાને વિનંતી કરી. ભગવંતે પણ પોતાનો દીક્ષા લેવાનો અવસર જાણી, દીક્ષાના દીવસથી એક વર્ષ પહેલાં વાર્ષિકદાન આપવાની શરૂઆત કરી.

દાન એ પણ આત્મ ધર્મ પ્રગટ કરવાનો ઉપાય છે. અનાદિ કાળથી જીવને ગ્રહણ કરવાનો, લેવાનો સ્વભાવ પડી ગયો છે. એ લોભકષાયની નીશાની છે. આહાર સંજ્ઞા, ભય સંજ્ઞા, મૈથુન સંજ્ઞા, અને પરિગ્રહ સંજ્ઞા, એ ચાર સંજ્ઞા જીવને અનાદિ કાળથી સાથે લાગેલી છે. જીવ તેમાં એક રૂપ થઈ ગયો છે. તે જાણે આત્માનાં સ્વાભાવિક ગુણ હેય એમ તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. એ ચારમાં જે જે પ્રવૃત્તિ કરવી તે બહિરાત્મ ભાવ છે, એમ જીવને પોતાને લાગતું નથી. લોભ કષાયના પ્રબલ ઉદયવાલા જીવને તો મરણ કાળ નજીક આવેલો હોય છે ત્યાંસુધી પણ પરિગ્રહ ઉપરથી મમત્વભાવ કમી થતો નથી. તેના જીવને દાનાન્તરાય કર્મનો એવો તો ઘાટો ઉદય હોય છે કે, એક દમડી પણ કોઈને આપવી તે જીવ આપ્યા બરાબર તેને લાગે છે.

દાન, શીયલ, તપ અને ભાવ એ ચાર પ્રકારનો ધર્મ જીનેશ્વરેએ કહ્યો છે; અને તેના આરાધનથી આત્મધર્મ પ્રગટ થાય છે. એટલુંજ નહીં પણ એ ચારનું આરાધન પરંપરા મોક્ષ ફળને આપનાર છે. જીવની અનાદિની અશુદ્ધ પ્રવૃત્તિને બદલાવનાર અને શુદ્ધચાર શીખવનાર એ ચાર પ્રકારનો ધર્મ છે. પરિગ્રહ ઉપરથી મૂર્છા કમી થાય ત્યારેજ દાન આપી શકાય છે. પરિગ્રહ સંજ્ઞાને જીતવાને દાન એ પણ એક કાળ છે. શીયલ એ મૈથુન સંજ્ઞાનો પ્રતિસ્પર્ધી ગુણ છે; જેમ જેમ જીવ શીયળ ગુણમાં

વધતો જાય છે, તેમ તેમ તેનામાં રહેલી મૈથુન લાવના કમી થતી જાય છે. અનાદિ કાળની એ અશુદ્ધ વૃત્તિને જીતવાને શીયળ એ પ્રબલ શસ્ત્ર છે. પ્રહસ્યય' શબ્દનું રહસ્ય એ છે કે, મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવી. શુદ્ધ પ્રહસ્યય' પાળનાર મોક્ષ માર્ગ આરાધન કરનારની ગણતરીમાં આવે છે; તેથી શીયલ એ પણ ધર્મ છે બીજી રીતે શીલ એ ઉત્તમ પ્રકારના આચારનું નામ છે, અને ચારિત્ર ધર્મનું પાલન એજ ઉત્તમ પ્રકારનો આચાર છે. તેથી શીળધર્મથી દેશ વિરતી ચારિત્ર ધર્મનું પાલન એને પણ ધર્મ કહ્યો છે; અને તે પણ આત્મ ગુણ પ્રગટ કરવાનું પ્રબલ કારણ છે. આહાર કરવો એ આત્મ સ્વભાવ નથી આહારથી શરીરનું પોષણ થાય છે, આત્માનું થતું નથી. જીવનો મૂળ સ્વભાવ અનાહારી છે. એ અનાહારી ગુણ પ્રગટ કરવાને તપ પ્રવૃત્તિ એજ ઉપાય છે. ૧ અનશન, ૨ ઉનોઢરી. ૩ વૃત્તિ સંક્ષેપ, અને ૪ રંસ ત્યાગ એ ચાર પ્રકારના તપનો સમાવેશ છ પ્રકારના બાહ્ય તપમાં થાય છે. તેનું સેવન એજ આહાર સંજ્ઞાને જીતવાનો ઉપાય છે. જેમ જેમ એનું સેવન વધતું જશે તેમ તેમ આહાર સંજ્ઞા કમી થશે. “ ઇચ્છા રોધન ” એ તપનું મૂળ લક્ષણ છે. જગતના લોગ પદ્ધતી ઉપરની ઇચ્છાને રોકવી એ ઉત્તમોત્તમ તપ છે.

ઔપશમિક, ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક, ઔદયિક અને પરિણામિક એમ મુખ્ય પાંચ લેહ લાવના છે. તેના ઉત્તર લેહ ત્રેપન છે. આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ ક્ષાયિક ભાવ છે; અને તે જ્યારે ચાર પ્રકારના ધાતિ કર્મ ક્ષય થાય છે, ત્યારેજ સર્વથા પ્રગટ થાય છે. જેમ જેમ કર્મ પ્રકૃતિની સત્તા આત્મામાંથી નાશ થાય છે, તેમ તેમ એ ભાવ પ્રગટ થતો જાય છે. બાકીના જે ભાવ છે તે કર્મના ઉપશમ, ક્ષાયોપશમાદિથી પ્રગટ થાય છે. એનું સ્વરૂપ ષડ્શીતિ નામા ચતુર્થ કર્મત્રયમાં ગાથા ચોસઠથી સીતેરમી ગાથા મુધીમાં બતાવવામાં આવ્યું છે. જ્ઞાનમુખે ત્યાથી સમજી લેવા પ્રયત્ન કરવો. મૈત્રી આદિ ચાર ભાવના, અને અનિત્યાદિ બાર ભાવના

ભાવવી એપણુ ભાવધર્મ છે. તેમજ દાનાદિ કાયમના ત્રણ ધર્મ શુદ્ધ ભાવ પૂર્વક હોય, તોજ આત્મોન્નતિના સાધક બને છે. ભગવંત મહાવીરે દાનાદિ ચારે પ્રકારના ધર્મનું ઉત્કૃષ્ટ રીતે આરાધન કરી, સંપૂર્ણ આત્મસ્વભાવ પ્રગટ કર્યો છે. આ ચારમાંથી પ્રથમ દાનગુણ ને પ્રતિપાદન કરનાર વર્ષિદાનની શરૂઆત પ્રભુએ કરી છે.

દીક્ષાના અવસરથી બરોબર એક વર્ષ પહેલાં દરરોજ પ્રભુ છ ઘડી દીવસ ચઢયા પછી, અને પુણામે પોહર સુધી, એક કોડ અને આઠ લાખ સોનૈયાનું દાન આપતા હતા. એક વર્ષમાં ત્રણસેં અને અઠ્યાશી કોડ અને એંશીલાખ સોના મહોરનું દાન ભગવંતે આપ્યું હતું. આ સઘળી સોનામહોર ઇંદ્રમહારાજની આજ્ઞાથી વૈશ્રમણ દેવતા નિપજવીને પુરી પાડતા હતા.

દાન આપવાને માટે ત્રણ દાનશાળાઓ કરાવવામાં આવી હતી. એક દાનશાળામાં મનુષ્યને અન્નપાન આપવામાં આવતું, બીજીમાં વસ્ત્ર આપવામાં આવતાં, અને ત્રીજીમાં આભૂષણ આપવામાં આવતાં હતાં.

તીર્થંકરના હાથના દાનનો મહિમા એવો છે કે, ચોસઠ ઇંદ્રને દાનના પ્રભાવે માંહે માંહે કલેશ ઉપજે નહિ; દાનની ચીજ રાજા, ચક્રવર્તી, પ્રમુખ ભંડારમાં મુકે તો બાર વર્ષ સુધી ભંડાર અખુટ રહે; શેઠ સેનાપતિ વિગેરેની, દાનના મહિમાથી બાર વર્ષ સુધી યશકીર્તિ વધે; રોગીઓનો દાનના પ્રભાવથી રોગ જાય, અને નવીન રોગ બાર વર્ષ સુધી થાય નહિ; ઇત્યાદિ દાનનો ઘણોજ મહિમા છે. દાનના છ અતિશયો છે. તેના લીધે વર્ષિદાનના અવસરે ઇંદ્રાદિદેવો પ્રભુની પાસે હાજર રહે છે; અને પોતપોતાના આચારનું પાલન કરે છે. તે છ અતિશયોનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.

૧ તીર્થંકર ભગવંત યંઘપિ અનંત બળના ધણી છે, તો પણ ભક્તિ હોવાને લીધે પ્રભુને શ્રમ ન થાય માટે, દાન આપતી વખતે સૌધર્મેન્દ્ર પ્રભુના હાથમાં દ્રવ્ય આપે છે.

૨ ચોસઠ ઇન્દ્રો શીવાય બીજા દેવોને હાન લેતા નિવારવા માટે તથા લેનારના ભાગ્યમાં જેવું હોય તેવુંજ તેના મુખમાંથી બોલાવવા (પ્રાર્થના કરાવવા) માટે ઇશાનેન્દ્ર સુવર્ણચંદ્રિ લઈ પ્રભુ પાસે ઉભા રહે છે.

૩ પ્રભુના હાથમાં રહેલા સોનૈયામાં ચમરેન્દ્ર અને બલીન્દ્ર લેનારની ઇચ્છાનુસાર ન્યુનાધિકતા કરે છે; એટલે કે ચાચકની ઇચ્છાથી (ભાગ્યથી) અધિક હોય તો ન્યુન કરે છે અને ન્યુન હોય તો અધિક કરે છે.

૪ ભરતખંડમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યોને બીજા ભુવનપતિઓ હાન લેવા માટે દૂર દૂરથી તેડી લાવે છે.

૫ હાન લઈ પાછા વલ્લનાર લોકોને વ્યન્તર દેવો નિર્વિઘ્નપણે સ્વસ્થાને પહોંચાડે છે.

૬ જ્યોતિષકદેવો વિદ્યાધરોને હાનનો સમય જણાવે છે.

દીક્ષાના દીવસ નજીક આવ્યા એટલે દીક્ષા મહોત્સવની તૈયારી નંદીવર્ધન રાજાએ કરવા માંડી. કુંડપુર નગરને શણગારી દેવલોક સમાન બનાવ્યું. પ્રભુને દીક્ષાના દિવસે જળાભિષેક કરવા સાડ, રાજાએ તથા ઇંદ્રે સોનાના, રૂપાના, મણિના, સોનારૂપાના, સોના મણિના, રૂપામણિના, સોના રૂપા મણિના તથા માટીના, એ પ્રમાણે દરેક જાતના એક હજારને આઠ કળસો કરાવ્યા, તથા બીજી પણ સામગ્રી કરાવી.

દીક્ષા મહોત્સવના સમયે અનેક રાજાઓ તથા ચોસઠ ઇન્દ્રો અને દેવદેવીઓ ક્ષત્રીકુંડ ગામે આવ્યા હતા.

માગસર વદી દશમી (ગુજરાતી કારતક વદી ૧૦) ના શુભ દિવસે પ્રભુના દીક્ષા કલ્યાણકની ક્રિયા થવાની હતી; તે સાડ પચાશ ધનુષ્ય લાંબી, પચીસ ધનુષ્ય પહોળી, અને છત્રીશ ધનુષ્ય ઉંચી એવી ચંદ્રપ્રભા નામની દીવ્ય પાલખી તૈયાર કરાવવામાં આવી.

દીક્ષાના દીવસે નંદીવર્દનરાજાએ, પ્રભુને પૂર્વાભિમુખે બેસાડી, ખીર સમુદ્રના જળથી તથા સર્વ તીર્થની મૃતિકાથી અભિષેક કર્યો. તે વખતે ઇંદ્રાદિક દેવો ‘જય જય’ શબ્દ કરતા શૃંગાર આરીસા પ્રમુખ લેધને ત્યાં ઉભા રહ્યા હતા. સ્નાન કરાવ્યા બાદ પ્રવેત ઉત્તમ વસ્ત્ર ધારણ કરાવ્યું. આવના ચંદનથી પ્રભુના શરીરે લેપ કર્યો. કલ્પવૃક્ષના પુલની માળા પહેરાવી; ગળામાં મોતીના હાર, કંઠ સુત્ર, માથે મુકુટ ઇત્યાદિ આભરણ ધારણ કરાવ્યાં.

ચંદ્રપ્રભા શિબિકામાં પ્રભુને બેસવાને તૈયાર કરેલા સિંહાસનમાં પ્રભુ બેઠા. શિબિકામાં પ્રભુથી જમણી બાજુએ કુલમહત્તરિકા વડેરી હંસ લક્ષણ પટ શાટક લેધ બેઠી; ડાબી બાજુએ પ્રભુની ધાય માતા દીક્ષાના ઉપકરણ લેધ બેઠાં; પાછલ એક લલી સ્ત્રીએ સોલ શણગાર સજ્જ હાથમાં છત્ર લઈ પ્રભુના ઉપર ધર્યું. ઇશાન કોણે એક સ્ત્રી જળે પૂર્ણ કળશ લેધ બેઠી, અને અગ્નિ કોણે એક સ્ત્રી મહિમય વિચિત્ર વીંજણો લઈ બેઠી. એ સર્વ ભદ્રાસને બેઠાં હતાં. એ પ્રમાણે શિબિકાની અંદર સર્વ બેઠા પછી રાજાની આજ્ઞાથી સહસ્ર પુરૂષોએ શિબિકાને ઉપાડવાની તૈયાર કરી; પણ ઇંદ્ર મહારાજે તેઓને તે ઉપાડવા નહીં દેતાં ભક્તિ રાગથી પોતે તથા બીજા ઇંદ્રાદિક દેવોએ ઉપાડી. શકેન્દ્રે શિબિકાની જમણી ઉપલી બાંહય ઉપાડી, ઇશાનેન્દ્રે ઉત્તરની ઉપલી બાંહય ઉપાડી, ચમરેન્દ્રે જમણી બાંહય ઉપાડી, ખર્વીન્દ્રે ડાબી ઉપાડી. શેષ ભુવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિકના ઇંદ્ર યથાયોગ્ય તે શિબિકા ઉપાડતા હતા. જ્યારે શક અને ઇશાનેન્દ્ર વિના બીજાઓ શિબિકા ધારણ કરતા, ત્યારે શક અને ઇશાનેન્દ્ર બે બાજુ ચામર વિગ્રતા હતા.

દીક્ષાનો વરઘોડો નગરના મધ્યે થઈને ક્ષત્રીયકુંડ નગરના જ્ઞાતનામા વનખંડ ઉદ્યાનમાં જવા નિકળ્યો. તે વખતે રસ્તામાં દેવો પંચ વર્ણના પુલ ઉછાળતા, ડુડુંભી વગાડતા, આકાશમાં રહી નૃત્ય કરતા; અનેક પ્રકારના વાદ્ય વાજિત્ર વાગતા; રસ્તાઓ નગરદોહ સમુદાય અને દેવદેવીઓથી ઉભરાઈ ગયા હતા.

વરઘોડો નિયત સ્થાને આવ્યો, ત્યાં અશોક વૃક્ષના નીચે શિખિકા ઉતારી, અને પ્રભુ તેમાંથી ઉતર્યા.

આ વખતે પ્રભુના દર્શન કરવા માટે જન સમુદાયની એટલી બધી મેદની થઈ હતી કે, રસ્તામાં ઉભા રહેવાને પણ જગ્યા મળતી ન હોતી.

દીક્ષા મહોત્સવના વરઘોડામાં પ્રભુના મુખ આગળ પ્રધાન-દેવતા, નંદીવર્દન રાજા, તથા ઘણા મનુષ્ય પ્રભુની સ્તુતિ કરતા આવે છે. વરઘોડાની આગળ હજાર પતાકા વાળો ઇંદ્રધ્વજ આવે છે. પૂર્ણ કલશ, ભૃંગાર, ચામર, મહાધ્વજ, છત્ર, સપાદપીઠ, સુવર્ણ મણિમય સિંહાસન, આઠ માંગલિકાદિક આગળ આવે છે. એકસો આઠ શણગારેલા ઉત્તમ ઘોડા, એકસોને આઠ ઉત્તમ હાથી, તથા ઘંટા, પતાકા અને વાજાંત્ર સહિત શસ્ત્રે ભરેલા એકસોને આઠ રથ, બીજા પણ અનેક ઘોડા, હાથી, રથ અને પાલાના કટકા વરઘોડાની આગળ આવતા હતા. માંડલીક રાજાઓ, કોડબિક, સેનાપતિ, સારથવાહ, શેઠ, શાહુકારો, દેવ, દેવીઓ, ઘણા નરનારી પ્રભુનું મુખ જોતાં હર્ષ પામતાં આગળ આવતાં. એવી રીતના ઘણા આડંબર યુક્ત પ્રભુના દીક્ષા કલ્યાણકના વરઘોડાની શોભા હતી. માગશર વહી દશમના દીવસે દીક્ષાનો સમય દીવસના ત્રીજો પહોર ખેસતાં હતો. દિવસ પણ સુમત નામતો હતો.

પ્રભુ જે વખતે પાલખીમાંથી નીચે ઉતર્યા, તે વખતે પ્રભુનું મન દીક્ષા લેવાને માટે અત્યંત ઉલ્લસિત થઈ રહ્યું હતું. પ્રભુએ તે દિવસે છઠનો તપ કરેલો હતો; શુદ્ધ લેખ્યા, શુભ ભાવમાં પ્રભુ વર્તતા હતા. આરે તરફ “જય જય નંદા, જય જય ભદ્રા, એટલે હે આનંદ દેનારા, તથા કલ્યાણ કરનારા, પ્રભુ તમે જય પામે ! તમેને ભદ્ર થાવ. ” એવા શબ્દોનો ઉચ્ચાર થઈ રહ્યો હતો.

કુટુંબના વડીલો પ્રભુને અભિવંદન દેતા કહેવા લાગ્યા કે,

“ હે પ્રભુ ! તમે અજીત એવી ઇંદ્રિયોને અતિચાર રહિત એવા જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રથી વશ કરો. અંગીકાર કરેલા શ્રમણ ધર્મને શુદ્ધ રીતે પાળો. અનેક પ્રકારના વિધન અને પરિસરો ઉપર જીત મેળવી, સિદ્ધિ સુખ મેળવો. તમોને વિધનનો અભાવ થાવ. રાગ દ્વેષ રૂપી મોહમદ્દલનો આપ નિશ્ચયપૂર્વક નાશ કરો, સંતોષ તથા ધૈર્યને ધારણ કરી બાહ્ય અને અભ્યંતર તપથી આઠ કર્મોરૂપી શત્રુઓનું મર્દન કરો, ઉત્તમ એવા શુક્લ ધ્યાનથી તિમિર રહિત એવું અનુપમ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનને પ્રાપ્ત કરો, અને મોક્ષરૂપી પરમ પદને પ્રાપ્ત કરો. ”

તે દિવસે ત્રીજા પહોરે ઉત્તરા ફાલગુની નક્ષત્ર સાથે ચંદ્રનો યોગ આવ્યો, તે પહેલાં પ્રભુએ પોતાના શરીર પરના સર્વ આભૂષણો ઉતાર્યાં. તે સર્વ કુલની મહત્તરાએ હંસ લક્ષણવાળી સાડીમાં લીધાં.

બરોબર મુહૂર્તનો સમય થયો તે વખતે, પ્રભુએ પોતાની મેળેજ પંચ મુષ્ટિલોચ કયો; એટલે એક મુષ્ટિથી ઢાઢી તથા મુછના બાલનો તથા ચાર મુષ્ટિથી મસ્તક પરના કેશનો લોચ કયો. તે કેશને ઇંદ્ર મહારાજે લેઈ ક્ષીર સમુદ્રમાં પધરાવ્યા.

લોચ કર્યા પછી પ્રભુએ સ્વમુખે પંચ મહાવ્રતને અંગીકાર કરવાને “કરેમિ સામાધયં સઠ્ઠં સાવજ્જં જ્ઞેયં પચ્ચખમિ” એ આલાવાવાલો પાઠ ઉચ્ચારણ કર્યો. તે વખતે પ્રભુને થોડું મનઃપર્યાવનામા જ્ઞાન ઉપન્યું. ઇંદ્રે દેવ દુબ્ય વસ્ત્ર પ્રભુના ડાબા ખભે પધરાવ્યું. તીર્થંકરો સ્વયં જ્ઞાતા હોય છે, તેમને કોઈના ઉપદેશની કે આજ્ઞાની જરૂર હોતી નથી. તેથી સર્વ સામાયિક અંગીકાર કરતી વખતે ‘કરેમિંભંતે’ એવો પાઠ ન બોલે પણ ‘નમો સિદ્ધાણુ’ કહી સમાયિકનો ઉચ્ચાર કરે. એવો તીર્થંકરોનો કદપ આચાર છે.

શ્રી આચારાંગ સૂત્રના ચોવીસમા અધ્યયનમાં પ્રભુની દીક્ષાના સંબંધે જણાવેલ છે કે,

જિનવર ચારિત્ર લેતાં, ઇંદ્ર વચનથી તતક્ષણે સઘળા

દેવ મનુષ્ય અવાળે, તેમજ વાજિંત્ર બંધ રહ્યા. ૧

જિનવર ચારિત્ર લેતાં, હમેશ સૌ પ્રાણુભૂતહિત કર્તા;

હર્ષિત પુલકિત થઈને, સાવધ થઈ દેવતા મુણ્ણતા. ૨ (૧૦૧૮)

એ રીતે ભગવાને ક્ષાયોપશમિક સામાયિક ચારિત્ર લીધા પછી તેમને મનઃપર્યાવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું; તેથી અઢી દ્વીપ તથા બે સમુદ્રના પર્યાપ્ત અને વ્યકત મન વાળા સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયોના મનોગત ભાવ જાણવા લાગ્યા. (૧૦૧૦)

પછી પ્રવર્જિત થએલા ભગવાને મિત્ર, જ્ઞાતિ, સગા, તથા સંબંધિઓને વિસર્જિત કરી એવો અભિગ્રહ લીધો કે “ ખાર વર્ષ લગી હું કાયાની સાર સંભાળ નહિ કરતાં, જે કંઈ દેવ મનુષ્ય કે તિર્યંચો તરફથી ઉપસર્ગો થશે, તે બધા રૂડી રીતે સહીશ, ખમીશ, અને અહિયાં રહીશ (૧૦૨૦)

ઋષભદેવ પ્રભુએ ચોસઠ હજાર રાજાઓ સાથે, મહાલીનાથ અને પાર્શ્વનાથ ભગવંતે ત્રણસો સાથે, વાસુપૂજ્ય સ્વામી એ છસો સાથે, તથા બાકીના જિનેશ્વરોએ એક એક હજાર સાથે દીક્ષા લીધી હતી. વીર ભગવંતની સાથે કેઈ ન હતું. તેઓ તો અદ્વિતીય એટલે એકલા એજ રાગ દ્વેશ રહિત, ચાર કષાય અને પંચેન્દ્રિ મળી નવના જય કરવા રૂપી ભાવ લોચ કરી, દશમે દ્રવ્ય લોચ-કેશલોચ-કયો હતો. ગૃહસ્થાવાસરૂપ આગારીપણાનો ત્યાગ કરી પ્રભુ હવે અનગાર એટલે મુનિ થયા.

પ્રભુએ દીક્ષા અંગીકાર કર્યા પછી ત્યાંથી વિહાર કયો. ઇંદ્રાદિક દેવો પણ પ્રભુને વાંદીને નંદીશ્વર દ્વીપમાં જઈ યાત્રા કરી સ્વસ્થાનકે ગયા.

બંધુ અને કુટુંબી જનોની રજા લેઈ પ્રભુએ વિહાર કયો. તે વખતે પ્રભુના વિહાર તરફ તેઓ સઘળા જોતા રહ્યા. તે જ્યાં સુધી પ્રભુ દષ્ટિગોચર થયા ત્યાં સુધી ત્યાં સ્થિર થયા. તે વખતે

તેઓને ઘણું કષ્ટ થયું. તેમની આંખોમાંથી ચોધાર આંસુ વહેવા લાગ્યાં. “ હે વીર હવે અમો તમારા વિના શૂન્ય વન સરખા મહેલમાં શી રીતે રહી શકીશું ? ” નંદીવર્દન રાજા કહે છે કે, “ હે બંધુ ! તમારા વિના હવે હું કેની સાથે વાતચીત કરી સુખ મેળવીશ. તથા તમારા વિના હવે હું કેની સાથે લોજન કરીશ ? હે વીર ! તમો તો રાગદ્વેષ રહિત થઈ અનગાર થઈ વિહાર કરી ગયા, ને અમોને કદી તમે યાદ પણ કરશો નહીં. પણ અમોને તો તમો ઘડી પણ વીસરવાના નથી. ” ઇત્યાદિ શબ્દોન્યાર કરતાં શોક હૃદયથી નગર તરફ પાછા વળ્યા.

અહિંઆં પ્રકરણના અંતે, પ્રભુએ જે ૫મું મહાવ્રત અંગીકાર કર્યો, તેનું સ્વરૂપ બહુવું જરૂરનું છે. જગતની અંદર ઉત્તમ પ્રકારના ચારિત્રના અંગે વિવિધ પ્રકારના ગુણો પ્રાપ્ત કરવાના હોય છે; અને તે માટે કેટલાક વ્રત નિયમ પણ લેવાના કે અંગીકાર કરવાના હોય છે. તે સર્વમાં સર્વોત્કૃષ્ટ વ્રતો નિચે જણાવેલા પાંચ છે. એની અંદર પ્રાયેઃ બધા ગુણોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. તે પાંચ મહાવ્રતો નીચે પ્રમાણે છે.

૧ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત:—યાવત્ જીવ સર્વ સ્થાવર અને વ્રસ કોઈ પણ જીવને મનથી, વચનથી કે કાયાથી હણવો નહિ; ખીજની પાસે હણાવવો નહીં; કે હણેલાની અનુમોદના કરવી નહીં. મતલબ કોઈ પણ જીવની કોઈ પણ રીતે હિંસા કરવી નહિ, એટલુંજ નહિ પણ હિંસાના વિચાર પણ મનમાં લાવવા નહિ, કે વચનથી ઉચાર પણ કરવો નહિ. આ વ્રતની વ્યાખ્યા એટલી બધી વિશાળ કરવામાં આવેલી છે કે, પોતાને પ્રાણાંત કષ્ટ આપનાર કે ઉપસર્ગ કરનારના ઉપર પણ લગીર માત્ર દ્વેષ કરવો નહિ કે તેનું અહિંત ચિંતવવું નહિ. તેનું હિંત ચિંતવવું કે તેની દયા ચિંતવવી.

૨ મૃધાવાદ વિરમણ વ્રત—યાવત્ જીવ મનથી, વચનથી, કે કાયાથી મૃધા ચિંતવવું નહિ, કે બોલવું નહિ, ખીજ પાસે બોલા-

વવું નહિ, કે મૃષા બોલનારને સારો કરી બાણવો નહિ, કે તેની અનુમોદના કરવી નહિ.

૩ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત—પોતાને જરૂર હોય તેવી કેાઈ પણ વસ્તુ તેના માલીકના આખ્યા શીવાય મન, વચન, અને કાયાથી લેવી નહિ, લેવરાવવી નહિ, કે લે તેની અનુમોદના કરવી નહિ.

૪ મૈથુન વિરમણવ્રત—દેવતા, મનુષ્ય, વા તિર્યંચની સ્ત્રી સાથે મન, વચન, અને કાયાથી મૈથુન સેવવું નહી, સેવરાવવું નહી, કે સેવે તેને સારૂ કરી બાણવું નહી. તેમજ સૃષ્ટિક્રમ વિરુદ્ધ મૈથુન સેવવું નહીં. મતલબ શુદ્ધ રીતે મન, વચન, કાયાથી પ્રદ્વચય પાળવું.

૫ પરિશ્રદ્ધ વ્રત—કેાઈ પણ જાતનો પરિશ્રદ્ધ મન, વચન કે કાયાથી રાખવો નહી, રખાવવો નહી, કે રાખે તેને સારો કરી બાણવો નહી. કારણ પરિશ્રદ્ધ એ સર્વ સાવધ-પાપમય પ્રવૃત્તિનું મૂલ છે.

આ પાંચ મહાવ્રત અને છઠ્ઠા રાત્રિ લોજન વિરમણ વ્રત એ પ્રમાણે દીક્ષા વખતે મૂખ્ય છ વ્રત લેવામાં આવે છે. સર્વ સામાન્ય મુનિઓને આ વ્રતોના પાલનના અંગે કરણ સીત્તરી, ચરણ સીત્તરી, પિંઠ વિશુદ્ધિ વીગેરે વિવિધ જાતના નિયમોનું પાલન કરવાનું હોય છે. તીર્થંકરોને આ કલ્પ લાગુ થતો નથી; કેમકે તેઓની છદ્મસ્થાવસ્થામાં આત્મિક વિશુદ્ધિ ઉત્તરોત્તર ચઢતા દરજ્જાની હોય છે, તેમજ તેમનું ચારિત્ર ઘણુંજ વિશુદ્ધ હોય છે.

લગવંત મહાવીરનો દીક્ષા અંગીકાર કરવાનો ગર્ભમાંથી થએલો સંકલ્પ ત્રીશ વર્ષની ઉમરે પુરો થાય છે. ગર્ભમાંથીજ દીક્ષા સંબંધી વિચારો ઉત્પન્ન થવા એ પૂર્વ લવોમાં શુદ્ધ રીતે ચારિત્ર ધર્મનું પાલન કરેલું, તેના જે ઉત્તમ સંસ્કારો જીવને લાગેલા તેનુંજ આ પરિણામ છે. આ ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે, જીવનમાં જેવા પ્રકારના ઉત્તમ, મધ્યમ, વા કનિષ્ઠ સંસ્કારોનું સેવન કરવામાં

આવે છે, તે સંસ્કારો અગામી ભવમાં પણ ઉદય પામે છે. તેથી ભાવિ ઉન્નતિના ધ્યેયકે પોતાના જીવનને શુદ્ધ ઉત્તમ પ્રકારના સંસ્કારથી વાસીત કરવાને પોતાથી અને તેટલો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આજીવનના વિપરીત સંજોગોમાં પણ પોતાનું ચારિત્ર નિષ્કલંક રહે તેના માટે કાલજી રાખવી જોઈએ. જગતની અંદર આત્મિક વિશુદ્ધિ-નિર્મળતા-જેવી ઉત્તમ ચીજ બીજી કોઈ પણ નથી. જે કંઈ તાત્વિક સુખ છે તે તેમાંજ છે. તે સુખની આગળ જગતના પુદ્ગલીક-બાહ્ય સુખની કંઈજ કિંમત નથી. આ સુખની પ્રાપ્તિનું જો કોઈ પણ શુદ્ધ નિમિત્ત કારણ હોય તો તે સર્વ વિરતી ચારિત્ર ધર્મારાધનજ છે, અનંતા તીર્થ કરોએ એ માર્ગનો સ્વીકાર કરેલો છે, ને પ્રભુ મહાવીરે પણ તેનોજ આદર કરેલો છે. આ ઉપરથી ગૃહસ્થ ધર્મની અંદર રહી મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે, અને ચારિત્ર ધર્મ અંગીકારની જરૂર નથી, એવી જેમની માન્યતા છે, તે માન્યતા વાસ્તવિક નથી, એમ પ્રભુના આ વ્રત અંગીકારના પ્રસંગથી ખાત્રી થાય છે. પ્રભુ જ્યાં સુધી ગૃહસ્થાવાસમાં હતા, ત્યાં સુધી લોકમાં રહેલા રૂપી દ્રવ્યોને જાણી અને જોઈ શકતા હતા કેટલાક ભવ્ય, નિકટભવી અને હલુકર્મી જીવોને સંસારનું અનિત્યાદિ સ્વરૂપ સમજાયાથી, તેમજ પોતાના પૂર્વજીવોનો વૃતાંત જાણવાથી વૈરાગ્ય ભાવ થતો, અને તેઓ સર્વ વિરતી ચારિત્ર અંગીકાર કરી તેનું શુદ્ધ પાલન કરી કર્મ ક્ષય કરી સિદ્ધિપદને પામેલા છે. કેટલાક અદ્ય સંસાર કરી દેવ અને મનુષ્યગતિમાં ગયેલા છે. જેઓ સર્વ વિરતી ચારિત્ર અંગીકાર કરી પાળી શકવા પોતાને અશક્ત માનતા તેઓ શ્રાવકના વ્રતો સમ્યક્ત્વમૂલ બાર વ્રત અંગીકાર કરી મોક્ષમાર્ગની સાધનામાં તત્પર થયા હતા.

દીક્ષા અંગીકાર કરવાથી પ્રભુને મનઃપર્યવજ્ઞાન થયું, તેથી હવે અઢી દ્વિપમાં રહેલા સંજી તિર્યંચ અને મનુષ્ય પંચેદ્રિના મનોભાવ જાણવાને શક્તિમાન થયા.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

લોકોત્તર સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિની સાધના. (ભવ ર૭ ચાલુ.)

જગતના વ્યવહારમાં પોતાના દેશનો વહીવટ દેશની પ્રજાની અનુમતિથી ચલાવવાને જે હક પ્રાપ્ત થવો તેને સ્વરાજ્ય કહેવામાં આવે છે. એ લૌકિક સ્વરાજ્ય છે. સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિમાં પણ એકાન્ત હિત હોવાનો સંભવ નથી. સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિવાળા દેશમાં પણ રાજ્ય ચલાવવામાં દેશના આગેવાનોના મત લેહના લીધે પક્ષો પડેલા હોય છે. દરેક પક્ષ પોતાની માન્યતા મુજબ રાજ્ય ચલાવવાને પ્રયત્ન આદરે છે, તેથી તે દેશમાં સર્વત્ર શાંતિ હોય છે એમ નથી.

જે દેશમાં રાજ્ય સત્તા એક વ્યક્તિના હાથમાં હોય છે, ત્યાં પ્રજાની સ્વતંત્રતાનો આધાર તેના ઉપર હોય છે. રાજાઓને પ્રાપ્ત થયેલું રાજ્ય મર્યાદિત કાલનું હોય છે. ભલે મંડલિક રાજા હોય, કે સામ્રાજ્યની સત્તા ભોગવનાર મોટો શહેનશાહ હોય, અથવા છ ખંડની રિદ્ધિ ભોગવનાર ચક્રવર્તી હોય. તે રાજ્યસત્તા મર્યાદિત કાલની અનિત્ય અને અશાશ્વત છે. એવી લૌકિક રાજ્ય સત્તા મેળવવાને, મેળવીને તેનું રક્ષણ કરવાને, દુશ્મનોથી બચાવવાને, અને રાજ્યના લોભના આધીન થઈ તેમાં વધારો કરવાને રાજ્ય ધુસરી ધારણ કરનાર રાજાઓને, તેમના જીવનમાં ઘણા

કડવા અને દુઃખદ પ્રસંગોનો અનુભવ કરવો પડે છે; તેથી એ રાજ્ય પ્રાપ્તિ સર્વથા સુખમય છે એમતો નથીજ. આતો લૌકિક દ્રવ્ય સ્વરાજ્ય છે. એવા સ્વરાજ્યતો અતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં રાજાવનાર છે, એટલુંજ નહિ પણ ‘રાજ્યના અંતે નરક’ એવી એક લૌકિક પણ માન્યતા છે. એ માન્યતામાં તત્ત્વ રહેલું છે. તે સર્વથા મિથ્યા નથી. રાજ્યની મર્યાદા વધારવા, દેશ જીતવા, તેના માટે વિવિધ પ્રકારના વિગ્રહો ઉભા કરવા, એતો રાજાઓનું કર્તવ્ય મનાય છે. વિગ્રહના પ્રસંગે થતી હિંસાના માટે રાજા જવાબદાર નથી, એવા મિથ્યા મતિઓના અભિપ્રાય ઉપર રાજાઓ મુસ્તાક રહે છે; અને વિનાકારણના વિગ્રહો ઉભા કરવામાં તેઓ પોતાનું કર્તવ્ય અને આનંદ માને છે. મૃગયા રમવી, શીકાર કરવો એ તો રાજાઓનો ધર્મ છે, અને તેના શીવાય શૂરાઓનું શૂરાતન ટકી શકે નહિં, એવી નિર્માલ્ય માન્યતા એટલી બધી વૃદ્ધિ પામી છે કે, ખીચારા નીદોષ પશુ પક્ષિઓના પ્રાણ લેવામાં રાજાઓ, રાજકુમારો અને સૈનિકો પોતાની બહાદુરી માને છે. એ ક્રિયામાં તેઓને કંઈ પાપ લાગતું નથી એવી જન્મ-થીજ તેમની બૂલ ભરેલી માન્યતા હોય છે. હયા ધર્મ એ દેશને અધિગતિમાં લાવનાર છે, એવા ક્ષુદ્ર વિકલ્પો કરનારના ભૂતકાલના ઇતિહાસના અજ્ઞાનપણા ઉપર હસવું આવ્યા શીવાય રહેતું નથી. ખરેખરા શૂરવીરમાંજ હયા પ્રધાન હોય છે. તેઓ નિરપરાધી જંતુઓને મારવામાં પોતાનું પરાક્રમ-શૂરાતન છે એમ માનતા જ નથી. નિરપરાધીઓનું રક્ષણ કરવું એ તો રાજાઓનો ધર્મ છે. પરાક્રમવાનને તો જન્મથીજ એટલું બધું બલ પ્રાપ્ત થયેલું હોય છે કે, તેમને તે ટકાવી રાખવાને આવા પ્રકારના મિથ્યા પ્રયોગો કરવાની જરૂર પડતી નથી. ન્યાયની રીતે રાજ્ય ચલાવતાં વિગ્રહનો પ્રસંગ આવી પડે તો, તે વખતે તેઓ પોતાનું વીરત્વ બતાવી વિગ્રહમાં જય મેળવવાને વિજયી નિવડે છે. ભૂતકાળમાં એવા ઘણા બનાવો બનેલા છે; અને તે સર્વ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે.

નિરપરાધી પશુ પક્ષિઓના શીકાર કરવાથી શૂરાતન પ્રાપ્ત થતું હોય અથવા તે ટકી રહેતું હોય, તો હિંદમાં તેવા શીકારીઓ ઘણા છે, છતાં સેંકડો વર્ષથી હિંદ પરદેશીઓની સત્તા નીચે છે તે હોત નહિ.

લૌકિક રાજ્ય સત્તા તો ભગવંતના જીવે પૂર્વભવમાં લોગવી હતી. વાસુદેવ અને ચક્રવર્તી જેવી સર્વોપરિ રાજ્ય સત્તા પણ લોગવેલી હતી; તેથી તેવા પ્રકારના રાજ્ય ઉપર ભગવંતના આત્મ પ્રદેશમાં એક પરમાણુ જેટલી પણ ભાવના ન હતી. આ છેલ્લા ભવમાં પ્રભુએ જે સ્વરાજ્ય માટે પ્રયાસ આદરેલો હતો, તે લોકોત્તરભાવ સ્વરાજ્ય માટે હતો. આ લોકોત્તર સ્વરાજ્ય લક્ષ્મી પોતાના આત્મામાં રહેલી છે. અનાદિકાળથી મોહરાજના મુલોતે દબાવી બેઠા છે. એ દબાવી પડાયેલી આત્મસત્તાના સ્વરૂપનું કંઈ અંશે જ્ઞાન ભગવંતને નય-સારના ભવમાં પ્રથમ થયું. પાછો મોહ રાજ્યે હુમલો કર્યો તેથી આત્મિક સ્વરાજ્ય લક્ષ્મીનો થયેલો ભાસ પાછો જતો રહ્યો છેવટના થોડાભવોથી પાછુ તેમને લાગ્યું કે, “ મને રાજ્ય રિક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે તે ખરેખર મારી નથી. માફ રાજ્ય મારો પોતાની પાસે મારા આત્મામાં છે. ” તેથી છેવટના મનુષ્યના દરેક ભવોમાં ઉત્તર અવસ્થામાં દ્રવ્ય રાજ્ય છોડી ભાવરાજ્ય-સમ્યક્ જ્ઞાન, ઈર્શ્યન ચારિત્રની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયાસ આદરેલો હતો. પચીસમા ભવમાં તો તે પ્રયાસની પરાકાષ્ટા હતી.

આ છેવટના ભવમાં માતાના ગર્ભમાંજ તેમને, તેમણે પૂર્વ ભવોમાં લોકોત્તર સ્વરાજ્ય મેળવવાને જે સાધના કરેલી હતી તેનું સ્મરણ થયું; અને તેની પ્રાપ્તિના માટે પુનઃ સાધન કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. માતાપિતાના પશ્ચાત્ત દીક્ષા અંગીકાર કરવાના સંકલ્પમાં તેજ બીજ હતું. માતાના ગર્ભમાં લોકોત્તર સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિ માટે થયેલા સંકલ્પનો અમલ માતાપિતાના સ્વર્ગે સીધાવ્યા પછી તુર્તજ થયો. દીક્ષા ગ્રહણ કરી, અને તેજ દિવસથી લોકોત્તર સ્વરાજ્ય મેળવવાને સાધના શરૂ કરી.

કેાઈ પણ કાર્ય કરવાનું હોય તો પ્રથમ તે કાર્ય કરવાને

સાફ તીવ્ર ઇચ્છા થવી જોઈએ. તે થયા શીવાય તે કાર્ય કરવાનો સંકલ્પ થઈ શકતો નથી. તેવા પ્રકારની ઇચ્છાના પછી તેના માટે દ્રઢ સંકલ્પ કરવો જોઈએ. ઇચ્છા ઉદ્ભવ પામ્યા પછી સંકલ્પ કરવામાં આવેતોજ કાર્યનો આરંભ થાય. પછી તે કાર્ય કરવા માટે સમ્યક્ રીતે પુરૂષાર્થ કરવો જોઈએ. આને સાધના કહે છે. તે સાધના કરવામાં ગમે તેવા પ્રકારના વિદ્યુત આવે, તો પણ તે કાર્ય પડતું મુકવામાં આવે નહીં; અને તે પૂર્ણ થતા સુધી અવિ-શ્રાંત પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો તે કાર્ય સંપૂર્ણ થાય છે, અને તેમાંજ સાધકનું મહત્વ છે.

લોકોત્તર સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટેની ભાવના તો પ્રથમના ભવોમાંજ ઉત્પન્ન થઈ ગઈ હતી. તે ભાવનાને પૂર્ણ કરવા માટેનો સંકલ્પ લગવંતે ગર્ભમાંજ કયો હતો. અને તેની સાધનાની શરૂઆત કરવાના વિચાર માતાપિતા સ્વર્ગે સીધાંબ્યા કે તુર્ત બહાર પાડયા.

લગવંતે દીક્ષાના દીવસથી સાધનાની શરૂઆત કરી. તે સાધનાનું સ્વરૂપ જાણુતા પહેલાં, પરિસહો જે પ્રાણીઓ ને કાર્ય સિદ્ધિ કરવામાં વિદ્વો કરનાર અને વિવિધ પ્રકારે દુઃખ આપનાર છે તેનું સ્વરૂપ પ્રથમ જાણવું જોઈએ. આ પરિસહો જો સમભાવથી સહન કરાય તો તે કર્મ નિર્જરારૂપ ઉત્તમ ફલને આપનાર છે.

નવ તત્ત્વમાં સંવરતત્ત્વ એ નવીન આવતા કર્મને અટકાવવાનું કાર્ય કરે છે. એ સંવરતત્ત્વના, પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, બાવીસ પરિસહ, દસ પ્રકારના યતિધર્મ, બાર ભાવના, અને પાંચ પ્રકારના ચારિત્ર મળી એકંદર સત્તાવન લેદ છે. એ સત્તાવન પૈકી બાવીસ પરિસહનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રકારોએ નીચે પ્રમાણે જણાવેલું છે.

૧. ક્ષુધા પરિસહ—જૂખથી ઉત્પન્ન થનારી વેદના બીજી સમસ્ત વેદનાઓથી અધિક છે, કારણ તે આંતરડાં અને પેટને બાળનારી છે. ગમે તેવી જુખ લાગે તો પણ સાધુ-અનેષણીય-દોષ.

વાલો-આહાર લે નહી, પોતાની પ્રતિજ્ઞાથી ચલાયમાન થાય નહિ, અને ભુખની વેદનાથી આર્તધ્યાન પણ કરે નહી, પરંતુ શુભ પરિણામથી ક્ષુધાની વેદના સહન કરે. આ પ્રમાણે સમભાવથી ભૂખ સહન કરવી અને શાંતિમાં રહેવું એ અત્યંત કઠીન છે, સેફી સર્વ પરિસહોમાં તેને પહેલા પરિસહ તરીકે ગણવામાં આવેલ છે.

૨ તૃષા પરિસહ—પ્રામુક-નિદોષ જળના અભાવે તૃષાયે વ્યાકુળ છતાં પણ અનેષણીય શીતળ જલાદિકની વાંછા પણ કરવી નહિ, અને તૃષાની પીડા સમભાવથી સહન કરવી તેને તૃષા પરિસહ કહે છે.

૩ શીત પરિસહ—શીતકાળમાં અત્યંત ટહાડ પડે તે વખતે, કલ્પનીય વસ્ત્રના અભાવે ગૃહાદિકે રહિત છતાં પણ, અકલ્પનીય વસ્ત્રની વાંછા કરે નહી, તેમ પોતે અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરી તાપે નહિ, તેમજ બીજાએ પ્રદીપ્ત કરેલા અગ્નિથી પણ તાપે નહી, અને અલ્પ જીર્ણ વસ્ત્રથી સમ્યક્ પરિણામે શીત સહન કરે તેને શીત પરિસહ કહે છે.

૪ ઉષ્ણ પરિસહ—ઉષ્ણ કાળને વિષે મધ્યાહ્ન સમયે સૂર્ય માથે આવે તે વખતે અતિશય ગરમીથી ભૂમિ તપી જાય છે, તેવા સમયે તપ્ત શીલા ઉપર રહી આતાપના લેતાં, અથવા તપેલી ભૂમિમાં વિહાર કરતાં અત્યંત આતાપના થાય, પણ છત્રની કિંવા લુગડાની છાયાની તથા વિંઝણા પ્રમુખના પવનની ઇચ્છા પણ કરે નહિ. તેમજ શીતળજળાદિકના સ્નાન, વિલેપનાદિકની પણ ઇચ્છા કરે નહિ, અને સમ્યક્ પ્રકારે ચઢતા શુભ પરિણામે આતાપના સહન કરે તેને ઉષ્ણ પરિસહ કહે છે.

૫ દંશ પરિસહ—ડાંસ, મછર, જૂ, માંકડ, જીંદાદિ ક્ષુદ્ર જીવો જેવી રીતે સંગ્રામમાં શત્રુઓ બાણનો પ્રહાર કરે, તેવીરીતે તીક્ષ્ણ ડંખ મારે, તો પણ તે ઉપદ્રવથી તે સ્થાનક તજીને અન્ય સ્થાનકે જવાની ઇચ્છા કરે નહી, અથવા તેને નિવારવા સાફ પંખો

કરવાની ઇચ્છા પણ કરે નહી, તથા તે હંશાદિક જીવો પોતાનું દોહી પીએ, તો પણ તેના ઉપર દ્રેષ કરે નહિ' અને સમજાવથી તેની પીડાને સહન કરે, તેને હંશ પરિસહ કહે છે.

૬ અચેલક પરિસહ—મુનિઓને આગમમાં જે વસ્ત્ર રાખવાનું પ્રમાણ કહ્યું છે, તે પ્રમાણે મુછાં રહિત રાખે; તેમજ તેમની પાસે ફાટેલું અથ્થ મૂલ્યનું અને જીનું વસ્ત્ર છતાં કલ્પનીય વસ્ત્ર મલે નહી, તો પણ મનમાં દીનતા ધરે નહી, કે ગ્લાની આણે નહી; તથા એમ પણ વિચાર કરે નહી કે આજ કાલ કોઈ નવીન વસ્ત્રનો આપનાર પણ મલતો નથી, માટે હવે કેમ કરવું? અથવા આ વસ્ત્રો તો સડેલાં તથા જીના છે માટે બીજા નવાં પહેડું, એવો વિચાર પણ કરે નહીં અને રૂડે પ્રકારે સમાધિમાં રહે તેને અચેલક પરિસહ કહે છે.

૭ અરતિપરિસહ—મુનિને સંયમમાં વિહારાદિક પ્રસંગે અરતિ ઉપજવાનાં કારણ મલે તે વારે પણ ધર્મને વિષે રક્ત થાય, ક્ષાંત્યાદિક દશ પ્રકારના યતિધર્મને ધ્યાવે, અને અરતિને દુર કરે.

“ ટીપ:—શ્રી હશવૈકાલીકની પ્રથમ ચૂલામાં અઠાર વસ્તુનું ચિંતવન કરવાથી અરતિ દુર થાય છે એમ જણાવેલું છે.

૮ સ્ત્રીપરિસહ—સ્ત્રીઓને જોઈ, તેનાં અંગ, પ્રત્યંગ, સંસ્થાન, સુરતિ, હસવું, મનોહરપણું, લલિત, વિભ્રમ, વિલાસાદિક ચેષ્ટાઓની વિચારણા કરે નહિ. સ્ત્રીઓને ભોક્ષમાર્ગમાં વિવ્રકતાં જાણી, તેને કામખુદ્ધિયે કરી દષ્ટિ સાથે દષ્ટિ મેળવી જીવે નહી. તે સ્ત્રી પરિસહ.

૯ ચર્યાપરિસહ—મુનિને એક સ્થાને રહેવું નહિ અને શાસ્ત્ર રીતે વિહાર કરવો તેને ચર્યાપરિસહ કહે છે. તેમાં આલસ રહિત શ્રામ, નગર, કુલાદિકને વિષે વિહાર કરવો તેને દ્રવ્યચર્યા કહે છે; કદી કારણ પરત્વે એક સ્થાનકે માસ કલ્પાદિકે રહેતાં પણ અપ્રતિબદ્ધ મમત્વ રહિતપણું અંગીકાર કરે, તેને ભાવચર્યા કહે છે.

૧૦ નૈષેધિકીપરિસહ—જે નિષેધિએ તને નૈષેધિકી કહે છે. તેમાં એક પાપકર્મ, અને બીજી ગમનાગમન એનો ત્યાગ કરવાનો છે. જેમકે.

(ક) મુનિ શૂન્યધર, સ્મશાનાદિક, સર્પાંખિલ, સિંહ શુક્રાદિકને વિષે કાયોત્સર્ગ રહ્યાથકાં નાના પ્રકારના ઉપસર્ગના સદ્ભાવે પણ અશિષ્ટ ચેષ્ટાનો નિષેધ કરવો, તેને નૈષેધિકીપરિસહ કહે છે.

(ખ) કોઈ સ્થાનમાં મુનિ કાયોત્સર્ગાદિ કારણે રહ્યા હોય, ત્યાં સ્ત્રી, પશુ, પંડક વર્જિત સ્થાનમાં રહેતાં થકાં, જે અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ થાય, તો પણ પોતાના ચિત્તમાં ચલાયમાન ન થાય, પરંતુ તે સર્વ ઉપસર્ગને ઉદ્દેગ રહિતપણે સમ્યક્ રીતે સહન કરે, તેને પણ નૈષેધિકી પરિસહ કહે છે.

૧૧ શય્યાપરિસહ—જેને વિષે શયન કરવામાં આવે તેને શય્યા કહે છે. વસતિ, ઊપાશ્રયે ઉચી નીચી ભૂમિ હોય, અથવા ઘણી ધૂળ, ઘણી ટાઢ, ઘણી ઊષ્ણતા અને કાંકરાવાલી ખરાબ જગ્યા હોય, તેમાં સકોમલ અથવા કઠીન આસનના યોગે તેને સારૂ અથવા માઠું છે એવું મનમાં લાવે નહીં; તેજ કારણથી ઉદ્દેગ પણ કરે નહિં, પરંતુ સમ્યક્ પરિણામે તે દુઃખને સહન કરે તેને શય્યાપરિસહ કરે છે.

૧૨ આક્રોશ પરિસહ—યતિ કોઈ અજ્ઞાની ક્રોધને વશ થઈ અનિષ્ટ તીરસ્કારનાં વચન બોલે, તેને દેખી તેની ઉપર ક્રોધ કરે નહીં. પરંતુ એવું વિચારે કે, આ પુરૂષ ખરાબ વાસ્તે મને અનિષ્ટ વચન કહે છે. એ મહારો ઉપકારી છે, કેમકે એ મને આ પ્રમાણે શિક્ષા આપે છે, તેથી ફરી હું એવું કામ કરીશ નહીં; અથવા એ જે કહે છે એ પ્રમાણે હું કરતો નથી, તો પણ મારે એની ઉપર ક્રોધ

કરવો તે યુક્ત નથી. એમ ચિંતવી ક્રોધ ન કરે અને સમ્યક્ રીતે આક્રોશ સહન કરે, તેને આક્રોશ પરિસહ કહે છે.

૧૩ વધ પરિસહ—કૌંઈ દુષ્ટાત્મા સાધુને ઠીંકા, પાટુ, ચાબુક કશાદિકના પ્રહાર કરે, અથવા વધ કરે, તો પણ તેના ઉપર મનમાં લગીર પણ રોષ લાવે નહીં. પરંતુ અકલુષિત ચિત્તરાખે અને વિચાર કરે કે આ મહાઈ શરીર તો પુફ્ફલગ્ન છે; એ તો અવશ્ય નાશ થવાના સ્વભાવવાળું છે; અને મહારો આત્મા તો એ થકી બુદ્ધોજ છે, કારણ કે જીવનો તો કૌંઈ વધ કરી શકેજ નહીં. મહારો આત્મા અમર છે. આ શરીરના સંબંધથી મને જે દુઃખ થાય છે; તે તો મહારાં કરેલાં અશુભ કર્મ ઉદય આવ્યાં છે, તેનું એ ફલ છે. એવી બુદ્ધિથી પોતે સમભાવમાં રહે, અને ઉપસર્ગ કરનારને મિત્ર તુલ્ય ગણે તેને વધ પરિસહ કહે છે.

૧૪ યાચના પરિસહ—યતિએ સંયમના નિર્વાહને અર્થે વસ્ત્ર પાત્ર, અન્ન, પાન, ઉપાશ્રય, પ્રભુજ કૌંઈ પણ ચીજ અર્થાત એક સલાં કે તૃણખલા જેવી ચીજ પણ માગ્યા શીવાય લેવી નહીં. પોતાના શરીર શોભાના માટે તો યાચના કરવાનીજ નથી, પણ પ્રયોજન પડે લજ્જા છાંડીને યાચના કરે. યાચના કરતી વખતે એવી વિચારણા કરે નહીં કે, રાંધેલા ધાન્યને અર્થે અથવા નજીવી ચીજને માટે, કૌંઈ માણસને ઘેર જઈ યાચના કરવી, તે કરતાં તો ગૃહસ્થાવાસમાં રહેવુંજ સાઈ; કે જ્યાં આપણા પરાક્રમથી કમાણી કરી, અન્નાદિકનું દીનહીનાદિકને દાન કરી પછી જમીએ; એવી વિચારણા કરી ગૃહસ્થપણાને ધરૂંછે નહિં. યાચના કરતાં કૌંઈ નહીં આપે તો ? અથવા ગૃહસ્થને ઘેર જઈ યાચના કરી મહાઈ વજન ગુમાવી હું શી રીતે યાચના કરૂં ? ઇત્યાદિક ચિંતવન નહિં કરતાં યાચના કરવી, ભિક્ષા માગવી, તેને યાચના પરિસહ કહે છે.

૧૫ અલાભ પરિસહ—યતિને કૌંઈ વસ્તુની ઇચ્છા છે, અને ગૃહસ્થના ઘરમાં તે વસ્તુ ઘણી છે: સાધુ માગવા ગયા

છતાં ગૃહસ્થ તે વસ્તુ આપે નહી, તે વારે તેઓ મનમાં વિષાદ કે ઉદ્વેગ કરે નહી, દુષ્ટવચન બોલે નહી, અને મનમાં સમતા ધારણ કરી ચિંતવે, કે મને જે ન મળ્યું તેમાં મહારા લાભાંતરાય કર્મનો ઉદય છે. આ ગૃહસ્થનો કંઈ દોષ નથી. આથી તો મહાર્જું કર્મ અપશે, વળી વસ્તુ તો આજે નહી મળી તો કાલે મળી જશે. જે વારે મલશે ત્યારે લેખશું. એના વિના જો નભી શકે તેમ હશે તો નભાવી લેખશું. એવા વિચાર કરી સમભાવમાં રહે, તેને અલાભપરિસહ કહે છે.

૧૬ રોગપરિસહ—સાધુને જ્યારે શ્વાસ, જ્વર, અતિસારાદિકરોગ લાગુ પડે ત્યારે જે ગમ્મ બહાર જિન કદપી સાધુ હોય તે તો ચિકિત્સા કરાવવાની ઇચ્છા પણ કરે નહી, અને તેવા પ્રસંગે પોતાના કર્મનો વિપાક ચિંતવી વેદનાને સહન કરી સમભાવ ધારણ કરે. પણ જે સ્થવિર કદપી ગમ્મવાસી સાધુ હોય તે આગ્નેયોક્ત વિધિયે નિવંધ ચિકિત્સા કરાવે; મનમાં કર્મવિપાક ચિંતવતા રહે; પણ હાયવોય કરે નહિ. કદી અત્યંત વેદના થતી હોય તો પણ આર્તધ્યાન કે ખરાબધ્યાન કરે નહીં, પણ શુભ પરિણામ રાખી શમ્યક રીતે વેદના સહન કરે; તેને રોગ પરિસહ કહે છે.

૧૭ તૃણસ્પર્શપરિસહ—ગમ્મ નિર્ગત સાધુને તો તૃણનોજ સંપર્કો કહ્યો છે; અને ગમ્મવાસી સાધુને તો સાપેક્ષ સંયમ છે, માટે વસ્ત્રાદિક પણ લે છે. પરંતુ જ્યારે ભૂમિકા ભીની હોય અથવા વસ્ત્ર પુરાણું થયું હોય, કિંવા ચોરે ચોરી લીધું હોય ઇત્યાદિ કારણે કેવળ ડાલનો અઢી હાથ પ્રમાણ સંપર્કો હોવાથી, તે ડાલના અગ્રભાગ તીક્ષણ હોય તે શરીરને લાગે, તેથી પીડા ઉત્પન્ન થાય, તો પણ દુઃખ ચિંતવે નહિ, કે સમાધિનો ત્યાગ કરે નહિ; તેને તૃણસ્પર્શ પરિસહ કહે છે.

૧૮ મલ પરિસહ—પરસેવાના પાણીથી સાધુના શરીરે

રજનો કઠીન મેલ બંધાઈ જાય, તે ઘણો મેલ ઉપ્પુકાળના તાપના સંયોગે પરસેવાથી ભીજીઈને દુર્ગંધે ગંધાય તો પણ તે દુર્ગંધને દૂર કરવા સાડ સ્નાનાદિકની ધરૂછા કરે નહિ. વળી એ થકી કયારે હું મુક્ત થઈશ ? એવું ચિંતવન પણ કરે નહિ; તેને મલ પરિસહ કહે છે.

૧૯ સત્કાર પરિસહ—સાધુને કોઈ સ્તવન, નમન, ચણ સ્પર્શ કરે, સન્મુખ જાય, તેમને દેખી ઉભા થાય, આસન આપે, અશનાદિક દાન દે, અથવા મ્હોટા કોઈ રાજા નિમંત્રણાદિ કરે; ઇત્યાદિ રીતે તેમનો સત્કાર થાય તો પણ મનમાં ઉત્કર્ષ લાવે નહિ કે અભિમાન કરે નહિ; અથવા સત્કાર ન થવાથી મનમાં વિષાદ પણ કરે નહિ. તેને સત્કાર પરિસહ કહે છે.

૨૦ પ્રજ્ઞા પરિસહ—પુવોક્ત સત્કારના કારણથી કે બુદ્ધિની બાહુલ્યતાના લીધે; ગર્વ કરે નહિ તેના અભાવે ખેદપણ ન કરે અને પ્રજ્ઞા પરિસહ કહે છે. કોઈ પ્રજ્ઞાવંત સાધુ, ઘણા શ્રુતતો જાણ હોય, તે એવા વિચાર કરે કે “ મે લવાંતરમાં રૂડી રીતે જ્ઞાના રાધન કર્યું છે, માટે સમસ્ત મનુષ્યોમાં જ્ઞાનવાન છું, અને સર્વના પ્રશ્નોના ઉત્તર હું આપી શકું છું, ” પરંતુ ગર્વ ન કરે, પ્રજ્ઞાના અભાવે મનમાં ઉદ્વેગ પણ ન કરે, હું મુર્ખ છું, હું કંઈ પણ જાણતો નથી, સર્વના પરાલભનું સ્થાનક છું, અરે હું જીવાદિક પદાર્થના નામ પણ જાણતો નથી, એવી દીનતા મનમાં નહીં કરે, પણ પૂર્વકૃત કર્મનું સ્વરૂપ ચિંતવી જ્ઞાનાભ્યાસ કરવામાં ઉદ્યમ કરે તો તેમને આપરિસહ પીઠા આપે નહિ.

૨૧ અજ્ઞાન પરિસહ—વસ્તુ તત્ત્વનું સ્વરૂપ શ્રુતજ્ઞાનથી જાણાય છે.—તેનો જે અભાવ તે અજ્ઞાન—પરિસહ છે. કોઈ સાધુ મનમાં એવું ચિંતવે નહિ કે “ મે અવતીપણું ત્યાગી વતીપણું અંગીકાર કર્યું છે તોપણ હું કંઈ જાણતો નથી. તેમ હું તપસ્યાદિક કરું છું, તથા સાધુને કરવા લાયક ક્રિયા પણ કરું છું, પણ હું

આગમના જ્ઞાન રહિત છું, માટે મારા જેવા નિરક્ષર, કુક્ષિભર એ વામને ધિક્કાર છે ! એવી રીતે દીનતા ન કરે પરંતુ નિઃકેવલ જ્ઞાના વરણીય કર્મના ઉદયથી મહાઈ આ સ્વરૂપ છે, તે ભોગવવાથી દુર થશે. એમ ભાવી જ્ઞાનાભ્યાસ માટે અભ્યાસ જારી રાખે. અહીં પ્રજ્ઞા પરિસહ કરતાં આપરિસહમાં એટલું વિશેષ છે કે પ્રજ્ઞા પરિસહ તો બીજા કોઈ પ્રશ્નાદિક પુછે અને બહુમાન કરે તે પ્રસંગે થાય છે, અને અજ્ઞાન પરિસહ તો મત્યાદિક જ્ઞાન મહારામાં પુણું નથી એમ વિચારવાથી થાય છે. અથવા શાસ્ત્રનું સ્પુરવું તેને પ્રજ્ઞા કહે છે, અને ત્રિકાલ વિષયિક વસ્તુના અભાણુપણાને અજ્ઞાન કહે છે.

૨૨ સમ્યક્ત્વ પરિસહ-શાસ્ત્રમાં વર્ણન કરેલા સુક્ષ્મ વિચાર સાંભળી તેના વિષે અશદ્દહણા અશ્રદ્ધા કરવી નહિ, તથા દેવ, ગુરુ અને ધર્મને વિષે પણ અશ્રદ્ધા કરવી નહિ, શાસ્ત્રમાં દેવતા અને ઇંદ્રાદિક સમ્યગ દષ્ટિ છે, એવું સાંભળીએ છીએ તો પણ કોઈ સાન્નિધ્ય કરતું નથી, માટે શું જાણી એકે દેવતા અને ઇંદ્ર છે કિંવા નથી એવી પણ અશ્રદ્ધા કરવી નહિ. અન્ય દર્શનયોગી ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ વીજેરે ઉન્નતિ ભેદ મુંઝાઈ જવું નહિ મૂઠ દષ્ટિ થવું નહી. તેને સમ્યક્ત્વ પરિસહ કહે છે.

આ બાવીસ પરિસહ પૈકી એક સી બીજા પ્રજ્ઞા, અને, ત્રીજા સત્કાર, આ ત્રણ પરિસહ અનુકૂળ પરિસહ છે, એટલે તે બાહ્ય ભાવથી મીઠા છે, પણ એ પરિસહ છે, અને આત્માને અહિતકર્તા છે, એમ જ્ઞાનીઓજ જાણી શકે. જેમનામાં તત્ત્વજ્ઞાનનો અભાવ છે, તેઓ એ ત્રણ પરિસહ છે અને આત્માને અહિતકર્તા છે, એમ જાણી શકતા નથી. બાકીના આગળીસ પરિસહ પ્રતિકૂળ છે, એટલે કંઈને કંઈ અંશે દુઃખ આપનાર છે.

એ બાવીસમાંથી શીત અને ઉષ્ણ તથા ચર્ચા (ચાલવું) અને નિષેધ (રહવું) એ ચારે સમકાલે હોય નહિ, કેમકે એ

ચારમાં બે પરસ્પર પ્રતિપક્ષી છે એટલે શીત હોય ત્યાં ઉષ્ણ ન હોય. ચાલવાનું હોય ત્યાં સ્થિર રહેવાપણું ન હોય. તે બે હોય ત્યાં શીત અને ગરમ ન હોય, માટે ઉત્કૃષ્ટથી એક પ્રાણીને વિશેષ સમકાલે વીસ પરિસહનો ઉદય થાય, અને જઘન્યથી તે એકનો ઉદય હોય અને બીજાઓનો ન પણ હોય.

તત્વથી પ્રાણીઓને આવા પરિસહના પ્રસંગો આવે છે, તે તેના આત્મસત્તામાં રહેલા કર્મફલોનું પરિણામ છે. ત્યારે એ પરિસહનો સંબંધ કયા કયા કર્મ સાથે છે, તે પણ જાણવા લાયક છે.

મોહનીય કર્મના સુખ્ય બે લેહ છે. એક દર્શન મોહનીય, અને બીજું ચારિત્ર મોહનીય—તેમાં મિથ્યાત્વ, મિશ્ર અને સમકિત એ ત્રણ દર્શન મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ છે. સોળ કષાય, અને નવનો કષાય મળી પચ્ચીસ ચારિત્ર મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ છે. તેમાં દર્શન મોહનીયના ઉદયથી સ્વમ્યક્ત્વ પરિસહનો સદ્ભાવ થાય છે. પ્રજ્ઞા અને અજ્ઞાન એ બે પરિસહ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી થાય છે. અલાભ પરિસહ લાભાંતરાય કર્મના ઉદયથી થાય છે.

૧ ક્રોધકષાય મોહનીય કર્મના ઉદયથી આ ક્રોશ પરિસહ થાય છે.

૨ અરતિના ઉદયથી અરતિ પરિસહ થાય છે.

૩ પુરૂષવેદના ઉદયથી સ્ત્રી પરિસહ થાય છે. અને સાધવી-ઓને સ્ત્રી વેદના ઉદયથી પુરૂષ પરિસહ થાય છે.

૪ ભય મોહનીયના ઉદયથી નૈષેધિકી પરિસહ થાય છે.

૫ જુગુપ્સા મોહનીયના ઉદયથી અચેલક પરિસહ થાય છે.

૬ માનકષાય મોહનીયના ઉદયથી યાચના પરિસહ થાય છે.

૭ લોભ-કપાય મોહનીય કર્મના ઉદયથી સત્કાર પુરસ્કાર પરિસહ થાય છે.

વેદનીય કર્મના ઉદયથી નિચે પ્રમાણે અગીયાર પરિસહનો ઉદય થાય છે.

૧ ક્ષુધા, ૨ પિપાસા, ૩ શીત, ૪ ઉષ્ણ, ૫ દંશ, ૬ ચર્ચા, ૭ શૈથિલ્ય, ૮ મલ, ૯ વધ, ૧૦ રોગ, ૧૧ તૃણસ્પર્શ.

ઉપર પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીય, કર્મના ઉદયથી બે, વેદની કર્મના ઉદયથી અગીયાર મોહનીય કર્મના ઉદયથી આઠ અને અંતરાય કર્મના ઉદયથી એક મળી બાવીસ પરિસહ જીવને લોભ-વવા પડે છે. શેષ કર્મોને વિષે પરિસહનો સંભવ નથી. જ્ઞાનાવરણીય, મોહનીય, અને અંતરાય કર્મ એ ઘાતિ કર્મ પૈકીના છે, અને વેદનીય કર્મ અઘાતિકર્મ છે; એટલે ઘાતિકર્મના અંગે થનારા પરિસહ કેવળ જ્ઞાનીઓને ઉપદ્રવ કરી શકે નહીં. પણ વેદની કર્મ તો તેમને પણ ઉપસર્ગ કરી શકે. ગુણસ્થાનની અપેક્ષાએ બાહર-સંપરાય નામના નવમા ગુણસ્થાનકની હદે પહોંચતા સુધી બાવીસ પરિસહ હોઈ શકે. દશમા સૂક્ષ્મ સંપરાયના ગુણસ્થાનકની હદ સુધી મોહની કર્મની સત્તા રહે છે, તેથી દર્શન અને ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ઉદયથી થનારા ઉપસર્ગનો ઉદય ત્યાં સુધી હોઈ શકે. બાકીના ચૌદનો ઉદય અગીયારમા ઉપસર્ગ મોહ અને બારમા ક્ષીણ મોહ ગુણસ્થાનક સુધી હોઈ શકે. એ ચૌદ પૈકી વેદની કર્મને અંગે થનારા અગીયાર પરિસહ તો તેરમા સયોગી અને ચૌદમા અયોગી ગુણસ્થાનક સુધી હોઈ શકે. (જુઓ નવતત્ત્વ બાલા બોધ ગાથા ૨૭-૨૮ નું વિવેચન).

આત્મિક ઉન્નતિની સાધનાના પ્રસંગે ઉપરના પરિસહો પૈકી કોઈને કોઈ પરિસહ આવવાનો સંભવ છે. પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોનો તો ભાસ થવાનો સંભવ છે, પણ કેટલાક મીઠા અને અનુકૂળ ઉપસર્ગોએ ઉપસર્ગ રૂપે આત્મામાં ઉદય પામ્યા છે, એનો ભાસ તો

સામાન્ય સાધકને થવોજ મુશ્કેલ છે. જો સાધક સાધના કાળમાં તેમાં વિશેષ સાધુ મુનિરાજ પોતાના ચારિત્ર પાલન કાળમાં, હ્રમેશાં આત્મ જાગૃતી રાખે તોજ, આવા પ્રકારના-ઉંચી હઠે ચઢતા પ્રાણીને પાડનાર-ઉપસર્ગોથી તે બચી શકે, જો જરો પણ તેના તરફ ઉપેક્ષા કરે તો, આવા ઉપસર્ગના પ્રસંગે સંવર તત્વનો જે લાભ પ્રાપ્ત કરવાનો તે લાભ શુભાવી, ઉલટ કર્મબંધરૂપ નુકશાનમાં ઉતરવાનો સંભવ છે ભગવંત મહાવીરે દીક્ષા અંગીકાર કર્યા પછી, કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિના કાળ સુધી, પોતાનું શુદ્ધ સાધ્ય નિશ્ચય રાખી કેવી રીતે સાધના કરી પરિસહો સહન કરી સમભાવમાં સ્થિર રહ્યા તેજ જાણવા જેવો વિષય છે.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

સ્વાશ્રય (સ્વત્ભાવલંબન)

દીક્ષા અંગીકાર કર્યો પછી અંદ્રની જેવા શીતળ લેખ્યા-
વાલા, સૂર્યની જેમ તપના તેજથી દુઃખે જોઈ શકાય
તેવા, ગજેંદ્રની જેવા બળવાન, મેઝના જેવા
નિશ્ચલ, પૃથ્વીની જેમ સર્વ સ્પર્શને સહન
કરનારા, સમુદ્ર, જેવા ગંભીરના સિંહના જેવા
નિર્ભય, ધૃતાદિ હોમેલા અગ્નિ જેમ મિથ્યા
દષ્ટિઓને અદ્રશ્ય, ગેંડાના શૃંગની જેમ એકાકી,
મોટા સાંઠની જેમ મહા બળવાન, કાયમાની જેમ ઇંદ્રિઓને ગુમ
રાખનારા, સર્પની જેમ એકાંત દ્રષ્ટી સ્થાપનાર, શંખની જેમ
નિરંજન, સુવર્ણની જેમ જાત રૂપ (નિર્લેપ) પક્ષીની જેમ મુક્ત,
જીવની જેમ અસ્થલિત ગતિવાળા, ભારંડ પક્ષીની જેમ પ્રમાદ
રહિત, આકાશની જેમ નિરાશ્રય, કમલદલની જેમ લેપ રહિત,
તથા શત્રુ અને મિત્ર, તૃણ અને સ્ત્રી, સુવર્ણ અને પાપાણુ, મણિ
અને મૃતિકા, આ લોક અને પરલોક, સુખ અને દુઃખ તથા સંસાર
અને મોક્ષમાં સમાન હૃદયવાળા, કૃષ્ણા ભરપુર મનને લીધે નિષ્કા-
રણુ ભવ સાગરમાં ડુબી જતાં મુગ્ધ જગત જીવોનો ઉદ્ધાર કર
વાની ઇચ્છાવાળા, એવા ભગવંત મહાવીરે દીક્ષાના સ્થળથી
વિહાર કર્યો.

પ્રભુને દીક્ષા મહોત્સવ વખતે, દેવોએ ગોશીર્ષચંદન આદિ

ઉત્તમ સુગંધી દ્રવ્યોથી લેપ કર્યો હતો, તથા ઉત્તમ સુગંધીવાળા પુષ્પોથી પ્રભુની પૂજા કરી હતી તેની સુગંધ ચાર મહીનાથી અધિક કાળ સુધી પ્રભુના શરીરપર રહી હતી. તે સુગંધથી ખેંચાઈને ભમરાઓ આવીને પ્રભુને ડાંખ દેવા લાગ્યા. કેટલાક સુગંધ યુવકો પ્રભુની પાસે સુગંધી માગતા, પણ પ્રભુ તો મૌન રહેતા. તેથી તેઓ ક્રોધાયમાન થઈને પ્રભુને આકરા ઉપસર્ગો કરતા હતા. સ્ત્રીઓ પણ પ્રભુને અદ્ભૂત રૂપવાળા તથા સુગંધ યુક્ત શરીરવાળા જોઈને, કામાતુર થઈ અનુકૂળ ઉપસર્ગ કરતી હતી. પ્રભુ તો મેરૂની જેમ સ્થિર રહી સઘળું સમભાવ પૂર્વક સહન કરતા અને ઇર્થાસિમિતિશોધન પૂર્વક વિહાર કરતા.

જે દિવસે દિક્ષા અંગીકાર કરી, તે દિવસે વિહાર કરી બે ઘડી દિવસ બાકી હતો, ત્યારે પ્રભુ કુમાર નામના ગામે પહોંચ્યા. રાત્રિએ તે સ્થળે નાસિકાના અગ્રભાગપર નેત્રની દષ્ટિસ્થાપન કરી, બે ભુજા લાંબી કરી, કાયોત્સર્ગ ધ્યાનમાં પ્રભુ રહ્યા, તે સમયે કોઈ ગોવાળ આખો દિવસ બળદને હાંકી તેજ ગામની સીમમાં, જ્યાં પ્રભુ કાયોત્સર્ગ ધ્યાનમાં ઉભા હતા ત્યાં આવ્યો. સંધ્યાનો વખત થયો હતો, તેથી બળદને પ્રભુની પાસે મુકીને ગોવાળ ગાયો દોહવા ગામમાં પોતાના ઘેર ગયો. આખા દિવસના બૂખ્યા નિરંકુશ બળદો ચરતા ચરતા વનમાં આગળ ચાલ્યા ગયા. ગામમાં ગએલો ગોવાળીઓ ગાયોને દોહીને પાછો તે સ્થળે આવ્યો, ત્યારે પોતાના બળદોને ત્યાં જોયા નહીં. પ્રભુને બળદો ક્યાં ગયા છે ? તે સંખંધે પુછ્યું; પણ તેમની પાસેથી કંઈ ઉત્તર મળ્યો નહીં, તેથી બળદોની શોધ માટે તે પણ વનમાં ગયો. જે તરફ બળદો ગએલા તેની બીજી તરફ તે શોધવા માટે ગયો, તેથી તે બળદનો પત્તો મળ્યો નહીં. આ તરફ બળદો ચરતા ચરતા ધરાઈ રહ્યા, અને થોડી રાત્રી બાકી રહી તે વખતે પાછા જ્યાં પ્રભુ કાયોત્સર્ગ ધ્યાને ઉભા હતા ત્યાં આવી, બેસી વાગોલવા લાગ્યા. ગોવાળ આખી રાત શોધ કરી,

થાકીને તે પાછો તે સ્થળે આવ્યો, ત્યારે બળદોને પ્રભુની પાસે બેઠેલા જોયા. તે ક્ષુદ્ર મતિવાળા ગોવાળને વિચાર થયો કે, આ યોગીને બળદ ચરવા ગયાની વાતની ખબર છતાં મને તે વખતે તેમણે ખબર કહી નહીં, અને મારે આખી રાત વનમાં ભ્રમણ પડ્યું ! ખરેખર મનેજ એણે ભ્રમવ્યો. આ વિચારથી તેને ક્રોધ ચઢ્યો, અને પોતાની પાસે બળદોની રાસ હતી તેથી પ્રભુને મારવાને તેમના તરફ દોડ્યો.

દીક્ષા મહોત્સવમાંથી શકેન્દ્ર પોતાના સ્થાને ગયા પછી, પ્રભુ પ્રથમ દિવસે શું કરે છે ? તે જાણવાની ઇચ્છાથી, અવધિજ્ઞાન-નો ઉપયોગ મુકી જોયું તો આ બનાવ બનતો તેમણે જોયો. ગોવાળને સ્થંભિત કરી, તેજ વખતે તેઓ પ્રભુ પાસે આવ્યા. અને પ્રભુને ઉપસર્ગ કરતો અટકાવી, તેને ત્યાંથી વીદાય કર્યો. તે પછી પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેઈ મસ્તક નમાવી, બે હાથ જોડી, વિનંતિ કરી કે, આપને બાર વર્ષ સુધી ઘણા ઉપસર્ગો થવાના છે; માટે તેનો નિષેધ કરવા સાફ સેવક તરીકે આપની સેવા કરવા સાથે રહેવાની મહારી ભાવના છે, તો તે વિનંતી આપ સ્વીકારશો.

કાયોત્સર્ગ પારીને પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે “ હે દેવેન્દ્ર ! તીર્થંકરો કદી પણ અંતરંગ શત્રુઓને જીતવામાં તથા કર્મોનો નાશ કરવામાં પરની સહાયની અપેક્ષા રાખતા નથી વળી કોઈ પણ તીર્થંકરે બીજાના આશ્રય-સહાયથી કેવળજ્ઞાનાદિ અખંડ આત્મિકલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી નથી, કરતા નથી, અને કરશે પણ નહીં, તેઓ કેવળ પોતાના વીર્યબલ, પરાક્રમ અને પુરુષાર્થથી કેવળજ્ઞાનાદિ આત્મિક શ્રદ્ધિ પ્રગટ કરી મોક્ષરૂપી સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. ”

પ્રભુનો આવા સ્વાત્માલંબન ભાવને પ્રકટ કરનાર ઉત્તર સાંભળીને શકેન્દ્રને પ્રભુના ઉપર બહુજ ભક્તિ રાગ થયો; અને તીર્થંકરોના સ્વાશ્રય ગુણની અનુભૂતિ કરવા લાગ્યા. પ્રભુને

ભવિષ્યમાં ઘણા ઉપસર્ગ થવાના છે; તો પણ મરણાંત ઉપસર્ગના પ્રસંગે તે ઉપસર્ગ અટકાવવા તથા વૈયાવચ્ચ કરવા, પ્રભુની માસીના પુત્ર જે બાલપણથી વ્યંતરની કાયમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થએલ છે, તે સિદ્ધાર્થ વ્યંતર દેવને આજ્ઞા કરી શકેંદ્ર સ્વસ્થાનકે ગયા.

પ્રભુએ આપેલો ઉત્તર બહુ મનન કરવા અને વિચારવા લાયક છે. કોઈ પણ પ્રકારની ઉન્નતિની ધરછાવાળા કેવલ પોતાના બળ અને પરાક્રમથીજ-ઉન્નતિ પ્રગતિમાં-આગલ વધી શકે. જે પ્રમાણે એ નિયમ એક વ્યક્તિને લાગુ પડે છે, તેજ પ્રમાણે સકલ સમષ્ટિને, એક સામાન્ય નહાના દેશને કે આખા રાષ્ટ્રને લાગુ પડે છે, જે વ્યક્તિ કે સમષ્ટિ-યાદેશ અથવા રાજ્ય પારકા ઉપર આધાર રાખનાર હોય, તેઓ કદી પણ પોતાની ઉન્નતિ કરી શકવાના નથી. પારકા ઉપર આધાર રાખી ઉન્નતિ ઉચ્છવી એતો એક ભ્રાતની નિર્બળતા છે. શું નિર્બળ પોતાનો કે પરનો કદી પણ ઉદ્ધાર કરવાને સમર્થ થયા છે કે થશે ? પ્રભુએ આપેલા આ મંત્રના ઉપર અપણે પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી, તેનું આલંબન લઈશું તોજ આપણે કાંઈ અંશે આ ભવમાં ઉન્નતિ ક્રમમાં આગળ વધી શકીશું, એટલુંજ નહીં પણ એ મંત્રના સંસ્કાર જો આત્મામાં દઢ થયા હશે, તોજ આગામી ભવમાં આપણે આપણી પ્રગતિ કરી, પરિણામે પ્રભુએ જે પ્રમાણે લોકોત્તર સ્વરાજ્યની પ્રાપ્તિ કરી, તેજ પ્રમાણે આપણે પણ લોકોત્તર સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરી શકીશું. અંતરંગ શત્રુઓને જીતવાને બીજાની સહાય શું કામ લાગવાની છે ? તેઓને તો પોતે જાતેજ પોતાના બળ પરાક્રમથી જીતવાના છે. લોકોત્તર સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિને અટકાવનાર અંતરંગ શત્રુઓ છે. તેઓને બરાબર જોળખવા જોઈએ. તેઓએ અનાદિકાળથી પોતાની સત્તા આપણા ઉપર જમાવી આપણને પરવશ બનાવી દીધા છે. તેમને જીતવા એ કંઈ સહેજ વાત નથી. જ્યારે આપણે પોતાનું અને તેમનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજી, તેમને જીતવાને ભગવંતની પેઠે પુરૂષાર્થ કરીશું,

ત્યારેજ આપણે લોકોત્તર સ્વરાજ્ય જરૂર પ્રાપ્ત કરી શકીશું લોકોત્તર સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો જ આપણો અંતીમ ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ.

ખીજી ધ્યાનમાં રાખવા જેવી બાબત એ છે કે, જ્યારે અશુભ કર્મોનો ઉદય હોય છે, ત્યારે ખીજાઓએ સારી ભાવનાથી કરેલી ભક્તિ પણ ઉલટી નુકશાન કરતાં નીવડે છે. દીક્ષા મહોત્સવ વખતે દેવોએ સુગંધિ દ્રવ્યોનો ભક્તિ રાગથી કરેલો લેપ પ્રભુને ઉલટો ઉપસર્ગ કરનાર દુઃખરૂપ નીવડ્યો. તે સુગંધીના લીધે ભમરાઓ વિગેરે તરફથી પ્રભુને પીડા સહન કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો. એથી આત્મ સત્તામાં રહેલા અશુભ કર્મોનો, સકામ નિર્જરાથી નાસ કરવાની આવશ્યકતા જણાઈ આવે છે. આત્મ સત્તામાં રહેલા અશુભ કર્મોને સકામ નિર્જરા વડે જ નિર્જરાવી નાખવામાં નહીં આવે તો પ્રસંગ આવે તે ઉદયમાં આવી પોતાના કટુક વિપાક અખાડયા સીવાય રહેનાર નથી. આત્મહિત વાંચકે અશુભ કર્મ ન ખંધાય તે માટે, અને સત્તામાં રહેલા અશુભ કર્મ સકામ નિર્જરાના અવલમ્બન વડે ખપાવી નાખવાના માટે હમેશાં ઉપયોગની ભગૃતિ રાખવાની જરૂર છે.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

ભવ સત્તાવીશમો (ચાલુ).

છદ્મસ્થાવસ્થા, સાધના, અને પરિસહ.

દીક્ષાના સમયથી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્તિના કાળ સુધી, પરમ વૈરાગ્યવંત લગવંત એકલા વિહાર કરતા હતા. તીર્થંકરનો કલ્પજ સામાન્ય મુનિઓથી જુદો હોય છે. તેઓ સ્વયંજ્ઞાની હોય છે. તેમને માથે શુરૂ હોતા નથી, કેમકે દીક્ષાના દિવસથી ચાર જ્ઞાન સહિત હોય છે. કેવલ-

જ્ઞાન પ્રાપ્તિના કાલ સુધી કેવળ કર્મ ક્ષયના હેતુથીજ શુદ્ધ સંય-મનું નિરતિચાર, અને અપ્રમતપણે, પાલન કરે છે. તે હરમ્યાન દેવ, મનુષ્ય કે તીર્થંચ સંબંધી જે જે ઉપસર્ગ તેમને થાય, તે વીરતાપૂર્વક સહન કરી શુદ્ધ ધ્યાનમાં મગ્ન રહે છે.

તીર્થંકરો દીક્ષાના સમયથી તે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા સુધીના વચલા વખતમાં કોઈને ઉપદેશ કરતા નથી. કેવલજ્ઞાન સીવાય પદાર્થ માત્રના સર્વ શુભપર્યાય અને સકલ જ્ઞેય પદાર્થના અનંતા ધર્મનું સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ રીતે જોઈ અને જાણી શકાતું નથી, અને તીર્થંકરના વચનમાં પરસ્પર વિરોધ કદીપણ હોય નહીં, તે કાર-ણથી છદ્મસ્થાવસ્થામાં ઉપદેશ દેવાનો તેમનો કલ્પ (આચાર)

નથી. એજ નિયમાનુસાર ભગવંતે પણ કેવલજ્ઞાન થતા સુધી કોઇને ઉપદેશ કરેલો નથી.

ભગવંતે દીક્ષા લીધા પછી નીચે પ્રમાણે પાંચ નિયમ (અભિગ્રહ) ધારણ કર્યા હતા,

૧ જ્યાં અપ્રીતિ થાય ત્યાં તેને ઘેર વસવું નહીં.

૨ જ્યાં રહેવું ત્યાં ઉભા રહી કાર્યોત્સર્ગ કરીનેજ રહેવું.

૩ પ્રાયઃમૌનાવસ્થામાં રહેવું.

૪ કરપાત્રવડે ભોજન કરવું. પાત્રો વાપરવાં નહીં.

૫ ગૃહસ્થનો વિનય કરવો નહીં.

આ અભિગ્રહ ધારણ કરવાનો પ્રસંગ નીચેના કારણથી પ્રાપ્ત થયો હતો.

દીક્ષા લીધા પછી વિહાર કરતા મોરાક નામના ગામ પાસે આવ્યા. તે નજીકના પ્રદેશમાં દુર્ધનજંતક જાતિના તાપસો રહેતા હતા. તે તાપસોનો કુલપતિ પ્રભુના પિતાનો મિત્ર હતો, તે પ્રભુની પાસે આવ્યો. તેની પ્રાર્થનાથી એક રત્રી પ્રતિમાએ ત્યાં રહ્યા. પ્રાતઃકાલે વિહાર કરતી વખતે વર્ષાકાળમાં ત્યાં પધારવા કુલપતિએ વિનંતી કરી. તેના અતિ આગ્રહથી પ્રભુએ તેની વિનંતી સ્વીકારી. વિહાર કરતા કરતા વર્ષાકાળ નજીક આવ્યો, ત્યારે પોતે આપેલા વચન પ્રમાણે તે તાપસના આશ્રમમાં પ્રભુ આવ્યા. કુલપતિએ ભત્રિજપણાના સ્નેહને લીધે, તૃણથી આચ્છાદિત કરેલું એક ઘર પ્રભુને રહેવા માટે અર્પણ કર્યું. તેમાં વડવાઈવાળા વટ વૃક્ષની જેમ જનું પર્યંત લાંબી ભૂજવાળા પ્રભુ મનને નીચંત્રીત કરીને પ્રતિમાધારીપણે રહ્યા.

આશ્રમની તથા ગામની ગાયો વર્ષાકાળની શરૂઆતમાં નવીન ઘાસ થએલો નહીં હોવાથી આશ્રમના ઝુપડાંના ઘાસને ખાવા આવે એ સ્વભાવિક છે. તેમ તે ગાયોને આશ્રમમાં રહેનાર તાપસો હાંકી

કાઢતા તેથી પ્રભુ જે ઘાસના ઘરમાં પ્રતિમા ધારણ કરી રહ્યા હતા, તે ઘરને આગ્રહિત કરેલા ઘાસને ગાયો ખાઈ ગઈ. ખીજ તાપસોની પેઠે તે ગાયોને પ્રભુએ હાંકી કાઢી નહી, આશ્રમના તાપસો પ્રભુના સ્વરૂપથી અજાણ હોવાથી, તેમની ઇર્ષ્યા કરવા લાગ્યા અને કુલપતિને જઈને કહેવા લાગ્યા કે હે! કુલપતિ તમે આપણા આશ્રમમાં એવા તે કોણ મમતા રહિત મુનિને અતિથી તરીકે લાગ્યા છે. કે, જેના અંદર રહેવા છતાં આપણા તે ઝુપડાનો નાશ થઈ ગયો. તે એવો તો કૃતદ્ધ ઉઠાસી, દાક્ષિણ્યતા રહિત અને આળસુ છે કે, ગાયોથી ખવાઈ જતા પોતાના આશ્રમનું પણ રક્ષણ કરતો નથી. શું તે મુનિ છે અને અમે મુનિ નથી ?

તાપસોના આવા વચન સાંભળી તે કુલપતિ પ્રભુની પાસે આવ્યો, અને આશ્રમના તાપસો ઇર્ષ્યા વગરના અને સત્ય બોલનારા છે એમ તેને લાગ્યું. તે કુલપતિએ પ્રભુને કહ્યું કે હે, મુનિ ! તમે આ ઝુપડીની રક્ષા કેમ કરતા નથી ! તમારા પિતાએ યાવત્ જીવ સર્વ આશ્રમોની રક્ષા કરી છે. દુષ્ટોને શિક્ષા કરવી એતો તમારું યોગ્ય વ્રત છે. વળી પક્ષીઓ પણ પોતાના માળાનું આત્માની જેમ રક્ષણ કરે છે, તો તમે વિવેકી થઈને આ આશ્રમની કેમ ઉપેક્ષા કરી ? પ્રભુ તો મૌનપણે ધ્યાનમાં જ છે. કુલપતિ આ પ્રમાણે પ્રભુને સીખામણ આપી પોતાના સ્થાને ગયો. પ્રભુએ વિચાર્યું, “મારા નિમિત્તે આ સર્વને અપ્રીતિ થશે, તેથી મહારે અહીં રહેવું ઇષ્ટ નથી.” એ પ્રમાણે વિચાર કરી ઉપર પ્રમાણે પાંચ નિયમ ધારણ કરી વર્ષા ઋતુનો અર્ધ માસ વ્યતિ થયા છતાં પણ ત્યાંથી વિહાર કરી અસ્થિક નામના ગામે આવ્યા.

સ્થુલપાણી યક્ષને પ્રતિબોધવો.

અસ્થિક ગામમાં સ્થુલપાણી નામના યક્ષનું મંદિર હતું. તે યક્ષ ઘણા દુર સ્વભાવનો હતો તેના સ્થાનમાં રાતવાસો રહેનારને તે મારી નાંખતો હતો, એ હકીકત ગામના લોકોએ તથા યક્ષના પૂજારી ઇંદ્ર શર્માએ પ્રભુને નિવેદન કરી. પ્રભુએ તે યક્ષ

બોધ કરવા યોગ્ય છે એમ જાણી તે યક્ષના સ્થાનના એક ખુણામાં પ્રતિમા (મોન ધરી ધ્યાનાવસ્થામાં ઉભા રહેવું) ધરી ઉભા રહ્યા.

અહિં એટલી વાત ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે; પ્રભુએ રાત રહેવા માટે ગામલોક પાસે જગ્યાની યાચના કરી હતી. તેઓએ યક્ષના કુર સ્વભાવની અને રાત ત્યાં રહેનારના પ્રાણ હરણ કર્યાના ખતેલા ખનાવોની હકીકત કહી બીજી જગ્યાએ રાત રહેવાને માટે વિનંતી કરી, અને જગ્યા પણ ખતાવી છતાં પ્રભુ તે યક્ષના ઉપર કેવળ ઉપકાર કરવા અને તેને બોધ પમાડવાના ઉદ્દેશથીજ તેના સ્થાનમાં રાત રહ્યા.

એ ગામનું નામ અસ્થિ કે પડવાનું કારણ પણ એજ છે કે યક્ષના ઉપદ્રવથી ઘણા જીવોના પ્રાણ હરણ થએલા અને તેમના શરીર પડી રહેલાં, તેના હાડકાના ઢગલા ત્યાં પડ્યા રહેતા તેથી એ ગામનું નામ અસ્થિ કે પડેલું હતું.

સૂર્ય અસ્ત પામ્યો, બીજા લોકો તથા પૂજારી પોતપોતાના સ્થાને ચાલ્યા ગયા. ફક્ત પ્રભુજ નિર્ભયપણે કાયોત્સર્ગ કરી ધ્યાનાવસ્થામાં સ્થિત થઈ ઉભા રહ્યા.

પ્રભુનું આ સાહસ જોઈ શૂલપાણિ યક્ષને ગર્વ થઈ આવ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો કે, અંત્યાર સુધી અહીં કોઈ પણ મનુષ્ય મરા સ્થાનમાં રાત રહી શકતો નથી. આ મુનિને અહીં નહી રહેવાને માટે ગામ લોક તથા મહારા પૂજારીએ કહ્યા અને સમજાવ્યા છતાં, મહારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી તે અહીં રહ્યો છે, તો તેનું ક્ષણ હું તેને ચખાડું એવો વિચાર કરી તે પ્રભુના નજીકમાં આવ્યો.

વ્યંતરના ઉપસર્ગ.

તે વ્યંતરે પ્રથમ અદૃહાસ્ય કર્યું. ચોતરફ પ્રસરતા અતિ રાદ્ર હાસ્યના શબ્દથી જાણે આકાશ કુટી ગયું હોય, અને નક્ષત્ર મંડળ ત્રુટી પડ્યું હોય તેમ દેખાયું. તે હાસ્ય-શબ્દો સાંભળી

ગામના લોક પરસ્પર વાતો કરવા લાગ્યા કે, જરૂર પેલા મુનિને અત્યારે તે વ્યંતર મારી નાખશે.

યક્ષના આ ભયંકર અટ્ટહાસ્યથી પ્રભુ ક્ષોભ પામ્યા નહીં, અને સ્હેજ પણ ધ્યાનાવસ્થામાંથી ડગ્યા નહીં; એટલે તે વ્યંતરે મહા ઘોર હાથીનું રૂપ વિકુન્થું તેથી પણ પ્રભુ ક્ષોભ પામ્યા નહીં, એટલે ભૂમિ અને આકાશના માનદંડ જેવું પિશાચનું રૂપ વિકુન્થું. તેથી પણ પ્રભુ ક્ષોભ પામ્યા નહીં. પછી તે દુન્ટે યમરાજના પાશ જેવું ભયંકર સર્પનું રૂપ વિકુન્થું. અમોઘ વિષના ઝરા જેવા તે સર્પ પ્રભુના શરીરને દઢ રીતે વીંટળાઈ ગયો, અને ઉગ્ર દાઢોથી ડસવા લાગ્યો. તો પણ પ્રભુ ધ્યાનાવસ્થામાંથી લગીર માત્ર ચલાયમાન થયા નહીં; અને પોતાનો આ પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો એમ જાણી, તેણે પ્રભુના શીર, નેત્ર, મૂત્રાશય, નસિકા, હાંત, પૃષ્ઠ, અને નખ એમ સાત સ્થાનકે વેદના પ્રગટ કરી, આશાત વેદના પૈકીની એક વેદના જ સામાન્ય મનુષ્યને તો મૃત્યુ પમાડવાને સમર્થ હતી. છતાં આ સાતે વેદના પ્રભુને ધ્યાનમાંથી ચલાવવાને નિષ્ફળ નીવડી.

વ્યંતરે આ વેદના કરવામાં પોતાનું જેટલું બળ હતું, તેનો ઉપયોગ પ્રભુના ઉપર કર્યો હતો. વ્યંતર આખરે થાક્યો, અને પ્રભુના અતુલ બળ અને સહન શીલતાથી વિસ્મય પામ્યો. પ્રભુની આ દઢ ધ્યાનાવસ્થાએ વ્યંતરના મન ઉપર ભારે અસર કરી, અને તેનો ગર્વ નાશ થયો. તે અંજલી બેડીને પ્રભુને વિનંતી કરવા લાગ્યો કે હે દયાનિધિ ! આપ મહાશયની શક્તિ ને નહીં જાણનાર એવા મેં દુરાત્માએ આપનો અત્યંત અપરાધ કર્યો છે, તે ક્ષમા કરો.

ત્યારે અશુભ કર્મોના વિપાક જીવો ને પોતાનું રૂબ દુઃખરૂપે બતાવે છે, ત્યારે પોતાની ઉપર કૃપા ધરાવનાર દેવો પણ મદદ કરી શક્તા નથી. તેવાજ બનાવ આ સ્થળે બને છે. ઇંદ્રે પ્રભુને પ્રાણ્તાંત ઉપસર્ગ વખતે મદદ કરવા

તેમની સેવામાં સિધાર્થ નામના વ્યંતરને રાખ્યો હતો. શૂળપાણી
 યક્ષે જ્યારે પ્રભુને આ ઘોર ઉપસર્ગ કયાં ત્યારે તેનું મન તેના
 બીજા કોઈ કાર્યમાં વ્યથ થયેલું હતું; તેથી આ ઉપસર્ગ વખતે
 પ્રભુના તરફ તેનું ધ્યાન ન હોતું, તેથી તે વખતે તે મદદ કરવા
 આવ્યો નહતો. જ્યારે શૂળપાણી યક્ષ થાકીને પ્રભુને વિનંતી કરતો
 હતો ત્યારે તેને પોતાને ઈંદ્ર મહારાજે સોંપેલા કાર્યની યાદિ આવી;
 અને તુર્ત તે સ્થળે આવ્યો અને શૂળપાણી યક્ષને કહ્યું, “ અરે
 દેવાધમ ! તે આ શું કર્યું ? ત્રણ જગતને પૂજવા યોગ્ય એવા આ
 વીર પ્રભુ છે, તે શું તું નથી જાણતો ? જો આ ત્હાડું ચરિત્ર
 પ્રભુના પરમ ભક્ત શકેંદ્ર જાણ્યે, તો તું તેના વજની ધારાનો
 ભોગ થઈ પડીશ. ” સિદ્ધાર્થની આ શિક્ષાથી તે ભય અને પશ્ચા-
 તાપથી આકુલવ્યાકુળ થઈ ગયો, અને તેણે ફરીવાર પ્રભુને ખમાવ્યા.
 સિધાર્થે તેને ફરી કહ્યું અરે ! શૂળપાણી તું હજી ખરાખર તત્વને
 જાણતો નથી. યથાર્થ તત્વ આ પ્રમાણે છે તે સાંભળ; વીતરાગમાં
 દેવ બુદ્ધિ, શું સાધુઓમાં શુદ્ધ બુદ્ધિ, અને જીનેશ્વર ભગવંતે કહેલા
 ધર્મમાં ધર્મ બુદ્ધિ એ પ્રમાણે તારા આત્મા સાથે નિર્ણય કર.
 હવેથી પોતાના આત્માની સમાન સર્વના આત્માને જો, અને
 કોઈ પણ પ્રાણીને પીડા કરીશ નહી. પૂર્વે કરેલાં સર્વ દુષ્કૃતની
 નિંદા કર. પ્રાણીએ ક્યારે પણ આચરેલા તીવ્ર કર્મનું ફલ કોટાનું
 કોટી ગણું પામે છે. આ પ્રમાણે તત્વ સાંભળી શૂળપાણી યક્ષ
 પ્રથમ કરેલ અનેક પ્રાણીઓના ઘાતને સંભારીને વારંવાર પોતાના
 આત્માને નિંદવા લાગ્યો, અને ઘણો પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો. પછી
 સમક્ષિતને ધારણ કરી સંસારથી ઉદ્વેગ પામી, તે યક્ષે પ્રભુના
 ચરણની પૂજા કરી; અને પોતાના અપરાધરૂપ મલને ધોવામાં જલ
 જેવું સંગીત પ્રભુ સનમુખ કરવા લાગ્યો.

પ્રભુને કાંઈક ઉણા ચાર પહોર સુધી ઉપસર્ગ થયા હતા,
 તેથી શ્રમલાગવા એકરીને પ્રભુને થોડીવાર નિદ્રા આવી ગઈ. તેટલા
 કાળમાં પ્રભુએ દશાસ્વપ્નો જોયાં. તેજ સ્થલે પ્રભુએ આતુર્ભાસ

કયું હતું. આ ચાતું માસમાં પ્રભુએ અર્ધ અર્ધ માસક્ષમભુની તપશ્ચર્યા કરી હતી.

ચોમાસુ વ્યતિત થયે પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરવા લાગ્યા, ત્યારે શૂલપાણી યક્ષ પ્રભુને વિનંતી કરવા લાગ્યો કે-હે નાથ ! આપ પોતાના સુખની અપેક્ષા કર્યા વિના માત્ર મારી ઉપર અનુકંપા કરવાને માટેજ અહિં આવ્યા હતા. પરંતુ મહારા જેવો કોઈ પાપી નથી કે જેણે આપને ઉલટો અપકાર કર્યો. આપના જેવા કોઈ સ્વામી નથી. અપકારને બદલે મને તો આપ ખરેખર ઉપકારી થયા છો. હે વિશ્વાના ઉપકારી ! જો અહીં આવીને મને બોધ કર્યો કેન હોત તો આજે મેં જરૂર નરક ગતિ મેળવી હોત ! આ પ્રભાણે સ્તુતિ કરી નીર્ગર્વીત થઈ પ્રભુને વળાવીને પાછો વળ્યો.

ચંડ કોશીક સર્પનો ઉપસર્ગ અને તેનો ઉદ્ધાર.

પ્રભુ વિહાર કરતા કરતા પાછા મોરાક ગામ આવ્યા. ત્યાં બહારના ઉદ્યાનમાં પ્રભુ પ્રતિમા ધરીને રહ્યા. એ ગામમાં તે સમયે એક અચ્છંદક નામે પાખંડી રહેતો હતો. તે મંત્ર તંત્ર વિગેરેથી પોતાની આજીવીકા ચલાવતો હતો. પ્રભુના ત્યાં રહેવાથી અને સિધાર્થ વ્યંતરના પ્રયાસથી તેનું પોગળ લોકો કળી ગયા, તેથી તેના માનમાં કમીપણું થયું તે અચ્છંદક પ્રભુ પાસે આવી વિનંતી કરવા લાગ્યો કે, “ હે ભગવન્ ! આપ અહીંથી જીજે સ્થળે પધારો, કેમકે જે પૂજ્ય હોય છે તે તો સર્વત્ર પૂજ્ય છે. આપના અહીં રહેવાથી મને દુઃખ થશે. ” આવી તેની દીન વાણી સાંભળી અપ્રીતિવાળા સ્થાને રહેવું નહી એવો પોતાનો અભિચ્છ છે. તેને યાદ કરી પ્રભુએ ત્યાંથી ચાલાળ નામના સન્નિવેશ તરફ વિહાર કર્યો. ત્યાંથી પ્રભુ શ્વેતાંબી નગરી તરફ ચાલવા લાગ્યા. માર્ગમાં ગોવાળોના પુત્રોએ કહ્યું કે, “ હે દેવાય ! આ માર્ગ શ્વેતાંબીએ સીધો જાય છે. તેની વચમાં કેનકંબળ નામે તાપસોનો આશ્રમ આવે છે, ત્યાં હમણાં એકદંડિ વિષ સર્પ

રહે છે, જેથી ત્યાં પક્ષીઓનો પણ સંચાર નથી, માત્ર વાયુનોજ સંચાર છે. માટે એ સરળ માર્ગ છોડી દેઇ, આડે માર્ગે આપ જાવ. પ્રભુએ જ્ઞાનવડે તે સર્પનો પૂર્વ જાવ અને તેનું સ્વરૂપ જાણ્યું. ખરેખર એ સર્પ પ્રતિબોધ કરવા લાયક છે, એમ જાણી પોતાને થનારી પિડાની અવગણના કરી તે સરળ માર્ગે પ્રભુ ચાલ્યા.

પ્રભુએ નિર્જન અરણ્યમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે તેમાં ચરણ સંચાર નહીં હોવાથી, વાલુકા જેમની તેમ રહેલી હતી. જળાશયો-માંથી વહેતી નીકે પાણી વિનાની હતી. જીર્ણ થએલા વૃક્ષો સુકાઈ ગયાં હતા. વૃક્ષોના ખરી પડેલા પત્રોથી જંગલ છવાઈ ગયું હતું; રાફડાઓથી ઘણો ભાગ વ્યાપ્ત થઈ ગયો હતો, અને ઝુંપડીઓ બધી પૃથ્વી લેગી થઈ ગઈ હતી. એવા અરણ્યમાં આવીને પ્રભુ યક્ષમંડપમાં નાશિકા પર નેત્રને સ્થિર કરીને કાચો-તસર્ગે રહ્યા.

થોડીવારે પેલો સર્પ મુખમાંથી કાળરાત્રી જેવી જીભને બહાર કાઢતો અભિમાનયુક્ત થઈને ફરવા નિકળ્યો. તેવામાં તેણે વીર પ્રભુને જોયા. તેને ઘણો ક્રોધ ચઢ્યો, અરે આ નિર્જન આશ્રમમાં આવી રીતે નિડર રીતે ઉભુ રહેનાર કોણ ? ખરેખર એણે મારી અવગણના કરી છે, માટે હું તેને બસ્મ કરી નાખું. આ પ્રમાણે વિચાર કરી, જવાળા માળાને વમન કરતી, લતા વૃક્ષોને ઢહન કરતી, તેમજ સ્ફાર કૂતકારોથી ભયંકર એવી દષ્ટિથી તે પ્રભુને જોવા લાગ્યો. તેથી પ્રજ્વલિત એવી દષ્ટિજવાળાઓ આકાશમાંથી ઉદ્ધા જેમ પર્વતપર પડે, તેમ પ્રભુના શરીર પર પડી. પણ મહા પ્રભાવિક પ્રભુના ઉપર તેની કાંઈ અસર થઈ નહી. પોતાની તીવ્ર દષ્ટિ વડે પણ જ્યારે પ્રભુને કંઈ થયું નહી, ત્યારે વિશેષ ક્રોધ કરીને તેણે સૂર્યની સામું જોઈ જોઈને વિશેષ દષ્ટિ જવાલા છોડવા માંડી. તથાપી તે જવાળાઓ પણ પ્રભુની ઉપર તે જળધારા જેવી થઈ ગઈ; એટલે તે સર્પ મર્યાદા મુક્તિ ઉગ્ર ક્રોધ સહિત પ્રભુના

ચરણ કમળ પર ડસ્યો, પોતાના વિષની ઉચ્ચતાથી તે આકાંત થઈને હમણાં પડશે અને મને દાબી નાખશે, એવા ભયથી તે ડશી ડશીને દુર ખસતો હતો. પ્રભુના અતિશયના લીધે ડંખનું ઝેર પણ પ્રભુના શરીરમાં પ્રસરી શકતું નહીં. પણ જે ઠેકાણે ડંખ દીધા હતા, તે ડંખમાંથી માત્ર ગાયના દુધ જેવી રૂધિર ધારા નીકળતી હતી. ઘણી વાર તેમ થવાથી “ આ શું ? ” એમ વિસ્મય પામીને તે પ્રભુની આગળ સ્થંભી રહ્યો, અને નિરાશીત થઈને પ્રભુની સામે જેવા લાગ્યો. પ્રભુના અતુલ્ય રૂપને નીરખતાં, પ્રભુના કાંતિ અને સૌમ્ય રૂપને લીધે તેના નેત્રો તત્કાળ સ્તબ્ધ થઈ ગયા.

જ્યારે તે કાંઈક શાંત થયો, ત્યારે પ્રભુએ તેને કહ્યું કે,-
“ અરે ચંડકોશિક ! બુઝ ! બુઝ ! મોહ પામ નહીં ! ”

ભગવંતના અમૃતથી પણ વધુ મીઠાં એવાં વચન સાંભળી, ઉઠા પોહ કરતાં તેને ભક્તિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પોતાના પૂર્વ ભવ જોયા અને પ્રભુને ઝાળખ્યા. તે ઘણો શાંત થઈ ગયો, અને પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો. પોતે નજીવી કરેલી ભુલનું ‘ પરંપરો-એ કેવું પરિણામ આપ્યું ? ’ તે વિચારણીથી, અને આ તીર્થંચના ભવમાં પણ પોતાના કરેલાં કર્મ ખપાવવા માટે પોતાના મનમાં ભગ્ન થયેલી તીવ્ર ઇચ્છાથી પ્રભુની શાક્ષીએ અનશન અંગીકાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે ભક્તિ ભાવથી પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી અને પાછો પ્રભુના સન્મુખ સ્તબ્ધ થઈ ઉભો રહ્યો. પ્રભુએ તેના મનનો અભિપ્રાય જાણી પોતાની દૃષ્ટિ તેના ઉપર મુકી તેને વિશેષ ઉપશાંત કર્યો.

“ વિષ વડે ભયંકર એવી મારી દૃષ્ટિ કોઈના ઉપર ન પડે ” એમ ધારીને તેણે પોતાનું મસ્તક રાફડામાં રાખ્યું; અને સમતા-રૂપ અમૃત તે પીવા લાગ્યો.

પ્રભુ પણ તેના ઉપરની અનુકંપાથી ત્યાંજ સ્થિત રહ્યા. ખરેખર મહાન પુરૂષોની પ્રવૃત્તિ બીજના ઉપકારને માટેજ હોય છે.

ભગવંતને ઉપદ્રવ રહિત રહેલા જોઈ સર્વ ગોવાળો અને વત્સ-
પાલો વિસ્મય પામી બીહતા બીહતા ત્યાં આવ્યા.

પોતાની ખાત્રી કરવા સાડ વૃક્ષને અંતરે સંતાઈ રહીને, તે
મહાન સર્પને યથેચ્છપણે નિહંય ચિતે પાષાણો અને ઢેફાઓથી
મારવા લાગ્યા. સર્પને નિશ્ચલ જોઈને તેઓ નજીક આવી, અને
સર્પના શરીરને લાકડીઓથી અડવા લાગ્યા, તો પણ સર્પને
તેમણે સ્થિર જોયો.

ગોવાળોએ તે વાર્તા ગામલોકને જણાવી એટલે લોકો તેને
જોવા ત્યાં આવ્યાં, અને ધ્યાનસ્થ રહેલ પ્રભુને તથા સર્પને વંદન
કરવા લાગ્યા. ગોવાલોની કેટલીક સ્ત્રીઓ તે માર્ગે થઈને ઘી વેચવા
જતી હતી; તેઓએ સર્પના શરીર પર ઘી ચોપડ્યું તે ધીના મુગ-
ધથી ત્યાં તીક્ષ્ણ મુખવાળી કીડીઓ આવી. તેમણે સર્પના શરીરને
ચારણી જેવું કરી નાખ્યું. “મારા પાપકર્મ પાસે આ પીડા
શી ગણતરીની છે!” એમ વિચારણા કરતો સર્પરાજ તે દુઃસહ
વેદનાને પણ સહન કરવા લાગ્યો. આ બીચારા અદૃષ્ટ બલ-
વાલી કીડીઓ મારા શરીરના દબાણથી પીતાઓ નહીં. એવી
વિચારણાથી તેણે પોતાનું શરીર જરાપણ હલાવ્યું નહીં.

આ પ્રમાણે કણ્ણાના પરિણામ અને શાંત મનોવૃત્તિવાળો
સર્પ ભગવંતની દયામૃત દષ્ટિથી સિંચન થતો, એક પખવાડીયામાં
મુક્તભાવ અને સમાધિપૂર્વક મૃત્યું પામીને, સહસ્રાર નામા
દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. *

* ચંડકોશીકનો સંક્ષીપ્ત પૂર્વ વૃત્તાંત—ચંડકોશીકનો જીવ પૂર્વ
લવમાં સાધુ હતો. એક વખત પારણાના દિવસે ગાયરી લેવા જતાં
માર્ગમાં પગ નીચે એક દેડકી ચગદાઈ ગઈ. તેમની સાથે શીષ્ય હતો.
તેના જોવામાં તે બનાવ આવ્યાથી આલોચના લેવાના માટે તે દેડકી
ચગદાઈ મચેલી તેમને બતાવી. અશુભ કર્મોદયના પ્રતાપે કચરાઈ, પણ
પોતાથી તે કચરાઈ નથી. માર્ગમાં તેવી ઘણી દેડકીઓ મચેલી પડી

આ પ્રમાણે એ ચંડકૌશિક સર્પ ઉપર ઉપકાર કરી, ત્યાંથી પ્રભુ ઉત્તર વાચાલ નામના ગામ સમીપે આવ્યા. પશ્ચાપવાસના પારણના માટે ગામમાં ગોચરીએ ફરતાં, તે ગામના નાગસેન નામના ગૃહસ્થના ઘર તરફ જતાં, તેમણે પ્રભુને જોઈને ધણો હર્ષ થયો. તેણે ભક્તિ પૂર્વક પચવડે પ્રભુને પ્રતિલાભ્યા.

છે, એમ શીખ્યને બતાવી પોતાનો બચાવ કરી શીખ્યના ઉપર રોષ કર્યો શીખ્ય મૌન રહ્યો. શુદ્ધ બુદ્ધિએ શીખ્યે વિચાર કર્યો કે આ મહા-નુભાવ છે તેથી સાયંકાળે પ્રતિક્રમણ વખતે આલોચના કરશે. સાયં-કાળના પ્રતિક્રમણ વખતે આલોચના કર્યા સીવાય સાધુ મહારાજ બેસી ગયા. શીખ્યે ફરી ઉપયોગ આપ્યો, તેથી તેમને ક્રોધ ચઢ્યો, અને તેને મારવાને તેના તરફ દોડ્યા ક્રોધવેશમાં દોડતાં વિવેક હીન થઈ જવાથી વચમાં સ્થંભ આવે છે, તે જ્ઞાન પણ તેમને રહ્યું નહીં; અને સ્થંભને મસ્તક જોરથી અફળાયું અને આલોચના કર્યા વગર તે સાધુ મૃત્યુ પામ્યા.

સંયમની વિરોધના કરવાથી તે જ્યોતિશિક દેવમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

ત્યાંથી આયુષ્ય પુર્ણ થએથી કનકબલ નામના સ્થાનમાં પાંચસો તપસ્વીઓના કુળ પતિની પત્નીથી કૌસિક નામે પુત્ર થયા. નહાનપણથીજ તે ધણો ક્રોધી હતો, તેથી તેનું નામ ચંડકૌશિક તાપસ પાડવામાં આવ્યું. તે પણ પિતાની જગ્યાએ આવવાથી તાપસોનો કુલ પતિ થયો. તેને પોતાના તપોવન ઉપર ઘણી મુછાં હતી. વનના રક્ષણમાંજ કાળ કાઢતો કોઈ નકામું પડેલું પાંદડું કે કોમલું ફળ લે તેના ઉપર પણ તે ક્રોધે ભરાઈ તેને તે મારતો હતો. તેના તેવા ત્રાસથી તમામ તાપસો ત્યાંથી બીજે સ્થળે ગયા ફક્ત એકલોજ તે વનમાં રહેતો અને વનને સાચવતો. કેટલાક રાજ-કુમારો શ્વેતોબી નગરીથી તે વનમાં આવી ક્રીડા કરતા હતા. તે તેનાથી સહન થયું નહીં, અને કુહાડો લઈ ક્રોધાવેશમાં તેમને મારવા દોડ્યો-દોડતાં પમ નીરખલના થવાથી તે પડી ગયો, અને તેનો પોતાનો તીક્ષ્ણ કુહાડો તેને વાગ્યો અને મૃત્યુ પામ્યો. “કુકર્મના વિપાક આવાજ હોય છે.” ક્રોધાવેશમાં મૃત્યુ પામેલો તે ચંડકૌશિક તાપસ આ વનમાં દષ્ટિવિષ સર્પ થયેલો હતો.

સીંહના જીવ સુદૃઢ નામા નાગકુમારે ગંગા
નદી ઉતરતાં કરેલો ઉપસર્ગ.

પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરતા કરતા સુરભિપુર નામના નગરની સમીપે આવ્યા. તે નગરથી વચમાં ગંગા નદી ઉતરી સામા કાંઠે જવા સાડ નદી ઉપર આવી, સિદ્ધાંત નામના નાવીકે તૈયાર કરેલ નાવમાં પ્રભુ અને બીજા ઉતાડ્યો બેઠા. પછી નાવીકે બે બાજુથી હલેસાં ચલાવ્યાં, એટલે તે નાવ (નાવડી, હોડી) વેગથી સામા કાંઠા તરફ જવા લાગી.

આ વખતે કાંઠા ઉપર રહેલું ધ્રુવડ પક્ષી બોલ્યું. તે સાંભળી નાવમાં બેઠેલા શુકનશાસ્ત્રના બાણકાર ક્ષેત્રીલ નામના નિમિત્તિ-આએ કહ્યું કે, આ વખતે આપણે સહીસલામત રીતે ઉતરવાના નથી. થોડા સમયમાં આપણે સર્વેને મરણાંત કષ્ટ પ્રાપ્ત થશે, પણ આ મહર્ષિના મહીમાથી આપણે બચી જઈશું. એટલામાં નાવ અગાધ જળમાં આવ્યું. તે સ્થળમાં સુદૃઢ નામે એક નાગકુમાર દેવ રહેતો હતો. તેણે પ્રભુને નાવમાં બેસી ગંગા નદી ઉતરતાં જોયા અને વિભંગ જ્ઞાનથી બાણકારને કહ્યું કે, પ્રભુ જે વખતે ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવમાં હતા, ત્યારે તેમણે એક સિંહને માર્યો હતો તેજ સિંહનો જીવ હું છું. મને તેમણે વિનાકારણ માર્યો હતો. મેં તેમનો અપરાધ કયો ન હતો. હું તો એક ગુફામાં રહેતો હતો. ત્યાં તેમણે પોતાની ભુજાવીયના ગર્વથી, અને માત્ર કૌતુક કરવાની ઇચ્છાથી, આવીને મને મારી નાખ્યો હતો. આવા વિચારથી તે દેવ ઘણો ક્રોધાવેશમાં આવી ગયો. આજે એ મારી નજરે પડ્યો છે, તો હું હવે તેને મહાઈ પરાક્રમ બતાવું. માઈ પૂર્વનું વેર લીધા શીવાય હું હવે તેને જવા દેવાનો નથી. વેર લીધા પછી મહાઈ મૃત્યુ થશે, તો પણ હું મહારા જન્મને કૃતાર્થ માનીશ. ખરેખર “ઋણીની પેઠે વેર પણ સેંકડો જન્મ સુધી પ્રાણીની પુઠે બાધ છે.” આ પ્રમાણે ક્રુદ્ધ વિચાર કરતાં કરતાં તેને ઘણો ક્રોધ ચઢ્યો. પ્રભુ જે નાવમાં

ઘેઠા હતા ત્યાં તે આવ્યો. તેણે મોટો કિલકિલારવ કર્યો. “ અરે ! તું હવે ક્યાં જાય છે.” એમ કહી પ્રલયકાળના દાવાનલજેવો, ભય-કર સંવર્તક જાતિનો મહા વાયુ, તેણે વિકુન્થો. તેનાથી વૃક્ષો પડી ગયાં, પર્વતો કંપાયમાન થવા લાગ્યા, અને જેની ઉર્મિઓ આકાશ સુધી ઉડી રહી છે એવું ગંગાતું જળ ઉછળવા લાગ્યું, ઉંચે ઉછળતા અને પાછા બેશી જતા ગંગાના તરંગોથી તે નાવ ઉંચે નીચે ઠાલમ ઠાલ થવા લાગ્યું, તેનો કુવા સ્થંભ ભાંગી ગયો, સઢ ફાટી ગયું, નાવનો ચલાવનાર નાવીક ભયભિત થઈ ગયો, નાવમાં ઘેઠલા ણીજા સર્વજનો જાણે ચમરાજની જિંહડા આગલ આવ્યા હોય, તેમ મરણોન્મુખ થઈને વ્યાકુલપણે પોત પોતાના ઇષ્ટદેવને સંભારવા લાગ્યા.

તે સમયમાં સંખલ અને કંબલ નામના નાગકુમારો, જેઓ પૂર્વભવમાં બળદના જીવ હતા, તેમણે ભગવંતને આ ઉપસર્ગથી પીડાતા જોયા. સંખલ અને કંબલનો વૃત્તાંત આ પ્રમાણે છે:-એક જનહાશ નામના ધાર્મિક શ્રાવકના સહવાસથી તેમને ધર્મનો બોધ થયો હતો. જનહાશ એક વખતે તીથીના દિવસે પૌષધમાં હતા, તે દિવસે તેમનો એક મિથ્યાત્વી મિત્ર તે બે બળદને કોઈ મેળામાં શેઠને પુછ્યા સીવાય લઈ ગયો, શેઠે કોઈ દીવસ તેમને ગાડીએ જોડેલા નહી, અને પોતાના સ્વધર્મી બંધુની પેઠે તેમને ખવરાવી પીવડાવી તે સારી સંભાળ લેતા હતા. તે બળદોને પેલા મિથ્યાત્વીએ ખુશ દોડાવ્યા અને પરોણાની આરો ઘોડી લોહીવાળા કરી નાખ્યા, તેઓ ઘણું દોડવાથી તુટી ગયા, સાયંકાલે શેઠને ઘેર પાછા તે બળદોને બાંધી ગયો, થાક અને મારની અસહ્ય પીડાથી તેઓ ચારપાણી પણ લઈ શકતા નહી, શેઠે પૌષધ પાળી બળદની આ સ્થિતિ જોઈ ચિત્તમાં ઘણા બિન્ન થયા. ઘણી સારવાર કરી બળદો હવે બચવાના નથી, એમ જાણી તે બળદોને પોતે ચારે આહારના પરચખાણ કરાવી, નમસ્કાર મંત્ર સંભળાવા લાગ્યા, અને ભવ્યસ્થિતિનો તેમને બોધ કર્યો. નમસ્કાર મંત્રને સાંભળતા

અને ભવસ્થીતિને ભાવતા, તેઓ ખન્ને સમાધીથી મૃત્યુ પામીને નાગકુમારમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હતા.

તે સંખલે અને કંબલે અવધિજ્ઞાનથી જોયું, તો નદી ઉતરતાં પ્રભુના ઉપર ઉપસર્ગ કરતાં તેમણે સ્પૃહ્ય નામના નાગ કુમારને જોયો. ભગવંત ઉપરના ભક્તિરાગથી તેમના ઉપર થતો ઉપદ્રવ અટકાવવા તેઓ ત્યાં આવ્યા. તે બે પૈકી એક જણ તે ક્ષુદ્ર સ્વભાવવાળા સુદૃઢ નાગકુમારની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા, અને બીજાએ તે નાવને હાથ વતી ગંગાની સામી તીરે નિર્ભય સ્થળમાં મુકી દીધી. સુદૃઢ નાગકુમાર મોટી ઋદ્ધિવાલો હતો, પણ આયુષ્યનો અંત આવેલ હોવાથી તેનું બળ ઘટી ગયું હતું; અને આ ખન્ને દેવો નવીન ઉત્પન્ન થએલ હતા, તેથી તેમણે તેને જીતી લીધો. પછી તે ત્યાંથી નાસી ગયો.

સંખલ અને કંબલ દેવોએ પ્રભુની પાસે આવીને, નમીને હર્ષથી પ્રભુના ઉપર પુષ્પ અને સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરી પોતાના સ્થાને ગયા.

આપના મહા પુણ્ય પ્રભાવથી આ મહાન આપત્તિમાંથી અમે બચી ગયા, અને સુખરૂપ નદિ ઉતર્યા એમ હોડીમાંના બીજા લોકો બોલતા પ્રભુને નમીને, પોત પોતાના પંથે ચાલી ગયા.

પ્રભુ પણ નાવમાંથી ઉતરીને વિધિપુવંક ધ્યાં પથિકી પ્રતિક્રમીને ત્યાંથી બીજી તરફ વિહાર કરવા લાગ્યા.

વિહાર કરતા કરતા પ્રભુ રાજગૃહ નગરે આવ્યા. તે નગરની બહાર નજીકમાં નાલંદા નામના જૂમિ બીજી ચોમાસુ ભાગમાં કોઈ વણકરની વિશાળ શાળામાં પધાર્યા. ત્યાં વર્ષોકાળ નિર્ગમન કરવા માટે તે સ્થળે રહેવાની વણકરની પાસે યાચના કરી અને તેની રજાથી માસક્રમણ તપના અભિગ્રહથી તે શાળામાં કાયોત્સર્ગમાં રહ્યા.

વધીકાળ પુરો થયો પછી ત્યાંથી વિહાર કરતા જુદા જુદા
સ્થળોને પવિત્ર કરતા, ચંપાનગરી એ
ત્રીજી ચોમાસું. પધાર્યા. ત્યાં બે માસક્ષમણ કરવાનો
અભિગ્રહ લેધને કાયોત્સર્ગ મુદ્રાએ
ધ્યાનમાં રહ્યા.

ચોમાસુ પૂર્ણ થયા બાદ પ્રભુ વિહાર કરતા કરતા ચોરાક
નામના ગામે પધાર્યા. ત્યાં પ્રભુ કાયોત્સર્ગ
કુવાના પાણીમાં મુદ્રાએ રહ્યા, તે પ્રદેશમાં પર ચકના લયથી
બોળવાનો ઉપસર્ગ કોઈ ચોરને શોધનાર રક્ષક પુરૂષો ત્યાં
આવ્યા. આ વખતે ગોસાળો પણ પ્રભુની
પાસે હતો.

આ રક્ષક પુરૂષોએ પુછ્યું તમે કોણ છો ?

મૌનપણના અભિગ્રહવાળા પ્રભુએ કાંઈ ઉત્તર આપ્યો
નહી, તેમજ ગોસાળે પણ કંઈ જવાબ આપ્યો નહી.

ઉત્તર ન મલવાથી તેઓએ ધાર્યું કે “ જરૂર આ કોઈ હેર
ચોર હોવા જોઈએ, તેથી તેઓ કંઈ બોલતા નથી. ”

તે કુર બુદ્ધિવાળા આરક્ષકોએ બન્ને જણને પકડીને
બાંધ્યા, અને નજદિકના પ્રદેશમાં એક કુવો હતો તે કુવામાં પાણી
કાઢવાના ભાજનની જેમ કુવામાં નાખી વારંવાર ઊંચાનિચા કરવા
લાગ્યા. પ્રભુ આ સર્વ શમભાવથી સહન કરતા હતા.

એ સમયમાં સોમા અને જયંતિકા નામની પ્રભુ
પાર્શ્વનાથના શાશનની સાધવીઓ વિહાર કરતી તે પ્રદેશમાં આવી.
તેમણે લોકોની પાસેથી સાંભળ્યું, કે અમુક સ્વરૂપવાળા કોઈ બે
પુરૂષોને આરક્ષક લોકો કુવામાં રાખી ઊંચાનીચા કરી તેમને પીડા
આપે છે. તે સાંભળી તેઓએ વિચાર્યું કે, રખેને એ ચરમ
તીર્થંકર શ્રીમહાવીર સ્વામી ન હોય ! આવી શંકાથી તે બે
સાધવીઓ તે સ્થળે આવી. ત્યાં પ્રભુને તે સ્થિતિમાં જોયા.

તેમણે આ રક્ષક પુરૂષોને કહ્યું કે, “અરે ભાઈઓ ! સિદ્ધાર્થ રાજના પુત્ર શ્રી મહાવીર પ્રભુ જેઓએ દીક્ષા લીધેલી છે, તે આ છે. તેમને વિનાકારણ શા માટે પકડીને પીડો છો ?”

સાધવીના આવા વચન અને ખુલાસો સાંભળી તેઓએ પ્રભુ તથા ગોશાળાને છુટા કર્યા, અને પોતાના અપરાધની માફી માગવા લાગ્યા..

મહાપુરૂષો કેાઈની ઉપર કોપ કરતાજ નથી. પ્રભુને તે લોકો ઉપર જરા પણ રોશ આવ્યો ન હતો. છુટા કર્યા પછી પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી ચાલી નિકળ્યા.

વિહાર કરતા કરતા વર્ષાકાળ નજીક આવવાથી ‘પૃષ્ઠ ચંપા-
નગરી’એ પધાર્યા. ત્યાં ચાર માસ ક્ષમ-
ચોથું ચોમાસું થુની તપશ્ચર્યા કરી વિવિધ પ્રકારે પ્રતિમા
પૃષ્ઠ ચંપા. ધરી ચાતુર્માસ રહ્યા.

ચોમાસાનો કાળ પુરો થએથી કાયોત્સર્ગ પાળી જુદા જુદા સ્થળોએ પ્રભુ વિચરતા વિચરતા, કલ્લંબુકે નામના ગામે આવ્યા. તે ગામમાં મેઘ અને કાળહસ્ત નામના ભાઈઓ રહેતા હતા. તેઓ બન્ને શૈલપાળક ભાઈઓ હતા. કાળ હસ્તી ચોરોની પાછળ સૈન્ય લેઈને જતો હતો. તેણે માર્ગમાં ગોશાળા સહિત જતા પ્રભુને જોયા. ચોરની શંકાથી બન્નેને પકડીને તે પોતાના ભાઈ મેઘની પાસે લાવ્યો. મેઘ સિદ્ધાર્થ રાજનો સેવક હતો, અને તેણે પ્રભુને પ્રથમ જોએલા હતા; તેથી પ્રભુને ઓળખ્યા એટલે તેમને છુટા કરીને પ્રભુને ખમાવ્યા.

પ્રભુએ અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મુકી જોયું, તો જણાયું કે,
હજુ ઘણા કર્મની નિર્જરા કરવાની છે.
અનાર્થ દેશમાં તે કર્મ સહાય વિના મારાથી તૂર્ત અપા-
વિહાર વાય તેમ નથી, કારણકે સૈનિકો શીવાય
શત્રુઓનો મોટો સમુહ જીતી શકાતો

નથી. આ આયૈ દેશમાં વિહાર કરવાથી તેવી સહાય મળવી મુંડકેલ છે, માટે હવે હું અનાયૈ દેશમાં વિહાર કરું.

પ્રભુના આ વિચાર તત્વજ્ઞ આત્માર્થિઓએ હૃદયમાં ઠેાતરી રાખવા જેવા છે. સામાન્ય જીવો પોતાને સુખ શી રીતે થાય તેની ચિંતાની પરંપરામાં જીવન ગુજારે છે. નવીન કર્મ બંધનની તેમને ફીકર થતી નથી તો પછી કર્મ અપાવવાનો કે નિર્જરાવવાનો તો પ્રશ્નજ કયાં રહ્યો ? તેઓ પોતાને ઉપદ્રવ કરનાર કે દુઃખ આપનારને દુશ્મન કે શત્રુ બાણી તેવું અહિત ધર્યો તેનો નાશ કરવાની બુદ્ધિથી તેવા પ્રકારનો ઉદ્ધમ આદરે છે; ત્યારે પ્રભુ તેવા ઉપસર્ગ કરનારની સહાય મેળવવાની ઇચ્છા રાખી, તેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે. જેમ શત્રુ જીતવાની ઇચ્છાવાળા સૈનીકૈની શોધ કરી તેમની મદદ મેલવે છે, તેમ કર્મ શત્રુઓને જીતવાને ઉપસર્ગ કરનાર સૈનીકૈની સહાય મેળવવાની જાણાસાથી અનાયૈ દેશમાં વિહાર કરવાની પ્રભુ ઇચ્છા રાખે છે. જ્ઞાનીઓ ઉપસર્ગ કરનારને કર્મ શત્રુઓ જીતવામાં મદદગાર ગણે છે. અહા ! હા ! ! શું ઉત્તમ અને નિર્મળ વિચાર ? આવા પવિત્ર વિચાર અને શુદ્ધ દષ્ટિ થયા સ્ત્રીવાય અને ઉપસર્ગો, અપાય સહન કરવાની શક્તિ ઉત્પન્ન કરી, પ્રસંગ આવે સમભાવથી ઉપસર્ગ-વિપતિઓ-સહન કયાં શીવાય આપણે આપણા આત્માને ઉંચ કોટીમાં લેઈ જવાને શક્તિવાન થઈ શકીશું નહિ. જિનેદ્ર દર્શનમાં આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની અનેક પ્રકારની ઉત્તમ રીતીઓ બતાવવામાં આવેલી છે તે પૈકીની આવા પ્રકારના વિચાર થવા એ પણ એક રીતિ છે. આ કલાને ઉંચ કોટીના મહાન આત્મજ્ઞાનીઓજ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબના વિચારથી કર્મો અપાવવા માટે અનાયૈ દેશમાં વિહાર કર્યો. તે દેશમાં પ્રાચે બધા કુર સ્વભાવી માણસોજ રહેતા હતા. ત્યાં પ્રભુને જોઈને મુંડો, મુંડો, એમ કહીને મારવા લાગ્યા, કોઈ અન્ય રાજાનો ગુપ્તચર માણસ છે, એમ સમજી પકડી

કુટવા લાગ્યા; ચોર ધારીને ખાંધવા લાગ્યા; કોઈ કૌતુકથી પ્રભુની તરફ ભસતા શ્વાનોને છુટા મુકી કરડાવવા લાગ્યા; એમ બીજાઓ પણ પોત પોતાની મરજી મુજબ અનેક પ્રકારની વીડંબનાઓ કરવા લાગ્યા. પણ પ્રભુ તેથી જરાપણ ગ્લાની પામ્યા નહી, અને જેમ રોગી મનુષ્ય અતિ ઉગ્ર ઔષધોથી રોગનો નીચડ થતો બાણી હર્ષ પામે છે, તેમ પ્રભુપણ આવા ઉપસર્ગોથી કર્મ ખપતાં બાણી, ઉપસર્ગ કરનારને મિત્ર તુલ્ય ઉપકારી માની સમભાવમાં રહેતા હતા. એ પ્રમાણે અપાય સહન કરી ઘણા કર્મોની નિર્જરા કરી ને, પ્રભુ આર્ય દેશ તરફ વિહાર કરવા પ્રવૃત્ત થયા. અનાર્ય દેશની સરહદ ઉપર આવેલા પૂર્ણ કલ્લશ નામના ગામની નજીક જતાં કોઈ એ ચોરો જેઓ આર્ય દેશમાંથી અનાર્ય ભૂમિ તરફ જતા હતા, તેઓએ પ્રભુને જોયા. પ્રભુનું દર્શન તેમને અપશૂકન લાગ્યું તેથી પોતાની પાસેના ખડગથી પ્રભુના ઉપર પ્રહાર કરવા તેમના તરફ દોડ્યા.

આ સમયે દેવલોકમાં બેઠેલા ઇંદ્રને ચિંતવન થયું કે હાલ વીર પ્રભુ કયાં હશે ? અવધિ જ્ઞાને જોતાં ચોર લોકને ઉપદ્રવ કરતા જોઇ પોતે (ઇંદ્ર) ત્યાં આવી તેમને ઉપદ્રવ કરતા અટકાવ્યા.

પ્રભુ વિહાર કરતા કરતા ભદ્રિલપુર આવ્યા. ત્યાં ચાર માસના ઉપવાસ (ચોમાસી તપ) કરીને પાંચમું ચોમાસું ચાતુર્માસ કયું.
ભદ્રિલપુર.

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયા પછી કાયોત્સર્ગ પારી, પારણું કરી વિવિધ પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરતા ઉપદ્રવો સહન કરતા પ્રભુ પાષણ અને રત્નમાં, અરણ્યમાં અને નગરમાં, તડકામાં અને છાયામાં, અગ્નિમાં અને જળમાં, ઉપસર્ગ કરનાર અને સેવા ભક્તિ કરન રમાં નિર્વિશેષ સમદષ્ટિ રાખતા. વિહાર કરતા શાલ્લેશીર્ષ નામના ગામે પધાર્યા અને ઉદ્યાનમાં પ્રતિમા ધરીને રહ્યા.

તે વખતે માધમાસ ચાલતો હતો. તે સ્થલે કેટપૂતન નામની એક વાણવ્યંતરી દેવી વસતી હતી તે દે-
વાણવંતરીનો વીનો જીવ પ્રભુના ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવના ભવમાં
શીતો પદ્મ. વિજયવતી નામની પત્નિ હતી. તેણી વા-
 સુદેવથી તેના માનવા મુજબ સારી રીતે
 માન ન મળવાથી, રોષવતિ થઈને આત્મધ્યાનથી મૃત્યુ પામી હતી.
 કેટલાક ભવમાં ભગ્યા પછી તે મનુષ્ય ભવ પામી. તે ભવમાં
 બાળ તપ કરી મૃત્યુ પામીને આ ભવમાં તે વ્યંતરી થઈ હતી.

પ્રભુને જોવાથી પૂર્વભવનું વૈગ તેને સાંભળી આનંદ, પ્રભુનું
 તેજ તેનાથી સહન થઈ શક્યું નહીં. પ્રભુની પાસે-આવીને તેણીએ
 તાપસણીનું રૂપ વિકૃત્યું. પછી માથે જટા ધારણ કરી, વલ્કલના વસ્ત્ર
 પહેરી, હિમ જેવા શીતલ જળમાં શરીરને બોળીને પ્રભુની ઉપર રહી
 પવન વિસ્તારીને સીસોળીયાની જેમ શરીરને કંપાવવા લાગી.
 તેથી તેના શરીર પરથી જળના અતિ દુઃસર શીતળ ખિંદુઓ પ્રભુની
 ઉપર પડવા લાગ્યા. જટાના અગ્રભાગથી અને વલ્કલમાંથી પડતા
 જળના ખિંદુઓએ પ્રભુને પલાળી દીધા. જો બીજો પુરૂષ તે ઠેકાણે
 હોત તે શીતથી તે ઠરી જત. આ પ્રમાણે આખી રાત્રિ શીતોપસર્ગને
 સહન કરતા પ્રભુ ધર્મધ્યાનમાં રહ્યા. ધ્યાનથી વિશેષ રીતે કર્મ
 નિર્જરાવતાં પ્રભુને “લોકાવધિ” નામનું ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાન
 ઉત્પન્ન થયું.

સામાન્ય અવધિજ્ઞાન, અને લોકાવધિ જ્ઞાનમાં તારમ્યતા
 એ રહેલી છે કે, સામાન્ય અવધિજ્ઞાન મર્યાદિત છે તે આવેલું પાછું
 જાય છે. તેમાં પણ તે અવધિજ્ઞાનવાળા મનુષ્યો આશ્રીત અસંખ્ય ભેદ
 પડે છે. જ્યારે આલોકાવધિ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી પાછું જતું
 નથી. અને સમસ્ત લોકમાં રહેલા રૂપી દ્રવ્યોને જણાવનાર છે.

આખી રાત ઉપસર્ગ થયા પણ પ્રભુ જરા માત્ર પણ ડગ્યા
 નહીં, આખરે વ્યંતરી થાકી અને શાંત થઈ ગઈ. તેણીને
 પોતાના દુષ્કૃતનો પશ્ચાતાપ થયો. પછી ભક્તિ પૂર્વક પ્રભુની પૂજા
 કરી પોતાના સ્થાનકે ગઈ.

પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરતા બદ્રિકાપુરી નામના ગામના ગામે
 પધાયો; અને વર્ષાકાલ આવ્યો એટલે
 છકુ ચોમાસુ તપની આચરણ કરતા તે પ્રદેશમાં યોગ્ય
 બદ્રિકાપુરી. સ્થળે પ્રભુ ચોમાસુ કરવાને સ્થિતી કરી
 રહ્યા. વર્ષાકાલ પુરો થયેથી એજ નગરીની
 બહાર પારણું કયું. આ ચાર માસમાં વિશેષ રીતે વિવિધ પ્રકારના
 અભિગ્રહ ધારણ કયા હતા. અને પ્રતિમા ધારી કાયોત્સર્ગપણે
 રહ્યા હતા.

વર્ષાકાલ પુરો થયાથી ત્યાંથી શ્રી વીરભગવંત વીહાર કરી
 આઠ માસ સુધી ઉપસર્ગ વગર મગધ
 સાતમું ચોમાસુ દેશના પ્રદેશમાં વીચર્યા. વર્ષાકાળ આવ્યો
 આલંબિકા નગરી. એટલે માસ ક્ષમણના અભિગ્રહથી આલં-
 બિકા નામની નગરીએ ચાતુર્માસ કયું.

વર્ષાકાળ પુરો થયા પછી ત્યાંથી પ્રભુ વિહાર કરી આઠમાસ
 જુદા જુદા સ્થળે કયા. હરમ્યાનમાં બહુશાળી નામના ગામે ગયા.
 તે ગામના સાળીવન નામના ઉદ્યાનમાં પ્રતિમા ધરીને રહ્યા. તે વખતે
 તે પ્રદેશમાં એક શાલાયા નામની વ્યંતરી રહેતી હતી. તેણીએ
 પ્રભુને જોયા તેના પાપના ઉદયથી પ્રભુના ઉપર તેને ક્રોધ ઉત્પન્ન
 થયો, તેથી કેટલાક ઉપસર્ગો કયા. કર્મ શત્રુઓને જીતવાના નિશ્ચ-
 યવાળા પ્રભુએ તે ઉપસર્ગો સમભાવથી સહન કયા. ઉપસર્ગ કરતાં
 જ્યારે તે થાકી ત્યારે પ્રભુના આવા શાંત ગુણથી તેના મનમાં
 પ્રભુ ઉપર ભક્તિ રાગ જાગ્યો. પ્રભુની પૂજા કરીને તે પોતાના
 સ્થાને ગઈ.

વિહાર કરતા કરતા રાજગૃહ નગરે પ્રભુ પધાયો. વર્ષાકાલ
 આવ્યો બાણી, ચાર માસ ક્ષમણવડે વિવિધ
 આઠમું ચોમાસુ પ્રકારના અભિગ્રહોને ધારણ કરીને પ્રભુએ
 રાજગૃહ નગર. ત્યાં આઠમું ચોમાસુ કયું. ચાતુર્માસની
 અંતે નગરની બહાર પારણું કયું;

પ્રભુએ ચિત્તમાં ચિંતવ્યું કે, મારે હજી પણ ધણું કર્મ નિર્જરવાનું છે. આમ વિચારીને કર્મ નવમું ચોમાસુ મ્લે. નિર્જરાના હેતુથી વજ્ર ભૂમિ, શુદ્ધ ભૂમિ, રહ્યો દેશ. અને લાટ વિગેરે મ્લેચ્છ દેશમાં વિહાર કર્યો તે પ્રદેશમાં પરમા ધાર્મિક જેવા સ્વચ્છંદી મ્લેચ્છોએ વિવિધ ઉપસર્ગોથી પ્રભુને ઉપદ્રવ કર્યા. કેાઈ પ્રભુની નિંદા કરતા, કેાઈ પ્રભુને હસતા, અને કેાઈ ધ્યાન વિગેરે દુષ્ટ પ્રાણીઓને લઈને તેમની પાછળ વીંટીવળતા હતા. આથી ‘ કર્મ’નો ધ્વંસ થાય છે ” એવું ધારીને શક્યના ઉદ્ધારના સાધનોથી છેદાદિક થતાં જેમ હર્ષ પામે, તેમ પ્રભુ તે ઉપસર્ગોથી ખેદ નહીં પામતા સમતાથી સહન કરતા હતા. કર્મ રોગની ચિકિત્સા કરનાર પ્રભુ કર્મનો ક્ષય કરવામાં સહાયકારી તે મ્લેચ્છોને ખંધુથી પણ અધિક માનતા હતા. જેમના ચરણના માત્ર અંગુઠાવડે દાખવાથી અચળ એવો મેરૂ પણ કંપાયમાન થયો હતો, તેવા શ્રી વીરપ્રભુ પણ કર્મરોગનો નાશ કરાવાને માટે આવી રીતે નિર્જાન મનુષ્યો તરફથી થતી પિડાને સહન કરે છે.

શકેંદ્રે તેમની આપત્તિમાં મદદ કરવાને માટે સિદ્ધાર્થ વ્યંતરને રાખેલો હતો. તે પણ ક્વચીતજ હાજર રહેતો હતો. પ્રભુના ચરણમાં મોટા મોટા સુરેંદ્રો આવીને વારંવાર આલોટે છે, અને કિંકર થઈને વર્તે છે. તે ઇંદ્રાદિ પણ પ્રભુને પ્રાપ્ત થતી કર્મજન્ય પિડામાં માત્ર ઉદાસી થઈને રહે છે. જેમના નામ માત્રથી દુષ્ટ ઉપદ્રવો દ્રવી જાય છે, તે પ્રભુને અતિ ક્ષુદ્ર લોકો પણ ઉલટા ઉપદ્રવ કરે છે, તેનો પોકાર કેાની આગળ જઈને કરીએ ? આખા જગતનું રક્ષણ અને ક્ષય કરવાનું પોતાનામાં જળ છતાં, પ્રભુ તેનો કિંચિત પણ ઉપયોગ કરતા નથી. સંસાર સુખના લાલસુ પુરૂષોજ પોતાના જળને ઉપયોગ કરી બાહ્ય સુખની ઇચ્છા કરે છે. આશ્રય સ્થાન પણ નહીં મળવાથી ટાઢ અને તડકાને સહન કરતા અને ધર્મ જાગરણ કરતા, તે

ભુમિમાં શૂન્યાગાર (વસ્તી વગરનું ઘર) કે વૃક્ષ તળે રહીને, ધર્મ ધ્યાન ધ્યાવતાં પ્રભુએ નવમું ચોમાસુ કર્યું.

ચાતુર્માસ પુરો થએથી પ્રભુએ તે પ્રદેશમાંથી વિહાર કયો.

સતત વિહાર કરતા કરતા પ્રભુ વાણીજક દશમું ચોમાસુ શ્રાવ- ગામે આવ્યા. ત્યાં બહાર પ્રતિમા ધરીને સ્તી નગરી. આનંદ પ્રભુ રહ્યા.

નામના શ્રાવકે પ્રભુ- * તે ગામમાં *આનંદ નામે શ્રાવક ની કરેલી સ્તુતિ. રહેતો હતો. તે સદા છઠ્ઠ તપ કરતો હતો અને આતાપના લેતો હતો. અવધિજ્ઞાના વરણના ક્ષયોપશમથી તેને અવધિજ્ઞાન થયું હતું. તે પ્રભુનું આવાગમન જાણી પ્રભુને વાંદવા આવ્યો. પ્રભુને વંદના કરી અંજલી જોડીને વિનંતિ કરી કે, -“ હે ભગવંત ! આપે દુઃસહ પરિપક્વો અને દારૂણ ઉપસર્ગો સહન કર્યા છે; આપનું શરીર અને મન બન્ને વજ્ર જેવા છે કે જે આવા પરિપક્વો અને ઉપસર્ગોથી ભગ્ન થતા નથી. હે પ્રભુ ! હવે આપને કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પણ નજીક છે. ” આ પ્રમાણે વિનંતી કરી ફરીવાર વંદન કરીને આનંદ શ્રાવક પોતાને ઘેર ગયો. પછી કઃયોત્સર્ગ પારીને પ્રભુ શ્રાવસ્તી નગરીએ પધાર્યા ત્યાં પ્રભુએ દશમું ચોમાસુ વ્યતીત કર્યું,

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયે નગર બહાર પાતણું કરીને પ્રભુ સાનુ-યષ્ટિક ગામે પધાર્યા. ત્યાં પ્રભુએ ભદ્રા

ભદ્રા. મહા ભદ્રા, પ્રતિમા અંગીકાર કરી. તે પ્રતિમામાં અ- અને સર્વતો ભદ્રા શન છોડી પૂર્વાભિમુખે રહી એક પુદ્ગલ પ્રતિમા નામા ત- ઉપર દષ્ટિ સ્થિર કરીને આખો દિવસ રહ્યા. પનું કરવું. તે રાત્રિએ દક્ષિણ સન્મુખ, બીજે દિવસે

પશ્ચિમાભિમુખ અને ત્રીજી રાત્રિએ ઉત્તરા-ભિમુખ, એમ છઠ તપ વડે પ્રતિમા પૂર્ણ કરી તે પ્રતિમા પાર્યા વગર મહા ભદ્રા પ્રતિમા અંગીકાર કરી; અને પૂર્વાદિ દિશાઓના

* પ્રભુના શાસનમાં જે દશ શ્રાવક થયા છે તેમાં જે આનંદ શ્રાવક છે, તેથી આ બીજા છે.

કમથી ચાર અહોરાત્ર સુધી તે પ્રતિમામાં રહ્યા. એમ દશમ (ચાર-ઉપવાસ) વડે મહા ભદ્રા પ્રતિમા પૂજા કરીને તરતજ ખાવીશમ (દશ ઉપવાસ) ના તપ વડે સર્વતો ભદ્રા પ્રતિમા અંગીકાર કરી. તે પ્રતિમા આરાધતાં દશે દિશાઓમાં પ્રત્યેક એક એક અહો રાત્ર રહ્યા. તેમાં ઉર્ધ્વ અને અધો દિશાના પ્રસંગે ઉર્ધ્વને અધો ભાગે રહેલા દ્રવ્ય ઉપર દષ્ટિ સ્થાપિત કરી. એવી રીતે ત્રણે પ્રતિમા કરીને પારણાને માટે કરતા કરતા આનંદ નામના કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર ગયા.

તે ગૃહસ્થની ખહુલા નામે કોઈ દાસી પાત્ર ધોતી હતી. તે ટાઢું અન્ન કાઢી નાખતી હતી. તેવામાં પ્રભુને કરતા જોઈને તે બોલી કે “ હે સાધુ ! તમારે શું આકલ્પે છે ? ” પ્રભુએ હાથ પસાર્યો એટલે તેણીએ ભક્તિથી અન્ન આપ્યું. પ્રભુના પારણાથી પ્રસન્ન થએલા દેવતાઓએ ત્યાં પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યાં. તે જોઈને લોકો ઘણા હર્ષ પામ્યા. રાજાએ તે ખહુલા દાસીને દાસીપણામાંથી મુક્ત કરી “પ્રભુના પ્રસાદથી ભવ્ય પ્રાણીઓ ભવથી મુક્ત થાય છે, તો આમાંશુ આશ્ચર્ય ? ”

ત્યાંથી વિહાર કરતાં પ્રભુ ઘણા મ્લેચ્છ લોકોથી ભરપૂર એવી

દેહ ભૂમિમાં આવ્યા. ત્યાં પેઢાલ નામે

ઈંદ્રની પ્રસન્નતા. ગામની નજીક પેઢાલ નામના ઉદ્યાનમાં

પોલાસ નામના ચૈત્યમાં પ્રભુએ અક્રમ

તપ (ત્રણ ઉપવાસ) કરીને પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં જાંતુઓનો ઉપરોધ

ન થાય તેવા એક શિલાતલ ઉપર જાતુ સુધી ભુજ લાંબાવી, શરીરને

જરા નમાવી, ચિત્ત સ્થિર કરી, નિમેષ રહિત નેત્રે રૂક્ષ દ્રવ્ય ઉપર

દષ્ટિ રાખીને, પ્રભુ એક રાત્રિની મહા ભદ્રા પ્રતિમાએ રહ્યા. તે સમયે

ચક્રેંદ્ર, સુધર્મા નામા દેવલોકની સલામાં, ચોરાસી હજાર સામા-

નિક દેવતાઓ, તેત્રીશ ત્રાયત્રિંશ (ગુરુસ્થાનકીઆ) દેવતાઓ,

ત્રણ સલાઓ “ ૧ અબ્યંતર સલા, ૨ મધ્ય સલા અને ૩ ત્રીજી

ખાહ્યા સલા”, ચાર લોક પાલો, અસંખ્ય પ્રકીર્ણ દેવતાઓ, ચારે

દિશાઓમાં દેહ પરિકર ખાંધીને રહેલો પ્રત્યેકે પ્રત્યેકે ચોરાસી

હજાર હજાર અંગરક્ષકો, સેનાથી વીંટાએલા સાત સેનાપતિઓ,

આભિયોગીક (સેવક વર્ગી) દેવદેવીઓના ગણો, અને કિલિવિષાદિક દેવતાઓના પરિવાર સહિત ખીરાજેલા હતા. દક્ષિણ લોકાર્દ્રની રક્ષા કરનાર તે ઇંદ્ર, શકુનામા સિંહાસન ઉપર બેસી નૃત્ય, ગીત, અને ત્રણ પ્રકારના વાદ્યવિનોદ વડે કાળ નિર્ગમન કરતા હતા. તે વખતે અવધિજ્ઞાનથી ભગવંતને ઉપલી રીતે રહેલા બાણી તત્કાળ ઉભા થયા. પગમાંથી પાદુકા કાઢી નાખી, ઉત્તરાસંગ કરી જમણા બાજુને પૃથ્વી ઉપર સ્થાપન કરી અને ડાબા બાજુને જરા નમાવી ઇંદ્રે પૃથ્વી ઉપર મસ્તક લગાડીને શકસ્તવવડે પ્રભુને વંદના કરી. પછી બેઠા થઇને જેના સર્વ અંગોમાં રોમાંચ કંચુક પ્રગટ થએલો છે એવા તે ઇંદ્ર મહારાજે સર્વ સભાસદોને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે કહ્યું.

“હું સૌધર્મ લોકવાસી સર્વ દેવો ! શ્રી વીર પ્રભુનો અદ્ભૂત મહિમા સાંભળો-પંચ સમિતિને ધારણ કરનાર, ત્રણ ગુપ્તિઓથી પવિત્ર, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભથી પરાભવ નહી પામેલા, આશ્રયરહિત, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળને ભાવમાં કોઈ પ્રકારે પણ બુદ્ધિનો પ્રતિબંધ નહિ કરનાર, એ પ્રભુ એક રૂક્ષ પુદ્ગલ ઉપર દષ્ટિને સ્થિર કરીને અત્યાદે મહા ધ્યાનમાં સ્થિત થએલા છે. તેમને એ ધ્યાનમાંથી ચત્રાયમાન કરવાને દેવો, અશુરો, યક્ષો, રાક્ષસો, ઉરગો મનુષ્યો કે ત્રિલોક્ય પણ શક્તિવાન નથી.”

મનુષ્ય લોકમાં જેમ વિવિધ પ્રકારના સ્વભાવવાળા મનુષ્યો હોય છે, તેમ દેવલોકમાં પણ તેવાજ સ્વભાવવાળા દેવો હોય છે. અદ્ય સત્ત્વવાલા જીવો બ્યારે કોઈ મહાપુરુષોના ગુણો, તેમનું બળ, અને પરાક્રમનું વર્ણન સાંભળે છે, ત્યારે તેમના મનમાં તેઓના ઉપર અશ્રદ્ધા અને ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન થાય છે. એકાદ કોઈ મહાસતીના ગુણનું વર્ણન સાંભળી લંપટ પુરુષોને આશ્ચર્ય અને અશ્રદ્ધા થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ વખતે તે સતીને ચત્રાયમાન કરવાનું બીડું ઝડપી, તથા-પ્રકારના પ્રયાસ આદરી, તે મહા સતીઓને વિનાકારણ આપત્તિઓમાં સપડાવી

ચલાવવા પ્રયત્ન કરે છે. તેવા પ્રસંગે જેમ શુદ્ધ સુવર્ણ અગ્નિની આંચથી ઓગળતું નથી, પણ ઉલટું વિશેષ શુદ્ધ થઈ હીપી નીકળે છે, તેમ મહાસતીઓ પણ હીપી નીકળે છે; એવા ઐતિહાસીક ઘણા દાખલાઓ આપણા જાણવામાં છે. ગુજરાતના રાજા સિદ્ધરાજ અને જસમા ઓડણનો, તેમજ સતી સુભદ્રા, સતી અંજણા વિગેરેના દાખલા શાસ્ત્રમાં મોજુદ છે, અને ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે. જગતમાં દુષ્ટ બુદ્ધિના જીવો મહાપુરુષોના ગુણો સાંભળી, મત્સર ધરી તેમને વિના કારણ દુઃખ આપે છે. આવા પ્રકારના વિકારી સ્વભાવથી દેવતાઓ પણ મુક્ત નથી.

ઈંદ્ર મહારાજની સભામાં હજારો દેવો બેઠેલા હતા તેમાં

જ્યાં દેવો કંઈ ઉંચ કોટીના હતા એમ
સંગમ નામના ન હતું. તે સભામાં એક સંગમ નામનો
દેવને થએલી સામાનિક દેવ, અભવ્ય અને ગાઢ
અશ્રદ્ધા. મિથ્યાત્વના સંગવાળો હતો, તે બેઠેલા
હતો. ભગવંત મહાવીર દેવની ઈંદ્ર મહા-

રાજે કરેલી પ્રસંશાથી તેનું લોહી તપી આવ્યું. તેના નેત્રો રાતા થઈ ગયા, અને શરીર કંપવા લાગ્યું. તેનો ચહેરો લયંકર થઈ ગયો, અને હોઠ ફડફડવા લાગ્યો. ઈંદ્ર મહારાજનો હું સેવક છું, અને તેમને (ઈંદ્રે) પ્રભુની ખોટી સ્તુતિ કરવાને કંઈજ કારણ નથી, એવા વિચાર તે કરી શક્યો નહીં; અને ઈંદ્ર મહારાજ તથા પોતાની વચ્ચે શું અંતર છે, તથા આ સભામાં તેના કરતાં પણ વધારે ક્રાધ અને શક્તિવાળા દેવો ઈંદ્ર મહારાજની સેવામાં છે, તેનું ભાન તે ભુલી ગયો; અને ઈંદ્ર મહારાજના સામા થઈ તે બોલ્યો કે, “હે દેવેંદ્ર! એક સાધુ થએલા મનુષ્યની તમે આટલી બધી પ્રસંશા કરો છો, તેનું કારણ સત્ અસત્ બોલવામાં સ્વચ્છંદતા પ્રગટ કરનાર તમારી પ્રભુતાજ છે. એક સાધુ દેવતાઓથી પણ ધ્યાનમાંથી અલિત કરી શકાય તેવો નથી, એવું ઉદ્ભટ તમે હૃદયમાં કેમ ધારો છો? અને કદી ધારો છો તો શામાટે કહો છો? જેના શિ-

ખરો આકાશને રૂપી રહ્યા છે, અને જેના મૂળ રસાતળને ભેદી રહ્યા છે, એવા સુમેરૂગિરિસહિત બધી પૃથ્વીને બોળી દેવામાં જેનો સ્પષ્ટ વૈભવ છે, એવા સાગરને પણ જેઓ એક ગંડૂષ માત્ર કરી બાંધે તેવા છે, એટલુંજ નહીં પણ અનેક પર્વતો વાળી આ પ્રચંડ પૃથ્વીને જેઓ છત્રીની જેમ એક ભુબાળે ઉપાડી લેવાની શક્તિ ધરાવે છે; આવા અતુલ સમૃદ્ધિવાળા અમિત પરાક્રમી અને ઇચ્છા પ્રમાણે શિદ્ધિને પ્રાપ્તિ કરનાર દેવોની આગળ એ મનુષ્ય માત્ર સાધુ કેણુ છે ? હું પોતેજ તેને ધ્યાનમાંથી ચલાયમાન કરીશ. ” આ પ્રમાણે કહી, ભૂમિપર હાથ પછાડ્યો. આ સંગમ દેવ ઇંદ્રના તાબાનો હતો. તેને જાણવા ધારત તો ઇંદ્ર મહારાજ તેમ કરી તેને અટકાવી શકત; પણ તેમ કરવાથી વખતે અહંત પ્રભુ પારકી સહાયથી અખંડિત તપ કરે છે, એવું રખેને આ દુર્બુદ્ધિના મનમાં ન આવે, તે સાફ તેને કંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહીં અને તેની ઉપેક્ષા કરી.

તે પછી તે અધમ સંગમ, પ્રભુને ધ્યાનમાંથી ચલાયમાન કરવા સાફ, અને ઇંદ્રે કરેલી પ્રસંશા ખોટી

સંગમે કરેલા

ઉપસર્ગ.

કરાવવા સાફ, વેગ વડે ઉઠેલા પ્રલયકાળના અગ્નિ જેવો અને નિવડ મેઘ જેવા પ્રતાપવાળો, રૌદ્ર આકૃતિથી સામુ પણ

જેઈ ન શકાય એવો, ભયથી અપસરાઓને નસાડતો અને મોટા વિકટ ઉર સ્થળના આઘાતથી ગ્રહ મંડળને પણ એકઠા કરતો, જ્યાં પ્રભુ હતા ત્યાં આવ્યો. નિષ્કારણ જગતના બંધુ, અને નિરાબાધ પણે યથાર્થિત રહેનારા વીર પ્રભુને જોતાં તેને અધિક દ્રેષ ઉત્પન્ન થયો, અને તેણે પ્રભુને ધ્યાનમાંથી ચલાયમાન કરવાને પ્રયત્ન આદર્યો.

૧ પ્રભુની ઉપર અકાળે અરિષ્ટને ઉત્પન્ન કરનારી મહા દુઃખ દાયક રજ (ધુળ)ની વૃષ્ટિ કરી. તે રજના પૂરથી ચંદ્રને રાહુની જેમ, સૂર્યને દુર્દિનની જેમ પ્રભુના સર્વ અંગોને ઢાંકી દીધા. તે રજથી તેણે સર્વ તરફથી પ્રભુના શરીરના દ્વારો એવા પૂર્વ કે, જેથી પ્રભુ

શ્વાસોશ્વાસ લેવાને પણ અશકત થઈ ગયા. તો પણ પ્રભુ એક તિલ માત્ર પણ ધ્યાનથી ચલિત થયા નહી. “ જમે તેવા શક્તિવાન ગજેન્દ્રોથી પણ શું કુલગિરિ ચલિત થાય છે ? ”

૨ તે પછી રજને દૂર કરીને પ્રભુના સર્વ અંગને પીડા કરનારી વજ્રમુખી કીડીઓ ઉત્પન્ન કરી. તે કીડીઓ પ્રભુના અંગમાં એક બાબુથી પેસીને સ્વેચ્છાએ બીજી બાબુએ આરપાર વસ્ત્રમાં જેમ સોય નીકલે તેમ નીકળતી, અને તીક્ષ્ણ મુખાગ્રથી પ્રભુના સર્વ અંગને વીંધવા લાગી. નિભાંગીની સર્વ ઇચ્છાઓ નિષ્ફળ થાય તેમ આ પ્રયત્નમાં પણ તે દેવ નિષ્ફળ નીવડ્યો અને પ્રભુ ધ્યાનમાંથી ડગ્યા નહી.

૩ ત્રીજા ઉપસર્ગમાં તે દેવે પ્રચંડ પાર્ષદો (ડાંસો) વિકુવ્યાં. “ દુરાત્મા પુરૂષોના અપકૃત્યોનો અંત હોતો નથી ”. તે ડાંસો ના એક એક ડાંસમાંથી નીકળતા ગાયના દુધ જેવા રૂધિર વડે પ્રભુ નિર્જરણા વાળા ગિરિની જેવા દેખાવા લાગ્યા. તેમાં પણ તે ફાળ્યો નહી.

૪ ચોથા ઉપસર્ગમાં પ્રચંડ ચાંચવાળી દુર્નિવાર ધીમેજો વિકુવિં. પ્રભુના શરીર ઉપર તેઓ મુખાગ્રથી એવી ચોંટી ગઈ કે, જાણે શરીર સાથેજ ઉઠેલી રોમ પંક્તિ હોય તેવી દેખાવા લાગી. તેથી પણ મહાયોગી પ્રભુ ચલિત થયા નહીં.

૫ પ્રભુને ધ્યાનમાંથી ચલાયમાન કરવાના નિશ્ચયવળા તે દુરાત્માએ વિંછીઓ વીકુવ્યાં. તે વીંછીઓ પ્રલયકાળના અગ્નિના તણુખા જેવા, અને તપાવેલા લાલાના જેવા, પોતાના ભયંકર પુચ્છના કાંટાઓથી ભગવંતના શરીરને ડાંખ દેવા લાગ્યા તેથી પણ પ્રભુ આકુલ વ્યાકુલ થયા નહીં.

૬ સાતમા ઉપસર્ગમાં ઘણા દાંતવાળા નકુળો (નોળ) વિકુવ્યાં. ખી ! ખી ! એવા વિરસ શબ્દ કરતા, તેઓ પોતાની ઉગ્ર દાંટોથી ભગવંતના શરીરમાંથી તોડી તોડીને માંસના ખંડો બુદ્ધ પાડવા લાગ્યા. આ પ્રયત્નમાં પણ તે ફળીભુત થયો નહીં.

૭ તે પછાં ચમ્પાજના ભુજદંડ જેવા ભયંકર અને મોટી ક્ષણવાળા સર્પોને તેણે મહા ક્રોધથી ઉત્પન્ન કર્યાં. મોટા વૃક્ષને જેમ કૌચાની લતા વીંટાઈ વળે તેમ તે સર્પોએ મહાવીર પ્રભુને પગથી તે મસ્તક સુધી વીંટી લીધા. તે સર્પોએ પોતાની ક્ષણાઓ ફાટી જાય તેવા ભેરથી પ્રભુ ઉપર ક્ષણાઓનો પ્રહાર કરવા લાગ્યા, અને દાઢો ભાંગી જાય તેટલા ભેરથી પોતાની દાઢોવડે તેમને ડસવા લાગ્યા, અને બધું ઝેર વમન કરી રહ્યા ત્યારે તે સર્પો નિસ્તેજ થઈ ગયા. આ પ્રયત્ન પણ તેનો ફેાગટ ગયો.

૮ આઠમા ઉપદ્રવમાં તેણે વજ્ર જેવા દાંત વાળા ઉંદરો ઉત્પન્ન કર્યાં. તેઓ નખથી, દાંતોથી, મુખથી, અને કરથી પ્રભુના અંગને ખણવા લાગ્યા, અને તેની પર મૂત્ર કરીને ક્ષત ઉપર ક્ષર નાખવા લાગ્યા. તેમાં પણ તેનું કંઈ વળ્યું નહીં.

૯ નવમા પ્રયત્નમાં તેણે મોટા દાંત મુશળવાલો એક ગજેંદ્ર વિકુળ્યો. પગના પાતથી જણે પૃથ્વીને નમાડતો હોય, અને મોટી તેમજ ઉંચી કરેલી સુંઢથી જણે આકાશને તોડીને નક્ષત્રોને નીચે પાડવા ઇચ્છતો હોય, તેવો તે ગજેંદ્ર પ્રભુની ઉપર દોડી આવ્યો. તેણે દુવાર સુંઢથી પ્રભુના શરીરને પકડીને આકાશમાં ફર ઊછાળી દીધું. પછી શરીરના કણે કણ વેરણ છેરણ થઈ જાય તો ઠીક એવું ધારીને તે દુરાશય હાથી દાંત ઊંચા કરી પ્રભુને પાછા ઝીલી લેવા દોડ્યો. એવી રીતે ઝીલ્યા પછી તે દાંતવડે વારંવાર પ્રહાર કરવા લાગ્યો, કે જેથી પ્રભુની વજ્ર જેવી છાતીમાંથી અગ્નિના તણુખા નીકળવા લાગ્યા. તોપણ તે ભયંકર હાથી પ્રભુને ધ્યાનથી ચલાયમાન કરવા શક્તિવાન થયો નહીં.

૧૦ દશમા ઉપસર્ગમાં તેણે એક પ્રચંડ વેગવાળી હાથીણી વિકુર્વી. તેણે પોતાના મસ્તકથી અને તીક્ષ્ણ દાંતોથી પ્રભુના શરીર ઉપર ઘણા પ્રહાર કર્યા, અને વિષની જેમ પોતાના શરીરના

જળથી પ્રભુના શરીરને સિંચન કરવા લાગી. આખરે તે હાથિણી થાકીને બળરહિત થઈ ગઈ પણ પ્રભુને ડગાવી શકી નહીં.

૧૧ અગ્નિઆરમા ઉપદ્રવમાં તે સંગમે મગરની જેવા ઉગ્ર દાઢોવાલા એક પિશાચનું રૂપ વિકુન્થું. જવાલાઓથી આકુલ એવું તેનું ફાટેલું મુખ, પ્રજ્વલિત અગ્નિકુંડની જેમ ભયંકર લાગતું હતું. તેની ભુજાઓ યમરાજના ગૃહના ઉંચા કરેલા તોરણના સ્તંભ જેવી હતી, અને તેની જંઘા અને ઉડ્ડા ઉંચા તાડ વૃક્ષ જેવા હતા. ચર્મના વસ્ત્ર ધરતો, અદૃહાસ કરતો અને કિલકિલ શબ્દ કરી પુતત્કાર કરતો, તે પિશાચ હાથમાં કાતી લેઇને ભગવાંતને ઉપદ્રવ કરવા માટે દોડી આવ્યો. તે પણ ઉપદ્રવ કરીને ક્ષીણુ તેલવાલા દીપકની જેમ ખુઝાઈ ગયો, અમે પ્રભુ નિશ્ચિત રહ્યા.

૧૨ તે પછી તે નિર્દય દેવે તૂર્તજ ક્રોધથી વાઘનું રૂપ વિકુન્થું. પુચ્છની છટાના આચ્છોટથી પૃથ્વીને ફાડતો હોય અને ખુત્કાર શબ્દના પડછંદાથી ભૂમિ તથા અંતરીક્ષને રોવરાવતો હોય, તેવો તે વાઘ વજ્ર જેવી દાઢોથી અને ત્રિશુલ જેવાં નખાઓથી ત્રિભૂવનપતિને અવ્યગ્રપણે ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. તે પણ દાવાનળમાં દગ્ધ થએલા વૃક્ષની જેમ નિસ્તેજ થયો.

૧૩ તે દેવે સિદ્ધાર્થ રાજા અને ત્રિશલા રાણીનું રૂપ ધારણ કર્યું. તે બન્ને વિલાપ કરી પ્રભુને કહેવા લાગ્યા કે, હે ભાઈ ! આ અતિ દુષ્કર કાર્ય તેં શા માટે આરંભ્યું છે ? તમારા વિના અમે દુઃખી થઈએ છીએ. તારા ભાઈ નંદિવર્દન અમારી વૃદ્ધાવસ્થામાં અમારી બરોબર સાર સંભાળ રાખતો નથી; અને અમને છોડીને તે ચાલ્યો ગયો છે, માટે આ દીક્ષા તું છોડી દે. અમારી અવગણના તું ન કર, આજ્ઞા માનો અને અમારી વૃદ્ધાવસ્થામાં અમને સુખ થાય તેમ વર્તો. એવી રીતે હૃદયને પિગળાવી નાખે એવો કંઈજાનક વિલાપ સાંભળીને પણ પ્રભુ જરા માત્ર ધ્યાનથી ડગ્યા નહીં.

૧૪ ચૌદમા ઉપદ્રવમાં તે દેવે માણસોથી વસેલી એક

છાવણી વિકુર્વી. તેમાંથી એક રસોઈયાને ભાત રાંધવાનો વિચાર થયો; ચુલો માંડવાને માટે પાષાણુ વિગેરેની શોધ કરતાં તેને કંઈ મળ્યું નહી, એટલે તે રસોઈયાએ પ્રભુના બે ચરણને ચુલ્લા રૂપ કરીને, તેના ઉપર ભાતનું ભાજન મુક્યું; અને બે પગની વચ્ચે અગ્નિ પ્રજ્વલિત કર્યો, અને પગના મુળમાં તે અગ્નિને ખુબ જોસભેર સળગાવ્યો. પ્રભુ તે અગ્નિથી તપાયમાન થયા, તથાપિ અગ્નિમાં મુકેલા મુવણુંની જેમ તેમની શોભાહીણુ થઈ નહી, પણ ઉલટી વૃદ્ધિ પામી. આ પ્રયત્નમાં તે દેવ નિષ્ફળ થયો અને પ્રભુને ચલાયમાન કરી શક્યો નહીં.

૧૫ તે પછી તે દેવે એક ભયંકર પકવણુ (ચંડાળ) વિકુળ્યો. તેણે આવીને પ્રભુના કંઠમાં, બે ભુજમાં, અને જંઘા ઉપર ક્ષુદ્ર પક્ષીઓનાં પાંજરાં લટકાવ્યાં. તે પક્ષીઓએ ચાંચ તથા નખના પ્રહારો એટલા બધા કર્યા કે, જેથી પ્રભુનું શરીર તે પાંજરાઓની જેવું સેંકડો છીદ્રોવાળું થઈ ગયું. આ પ્રયત્નમાં તે દુષ્ટ ચંડાલ પાકેલા પાંદડાની પેઠે અસાર નિવડયો, અને મહા યોગી પ્રભુને ધ્યાનમાંથી ડગાવી શક્યો નહી.

૧૬ તે પછી તે સંગમ દેવે ઘણા આવેશમાં આવીને મહા ઉત્પાત કરનાર પ્રચંડ પવન ઉત્પન્ન કર્યો. મોટા વૃક્ષોને તૃણની જેમ આકાશમાં ઉડાડતે, અને દિશાઓમાં પથરા અને કાંકરાઓને ફેંકતો તે પવન ચો તરફ પુષ્કળ રજ ઉડાડવા લાગ્યો. ધમણની જેમ અંતરીક્ષ અને ભૂમિને સર્વ તરફથી પૂરી દેતો, તે પવને પ્રભુને ઉપાડી ઉપાડીને નીચે પછાડયા. આવા પ્રકારના ઉચ્ચ પવનથી પણ તે દુષ્ટ દેવનું ધાર્યું કંઈ થયું નહીં, અને પ્રભુએ અક્ષુદ્રમને તે પરિસહને પણ સહન કર્યો અને ધ્યાનમાં નિશ્ચળ રહ્યા.

૧૭ સત્તત્તમાં ઉપસર્ગમાં તેણે વંટોળીયો વાયુ વીકુળ્યો. પર્વતોને પણ ભમાડવાને પરિપૂર્ણ પરાક્રમવાળા તે વંટોળીયાએ ચક્રપર રહેલા માટીના પિંડની જેમ પ્રભુને ભમાડયા. સમુદ્ર માંહેના આવર્તની જેમ તે વંટોલીયાએ પ્રભુને ઘણા ભમાડયા,

છતાં પણ એક તાનમાં રહેલા પ્રભુએ કિંચિત્ પણ ધ્યાન છોડ્યું નહીં. મહા ગર્વિષ્ઠ અને પ્રભુને ધ્યાનમાંથી ચલાયમાન કરવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞાવાળા તે સંગમે આ પ્રમાણે ઘણો પ્રનતન કર્યો, પણ તે ક્રતેહમંદ થયો નહીં. તે વિચારવા લાગ્યો કે, આ વજ્ર જેવા કઠીન મનવાળા મુનિને મેં ઘણીવાર હેરાન કર્યાં, તોપણ તે લેશ માત્ર ક્ષોભ પામ્યા નહીં. અરે ! હું માન ખંડિત થઈ ઇંદ્રની સભામાં જઈ શું મુખ ખતાવું ? આવા દુષ્ટ વિચારથી તે ઘણા આવેશમાં આવી ગયો. હવે તો એ મુનિના પ્રાણનોજ નાશ કરું એટલે એનું ધ્યાન આપોઆપ નાશ પામશે, તે સિવાય બીજો ઉપાય નથી. આવો વિચાર કરી તે દેવે ફરી ઉપસર્ગ શરૂ કર્યો.

૧૮ અઢારમા ઉપસર્ગમાં એક કાળચક્ર ઉત્પન્ન કર્યું. હજાર ભાર લોહથી ઘડેલું તે કાલચક્ર, દેવે ઉંચું ઉપાડ્યું. બધે પૃથ્વીનો સંપુટ કરવા માટે બીજા તેટલા પ્રમાણવાળો પુટ હોય તેવું તે કાળ ચક્ર, તેણે ભેરવડે પ્રભુની ઉપર નાખ્યું. ઉછળતી જવાળાઓથી સર્વ દિશાઓને વિકાળ કરતું તે ચક્ર, સમુદ્રમાં વડવાનળની જેમ પ્રભુની ઉપર પડ્યું. સમગ્ર પર્વતોને પણ ચૂર્ણ કરવાને સમર્થ એવા એ ચક્રના પ્રહારથી પ્રભુ બનું સુધી પૃથ્વીમાં ઉતરી ગયા. આ પ્રમાણે થયા છતાં પણ, લગવંત તે ક્ષુદ્ર દેવના ઉપર ક્રોધ નહીં કરતાં, ઉલટા અમી દ્રષ્ટિથી તેના તરફ જોતા હતા.

જ્યારે આવા કાળચક્રની પણ પ્રભુના ઉપર પણ જોઈએ તેવી અસર થઈ નહિ, શરીરનો તો નાશ થયો નહિ અને ધ્યાનમાંથી પણ ડગ્યા નહિ, ત્યારે વિચારવા લાગ્યો કે, “ અસ્ત્ર અને શસ્ત્રને અગોચર આ છે અને આવા પ્રયોગો તેમના ઉપર કંઈ અસર કરી શકવાના નથી. આવા પ્રતિકૂલ ઉપાય કંઈ કામ લાગતા નથી, તો હવે તેમને અનુકૂલ એવા ઉપાયો કરું. ”

અનુકૂલ ઉપસર્ગ.

૧૯ ઓગણીસમા ઉપસર્ગમાં તે સંગમ દેવ વિમાનમાં

એસીને પ્રભુની પાસે આવ્યો. વિમાનમાંથી ઉતરી તે પ્રભુની પાસે ગયો, અને પ્રભુના તપ અને ધ્યાનથી જાણે ભારે પ્રસન્ન થયો હોય. તેવી રીતે પ્રભુને કહેવા લાગ્યો કે,—“ હે મહર્ષિ ! તમારા ઉપર તપથી, સત્વથી, પરાક્રમથી, પ્રાણુની પણ ઉપેક્ષા કરવાથી, આરંભેલા કાર્યનો નિર્વાહ કરવાના દૃઢ નિશ્ચયવાળા ટેકથી હું તમારી ઉપર પ્રસન્ન થયો છું; માટે હવે આવા શરીરને કલેશ કરનાર તપને છોડી દો. તમારે જે જોઈએ તે માગી લ્યો હું તમોને શું આપું ? તમે જરા પણ મારી શક્તિ વિષે શંકા રાખશો નહીં. કહો તો જ્યાં નિત્ય ઇચ્છા માત્ર કરવાથી બધા મનોરથ પૂરાય છે તેવા સ્વર્ગ માં આજ દેહથી તમોને લેઈ જાઉં ! અથવા કહો તો અનાદિ ભવથી સંઘટ થએલા સર્વ કર્મોથી મુક્ત કરી, એકાંત પરમાનંદવાલા મોક્ષમાં તમને લેઈ જાઉં, અથવા કહો તો બધા મંડળાધીશ રાજાઓ પોતાના મુગટથી જેના શાશનનું પાલન કરે, તેવી સમૃદ્ધિવાળા સામ્રાજ્યને આલોકમાંજ આપું ! ”

આવી લલચાવનારી અને સામાન્ય જીવોને ક્ષોભ પમાડનારી વાણીથી પણ પ્રભુના મન ઉપર કંઈ અસર થઈ નહિ, અને પ્રભુએ કંઈ ઉત્તર આપ્યો નહીં. તેથી સંગમ વિચારવા લાગ્યો કે, આ મુનિએ મારી બધી શક્તિઓના પ્રભાવને નિષ્ફળ કર્યો છે પણ હજી કામદેવનું અમોઘ શાસન એક બાકી રહ્યું છે, કારણ કે કામદેવના અસ્રરૂપ રમણીઓના કટાક્ષમાં આવેલા મોટા પુરૂષો પણ પોતાના પુરૂષવ્રતને લોપ કરતા જોવામાં આવેલા છે. આવો નિશ્ચય કરી તેણે બીજે અનુકૂળ ઉપસર્ગ આપ્યો.

૨૦ વીશમો ઉપસર્ગ દેવાંગનાનો કથો.

તે દેવે દેવાંગનાને આજ્ઞા કરી કે, તમારે તમારી સંપૂર્ણ કળાથી આ મુનિને ધ્યાનમાંથી ચલાયમાન કરવા. તમારામાં કેટલી શક્તિ છે ? તે હવે બતાવો. તેમને અનુકૂળ આવે અને તેમના કાર્યને સહાય થાય તેવી છત્રે ઋતુઓને પ્રગટ કરી. મત્ત કૌકિલના મધુર કુન્જિતોથી પ્રસ્તાવના કરતી કામ નાટકની નટીરૂપ

વસંતલક્ષ્મી શોભી ઉઠી. કંદબના વિકશિત પુષ્પરજથી દિગ્વધૂને માટે સૈરધ્રી દાસીની જેમ મુખવાસ સજ્જ કરતી ગ્રીષ્મઋતુની લક્ષ્મી વિસ્તાર પામી. કેતકીના પુષ્પનામિષથી બાણે કામદેવના રાજ્યાભિષેકમાં સર્વ અંગે મંગલિક તિલક કરતી હોય તેવી વર્ષાઋતુ પ્રગટ થઈ. નવીન નીલ કમળના મિષથી હબરો નેત્રવાળી થઈ પોતાની ઉત્તમ સંપત્તિનેજ ભેતી હોય એવી શરદઋતુ પ્રકાશી નીકળી. શ્વેત અક્ષર જેવી ડોલરની કળીઓથી કામદેવની જય પ્રશસ્તિને લખતી હોય તેવી હેમંત લક્ષ્મી ખીલી નીકળી. ડોલર અને સિંદુવારના પુષ્પોથી હેમંત અને વસંતઋતુને ગણિકાની જેમ સાથે નભાવતી શિશિર લક્ષ્મી વૃદ્ધિ પામી. એવી રીતે ક્ષણમાં સર્વ ઋતુઓ સાથે પ્રગટ થઈ.

તે પછી ત્યાં કામદેવની સેના જેવી દેવાંગનાઓ પ્રગટ થઈ. ભગવંતની આગલ આવી તે રમ્ય અંગવાળી રમણીઓએ કામદેવના વિજયી મંત્રાસ્ત્ર જેવું સંગીત શરૂ કર્યું. કોઈ શુદ્ધ ચિત્તે લય સાથે આંધાર આમથી અનેક રાગની ભૂતિઓને ગાવા લાગી, કોઈ પ્રવીણ દેવાંગના કમ અને ઉત્ક્રમતાથી વ્યંજન અને ધાતુઓને સ્પષ્ટ પ્રગટ કરતી મધુર વીણા વગાડવા લાગી; કોઈ ફૂટ, નકાર, ઘોંકાર એ ત્રણ પ્રકારના મેઘ જેવા ધ્વનિ કરતી ત્રિવિધ મૃદંગને વગાડવા લાગી; કોઈ આકાશ તથા પૃથ્વીમાં ઉછળતી, વિવિધ હાવભાવ અને નવનવા દષ્ટિભાવ કરતી નાયવા લાગી; દંડ અંગહાર અને અલિનયથી કંચુકીને તોડતી અને શિથિલ કેશપાશને બાંધતી કોઈ પોતાની ભુજાના મૂલને બતાવતી હતી; કોઈ દંડપાદ વિગેરે અલિનયના મિષથી પોતાના ગોઝચંદન જેવા ગૌર સાથળના મૂલને વારંવાર બતાવતી હતી; કોઈ શિથિલ થએલા અધોવસ્ત્રની ગ્રંથીને દંડ કરવાની લીલાથી પોતાના વાપી જેવા નાભિ મંડળને બતાવતી હતી, કોઈ ઇક્ષ્વકંત નામના હસ્તાભિમેયનો મિષકરી વારંવાર ગાઢા લિંગની સંજ્ઞાને કરતી હતી; કોઈ નીવીને દંડ કરવાના છળથી ઉત્તરીય વસ્ત્રને ચલાવી પોતાના નિતંબ બિંબને દેખાડતી હતી;

કેઈ વિશાળ લોચના દેવી અંગભંગના બાનાથી પુષ્ટ અને ઉન્નત સ્તનવાળા પોતાના વક્ષસ્થલને ચિરકાલ સુધી દર્શાવતી હતી. “ અરે ભદ્ર ! જો તમે ખરેખરા વીતરાગ છો તો શું તમે કેઈ વસ્તુ પર રાગ નથી વિસ્તારતા ? જો કયાળુ છો તો અકસ્માત ઉત્કૃષ્ટ ધનુષ્ય લેઈને અમારી પર ઉઠેલા આવિષમાયુષકામ દેવથી અમારી રક્ષા કેમ કરતા નથી ? જો તમે શરીર ઉપર પણ નિરપેક્ષ બુદ્ધિવાળા છો તો આપનું શરીર અમને શા માટે અર્પણ કરતા નથી ? પ્રેમના લાલચુ છતાં પણ જો કદિ કૌતુકથી અમારી ઉપેક્ષા કરતા હો તો તે કૌતુક ક્ષણવાર કરવું ઘટીત છે, અમારા મરણાંત સુધી કરવું યોગ્ય નથી. હે સ્વામી ! હવે કઠીનતા છોડી દો, અને અમારા મનોરથો પૂરા કરો. અમારી પ્રાર્થનાનો ભંગ કરો નહીં. અમને નિરાશ કરો નહીં. ” આ પ્રમાણે કેઈક સ્ત્રી વારંવાર કહેવા લાગી. આવી રીતે દેવાંગનાઓના ગીત, વાદ્ય, નૃત્ય, અંગવિકાર અને ચાટુ વચનોથી પ્રભુ જરા પણ ક્ષોભ પામ્યા નહીં.

કાયોત્સર્ગ રહેલા પ્રભુની ઉપર, ઉપર વર્ણન કર્યા પ્રમાણે તે સગમદેવે એક રાત્રિમાં વીથ મોટા ઉપસર્ગો કર્યા, રાત્રિ વ્યતિત થઈ, પ્રાતઃકાળ થયો. સંગમ વિચારવા લાગ્યો કે, “ અહો ! આ મુનિ મયોદાથી સમુદ્રની જેમ ધ્યાનથી જરા પણ ચલિત થયા નહીં. તો હવે પ્રતિજ્ઞા બ્રહ્મ થઈને શું હું પાછો સ્વર્ગમાં જઈ ? પણ તેમતો શી રીતે જવાય ! માટે ચીરકાળ સુધી અહીં રહી, આ મુનિને બીજી રીતે કદર્થના કરીને કેઈ પણ રીતે ક્ષોભ પમાડું. નિરાશ થવાનું કંઈ કારણ નથી. અરે એ મનુષ્ય જાતની શી શું જાણ છે કે તેનાથી હું નાસીપાસ થઈ વીલે મોઢે પાછો જઈ ? ”

પ્રાતઃકાળ થયો. સૂર્યના કિરણોથી માર્ગ વ્યાપ્ત થયો, માર્ગની ઉપર રાત્રે બહાર નિકળેલા ક્ષુદ્ર ત્રસ જંતુઓ માર્ગથી એકાંત સ્થળે જતા રહ્યા. પ્રભુ કાયોત્સર્ગ પાળી, ધર્મોપમાર્ગથી માર્ગના ઉપર યુગ પ્રમાણ દષ્ટિ આપતા આપતા વાલુક નામના ગ્રામ તરફ ચાલ્યા.

માર્ગમાં પ્રભુને સ્ખલાયમાન કરવાના ઉદ્દેશથી, તે દુષ્ટ આશય વાલા સંગમદેવે, પાંચસો ચોર અને વેલુના સાગર જેવી ઘણી રેતી વિકુર્વી.

તે પાંચસો ચોર પ્રભુની પાસે આવી માતુલ ! માતુલ ! એમ ઉંચે સ્વરે કહી પ્રભુને આલિંગન દેતા વળગી પડ્યા. તે પાંચસો ચોરોએ એવા તો ભેરથી પ્રભુને આલિંગન દેવાની વિધિ કરી કે જેથી પર્વત હોય તો પણ કુટી જાય. તેમનાથી ક્ષોભ પામ્યા શીવાય સમતારસના સાગર પ્રભુ રેતીમાં જાતું સુધી પગ ખુંચાડતા ખુંચાડતા વાલુક ગામે આવ્યા. એવી રીતે સ્વભાવથી કુર ખુદ્ધિવાળા તે દેવે નગરમાં, ગામમાં, વનમાં કે પ્રભુ જ્યાં જાય ત્યાં તેમની પછવાડે જઈ અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગો કર્યા. આ પ્રમાણે સંગમ-દેવને ઉપસર્ગ કરતાં કરતાં છ માસ વીતી ગયા.

પ્રભુ વિહાર કરતા કરતા એક ગોકુળમાં આવ્યા. તે સમયે તે ગોકુળમાં ઉત્સવ ચાલતો હતો. પ્રભુને છ માસના ઉપવાસ હતા, તેથી પારણુ કરવા સારૂ ભિક્ષાને માટે તે ગોકુળમાં પ્રભુ ગયા. પરંતુ જે જે ઘરમાં પ્રભુ ભિક્ષા માટે જતા હતા, ત્યાં ત્યાં તે દેવ આહારને અપરોક્ષ રીતે દ્વિપિત કરી નાખતો હતો. દરેક જગ્યાએ દ્વિપિત આહાર સ્વાભાવિક છે કે, તેમાં કંઈ વિશેષ કારણ છે, તે જાણવાની ખાતર પ્રભુએ ઉપયોગ મુકી જોયું, તો તે કૃતિ એ સંગમ દેવની જણાઈ. હજુ આ દેવને શાન્તિ થઈ નથી, એવું જાણી સમતારસમાં નિમગ્ન પ્રભુ ગોકુળમાંથી પાછ નીકળી ગામ બહાર નિર્વંધ સ્થાને પ્રતિમા ધરી ધ્યાનમાં રહ્યા.

સંગમે વિભાગ જ્ઞાનથી જોયું કે આ મુનિના પરિણામ ભગ્ન થયા છે કે નહીં ? તેના જાણવામાં આવ્યું કે હજુ પણ તેમના પરિણામ ભગ્ન થયા નથી, કે કિંચિત માત્ર તેઓ આ પરિસહથી ક્ષોભ પામ્યા નથી. તેને વિચાર થયો કે છ માસ સુધી હમેશાં ઉપસર્ગો કર્યા તોપણ આ મુનિ, સમુદ્રના જળથી સદાગિરિ કંપા યમાન થાય નહીં, તેમ મહારા ઘોર ઉપસર્ગોથી પણ જરા માત્ર

કંપ્યા નથી. એ ઉપરથી મને લાગે છે કે હજી હું લાંબા વખત સુધી ઉપદ્રવ કરું, તોપણ તે પોતાના શુભ ધ્યાનથી ચલાયમાન થશે નહીં. “ હા હા ! પર્વતને લેદવામાં જેમ મનુષ્યના હાથ નિષ્ફળ થાય, તેમ હું પણ મારા પ્રયત્નમાં નિષ્ફળ નિવડયો છું. મેં આ મુનિનું બળ અને ધૈર્ય જાણ્યા શીવાય સ્વામીના વચનો ઉપર અવિશ્વાસ આણ્યો ! ખરેખર મારી દુર્બુદ્ધિથી હું ઠગાયો છું. સ્વર્ગના વિલાસના સુખને છોડીને, શ્રાપથી બ્રષ્ટ થએલાની જેમ આટલો વખત આ પૃથ્વી ઉપર ભમી વિનાકારણુ શ્રમ ઉઠાવ્યો. હું ઉભય બ્રષ્ટ થયો. સ્વર્ગનું સુખ છોડયું, અને પ્રતિજ્ઞા ભંગ થયો. હવે હું ઈંદ્ર મહારાજને અને બીજા અન્યદેવોને શું મુખ બતાવીશ ? મહારા આ અવિચારી કૃત્યને હજારવાર ધીક્કાર થાઓ. ”

આ શાંત મહામુનિને ક્ષમાવ્યા શીવાય એમને એમ, દેવસભામાં જવું ખરેખર નથી, એવો તેનાં મનમાં વિવેક આવ્યો.

તે દેવ પ્રભુની પાસે આવી અંજલી જોડી લજ્જા પામી મ્હાન મુખે પ્રભુને વિનંતી કરવા લાગ્યો, કે “હે સ્વામી ! શક ઈંદ્રે સુધર્માં સભામાં આપની જે પ્રસંશા કરી હતી, તે અક્ષરશઃ સત્ય છે, ખરેખર આપ તેવા જ છો. તેમના વચનપર શ્રદ્ધા નહીં કરતાં મેં આપને ઘણા ઉપદ્રવ કર્યા, તથાપિ આપ સત્ય પ્રતિજ્ઞા અને દૃઢ નિશ્ચયવાળા નિવડયા છો. હું બ્રષ્ટ પ્રતિજ્ઞ થયો છું. મેં આ કાર્ય સાફ કર્યું નથી એવું મને હવે લાન થયું છે. માટે હે ક્ષમાસાગર આપ મારો અપરાધ ક્ષમા કરશો. હવે ઉપસર્ગ કરવા છોડી દેઇ ને ભગ્ન પ્રતિજ્ઞાવાન વિદે મોંચે પાછો દેવલોકમાં જઈ છું. આપ હવે મુખે વિહાર કરો અને અદ્વિષિત આહાર ગ્રહણ કરો પૂર્વે જે દુષિત ભિક્ષા મલતી હતી તે દોષ પણ મહારાજ ઉત્પન્ન કરેલા હતા.” એમ કરી દીનતા ધારણ કરી બે હાથ જોડી તે પ્રભુના સન્મુખ ઉભો રહ્યો.

કરુણાસાગર, અદ્વેષી, દયાળુ પ્રભુ વિચારવા લાગ્યા કે, “જગતના જંતુ માત્રના ઉપર ઉપકાર કરવાની મને ઇચ્છા છતાં, આ સંગમ દેવને અપાયના નિમિત્ત કારણ રૂપ હું થયો છું.” મહારા નિમિત્તથી એણે મહાન્ અશુભ કર્મોપાર્જન કર્યો છે, તેથી એને ચારગતિમાં રાજી અનેક પ્રકારની કઠર્થના સહન કરવી પડશે. આવી અનુકંપા બુદ્ધિથી પ્રભુના નેત્રમાં અશ્રુ ભરાઈ આગ્યાં. પ્રભુએ તેને કહ્યું કે, “હે સંગમદેવ ! તું મારી ચિંતા કરવી છોડી દે. હું કેઈને આધિન નથી, હું તો સ્વેચ્છાએ વિહાર કરીશ.”

ઉત્તર સાંભળી પ્રભુને પ્રણામ કરી તે દેવ પશ્ચાતાપ કરતો દેવલોક તરફ ગયો.

કૃપારસના ભંડાર, ક્ષમાના સાગર, પ્રભુની ક્ષમાની પરાકાષ્ટાનું આ ઉત્કૃષ્ટ દ્રષ્ટાંત છે. જેણે છ છ મહીના સુધી ઘોર ઉપદ્રવ કરીને દુઃખ આપવામાં બાકી રાખી નથી, તેના ઉપર પણ એક અંશમાત્ર ક્રોધ કે દ્વેષ નહી. જો ધારત તો તેને એક ચપટીમાં ચુરો કરી નાખે એટલું બળ છતાં જરામાત્ર પણ તેના ઉપર પોતાના બળનો ઉપયોગ કરવાનો વિચાર નહી; અને વિશેષમાં તેને કર્મ શત્રુઓને હણવાને મદદગાર મિત્ર રૂપ ધારી તેની દયા મનમાં ચિંતવી; એજ પ્રભુની પ્રભુતા છે.

જ્યારથી સંગમદેવે પ્રભુના ઉપર ઉપસર્ગ કરવાનો આરંભ કર્યો હતો, ત્યારથી સૌધર્મ દેવલોકમાં ઇંદ્રે સંગમને કરેલી બીજા બધા દેવો આનંદ, ઉત્સાહ રહિત શિક્ષા. થઈ, તમામ જાતના વિલાસો બંધ કરી ઉદ્વેગ ધરીને રહ્યા હતા. થક ઇંદ્ર પણ

સુંદર વેશ અને અંગરાગ છોડી તથા સંગીતાદિ વિલાસ સામગ્રી છોડી દેઈ અતિ દુઃખી થઈ મનમાં ચિંતવવા લાગ્યા કે, “અહો ? પ્રભુને થયેલા આ બધા ઉપસર્ગનું નિમિત્ત કારણ હું થયો છું; કારણ મેં જ્યારે પ્રભુની પ્રસંશા કરી ત્યારેજ એ દેવને મત્સર

થયો, અને તેને કોપ ચઢ્યો. આવા પ્રકારના વિચારથી આટલો કાળ તેમણે નિર્ગમન કર્યો.

પાપરૂપ પંકથી મલીન, જલ સ્પર્શવાળા દર્પણની જેમ કાંતિની પ્રભા રહિત, પ્રતિજ્ઞા ભ્રષ્ટ, મંદ ઇંદ્રિઓવાળો અને લજ્જાથી નેત્રોને પણ મીંચતો તે સંગમ ઇંદ્રથી અધિષ્ઠિત-સુધર્મ સલામાં આવ્યો. તેને જોઈને ઇંદ્ર તેનાથી પરાડ-મૂખ થયા, અને ઉંચે સ્વરે દેવ સલામાં દેવોને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે,

“હિ સર્વ દેવો! માફ વચન સાંભળો. આ સંગમ મહા પાપી અને કર્મ ચંડાળ છે. જો તેનું મુખ જોવામાં આવે તો પણ પાપ લાગે; તેથી એ જોવા યોગ્ય પણ નથી. એણે આપણા સ્વામીને બહુ કદ-ચર્ચના કરી મારો મોટો અપરાધ કર્યો છે. પણ જો આ સંસારથી ભય પામ્યો નહીં, તે મારાથી કેમ ભય પામે ? હું જાણું છું કે અહીં ત પ્રભુ બીજાની સહાયથી તપ કરતા નથી, તેથી એ પાપીને મેં આટલા વખત સુધી શિક્ષા કરી નથી. પણ હવે જો એ અધમ દેવ અહિં રહેશે તો આપણને પણ પાપ લાગશે, તેથી એ દુષ્ટને આ દેવલોકમાં રહેવા દેવો એ ઠીક નથી. ”

આ પ્રમાણે કહીને ક્રોધાવેશ થએલા ઇંદ્રે, વજ્રવડે પર્વતને પ્રહાર કરે તેમ તેને પોતાના હાથાપગ વડે પ્રહાર કર્યો; એટલે વિવિધ પ્રકારના આયુધને ધારણ કરનાર ઇંદ્રના સુલટોએ તેને ધક્કા મારી સલામાંથી બહાર કાઢ્યો. દેવાંગનાઓ હાથના કરમરડી તેના પર આક્રોશ કરવા લાગી, તેમજ સામાનિક દેવતાઓ તેનું હાસ્ય કરવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે પરાભવ અને તિરસ્કાર પામેલા તે દેવ, યાનક નામના વિમાનમાં બેસી બાકી રહેલું એક સાગરોપમનું આયુધ્ય ભોગવવા માટે મેડ ગિરિની ચૂલિકા ઉપર ગયો. ખરેખર અપમાન પામેલા અને આખરૂંથી ભ્રષ્ટ થએલા જનોએ સ્વદેશમાં રહેવું યુક્ત નથી.

સ્વામીથી વિયોગ પામેલી તે સંગમની સ્ત્રીઓએ ઇંદ્ર મહારાજ પાસે જઈ દીનતાથી વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, “હે મહારાજ ! જો આપ આજ્ઞા આપો તો અમે અમારા સ્વામિની પાસે જઈએ. દીન મુખવાળી તે દેવાંગનાઓની આજીજી ભરેલી માગણી મંજૂર કરી તેની પાસે જવા તેમને પરવાનગી આપી. પણ તેના બીજા પરિવારને જતો અટકાવ્યો, અને તેમને તેની પાસે જવાની પરવાનગી આપી નહીં.

“પોતાની શક્તિ અને સામાના બળનો વિચાર કયા વગર બલીદની સાથે વિરોધ કરનાર આખરે નાશ પામે છે.” એ ન્યાયે સંગમે પ્રભુના બળ, પરાક્રમ, ધૈર્યતાદિ ગુણોથી વાકેફ થયા શીવાય મહાંધ થઈ તેમને બ્રૂટ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી; તેમાં તેને પોતાનેજ શુભાવવાનો પ્રસંગ આવ્યો. કયાં દેવલોકનો વૈભવ અને કયાં મેરૂ ગિરિની ચૂલિકા ઉપર બાકીનું જીવન પુરૂ કરવું ! આ પણ એક જાતની દેશપારની શિક્ષાજ છે. ખરાબનું પરિણામ આખરે ખરાબજ આવવાનું એ નિઃસંશય છે.

છમાસી તપનું પારણું કરવાને માટે ગોકુળ ગામમાં ફરી ગોચરી લેવા પધાર્યા. ત્યાં એક વત્સ પાલિકા છમાસી તપનું નામની ગોપીએ ભક્તિ પૂર્વક પ્રભુને કલ્પે પારણું તેવા પરમ અન્નથી પ્રતિલાભિત કર્યા. ચિરકાળે પ્રભુનું પારણું થવાથી સમિપ રહેલા દેવોએ હર્ષપામી ત્યાં પંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યા.

ત્યાંથી પ્રભુ આલભિકા નામની નગરીએ ગયા. ત્યાં પ્રતિમા ધરી કાયોત્સર્ગ ધ્યાને પ્રભુ રહ્યા. ત્યાં વિદ્યુત્કુમારના ઇંદ્ર નામના વિદ્યુત્કુમારના ઇંદ્રે પ્રભુ દ્રોનું વંદન કરવા પાસે આવી, પ્રદક્ષિણા કરીને પ્રભુની સ્તુતિ કરી કે, “હે નાથ ! આપે જે ઉપસર્ગો સહન કર્યા છે, તે સાંભળવાથી પણ અમારા જેવાના હૃદય વિદીર્ષ્ય થઈ જાય છે, છતાં આપ નિશ્ચલ રહ્યા છો,

તેથી આપ વજ્રથી પણ અધિક દઢ છો. હે પ્રભુ ! હવે કૃપા થોડા ઉપસર્ગ સહન કર્યા પછી ચાર ઘાતિ કર્મોનો નાશ કરી થોડાજ કાળમાં કેવળ જ્ઞાન ઉપાર્જન કરશો. ” એ પ્રમાણે ભક્તિથી સ્તુતિ કરીને ઈંદ્ર પોતાના સ્થાને ગયા ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ શ્રેતાંબી નગરીએ ગયા, અને ત્યાં પ્રતિમાધરી કાયોત્સર્ગે રહ્યા ત્યાં હરિસહ નામના ત્રિદુત્કુમારની કાયના બીજા ઈંદ્રે આવીને પ્રભુને વંદના કરી હતી.

ત્યાંથી પ્રભુવિહાર કરીને શ્રાવસ્તી નગરીએ આવી પ્રતિમાધરીને રહ્યા. તે નગરીના લોકોએ તે

કાર્તિક સ્વામીની દિવસે કાર્તિકસ્વામીની રથયાત્રાના કારણ-રથ યાત્રાના દિવસે સર આડંબર કર્યો હતો. જ્યાં પ્રભુ પ્રતિમા ઈંદ્રે કરેલો મહિમા ધરીને રહ્યા હતા ત્યાં આગળ થઈને

કાર્તિકસ્વામીના દેવળે જવાનો માર્ગ

હતો. ત્યાં થઈ તે નગરીના લોક કાર્તિકસ્વામીની પૂજા કરવા જતા હતા. પછી કાર્તિકસ્વામીની પ્રતિમાને સ્નાન અર્ચન કરી તૈયાર કરેલા રથમાં બેસાડવાને તૈયાર થયા. એ સમયે પ્રભુના સેવક શકંઈદ્રે પ્રભુ હાલ ક્યાં વિચરે છે તે જાણવાની ઈચ્છાથી અવધિ-જ્ઞાનથી બેસ્યું. નગરજનો પ્રભુના સ્વરૂપથી અજાણુ છે, અને પ્રભુ જ્યાં ધ્યાનમાં ઉભા રહ્યા છે, ત્યાં થઈને જનાર પ્રજાજન તેમને વંદન કર્યા શીવાય જાય, એ તો અવિવેક છે. તેમ થવું તેમને ઉચિત લાગ્યું નહીં. તત્કાળ ત્યાં આવી કાર્તિકસ્વામીની પ્રતિમામાં પોતે પ્રવેશ કર્યો. પછી યંત્રમય પૂતળીની જેમ તે પ્રતિમા જ્યાં ભગવંત પ્રતિમાએ રહ્યા હતા, તે તરફ ચાલી. તેથી નગરજનો ચમત્કાર પામી બોલવા લાગ્યા કે, આજે તો કાર્તિકસ્વામી પોતાની મેળે ચાલીને રથમાં બેસશે. તેવામાં તો તે પ્રતિમા પ્રભુની પાસે આવી અને પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેઈને પ્રણામ કર્યો. પછી પ્રભુની ઉપાસના કરવાને પૃથ્વી ઉપર બેસી નગરજનો વિચારવા લાગ્યા કે, “ આ કેઈ આપણા ઈંદ્ર દેવના પણ પૂજ્ય જણાય છે, તેથી આપણે તેમનું ઉલ્લંઘન કર્યું, તે યોગ્ય કર્યું નહિ; એમ અરસ્પરસ

કહેતા આનંદપૂર્વક પ્રભુનો મહિમા કયો. તે પછી ઈંદ્ર સ્વ-
સ્થાને ગયા.

ત્યાંથી વિહાર કરીને પ્રભુ કૌશાંભી નગરીએ આવ્યા ને
પ્રતિમાધરી કાયોત્સર્ગે રહ્યા. ત્યાં સૂર્યે
સૂર્ય ચંદ્રનું વિમાન અને ચંદ્રે વિમાન સાથે આવીને ભક્તિથી
સહ વદન માટે પ્રભુને સુખ શાતા પુછીને પાછા સ્વસ્થાને
આવવું. ગયા.

ત્યાંથી વિહાર કરતા કરતા પ્રભુ વારાણસી નગરીએ પધાયો.
ત્યાં શકઇંદ્રે આવીને હર્ષથી પ્રભુને વંદના
ધરણેંદ્રે આવીને અને સ્તુતિ કરી. ત્યાંથી રાજગ્રહ નગરે
પૂજા કરી. આવીને પ્રભુ પ્રતિમાએ રહ્યા. ત્યાં ઇશાનેંદ્રે
આવી ભક્તિથી સુખશાત પુછવા પૂર્વક
વંદના કરી. ત્યાંથી પ્રભુ મિથિલાપુરીએ આવ્યા. ત્યાં જનક
રાજાએ અને ધરણેંદ્રે આવીને પ્રીય પ્રશ્ન પૂછવા પૂર્વક પૂજા કરી.

ત્ય થી વિહાર કરી અનુક્રમે પ્રભુ વિશાલી નગરીએ પધાયો.
આતુર્માંસનો કાળ નજીક આવ્યો. તે પ્રદે-
વિશાલી નગરીએ શમાં સમર નામના ઉદ્યાનમાં બલદેવનું
અગ્યારમું ચોમાસું. મંદિર હતું તે મંદિરમાં ચાર માસ ક્ષમણ
તપનો અભિગ્રહ અંગીકાર કરી પ્રતિમાએ
ધ્યાનસ્થ રહ્યા. પ્રભુનું દીક્ષા લીધા પછી આ અગ્યારમું ચોમાસું છે.
ત્યાં ભૂતાનંદ નામે નાગકુમારના ઇંદ્રે આવીને પ્રભુને વંદના કરી,
અને કેવળજ્ઞાન નજીકમાં થવાનું જણાવી સ્વસ્થાને ગયા.

આજ વિશાળાપુરીમાં જનદત્ત નામે એક પરમ શ્રાવક
રહેતો હતો. તે સ્વભાવે દયાલુ હતો.
જીર્ણશ્રેષ્ઠી અને વૈભવના ક્ષયથી “ જીર્ણ શ્રેષ્ઠી ” એવા
નવીનશ્રેષ્ઠીના ત્યાં નામથી નગરજનો તેમને ઓલાવતા હતા.
પારણ. તે તે સમયમાં કંઈ કારણ પરત્વે ઉદ્યાનમાં
ગયો હતો. ત્યાં પ્રતિમાએ કાયોત્સર્ગે
રહેલા પ્રભુને તેણે જોયા. “ ચરમ તીર્થ” કર શ્રી મહાવીર છે” એવો

તેના મનમાં નિશ્ચય થયો. પ્રભુને ઓળખવાથી અને તીર્થંકરના સાક્ષાત્ દર્શન થવાથી તેને અત્યંત હર્ષ થયો. ભક્તિ ભાવથી પ્રભુને વંદના કરી. પછી પોતાના ચિત્તમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે,—“આ પ્રભુ આજે ઉપવાસ કરી પ્રતિમા ધરીને રહ્યા જણાય છે. તે જો આવતી ઠાલે મહારે ઘેર પારણું કરે તો ઘણું સારૂ થાય.” આવી આશાધરી ચાતુર્માસ પુરો થતા સુધી દરરોજ આવીને પ્રભુની સેવા કરી. ચાતુર્માસના છેલ્લે દિવસે પ્રભુને પોતાને ઘેર પારણું કરવા વિનંતી કરીને ઘેર ગયો.

ચૌમાસી પારણાના દિવસે તે શ્રેષ્ઠ મનવાળા શેઠે પોતાના માટે પ્રાસુક અને એષણીય આહાર તૈયાર જીર્ણશૈઠની ભાવના. કરાવ્યો. પ્રભુને પોતાને ઘેર પારણા માટે પધારશે એવી અભિલાષાથી તેના અંગમાં હર્ષ વ્યાપી રહ્યો હતો. જે માર્ગે થઈને પોતાને ઘેર પ્રભુ પધારી શકે તેમ હતું, તે માર્ગ તરફ દૃષ્ટિ રાખીને શેઠ પોતાના આંગણમાં ઉભા રહ્યા અને મનમાં ચિંતવવા લાગ્યા કે, “આ પ્રાસુક અને નિર્દોષ આહાર હું જાતે પ્રભુને વહોરાવીશ. હું કેવો ધન્ય કે જેને ઘેર અહંત પ્રભુ પોતાની મેળે પધારશે, અને સંસારથી તારનારૂં પારણું કરશે. પ્રભુને આવતા જોઈશ એટલે હું પ્રભુના સન્મુખ જઈશ અને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી તેમના ચરણ કમળમાં વંદના કરીશ. અહો ! આ મારો જન્મ પુર્નજન્મને માટે નહીં થાય, કેમકે તીર્થંકરનું દર્શન મોક્ષને આપનાર છે; તો પારણુની તો વાત જ શી કરવી ? ” આ પ્રમાણે તે શ્રેષ્ઠી ભાવનામાં ચઢ્યા હતા. તેવામાં તો પ્રભુ ત્યાંના નવીન શેઠને ઘેર પધાર્યા. તે નવીન શેઠ મિથ્યા દૃષ્ટિ હતો તેણે પ્રભુને પોતાને ઘેર આવતા જોઈ દાસીને આજ્ઞા કરી કે, “ભદ્રે ! આ ભીક્ષુકને ભીક્ષા આપીને સત્વર વિદાય કરો.” દાસી હાથમાં કાપ્ટનું ભાજન લેઈ તેમાં કુદ્માષ અડદના બાકલા ધાન્યને લેઈ આવી. પ્રભુએ હાથ પસાર્યા, એટલે તેમાં તે દાસીએ તે બાકળા વહોરાવ્યા; અને પ્રભુએ પારણું કર્યું. તત્કાળ

આકાશમાં દેવતાઓએ હુંદુભિનો નાદ કર્યો. તીર્થંકરના દાનના મહિમાના માટે પંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યો. ‘ અહોદાન, અહોદાન ’ એવો ધ્વની કર્યો. વસુધારાની વૃષ્ટિ અને દેવોનો ધ્વની સાંભળી નગરજનો ત્યાં ભેગા થયા. અને આ શું છે ? એમ તે નવીન શેઠને પુછવા લાગ્યા; એટલે તેણે કહ્યું કે મેં પોતે પ્રભુને પાયસાન્નવડે પારણું કરાવ્યું, તેનો મહિમા તો જુઓ તે નગરના રાજાએ આ નવીન શેઠના ત્યાંના પારણાની વાત જાણી. રાજા અને લોકો તે નવીન શેઠની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

આ તરફ જીર્ણશૈલી શુભ ધ્યાનમાંને ધ્યાનમાં પોતાના ઘર આગળ ઉભા રહી પ્રભુને પધારવાની રાહ જોતા હતા. એટલામાં ‘ અહોદાન ! અહોદાન ! ’ એવો દેવતાનો ધ્વની સાંભળ્યો, અને લોકથી નવીન શેઠને ઘેર પ્રભુનું પારણું થયાની હકીકત જાણી. તેમનું શુભધ્યાન ભંગ થયું અને ખિન્ન ચિત્તથી ચિંતવવા લાગ્યો કે, “ અહો ! મારા જેવા મંદ ભાગ્યવાળાને ધિક્કાર છે. મારો મનોરથ પુરો થયો નહી. મારે ઘેર પ્રભુનું પારણું થયું નહી, અને નવીન શેઠને ઘેર પારણું થયું. ખરેખર એ નવાન શેઠની પુણ્યક્રમ ચઢતી છે, અને મહારી ઉતરતી છે. જો તેમ ન હોત તો પ્રભુ મહારે ઘેર પારણું કરવાને પધારત ”

પારણું કર્યો પછી પ્રભુ તો અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા. તે સમયમાં તેજ ગામના ઉદાનમાં તેવીસમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના એક કેવળી શિષ્ય પધાર્યો. રાજા અને નગરજનોને ખબર થઈ. તેઓ કેવળી ભગવંતને વંદન કરવા આવ્યા; વંદન કર્યું. કેવળી ભગવંતે દેશના આપી. દેશનાના અંતે રાજાએ કેવલી ભગવંતને પ્રશ્ન કર્યો કે, “ હે ભગવંત ! આ મહારી નગરીમાં મોટા પુણ્યના સમુદાયે ઉત્પન્ન કરનારા કોણ છે ? ”

“ જીર્ણશૈલી સર્વથી અધિક પુણ્યવાન છે, ” કેવલી ભગવંતે ઉત્તરમાં જણાવ્યું. રાજાએ બે હાથ જોડી ખુલાશો પુછ્યો કે, “ શા કારણથી ? ” તેણે કંઈ પ્રભુને પારણું કરાવ્યું નથી. તે

કરાવનાર તો આ નવીન શેઠ છે, અને તેને ઘેરજ વસુધારાની વૃષ્ટિ થઈ હતી; તો એ મહા પુણ્યના ઉપાર્જન કરનાર કેમ નહીં ?

કેવળી ભગવંતે જણાવ્યું કે “ ભાવથી તો જીર્ણ શ્રેષ્ઠી એજ અર્હંત પ્રભુને પારણું પરાવ્ય નું ફળ ઉપાર્જન કર્યું છે. તે શેઠે શુભ ભાવથી અદ્ય સંસાર કરી, અચ્યુત નામા દેવલોકમાં જન્મ ઉપાર્જન કરવાનું આયુષ્ય ખાંધ્યું છે. જો તેને ઉજવળ અને ચઢતા ભાવ વખતે પ્રભુના પારણાને સૂચવનાર દેવદુહુંભિનો ધ્વનિ સાંભળ્યો ન હોત તો ધ્યાનાન્તરમાં પ્રાપ્ત થઈ તે ઉજવળ કેવળ જ્ઞાન ને પ્રાપ્ત કરત. આ નવીન શ્રેષ્ઠી શુદ્ધ ભાવથી રહિત છે. તેણે જાતે પ્રભુને દાન દીધું ન હતું. લોક વ્યવહારથી એક ભિક્ષુક જાણી ભિક્ષા આપવા માટે તેણે દાસીપાસે દાન આપાવ્યું હતું. તીર્થંકર દાન ના મહિમાના માટેજ દેવો એ વસુધારાદિ પંચદિવ્યની વૃષ્ટી કરી હતી. એ નવીન શ્રેષ્ઠીને તો અર્હંતના પારણાનું માત્ર વસુધારા રૂપ આ લોકનુંજ ફળ મલ્યું છે. ” ભક્તિ પૂર્વક અને ભક્તિ રહીત અર્હંત પ્રભુને દાન દેવાના ફળને સાંભળીને રાજા અને નગરજનો, જીર્ણ શ્રેષ્ઠીના ધાર્મિક જીવનની અનુમોદના કરતા સર્વ પોતપોતાના સ્થાને ગયા.

પ્રભુ પશુ વિહાર કરતા કરતા સુસુમારપુરી ગામે આવ્યા.

ત્યાં અશોક ખંડ નામના ઉદ્યાનમાં અશોક ચમરેંદ્રનો પ્રભુનું વૃક્ષની નીચે એક શિલા ઉપર રહી, અદ્યમ શરણુ લેવાથી તપના સંકલ્પથી એક રાત્રીની પ્રતિમા થયેલો બચાવ. ધારણ કરી રહ્યા.

તે સમયમાં ચમરચંદ્રના નગરીમાં એક સાગરોપમના આયુષ્યવળો ચમરેંદ્ર નામનો ભૂવનપતિ દેવોનો ઇંદ્ર ઉત્પન્ન થયેો હતો. પોતાના ઉપર સૌધર્મેંદ્રના સૌધર્મ વસંત નામના વિમાનમાં સુધર્મ નામની સભામાં સૌધર્મેંદ્રને બેઠેલા જોઈ તેને ઇર્ષ્યા આવી. તેની શક્તિ અને પરાક્રમથી અજ્ઞાન તેનો નાશ કરવાને તૈયાર થયો. તેને સમાજિક દેવોએ અટકાવ્યો, પણ તે ગર્વોંધ ચમરેંદ્રના

માન્યામાં તે વાત આવી નહી. તે સૌધર્મોંદ્રનો નાશ કરવાને માટે નિકળ્યો. તેને કંઈ વિવેક આવ્યો. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે, - “મારા સામાનિક દેવતાઓ તે શકેંદ્રને જેવો શક્તિવાન ગણે છે તેવો કદી તે હોય તો હોય, કેમકે આ દેવતાઓ લેશ માત્ર પણ મહાઈ અહિત ઇચ્છતા નથી. વળી કાર્યની ગતિ વિષમ હોય છે, તેથી દેવયોગે કદી મહારો પરાજય થાય તો પછી આનાથી અધિક પરાક્રમવાળા કોને શરણે મહારો જતું ?” આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે અવધિજ્ઞાનથી જોયું, તો સુસુમારપુરમાં શ્રી વીર પ્રભુને પ્રતિમા ધરીને રહેલા જોયા; એટલે તે વીર પ્રભુનું શરણ લેવાનો નિશ્ચય કરી ઉભો થઈને કટીબદ્ધ થઈ હાથમાં મુદ્ગર લેઈ પોતાના સ્થાનથી નિકળી ક્ષણવારમાં શ્રી વીર પ્રભુ પાસે આવ્યો. પરિયુધને દૂર સુકી, ત્રણ પ્રહક્ષિણા કરી નમીને પ્રભુને વિનતિ કરી કે, - “હે ભગવન્ ! હું આપના પ્રભાવથી અતિ દુર્જન્ય શકેંદ્રને જીતી લેઈશ. તે ઈંદ્ર મારા મસ્તકપર રહેલ હોવાથી મહારા ચિત્તમાં બહુ બાધા કરે છે. ”

. આ પ્રમાણે પ્રભુનું શરણ લઈ તે વૈક્રીય લખિધના લીધે ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કરી, અતિ ગર્વોંધ થઈ સૌધર્મપતિ તરફ ઉત્પાત કરતો ગયો. ઉગ્ર ગર્જનાથી આખા બ્રહ્માંડને ગળવતો, બીજો ચમરાજ હોય તેમ વ્યંતરોને બીવરાવતો, અને સિંહ જેમ હરણોને ત્રાસ પમાડે તેમ જ્યોતિષક દેવોને ત્રાસ પમાડતો, તે ક્ષણવારમાં સૂર્ય ચંદ્રના મંડળનું ઉલ્લંઘન કરી, શકેંદ્રના મંડળમાં દાખલ થયો.

ભયંકર સ્વરૂપથી અકસ્માત અને વેગથી આવતા તેને જોતાંજ દેવલોકના સામાન્ય અને આશ્ચર્યોગિક દેવો ત્રાસ પામી ગયા, અને અદપસત્વવાળા પ્રાણીઓની માફક નાશી જવા અને સંતાવા લાગ્યા.

ચમરેંદ્રે પોતાનો એક પગ પદ્મવેદીકાની ઉપર, અને બીજો પગ સુધર્માસલામાં મુક્યો. પછી પરિધ આયુધવડે ઈંદ્ર કીલ ઉપર

ત્રણવાર તાડન કરી, ઉત્કટ બ્રહ્મટી ચઢાવી ને તે અતિ દુર્મંદ્ર ચમરેંદ્ર શકેંદ્રને આ પ્રમાણે બોલ્યો,—

“ હે ઈંદ્ર ! તું આવા પુશામતીયા દેવતાઓના વૃંદથી કે તેમના પરાક્રમથી અઘાપી મારી ઉપર રહે છે, પણ હવે હું તને મારાથી નીચો પાડી દઉં છું. અરે ! ચમરચંદ્રા નગરીના સ્વામી અને વિશ્વને પણ અસહ્ય પરાક્રમવાળા મને ચમરાસુરને શું તું નથી ભણતો ? ”

શીકારીની હાકને કેશરીસિંહ સાંભળે, તેમ જેમણે આવું કઠોર વચન પૂર્વે કદી પણ સાંભળ્યું નહોતું તે સાંભળીને શકેંદ્ર વિસ્મય પામ્યો, અને તેમને હસવું આવ્યું. પછી અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મુક્યો, તો તેમને આ બધું તોફાન ચમરેંદ્રનું જણાયું. શકેંદ્રે બ્રહ્મટી ચઢાવી ચમરેંદ્રને કહ્યું કે, “ અરે મિથ્યાભિમાની ચમરેંદ્ર ! તને તારા બળનો ગર્વ થયો છે, જેના લીધે તું પોતાના સ્વરૂપ અને મર્યાદાને ભુલી ગયો છું, જેઓ પોતાની શક્તિનો વિચાર કર્યા વગર, ગર્વાંધ થઈ શક્તિ ઉપરાંતનું સાહસ કરે છે, તેઓ પોતાના નાશનું કારણ થાય છે. એ નીતિને તું ભુલી ગયો છું. જો તું પોતાનો બચાવ કરવાની ઇચ્છા રાખતો હોય તો તું અહીંથી નાશી જા. ”

મહાંધ બનેલા ચમરેંદ્રને આથી કંઈજ અસર થઈ નહી, અને તેણે પોતાનો ઉક્તાત જારી રાખ્યો; તેથી શકેંદ્રે પ્રલયકાળના અગ્નિ સરખું, અને એકઠા મળેલા વડવાનળ હોય તેવા પ્રજ્વલિત વજ્રને તેના ઉપર મુક્યું. તડ તડ શબ્દ કરતું, અને દેવતાઓએ ત્રાસ પામતા જોયેલું તે વજ્ર ચમરેંદ્ર તરફ દોડ્યું. સૂર્યના તેજને ધ્રુવડે જોવાને અસમર્થ છે, તેની પેઠે તેના તેજને ચમરેંદ્ર જોઈ શક્યો નહી, અને તેનાથી લય અને ત્રાસ પામી તત્કાળ વિકુવેંલુ રૂપ સંહરી, ચિત્રાથી જેમ મૃગ લાગે તેમ પોતાનો બચાવ કરવાને ભગવંતના શરણે આવવા ત્યાંથી ભાગ્યો. તેની પાછળ વજ્ર આવવા લાગ્યું. ચમરેંદ્રનો નિવાસ તેમજ પ્રભુનું વિહાર સ્થાન અઘોભૂમિએ

હોવાથી- આગળ ચમરેંદ્ર ચાલતા, તેની પાછળ વજ્ર, અને તેની પાછળ શકેંદ્ર પૂર્ણ વેગથી ચાલતાં ક્ષણવારમાં ચમરેંદ્રની નજીક આવી પુગ્યા. વજ્ર ચમરેંદ્રની નજીક આવતું જોઈને, તેનાથી બચવા પ્રતિમા ધરીને રહેલા પ્રભુની પાસે તે પહોંચી ગયો, અને “ શરણ શરણ,” એમ બોલતો અત્યંત લઘુ શરીર કરીને પ્રભુના બે ચરણની વચ્ચે કુંથવાની જેમ ભરાઈ ગયો. તે વખતે વજ્ર પ્રભુના ચરણ કમળથી ચાર આંગલ છેટું રહ્યું હતું; એટલામાં શકેંદ્રે આવી તે વજ્ર પકડી લીધું. પછી પ્રભુને પ્રદક્ષિણા પૂર્વક વંદના કરી ઈંદ્ર અંજલિ જોડીને ભક્તિથી ભરપૂર વાણીવડે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. “ હે નાથ ! આ ચમરેંદ્ર ઉદ્ધત થઈને મને ઉપદ્રવ કરવા માટે, આપના ચરણના પ્રભાવથી દેવલોક સુધી આવ્યો હતો, તે મહારાજાણવામાં આવ્યું ન હતું, તેથી અજ્ઞાન વડે વજ્ર, મેં તેમના ઉપર મુક્યું હતું. તે આપણા શરણે આવી ગયો છે, તો હે પ્રભુ મહારો અપરાધ ક્ષમા કરશો.” તે પછી શકેંદ્રે ચમરેંદ્રને કહ્યું કે “ હે ચમર ! તમે વિશ્વને અભય આપનાર પ્રભુના શરણે આવ્યા છો, તે બહુ સારું કયું. હું પ્રભુનો સેવક છું, ને તમે પણ પ્રભુના શરણે આવ્યા તેથી તેમના સેવક છો, માટે આપણે સમાન ધર્મ બંધુ બન્યા. હું તમારા પ્રત્યેનું વૈર તણ દઈ, તમને છોડી દેઉં છું. તો તમે ખુશીથી પોતાના સ્થાને જાવ. ” એ પ્રમાણે ચમરેંદ્રને આશ્વાસન આપી, ફરીવાર પ્રભુને વંદન કરી શકેંદ્ર પોતાને સ્થાને ગયા.

ચમરેંદ્રે પ્રભુના ચરણમાંથી બહાર નીકળી પ્રભુને નમીને અંજલિ જોડીને સ્તુતિ કરીકે, “ હે પ્રભુ ! આપ સર્વ જીવોના જીવનઔષધ રૂપ છો. આપ મને જીવિતના દાતાર છો. આપના ચરણના શરણે આવતાં અનેક દુઃખના સ્થાનરૂપ આ સંસારથી મુક્ત થવાય છે, તો વજ્રથી મુક્ત થવું તેતો કોણ માત્ર છે ? મેં અજ્ઞાનતાથી પૂર્વ ભવમાં બાળ તપ કયું હતું, તેથી તેનું આ અજ્ઞાન સહિત અમરેંદ્રપણા રૂપ ક્ષણ મને પ્રાપ્ત થયું છે. મેં અજ્ઞાનથી આ સર્વ પ્રયત્ન મારા આત્માને અનર્થકારીજ કયો હતો, પણ

છેવટે આપ પ્રભુના શરણથી મારો બચાવ થયો છે. જો પૂર્વ ભવે આપનું શરણ લીધું હોત તો હું અચ્યુતેન્દ્રપણું કે અહમિન્દ્રપણું પ્રાપ્ત કરત. પણ હે નાથ ! મારે ઇન્દ્રપણાની હવે શી જરૂર છે ? કેમકે હમણાં તો ત્રણ જગતના પતિ એવા આપ મને નાથ પણે પ્રાપ્ત થયા છો. તેથી મને બધું પ્રાપ્ત થયું છે. ”

આ પ્રમાણે શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રભુની સ્તવના કરી, તે પોતાની ચમત્ચંચા નગરીએ ગયો. ત્યાં પોતાની સભામાં સામાનિક દેવોએ પોતાને અટકાવેલો, છતાં પોતે ગયો અને અપમાન અને કષ્ટ પ્રાપ્ત થયું, અને પ્રભુના શરણના મહિમાથી પોતાનો બચાવ થયો એ વૃત્તાંત લબ્ધ થયું ત પછે જણાવીને કહ્યું કે, “ આપણે બધા પ્રભુને વંદન કરવા સાથે જઈએ, ” એ પ્રમાણે કહી તે ચમરેન્દ્ર ફરી પોતાના સર્વ પરિવાર સાથે પ્રભુની પાસે આવ્યો અને પ્રભુને નમી સંગીત કરીને પાછો પોતાની નગરીએ ગયો.

પ્રાતઃકાળે પ્રતિમા પારીને અનુક્રમે વિહાર કરતા, લોગપુર,

નંદી, મેઢક વિગેરે ગામે થઈને કૌશાંબી

અમત્કારિક અ- નગરીએ પ્રભુ પધાર્યા. આ નગરીનો રાજા

ભિગ્રહ શતાનીક નામે હતો. તેમને મૃગાવતી નામે

રાણી હતી, જે ચેટક રાજાની પુત્રી થતી

હતી. તે સદા તીર્થ કરના ચરણની પૂજામાં એકનિષ્ઠા વાળી પરમ

શ્રાવિકા હતી. શતાનીક રાજાને સુગુપ્ત નામે મંત્રી હતો, જેને

નંદા નામે સ્ત્રી હતી. તે પણ પરમ શ્રાવિકા અને મૃગાવતીની સખી

હતી. તેજ નગરમાં ધનાવહ નામે એક ધાર્મિક વૃત્તિવાળો શેઠ

રહેતો હતો. તે ઘણો ધનાઢય હતો. તેને મૂલાનામે પત્ની હતી.

અહીં વીર પ્રભુ પધાર્યા તે વખતે પૌષમાસની કૃષ્ણ પ્રતિપદા

હતી. હજી પોતાને કર્મ અપાવવાના ઘણા છે એમ જાણી પ્રભુએ

તે દિવસે આ પ્રમાણેનો બહુજ અશક્ય અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે-

૧ “ દ્રવ્યથી સુપડાના ખુણામાં રહેલા બાકુલા; ક્ષેત્રથી એક પગ ડેહલીની અંદર હોય તથા એક પગ બહાર હોય એવી સ્ત્રી;

કાળથી બે પહોર પછી સઘળા ભિક્ષાચરો નિવૃત્ત થએલા હોય; ભાવથી રાજાની પુત્રી કે જે દાસપદ્માને પ્રાપ્ત થએલી હોય; તથા જેણીનું મસ્તક મુડિત થએલું હોય, પગમાં ઘેડી હોય, તથા રૂદન કરતી હોય, તથા અઠમનું પારણું જેણીને હોય, એવી કોઈ બાળિકા બે ભિક્ષા આપશે, તો હું અહણુ કરીશ ” આવો અભિગ્રહ મનમાં ધારણુ કર્યો.

તે પછી પ્રભુ પ્રતિદિન ભિક્ષા સમયે ગોચરી માટે ફરવા લાગ્યા. પરંતુ ઉપર પ્રમાણે અભિગ્રહ હોવાને લીધે કોઈ ભિક્ષા આપે તે પ્રભુ લેતા નહી.

નગરજનો પ્રતિદિન શોચ કરતા, અને પ્રભુ ભિક્ષા લીધા શીવાય પરત જતા તેથી પોતાની નિંદા કરતા. એક વખત ભિક્ષા માટે ફરતા ફરતા પ્રભુ સુશુભમંત્રીને ઘેર ગયા. મંત્રીપતિ નંદાએ પ્રભુને વેગળેથી આવતા બોધ ઓળખ્યા. પ્રભુ પોતાને ઘેર ભિક્ષા માટે પધાર્યા, તેથી પોતાને મહાન્ ભાગ્યશાળી માનવા લાગી; અને સામી આવી પ્રભુને વંદન કર્યું. તે બુદ્ધિમાન વિવેકી શ્રાવિકાએ મુનિને કહ્યે તેવા ભોજ્ય પદાર્થો પ્રભુ પાસે ધર્યા. પરંતુ પ્રભુ અભિગ્રહને વશ થઈ તેમાંથી કાંઈ પણ લીધા વગર ચાલ્યા ગયા. તેથી નંદા ઘણો શોક કરવા લાગી. તેને ખેદ કરતી બોધ તેની દાસીએ કહ્યું કે, “ હે ભદ્ર ! આ દેવાચં પ્રતિદિન આવી રીતે ભિક્ષા લીધા વગરજ ચાલ્યા જાય છે. કાંઈ આજજ આમ બન્યું નથી. ” એ વાત સાંભળી નંદાએ વિચાર્યું કે, પ્રભુએ કોઈ અપૂર્વ અભિગ્રહ ધારણુ કરેલો જણાય છે, કે જેથી પ્રાસુક અન્ન પણ લેતા નથી. હવે પ્રભુનો અભિગ્રહ કોઈપણ રીતે જાણી લેવો બોધએ, એમ વિચારી તે હકીકત પોતાના પતિને જણાવી; અને કહ્યું કે ‘હે મહામંત્રી ! તમે પ્રભુના અભિગ્રહ શું છે ? તે ગમે તે રીતે જાણીલ્યો. ’

મંત્રીએ કહ્યું, “ હે પ્રિયા ! તે પ્રભુનો અભિગ્રહ જેવી રીતે જણાશે તેમ હું પ્રયત્ન કરીશ. ”

આ વખતે રાણી મૃગાવતીની વિજયા નામની ઠાસી ત્યાં આવેલી હતી. તેણે આ દંપતીની વાત સાંભળી તે પોતાની સ્વામિનીને કહી, રાણીને તેથી ઘણો ખેદ થયો; અને પોતાની નગરીમાં ચાર ચાર માસથી પ્રભુ લિક્ષા લીધાવિના પાછા બચ છે, તેથી તેમનો અભિગ્રહ શું હશે તે બાલવા માટે તેને ચિંતાની સાથે અજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઈ. રાણીને શોકાતુર અવસ્થામાં જોઈ શતાનીક રાજાએ સંભ્રમ પામી તેના ખેદનું કારણ પુછ્યું.

મૃગાવતીએ જરા બ્રકુટી ઉંચી કરી, અંતરના ખેદ અને ક્ષોભના ઉદ્ગારથી વ્યાપ્ત એવી વાણીએ ઉત્તર આપતાં જણાવ્યું કે, “ રાજાએ તો આ ચરાચર જગતને પોતાના ખાતમી દારોથી બાળી શકે છે, અને આપ તો આપના એક શહેરને પણ બાળી શકતા નથી; તો તેમની પાસે શી વાત કરવી ? રાજ્યના સુખમાં પ્રમાદી થએલા હે નાથ ! ત્રણ લોકને પૂજિત ચરમ તીર્થંકર શ્રી વીર ભગવંત આ શહેરમાં વસે છે. તેઓ કાંઈ અભિગ્રહને લીધે ઘેર ઘેર ફરે છે, પણ લિક્ષા લીધા વગર પાછા આવ્યા બચ છે. એ આપ બાળો છો ? આપને અને આપના અમાત્યને ધિક્કાર છે, કે જ્યાં શ્રી વીર પ્રભુ અજ્ઞાત અભિગ્રહે આટલા બધા દિવસો સુધી લિક્ષા વગર રહ્યા છે. ”

રાજાએ કહ્યું, “ હે શુભાશયે ! હે ધર્મ ચતુરે ! તમને શાખાશ છે. મારા જેવા પ્રમાદીને તમે બહુ સારી શિખામણ યોગ્ય સ્થાને આપી છે. હવે પ્રભુનો અભિગ્રહ બાળી લેઈને હું પ્રાતઃ કાળે તેમને પારણું કરાવીશ. ” પછી રાજાએ તૂર્ત મંત્રિને બોલાવ્યા, અને કહ્યું કે, “ હે મંત્રી ! આ નગરીમાં શ્રી વીર પ્રભુ ચારમાસ થયાં લિક્ષા વગર રહ્યા છે, તેથી આપણને ધિક્કાર છે. માટે તમારે ગમે તેમ કરી તેમનો અભિગ્રહ બાળી લેવો; કે જેથી હું તે અભિગ્રહ પૂરીને મારા આત્માને પવિત્ર બનાવું. ”

મંત્રીએ જણાવ્યું “ હે મહારાજ ! તેમનો અભિગ્રહ બાળી શકાય તેમ નથી, હું પણ તેથીજ ખેદ પામું છું. ”

તે પછી રાજાએ ધર્મશાસ્ત્રમાં વિચક્ષણુ એવા તથ્યકંઠી નામના ઉપાધ્યાયને બોલાવી કહ્યું કે, “હે મહામતિ! તમારા શાસ્ત્રમાં સર્વ ધર્મોના આચારો કહેલ છે, તો તેમાંથી શ્રી જિનેશ્વરના અભિગ્રહની વાત કહો.”

ઉપાધ્યાયે જણાવ્યું કે, “હે રાજન્! મહર્ષિઓને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવ એ ચાર લેહથી ઘણા અભિગ્રહો કહેલા છે. ભગવંતે જે અભિગ્રહ લીધો છે, તે વિશિષ્ટજ્ઞાન વગર જાણી શકાય નહીં.” પછી રાજાએ નગરીમાં ઘોષણા કરાવી કે, “અભિગ્રહને ધારણ કરનારા શ્રી વીર પ્રભુ ભિક્ષા લેવા આવે ત્યારે લોકોએ અનેક રીતે ભિક્ષા આપવી.” રાજાની આવી આજ્ઞાથી અને શ્રદ્ધાથી લોકોએ તેમ કર્યું. તથા અભિગ્રહ પૂર્ણ ન થવાથી પ્રભુએ કોઈ પણ સ્થાનકેથી ભિક્ષા ગ્રહણ કરી નહીં.

ભિક્ષા રહીત રહેતાં છતાં પણ વિશુદ્ધ ધ્યાનમાં લીન થયેલા, અને કર્મ શત્રુઓનો નાશ કરવાને કટીબદ્ધ થયેલા પ્રભુ અમ્ભાન મુખે સમભાવમાં રહેતા હતા. એ પ્રમાણે અશક્ય અભિગ્રહ હોવાને લીધે તમામ જાતના પરિસહને સહન કરતા પ્રભુએ ચાર પહોરની જેમ ચાર માસ નિર્ગમન કર્યાં.

આ અરસામાં ચંપાનગરીમાં દધિવાહન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેમને ધારણી નામની ચંદનખાળાનો રાણી અને વસુમતી નામની પુત્રી વૃત્તાંત. હતી. શતાનીક રાજાએ રાજકીય કારણને અંગે દધિ વાહન રાજા સાથે વિગ્રહ ઉભો

કરી, પોતાનું સૈન્ય મોકલી એક રાત્રિમાં ચંપા નગરીને ઘેરી લીધી. ચંપાપતિ (રાજા) તેનાથી ભય પામી નાશી ગયો. રાજાની આજ્ઞા થી સૈનીકોએ ચંપાનગરીને સ્વેચ્છા મુજબ છુટવા માંડી. સૈન્યમાંથી એક ઉંટવાલો મુલત ધારણી રાણી અને વસુમતિને પકડીને તેમને ઉંટ ઉપર બેસાડી હરણ કરી ગયો.

શતાનિક રાજા વિચ્છેદમાં જય પામવાથી કૃતાર્થ થતા હર્ષપૂર્વક કૌશાંબી નગરીએ પાછા આવ્યા.

ધારણી દેવીના રૂપથી મોહ પામેલા સુલટે તેને પોતાની સ્ત્રી બનાવવાની અને કન્યાને કૌશાંબીમાં વેચી દેવાની ઇચ્છા જણાવી. અજ્ઞાન અને કામાંધ પુરૂષોને ધિક્કાર છે.

સતી ધારણી દેવીએ સુલટના આવા પ્રકારના વિચારો સાંભળી મનમાં વિચાર કર્યો કે, “ હું ચંદ્રથી પણ નિર્મળ એવા વંશમાં જન્મેલી છું. વળી મહાન્ વંશમાં ઉત્પન્ન થએલા દ્વિવાહન રાજાની પત્નિ છું, અને શ્રી જિનેશ્વરના ધર્મની ઉપાસક છું. તે ધર્મ મને પરિણમેલો છે. તો આવા પાપાશય વાલા અક્ષરો સાંભળવા છતાં હું પાપનું ભાજન થઈને હજી કેમ જીવું છું ? આવા શબ્દ સાંભળ્યાં છતાં હું જીવિતને ધારણ કરું છું તેથી મને ધિક્કાર છે. અરે સ્વભાવે અપળ એવા જીવ ! હજી આ દેહમાં બેસી કેમ રહ્યો છું ? જો તું તારી મેળે નહીં નીકળે તો શીકારી જેમ પક્ષીને માળામાંથી બહાર કાઢે તેમ હું તને બલાત્કારે કાઢીશ. ” શિયળ રક્ષણના ઉત્થાવેશમાં ઉત્પન્ન થએલા વિચારોમાં લીન થએલી રાણીનું હૃદય બંધ પડી ગયું, અને તેનો આત્મા સદ્ગતિમાં ચાલ્યો ગયો. ધન્ય છે આવી સતી સ્ત્રીઓને કે જેઓ પવિત્ર શિયલ રક્ષણના માટે પોતાના પ્રાણની પણ દરકાર કરતી નથી. રાણીને મરણ પામેલી જોઈ સુલટને ખેદ થયો કે, “ આવી સતી સ્ત્રીને માટે મેં પાપમય અપવિત્ર વિચારો કરી, જે શબ્દ હું બોલ્યો તેથી મને ધિક્કાર છે. મેં ઘણું ખરાબ કામ કર્યું. મારી દુષ્ટ વાણી માત્રથી આ સતી સ્ત્રીએ પ્રાણ ત્યાગ કર્યો, તેમ કદી આ કન્યા મૃત્યુ પામશે. માટે મહારે તેને ખેદ ઉપભવવો નહીં. ” આવા વિચારથી તે રાજકન્યાને મીઠા વચનથી બોલાવતો કૌશાંબી નગરીમાં લાવ્યો, અને તેને રાજ માર્ગમાં વેચવાને ઉભી કરી.

દૈવયોગે ધનાવહ શેઠ તે રસ્તેથી જતા હતા. તેમને વસુમતી ને જોઈને વિચાર થયો કે, “ આ બાળાની વસુમતીનું વેચાણ. સુખાકૃતિ જોતાં કોઈ સામાન્ય મનુષ્યની પુત્રી જણાતી નથી, પણ યુથમાંથી બ્રહ્મ થએલી મૃગલી જેમ પારધિના હાથમાં આવે, તેમ માતાપિતાથી વિખુટી પડેલી આ કન્યા આવા નિર્દય માણસના હાથમાં આવેલી જણાય છે. તેણે અહિં કરીયાણાની જેમ બજારમાં મૂલ્ય લેઈને વેચવા સુકી છે, તેથી તે બીચારી જરૂર કોઈ હીન માણસના હાથમાં સપડાઈ જશે માટે આ કૃપાપાત્ર કન્યાને હું જ ખરીદ કરું. પોતાની પુત્રીની જેમ તેની ઉપેક્ષા કરવાને હું અશક્ત છું. કોઈપણ પ્રકારની અડચણ વિના મારે ઘેર રહેતાં દૈવયોગે તેના સ્વજન વર્ગનો સંયોગ પણ થઈ જશે. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે સુલેટની ઇચ્છા પ્રમાણે તેને મૂલ્ય આપી, અનુકંપાથી તે બાળાને તે શેઠ પોતાને ઘેર લઈ ગયા.

શેઠે સ્વચ્છ અને નિર્મળ શુદ્ધિથી તે બાળાને પુછ્યું કે, “ હે વત્સ ! તમે કોની કન્યા છો. ? તમારા માતાપિતાનું શું નામ છે ? તે કહો. તમે ભય પામશો નહી. હું તમોને મહારી પુત્રી તુલ્ય ગણીશ, તમે મહારે ત્યાં નિર્ભય રીતે રહો. ”

પોતાના કુળની અતિ મહત્તા હોવાથી તે બાળા એ કંઈ ઉત્તર આપ્યો નહી, અને નીચું મુખ કરી મ્લાન મુખથી ઉભી રહી.

શેઠે મૂલા શેઠાણીને બોલાવી અને તે બાળાને તેને સુપ્રત કરી કહ્યું કે, “ હે પ્રિયા ! આ કન્યાનું આપણી પુત્રી સમાન પાલન કરજે. આપત્તીમાં આવી પડેલી અને મા બાપથી વિખુટી પડેલી આવી બાળાઓનું રક્ષણ કરવું એ આપણો આચાર છે. દુઃખી જનોને દુઃખમાં મદદ કરવી એજ ગૃહસ્થધર્મનું ભૂષણ છે. માટે આ બાળાનું અતિ યતનથી પુષ્પની જેમ સારી રીતે લાલન પાલન કરજે. ”

શ્રેષ્ઠિના આવા માયાળુ અને વાત્સલ્યતાથી ભરપુર આશ્વાસન
 ભરેલા વચનોથી તે બાળાને કંઈક શાન્તિ
 ચાંદના નામ થઈ, અને તે ત્યાં પોતાના ઘરની જેમ
 પાડવું. રહી, અને બાલચંદ્રની રેખાની જેમ
 સર્વના નેત્રને આનંદ આપવા લાગી.
 તેણીના ચંદન જેવા શીતલ, વિનય વચન અને શિલથી રંજિત
 થએલા શ્રેષ્ઠિએ પરિવાર સાથે મળીને તેનું ચંદના નામ પાડયું.

સ્વભાવથીજ રૂપવતી છતાં યૌવાન પામવાથી વિશેષ રૂપવતી
 થયેલી ચંદનાને જોઈને શેઠાણી મૂલાના
 મૂલાને થએલી મનમાં ઈર્ષા ઉત્પન્ન થઈ. સ્ત્રીપણાને છાજ-
 ઈર્ષ્યા અને ચંદનાને તા તુચ્છ હૃદયને લીધે તેને વિચારે થવા
 કેદ કરવી. લાગ્યા કે, ' શ્રેષ્ઠિએ આ કન્યાને પુત્રીવત્
 રાખી છે, પણ હવે તેના રૂપથી મોહિત
 થઈને કદિ શેઠ તેની સાથે પરણે, તો હું જીવતી મુવા જેવી થાઉં.
 આવા વિચારોથી તે ઉઠાસ રહેવા લાગી. '

ભવિષ્યના પેટામાં શું રહેલું છે, તે આપણે જાણી શકતા નથી.
 નિર્મળ વિચાર અને સારી ભાવનાથી કરેલું કાર્ય પણ કેટલીક વખત
 દુઃખ આપનાર નીવડે છે, પણ અંતે તેનું પરિણામ સુંદર આવે
 છે. ચંદના શેઠ શેઠાણીને પોતાના પિતા માતા તુલ્ય ગણી પોતાના
 શિયળનું ભાવ પૂર્વક પાલન કરે છે. સર્વની સાથે વિનય અને વિવે-
 કથી વર્તે છે, તેથી કુટુંબના માણસોમાં ફક્ત મૂલા સિવાય તમામનો
 આહ મેળવી શકી છે. જગતમાં વિનય અને વિવેક એ બે ગુણો
 બધા ગુણોમાં સર્વોપરી છે. એ બેજ ગુણોને લીધે પ્રાણી સર્વની
 આહના મેળવવાને ભાગ્યશાળી બને છે. આત્મેક ઉન્નતિના
 બીજભૂત વિનયગુણ છે. ફક્ત વિનયગુણનું સેવન પરિણામે
 સંપૂર્ણ આત્મિકલક્ષ્મી અપાવનાર નિવડે છે. એજ વિનયગુણના
 સેવનથી ચંદના પણ કેવળજ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મી પોતાની ગુરૂણી કરતાં
 પ્રથમ મેળવવાને નશીબવાન નિવડ્યાં હતાં.

ઉન્હાળાની ઋતુ ભય છે. સૂર્યની સખત ગરમીથી લોક આકુ-
લબ્યાકુળ થાય છે. એવા સમયમાં પુણ્યશાળી ધનાવહ શેઠ તાપથી
પીડિત થઈને દુકાનેથી ઘેર આવ્યા. તે વખતે દૈવયોગે કોઈ સેવક
શેઠના પગ ધોવાને હાજર ન હતો. તેથી વિનીત ચંદના પગ ધોવાને
ઉભી થઈ. શેઠે તેને તે કાર્ય કરતાં વારી, તો પણ પિતૃલક્ષિતથી શેઠના
પગ ધોવા પ્રવર્તી. તે વખતે તેણીના કેશ અંગની શિથિલતાથી
છુટી જવાથી નીચેની પંઠવાળી ભૂમિ ઉપર પડ્યા. એટલે-‘ આ
પુત્રીનો કેશપાશ ભૂમિના કાદવથી મલિન ન થાઓ ’ એવું ધારી
સહજ સ્વભાવથી શેઠે લાકડી થકી તે ઉંચો કરીને બાંધ્યો.

આ વખતે મૂલા શેઠાણી ખારીમાં હતી. આ બનાવ જોઈ
તેણીની ધર્ષા વધી. તે વિચારવા લાગી કે, “ મેં પ્રથમ જે તક
કર્યો હતો તે બરાબર છે. આ યુવાન નવોઠા સ્ત્રીના કેશ શેઠે હાથ
થકી બાંધ્યા. તે તેમના મનમાં રહેલા પતિપણના ભાવનું પ્રથમ
ચિન્હ છે; કારણ કે પિતાનું કામ એવી રીતે કરવાનું હોતું નથી.
માટે આ બાળાનો વ્યાધિની જેમ મૂલમાંથીજ ઉન્છેદ કરવો.”
આવો નિશ્ચય કરી તે દુરાશય યોગ્ય વખતની રાહ જોવા લાગી.

શેઠ થોડો વખત વિશ્રામ લેઈ ફરીથી બહાર ગયા; એટલે
મૂલા શેઠાણીએ નાપિતને બોલાવીને નિર્દોષ ચંદનાનું માથું
મુંઠાવી નંખાવ્યું. ક્રોધાવેશમાં આવી જઈ તેને ઘણું તાડન કર્યું;
અને તેના પગમાં બેડી નાખી ઘરના એક દ્વરના ભાગમાં આવેલા
ઝોરડામાં તેને પૂરી કમાઈ બંધ કરીને, પછી પોતાના પરિવાર
સેવક વિગેરેને કહ્યું કે, ‘ જો શેઠ આ વિષયમાં કાંઈ પુછે તો
કોઈએ કાંઈ પણ કહેવું નહીં; તે છતાં જો કોઈ કહેશે, તો તે
મહારા કોપનું ભાજન થશે. ’ આ પ્રમાણે ચોક્કસ બંદોબસ્ત કરી
શેઠાણી પોતાના રહેવાના સ્થાનમાં આવી.

સાયંકાલે શેઠ ઘેર આવ્યા. ચંદના તેમના જોવામાં આવી
નહી. તેમણે સેવક વર્ગને પુછ્યું પણ શેઠાણીના ભયથી કોઈએ

કંઈ જવાબ આપ્યો નહી. સરળ બુદ્ધિવાળા શેઠને તેથી કાંઈ શંકા આવી નહી. તે પોતાના સ્થાનમાં સુધ ગઈ હશે એમ ધાર્યું. બીજે દિવસે પણ તેની કાંઈ ભાળ મળી નહી. તેમજ ત્રીજે દિવસે પણ કોઈએ કાંઈ જવાબ કે ખાતમી આપી નહી, કે તેને જોઈ નહી, તેથી શંકા અને કોપથી આકુળવ્યાકુળ થએલા શેઠે પરિજનને કહ્યું કે, “ તમે બધા બાણતા છતાં ચંદના સંબંધે કંઈ માહિતી નહી આપો તો હું તમો સર્વને શિક્ષા કરીશ; તમે અત્યાર સુધી મહાર્જુન બુદ્ધિ બાધું છતાં, મને તમે સત્ય હકીકત જણાવતા નથી એ ખરોખર નથી ત્રણ દિવસથી હું તપાસ કરું છું, છતાં ચંદના ક્યાં છે ? તેની મને કંઈ ખબર મળે નહી એ તો ખરોખર ધરની અવ્યવસ્થાની પુરેપુરી નિશાની કહેવાય. માટે તમો જે કોઈ બાણતા હો તે મને સત્ય હકીકત જણાવી દો. ”

શેઠના કોપ અને પોતાની પુત્રી તુલ્ય માનેલી ચંદનાના સંબંધમાં માહિતી નહીં મળવાથી તેમના મનને થએલી દીલગીરીથી એક વૃદ્ધ દાસીને ઘણું ભાગી આવ્યું. તેણે ચિંતવ્યું કે, “ હું ઘણા વર્ષ જીવી છું, હવે હું મોતની નજીકમાં છું; માટે હું ચંદનાનું વૃતાંત શેઠને કહીશ, તેથી કદી શેઠાણી મને શું કરી શકશે ? ” આવો વિચાર કરીને ચંદનાની શેઠાણીએ કરેલી સ્થિતિ કહી સંભળાવી, અને સાથે જઈ જે જગ્યામાં ચંદનાને પૂરી હતી તે જગ્યા બતાવી.

શેઠે તે જગ્યાનું દ્વાર ખોલાવ્યું. ક્ષુધા તૃષ્ણાથી પીડિત, નવીન પકડેલી હાથણીની જેમ બેડીથી બાંધી લીધેલી, બિશુકીની જેમ માથે મુડિત કરેલી, અને નેત્રમાંથી અશ્રુને જરતી ચંદનાને જોઈ. તેની આ પ્રકારની સ્થિતિ જોઈ શેઠ ઘણા દીલગીર થયા. શેઠનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું અને નેત્રમાંથી અશ્રુપાત થઈ ગયો. શેઠે તે પવિત્ર બાળાને કહ્યું કે, “ હે વત્સે ! તું સ્વસ્થ થા, તને આ સ્થિતિમાંથી મુક્ત કરવા હું જેટલા બને તેટલા ઉપાયો સત્વર કરું છું. ” એમ કહી પ્રથમ તેને બોજન કરાવવા માટે ઘરમાં જે

કંઈ રસવતી તૈયાર હોય તે લેવા રસોડામાં ગયા. પણ દૈવયોગે ત્યાં કંઈ પણ અવશેષ લોજન જોવામાં આવ્યું નહીં; પણ એક સૂપડાના ખુણામાં પડેલા કુદમાષ (અડદ) તેમના જોવામાં આવ્યા, તે લેઈ જઈને ચંદનાને આપ્યા; અને કહ્યું કે, “ હે વત્સે ! હું તારી બેઠી તોડાવાના માટે લુહારને બોલાવી લાવું છું, ત્યાં સુધી તું આ કુદમાષનું લોજન કર. ” આ પ્રમાણે કહી શેઠ ઘેરથી ગયા.

શેઠના ગયા પછી ચંદના દ્વારના નજીક ઉભી ઉભી વિચાર કરવા લાગી કે, “ શું કર્મની કેવી વિચિત્ર ગતિ છે ? અહો ! મારો રાજકુળમાં જન્મ કયાં ? અને આ વખતે આવી સ્થિતિ કયાં ! આ નાટક જેવા સંસારમાં ક્ષણમાં વસ્તુ માત્ર અન્યથા થઈ જાય છે. એ બધું મેં જાતે અનુભવ્યું છે. હવે હું તેનો પ્રતિકાર કેવી રીતે કરું ? હા ! જીવ હવે ચિંતા શું કરવા કરે છે. મારા કંઈ પણ અપરાધ શીવાય શેઠાણીએ મને વિડંબના પમાડી તેમાં તેનો કંઈ દોષ નથી. મને પુત્રીવત્ પાલન કરનાર એ માતા તુલ્ય શેઠાણી મને આમ શા માટે દુઃખ આપે. એતો મહારા પૂર્વ લવના કર્મોનો દોષ છે. તે કર્મના લીધેજ તેમને આવી બુદ્ધિ સુઝી કેમ નહીં હોય ? પણ હે જીવ ! હવે તું શા માટે શોક કરે છે. પૂજ્ય પિતાજી લોજન કરવા સાડું આ કુદમાષ આપી ગયા છે. તે પ્રાસુક છે, મને ત્રણ ઉપવાસ થયા છે, એટલે અઠમના પારણે આ લોજન મળ્યું છે. આ વખતે જો કેઈ અતિથિ આવે તો તેમને દાન કરી પછી હું પારણું કરું, અન્યથા હું લોજન કરીશ નહીં. ” આવા વિચાર કરી તેણે દ્વાર ખડાર દષ્ટિ નાખી. પવિત્ર હૃદયથી કરેલી શુભ લાવના ઓને ઉઝ પુણ્યના યોગે કેવી રીતે પોષણ મળે છે, તેનો આ ક્ષણે આપણને અનુભવ થાય છે. જે સ્થિતિમાં ચંદના છે તેવા વખતમાં અતિથિને દાન દીધા શીવાય હું જમીશ નહીં, એવો સંકલ્પ ચંદના જેવી ચરમ શરિરો બાળાનેજ થાય, અને તત્કાલ તે સંકલ્પની પુરતી થાય. પ્રિય વાંચક ! આ વખતના બનાવનું શાંતચિત્તે આપ ચિંતવન કરો. પુણ્યશાક્ષી અને ધર્મિ જીવો ઉપર આવેલી

આફત પાણુ તેને લાલનું કારણ થાય છે, માટે એવા પ્રસંગે આર્તરૂદ્રધ્યાન નહિ કરતાં કર્મોનું સ્વરૂપ વિચારી સમસા-વમાં રહેવાને માટે પ્રયત્ન કરવો એજ ઉત્તમ ઉપાય છે.

ચંદનાએ દષ્ટિ બહાર નાખી, તેવામાં શ્રી વીર પ્રભુ ભિક્ષાને માટે ફરતા ફરતા ત્યાં આવી ચડ્યા. તેમને જોઈને ચંદનાને હર્ષ થયો. તે પોતાના આત્માને ધન્ય માનવા લાગી. “અહો ! કેવું પાત્ર ! અહો કેવું ઉત્તમ પાત્ર ! અહો મારા પુણ્યનો સંચય કેવો ! કે જેથી આ કેઈ મહાત્મા ભિક્ષાને માટે અચાનક પધાયો.” આ પ્રમાણે ચિંતવીને તે બાળા તે કુલમાષવાળુ સુપડું હાથમાં લેઈ એક પગ ઉમરાની અંદર અને એક પગ બહાર રાખી ઉભી રહી. બેડીને લીધે ઉમરો ઉલ્લંઘવાને અશક્ત એવી તે બાળા ત્યાં રહી છતી, આર્દ્રહૃદયવાળી હૈયુ ભરાઈ આવવાથી જેના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા વહી રહી છે એવી, ભક્તિથી ભગવંતને વિનંતી કરવા લાગી કે, “હે પ્રભુ ! જો કે આ લોજન આપને માટે અનુચિત છે, તથાપિ આપ પરોપકાર કરવામાં તત્પર છો, તેથી તે ગ્રહણ કરીને મારાપર અનુગ્રહ કરો. ”

દ્રવ્યાદિ ચાર પ્રકારથી શુદ્ધ રીતે અભિગ્રહ પૂર્ણ થએલો જાણી, ભિક્ષાને માટે પોતાનો કર પ્રસાર્યો. અભિગ્રહની પૂર્ણતા. તે વખતે “ અહો મને ધન્ય છે ! ” એમ ચંદનાનું બંધનથી માનતી ચંદનાએ તે કુલમાષથી પ્રભુને સુકત થવું. પ્રતિલાભિત કર્યા. પછી પ્રભુએ છ માસમાં પાંચ દિવસ ઓછા રહેતાં તે ધનાવહ શેઠના ઘરમાં તપનું પારણું કર્યું.

પ્રભુનો અભિગ્રહ પૂર્ણ થવાથી દેવતાઓ પ્રસન્ન થઈને ત્યાં આબ્યા, અને તેઓએ વસુધારા વિગેરે પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યા. પ્રભુના દાનના મહિમાથી તત્કાળ ચંદનાની બેડીઓ તુટી ગઈ, અને તેને ઠેકાણે સુવર્ણના નુંપૂર થઈ ગયાં. કેશપાશ પૂર્વની

જેમ સુશોભિત થઈ ગયા. પ્રભુના ભક્ત દેવતાઓએ તેજ સમયે ચંદનાને સર્વ અંગમાં વસ્ત્રાલંકારથી શોભિત કરી દીધી, અને હર્ષ પામતા ગીત નૃત્યાદિ કર લાગ્યા.

હુંદલિનો ધ્વની સાંભળી મૃગાવતી અને શતાનીક રાજા તથા સુગુપ્ત મંત્રી અને નંદા મોટા પરિવાર સાથે ત્યાં આવ્યા. દેવપતિ શકેદ્ર પણ પૂર્ણ અભિગ્રહવાળા પ્રભુને વંદન કરવા માટે હર્ષ પામતા ત્યાં આવ્યા, અને પ્રભુને વંદન કર્યું.

ચંદના મૃગાવતી રાણીની બહેન ધારણીની પુત્રી છે, એમ તે વખતે સર્વના જાણવામાં આવ્યું. રાજપુત્રીને માથે આવેલા કષ્ઠથી દધિવાહન રાજાના સંપુલ નામના કંચુકીને પકડીને શતાનીક રાજાએ કેદ કરેલો હતો. પ્રભુના પારણાની ખુશાલીમાં બંદીવાનોને રાજાએ છોડી દેવાનો હુકમ કર્યો. તેથી તે પણ છુટીને તે જગ્યાએ આવ્યો, અને તેને પોતાના રાજાની પુત્રીની હુબદા હકીકત સાંભળીને રૂદન થઈ આવ્યું. રાજાએ કહ્યું કે, “હે કંચુકી ! આ કુમારી શોક કરવા યોગ્ય નથી, કારણ કે ત્રણ જગતને પૂજનીક એવા પ્રભુને અભિગ્રહપૂર્વક પૂર્ણ કરીને પ્રતિલાભિત કર્યા છે. ખરેખર મહારા નગરજનોમાં એજ ખરેખર ભાગ્યશાળી છે.

પ્રભુ પારણું કરીને શેઠના ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા. ઇંદ્રાદિક દેવો અને રાજાદિક નગરજનોએ પ્રભુને વંદન કર્યું, અને પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા.

લોભના ઉદયથી શતાનીક રાજાએ તે વસુધારાનું ધન લેવાની ઇચ્છા કરી, એટલે ઇંદ્રે રાજાને કહ્યું કે “હે રાજા ! તમે આ ધન લેવાની ઇચ્છા કરો છો, પણ આ દ્રવ્ય ઉપર તમારો કંઈ હક નથી. આ કન્યા જેને આપે તે લેઈ શકે.”

રાજાએ ચંદનાને કહ્યું કે, “હે મહાનુભાવ ! આ દ્રવ્યને તું ગ્રહણ કર અથવા એ કેને આપવું તે તારી ઇચ્છા મુજબ જણાવ.”

ચંદનબાલાએ જણાવ્યું કે, “મહારે એ દ્રવ્ય લેઈને શું

કરવું છે ? આ ધનવાન શેઠે મને આપત્તિમાં મદદગાર થઈ પુત્રીતુલ્ય માફ પાલન કર્યું છે. ખરેખર એ મહારા પાલન પિતા છે. એમનો મહારા ઉપર જે ઉપકાર થયો છે, તેનો બદલો વારવાની મહારામાં શક્તિ નથી. આદ્રવ્યની પ્રાપ્તિમાં અને પ્રભુને દાન દેઈ મહારા આત્માનો ઉદ્ધાર કરવામાં એ પિતાજી નિમિત્ત કારણ છે, માટે આ દ્રવ્ય તેમને આપવાને માટે મહારી ઇચ્છા છે.”

ઈંદ્ર અને રાજાની આજ્ઞાથી તે દ્રવ્ય ધનાવહ શેઠે ગ્રહણ કર્યું. ઇંદ્રમહારાજે ફરી રાજાને કહ્યું કે, “ હે શતાનિક રાજા ! આ બાળા ચરમદેહી છે, અને લોગ તૃષ્ણાથી વિમૂખ છે. શ્રી વીર પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થશે, ત્યારે તે પ્રભુની તે પ્રથમ શિષ્યા થશે. માટે પ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉપજે ત્યાં સુધી તમારે તેનું પાલન અને રક્ષણ કરવું.” એ પ્રમાણે ભલામણ કરી ઇંદ્ર દેવલોકમાં ગયા. ચંદ્રનાને રાજા પોતાના અંતઃપુરમાં લઈ ગયા. ત્યાં એ બાળા પ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાની રાહ જોતી, પ્રભુનું ધ્યાન કરતી દિવસ નિર્ગમન કરતી હતી.

મૂલા શેઠાણીને શેઠે પોતાના ઘેરથી કાઢી મુકી. તે દુઃખીન કરતી મરણ પામીને નરકે ગઈ છે.

પ્રભુનો અભિગ્રહ પૂર્ણ થવાની સાથે ચંદ્રનબાળાની પૂર્વ સ્થિતિનો સંબંધ અહીં પુરો થાય છે. ઉત્તર ભાગમાં પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થયા પછી તે પ્રભુની સાધવી થશે, અને અન્તે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી અખંડ આત્માનંદ અવ્યાબાધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરશે. તે આગળ આપણે પ્રસંગે જાણીશું. અહિં એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું કે, મહાપુરૂષો અને ધર્મિપુરૂષો ઉપર અશુભકર્મના ઉદયથી વખતે આકૃત આવે, અથવા આત્મિક સાધન કરતાં પરાકાષ્ટા દુઃખ પડે; તે સર્વ પણ સમભાવથી સહન કરવાથી તેમનાં માટે તો હિત કતાં નિવડે છે. ચંદ્રનબાળાના ઉપર આવેલી આકૃત, તીર્થંકર જેવા ઉત્તમોત્તમ પાત્રને દાન દેવાને નિમિત્ત કારણ રૂપ થાય છે.

તીર્થ' કરને દાન ભવી જીવજ આપી શકે છે. પ્રાચે તે થોડા ભવ કરી મોક્ષ સુખ મેળવવાને ભાગ્યશાળી નિવડે છે.

પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરતા ચંપાનગરી એ આવ્યા. તે નગરીના સ્વાતિદત્ત નામના કોઈ બ્રહ્મણ ચંપાનગરીએ ખાર- અગ્નિ હોત્રની શાળામાં પ્રભુ ચારમાસના સું ચોમાસુ. ઉપવાસ કરી ખારસું ચોમાસુ રહ્યા.

તે સ્થળે પૂર્ણભદ્ર અને માણિભદ્ર નામે બે મહર્ષિઃક યજ્ઞ દરરોજ રાત્રે આવીને પ્રભુની પૂજા જીવ સંબંધી સ્વા- કરતા હતા. તે બેઈ સ્વાતિદત્તે વિચાર્યું 'તિ દત્તની સંકાનું' કે, આ દેવાયની દરરોજ આમ પૂજા સમાધન. થાય છે, તો તેઓ કાંઈ જાણતા હશે.

પોતાના મનના સંદેહ તેમને પુછીને ખુલાસો કરવાને તે પ્રભુ પાસે આવ્યો અને પુછ્યું, “ હે દેવાય ! શિર વિગેરે અંગથી પૂર્ણ એવા આ દેહમાં જીવ કયો કહેવાય ? ”

ઉત્તર:—“ દેહમાં રહ્યો સતો જે અહં (હું) એમ માને છે, તે જીવ છે.

“ તે શી રીતે સમજવો. ” વિશેષ સ્પષ્ટ સમજવાને સ્વાતિદત્તે ભગવંતને પુછ્યું.

“ હે દ્વિજ ! મસ્તક હાથ વિગેરે જે અવયવો છે, તેનાથી તે જુદો છે અને સૂક્ષ્મ છે. ” પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો.

“ તે સૂક્ષ્મ પણ કયાં છે ” સ્વાતિદત્તે સમજવાની બુદ્ધિથી ફરી પ્રશ્ન કયો.

“ તે ઇંદ્રિયોથી થઈ જાય નથી. ” પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો.

આવા પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરથી તે સ્વાતિદત્તે પ્રભુને તત્ત્વવેત્તા જાણી ભક્તિથી પ્રભુની પૂજા કરી, અને પ્રભુએ પણ તેને ભવ્ય જાણીને પ્રતિબોધ કયો.

તે ચોમાસુ વીત્યા પછી પ્રભુ જુલક ગામે આવ્યા. ત્યાં

પ્રભુને વાંદન કરવાને ઈંદ્ર આવ્યા. પ્રભુના આગલ નાટક પૂજા કરી ને વિનંતી કરી કે, “ હે જગદ્ગુરુ ! હવે થોડા દિવસ પછી આપને ઉજ્જવળ કેવળજ્ઞાન ઉત્તમ થશે. ” એ પ્રમાણે કહી તે પોતાને સ્થાને ગયા, અને પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરીને મેઢક ગામે આવ્યા. ત્યાં ચમરેંદ્ર પ્રભુને સુખશાતા પુછવા આવ્યા હતા, તે પુછીને સ્વસ્થાનકે ગયા.

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ ષણ્માનિ ગામે પધાર્યા. ત્યાં ગામની બહાર કાયોત્સર્ગ કરીને ધ્યાનમાં રહ્યા.

કર્ણુમાં શળીઓ પ્રભુના જીવે વાસુદેવના ભવમાં શર્યા નાખવાને છેલ્લો પાલકના કાનમાં તપાવેલું સીસું રેડીને ઉપસર્ગ ઉપાજન કરેલું અશાતા વેદનીય કર્મ અહીં ઉદયમાં આવ્યું. તે શર્યાપાલકને જીવ અહીં ગોવાલ થયો હતો. તે પ્રભુની પાસે બગદો મુકીને ગાયો દોહવા ગયો. બગદો ચરતા ચરતા નજીકના પ્રદેશમાં કોઈ અટવીમાં દૂર આવ્યા ગયા. થોડીવાર પછી તે ગોવાલ પાછો આવ્યો. ત્યાં બગદો તેના જોવામાં આવ્યા નહિં. તેણે પ્રભુને પુછ્યું, “ અરે અધમ ! મારા બગદો કયાં ગયા ? તું કેમ બોલતો નથી ? ” પ્રભુ એ ઉત્તર આપ્યો નહીં. ત્યારે ફરી પ્રભુને કહ્યું, “ અરે હું તને કહું છું તે તું શું સાંભળતો નથી ? ” કાન તરફ આંગલી કરીને કહ્યું કે “ શું આ તારા કાનના છીદ્ર ફોગટનાજ છે ? ” આ પ્રમાણે વારંવાર કહ્યા છતાં પણ જ્યારે પ્રભુ બોલ્યા નહિં, ત્યારે તેણે અતિક્રોધ કરી કાશડા નામની વનસ્પતિના ઝાડની શળીઓ તે પ્રદેશમાંથી લાવીને, પ્રભુના બન્ને કર્ણરંધ્રમાં નાખી પછી તે શળીઓને ઉપરથી ઠોકી તેથી તે શળીઓ પરસ્પર એવીરીતે મળી ગઈ કે, જાણે તે અખંડ એકજ શળી હોય તેમ દેખાવા લાગી. આ નાખેલી શળીઓને કોઈ કાઢી શકે નહી, એવું ધારીને તે દુબટે તેના બહાર દેખાતો ભાગ છેદી નાખ્યો, અને ત્યાંથી તે આવ્યો ગયો. ‘ અહીં ત પ્રભુઓ વિપત્તીમાં પણ બીજાને ઉપદ્રવ કરતા નથી, કે પોતાને

અપાય કર નાર ઉપર પણ લેશ માત્ર રોષ કરતા નથી.” માયા અને મિથ્યાત્વ રૂપ શલ્ય જેના નાશ પામ્યા છે, એવા પ્રભુ કાનમાં નાખેલા ખીલા રૂપ શલ્ય વડે શુભ ધ્યાનથી જરા પણ કંપિત થયા નહીં. ત્યાંથી પ્રભુ મધ્યમ અપાપા નગરીએ પધાર્યા.

અપાપા નગરીમાં પારણાને માટે ફરતા ફરતા પ્રભુ સિદ્ધાર્થ

નામના શ્રેષ્ઠિને ઘેર પધાર્યા તેણે પ્રભુને

કાનના ખીલાનું ભક્તિથી પ્રતિલાલિત કર્યો. ત્યાં તે શ્રેષ્ઠિને કાઢવું. તે વખતે થ- એક ખરક નામનો પ્રિય મિત્ર વૈદ્ય પ્રથમ એડીઅસહ્ય વેદના. આવેલો એઠેલો હતો. તે સુક્ષ્મ બુદ્ધિમાન

હોવાથી, પ્રભુને જોઈને વિચાર કરીને બોલ્યો

કે, “અહો ! આ મહાપુરૂષની મુર્તિ સર્વ લક્ષણે સંપૂર્ણ છે, પણ જરા મ્હાનિ ભૂત જણાય છે; તેથી તે શલ્યવાળી હોય એમ લાગે છે.” શ્રેષ્ઠિએ કહ્યું કે, “જો એમ હોય તો સારી રીતે તપાસ કરીને કહો કે લગવંતના શરીરમાં કયે ઠેકાણે શલ્ય છે ?” પછી તે વૈદ્ય પ્રભુના બધા શરીરની નિપુણતાથી તપાસ કરી, તો બન્ને કાનમાં ખીલા નાખેલા જોયા; એટલે તે શ્રેષ્ઠિ સિધાર્થને પણ બતાવ્યા. શ્રેષ્ઠિ ઘણા દીલગીર થયા, અને બોલ્યા કે, “અરે ! કેાઈ અપવાદથી કે નરકથી પણ ભય નહીં પામનારા પાપીએ આ દારૂણ કર્મ કરેલું જણાય છે, પરંતુ હે બુદ્ધિવંત મિત્ર ! તે પાપીની વાતો કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. હવે તો પ્રભુના શરીરમાંથી તે શલ્યનો ઉદ્ધાર કરવાનો યત્ન કરો. આ શલ્ય તો પ્રભુના કાનમાં છે, પણ તેથી ઘણી પિડા થાય છે. આ વિષે હું જરા પણ વિદ્વંબ સહન કરી શકતો નથી. માફ આ સર્વસ્વ ભલે નાશ પામે, પણ જો આ જગતપતિના કાનમાંથી કેાઈ રીતે પણ શલ્યનો ઉદ્ધાર થાય; તો આપણા બન્નેનો આ ભવસાગરમાંથી ઉદ્ધાર થયો એમ હું માનું છું.”

વૈદ્યે કહ્યું, “હે મિત્ર ! આ પ્રભુ જો કે વિશ્વનું રક્ષણ અને ક્ષય કરવાને સમર્થ છે, પણ કર્મ ક્ષય કરવાને માટે તેમણે તે અપકારી પુરૂષની ઉપેક્ષા કરેલી જણાય છે. તેવા આ પ્રભુ કે જે

પોતાના શરીરની પણ અપેક્ષા રહિત છે, તેમની મારાથી શી રીતે ચિકિત્સા થાય ? કેમકે એ પ્રભુ કર્મની નિર્જરાને માટે આવી વેદનાને પણ સારી માને છે. ”

શ્રેષ્ઠિએ કહ્યું કે, “ હે મિત્ર ! આવી વચનની યુક્તિ આ વખતે શા માટે કરે છે ? એવી રીતે વાતો કરી વખત ગાળવાનો આ સમય નથી. માટે સત્વર આ પ્રભુના શરીરની ચિકિત્સા કર. ” તેઓ બન્ને આ પ્રમાણે વાત કરે છે, તેવામાં તો સ્વશરીરમાં પણ નિરપેક્ષ પ્રભુ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા; અને ગામની બહાર ઉદ્યાનમાં આવીને શુભ ધ્યાન કાર્યોત્સર્ગે રહ્યા.

પ્રભુના ગયા પછી તે બન્ને મિત્રોએ પ્રભુના કણ્ઠમાં નાખેલા ખીલા કેવી રીતે કાઢવા તેનો વિચાર કર્યો. તેના માટે જે જે સામગ્રીની જરૂર હતી, તે મહાનુભાવ વૈદ અને શ્રેષ્ઠિ એ ભેગી કરી. વૈદે પણ ઔષધ વિગેરે સાથે લીધું, અને તે બન્ને જ્યાં પ્રભુ કાર્યોત્સર્ગ ધ્યાનમાં ઉભા રહ્યા હતા ત્યાં આવ્યા. જેના હૃદયમાં પ્રભુ અને ગુરૂ ભક્તિનો ઉત્સાહ સદા જગતો હોય છે, તે પ્રસંગ આવે તેમના કાર્યમાં જરા પણ વિલંબ કરતા નથી.

તે બન્ને મિત્રોએ પ્રભુને પ્રદક્ષિણા દઈ વંદના કરી. પછી પ્રભુને એક તેલની કુંડીમાં બેસાર્યા. તેમના શરીરને તેલનું અભ્યંજન કર્યું, અને બલવાન ચંપી કરનારા માણસોની પાસે મહાન કરાબું. તે બલીબટ પુરૂષોએ પ્રભુના શરીરના તમામ સાંધા શિથિલ કરી નાખ્યા. પછી તેમણે જે સાણસી લઈને પ્રભુના બન્ને કાનમાંથી બન્ને ખીલા એક સાથે ખેંચ્યા; એટલે રૂધિર સહિત તે બન્ને ખીલા બહાર પ્રત્યક્ષ અવશેષ વેદનીય કર્મ નીકળી જતું હોય તેમ નીકળી પડ્યા.

ખીલા ખેંચતી વખતે પ્રભુને એવી વેદના થઈ કે, તે વખતે બજાથી હજારો પર્વતની જેમ પ્રભુએ મોટી ભયંકર ચીસ પાડી. ભક્તિવાન ખરેખરે વૈદે તત્કાલ સંરોહિણી ઔષધીથી પ્રભુના કાનને રૂઝવી, અથાતા દૂર કરી.

પછી તે બન્ને મિત્રોએ પ્રભુને ખમાવ્યા, અને પોતાને ઘેર ગયા. તે શુભાશય પુરૂષો, પ્રભુને વેદના કરતા છતાં પણ, દેવ ગતિનું આયુષ્ય ખાંધી અંતે દેવલોક સંખંધી લક્ષ્મીને ભેગવનારા થયા. પેલો દુરાશય ગોવાલ અંતે મરણ પામીને સાતમી નરકના દુઃખનો પાત્ર થયો.

જે ઉદ્યાનમાં પ્રભુના કાનના ખીલા કાઢવામાં આવ્યા હતા, તે ઉદ્યાન પ્રભુના ભયંકર નાદથી, મહા ભૈરવ નામથી પ્રખ્યાત થયું; અને ત્યાં લોકોએ એક દેવાલય કરાવ્યું.

પ્રભુને છદ્મસ્થપણામાં આ છેલ્લો ઉપદર્શ હતો. ત્યાંથી પ્રભુ વિહાર કરીને ઋબ્ધુપાલિકા નામની મોટી નદીવાળા જૂંભક નામના ગામ પાસે આવ્યા.

ભગવંતે દીક્ષા અંગીકાર કરી, ત્યારથી બાર વર્ષ છ માસ અને એક પખવાડીયું એટલો છદ્મસ્થ પણાનો કાલ ગયા પછી ભગવંતને કેવળજ્ઞાન કાલ ઉત્પન્ન થયું છે.

દીક્ષાના દિવસથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિના વચલા આ છદ્મસ્થાવ વસ્થાના કાલમાં કંઈ કંઈ જાતની કેટલી તપ અને પાર- તપસ્યા પ્રભુએ કરી, તથા કેટલાં પારણાં ણાની સંખ્યા. થયાં, તે બતાવનારો કોઠો અત્રે આપવામાં આવ્યો છે. આ યંત્રમાં દિવસની સંખ્યા

એક માસના ૩૦ દિવસના હીસાબથી લખવામાં આવેલી છે.

તપનું નામ	કેટલા કર્યા	એકંદર દિવસની સંખ્યા.	પારણાની સંખ્યા.
૧ પુરણ છમાસી.	૧	૧૮૦	૧
૨ પંચદિવસૂણ છમાસી	૧	૧૭૫	૧
૩ ચારમાસી	૬	૧૦૮૦	૬
૪ ત્રણમાસી	૨	૧૮૦	૨
૫ અઢીમાસી	૨	૧૫૦	૨

૬ એમાસી	૬	૩૬૦	૬
૭ દોઢ માસી	૨	૬૦	૨
૮ એકમાસી	૧૨	૩૬૦	૧૨
૯ અર્ધમાસી	૭૨	૧૦૮૦	૭૨
૧૦ પ્રતિમા અઠમ તપ	૧૨	૩૬	૧૨
૧૧ છઠ તપ	૨૨૮	૪૫૮	૨૨૮
૧૨ ભદ્ર પ્રતિમા	૧	૨	૧
૧૩ મહા ભદ્ર પ્રતિમા	૧	૪	૧
૧૪ સર્વતો ભદ્ર પ્રતિમા	૧	૧૦	૧
		<u>૪૧૬૫</u>	<u>૩૫૦</u>

(ટીપ્પણ:—ઉપરના યંત્રમાં છઠ્ઠ અસેને ઓગણત્રીશ જણાવી, પારણાના દિવસ અશેને અઠાવીશ જણાવ્યા છે; તેનું કારણ એ છે કે, છેવટના છઠ્ઠમાં પ્રભુને કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે, અને છઠ્ઠનું પારણું તે પછી કરેલું છે તેથી તે પારણું આ છદ્ધસ્થકાળની ગણતરીમાં લેવામાં આવેલું નથી.)

આ તપના કોઠા ઉપરથી સમજાય છે કે, જઘન્ય (કનિષ્ઠ) માં જઘન્ય તપ છઠ્ઠને કરેલો છે; એટલે કોઈ પણ વખતે એક પારણું કરતી વખતે આહાર કરે, તે પછી તુર્ત આહાર પણ કરેલો જણાતો નથી. તમામ તપ ચૌવિહારપણે કરેલો છે; એટલુંજ નહિ પણ આહાર વખતે પણ પાણી વાપરતા નહિ. લગવંતના અતિશય એવા હતા કે વિના પાણીએ હાથ અને મુખ સ્વચ્છ થતા હતા.

આ કાલના જીવોના મનમાં વખતે એવી શંકા ઉત્પન્ન થાય કે, આટલા બધા દિવસ આહાર અને પાણી તપના સંબંધે શીવાય શરીર ટકી શકે કેમ ? અથવા સમાધાન. એ પ્રમાણે આહાર કયો શીવાય તપના વખતમાં મન સ્થિર રહી કાર્ય કરી શકે કે કેમ ? આવા પ્રકારની શંકા થવાનો સંભવ છે.

આ શંકા આકાલ આશ્રિત અને હાલના વખતના શરીરની રચના જોતાં ઉમ્મન્ન થાય એ સ્વાભાવિક છે પણ ભગવંતે જે તપસ્યા કરી તેમાં અસંભવિત પણું કે અતિશયોક્તિ પણું લેશ માત્ર નથી. કારણ. (૧) તીર્થંકર તથા ચરમ શરીરિ જીવોના શરીરની રચના અદ્વિતિય પ્રકારની હોય છે. જેને જૈન શાસ્ત્રોક્ત ભાષામાં “ વજ્ર ઋષભ નારાય સંઘયણ ” ૧ એવું નામ આપેલું છે. તે સંઘંધે પૂર્વે હકીકત આપવામાં આવેલી છે. એ શરીરવાળાને ગમે તે જાતનું ગમે તેવું કષ્ટ પડે તોપણ તે સહન કરવાની, અને મનને સ્થિર રાખવાની શક્તિ, ઘણી ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની હોય છે. (૨) તીર્થંકરો જન્મથીજ અવધિજ્ઞાની હોય છે. પૂર્વના જીવોનું તંત્રોને જ્ઞાન હોય છે. દેવતાના ભવમાં અતિસુંદર આહાર કરેલા હોય છે, તેથી હવે તેના કરતાં વિશેષ પ્રકારના કે તેવા પ્રકારના આહાર કરવાની તેમના મનમાં જાણસા હોતી નથી. તેમજ નારકી અને તીર્થંચના ભવમાં પરવશપણે આહાર વિના જીવે. દુઃખ ભોગવે છે તેનું તેમને જ્ઞાન હોય છે. તેમના પરવશપણાના ક્ષુધા-તૃષ્ણાના કષ્ટ આગળ આ સ્વેચ્છા પૂર્વક કરેલા તપનું કષ્ટ તેમને ઘણું અલ્પ લાગે છે. (૩) આહાર કરવો એ આત્માનો સ્વાભાવિક ગુણ નથી. તેનો તો અનાહારિ પણાનો સ્વભાવ છે. આહાર તો કેવલ શરીર (પુદ્ગલ) ના પોષણ-ટકાવ માટે કરવાનો હોય છે. તીર્થંકરો જન્મથીજ પુદ્ગલોનાંદી નહિ, પણ આત્માનાંદી હોય છે, તેથી તેઓ ફક્ત શરીરને આયુષ્ય કાલ સુધી નભાવવાની ખાતરજ આ સક્તિરહિતપણે આહાર કરે છે. (૪) તપ કરવો એ એક પ્રકારનો ખાલ્ય તપ છે. આત્માને જે પૂર્વનાં કર્મ લાગેલાં છે, તે જલદી ભોગવી લેવાનો ઉપાય નિર્જરાતત્વનું આલંબન કરવું તે છે. નિર્જરા તત્ત્વનું સ્વરૂપજ એવા પ્રકારનું છે કે, તે આત્માને લાગેલાં કર્મ વિપાકો-દય શીવાય આત્મ પ્રદેશોથી છુટા પાડી નાખે છે; કે જેના લીધે તેના અશુભ વિપાક જીવને ભોગવવા પડતા નથી. ફક્ત જે મહા-

કલીષ્ટ નિકાચિત કર્મ છે તે તો જીવને તેના વિપાક આવ્યા શીવાય છુટી શકતા નથી. દીક્ષાના કાલથી ભગવંત મહાવીરની દ્રષ્ટિ કર્મ નાશની હતી. તેથી તેમણે કર્મનાશ માટે આ પ્રમાણેના તપ અને અભિગ્રહની સહાય લીધેલી છે. (૫) જગતમાં અભ્યાસથી શક્તિ ખીલવી શકાય છે. અનાદિકાલથી જીવનો સ્વભાવ આહાર કરવાનો થઈ ગયો છે. આહાર, મૈથુન, ભય, અને પરિગ્રહ આ ચાર પ્રકારની સંજ્ઞા જીવની સાથેજ રહે છે. મતલબ ભવોભવ જોડેજ જાય છે. આ અનાદિના અભ્યાસવાળી ટેવોને જીવ પોતાના જન્મની સાથેજ લેઈ આવે છે; એને માટે પ્રાણીઓને શિક્ષણ આપવું પડતું નથી. એ ટેવોનો નાશ કરવાને તેના પ્રતિપક્ષિ ટેવોનું આલંબન લેઈ, તેના દૃઢ સંસ્કાર પાડવામાં આવે, તોજ અંશે અંશે કર્મી થઈ પરિણામે તે કુટેવોને જીતી શકાય છે. તેજ નિયમાનુસાર આત્માનો અનાહારી સ્વભાવ પ્રગટ કરવાને માટે, દરેક આત્માર્થિ જીવો આ બાહ્ય તપને પુષ્ટાલંબન તરીકે ગણી, તેનું સેવન સારી રીતે અદિન પછે કરી, વિના આહારે કાલ નિર્ગમન કરવાની ટેવ પાડી શકે છે. અભ્યાસને કષ્ટ અસાધ્ય નથી (૬) જૈનતર ધર્માનુયાયિઓ, એક ઉપવાસના દિવસે પણ અન્ન શીવાય ફલાદિ વિવિધ વાનીઓનો યથેચ્છ આહાર કરતા છતાં પણ, પારણાના દિવસે (મોટી ઉમરના સુદ્ધાંત) નિર્મલ થઈ ગએલા પોતાને જણાવે છે. જ્યારે હાલ વર્તમાનમાં જૈન પ્રજામાં તપના સંસ્કારો છેક નહાની ઉમરથી પડેલા હોય છે. નહાની ઉમરના બાલકો પવિત્ર દિવસોમાં એક ઉપવાસ તો ઘણા ઉત્સાહથી સારી રીતે કરે છે. એટલુંજ નહીં પણ તપ ગુણ જેનામાં ખીલેલો છે, એવા સ્ત્રી પુરુષોને, આઠ ઉપવાસ, ચાવત્ માસ ઉપવાસ કરીને પણ, સારી રીતે ફરતાં અને તે તપના અંગે કરવાની ધાર્મિક ક્રિયા કરતાં જોવામાં આવે છે. તેઓ જરા માત્ર પણ ક્રિયામાં ઓછાશ આવવા દેતા નથી આઠ ઉપવાસવાળી એક બાઈને છઠ્ઠા કે સાતમા ઉપવાસના દિવસે, શ્રી શત્રુંજયગિરી ઉપર પગે ચાલીને ત્રીજી વખત યાત્રા કરતાં મેં

જેએલ છે મહારા વતન પાદરાની નજીક દરાપુરા ગામમાં, શેઠ હીરાચંદ્ર નથુભાઈ નામના એક વૃદ્ધ શેઠ હતા. તેમણે શ્રી પર્યૂષણ પર્વના વખતે, એક વખત એક મહિનાના ઉપવાસ કરેલા હતા. લગભગ વીશ ઉપવાસ થયા પછી હું તેમના દર્શન કરવા દરાપુરે ગયો હતો. તે વખતે શેઠ પોતાના ઘેરથી પગે ચાલી દેહરાસર પૂજા કરવા ગએલા હતા, અને દેહરાસરમાં સ્થિરતાથી લગવંતની પૂજા કરતાં નજરે જોવામાં આવેલા. વડોદરામાં કેવળ બહેન નામની એક બાઈ, જેમને હું બહેન તરીકે માનતો હતો, તેઓ ઘણાખરા વખત પાદરે શ્રી પર્યૂષણ પર્વનું આરાધન કરવા મહારે ત્યાં આવતાં હતાં. શ્રી પર્યૂષણ પર્વારાધન નિમિત્તે તેમણે એક વખત સોળ ઉપવાસ કરેલા હતા. એ સોળ ઉપવાસના પારણે, ઘરમાં બધી અનુકૂળતા છતાં, પારણના દિવસે પોતે બેઠે કેટલીક રસવર્તી નિપજાવી, ઘરનાં તમામ માણસોને સંવત્સરીના ઉત્તર-પારણ કરાવી, પોતે પારણ કરેલું હતું. મતલબ એ છે કે, જેમના મનમાં ભવતો ભય છે, અને કમ' લાઘવતા કરવાની જાણાસા છે, તેઓ સમતાપૂર્વક બાહ્ય તપનું આલંબન લેઈ પોતાની શક્તિ ખીલવી શકે છે. તે પછી લગવંત આવી તપસ્યા કરી શકે એમાં શંકાને સ્થાન જ નથી.

લગવંતે આત્મ સાધનની સાધના કેવી રીતે કરી કમી ઉપર જ્ય મેળવ્યો હતો, તે પણ જાણવાની જરૂર છે.

લગવંતને જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એવા ત્રણ પ્રકારના

ઉપસર્ગ થયા છે. તેમાં (૧) જઘન્ય ઉપ-

ઉપસર્ગોદ્ધનું સ્વરૂપ સર્ગોમાં તે શીત પરિચહનો મહોટો

ઉપસર્ગ વ્યંતરીએ કયો. તથા (૨)

મધ્યમ ઉપસર્ગોમાં સંગમ દેવતાએ મહોટો ઉપસર્ગ કયો અને

(૩) ઉત્કૃષ્ટ ઉપસર્ગોમાં મોટો ઉપસર્ગ કાનમાં ખીલા નાખવાનો

ગોવાળીયાએ કયો; અને ખીલા કાઢતી વખતે પણ ઉપસર્ગ થયો.

ભગવંતે દીક્ષાના દિવસથીજ કાયાને વોસરાવી દીધી હતી; મતલબ કાયા ઉપરને! મમત્વભાવ બીલકુલ કાઢી નાખ્યો હતો; અને તે ભાવ છેવટ સુધી ટકાવી રાખ્યો હતો.

જેમ કોઈ પુરૂષ ગાય દોહવાને એસે તેવે આસને પ્રભુ બેઠેલા, પણ દીક્ષા દિવસથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિ સુધી કોઈ દિવસે પૃથ્વી-ભૂમિ ઉપર સ્થિર થઈને બેઠેલા નહીં.

દીક્ષા લીધી ત્યારથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના કાલ સુધીમાં, ફક્ત શૂલપાણી યક્ષના દેહેરે માત્ર એ ઘડી નિંદ્રા કરી છે; બાકીનો સર્વકાલ નિંદ્રા વિનામાં પસાર કર્યો છે.

નિંદ્રા વિના આટલો બધો કાળ માણસ રહી શકે કેમ ? એ પ્રશ્ન પણ હાલના કાલમાં સ્વાભાવિક રીતે ઉદ્ભવ પામે છે. પ્રથમ નિંદ્રા વસ્તુ શું છે ? એનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રદ્વારા સમજવાની જરૂર છે. આત્માનો સ્વભાવિક ધર્મ ઉજ્જગર દશાનો છે. નિંદ્રા કરવી એ પણ પુદ્ગલીક ધર્મ છે. આઠ પ્રકારના કર્મોમાં દર્શનાવરણીય નામનું બીજું કર્મ છે. તેના નવ ભેદમાં પાંચ ભેદ નિંદ્રાના છે. એ દર્શનાવરણીય કર્મ જેમ જેમ ઓછું થતું જાય, તેમ તેમ નિંદ્રા ઓછી થતી જાય છે. કેવળજ્ઞાનીઓનું દર્શનાવરણીય કર્મ સર્વથા નાશ પામે છે, ત્યાર પછી તેઓની સ્થિતિ ઉજ્જગર દશાની હોય છે; મતલબ તે પછી તેમને નિંદ્રા બીલકુલ હોતી નથી. કેવલી અવસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટો કાળ દેશેઉણા પુર્વ કોડ સુધીનો શાસ્ત્રમાં બતાવેલો છે, એટલે આ સંબંધમાં આગમની શ્રદ્ધાવાળા જીવોને શંકા રહેશે નહીં. જેમને આગમના વચનો પર શ્રદ્ધા નથી, તેઓના માટે તો તેઓ ગમે તેવી કલ્પના અને શંકા કરવાને સ્વતંત્ર છે.

આત્મિક લક્ષ્મી-સ્વરાજ્ય-અનંતજ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્ર-
જે આત્મામાં છે, તેને ઘાતિ કર્મ રૂપ ચાર
લક્ષ્યબિંદુ- મહાન શત્રુઓએ હથાવી દીધેલી છે. તે
આત્મિક લક્ષ્મી પ્રગટ કરવાનું જ ભગવંતનું

દીક્ષાના કાલથી લક્ષ્ય હતું. તે આત્મિક લક્ષ્મીને દબાવી રાખનાર શત્રુઓના ઉપર ચઢાઈ કરી, તેમને જીતી, અનાદિ કાલથી જીવની સત્તાને દબાવી પડેલા તેમની સાથે યુદ્ધ કરી, તેમનો પરાજય કરી, તેમને આત્મ પ્રદેશમાંથી સદાને માટે કાઢી મુકવાને, ભગવંતે ઘોર સંગ્રામનો પ્રારંભ કર્યો હતો. તેમણે આત્મા અને શરીરનો ભેદ ખેરોખર લક્ષ્યમાં રાખી, અંતે નાશ થનારા શરીરની દરકાર નહીં કરતાં આત્મ રક્ષણની દરકાર કરી હતી; એમ સાડાબાર વર્ષ સુધીના તેમના ચારિત્ર પાલન ઉપરથી આપણને સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. જે નિશ્ચય દીક્ષાના દીવસે તેમણે કરેલા તેને છેવટ સુધી ટકાવી રાખ્યો હતો. ગમે તેવા પ્રાણ્તાંત ઉપસર્ગોમાં પણ ભગવંતે પોતાના નિશ્ચયમાંથી લેશ માત્ર ચલાયમાન થયા નથી.

કેવલ જ્ઞાનીઓએ જગતમાં નવ પ્રકારના તત્ત્વ બતાવેલા છે.

તેમાં અંતિમ નવમું મોક્ષ તત્ત્વ છે. એ એ તત્ત્વનું આલંબન મોક્ષ તત્ત્વની જીવને પ્રાપ્તિ કરાવનાર નિર્જરા અને સંવર એ એ તત્ત્વ છે. નિર્જરા તત્ત્વ જે કર્મ આત્માને અનાદિ કાલથી પરંપરાથી લાગેલાં છે, તેને નીરસ બનાવી આત્મા પ્રદેશથી છુટા પાડે છે. સંવરતત્ત્વ મિથ્યાત્વાદિ કારણોને લેઈને કર્મનો જે નવીન બંધ થાય છે, તે નવીન કર્મ બંધ થતાં અટકાવે છે. તેના યોગે પરિણામે મોક્ષ તત્ત્વની પ્રાપ્તિ સ્વાભાવિક થાય છે. દીક્ષાના સંમયે સામાયિકના પાઠથી નવીન સાવધ યોગના ત્યાગનો નિયમ અંગીકાર કરી, પ્રભુએ તેનું સારી રીતે પાલન કર્યું; એટલે નવીન કર્મ બંધને રોકી રાખ્યા, અને નિર્જરા તત્ત્વની મદદથી પુરાણા જે કર્મ આત્મ પ્રદેશને લાગેલાં હતાં, તેને ખપાવી નાખ્યાં. આજ રસ્તો મોક્ષ તત્ત્વની સાધનાનો પ્રભુના ચરિત્ર ઉપરથી આપણને સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે.

પ્રભુએ આ છદ્મસ્થાવસ્થામાં ચારિત્ર પાલન કેવી રીતે કર્યું, તેનું નિરીક્ષણ જરૂરનું છે.

પાંચ સમિતિ, અને ત્રણ શુષ્કિત, એ આઠ પ્રવચન માતાના નામથી ઓળખાય છે, અને તેના પાલ-ચારિત્ર પાલનની નથીજ ચારિત્ર વૃદ્ધિ પામે છે. (૧) પ્રભુની રીત. ધર્મી સમિતિના પાલનમાં પ્રભુ હંમેશાં ઉપયોગ પૂર્વક પૃથ્વી ઉપર ધુસરા પ્રમાણુ દાંટ રાખીનેજ વિહાર કરતા હતા. (૨) ભાષા સમિતિના પાલનમાં પ્રભુ કદી પણ સાવધ-પાપ યુક્ત વચન બોલ્યા નથી. તીર્થંકરો પ્રાયે છઠ્ઠસ્થકાળમાં મૌનજ રહે છે. (૩) એષણ સમિતિ એટલે દોષ રહિત આહાર ગ્રહણ કરવો. પ્રભુએ તપના પારણાના દિવસે શુદ્ધ આહાર હોય તોજ ગ્રહણ કરેલો છે. દોષથીયુક્ત આહાર ગ્રહણ કરેલો નથી. જીર્ણશ્રેણીની ઘણી વિનંતી અને ભાવના છતાં નવીન શ્રેણિના ત્યાં પ્રભુ એ પારણું કર્યું, એ આ ત્રીજી સમિતિના પાલનનું પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટાંત છે. (૪) આદાણુભંડમત્તનિક્ષેપણુ સમિતિ. એ ચોથી સમિતિમાં પાત્રા પ્રમૂખ ઉપકરણોને જોઈને જયણાપૂર્વક ગ્રહણ કરે અને જોઈને જયણાપૂર્વક મુકે. પ્રભુ તો કરપાત્રમાં આહાર લેતા હતા, તેમની પાસે કોઈપણ જાતનું ઉપકરણ કે ઉપધિ હતી જ નહીં. (૫) ઉચ્ચાર પ્રશ્રવણુ ખેલ જલ સિંધણુ પારિઠાપનિકા સમિતિ, એટલે સ્થંડીલ માત્રુ વિગેરે નિર્જીવ સ્થાનકે પરઠવવું. તીર્થંકરનો આહાર નિહાર ચરમચક્ષુવાલા જોઈ શકે નહીં, તેમ કોઈ જાણી શકે નહીં. એવો તેમનો જન્મથીજ અતિશય હોય છે. કાન, નાક, અને શરીરનો મેલ તેમને હોય નહીં, તેમજ ખલખો, લીંટ વિગેરે પણ તેમને હોય નહીં. કારણ તીર્થંકરોને જન્મથીજ રોગનો અભાવ હોય છે, તેમજ પરસ્વેદ હોતો નથી. એ પ્રમાણુ પંચ સમિતિનું પાલન સારી રીતે કર્યું હતું. મન, વચન, અને કાયાને કદીપણુ પાપમય પ્રવૃત્તિમાં પ્રભુએ પ્રવર્તાવ્યા નથી, તેથી એ ત્રણ શુષ્કિતનું પાલન પણ શુદ્ધ રીતે કરેલું હતું.

દીક્ષાવસરે જે ચાર મહા વ્રતોને પ્રભુએ અંગીકાર કર્યો હતા,

તેનું શુદ્ધ રીતે પ્રભુએ પાલન કર્યું હતું. (૧) કોઈપણ ત્રસ યા સ્થાવર જીવની હિંસા પ્રભુએ ત્રીકરણ યોગે કરી નથી (૨) ત્રી-કરણ યોગે કદી મૃષાલાભા પ્રભુ બોલ્યા નથી. (૩) કોઈનું પણ અદ્ભુત લીધું નથી. (૪) નવવાડ સહિત શુદ્ધ રીતે શીલનું પાલન કરેલું છે. (૫) તેમજ દ્રવ્ય કે ભાવ કોઈ પણ જાતનો પરિગ્રહ પ્રભુએ લીધો નથી કે રાખ્યો. ૧

અઠાર પ્રકારના પાપસ્થાનકોમાંથી એક પણ પાપસ્થાનકનું પ્રભુએ મનથી પણ સેવન કર્યું નથી. આશ્રવોનો રોધ કરી, પાપને રોકી પ્રભુ નિરાશ્રવ થયા હતા. મમત્વ રહિત, ધનરહિત, અંથિરહિત હોવાથી પ્રભુ નિઃશંક હતા. કમળના પત્રની પેઠે પ્રભુ નિર્લેપ હતા. રેતીના કણ્ઠીયાની પેરે સ્નેહ રહિત હતા. પ્રભુ નિરંજન રાગદ્રેષ રહિત હતા. જીવન્ત ગતિને કોઈ રોકી શકતું નથી તેમ વિહારમાં પ્રભુને કોઈ રોકી શકતું ન હતું; નિર્ભય રીતે પ્રભુ વિહાર કરતા હતા. દુષ્ટ મનુષ્ય કે પ્રાણીઓ તથા વિષધારી જીવોનો પ્રભુને લેશમાત્ર ડર ન હતો, તેથી નિડર રીતે પ્રભુ વિહાર કરતા હતા. આકાશ જેમ નિરાલંબન છે, તેમ પ્રભુ પણ કોઈના આલંબનની દર-કાર રાખતા ન હતા, કે કોઈના પર આધાર રાખતા ન હતા. પવનની પેરે અપ્રતિબદ્ધ વિહાર પ્રભુ કરતા હતા. શરદઋતુના ચંદ્રની પેરે પ્રભુનું હૃદય નિર્મળ હતું. કાચબાની પેરે પંચેદ્રિઓને પ્રભુએ ગોપવી રાખી હતી. ખડગી (ગેંડો) નામનું જનાવર થાય છે તેના શિંગડાની પેરે પ્રભુ એકલાજ હતા. ભારંડ પક્ષીની પેરે અપ્રમત્ત હતા. બે ઘડી કાલ શીવાય કદી પણ પ્રભુ એ પ્રમાદનું સેવન કર્યું નથી. હસ્તીની પેરે કર્મ રૂપ શત્રુઓનું મથન કરવાને મહાપરાક્રમવંત, વૃષભની પેરે સંયમ ભાર નિર્વાહ કરવાને સામ-થ્યવાન, સિંહની પેરે પરિસહ જીતવામાં દુર્દર, મેઝની પેરે અચલ-અકંપ, સમુદ્રની પેરે ગંભીર, ચંદ્રમાની પેરે સૌમ્ય લેખ્યાવંત, સૂર્યની પેરે તેજસ્વી, તપાવેલા સોનાના રસના જેવા શુદ્ધ જાતવંત, પૃથ્વીની પેરે સર્વ ફરશને સહન કરનાર પ્રભુ શુદ્ધ રીતે ચારિત્ર

પાલન કરતા અપ્રતિબદ્ધ વિહાર કરતા હતા.

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ એ ચાર પ્રકારનો પ્રતિબંધ છે. (૧) સચિત, અચિત અને મિશ્ર એમ ત્રણ પ્રકારના દ્રવ્યથી પ્રતિબંધ છે. ૧ માતા પિતા, પુત્રાદિ સંબંધિઓનો પ્રતિબંધ એ સચિત પ્રતિબંધ છે. ૨ દાગીના, ઝવેરાત આદિનો પ્રતિબંધ એ અચિત પ્રતિબંધ છે. ૩ શણગાર કરેલી સ્ત્રીનો પ્રતિબંધ એ મિશ્ર પ્રતિબંધ છે. એ રીતે ત્રણ પ્રકારના દ્રવ્ય પ્રતિબંધથી પ્રભુ રહિત હતા. (૨) ક્ષેત્રથી, ગામ, નગર, ઉઝડ, ખેત્ર, ઘર, હવેલી, આકાશાદિ, એ કોઈ પણ ઉપર પ્રભુને રાગ નહોતો, કે મહારાપણું નહોતું. તેથી ક્ષેત્રથી પણ પ્રતિબંધ પ્રભુને નહોતો. (૩) કાલથી-સમયાદિકાલ; કોઈ પણ કાલને વિષે આ અમુક કામ હું કરોશ એવો પ્રભુનો કાલથી પણ પ્રતિબંધ ન હતો. (૪) ભાવથી-ક્રોધ માન, માયા, લોભ, ભય, હાસ્ય, રાગ, દ્વેષ, વચન યુદ્ધ, ક્રોધને ખોટું કલંક આપવું, યુગલ્લી કરવી, પરના દોષ પ્રગટ કરી કહેવા, અરતિ, રતિ, કપટથી બોલવું, મિથ્યાત્વ શલ્ય ઇત્યાદિ કોઈ પણ દોષ સેવે તો તે ભાવથી પ્રતિબંધ કહેવાય છે. ભાવથી પણ પ્રભુ પ્રતિબંધ મુક્ત હતા. એ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના પ્રતિબંધમાંથી કોઈ પણ જાતનો પ્રભુને પ્રતિબંધ ન હતો.

લગવંત વર્ષાઋતુના ચાર માસ શીવાય બાકીના આઠ માસમાં ગામને વિષે એક રાત્રી અને નગરને વિષે પાંચ રાત્રિ એ પ્રમાણે વિહાર કરતા હતા. ઉપસર્ગ કરનાર અને લકિત કરનાર ઉપર સમાન ભાવ રાખતા. તૃણ અને મણિ માણિકાદિ, સોનું અને પથ્થર, સુખ અને દુઃખને વિષે પ્રભુની સમાન વૃત્તિ હતી. આલોક સંબંધી કે પરલોક સંબંધી સુખની પ્રભુને ગરજ ન હતી. જીવવાની કે મરવાની પણ પ્રભુને ઇચ્છા નહતી. ફક્ત સંસારમાં રહ્યાવનાર કર્મરૂપ શત્રુઓને મહાત કરવાને જ સદા ઉજ્જમાલ રહેતા હતા. જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રરૂપ નિજ સ્વભાવમાંજ પ્રભુ રમણતા કરતા અને શાંત રહેતા. ક્ષમા, આજંવ, માર્દવ, નિલોભતા, તથા મન

શુદ્ધિ ઇત્યાદિ આત્મલક્ષ્મીરૂપ શુભોમાં ઉત્કૃષ્ટિ રીતે પ્રભુ વર્તતા, શુદ્ધ સંયમ તથા તપનું ફલ નિર્વાણ છે, એમ જાણી ઉત્તમ રીતે શુદ્ધ ચારિત્ર ધર્મનું પાલન કરી આત્મસત્તા પ્રકટ કરવારૂપ સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિની સાધના કરતા.

પ્રભુએ સાડાખાર વર્ષ સુધી ફકત એકજ કાર્યની અંદર પોતાનું બલવીર્ય ફેરવ્યું છે. “ અનાદિકાલથી જે કર્મરૂપ શત્રુઓ આત્મપ્રદેશની અંદર પોતાની સત્તા જમાવી બેઠા હતા, અને પોતાનું સ્થાન છોડતા ન હતા, તે કર્મશત્રુઓને આત્મ પ્રદેશમાંથી સર્વથા છુટા પાડી આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશને નિર્મળ કરવારૂપ સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવું ” આ એક કાર્ય કરવામાં દુઃખની કે પોતાના શરીરની પણ પ્રભુએ દરકાર કરી નથી. પ્રભુની આજ શુદ્ધ અધ્યાત્મ પ્રવૃત્તિ હતી. કર્મોના ઉપર જય મેળવવાની, અને તેની પણ સત્તાને તોડી નાખવાની આચરણા એ ત્યાગ ધર્મનું અનુકરણીય ઉત્તમ દ્રષ્ટાંત છે. ગૃહસ્થાવાસમાં રહી અમે જીવન મુક્ત દશાનો અનુભવ કરીએ છીએ, એવી મિથ્યા, હાંભિક, હસવાની સાથે લોટ ફાકવા જેવી આચરણા પ્રભુએ માન્ય રાખી નથી. શુદ્ધ મુક્ત દશા પ્રાપ્ત કરવાનો એ માર્ગજ નથી. અનંતા તીર્થંકરોએ એ માર્ગ પસંદ કર્યો નથી. મોક્ષાલીલાધી મહાત્માઓ અને સંસાર સમુદ્રને તરી જવાની ઇચ્છાવાલાઓને તો શુદ્ધ સંયમ (ત્યાગ ધર્મ) અને ઉત્કૃષ્ટ તપજ આદરણીય છે. અને તેજ માર્ગ પસંદ કરવા લાયક છે. ભગવંત શાંતીનાથ, કુંથુનાથ, તથા અરુનાથ જેમને સંસારી રાજ્યઋદ્ધિમાં છ ખંડ ચક્રવર્તીની રાજ્ય લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થયેલી હતી, તેમણે પણ અંતે તેનો ત્યાગ કરી, સર્વ સંયમ રૂપ ચારિત્ર ધર્મને અંગીકાર કરી, તેનું શુદ્ધ રીતે આરાધન કરી, કેવળ જ્ઞાનાદિ આત્મિક લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી હતી. આ ઉપરથી એજ નિકર્ષ નિકળે છે કે, “ સંસારની અંદર રહીને આત્મ હિતની ઉત્કૃષ્ટ સાધના થઈ શકે છે અને પરમાત્મ પદ મેળવી શકાય છે; ”

એવી માન્યતાવાલા દર્શનને કેવળજ્ઞાનીઓથી પ્રકાશિત થએલું
જેનદર્શન માન્ય કરતું નથી. આ માન્યતાની ભિન્નતામાંજ જેન
દર્શનની શ્લેષ્ટતા છે.

તત્ત્વ જ્ઞાસુઓ જો ન્યાયની રીતે પવિત્ર અને નિર્મળ
વિચારથી વિચાર કરશે, તો તેમની ખાત્રી થશે કે, પ્રભુએ સ્વીકારેલો
ત્યાગ માર્ગ અને તેનું શુદ્ધ પાલનજ આત્માને ઉંચકેલીમાં
લઈ જનાર છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ

અને

ધર્મતીર્થરૂપ સ્વરાજ સ્થાપના.

ઉંઢાળાની ઋતુના વૈશાખ સુદ ૧૦ ના દિવસે મધ્યા-
ન્હનો પ્રચંડ તાપ તપી રહ્યો છે. મોહરાજ સાથે
યુદ્ધ કરતાં અને અંતરંગ
કેવળજ્ઞાનની કર્મ શત્રુઓને આત્મપ્રદેશ
પ્રાપ્તિ. માંથી કાઢતાં બાર બાર વષ
વ્યતિત થયાં, તો પણ લગાર

માત્ર પણ મહાન્ યોગીન્દ્ર પ્રભુ તેનાથી પાછું ડગલું ભરતા
નથી; પરંતુ પુરતા બળ અને ધૈર્યથી તેના સામા આગળ વધ્યાજ
ભય છે. જૂંભકે ગામની બહાર ઋણપાલિકા નદિના ઉત્તર તટ
ઉપર શામક નામના કોઈ ગૃહસ્થનું ક્ષેત્ર હતું. ત્યાં કોઈ ગુપ્ત
રહેલા ચૈત્યની નજીક શાલતરૂની નીચે, મધ્યાન્હ કાળમાં તાપના
યોગે નદિના પ્રદેશમાં ઉષ્ણપવન (હુ) થી ઝાડ ઉપરના પક્ષિઓ
પણ ગરી પડે છે, અને પૃથ્વી પણ અંગારાની માફક તપી રહેલી
છે, તો પણ આવા તાપમાં છકુના તપ સહિત ઉત્કટિક (ગૌદોહન)
આસને રહી પ્રભુ આતાપના કરવા લાગ્યા. ઉઘાડા પગ, શરીર,

અને મસ્તકે પ્રચ્છેડ તાપના વાના ઝપાટા સહન કરતાં, ત્રીજે પહોર વ્યતિત થયો હતો. ચોથા પહોરની શરૂવાત થઈ હતી. અંદ્રહસ્તોતરા નક્ષત્રમાં આવ્યો હતો. ક્ષપક શ્રેણિમાં પ્રભુ આરૂઠ થઈ, શુકલ ધ્યાનના બીજ પાયાનું ધ્યાન કરતાં, દશમા શુભ સ્થાનકના અન્તે મોહનીયકર્મ નામના મહાન પ્રબળ શત્રુને પ્રભુએ જીતી લીધો; અને તેને પોતાના આત્મ પ્રદેશમાંથી સદાને માટે દેશવટો દીધો. એજ ધર્મધ્યાનના બીજ પાયાના અન્તે, અને બારમા શુભ સ્થાનકના ચરમ સમયે, ઘાતિ કર્મના બાકીના જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય કર્મ નામના શત્રુઓ જેઓ અનાદિ કાળથી પોતાની સત્તા જમાવી આત્મ પ્રદેશને દબાવી બેઠા હતા, તેમને પણ પ્રભુએ જીતી લેઈ આત્મ પ્રદેશમાંથી બહાર કાઢી મુક્યા. તત્કાળ સકળ લોકલોકને તથા તેમાં રહેલા પદ્મર્થ માત્રને સંપૂર્ણ રીતે જણાવનાર અને દેખવાના સ્વભાવવાળુ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન રૂપ સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત થયું. આ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન રૂપ આત્મિક લબ્ધિના ચોગે, દર્પણમાં જેમ તેના સામે રહેલા પદાર્થ માત્રનું પ્રતિબિંબ પડે છે, તેમ પદાર્થ માત્ર સ્પષ્ટ પ્રતિબિંબની માફક દેખાવા લાગ્યા. તેમનો નિર્મળ આત્મા, લોકલોકને તથા તેમાં રહેલા પદાર્થ માત્રના સંપૂર્ણ ભાવને, હસ્તમાં રહેલા આમલાની પેઠે પ્રત્યક્ષ રીતે જાણવા અને દેખવા લાગ્યો. તત્વથી આ પછીનો કાળજી જીવન મુક્ત દશાનો કહેવાય છે. પ્રભુ હવે દેહધારી ઇશ્વર, પરમાત્મા, અરિહંત, તીર્થંકર હેવ થયા.

જેઓનામાં અઢાર પ્રકારના દોષમાંથી, કોઈ પણ એક દોષ

હોય તેઓ પરમાત્મા કે ઇશ્વર હોઈ શકતા

અઢાર દોષનું

સ્વરૂપ.

નથી. પરમાત્મા-ઇશ્વર હમેશાં અઢાર

દુષણથી રહિત હોય છે. તે અઢાર દોષનું

સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ પ્રવચનસારોદ્ધાર નામના

ગ્રંથના એકતાલીશમા દ્વારમાં નીચે મુજબ જણાવેલું છે.

અન્નાણ-કોહ-મય-માણ-લોહ-માયા રઈ ય અરઈ ય; ।
 નિંદ-સોય-અલિયવયણ-ચોરિયા-મચ્છર-ભયા ય ॥
 પાણિવહ-પેમ-કીલાપસંગ-હાસાઈ જસ્સ ઇય દોસા ।
 અઢારસ વિ પણઢા, નમામિ દેવાહિદેવં તં ॥

વિવરણ—

૧ અજ્ઞાન—એટલે સંશય, અનધ્યવસાયી વિષયાત્મક લક્ષણ, મૂઢપણું.

૨ ક્રોધ—ક્રોધ કરવો; ગુસ્સો કરવો, તપી જવું, મિઝાજ ખોઈ નાખવો.

૩ મય—મદ-કુલ, બલ, ઐશ્વર્ય, રૂપ, વિદ્યાદિકનો અહંકાર કરવો.

૪ માણ—માન, દુરભિનિવેશ, કદાચક પકડવો, પકડેલાને ન છોડવો; અથવા તેને કુચુકિતઓએ કરી પ્રતિપાદન કરવા પ્રયત્ન કરવો.

૫ લોભ—ગૃહ્ણિ, આસક્તિ.

૬ માયા—દંભ અથવા કપટ.

૭ રતિ—અભિષ્ટ, ઇચ્છિત પદાર્થોની ઉપર મને કરી પ્રીતિ કરવી; તેની પ્રાપ્તિના પ્રસંગે આનંદ માનવો.

૮ અરતિ—અનિષ્ટ વસ્તુના સંયોગ, અથવા અનિષ્ટ પ્રસંગે મનને દુઃખ માનવું, દિલગીર થવું.

૯ નિંદ્રા,—૧ નિદ્રા, ૨ નિદ્રા નિદ્રા, ૩ પ્રચલા, ૪ પ્રચલા પ્રચલા, અને ૫ થીજુદી એમ નિંદ્રા પાંચ પ્રકારની છે.

૧૦ શોક—વૈધુર્ય અથવા દુઃખાત્મક અંતઃકરણની વૃત્તિ. ઇષ્ટના વિયોગે આકંઠાદિરૂપ.

૧૧ અલીકવચન—મૃષા, વિતથ લાપણ.

૧૨ ચોરી—પરદ્રવ્યનું હરણ કરવું; જેથી મન ચોરાય તે ચોરી.

૧૩ મત્સર—બીજની સંપત્તિને જોઈ ન શકવું.

૧૪ લય—બીજને લય પમાડવો; અથવા લય પામવો, ગલરાવું.

૧૫ પ્રાણીવધ—હિંસા કરવી.

૧૬ પ્રેમ—સ્નેહ, પરસ્પર ચિત્તનો રાગ.

૧૭ ક્રીડા—વિવિધ પ્રકારની ચિત્તને આનંદ આપનાર રમત ગમત, અને તેમાં આસક્તિ.

૧૮ હાસ્ય—હસવું.

ઉપર પ્રમાણે અઢાર દોષ શાસ્ત્રમાં વર્ણન કરેલા છે; શ્રી સિદ્ધસેન સૂરિ દિવાકર પરમપરમાત્મસ્તુતિ દ્વાત્રિંશિકા નામના ગ્રંથના ત્રીજા શ્લોકમાં પરમાત્મસ્તુતિ કરતાં જણાવે છે કે—

જુગુપ્સાભયાઽજ્ઞાનનિદ્રાઽવિરત્ય—
ઽન્નમૂહાસ્યશુગ્દ્રેષ મિથ્યાત્વરાગૈઃ ।
ન યો રત્યરત્યન્તરાયૈઃ સિષેવે
સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેન્દ્રઃ ॥

ભાવાર્થ—૧ દુઃખ, ૨ લય, ૩ અજ્ઞાન, ૪ નિદ્રા, ૫ અવિરતિ, ૬ કામાભિલાષ, ૭ હાસ્ય, ૮ શોક, ૯ દ્વેષ, ૧૦ મિથ્યાત્વ, ૧૧ રાગ, ૧૨ રતિ, ૧૩ અરતિ, અને ૧૪ જ્ઞાન અન્તરાય, ૧૫ લાભ અન્તરાય, ૧૬ લોભ અન્તરાય, ૧૭ ઉપલોભ અન્તરાય, અને ૧૮ વીર્ય અન્તરાય. એ દોષોમાંથી એક પણ દોષ જેમનામાં નથી, તે એકજ જિનેન્દ્ર પરમાત્મા અમારા કલ્યાણના માટે થાઓ.

આ અઢાર દુષણ-દુર્ગુણોથી રહીત કેવલજ્ઞાનીઓ-તીર્થંકરો હોય છે. પ્રભુ મહાવીરે આ દુષણોનો નાશ કરેલો હતો. એ દુષણોનો એક લેશ માત્ર પ્રભુનામાં ન હતો.

પ્રભુને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ તે સમયે ઈંદ્રોના આસન અદ્વાયમાન થયા. તેઓ હર્ષ પામ્યા, અને પોત પોતાના પરિવાર

સહ પ્રભુને વંદન કરવા આવ્યા. પ્રભુને વાંદીને ત્યાં દેવોએ સમવસ-
રણુ રચ્યું. ચાર નિકાયના દેવ, મનુષ્ય, તિર્થંચોથી સમવસરણુ ભરાઈ
ગયું. “ ભરાયલી પર્ષદામાં કોઈ સર્વવિરતિને યોગ્ય નથી,” એવું
જાણતા છતાં પણ પ્રભુએ પોતાનો કલ્પ જાણીને તે સમવસરણુમાં
બેસીને દેશના આપી. તીર્થંકરની દેશના કદી પણ ખાલી જાય નહીં;
કોઈને કોઈ જીવ પ્રતિબોધ પામી વ્રત અંગીકાર કરે, છતાં પ્રભુની
પ્રથમ દેશના ખાલી ગઈ, એ એક આશ્ચર્યંકારક બનાવ બન્યો
છે; ને તેથીજ હજી પ્રકારના આશ્ચર્યમાં તેની ગણતરી કરવામાં
આવેલી છે.

તીર્થંકરોએ “તીર્થંકર નામકર્મ”નો જે બંધ કરેલો હોય છે,
તેનો વાસ્તવિક ઉદ્ધત તીર્થંકરને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારથી
ગણાય છે. તીર્થંકર નામકર્મની પુણ્ય પ્રકૃતિનાં જે દલીલ આત્મ-
પ્રદેશને લાગેલાં હોય છે, તેને વિપાકોદયથી ભોગવી છુટા કરવા,
જગતજંતુના હિતના માટે વિહાર કરી, ઉપદેશ આપે છે.

પ્રથમની દેશનાથી કોઈ પણ જીવ પ્રતિબોધ પામ્યો નહીં.
તે ઉપદેશથી કોઈએ કંઈ પણ વ્રત અંગીકાર કર્યું નહીં. તે પછી
“ તીર્થંકર નામકર્મ નામનું જે મોટું કર્મ વેદવાનું છે, તે ભવ્ય
જીવોને પ્રતિબોધ દેવાવડે અનુભવવું યોગ્ય છે ” એમ વિચારી
પ્રભુ, અસંખ્ય કોટાકોટી દેવતાઓથી પરવરેલા અને દેવતાઓએ
સંચાર કરેલા સુવર્ણ કમળ ઉપર ચરણ મુકતા, બાર યોજનના
વિસ્તારવાળી, ભવ્ય પ્રાણીઓથી અલંકૃત, અને યજ્ઞને માટે ઘણા
દિવસે જ્યાં ભોગ થએલા છે એવી અપાપા નગરીમાં, પ્રભુ તે પ્રાણ-
જીવોને પ્રતિબોધ પમાડવાના પારમાર્થિક ઉદ્દેશથી પધાર્યા.

તે નગરીના નજીક મહાસેનવન નામનું ઉદ્યાન છે. ત્યાં
દેવોએ સમવસરણુની રચના કરી. તે સમવસરણુમાં પૂર્વના દ્વારથી
પ્રભુએ પ્રવેશ કર્યો. બીજી ધનુષ્ય ઉંચા રત્નના પ્રતિબિંબ જેવા
ચૈત્યવૃક્ષને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, “ તિર્થાય નમઃ ” એમ કહી,

સમોસરણના મધ્ય ભાગમાં બેસવાને પાઠપીઠયુક્ત જે રત્નમય સિંહાસન રાખેલું છે, તે ઉપર પૂર્વાભિમુખે પ્રભુ બેઠા. ભક્તિવાળા દેવતાઓએ બીજી ત્રણ દિશાઓમાં પ્રભુનાં પ્રતિરૂપ કર્યાં. તે અવસરે ચાર નિકાયના દેવતાઓ, મનુષ્યો તથા તીર્થંચો સમોસરણની અંદર પ્રવેશ કરવાના દ્વારથી પ્રવેશ કરી પોતપોતાના લાયક મર્યાદાવાળા સ્થાને બેઠા. તે પછી ઇંદ્ર, ભક્તિથી રોમાંચિત શરીરે પ્રભુને નમીને અંજલી જોડી સ્તુતિ કરી, સ્વઆસને બેઠા. પ્રભુએ દેશના આપી.

“ અહો ! આ સંસાર સમુદ્રની જેવો દારૂણ છે, અને તેનું કારણ વૃક્ષના બીજની જેમ કર્મજ છે. પોતાનાજ કરેલા કર્મથી વિવેક રહિત થયેલો પ્રાણી કુવો બોદનારની જેમ અધોગતિ પામે છે, અને શુદ્ધ હૃદયવાળા પુરૂષો પોતાનાજ કર્મથી મહેલ બાંધનારની જેમ ઉર્ધ્વ ગતિને પામે છે. કર્મના બંધનું કારણ, એવી પ્રાણીની હિંસા કદિપણ કરવી નહીં. હમેશાં પોતાના પ્રાણની જેમ બીજના પ્રાણની રક્ષામાં તત્પર રહેવું. આત્મપીડાની જેમ પરજીવની પીડાને પરહરવાને ઇચ્છતા પ્રાણીએ, અસત્ય નહિં બોલતાં સત્યજ બોલવું. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, લય, અને હાસ્યથી પ્રાણીઓ અસત્ય બોલે છે. અસત્ય બોલવાના નિમિત્ત કારણનો નાશ થવાથી સ્વાભાવિક રીતેજ સત્ય બોલવાનો શુભ બીલશે. સત્ય, હિતકારક, મિત અને પથ્ય ભાષા બોલવાથી સત્યનું રક્ષણ થશે. માણસના બાહ્ય પ્રાણ લેવા જેવું અહત દ્રવ્ય કદિપણ લેવું નહીં, કારણ કે તેનું દ્રવ્ય હરવાથી તેનો વધ કરેલોજ કહેવાય છે. ઘણા જીવોનું ઉપમર્દન કરનારું મૈથુન કદિપણ સેવવું નહીં. પ્રાણ પુરૂષે મોક્ષને આપનારું બ્રહ્મચર્યજ ધારણ કરવું. અનેક પ્રકારના પાપના નિમિત્ત કારણ રૂપ પરિગ્રહને ધારણ કરવો નહીં. ઘણા પરીગ્રહ લીધે અધિક ભારથી બળહતી જેમ પ્રાણી વિધુર થઈને અધોગતિમાં પડે છે. ”

આ પ્રમાણે પ્રાણાતિપાતાહિ પંચ મહાવ્રતો છે. સર્વ વીરતિ

રૂપ ચારિત્ર ધર્મનું પાલન કરવાની શક્તિવાલાઓએ તો તે, ધર્મ-
નેજ અંગીકાર કરી તેનું યથાર્થ પાલન કરવું, એજ મોક્ષનું
કારણ છે.

એ અરસામાં મગધ દેશમાં આવેલા ગોબર નામના ગામમાં
વસુભૂતિ નામે એક ગૌતમ ગોત્રી બ્રાહ્મણ
અગીયાર વિદ્વાન રહેતો હતો. તેને પૃથ્વી નામની સ્ત્રીથી ૧
બ્રાહ્મણોનું યજ્ઞના ઇંદ્રભૂતિ, ૨ અગ્નિભૂતિ, અને ૩ વાયુ-
કારણથી અપા- ભૂતિ નામે ત્રણ પુત્રો થયા હતા. કોણાક
પામાં લેગા થવું. ગામમાં ધનુમિત્ર અને ધમિહ નામે બે
બ્રાહ્મણો હતા. તેઓને વાઙ્મણી અને ભ-
દ્રિલા નામની સ્ત્રીઓથી ૪ વ્યક્ત અને ૫ મુધર્મા નામના બે પુત્રો
હતા. મૌર્ય ગામમાં ધનદેવ અને મૌર્ય નામે બે વિપ્ર હતા. તે
ઓ પરસ્પર માસીના દીકરા ભાઈ થતા હતા. ધનદેવને વિજયદેવ
નામની પત્નીથી ૬ મંડિક નામે પુત્ર થયો હતો. તેનો જન્મ
થતાંજ ધનદેવ મૃત્યુ પામી ગયો. તે દેશના લોકોચાર પ્રમાણે સ્ત્રી
વગરનો મૌર્ય વિજયદેવની સાથે પરણ્યો. “દેશાચાર લોક
લજ્જને માટે થતો નથી.” મૌર્યથી તે વિજય દેવીને એક પુત્ર
થયો; લોકમાં તે ૭ મૌર્યપુત્ર એવા નામથી પ્રખ્યાત થયો હતો. તેજ
દેશમાં વિમલાપુરી નામના ગામમાં દેવનામ બ્રાહ્મણને જયંતી
નામની સ્ત્રીથી ૮ અંકપિત નામે એક પુત્ર થયો હતો. કોશલા
નગરીમાં વસુ નામના બ્રાહ્મણને નંદા નામની સ્ત્રીથી ૯ અચલ-
બ્રાતા નામે એક પુત્ર થયો હતો. વત્સ દેશમાં આવેલ તુંગિક
નામના ગામમાં દત્ત નામના બ્રાહ્મણને કંરુણા નામની સ્ત્રીથી ૧૦
તૈતર્ય નામે પુત્ર થયો હતો. રાજગૃહ નગરમાં બલ નામના
બ્રાહ્મણને અતિભદ્ર નામની સ્ત્રીથી ૧૧ પ્રભાસ નામે પુત્ર થયો
હતો. તે અગીયારે વિપ્ર કુમારો ચારે વેદના પારગામી થયા હતા;
અને ગૌતમાદિક તો ઉપાધ્યાય થઈને જુદા જુદા સેંકડો શિષ્યોથી
પરવરેલા રહેતા હતા.

અપાપા નગરીમાં સોમીલ નામના એક ધનાઢય પ્રાદ્યે, યજ્ઞ કર્મમાં વિચક્ષણ એવા તે અગીયારે દિવસેને યજ્ઞ કરવાને બોલાવ્યા હતા.

તેન દર્શન કારણે સમ્યક્ત્વ સહિતના જ્ઞાનને જ્ઞાનની કોટીમાં ગણેલ છે જેમને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયું નથી, એવાઓના જ્ઞાનને જ્ઞાનની કોટીમાં ગણેલું નથી; પણ અજ્ઞાનની કોટીમાં ગણેલું છે. જેઓને સમ્યક્ત્વનો લાભ થયો હોય, અને સમ્યક્ત્વમાં કાયમ હોય તેઓને જ્ઞાનનો મહ થતો નથી; કદાપિ અશુભ કર્મો-દયના ભલથી મહ થઈ આવે, તો પણ જ્યારે ગીતાર્થ જ્ઞાનીથી કિંવા બીજા કોઈ કારણથી તેઓને પોતાની ભુલ માલમ પડે, તે વખતે તે કદાચહ નહી રાખતાં, સરળતા ધારણ કરી પોતાની ભુલ જોઈ શકે છે. એટલુંજ નહિ પણ પોતાની ભુલ કબુલ કરી મમત્વને છોડી દે છે. જ્યારે અજ્ઞાની (મિથ્યાત્વી) ને પોતાની ભુલ માલમ પડતી નથી. કદાચહથી પોતાનો શાસ્ત્રમર્યાદા અને ન્યાયીપણાથી વિરુદ્ધ મત પકડી રાખી, તેની પુષ્ટી કરે છે. આને આભિવ્રતિકમિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે.

ઉપર જણાવેલા અગીયારે દિવસેના સંબંધમાં પણ જે હકીકત બનેલી આપણે આગલ જોઈશું, તે ઉપરથી તેમનામાં ન્યાયી અને સરળતાનો ગુણ કેટલો બધો ઉંચ કોટીનો હતો તે જણાઈ આવે છે; અને તેજ ગુણના મહિમાથી તીર્થંકરથી બીજા પાયરીનું (કોટીનું), ચકવર્તી તથા ઇંદ્રાદિક તે પણ વંદનીય, એવું ગણધર પદ મેળવવાને તેઓ લાગ્યશાળી નીવડે છે. ખરેખર સમ્યક્ત્વ એ જીવનને ઉંચકોટીમાં, છેવટે મોક્ષપદ પ્રાપ્ત થવામાં બીજાભૂત છે. સમ્યક્ત્વરહિત જીવ હજારો ભવ સુધી કષ્ટ સહન કરી અજ્ઞાન તપથી જે ન મેળવતા, તે સમ્યક્ત્વાન જીવ થોડાજ કાળમાં મેળવી શકે છે. દીર્ઘ સંસારને પરિમિત કરી નાખે છે. ધન્ય છે એવા રતનચિંતા-મણી કરતાં પણ અધિક મહાત્મવાળા સમ્યક્ત્વ મુણને !

ધનાઢય સોમિલ્લના ત્યાં યજ્ઞ કરાવવાને સાફ એ અગીયારે પંડિતો પોતપોતાના છાત્રો સહિત આવેલા હતા. તેમના હરેકની સાથે શિષ્યનો સમુદાય સેંકડોની સંખ્યાથી હતો. ચારે વેદના પારગામી, જુદા જુદા દેશના પંડિતોથી જે યજ્ઞની ક્રિયા કરવામાં આવે, તેમાં સામાન્ય મનુષ્યોને વિશેષતા લાગે એમાં નવાઈ નથી. યજ્ઞની અને તેના કરનાર કરાવનારની કીર્તિ સાંભળી યજ્ઞના આસ્તિક જીવો તેના દર્શનનો લાલ લેવા આવે એ સ્વાભાવિક છે; ને તેજ કારણથી અપાપા નગરી, દ્વિજો અને જૈનેતર દર્શનીઓથી ઉભરાઈ જતી હતી.

પરદેશથી ઘણો સમુદાય યજ્ઞના દર્શન માટે આવે, તે જોઈ યજ્ઞ કર્મ કરાવનાર ઉપાધ્યાય અને તેમની સાથેના શિષ્ય સમુદાયને અતિ હર્ષ થાય, અને પોતાના માટે ઉચ્ચમત થાય એ સ્વાભાવિક છે.

આજ સમયમાં ભગવંત મહાવીર એજ પ્રદેશમાં સમોસર્યા. સમોસરણની રચના દેવતાઓએ કરી, અને તેમના દર્શન માટે દેવલોકમાંથી દેવો પણ કરોડોની સંખ્યામાં આવતા જોઈ, એ દ્વિજોત્તમ ગૌતમ (ઇંદ્રભૂત) ને પોતાના માટે અને પોતે જે યજ્ઞ કરાવતા હતા તેને માટે ખહુ ઉંચો મત (અભિમાન) થયો. તેમનાથી સ્લાઘા (આત્મ પ્રશંસા) કર્યા શીવાય રહી શકાયું નહીં. યજ્ઞ કરાવનાર સોમીલ્લ અને અન્ય દ્વિજોને તેમણે કહ્યું કે, “ આ યજ્ઞનો પ્રભાવ તો જુઓ ! આપણે મંત્રોથી બોલાવેલા આ દેવતાઓ આકાશમાંથી પ્રત્યક્ષ થઈને અહિં આવે છે. ”

દેવતાઓ તો યજ્ઞપ્રદેશ તરફ નહીં આવતાં, જ્યાં પ્રજુ મહાવીર સમોસરણમાં ખિરાજી દેશના આપતા હતા ત્યાં ગયા. ગૌતમને આશ્ચર્ય થયું કે, “દેવો થઈને રસ્તો જુલ્યા કે શું ? તેઓ અહિં નહિ આવતાં ક્યાં જાય છે ? ” તપાસ કરતાં લોકોએ તેમને જણાવ્યું કે, “ અતિશય સહિત સર્વજ્ઞ પ્રજુ મહાવીર ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા છે. સમોસરણની રચના થઈ છે, ત્યાં એ દેવો જાય છે. ”

“ સર્વજ્ઞ ” એ શબ્દ સાંભળતાંજ ઇંદ્રભૂતિને, જાણે કોઈએ આક્રોશ કર્યો હોય ને આઘાત થાય, તેમ આઘાત થયો. ક્રોધાગ્નિ થી તેમનું સર્વાંગ તપી ગયું, આંખો લાલચોળ થઈ ગઈ, મુખ વિકરાળ થઈ ગયું. તેઓ બોલવા લાગ્યા કે “ અરે ધિક્કાર ! ધિક્કાર ! મરૂ દેશના માણસો જેમ આંખાના વૃક્ષને છોડીને ઠેરડાના ઝાડ પાસે જાય, તેમ એ દેવતાઓ મને છોડીને એ કોઈ પાખંડી (ઇંદ્ર જાણીઓ) આવેલ છે તેની પાસે જાય છે. શું મહારા વિના ખીજે કોઈ સર્વજ્ઞ આ કાળમાં જગતમાં છે ? સિંહની આગળ ખીજ કોઈ પ્રરાક્રમી હોયજ નહીં ! કદિ મનુષ્યો તો મુખ હોવાથી, તેની પાસે જાય તો લલે જાય, પણ આ દેવતાઓ કેમ જાય છે ? ખરેખર તે ઇંદ્રજાનીનો દંભ કોઈ મહાન લાગે છે. પરંતુ જેવો એ સર્વજ્ઞ હશે, તેવાજ આ દેવતાઓ પણ જણાય છે. જેવો યક્ષ હોય તેવોજ બલિ અપાય છે. મહારાથી એ સહન થઈ શકશે નહીં. એજ દેવતા અને અહિં મળેલા મનુષ્યના દેખતાં હું તેના સર્વજ્ઞપણાનો ગર્વ હરી લઉં. ”

આ પ્રમાણે ગર્વથી બોલતા તે ઇંદ્રભૂતિ પોતાના પાંચસે શિષ્યોના પરિવાર સહ, ખીરુદાવત્રી બોલાવતા, જ્યાં પ્રભુ મહાવીર સમોવસરણની અંદર બેસી દેશના આપે છે ત્યાં આવ્યા.

સમોવસરણની રચના અને અતિશયોની બાહ્ય સમૃદ્ધિ અને તેજ જોઈ “ આ શું ? ” એમ ઇંદ્રભૂતિને આશ્ચર્ય થયું.

સમોવસરણની અંદર પ્રવેશ કરી જ્યાં પ્રભુ ખીરાજેલા છે, તેમના સન્મુખ જતાં અમૃત જેવી મધુર વાણીવડે પ્રભુએ ઇંદ્રભૂતિને કહ્યું, “ હે ગૌતમગોત્રી ! ઇંદ્રભૂતિ ! તમને કુશળ છે ? ”

“ શું આ મારા નામ અને ગોત્રને જાણે છે ? ” વળી મનમાં આવ્યું કે, ‘ મારા જેવા જગત્પ્રસિદ્ધ માણસને કોણ ન જાણે. પણ જો મારા હૃદયમાં રહેલા સંશયને તે જણાવે, અને તે તે પોતાની જ્ઞાન સંપત્તિવડે છેદી નાખે, તો એ ખરા સર્વજ્ઞ છે એમ હું માનું. ’ એ પ્રમાણે ઇંદ્રભૂતિના મનમાં વિચાર ઉદ્ભવ્યા.

અગીયારે પંડિતોના મનમાં વિવિધ પ્રકારની શંકાઓ હતી. તે શંકાનું સમાધાન બીજાને પુછવાથી પોતાની લઘુતા થાય, એમ સમજી તેઓ અરસ્પરસ જ્ઞાનચર્ચા કરી ખુલાસા કરતા, પરંતુ ખુલાસા કરી શકતા ન હતા, અને પોતાની માન્યતાનેજ સત્ય માનતા હતા. કેવળજ્ઞાનના બળથી પ્રભુ તેમના મનોગત સંશયોને બાજુતા હતા.

ઈંદ્રભૂતિ પોતાના મનમાં વિચાર કરતા હતા. તે જોઈ પ્રભુએ કહ્યું કે, “ હે ઈંદ્રભૂતિ ! તમારા મનમાં ઈંદ્રભૂતિના સંશય- જીવનો સંશય છે, જીવ છે કે નહીં ? પણ યનો ખુલાસો. હે ગૌતમ ! જીવ છે, તે રૂપી નથી. પરંતુ તે ચિત્, ચૈતન્ય, વિજ્ઞાન, અને સંજ્ઞા વિગેરે લક્ષણોથી બાણી શકાય છે. તમે વેદના પદનો અર્થ યથાર્થ બાણી શકતા નથી. વેદના પદ નીચે પ્રમાણે છે. ”

“ વિજ્ઞાનઘન ઐવૈતેભ્યો ભૂતેભ્યઃ સમુત્થાય તાન્યેવાનુવિચ્ય-
તિ ન પ્રેત્યસંજ્ઞાસ્તીતિ ”

“ વેદની એ શ્રુતિનો અર્થ તમે એમ કરો છો કે ‘ ગમના-ગમનની ચેષ્ટાવાળો આત્મા, પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ, અને આકાશથી મધ્યાંગમાં મહાશક્તિની પેઠે ઉત્પન્ન થઈને, તેઓમાંજ પાણીના પરપોટાની પેઠે પાછો લય પામી બાય છે, માટે એવી રીતે પંચભૂતથી જુદો આત્મા નહીં હોવાથી, તેનો પુનર્જન્મ નથી. ’ પણ હે ઈંદ્રભૂતિ ! એ અર્થશુદ્ધત નથી. તેનો વાસ્તવિક અર્થ આ પ્રમાણે છે.

‘ વિજ્ઞાન ’ એટલે જ્ઞાન, દર્શનના ઉપયોગાત્મક ‘ વિજ્ઞાન ’; વળી આત્માપણ ‘ ચિન્મય ’ હોવાથી તે પણ ‘ વિજ્ઞાનઘન ’ કહેવાય; આત્માના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં જ્ઞાનના અનંત પર્યાયો છે. એવો વિજ્ઞાનઘન અને ઉપયોગાત્મક આત્મા, કથંચિત્ ભૂતો થકી, અથવા તે ભૂતોના વિકાર રૂપ એવા ઘટાદિકથી ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત્ ઘટાદિકના જ્ઞાનથી પરિણત એવો જે જીવનો ઉપયોગ,

તે હેતુભૂત એવા ઘટાદિઠથી જ થાય છે. ઘટાદિઠ જ્ઞાનના પરિણામમાં ઘટાદિઠ વસ્તુઓ સાપેક્ષ રહેલી છે. એવી રીતે ઘટાદિઠ વસ્તુઓથી, તેના ઉપયોગપણાથી જીવ ઉત્પન્ન થઈને, તેમજ લય થાય છે; એટલે તે ઘટાદિઠ વસ્તુઓનો નાશ થતાં, તેના ઉપયોગપણાએ કરીને જીવ પણ નાશ થાય છે, અને બીજા ઉપયોગપણાએ કરીને પાછો ઉત્પન્ન થાય છે, અને સામાન્ય રૂપ પણાએ કરીને તે રહે છે. તેથી કરીને પ્રેતસંજ્ઞા નથી એટલે તેને પહેલાંની ઘટાદિઠના ઉપયોગપણાની સંજ્ઞા હોતી નથી. વર્તમાન ઉપયોગપણાથી તેની ઘટાદિઠ સંજ્ઞા નાશ પામેલી છે. આ આત્મા જ્ઞાનમય છે. જો જીવ ન હોય તો પુણ્યપાપનું પાત્ર કૌણ ? અને તેના ક્ષણ વિપાક કૌણ લોગવશે ? પછી તમે આ યજ્ઞ, દાન વિગેરે કરાવો છો તે કરવાથી શું ક્ષણ ? જે દમ, દાન અને દયા જાણે તે જીવ. આ શરીર તો વસ્ત્રાદિની પેઠે લોભ્ય વસ્તુ છે. તેમજ દુધમાં જેમ ઘી, તલમાં તેલ, કાષ્ટમાં અગ્નિ, પુષ્પમાં સુગંધ, તથા ચંદ્રકાંતમાં જેમ અમૃત રહે છે, તેમ આ આત્મા પણ શરીરમાં રહે છે, અને શરીરથી જુદો પણ છે. જ્ઞાન રૂપી નેત્રવાળાઓને (કેવળજ્ઞાનીઓને) પ્રત્યક્ષ એવો જીવ અનુભવ સિદ્ધ છે. તેમજ તે જીવ અનેક વાંચ્છાથી જણાય છે. વળી જીવ છેજ નહિ તે માટે તમે એવું અનુમાન કરો છો કે, પાંચે ઇંદ્રિઓથી પ્રત્યક્ષ પણે ગ્રહણ કરી શકાતો નથી, તેથી આકાશના પુષ્પની જેમ જીવ છેજ નહીં. પણ હે ઇંદ્રભૂતિ ! પોતાના જ્ઞાનથી અનુભવાતો આત્મા સિદ્ધ જ છે, કેમકે કેવળજ્ઞાનીઓને તો તે પ્રત્યક્ષ છે, અને છદ્મસ્થોને અનુમાનથી સિદ્ધ થાય છે. અનેક પ્રકારની વાંચ્છાઓથી તથા સુખ દુઃખાદિની કલ્પના જાળથી નિશ્ચય થઈ શકે છે કે; તે વાંચ્છા તથા કલ્પનાઓનો કરનાર આત્મા છે. સુખ, દુઃખ અને ઇચ્છા વિગેરે કારણોને લઈને આત્મા સિદ્ધ થાય છે. જે જે વસ્તુ કાર્ય અને કારણ ભૂત છે, તે તે વસ્તુ અસ્તિત્વમાં હોય છે. જેમ ઘટ કાર્ય અને તેનું કારણ માટીનો પિંડ. તે વસ્તુઓ હોવા

રૂપ છે. તેજ પ્રમાણે આ આત્મા કારણ અને સુખદુઃખાદિક તેના કાર્યો છે; તેથી આત્માની સિદ્ધિ થાય છે. આ આત્મા દ્રવ્યનયની અપેક્ષાએ વિનાશ અને ઉત્પાત રહિત છે. આત્મા કદાપિ ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમજ વિનાશ પણ પામતો નથી. પર્યાયનયની અપેક્ષાએ આત્મા અનિત્ય છે, અને સત્તાએ કરીને શાશ્વત છે. કેમકે પૂર્વે કરેલાનું તથા કરાવેલાનું તેને સ્મરણ થાય છે. તેથી આત્મા નિત્ય છે અને તેના પર્યાયો અનિત્ય છે. અને સદ્ભાવ એટલે સત્તાને આશ્રિને આત્મા શાશ્વત એટલે નિત્ય છે. આદ્યંત રહિત કેવળ સ્થિરભાવપણાએ કરીને ધ્રુવ છે.

“ હે આયુષ્યમન ! કેવળજ્ઞાનથી આત્માને હું પ્રત્યક્ષ જોઈ શકું છું, એટલુંજ નહિ પરંતુ તમે પણ ‘ અહં ’ (હું) એવો શબ્દ બોલી તમારા દેહમાં આત્મા રહેલો છે એમ ખતાવી આપો છો. વળી સ્મરણ, કાંઈ પણ જાણવાની ઇચ્છા, સંશય વિગેરે જ્ઞાનવિશેષ એવા જીવનાજ ગુણો છે, તેથી તે સ્વસંવેદન પ્રત્યક્ષ છે.

વળી અનુમાન પ્રમાણથી પણ આત્મા સિદ્ધ થાય છે. દેહાદિક ઇન્દ્રિયોનો જે અધિષ્ઠાતા તથા ભોક્તા છે તે જીવજ છે. જેનો ભોક્તા ન હોય તે ભોગ્ય પણ ન હોય. આ શરીરાદિક ભોગ્ય છે તો તેનો ભોક્તા પણ કોઈ હોવો જોઈએ. વળી હે ગૌતમ ! તમને જીવ વિષે સંશય થવાથી તમારા શરીરમાં જીવ છે એમ નિષ્કૃંપ થાય છે. કેમકે તમને સંશય થયો તે કોને થયો ? જ્યાં જ્યાં સંશય હોય ત્યાં ત્યાં સંશયવાળો પદાર્થ હોવોજ જોઈએ. આત્મા અને દેહ એ બંને પદાર્થો વસ્તુસ્વરૂપે હોય તોજ સંશય થાય છે, પણ બેમાંથી એક પદાર્થ ન હોય તો તેવો સંશય પણ થાય નહિ, તેથી અનુમાનપ્રમાણથી પણ આત્મા સિદ્ધ થાય છે. વળી તમારા દેહમાં આત્મા છે તેવોજ બીજના દેહમાં પણ છે. હર્ષ, શોક, સંતાપ, સુખ, દુઃખ વિગેરે વિજ્ઞાનનો ઉપયોગ સર્વ દેહોમાં જણાય છે. તે કુંથુ જેવડો થઈને મોટા હાથી જેવડાં પાંજુ થાય છે. દેવ થઈને તિર્યંચ પણ થાય છે. તેથી તેની શક્તિ

ચિંતવી ન શકાય તેવો તે અચિંત્ય, શક્તિવાન, વિભુ (સમર્થ), કર્તા, લોકતા, જ્ઞાતા, અને કર્મથી ભિન્નાભિન્ન સ્વરૂપવાળો છે. માટે હે ગૌતમ ! આવા પ્રકારની યુક્તિઓથી જીવ છે એમ માની તમારા મનની શંકા છે તેનો નાશ કરો. ”

ઈંદ્રભૂતિ સરણ યુદ્ધિવાળા, સત્યના ગવેષક હતા. વેદના પદનો પોતે જે અર્થ કરતા હતા તે યથાર્થ નહીં હતો, અને પ્રભુએ તે પદનો જે અર્થ કયો છે તેજ વાસ્તવિક છે, એવી તેમની પ્રતીતિ થઈ. તેમનો અહંકાર ગળી ગયો. પ્રભુના ઉપદેશથી તેમને વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું. સંસારની અનિત્યતાનો ભાસ થયો અને વૈરાગ્ય રંગથી ભીંજાઈ ગયા. પ્રભુના ચરણમાં પ્રણામ કરી, ગદ્ગદ કંઠે પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે,

“ હે સ્વામી ! ઉંચા વૃક્ષનું માપ લેવાને વામન પુરૂષ ઇચ્છા કરે, તેમ હું દુર્બુધ્ધિ આપની પરિક્ષા કરવાને અને આપની સાથે વાદ કરવાને અર્હિં આખ્યો હતો. હે નાથ ! આપે મને સારી રીતે પ્રતિબોધ આપ્યો છે. હું હવે સંસારથી વિરક્ત થયો છું. આપ અનુગ્રહ કરી મને દીક્ષા આપીને આ સંસાર સમુદ્રથી તારો. ”

શુદ્ધાશયથી કરેલી માગણી પ્રભુએ માન્ય રાખી. તે પોતાના પહેલા ગણધર થશે એમ બાણીને પાંચસો શિષ્યો સાથે તેમને દીક્ષા આપી.

તે સમયે કુબેરે ચારિત્ર ધર્મને લાયક ઉપકરણો લાવી, તે ગ્રહણ કરવાને શ્રી ગૌતમસ્વામીને વિનંતી કરી. તે ગ્રહણ કરતા પહેલાં તે વૈરાગ્યવાન મહામુનીને વિચાર થયો કે, હું તો નિઃસંગ છું તો પછી આ ઉપકરણો! મહારે ગ્રહણ કરવા કે કેમ ? જેમનું પૂર્વે મેગવેલું મિથ્યાશ્રુત પ્રભુના ઉપદેશ અને ચારિત્ર દ્વાન પછી સમ્યક્શ્રુત રૂપે પરાવર્ત પામેલું છે, જેઓની વૈરાગ્ય ભાવના વૃદ્ધિ પામતી બીજ છે, જેમની પરિણતી અને લેખ્યા ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ થતી બીજ છે, એવા પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી ગૌતમે નિષ્ક્રય

કયો કે “ નિરવધ વ્રતની રક્ષા કરવામાં આ વસ્ત્રપાત્રાદિક ઉપયોગમાં આવશે, માટે તે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે તે ધર્મના ઉપકરણો છે, તેના વિના છ પ્રકારના જીવકાયની યતના કરવામાં તત્પર એવા છદ્ધસ્થ મુનિઓથી સારી રીતે જીવહયા શી રીતે પાળી શકાય ? તેથી આહારાદિ કોઈ પણ વસ્તુ ગ્રહણ કરવા માટે, મુનિના ૪૨ બેતાલીશ દોષરહિત હોય એવી એમણા વડે નિર્મળ અને શુદ્ધ ઉપગરણો હોય, તે વિવેકી પુરૂષોએ અહિંસાને માટે ગ્રહણ કરવા જોઈએ.

જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને આચરવાની શક્તિવાળા પુરૂષે આદિ અંત અને મધ્યમાં અમુઠપણે સમય-સિદ્ધાંત-માં કહેલા અથવા અવસર ઉચિત અર્થને સાધી લેવો. જ્ઞાન દર્શનથી રહિત એવો જે અભિમાની પુરૂષ આવા ઉપકરણોમાં પરિગ્રહની શંકા કરે તેનેજ હિંસક જાણવો. જે ધર્મના ઉપકરણોમાં પરિગ્રહની બુદ્ધિ ધારણ કરે, તે તત્વને નહિ જાણનાર મુર્ખોનેજ રાજી રાખવા ઇચ્છે છે. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અગ્નિકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, અને ત્રસકાય વિગેરે ઘણા જીવોની ધર્મના ઉપકરણો વિના શી રીતે રક્ષા થાય ? ઉપકરણો ગ્રહણ કર્યા છતાં પણ જો તે પોતાના આત્માને મન, વચન, કાયાથી દૂષિત અને અસંતોષી રાખે, અથવા ઉપકરણો ઉપર મમત્વભાવ રાખે, તો તે કેવળ પોતાના આત્માને છેતરે છે. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પાંચસે શિષ્યોની સાથે દેવતાઓએ અર્પણ કરેલા ધર્મના ઉપકરણો ગ્રહણ કર્યા.

યજ્ઞશાળાએ રહેલા અગ્નિભૂતિએ લોકના મુખથી સાંભળ્યું કે, પોતાના ભાઈ ઇંદ્રભૂતિ જેઓ વાહ અગ્નિભૂતિના મનનું કરવાને અને જીવ મેળવવાને ગયા હતા, સમાધાન. તેમણે તો દીક્ષા લીધી અને તેઓ હવે અહીં પાછા આવવાના નથી. આથી તે (અગ્નિભૂતિ) રોષે ભરાઈ ગયા અને બોલવા લાગ્યા કે, “ જરૂર તે ઇંદ્રભૂતિ કે મહારા ભાઈ ઇંદ્રભૂતિને છેતરી લીધો. માટે હું તેને

સર્વજ્ઞ નહિ છતાં પોતાને સર્વજ્ઞ માનનારા તે ધુતારાને જીતી લઉં અને માયાથી પરાજ્ય કરેલા મારાલાઈને પાછાલઈ આવું. સર્વ શાસ્ત્રના રહસ્યને જાણનાર અને અગાધ બુદ્ધિવાળા ઇંદ્રભૂતિને માયા વગર કોણ જીતવાને સમર્થ છે ? કારણકે માયારહિત પુરૂષોમાં માયાવી પુરૂષ વિજય મેળવે છે. પણ જો એ માયાવી મારા હૃદયનો સંશય જાણીને તેને છેદી નાખે, તે હું પણ ઇંદ્ર-ભૂતિની જેમ શિષ્યો સહિત તેમનો શિષ્ય થાઉં ” આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી તે અગ્નિભૂતિ પાંચથો શિષ્યો સહિત જ્યાં પ્રભુ સમવસરણમાં બીરાજેલા છે ત્યાં આવ્યા.

સન્મુખ આવતા તે અગ્નિભૂતિને લગવંતે કહ્યું “ હે જૌતમ ગોત્રી અગ્નિભૂતિ ! તમને કુશળ છે ? અહંકારી અગ્નિભૂતિ સમોસ-રણમાં પ્રભુની પાસે શિષ્યો સહિત બેઠો. પ્રભુએ પુનઃ તેમને કહ્યું કે, “ તમારા મનમાં કર્મનો સંદેહ કેમ છે ? તમે એમ માને છો કે, કર્મ છે કે નહિ ? અને જો હોય તો તે પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણને અગમ્ય છે. વળી અમૂર્તિમાન જીવ તે મૂર્તિમાન-રૂપી-એવા કર્મને શી રીતે બાંધી શકે ? અમૂર્તિમાન જીવને મૂર્તિવાળા કર્મથી ઉપઘાત અને અનુગ્રહ શી રીતે થાય ? આવો તમારા હૃદયમાં સંદેહ છે તે વ્યાજબી નથી. કારણ કે,

અતિશય જ્ઞાની પુરૂષોને કર્મ પ્રત્યક્ષ જણાય છે, અને તમા-રાજેવા છદ્મસ્થ પુરૂષોને જીવોની વિચિત્રતા જોવાથી અનુમાનવડે કર્મ જણાય છે. કર્મની વિચિત્રતા વડેજ પ્રાણીઓને સુખદુઃખ વિગેરે વિચિત્ર ભાવો પ્રાપ્ત થયા કરે છે. તેથી કર્મ છે એ વાત તમે નિશ્ચય માનજો. જગતમાં કેટલાક જીવ રાજા થાય છે, અને કેટલાક હાથી, અશ્વ, અને રથના વાહનપણાને પામે છે. તેમજ કેટલાક તેમની પાસે ઉપાનહ વગર પગે ચાલનારા થાય છે. કોઈક હજારો પ્રાણીના ઉદર ભરનારા મહર્દિક પુરૂષો થાય છે, અને કોઈક બીજા માગીને પણ પોતાનું ઉદર ભરી શકતા નથી. દેશકાલ એક સરખા છતાં એક વ્યાપારીને ઘણો લાભ થાય છે, અને બીજાની

મૂળ મુંઝીનો પણ નાશ થાય છે. કેઈ શરીરે નિરોગી અને સશક્ત હોય છે, ત્યારે કેઈ શરીરે વ્યાધીથી પીડિત અને અતિ દુઃખી હોય છે. કેઈ બુદ્ધિમાન અને કળાવાન હોય છે, ત્યારે કેઈ મુરખ અને કલાવિહિન હોય છે. આવા કાર્યોનું મૂળ કારણ કર્મ છે. કારણ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. કર્મની વિચિત્રતાથીજ દરેક પ્રાણીમાં ભિન્ન ભિન્ન વિચિત્રતા જણાય છે. એ વિચિત્રતાનો જે હેતુ તેજ કર્મ છે.”

“હવે મૂર્તિમાન્ કર્મનો અમૂર્તિમાન્ જીવની સાથે શી રીતે સંબંધ થાય ? એવી જે શંકા થાય છે, તે શંકા વસ્તુસ્વભાવના જ્ઞાનના અભાવે પ્રાણીઓને થાય છે. એમનો સંબંધ પણ આકાશ અને ઘડાની જેમ ખરાબર મલતો છે. એમાં અસંભવિતપણું જરા પણ નથી. જેમ વિવિધ જાતના મઘાદિ માદક પદાર્થોથી અને ઔષધોથી અમૂર્ત એવા જીવને ઉપઘાત થાય છે, અને દારૂ વિગેરે કેફી ચીજોના પીણાથી જીવ ખેલાન ખની જતા પ્રત્યક્ષ જણાય છે. તેમજ બ્રાહ્મી આદિક ઔષધિથી આવરણ ખસી જઈ બુદ્ધિની નિર્મળતા થતી પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે; તેથી અનુગ્રહ પણ થાય છે. પણ ખરેખર તે નિર્લેપ છે.

વેદના જે પદ ઉપરથી તમારા મનમાં સંશય થયો છે, તે વાક્ય (શ્રુતિ) આ પ્રમાણે છે.

“ પુરુષ एवेदं मि सर्वं यद्भूतं यच्चभावं इत्यादि ”

આ પદનો તમે એવો અર્થ કરો છો કે, ‘જે અતીત કાળમાં થયેલું છે, તથા જે આગામી કાળમાં થવાનું છે, તે સઘળું ‘ પુરુષવચ્ચ ’ આત્માજ છે. એમાં એવકાર કર્મ, ઇશ્વર આદિકના નિષેધ માટે છે. (એમાં “ મિ ” એ વાક્યના અલંકાર માટે છે) આવા અર્થથી જે મનુષ્ય, દેવ, તિર્યંચ, પર્વત, પૃથ્વી, આદિક વસ્તુઓ દેખાય છે, તે સઘળું આત્માજ છે, અને તેથી કર્મનો નિષેધ પ્રગટજ છે.’ પણ હે અગ્નિભૂતિ ! એ અર્થ ખરેખર નથી.

કેમકે વેદનાં તે પદો તો પુરૂષની સ્તુતિનાં છે. વેદનાં વાક્ય ત્રણ પ્રકારનાં છે; કેટલાંક વિધિવાક્યો છે, જેમકે સ્વર્ગની ઇચ્છા કરનાર બ્રાહ્મીએ અગ્નિહોત્ર કરવું; વળી કેટલાંક વાક્યો અનુવાદ સૂચવનારાં છે, જેમકે બારમાસનો એક સંવત્સર કહેવાય; અને કેટલાંક વાક્યો સ્તુતિરૂપ છે, જેમકે આ ઉપરનું તમારા સંદેહપણાનું જે વાક્ય છે, તે વાક્યથી વિષ્ણુનો મહિમા કહેલો છે, પણ અન્ય વસ્તુઓનો અભાવ કહેલો નથી. નહીં તો “પુણ્યં પુણ્યેન કર્મણા, પાપં પાપેન કર્મણા ” ઇત્યાદિક વેદના વાક્યો નિર્થક થાય. (જુઓ કલ્પસૂત્રની સુબોધિકા ભાષાંતર પૃ. ૯૮)

કહે અગ્નિભૂતિ ! તે કર્મ મૂર્તિમાન છે એમ તમે માનો, કેમકે કર્મને અમૂર્ત માનવાથી આકાશાદિકની જેમ તેનાથી આત્માને અનુગ્રહ ઉપધાતનો (સુખ, દુઃખનો) પ્રસંગ ઘટસે નહી. વળી કર્મોની સાથે આત્માને અનાદિકાળથી સંબંધ છે, એમ પણ તમે માનો; કેમકે તેનો સંબંધ સાદિ માનીયે તો મુક્તજીવોને પણ કર્મનો સંબંધ થવો જોઈએ. સાદિ સંબંધ માનવાથી સંસારીજીવ પહેલાં કર્મ રહિત હો. અને પછી અમુક કાળે કર્મ સહિત થયો. જો એમ માનવામાં આવે તો પછી મુક્તજીવ પણ કર્મ રહિત થયા પછી, તેને પણ અમુક વખતે કર્મનો સંબંધ થવો જોઈએ, અને તેમ થાય તો પછી મુક્તજીવો અમુક્ત થશે; માટે તેમ માનવું ઇષ્ટ નથી. પ્રવાહે કરી જીવકર્મનો સંબંધ અનાદિ છે એમ તમે માનો. જો તમને એમ લાગે કે જીવકર્મનો સંબંધ અનાદિનો છે, ત્યારે તેનો વિયોગ શી રીતે થઈ શકે ? કેમકે અનાદિ હોય તે અનંત પણ હોય. જેમ કાળ અનાદિ છે તેમ અનંત પણ છે. આવા પ્રકારની શંકાનું સમાધાન એ છે કે, જેમ સુવર્ણ અને પાષાણનો સંબંધ અનાદિ છે, તો પણ તેવા પ્રકારની સામગ્રીના યોગે અગ્નિમાં મુકીને ધ્રુમવાથી સુવર્ણ અને પાષાણ જુદા પડે છે, તેમ જીવ પણ ધ્યાનરૂપી અગ્નિના યોગે અનાદિ સંબંધવાળા કર્મોથી જુદા પડે છે, એમ ત્રિદ્ધ થાય છે. વળી હે આયુષ્યમાન !

જો કર્મ ન હોય તો ધર્મ, અધર્મ, દાન, અદાન, શીળ, અશીળ, તપ, અતપ, સુખ, દુઃખ, સ્વર્ગ, નરક વિગેરે સર્વ વ્યર્થ થાય. માટે તમારા મનમાં કર્મ છે કે નહિ એ શંકાને કાઢીનાખી ‘કર્મ’ છે એમ માનો. તેમજ શુભાશુભ કર્મનો કર્તા જીવ છે અને લોકતા પણ જીવ જ છે. જીવ પોતે કરેલાં કર્મનો અનુભવ પોતે જ કરે છે, એટલે તેના શુભાશુભ વિપાક પોતે જ લોગવે છે.

હે અગ્નિભૂતિ ! તમારા મનનો સંશય મેં જાણ્યો, તેમ હું જ્ઞાનાવરણાદિક આઠે કર્મો પ્રત્યક્ષ જોઉં છું; માટે કર્મનો સ્વીકાર કરો. જીવ કર્મ વિગેરે કોઈ પણ વસ્તુ મને અદૃશ્ય નથી, માટે કર્મ છે એમ તમે સ્વીકાર કરો. ”

આ પ્રમાણેના પ્રભુના ઉપદેશથી તેમના મનનો સંશય નાશ પામ્યો, પ્રતિબોધ પામ્યા. અગ્નિભૂતિએ ઇર્ષ્યા છોડી દઈ, પોતાને ધન્ય માનતા પાંચસો શિષ્યોની સાથે, પ્રભુ પાસે છેતાળીશ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષા લીધી. પછી દશ વર્ષ સુધી છદ્મસ્થ પણે વિહાર કરી કેવળજ્ઞાન પામ્યા, અને સોળ વર્ષ સુધી કેવળપર્યાયને લોગવી સિદ્ધિ પદને પામ્યા.

અગ્નિભૂતિ એ પણ દીક્ષા લીધી, તે વાત સાંભળી વાયુ-ભૂતિએ વિચાર્યું કે “ જેણે માંડાળને વાયુભૂતિના સંશ- ભાઈઓને જીતી લીધા તે ખરોખર સર્વ-યનો ખુલાશો જાણ હોવા જોઈએ; માટે ભગવંતની પાસે જઈ તેમને વંદના કરીને માફ પાપ ધોઈ નાખું; તેમજ હું પણ મારો સંશય પુછી ખુલાસો કરી લઉં. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે ભગવંતના સમ-વસરણમાં આવ્યા અને પ્રભુને પ્રણામ કરી તેમની નજીકમાં બેઠા. પ્રભુએ તેમને કુશળ સમાચાર પુછ્યા, અને કહ્યું કે, “ હે વાયુભૂતિ ! તમારા મનમાં જીવ અને શરીર વિષે મોટો ભ્રમ છે તજીવ તજીવરીર એવો સંશય છે. પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણ વડે ગ્રહણ થતો ન હોવાથી જીવ શરીરથી જુદો લાગતો નથી, તેથી જલમાં પરપોટાની જેમ

તે જીવ શરીરમાંથીજ ઉત્પન્ન થઈને શરીરમાંજ મૂર્છા (લય) પામે છે. આવો તમારો આશય છે પણ તે વાસ્તવિક નથી. સર્વ પાણી-ઓને એ જીવ દેશથી (કથંચિત્) તો પ્રત્યક્ષ છે, કારણકે તેના ધમ્મજા વિગેરે ગુણો પ્રત્યક્ષ હોવાથી જીવ સ્વસંવીદ છે, એટલે કે તેને પોતાને અનુભવ થાય છે. તે જીવ દેહ અને ઇન્દ્રિયોથી જુદો છે. ઇન્દ્રિયોની શક્તિ જ્યારે નાશ પામે છે, અને તે પોતાનું કાર્ય કરી શકતી નથી, ત્યારે તે ઇન્દ્રિયોને સંભારે છે કે મારી અમુક ઇન્દ્રિય તે પોતાનું કાર્ય કરી શકતી નથી, તે મરણ પામી છે અથવા નાશ પામી છે. આ પ્રમાણે તે પોતે ઉડાપોહ કરે છે. એ ઉપરથી માફે શરીર અને મારી ઇન્દ્રિયો ઇત્યાદિ માનવાવાળો જીવ, શરીરથી પૃથક્ છે એમ પ્રતીતિ થાય છે.

“ સત્યેન લભ્યસ્તપસા દ્વેષ બ્રહ્મચર્યેણ નિત્યં જ્યોતિર્મયાં
હિ શુદ્ધો યં પર્યંતિ ધીરા યતયઃ સંયતાત્માન इत्यादि ”

વળી આ પ્રમાણેની શ્રુતિનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે.

આ જ્યોતિરૂપ તથા શુદ્ધ આત્મા, સત્ય, તપ, અને બ્રહ્મ-ચર્યથી જણાય છે, તે પદોથી ભૂતોથી આત્મા પૃથક્ છે એમ પ્રતીતિ થાય છે; માટે તમે જે સંશય કરો છો. તે યથાર્થ નથી. (જુઓ મુખોધિકા પૃ. ૯૯)

પ્રભુની અમૃત સરખી વાણીથી વાયુભૂતિના મનની શંકાનું સમાધાન થયું. તેમણે પણ પોતાના બે ભાઈઓની મઝૂક સંસારથી વિરહત થઈ પોતાના પાંચસો શિષ્યોની સાથે દીક્ષા લીધી.

બાકીના આઠેના મનમાં કેાઈને કંઈ પ્રકારના સંદેહ હતા તેઓ અનુક્રમે પ્રભુ પાસે આવ્યા, અને તે દરકેના સંશયના ખુલાસા પ્રભુએ કર્યા. તેઓ સર્વેએ પ્રભુના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામી પોત પોતાના પરિવાર સાથે દીક્ષા લીધી. તે દરેકના મનમાં શું શંકા હતી અને તેનું સમાધાન પ્રભુએ કેવી રીતે કર્યું, તેનું સક્ષિપ્ત સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે.

ચોથા પંડિત વ્યક્ત નામના હતા. તેમના મનમાં એવો સંશય હતો કે, “ પૃથ્વી આદિ પંચભૂતો વ્યક્ત નામના જગતમાં છે જ નહીં. તેની જે આજે પ્રતીતિ પંડિતની શંકાનું થાય છે, તે ભ્રમથી જલ ચંદ્રવત્ છે. આ સમાધાન બધું શૂન્યજ છે. ” પ્રભુએ જણાવ્યું કે, આવો તમારો દંઢ આશય છે. પણ તે મિથ્યા છે. તમે વેદના પદોનો યથાર્થ અર્થ જાણી શક્યા નથી. જે પદના લીધે તમારા મનમાં એ શંકા જન્મ પામી છે, તે પદ આ પ્રમાણે છે.

“ येन स्वप्नोपमं वै सकलं, इत्येष बह्वविधिरंजसा विज्ञेयः ”

આ પદનો તમો એવો અર્થ કરો છો કે, ખરેખર પૃથ્વી આદિક આ સઘળું સ્વપ્ન સરખું એટલે અસત્ય છે, અને તેથી પંચ ભૂતોનો અભાવ છે. વળી “ પૃથ્વી દેવતા, આપો દેવતા ” ઇત્યાદિક વાક્યોથી ભૂતોનું છતાપણ જણાય છે; માટે તે આખતમાં ખરૂં શું હશે એવો સંદેહ છે. પણ એવો સંદેહ રાખવાને કારણજ નથી; કેમકે સ્વપ્નોપમં વૈ સકલં ઇત્યાદિ પદો આત્મા સંબંધિ ચિંતવનમાં કનક, કામિની આદિકોના સંયોગને અનિત્યપણું સૂચવનારા છે; પણ તે કંઈ પંચભૂતોનો નિષેધ સૂચવનારાં નથી. જો સર્વત્ર શૂન્યતાનોજ પક્ષ લેવામાં આવે, તો પછી ભૂવન (જગત) માં વિખ્યાત થયેલા, સ્વપ્ન, અસ્વપ્ન, ગંધર્વપુર, નગર, વિગેરે ભેદો થવાજ ઘટે નહીં. માટે પંચભૂતો સર્વથા નથી એવો સંશય કાઢી નાખો.

પાંચમા પંડિત સુધર્મના મનમાં એવી શંકા હતી કે,

“ આ જીવ જેવો આ ભવમાં છે, તેવોજ

સુધર્મ પંડીતના પરભવમાં થાય છે; કેમકે સંસારમાં કાર-સંશયનું સમાધાન. જુને મળતુંજ કાર્ય થાય છે. શાલી પ્રમુખ બીજથી તે ધાન્યનીજ ઉત્પત્તિ થાય છે,

ખીજની થતી નથી. ” પ્રભુએ ઠહું કે, “ આ તમારી શંકા ખરી નથી. વેદના જે પદો ઉપરથી તમને શંકા ઉદ્ભવ પામી છે તે પદો આ પ્રમાણે છે. ”

“ પુરુષો વૈ પુરુષત્વમસ્નુતે, પશવઃ પશુત્વં ” ઇત્યાદિ પદો લવાંતરનું સાદૃશ્ય પાણું સૂચવનારાં છે, તથા “શૃગાલો વૈ एष जायते यः सपुरीषो दह्यते” ઇત્યાદિ પદો તો વળી લવાંતરમાં સાદૃશ્યપાણું દેખાડનારાં નથી. એમ માની તમને શંકા પેદા થએલી છે. પણ એ પદોનો ખરો અર્થ આ પ્રમાણે છે.

“ પ્રથમ જે પદ ઉપર જણાવ્યું તેનો અર્થ એવો છે કે, માર્કવ આદિક ગુણોએ કરીને યુક્ત હોય, તેવો મનુષ્ય પુનઃ મનુષ્ય-પણાનું આયુષ્ય ખાંધી, પાછો પણ મનુષ્યપણાને પામી શકે, એવો અર્થ નિરૂપણ કરનારાં તે વાક્યો છે. પણ મનુષ્ય તે મનુષ્યજ થાય એવો નિશ્ચય બતાવનારાં તે વાક્યો નથી. વળી તમારા મનમાં એવી એક યુક્તિ ઠસેલી છે કે, મનુષ્ય કેવી રીતે પશુ થઈ શકે ? કેમકે ડાંગેર (ચોખા) ના દાણા વાવવાથી કાંઈ ઘડું પેદા થતા નથી. પણ તે યુક્તિ ખરોખર નથી; કારણ કે છાણ આદિથી વીંછીની ઉત્પત્તિ થાય છે, તેથી એવી રીતે સાદૃશ્ય પાણું ઘટી શકતું નથી. જેવી રીતે સરળતા આદિક ગુણોવડે મનુષ્ય લવતું આયુષ્ય ખાંધે છે, અને મનુષ્ય જાતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે; તેમ માયા કપટ વિગેરે ગુણોમાં પચી રહેલો જીવ અહીં પશુરૂપે જીવીત ગુજરે છે, અને આગામી લવ સંખંધી પશુનું આયુષ્ય ખાંધી, પશુની જાતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જીવની પૃથક્ પૃથક્ ગતિમાં ઉત્પત્તિ કર્મને આધિન છે, અને તેથીજ પ્રાણીઓનું વિવિધપણું દેખાય છે. હં-મેશાં કારણને મળતુજ કાર્ય થવું જોઈએ એવો કાંઈ ચોક્કસ (એકાંત) નિયમ નથી. શૃંગ વિગેરેમાંથી શર પ્રમુખ ઉગી નીકળે છે. પ્રભુના આ પ્રમાણેના ખુલાસાથી તેમના મનનું સમાધાન થયું, અને તેમણે પણ પાંચસો શિષ્ય સહિત દીક્ષા લીધી.

મૌર્યપુત્રને 'દેવતાઓ છે કે નહીં' એવો સંદેહ હતો. પ્રભુએ કહ્યું “ હે મૌર્યપુત્ર ! તમને દેવતાઓને મૌર્યપુત્રના સંદે- વિષે સંદેહ છે, પણ તે મિથ્યા છે. જુઓ હવેનાં જુલાસો. આ સમવસરણમાં પોતાની મેળે આવેલા ઈંદ્રાદિક દેવતાઓ પ્રત્યક્ષ છે. શેષ કાળમાં સંગીત કાર્યાદિની વ્યવસ્થાથી અને મનુષ્ય લોકના દુઃસહ ગંધથી તેઓ અહીં આવતા નથી, પણ તેથી કાંઈ તેમનો અભાવ સમજવાનો નથી. તેઓ અહંતના જન્મ અભિષેક વિગેરે અનેક પ્રસંગે આ પૃથ્વીપર આવે છે. તેનું કારણ અરિહંતનો અતિશ્લેષ પ્રભાવ છે. ” આ પ્રમાણેની ભગવંતની વાણીથી બોધ પામી મૌર્યપુત્રે પોતાના ૩૫૦ શિષ્ય સહિત દીક્ષા લીધી.

‘નારકી જીવો પ્રત્યક્ષ નજરે દેખાતા નથી, તેથી નારકી નથી’ એવો અંકપતિ નામના પંડિતના મનમાં અંકપતિ પંડિતની સંદેહ હતો. તેઓ પોતાના ત્રણસો શિષ્યો શંકાનું સમાધાન. સાથે પ્રભુના પાસે આવ્યા. પ્રભુએ તેમને કહ્યું કે “ તમારા મનમાં નારકીના અસ્તિ-ત્વપણા સંબંધે શંકા છે, પણ તે વાસ્તવિક નથી. જગતમાં જેઓ પાપાચરણ કરે છે, તેઓ નરકમાં જઈને ઉપજે છે. નારકીના જીવો છે, પરંતુ અત્યંત પરવશપણાને લીધે તેઓ અહીં આવવાને સમર્થ નથી, તેમજ મનુષ્યો ત્યાં જવાને સમર્થ નથી. નારકી જીવો પ્રત્યક્ષ ઉપલબ્ધ નથી, પણ યુક્તિગમ્ય છે; અને જે અવધ્યાદિક^૧ જ્ઞાનીઓ છે તેઓને તો તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. ” પ્રભુના આવા પ્રકારના વચનો સાંભળી તેમના મનનો સંશય નષ્ટ થયો, અને તેમણે પોતાના શિષ્યો સહિત પ્રભુ પાસે દીક્ષા અંગીકાર-કરી.

૧ ભગવંત મહાવીરના સમયમાં ક્ષાયિક જ્ઞાનીઓનો સહભાવ હતો. ભગવંતની પાટે શ્રી સુધર્માસ્વામી, અને તેમની પાટે શ્રી જંબુસ્વામિ થયા. તેઓ આ ક્ષેત્રમાં ભગવંતના સાસનમાં છેલા ક્ષાયિકજ્ઞાની (કેવળજ્ઞાની) થયા છે. ત્યાં પછી કાળ દોષથી એવા જ્ઞાનીઓનો વિચ્છેદ થયો છે એમ શાસ્ત્ર મર્યાદા છે.

‘ જીવને બંધ, નિર્જરા, અને મોક્ષ છે કે નહીં ’ એ વિષે મંડિક નામના પંડિતના મનમાં શંકા મંડિક પંડિતની હતી. તે પોતાના સાડા ત્રણસો શિષ્યોની શંકાનું સમાધાન. સાથે પ્રભુના સમવસરણમાં આંખ્યા. પ્રભુને પ્રણામ કરી યોગ્ય સ્થાનકે બેઠા પ્રભુએ તેમના મનની શંકા પ્રથમ કહી બતાવી, અને જણાવ્યું કે, “ આત્માને બંધ અને મોક્ષ થાય છે એ વાત પ્રસિદ્ધ છે મિથ્યાત્વ, અવિરતી, કષાય, અને યોગ એ કર્મબંધના મૂખ્ય હેતુઓ છે. તેના સેવનથી જીવો જે કર્મનો બંધ કરે તે બંધ કહેવાય છે. તે કર્મ બંધને લીધે પ્રાણીઓ દોરીની સાથે બંધાયો હોય તેમ નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવતા એ ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ છતો પરમ દાક્ષણ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિનું આરાધન કર્મ નિર્જરા (વિયોગ) ના હેતુઓ છે. તેમના સેવનથી પ્રાણીઓ કર્મથી સર્વથા રહિત થાય છે અને તેને મોક્ષ કહે છે; જ્યાં પ્રાણીને અનંત સુખ હોય છે. જે કે જીવ અને કર્મનો પરસ્પર સંબંધ અનાદિ સિદ્ધ છે, પણ અગ્નિથી સુવર્ણ અને પાષાણ જુદા પડી જાય છે, તેમ જ્ઞાનાદિકના આરાધનથી જીવ અને કર્મનો વિયોગ થાય છે. આવા પ્રકારના ઉપદેશથી તેમના મનનો સંશય દૂર થયો અને તેમણે પોતાના શિષ્યો સહિત દીક્ષા લીધી.

અચલબ્રાતા નામના પંડિતને પુણ્ય અને પાપના સંબંધે સંદેહ હતો. તેઓ પોતાના ત્રણસો શિષ્યો

અચલબ્રાતાના સહિત પ્રભુના સમવસરણમાં આંખ્યા. સંશયનું છેદન. તેમને પ્રભુએ કહ્યું કે “ તમારા મનમાં પુણ્ય અને પાપ એ કંઈ છેજ નહીં, એ

વિષે શંકા છે. પણ હે અચલબ્રાતા ! પુણ્ય અને પાપના સંબંધમાં તમે જરા પણ શંકા ધરશો નહીં, કારણ કે આલોકમાં પુણ્ય અને પાપનું કૃણ પ્રત્યક્ષ જણાય છે; તેમજ વ્યવહારથી પણ પ્રસિદ્ધ થાય છે. દીર્ઘઆયુષ્ય, આરોગ્ય, રૂપ, લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ

અને સત્કુલમાં જન્મ ઇત્યાદિ પુણ્યના ફળ છે, અને તેથી વિપરીત અહ્ય આયુષ્ય, કુરૂપ, નિર્ધનતા, વ્યાધિઓની પીડા અને નીચકુળમાં જન્મ ઇત્યાદિ પાપના ફળ છે. આ પ્રત્યક્ષ દેખાતા લેહના હેતુ-ઓનું મનન કરવાથી શંકાનું સમાધાન આપો આપ થઈ જશે. જો પુણ્ય અને પાપ જેવું જગતમાં કંઈ ન હોય, તો પછી જગતના જીવોમાં જે તારતમ્યતા જોવામાં આવે છે, તે જોવામાં આવેજ નહીં, અને બધાઓ સમાન કોટીમાં હોય. પરંતુ તેમ તો છેજ નહીં તેથી ખાત્રી થાય છે કે તે તત્ત્વો જગતમાં છે. ” આવા પ્રકારના પ્રભુના વચનોથી અચળબ્રાતા પ્રતિબોધ પામ્યા, અને તેમણે શિષ્યો સહિત ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું.

દશમા મેતાર્ય નામના પંડિત છે. તેમના મનમાં એવો

સંશય હતો કે, ‘ ભવાંતરમાં પ્રાપ્ત થવારૂપ

મેતાર્ય પંડિતના પરલોક નથી; મતલબ પુનર્ભવ નથી;

મનનું સમાધાન. કારણ કે ચિદાત્મરૂપ જીવનું સ્વરૂપ બધા

ભૂતના એક સંદોહરૂપ છે. તે ભૂતોનો

અભાવ થતાં-વિખરાઈ જતાં જીવનો પણ અભાવ થાય છે, તો

પછી પરલોક કે પુનર્ભવ શી રીતે હોઈ શકે ? ’ આ સંશય પાસે

આવતાં પ્રભુએ તેમને કહી સંભળાવ્યો, અને પુછ્યું કે, ‘ તેમને

એવો સંશય છે એ વાત ખરી કે નહીં ? ’ પંડિતે નિઃશ્વિતપણે

પ્રભુને જણાવ્યું કે, “ આપે જે મહારા મનનો સંદેહ જણાવ્યો,

તેજ પ્રમાણે મારા મનમાં સંશય છે. ” પ્રભુએ તેમના સંશયનું

સમાધાન કરતાં જણાવ્યું કે, “ તમારો એ સંશય મિથ્યા છે.

જીવની સ્થિતિ સર્વ ભૂતથી જુદીજ છે. કેમકે બધા ભૂતો (પંચ-

મહાભૂત) એકત્ર થાય, તોપણ તેમાંથી કાંઈ ચેતના ઉત્પન્ન થતી

નથી. તેથી જે જીવનો ધર્મ-લક્ષણ છે, ‘ ચેતના લક્ષણજિવ ’ તે

પંચમહાભૂતથી જુદું છે. એ ચેતના લક્ષણવાળો જીવ. આયુષ્ય

પુરૂં થયા બાદ શરીરથી જુદો પડી પરલોકમાં જાય છે; અને કેટ-

લાક જીવોને તો તે ભવમાં પણ ભતિસ્મરણ વિગરે કારણથી પૂર્વ

ભવતું સ્મરણ થાય છે. જો પુનર્ભવ ન હોય તો આ ભવમાં જે શુભાશુભ કાર્ય-કર્મો-કરવામાં આવે છે, તેનું ફળ કોણ ભોગવશે ? જ્યારે પરભવ ન હોય અને શુભાશુભ કર્મનું ફળ ભોગવવાનું ન હોય, તો પછી સારા કર્મો કરવાં જોઈએ અને નકારા કાર્યોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ એ વિચારણાજ શું કરવા જોઈએ ? પછી તો દરેકે પોતાના મનસ્વિતરંગો પ્રમાણે વર્તવું એમજ નક્કી થાય; પરંતુ જગતમાં શુભાશુભ કર્મોના ફળ ભોગવતા તો જોવામાં આવે છે. તે તમામ કંઈ આભવમાં કરેલા કર્મોનું પરિણામ હોય છે તેમ નથી; માટે પુનર્ભવ છે, પરલોક છે. એમાં સંશયને જગ્યાજ નથી. મેતાર્ય પંડિતે પોતાના મનનો સંશય દૂર થવાથી, ત્રણસો શિષ્યો સાથે પ્રભુની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

અગ્નીઆરમા પ્રભાસ નામના પંડિતના મનમાં એવો સંદેહ હતો કે; ‘ નિર્વાણ (મોક્ષ) છે કે નહીં ? ’

પ્રભાસ પંડિતના પ્રભુની પાસે તેઓ પોતાના ત્રણસો સંશયનું સમાધાન શિષ્યો સાથે આવ્યા. પ્રભુને વંદન કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠા. પ્રભુએ તેમના મનને સંદેહ તેમને કહી પુછ્યું કે, “ હે પ્રભાસ પંડિત ! તમારા મનમાં નિર્વાણના સંબંધે સંશય છે એ વાત ખરી ? ” પ્રભાસે ઉત્તર આપ્યો કે “ હા. ”

પ્રભુએ તેમના તે સંશયનું સમાધાન કરતાં જણાવ્યું કે, “ તમને જે વેદના પદના અર્થની વિચારણાથી એ સંશય પેદા થયો છે, તે પદ આ પ્રમાણે છે—

“ જરામર્યં વા યદગ્નિહોત્ર ”

આ પદથી મોક્ષના અભાવનું સૂચન થાય છે, કેમકે “ જરામર્યં ” કેતાં હમેશાં કરવું, એમ કહ્યું છે; અને તેથી કરીને અગ્નિહોત્ર હમેશાં કરવાનું પ્રતિપાદન કર્યું. તે અગ્નિહોત્રની ક્રિયા મોક્ષનું કારણ થઈ શકતી નથી, કેમકે તેમાં કેટલાક જીવોનો વધ થાય છે; તો કેટલાકને

ઉપકાર થાય છે, અને મોક્ષ સાધકપણા માટે એવાં અનુષ્ઠાનો સંબંધી કોઈ વખત કંઈ કહેલું નથી માટે મોક્ષ છે જ નહીં, એવું પ્રતીત થાય છે. તેમ વહી કહ્યું છે કે “દ્વે બ્રહ્મણી વેદિતવ્યે” કેતાં બે બ્રહ્મને જાણવાં, એક પર અને બીજું અપર. તેમાં પર એટલે સત્ય જ્ઞાન, અને અપર એવા શબ્દથી તો મોક્ષની પ્રતીતિ થાય છે. એવી રીતનો તમારા મનમાં સંદેહ છે. કંઈ વાત સત્ય માનવી ? તે પદોનો અર્થ હું કહું છું તે પ્રમાણે કરો, કેમકે અહીં “વા ” શબ્દનો “અપિ” એવો અર્થ છે; એટલે જે કોઈ સ્વર્ગાદિકનો અર્થિ હોય, તેણે જવ જીવ સુધી અગ્નિહોત્ર કરવું, અને નિર્વાણનો અર્થિ હોય, તેણે અગ્નિહોત્ર છોડીને નિર્વાણ સાધનની પણ ક્રીયા કરવી. પણ નિયમથી “અગ્નિહોત્રકરવો” એવો શબ્દાથ કરવો નહીં, અને તેથી કરીને નિર્વાણ સાધક ક્રિયાનો પણ વખત જણાવ્યો. વળી કર્મનો ક્ષય તે મોક્ષ છે. વેદથી અને જીવની અવસ્થાના વિચિત્રપણાથી કર્મ છે એ વાત સિદ્ધ થાય છે. સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્રાર્ધનથી કર્મનો ક્ષય થાય છે. તેથી અતિશય જ્ઞાનવાળા પુરૂષોને તો મોક્ષ પ્રત્યક્ષપણે જણાય છે. સમ્યક્ જ્ઞાન, અને સંયમ સંપૂર્ણ પ્રાપ્ત કરવા તેજ મોક્ષ સાધવાનો ઉપાય છે. તે ઉપાય આ નરભવને વિષેજ સાધવા યોગ્ય છે, કારણ કે મનુષ્યગતિમાંજ તે સાધી શકાય છે. જે એ ધર્મશીલ એટલે ધર્મનું પ્રતિપાલન કરનાર પ્રધાન મુનિઓ હોય છે, તેઓ નિઃક્રોધ રહિત થાય છે. તેઓજ શીઘ્રપણાથી પરમાર્થ તત્ત્વને, એક ચિદ્રુપ એવા મોક્ષને, પ્રાપ્ત કરી શકે છે.”

પ્રભુના આવા પ્રકારના ઉપદેશથી તેમના મનનો સંશય નાશ પામ્યો, અને પ્રતિબોધ પામી ત્રણશો શિષ્યો સહિત પ્રભુની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. આ પ્રભાસની આ વખતે સોદા વર્ષની વય હતી. તેમણે બાલ્યાવસ્થામાંજ ગૃહસ્થાવાસનો ત્યાગ કરી સર્વ વીરતિ અંગીકાર કરી. પછી આઠ વર્ષ સુધી હજસ્થપત્રીય પાળીને આવરણ રહિત અન્યાબાધ કેવળજ્ઞાન પામ્યા. કેવળી અવસ્થામાં

સોલ વર્ષ સુધી વિચરી, અનેક લબ્ધિ જીવોને પ્રતિષ્ઠાથી, જે સુખના માટે ઉદ્યોગ કર્યો હતો તે મોક્ષ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું.

આ પ્રમાણે મહાન કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા મહાપ્રાણ, સંવેગ પામેલા, અને વિશ્વને વિષે પંડિત, એવા તે અગીયાર પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો શ્રી વીર પ્રભુના મૂખ્ય શિષ્યો થયા.

શતાનિક રાજાને ઘેર ચંદનખાળા પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થયાની રાહ જોતી દિવસો નિર્ગમન કરે છે. તેણે ચંદનખાળાની આકાશ માર્ગે દેવતાઓને જતા આવતા દીક્ષા. જોયા. તેથી પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થયાનો તેના મનમાં નિશ્ચય થયો. તેને વ્રત લેવાની ઇચ્છા થઈ. ક્ષેત્રદેવતાની સહાયથી તે પ્રભુના સમવસરણમાં, જ્યાં ખાર પ્રકારની પર્વતો ઊઠેલી છે, ત્યાં આવી. પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી નમીને પોતાને દીક્ષા આપવા માટે પ્રભુને વિનંતી કરી, અને જે હાથ જોડી નમીને ઉભી રહી. તે વખતે બીજી પક્ષ અનેક રાજા તથા અમાત્યોની પુત્રીઓ દીક્ષા લેવા માટે તૈયાર થઈ. પ્રભુએ ચંદનને મૂખ્ય કરી તે સર્વેને દીક્ષા આપી.

તેજ વખતે હજારો નરનારીઓને શ્રાવકના લાયકના વ્રત આપી શ્રાવકપણામાં સ્થાપિત કર્યા.

એવી રીતે ચતુર્વિધ સંઘથી પવિત્ર એવા ધર્મતીર્થ-ધર્મ સ્વરાજની સ્થાપના કરી. અગીયાર પંડિતોએ પોતાના ચુંવાલીસો બ્રાહ્મણો-શિષ્યો-સાથે દીક્ષા લીધેલી હતી. પ્રભુએ અગીયારને મુખ્ય ગણધરપદે સ્થાપ્યા. “ ઉત્પાદ, વ્યય, અને ધ્રુવાત્મક ત્રિપદી કહી સંભળાવી તે ત્રિપદી વડે પ્રભુની આજ્ઞા લઈ, તેમણે (ગણધરો) દ્વાદશાંગી તથા ચૌદપૂર્વની રચના કરી. ચૌદપૂર્વ, ગણધરોએ અંગોની પુર્વે રચ્યાં; તેથી તે પૂર્વ કહેવાય છે.

પછી સમયને જાણનાર ઇંદ્ર મહારાજ, તત્કાળ વજ્રમય દિવ્ય ચાલમાં મુગંધિ ચૂણેથી પૂર્ણ દિવ્ય ચૂર્ણ ભરીને, પ્રભુની

સન્મુખ આવીને ઉભા. પછી પ્રભુ રતનમય સિંહાસનથી ઉઠીને તે ચૂર્ણની સંપૂર્ણ મુઠી ભરીને ઉભા થયા. ગૌતમ પ્રમુખ અગ્નીઆર ગણધરો અનુક્રમે જરા નમીને પ્રભુની સન્મુખ ઉભા. તે વખતે દેવો પણ સઘળા વાજિત્રાદિકના ધ્વનિને નિવારીને મૌન ધરી રહ્યા, અને પ્રભુ શી આજ્ઞા કરે છે, તે સાંભળવા આતુર થઈ ઉભા રહ્યા.

ગણધારોને ઉદ્દેશીને અમૃતમય વાણીથી પ્રભુએ તેમને કહ્યું કે, “ દ્રવ્ય, ગુણ, અને પર્યાયથી તમોને તીર્થની અનુજ્ઞા છે. ”

એમ કહી પ્રથમ ઈંદ્રભૂતિના અને પછી અનુક્રમે બધા ગણધરોના મસ્તકપર ચૂર્ણ (વાસદેવ) નાખ્યું. તે પછી દેવોએ પણ તેમનાપર ચૂર્ણ અને સુગંધી પુષ્પ ની વૃષ્ટિ કરી.

“ આ ચિરંજીવી થઈ ધર્મનો ચિરકાળ સુધી ઊઘોત કરશે, ” એમ કહીને પ્રભુએ, મુધર્માં ગણધરને સર્વ મુનિઓમાં મૂખ્ય કરી, ગણનાધુરીની અનુજ્ઞા કરી.

સાધવીઓમાં સંયમના ઉદ્યોગની ઘટનાને માટે, પ્રભુએ તે સમયે ચંદ્રનાને પ્રવર્તિની પદે સ્થાપિત કરી.

શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં શ્રી મુધર્માંસ્વામી

પંચ મહાવ્રત અને પ્રભુ મહાવીરનું ચરિત્ર શ્રી જપ્તું સ્વામિ તેની પચીસ ભાવના ને કહી સંભળાવતાં, આ સમયનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે કરે છે, (શ્રી આચારાંગ સૂત્ર મુળ સહિત ભાષાંતર) છાપીત બુક પૃષ્ઠ-૩૮૨

“ આવી રીતે વિચરતાં ભગવાનને બાર વર્ષ પ્રતિક્રમ્યા હંવે તેરમા વર્ષની અંદર ઉન્હાળાના બીજા માસે બીજે પક્ષે વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના સુવૃત નામના વિજય સુદુતે, ઉત્તરા ફાલ્ગુની નક્ષત્રના થોગે, પૂર્વ દિશાએ છાયા વળતાં છેલ્લે પહોરે, જંભિકગામ નગરની બાહેર, ઋજુવાલિકા નદીના ઉત્તર કિનારે, સ્યામક ગાથા પતિના કર્પણ સ્થળમાં, વ્યાવૃત નામના ચૈત્યના ઇશાન કોણમાં, શાળ વૃક્ષની પાસે અર્ધા ઉભા રહી, ગોહિકા આસને આત્માપના કરતા

થકાં, તથા પાણી વગરના બે ઉપવાસે, જંઘાઓ ઉંચી રાખી માથું નીચે ઘાલી ધ્યાન કોષ્ટમાં રહેતાં થકાં, શુકલધ્યાનમાં વર્તતાં છેવટનું સંપૂર્ણ પ્રતિપૂર્ણ અવ્યાહત નિરાવરણ અનંત ઉત્કૃષ્ટ કેવળજ્ઞાન તથા કેવળદર્શન ઉપન્યું. (૧૦૨૪)

હવે ભગવાન અહંત જિન, કેવળી, સર્વજ્ઞ, સર્વભાવદર્શી થઈ, દેવ, મનુષ્ય, તથા અસુર પ્રધાન (આખા) લોકના પર્યાય જાણવા લાગ્યા. એટલે તેની આગતિ, ગતિ, સ્થિતિ, ચ્યવન, ઉત્પાત, ખાવું પીવું, કરેલું કરાવેલું, પ્રગટ કામ, છાનાં કામ, બોલેલું, કહેલું, એમ આખા લોકમાં સર્વ જીવોના સર્વભાવ જાણતા દેખતા થકા વિચરવા લાગ્યા. (૧૦૨૫)

જે દીને ભગવાનને કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શનઉપન્યાં, તે દિને ભુવનપત્યાદિ ચારે જાતના દેવદેવીઓ આવતાં જતાં આકાશ દેવમય તથા ઘોળ થઈ રહ્યું. (૧૦૨૬)

એ રીતે ઉપજેલા જ્ઞાનદર્શનને ધરનાર ભગવાને પોતાને તથા લોકને સંપૂર્ણ પણે જોઈને પહેલાં દેવોને ધર્મ કહી સંભલાવ્યો અને પછી મનુષ્યોને. (૧૦૨૭)

પછી ઉપજેલા જ્ઞાનદર્શનના ધરનાર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ગૌતમાદિક શ્રમણ નિગ્રથોને ભાવના સહિત પાંચ મહાવ્રત તથા પૃથ્વી કાય વિગેરે છ જીવની કાય કહી જણાવ્યાં. (૧૦૨૮)

(પાંચ પાંચ ભાવના સહિત પાંચ મહાવ્રત)

પહેલું મહાવ્રત:—હે ભગવાન ! હું સર્વ પ્રાણુતિપાત ત્યાગ કરું છું. તે એ રીતે કે સુક્ષ્મ કે બાહર વ્રસ કે સ્થાવર જીવનો યાવત જીવ પર્યાંત, મન વચન કાયાયે કરી ત્રિવિધે પોતે ઘાત ન કરીશ, બીજા પાસે ન કરાવીશ, અને કરતાને રૂડુ ન માનીશ, તથા તે જીવઘાતને પડિકમું છું, નિહું છું, ગરહું છું, અને તેવા સ્વભાવને વોસરાવું છું. (૧૦૨૯)

તેની આ પાંચ ભાવનાઓ છે. (૧૦૩૦)

ત્યાં પહેલી ભાવના એકે મુનિએ ઇર્ષ્યાસમિતિ સહિત થઇ વર્તવું, પણ રહિત થઇ ન વર્તવું. કારણકે કેવળજ્ઞાનીઓ કહે છે કે ઇર્ષ્યાસમિતિ રહિત હોય તે મુનિ પ્રાણાદિકનો ઘાત વિગેરે કરતો રહે છે. માટે નિઞ્ચથે ઇર્ષ્યાસમિતિથી વર્તવું એ પહેલી ભાવના. (૧૦૩૧)

બીજી ભાવના એકે નિઞ્ચથ મુનિએ મન ઓળખવું, એટલે કે જે મન પાપ ભરેલું, સદોષ, (ભૂડી) ક્રિયા સહિત, કર્મ બંધ-કારી, છેદ કરનાર, ભેદ કરનાર, કલહકારક, પ્રદેષ ભરેલું, પરિતપ્ત, તથા જીવ-ભૂતનું ઉપધાતક હોય, તેવા મનને નહિ ધારવું. એમ મન જાણીને પાપ રહિત મન ધારવું એ બીજી ભાવના. (૧૦૩૨)

ત્રીજી ભાવના એકે નિઞ્ચથે વચન ઓળખવું, એટલે કે જે વચન પાપ ભરેલું, સદોષ, (ભૂડી) ક્રિયાવાલું, યાવત્ ભૂતો-પધાતક હોય-તેવું વચન નહિ ઉચરવું. એમ વચન જાણીને પાપ રહિત વચન ઉચરવું. એ ત્રીજી ભાવના. (૧૦૩૩)

ચોથી ભાવના એ કે નિઞ્ચથે ભંડોપકરણ લેતાં રાખતાં સ-મિતિસહિત થઇ વર્તવું પણ રહિત પણે ન વર્તવું. કેમકે કેવળી કહે છે કે, આદાનભાંડનિક્ષેપણા સમિતિ-રહિત નિઞ્ચથ પ્રાણા-દિકનો ઘાત વિગેરે કરતો રહે છે. માટે નિઞ્ચથે સમિતિ સહિત થઇ વર્તવું એ ચોથી ભાવના. (૧૦૩૪)

પાંચમી ભાવના એ કે નિઞ્ચથે આહારપાણી જોઇને વાપરવાં, વગર જોએ ન વાપરવાં. કેમ કે કેવળી કહે છે કે, વગર જોયે આહાર પાણી વાપરનાર નિઞ્ચથ પ્રાણાદિકનો ઘાત વિગેરે કરે; માટે નિઞ્ચથે આહારપાણી જોઇને વાપરવા; નહિ કે વગર જોઇને એ પાંચમી ભાવના. (૧૦૩૫)

એ ભાવનાઓથી મહાવ્રત રૂપી રીતે કાયાએ સ્પર્શિત, પાલિ-ત, પાર પાડેલું, કીર્તિત, અવસ્થીતિ અને આજ્ઞા પ્રમાણે આરાધિત થાય છે. (૧૦૩૬)

એ પેહેલું પ્રાણાતિપાતવિરમણુ રૂપ મહાવ્રત છે (૧૦૩૭)

ખીજું મહાવ્રત:— ‘સઘળું મૃષાવાદરૂપ વચનદોષ ત્યાગ કરૂં છું. એટલે કે ક્રોધ, લોભ, લય, કે હાસ્યથી યાવજીવ પયંત્રિ ત્રિ વિધે ત્રિવિધે એટલે મન વચન કાયાએ કરીને મૃષા ભાષણુ કરું નહિ, કરાવું નહિ, અને કરતાને અનુમોદુ નહિ; તથા તે મૃષાભાષણુને નિહું છું અને તેવા સ્વભાવને વોસરાવું છું. (૧૦૩૮)

તેની આ પાંચ ભાવનાઓ છે. (૧૦૩૯)

પહેલી ભાવના :—નિગ્રંથે વિચારી (વિમાસી)ને ખોલવું, વગર વિચારેથી ન ખોલવું, કેમકે કેવલી કહે છે કે વગર વિચારે ખોલનાર નિગ્રંથ મૃષા વચન ખોલી જાય. માટે નિગ્રંથે વિચારીને ખોલવું, નહિ કે વગર વિચારે. એ પહેલી ભાવના (૧૦૪૦)

ખીજી ભાવના એકે નિગ્રંથે ક્રોધનું સ્વરૂપ જાણી ક્રોધી ન થવું. કેમકે કેવળી કહે છે કે ક્રોધ પામેલ ક્રોધી જીવ મૃષા ખોલી જાય. માટે નિગ્રંથે ક્રોધનું સ્વરૂપ જાણી ક્રોધી ન થવું એ ખીજી ભાવના. (૧૦૪૧)

ત્રીજી ભાવના એ કે નિગ્રંથે લોભનું સ્વરૂપ જાણી લોભી ન થવું. કેમકે કેવળી કહે છે કે લોભી જીવ મૃષા ખોલી જાય. માટે નિગ્રંથે લોભી ન થવું એ ત્રીજી ભાવના. (૧૦૪૨)

ચોથી ભાવના એ કે નિગ્રંથે લયનું સ્વરૂપ જાણી લયલીરૂ ન થવું, કેમકે કેવલી કહે છે કે લીરૂ પુરૂષ મૃષા ખોલી જાય. માટે લીરૂ ન થવું એ ચોથી ભાવના. (૧૦૪૩)

પાંચમી ભાવના એકે હાસ્યનું સ્વરૂપ જાણી નિગ્રંથે હાસ્ય કરનાર ન થવું, કેમકે કેવળી કહે છે કે હાસ્ય કરનાર પુરૂષ મૃષા ખોલી જાય. માટે નિગ્રંથે હાસ્ય કરનાર ન થવું એ પાંચમી ભાવના (૧૦૪૪)

એ ભાવનાઓથી મહાવ્રત રૂપી રીતે કાયાયે કરી સ્પર્શિત અને યાવત્ આજ્ઞા પ્રમાણે આરાધિત થાય છે. એ ખીજું મહાવ્રત. (૧૦૪૫)

ત્રીજી મહાવ્રત:—સર્વ અહત્તાહાન તબ્બુ છું. એટલે કે ગામ નગર કે અરણ્યમાં રહેલું, થોડું કે ઝાડું, નાનું કે મોટું, સચિત અણ્ણીધેલું (વસ્તુ) યાવજજીવ ત્રિવિધે મન, વચન, કાયાએ કરી લઈ નહિં, લેનારને અનુમત કંઈ નહિં. તથા અહત્તાહાનને પડિકંઠુ છું, યાવત તેવા સ્વભાવને વોસરાવું (૧૦૪૬)

તેની પાંચ ભાવનાઓ છે (૧૦૪૭)

ત્યાં પહેલી ભાવના આ કે નિશ્ચયે વિચારીને પરિમિત અવગ્રહ માગવો, પણ વગર વિચારે અપરિમિત અવગ્રહ ન માગવો. કેમકે કેવળી કહે છે કે વગર વિચારે અપરિમિત અવગ્રહ માગનાર નિશ્ચય અહત્ત લેનાર થઈ જાય. માટે વિચારીને પરિમિત અવગ્રહ માગવો એ પહેલી ભાવના (૧૦૪૮)

બીજી ભાવના એકે નિશ્ચયે રજા મેળવીને આહાર પાણી વાપરવા, પણ રજા મેળવ્યા વગર ન વાપરવા. કેમકે કેવળી કહે છે કે વગર રજા મેળવે આહાર પાણી વાપરનાર નિશ્ચય અહત્ત લેનાર થઈ પડે. માટે ગુરૂ અગર વડીલની રજા મેળવીને આહાર પાણી વાપરવા એ બીજી ભાવના. (૧૦૪૯)

ત્રીજી ભાવના એ કે નિશ્ચયે અવગ્રહ માગતાં પ્રમાણ સહિત (કાળક્ષેત્રની હદબાંધી) અવગ્રહ લેવો. કેમકે કેવળી કહે છે કે પ્રમાણ વિના અવગ્રહ લેનાર નિશ્ચય અહત્ત લેનાર થઈ જાય; માટે પ્રમાણ સહિત અવગ્રહ લેવો. એ ત્રીજી ભાવના. (૧૦૫૦)

ચોથી ભાવના એકે નિશ્ચયે અવગ્રહ માગતાં વારંવાર હદ બાંધનાર થવું, કેમકે કેવળી કહે છે કે વારંવાર હદ નહિ, બાંધનાર પુરૂષ અહત્ત લેનાર થઈ જાય. માટે વારંવાર હદ બાંધનાર થવું એ ચોથી ભાવના. (૧૦૫૧)

પાંચમી ભાવના એ કે વિચારીને પોતાના સાધર્મિક પાસેથી પણ પરિમિત અવગ્રહ માગવો, કેમકે કેવળી કહે છે કે તેમ ન

કરનાર નિગ્રંથ અદત્ત લેનાર થઈ જાય. માટે સાધર્મિક પાસેથી પણ વિચારીને પરિમિત અવગ્રહ માગવો, નહિ કે વગર વિચારે અ-
પરિમિત. એ પાંચમી ભાવના. (૧૦૫૨)

એ ભાવનાઓથી મહાવ્રત રૂઢી રીતે ચાવત આજ્ઞા પ્રમાણે
આરાધિત થાય છે. એ ત્રીજી મહાવ્રત (૧૦૫૩)

ચોથું મહાવ્રત—“ સર્વ મૈથુન તબ્બું છું એટલે કે દેવ મનુષ્ય
તથા તિર્યંચ સર્વથી મૈથુન હું ચાવજીવ ત્રિવિધે ત્રિવિધે કઈ
નહી.” ઇત્યાદિ અદત્તાદાન માફક બોલવું. (૧૦૫૪)

તેની આ પાંચ ભાવનાઓ છે. (૧૦૫૫)

ત્યાં પહેલી ભાવના એ છે કે નિગ્રંથે વારંવાર સ્ત્રીની કથા
કહ્યા કરવી નહી. કેમ કે કેવળી કહે છે કે વારંવાર સ્ત્રીકથા કરતાં
શાંતિભંગ થવાથી, નિગ્રંથ શાંતિથી તથા કેવળીભાષિત
ધર્મથી બ્રહ્મ થાય. માટે નિગ્રંથે વારંવાર સ્ત્રી કથાકારક ન થવું.
એ પહેલી ભાવના. (૧૦૫૬)

બીજી ભાવના એ કે નિગ્રંથે સ્ત્રીની મનોહર ઇન્દ્રિયો (સુંદર
રૂપ) જોવી ચિંતવવી નહી. કેમકે કેવળી કહે છે કે તેમ કરતાં
શાંતિભંગ થવાથી ધર્મબ્રહ્મ થવાય. માટે નિગ્રંથે સ્ત્રીઓની મનો-
હર ઇન્દ્રિયો જોવી તપાસવી નહી એ બીજી ભાવના. (૧૦૫૭)

ત્રીજી ભાવના એ કે નિગ્રંથે સ્ત્રીઓ સાથે પૂર્વે રમેલી રમત
ફીડાઓ યાદ ન કરવી. કેમકે કેવળી કહે છે કે તે યાદ કરતાં
શાંતિભંગ થવાથી ધર્મ બ્રહ્મ થવાય. માટે નિગ્રંથે સ્ત્રીઓ સાથે રમેલી
રમતો ગમતો સંભારવી નહી એ ત્રીજી ભાવના. (૧૦૫૮)

ચોથી ભાવના એ કે નિગ્રંથે અધિક ખાનપાન ન વાપરવું,
તથા ઝરતા રસવાળું ખાનપાન ન વાપરવું. કેમકે કેવળી કહે છે
કે અધિક તથા ઝરતા રસવાળું ખાનપાન લોગવતાં શાંતિભંગ
થવાથી ધર્મબ્રહ્મ થવાય. માટે અધિક આહાર કે ઝરતા રસવાળો
આહાર નિગ્રંથે ન કરવો એ ચોથી ભાવના. (૧૦૫૯)

પાંચમી ભાવના એ કે નિગ્રંથે સ્ત્રી, પશુ, તથા નપુશકથી ઘેરાયેલ શય્યા તથા આસન ન સેવવાં. કેમકે કેવળી કહે છે કે તેવી શય્યા—આસન સેવતાં શાંતિભંગ થવાથી નિગ્રંથ ધર્મબ્રહ્મ થાય. માટે નિગ્રંથે સ્ત્રી પશુ પંડકથી ઘેરાયેલ શય્યા આસન ન સેવવાં એ પાંચમી ભાવના. (૧૦૬૦)

એ રીતે મહાવ્રત કાયાયે કરી સ્પર્શિત તથા યાવત્ આરાધિત થાય છે. એ ચોથું મહાવ્રત. (૧૦૬૧)

પાંચમું મહાવ્રત—સર્વ પરિગ્રહ તજીું છું. એટલે કે થોડું કે ઘણું, નાનું કે મોટું, સચિત કે અચિત, હું પોતે લેઉં નહિ, બીજાને લેવરાવું નહિં અને લેવાને અનુમત કઈં નહિં; યાવત્ તેવા સ્વભાવને વોસરાવું છું. (૧૦૬૨)

તેની આ પાંચ ભાવનાઓ છે. (૧૦૬૩)

ત્યાં પહેલી ભાવના એ કે કાનથી જીવે ભલા ભૂંડા શબ્દ સાંભળતાં, તેમાં આસકત, રકત, ગૃહ, મોહિત, તદ્દલીન, કે વિવેકબ્રહ્મ ન થવું. કેમકે કેવળી કહે છે કે તેમ થતાં શાંતિભંગ થવાથી શાંતિ તથા કેવળી ભાષિત ધર્મથી બ્રહ્મ થવાય છે. (૧૦૬૪)

કાને શબ્દ પડતાં તો, અટકાવાય ના કદિ;

કિંતુ ત્યાં રાગ દ્વેષોને, પરિહાર કરે યતિ. ૧ (૧૦૬૫)

એમ કાનથી જીવે ભલા ભૂંડા શબ્દ સાંભળી રાગ દ્વેષ ન કરવો એ પહેલી ભાવના (૧૦૬૬)

બીજી ભાવના એ કે ચક્ષુથી જીવે ભલા ભૂંડા રૂપ દેખતાં તેમાં આસકત કે યાવત્ વિવેકબ્રહ્મ ન થવું. કેમકે કેવળી કહે છે કે તેમ થતાં શાંતિભંગ થવાથી યાવત્ ધર્મબ્રહ્મ થવાય છે. (૧૦૬૭)

આંખે રૂપ પડતાં તો, અટકાવાય ના કદિ.

કિંતુ ત્યાં રાગ દ્વેષોને, પરિહાર કરે યતિ. ૧ (૧૦૬૮)

એમ ચક્ષુથી જીવે ભલા ભૂંડા રૂપ દેખી રાગ દ્વેષ ન કરવો, એ બીજી ભાવના. (૧૦૬૯)

ત્રીજી ભાવના એકે નાકથી જીવે ભલી ભુડી ગંધ સુંઘતાં
તેમાં આસક્ત કે ચાવત્ વિવેક બ્રહ્મ ન થવું. કેમકે કેવળી કહે છે
કે તેમ થતાં શાંતિ ભંગ થવાથી ચાવત્ ધર્મ બ્રહ્મ થવાય છે. (૧૦૭૦)

નાકે ગંધ પડતાંતો, અટકાવાય ના કદિ;

કિંતુ ત્યાં રાગ દ્વેષોને, પરિહાર કરે યતિ. (૧૦૭૧)

એમ નાકથી જીવે ભલાભુડા ગંધ સુંઘી રાગ દ્વેષ ન કરવો
એ ત્રીજી ભાવના (૧૦૭૨)

ચોથી ભાવના એકે જીભથી જીવે ભલા ભુડા રસ ચાખતાં
તેમાં આસક્ત કે વિવેક બ્રહ્મ ન થવું. કેમકે કેવળી કહે છે કે તેમ
થતાં શાંતિ ભંગ થવાથી ધર્મ બ્રહ્મ થવાય છે. (૧૦૭૩)

જીભે રસ ચઢતાં તો, અટકાવાય ના કદિ;

કિંતુ ત્યાં રાગ દ્વેષ, પરિહાર કરે યતિ. (૧૦૭૪)

એમ જીભથી જીવે ભલા ભુડા રસ ચાખી રાગ દ્વેષ ન કરવો
એ ચોથી ભાવના (૧૦૭૫)

પાંચમી ભાવના એકે ભલા ભુડા સ્પર્શ અનુભવતાં તેમાં
આસક્ત કે વિવેક બ્રહ્મ ન થવું. કેમકે કેવળી કહે છે કે તેમ થતાં
શાંતિ ભંગ થવાથી ધર્મ બ્રહ્મ થવાય છે. (૧૦૭૬)

સ્પર્શેન્દ્રિયે સ્પર્શ આવે, અટકાવાય ના કદિ.

કિંતુ ત્યાં રાગ દ્વેષોને, પરિહાર કરે યતિ. (૧૦૭૭)

એમ સ્પર્શથી જીવે ભલા ભુડા સ્પર્શ અનુભવી રાગ દ્વેષ ન
કરવો એ પાંચમી ભાવના. (૧૦૭૮)

એ રીતે મહાવ્રત રૂડી રીતે કાયાથી સ્પર્શિત, પાલીત, પાર
પહોંચાડેલ, કીર્તિત, અવસ્થિત અને આજ્ઞાથી આરાધિતપણ થાય.
એ પાંચમું મહાવ્રત. (૧૦૭૯)

એ મહાવ્રતોની પચીસ ભાવના વડે સંપન્ન અણુગાર, સૂત્ર
કલ્પ તથા માર્ગને ચથાર્થ પછે રૂડી રીતે કાયાથી સ્પર્શિત, પાળી,
પાર પહોંચાડી, કીર્તિત કરી આજ્ઞાનો આરાધક પણ થાય છે (૧૦૮૦)

પ્રભુની દેશનામાં પ્રથમ પૌરૂષી (પોરસી) પૂર્ણ થઈ ત્યારે પ્રભુએ દેશના સમાપ્ત કરી; એટલે રાજાએ તૈયાર કરાવેલ બલી પૂર્વ દ્વારથી સેવક પુરૂષો લાવ્યા. તે બલી આકાશમાં ઉડતાં તેમાંથી અર્ધ બલી આકાશમાંથી દેવતાઓ લઈ ગયા, અને અર્ધ નીચે પડી. તેમાંથી અર્ધ ભાગ રાજા અને બાકીનો ભાગ બીજા લોકો લઈ ગયા. પછી પ્રભુ સિંહાસન ઉપરથી ઉઠી દેવચંદમાં જઈ બેઠા. એટલે ગૌતમ ગણધરે પ્રભુના પાદ પીઠ ઉપર બેસીને દેશના આપી. બીજી પૌરૂષી સુધી ગણધર મહારાજે દેશના આપી. પછી પ્રભુ ત્યાંથી અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા.

પ્રભુના જીવન ચરિત્રમાં આ પ્રકરણ ઘણુંજ મહત્વતાવાળું છે. પ્રભુના આત્માના પહેલા ભવમાં સમ્ય-
 પ્રકરણના સંખ્યા કૃત્વની જે સ્પર્શના થઈ આત્મિક નિર્મ-
 સમાલોચના. જતાનું બી રોપાયું હતું; તેને પોષણ
 મળતાં આ છેવટના ભવમાં આત્મિક
 નિર્મળતા રૂપી વૃક્ષ સંપૂર્ણ વિકાસને પામ્યું; અને કેવળજ્ઞાન
 અને કેવળદર્શન જે આત્માના અનંતા ગુણોમાં શીરો-
 મણી છે, તે ગુણ પ્રાપ્ત રૂપ રૂળ નિપજાવ્યું. આ કેવળજ્ઞાન
 પ્રાપ્તિના કાળથી તે નિર્વાણના કાળ સુધીનો કાળ એ
 જીવનમુક્ત દશાનો કાળ ગણી શકાય. કેમકે હવે રૂઝત ચાર
 અઘાતિ કર્મ જે ભવોપગ્રાહિ કર્મની ગણતરીમાં ગણાય છે, તેનોજ
 નાશ કરવાનો છે. આ કર્મોના નાશના માટે જીવને પ્રથમના જેટલો
 પ્રયાસ કરવો પડતો નથી. આયુષ્યના અંત સમય સુધીમાં કર્મોની
 બાકી રહેલી પ્રકૃતિઓને જીવ સત્તામાંથી કાઢી નાખે છે. કેવળજ્ઞાનની
 પ્રાપ્તિના કાળથીજ કેવળજ્ઞાનીઓ ચિદાનંદ સ્વરૂપ થઈ વિચરે છે.
 પ્રભુએ જે પ્રાપ્ત કર્યું છે, તે મેળવવાની આ ભવમાં તીવ્ર
 જિજ્ઞાસા પેદા કરી, તેના માટે આપણા આત્માને આપણે
 સંસ્કારી બનાવવા. આજ ભવમાં આપણે પ્રયત્ન આદરીશું
 તો ભાવી આપણા આત્માને ઘણું લાભદાયી થશે.

ઈંદ્રભૂતિ આદિ અગ્નીઆર પંડિતોના સંશયો જેવા સંશયો ઘણા જીવોને થાય છે. ભગવંતે તેમના સંશયનું કરેલું સમાધાન ધ્યાન પૂર્વક વાંચી મનન કરવા જેવું છે. આ અગ્નીયારે પંડિતોની સરળતા અને સત્ય સમજતાં પોતાનો કદાચહ મુકી પ્રભુના શિષ્ય થવાની તેમની ભાવના ખરેખર અનુકરણીય છે. અનાદિના કુસંસ્કારો અને અજ્ઞાનતાના યોગે તત્ત્વ જ્ઞાન જેવા ગૂઢ ત્રિષયમાં છદ્મસ્થ જીવને શંકા થાય એ સ્વાભાવિક છે. વખત મળતાં એ શંકાનું સમાધાન થાય તો પોતાનો કદાચહ મુકી હઈ સત્ય અંગીકાર કરવાની વૃત્તિ સરળ જીવોનેજ થાય છે. સરળતા અને ભદ્રિકતામાં તારતમ્યતા છે. જેમનામાં સત્યાસત્ય સમજવા જેટલી શક્તિ નથી, એવા જીવો વગર સમજાયે કંઈ માન્ય કરે, તે સરળતાની કોટીમાં આવી શકે નહીં. સત્યાસત્યના વિવેક પૂર્વક નિર્ણય કરી, સત્ય સમજી તેનો આદર કરનારજ સરળતાની ઉંચ કોટીમાં આવી શકે છે. એટલું નહિ પણ પરિણામે તેજ પોતાનો આત્મા સંપૂર્ણ નિર્મળ બનાવી પ્રભુની પેઠે કેવળજ્ઞાનાદિ આત્મિક લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

પ્રભુના દીક્ષાના દિવસથી તે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિના કાળ સુધીના વખતમાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં અંતરાયભૂત કર્મોનો નાશ કરવાને પ્રભુએ જે રીતે કાર્ય કર્યું છે, તેનો વિચાર કરવો એ આપણી મૂખ્ય ફરજ છે. આપણા સર્વનો અંતિમ ઉદ્દેશ સર્વથા કર્મરહિત થઈ ભગવંતની પેઠે કેવળજ્ઞાનાદિ આત્મિક લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાનો હોવો જોઈએ. એ લક્ષ્મી બાહ્યથી મેળવવાની નથી, પણ આપણા પોતાના આત્મામાં જ દબાઈ રહેલી છે. તે પ્રગટ કરવાને યાને પ્રાપ્ત કરવાને જે તત્ત્વોનો આદર કરવાનો છે, જેની સેવના કરવાની છે, તે તત્ત્વો કયા છે, અને પ્રભુએ કયા કયા તત્ત્વોને પ્રધાન પદ આપેલું જણાય છે, તેનો વિચાર કરવાનો છે.

નવતત્ત્વમાં કહો અથવા કોઈ અપેક્ષાએ સાત તત્ત્વની

માન્યતાવાળાના તત્ત્વ કંઠો; તેમાં આત્માને મોક્ષ પ્રાપ્તિના હેતુભૂત નિર્જરા અને સંવર તત્ત્વ છે. નિર્જરાતત્ત્વ આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશમાં જે અશુભ કર્મ વર્ગણના દલીક લાગેલાં છે, તેને નીરસ બનાવી આત્મ પ્રદેશથી છુટા પાડી આત્માને નિર્મળ બનાવે છે. સંવર તત્ત્વ સમય સમય આત્મા સાત અથવા આઠ કર્મોના દલીક ગ્રહણ કરે છે, તેને જે હૃદનો સંવર હોય તે પ્રમાણે આવતા અટકાવે છે. નિર્જરા તત્ત્વમાં બાહ્ય અને અભ્યંતર તપનો સમાવેશ થાય છે. પ્રભુએ દીક્ષા અંગીકાર કર્યા પછી બાહ્ય અને અભ્યંતર તપનું પુરેપુરું સેવન કરેલું પ્રગટ રીતે જણાઈ આવે છે. બાહ્ય તપના છ ભેદ છે. તે છએ ભેદે તપાચારનું ઉત્કૃષ્ટિ રીતનું પાલન કરેલાનું પ્રભુના આચરણથી જણાઈ આવે છે- શાસ્ત્રકારોએ બાહ્ય તપને અભ્યંતરતપના મહદગાર રૂપ માનેલ છે. બાહ્ય તપના સેવન શીવાય અભ્યંતર તપની આચરણ શુદ્ધ રીતે થવીજ અશક્ય છે. બાહ્ય તપના સેવન પૂર્વક અભ્યંતર તપની આચરણજ કર્મ ક્ષય કરવાના હેતુભૂત નિર્ગી શકે. બાહ્ય તપના સેવન શીવાય યોગની સાધના પણ સંભવતી નથી. પ્રભુએ બાહ્ય તપના સેવન સહિત અભ્યંતર તપનું સેવન કરેલું પ્રગટ રીતે જણાઈ આવે છે. આ કાળમાં આશ્રવને પ્રભુની પાસે આવવાનો તો રસ્તોજ ન હતો. સંવરતત્ત્વની મહદંથી આશ્રવનો રોધ થએલો પ્રભુના ચારિત્ર પાલન ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. આથી આપણે એ નિશ્ચય કરવાનો છે કે, આપણે પોતાના આત્માની ઉન્નતિ કરવી હોય તો પ્રથમ આપણું ધ્યેય નક્કી કરવું જોઈએ કયું ધ્યેય ? અંતિમ મોક્ષ પદ પ્રાપ્તિ રૂપ ધ્યેય. તેની તીવ્ર અભિલાષા આપણામાં જાગવી જોઈએ. તીવ્ર અભિલાષા જાગ્યા શીવાય કદી પણ આપણે તે મેળવવાને માટે ઉદ્યમ કરવાની શરૂઆત કરી શકીશું નહીં. એ ધ્યેય નક્કી કર્યા પછી, નિર્જરા અને સંવર તત્ત્વના સેવન માટે ઉત્કૃષ્ટિ ભાવના પૂર્વક યથાશક્તિ વીર્ય ફેરવવું જોઈએ. બેશક તેમાં શક્તિ કરતાં વિશેષ કરવાને માટે શરૂઆત કરવી નહીં એ વાત ખરી છે,

પણ છતી શક્તિ ગોપવતી જોઈએ નહિ. જે આપણે શક્તિ-દેહરી તે રસ્તે ઉદ્યોગ આદરીશું, તે આ ભવમાં તેના સંસ્કાર આત્મામાં સારી રીતે પડ્યા શીવાય રહેશે નહી. એજ સંસ્કારો અને ભાવનાઓ આગામી ભવમાં આપણને એજ તત્વોની પ્રાપ્તિના કારણ બૂત થશે. પ્રભુના પૂર્વભવામાંના છેવટના મનુષ્યના ભવોમાં એજ રીતે કાર્ય થએલું જણાય છે, અને તેજ ભાવનાઓ અને સંસ્કારો પ્રભુના આ અંતિમ ભવમાં ગર્ભમાં પ્રભુ ઉત્પન્ન થયા ત્યારથી ઉદ્ભવેલા જણાઈ આવે છે.

પ્રભુએ અંતરંગ શત્રુઓ જીતવાને માટે પરાકાષ્ટા દુઃખ સહન કરેલું જણાઈ આવે છે. આપણે જેને દુઃખ માનીએ છીએ, તેને અંતરંગ શત્રુઓ (કર્મો) ના નાશ કરવાને મહદગાર મીત્ર રૂપ માની, પ્રભુએ દુઃખના પ્રસંગોમાં જે ધૈર્ય, હિંમત ધારણ કરી પોતાના ધ્યેયને ટકાવી રાખ્યું છે, તેનું વર્ણન મારા જેવા પામર જીવો શી રીતે કરી શકે ? પણ એટલી વાત તો ચોક્કસ માનવાની છે કે આપણે જ્યારે આપણી શક્તિ એટલે દરજ્જે ખીલવીશું, ત્યારેજ તે પ્રાપ્ત કરી શકીશું; નહીં તો એકલી લુખી વાતો કરવાથી, અને ધર્મી કહેવરાવવાથી કે સુધારકની કેટીમાં ગણાવાથી, કંઈ આત્મિક વાસ્તવિક લાભ પ્રાપ્ત કરી શકીશું નહિં.

કેવળજ્ઞાનાદિ આત્મિક લક્ષ્મી પ્રગટ કરવાનો આ માર્ગ અનંતા કાલથી અનંતા તીર્થકરોનો આદર કરેલો છે. અનંતા કેવળીઓએ પણ એજ માર્ગનું આલંબન, લઈ આત્મિકલક્ષ્મી પ્રગટ કરી છે. આત્મિક લક્ષ્મી-કેવળજ્ઞાનાદિ-પ્રગટ કરવાનો એજ નિશ્ચિત થએલો મૂખ્ય માર્ગ છે, અને એ માર્ગનું સેવન કરનાર, આલંબન લેનારજ આત્મિકલક્ષ્મી પ્રગટ કરી શકશે. એમાં મતિકલ્પના કે સ્વચ્છંદતાના વિચારોને અવકાશ નથી. આત્માના અસંખ્યાતા પ્રદેશમાં લાગેલી ચીકણી કર્મવર્ગણાઓને નીરસ બનાવી, આત્મપ્રદેશમાંથી તેમને બહાર કાઢી, આત્માને કેવળ નીરાવરણ બનાવવો એજ આત્માને પૂર્ણતાએ

પહોંચાડવાનો ઉપાય છે. એ હદે ન પહોંચે ત્યાં સુધી દરેક આત્મા અપૂર્ણ છે. એ અપૂર્ણતા કમોની સત્તા આત્મપ્રદેશમાંથી નીકળી નથી એજ સૂચવે છે. તેથી કર્મબંધ થવાના અને અપાવવાના કયા કયા કારણો જ્ઞાનીઓએ ખતાવેલા છે, તેનો અભ્યાસ અને તેનું જ્ઞાન અને તેમાં રમણતા એજ આત્માને નિર્મળ બનાવવાનું પ્રાથમિક શિક્ષણ છે. આ પ્રાથમિક શિક્ષણ શુદ્ધ રીતે લેનાર આત્માર્થિજ ઉંચ કોટીનું તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવાને લાગ્યશાળી બની શકશે. ઉંચ કોટીનું તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી પોતાના જીવનને ઉંચ બનાવવું. શુદ્ધ ચારિત્રવાન થવું એજ મનુષ્ય જીવનની સફળતા છે.

તીર્થંકરો ધર્મચક્રવર્તિ ગણાય છે. કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી તેઓ તીર્થનાં સ્થાપના કરે છે. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવકા અને શ્રાવિકા એ, ધર્મતીર્થ રૂપ રાજ્યના અંગ યાને પ્રદેશ છે. જેમ દેશની અંદર વસનારી પ્રજા અમુક દેશના રાજાની પ્રજા ગણાય છે અને તેની આજ્ઞા માનનારી હોય છે, તેમ સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકાના વ્રતો અંગીકાર કરનાર અને તેમના શાસનમાં વર્તનાર એ ધર્મતીર્થરૂપ રાજ્યની પ્રજા છે. તેઓ તે શાસનની આજ્ઞાને ધારણ કરીને પોતાના જીવને પવિત્ર બનાવે છે. લૌકીક સ્વરાજ્ય ચારગતિ રૂપ સંસારને વધારનાર છે. ત્યારે આ લોકોત્તર ધર્મતીર્થ રૂપ સ્વરાજ્ય સંસારનો છેદ કરી ઉંચી હદે લઈ જઈ, અંતે નિર્વાણ પદ અપાવનાર નિવડે છે. તત્ત્વ જ્ઞાનીઓને આ સ્વરાજ્ય અખંડાનંદ આપનાર નિવડે છે, ત્યારે લૌકીક સ્વરાજ્ય રાજ્ય કર્મસ્થાનીઓને હંમેશા કલેશ અને ચિંતા કરાવનાર હોય છે. લૌકીક સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિમાં અને તેની સ્થાપનામાં સંખ્યાબંધ જીવોનો નાશ હોય છે. દેશના લોકોને ઉપદ્રવકારક અને અશાંતિ રૂપ હોય છે, ત્યારે આ લોકોત્તર સ્વરાજ્યમાં જીવોને અલયદાન અને શાંતિ હોય છે. તેમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ હોતો નથી. લૌકીક સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાને બીજાની મહેરબાની અને કૃપા ઉપર આધાર રાખવાનો હોય છે, ત્યારે આ

લોકોત્તર સ્વરાજ્ય દેવળ આત્મસત્તાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. લોકીક સ્વરાજ્ય માટે ઉદ્યમ અને પુરૂષાર્થ કરવા છતાં તે પ્રાપ્ત થશે કે કેમ તેના માટે સંશય હોય છે, ત્યારે આ લોકોત્તર સ્વરાજ્ય માટે પદ્ધતિસર પ્રબલ પુરૂષાર્થ કરવાથી પરિણામે ભવ્ય જીવને તે જરૂર પ્રાપ્ત થશે એ સંશય રહિત છે, એમ જ્ઞાનીઓની માન્યતા છે.

કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિ પછીનો કાળ પ્રભુએ, જગતના જીવોના કલ્યાણ માટે ઉપદેશ આપી, તેમને સત્ય રસ્તો બતાવી, તેમને તારવાને માટે પ્રયત્ન કરવામાં વ્યતિત કરેલો છે.

ભગવંતમહાવીર દેવના શાસનમાં ૧૧ ગણધર-૧૪૦૦૦ સાધુ-૩૬૦૦૦ સાધવી. ૭૦૦ વૈકિય લખિધવાન-૪૦૦ વાદીઓ (એટલે વાદના વિષે સુરાસરને પણ અજીત એવા યતિઓ) ૧૩૦૦ અવધિ જ્ઞાનીઓ-૭૦૦ કેવળજ્ઞાનીઓ-૫૦૦ મનઃ પર્યવ જ્ઞાની-૩૦૦ ચતુર્દશ પૂર્વિઓ.-૧૫૬૦૦૦ શ્રાવક-૩૧૮૦૦૦ શ્રાવિકાઓની સંપદા હતી.

પ્રકરણ ૧૯ મું

લગવંતના અતિશય.

આ રગતિમાં દેવલોકના દેવોની શક્તિ અને બાહ્ય ઋદ્ધિ અનુપમ અને મનુષ્ય પ્રાણીઓના ધ્યાનમાં પહોંચી આવે તેવી હોય છે. મનુષ્ય લોકમાં મોટા મોટા સમર્થ રાજાઓની ઋદ્ધિ કરતાં દેવલોકના એક સામાન્ય દેવની ઋદ્ધિ અને શક્તિ વિશેષ હોય છે. તેમના લુપ્ત અને આવાસો સુવર્ણ અને મણિમય હોય છે તેમની દૈવી શક્તિનો તો સામાન્ય

મનુષ્યોની સાથે મુકાબલો થઈ શકેજ નહિ. આ ઋદ્ધિ અને શક્તિ તેમને લવ પ્રત્યયિક સ્વાભાવિક હોય છે. તેમેળવવાને માટે તેમને કંઈ પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી. મનુષ્યોમાં સામાન્ય મનુષ્ય કરતાં કોઈક યોગી કે મુનિઓમાં વગર પ્રયાસે કે વગર મહેનતે કોઈ કાર્ય સાધ્ય કરવાની, કે કંઈ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની કે જાણવાની શક્તિ હોય છે, તો તે દેખી સામાન્ય મનુષ્યોને તેથી ચમત્કાર લાગે છે, અને તેઓ તેથી મુંઝાઈ જાય છે. મનુષ્ય લવમાં જેઓને શુદ્ધ પ્રત્યયિક ઋદ્ધિ-શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેને જૈન દર્શનમાં લખ્ધિ કહે છે. આ લખ્ધિઓ વિશેષે કરીને ચૌદપૂર્વધર મુનિઓ કે અપ્રમત યોગીઓનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. આ લખ્ધિઓ શુભ, શુભતર, અને શુભતમ પરિણામના યોગે, કે તપના પ્રભાવેજ પ્રાપ્ત થાય છે. તે લખ્ધિઓના પ્રકાર ઘણા છે, પણ મૂખ્યત્વે અઠાવીશ પ્રકારની

લઘ્વિઓ શાસ્ત્રમાં કહેલી છે. હાખલા તરીકે જે યતિને આમોસહિ લઘ્વિ પ્રાપ્ત થઈ હોય તે યતિના હાથના સ્પર્શથી અનેક પ્રકારના રોગ મટી જાય. જે મુનિને વિખ્યોસહિ લઘ્વિ પ્રાપ્ત થઈ હોય તે મુનિના મૂત્ર અને મળાદિક પણુ ગમે તેવા રોગ મટાડવાને સમર્થ હોય છે. ખેલોસહિ લઘ્વિમાં એવી શક્તિ છે કે, જે મુનિને તે પ્રાપ્ત થઈ હોય તે મુનિના શ્લેષ્માદિ પણુ રોગ મટાડવાને શક્તિવાન હોય છે. જે મુનિને જલૌષધિ લઘ્વિ પ્રાપ્ત થઈ હોય છે, તેમના હાંત, કાન, નાસિકા, નેત્ર, જીભ, તથા શરીરનો મળ સુગંધ યુક્ત હોય છે; અને તે પણુ ગમે તેવા રોગ મટાડવાને શક્તિવાન હોય છે. સર્વૌષધિ નામની લઘ્વિ એવા પ્રકારની છે કે, જે મુનિને તે પ્રાપ્ત થઈ હોય તે મુનિના કેશ, નખ વિગેરે શરીરના બીજા પણુ અવયવો ઔષધ સમાન હોય છે. આ સર્વૌષધિ નામની લઘ્વિનો એટલો મધો પ્રભાવ છે કે, તે મુનિના અંગના સ્પર્શથી વર્ષોદ કે નદીનું પાણી પણુ ગમે તેવા રોગ મટાડી શકે છે. મૂર્છાગત થએલ પ્રાણી તેમના શરીરના સ્પર્શ કરેલા પવનથી પણુ સારા થઈ જાય છે. વિષ સંયુક્ત અન્ન પણુ તેમના મુખમાં જવાથી વિષ રહિત થઈ જાય છે અને ઝેરની કંઈ પણુ અસર તેમને થતી નથી. મહાન વ્યાધિવાળાના વ્યાધિઓ પણુ તેમનો શબ્દ સાંભળવાથી કે તેમના હર્શનથી સમીજાય છે; એટલુંજ નહિ પણુ તે વ્યાધિ રહિત થઈ જાય છે. સ્ખલિન્નશ્રોતલઘ્વિનો એવો પ્રભાવ છે કે, પાંચ ઇંદ્રિયના વિષય ગમે તે એક ઇંદ્રિયથી ભોગવી લે અને તેનું સ્વરૂપ જાણે જેમકે સાંભળવાનો વિષય કાનનો છે, છતાં એ લઘ્વિવંત મુનિ પાંચ ઇંદ્રિયમાંથી ગમે તે ઇંદ્રિયથી સાંભળી શકે. અવધિજ્ઞાન લઘ્વિ, મનઃ પર્યવજ્ઞાન લઘ્વિ, અને કેવળજ્ઞાન લઘ્વિનું સ્વરૂપ જ્ઞાનના પ્રકરણમાં બતાવવામાં આવ્યું છે. જે મુનિને ચારિત્રના પ્રભાવથી ગમનાગમની લઘ્વિ પ્રાપ્ત થઈ હોય, તેને જંઘાચારણ અને વિદ્યાચારણ લઘ્વિના નામથી ઓળખવામાં આવે છે; અને તે મુનિઓ પણુ જંઘાચારણ અને વિદ્યાચારણ મુનિઓના નામથી ઓળખાય છે.

જંઘાચારણુ લઘ્વિનૌ એવો પ્રભાવ છે કે, સૂર્યનાં કીરણુ નીશ્રાએ કરી, તેને અવલંબીને એકજ ઉત્પાતે (ફલંગ) ઉપડી, ચારિત્રના અધિકપણથી યાવત્ તેરમા રૂચકવરદ્વીપ સુધી તીર્છા જવાને સમર્થ થાય છે; અને વિદ્યાચારણુ નંદીશ્વરદ્વીપ સુધી જઈ શકે છે. વિદ્યાચારણુ પણ સૂર્યના કીરણુનું અવલંબન કરીનેજ જાય છે. જંઘાચારણુ મુનિઓ એકજ ઉત્પાતે રૂચકવર દ્વીપે જાય છે, પાછા ફરતાં એક ઉત્પાતે નંદીશ્વર નામના આઠમા દ્વીપે આવે છે; ત્યાં વિદ્યામો લેઈને બીજા ઉત્પાતે પોતાના સ્થાનકે પાછા આવે છે આ પ્રમાણે તીર્છા ગતિના ત્રણ ઉત્પાતોથી તેઓ ગમનાગમન કરે છે. જ્યારે ઉર્ધ્વગતિએ જાય અને પ્રથમ મેરૂની શિખર ઉપર જવા નિકળે, ત્યારે એકજ ઉત્પાતે મેરૂગિરીના પંડકવન પર જઈ ચઢે, અને પાછા ફરતાં એક ઉત્પાતે નંદનવન આવે, અને ત્રીજા ઉત્પાતે પોતાના સ્થાનકે આવે છે. જંઘાચારણુ મુનિઓને ચારિત્રા-તિશયના પ્રભાવથી લઘ્વિના ઉપજવાને લીધે હુષં ઉત્પન્ન થવાથી પ્રમાદનો સંભવ થાય છે, તેથી ચારિત્રાશયનું બંધન થઈને તેમની લઘ્વિની કાંઈક ન્યૂનતા થાય છે, તેથી પાછા ફરતાં બે ઉત્પાદે કરીને પોતાના સ્થાનકે આવે છે, તથા બીજે ઉત્પાદે નંદીશ્વરદ્વીપે જાય છે. ત્યાં જઈને ચૈત્યવંદન કરે છે, ત્યાંથી પાછા ફરતાં એકજ ઉત્પાતે પોતાના સ્થાનકે આવે છે. તથા ઉર્ધ્વગતિયે મેરૂની ઉપર જતાં પણ પ્રથમ ઉત્પાતેજ નંદનવન જાય છે બીજા ઉત્પાતે પંડકવન જાય છે. ત્યાં ચૈત્યોને વંદના કરીને ત્યાંથી પાછા ફરતાં એકજ ઉત્પાતે પોતાના સ્થાનકે આવે છે. વિદ્યાચારણુને વિદ્યાના વશથી તે સર્વ થાય છે. તે વિદ્યાના વારંવાર સેવનથી વિદ્યા ચોખી થાય છે. ઇહાંથી જતાં એક વિશ્રાંતી લે છે, પણ પાછા ફરતાં

૧ આઠાશમાર્ગે ગમન કરે છે. આદ્વિપો ધણાજ દૂર છે, જેનું વર્ણન શાસ્ત્રમાં છે.

૨ મેરૂગિરી લાખયોજન ઉંચો છે.

શક્તિના અતિશયપણાના લીધે એક ઉત્પાતે પોતાના સ્થાનકે આવે છે, કંઈ પણ વિશ્રાંતી લેતા નથી. એ જે ચારણો ઉપરાંત ખીજા પણ ઘણા પ્રકારના ચારણો છે.

જેના પ્રભાવે આકાશમાં ફરે, પર્યંકાસને બેઠા થકા જાય, કાયોત્સર્ગે સ્થિત રહે અને પગ ઉપાડયા વિના આકાશમાં જતા રહે, એ વ્યોમચારણ લખ્ધિ કહેવાય. જે મુનિઓને જળચારણ લખ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ હોય તે મુનિ કુવા, વાવ્ય, નદી, તથા સમુદ્રાદિકના વિષે અપકાય જીવની વિરાધના કર્યા શીવાય, જળમાં ભૂમિની પેઠે પગ ઉપાડી ગમનાગમન કરી શકે. વળી પૃથ્વીની ઉપર ચાર આંગળ આકાશમાં જંઘા ઉચી કરવાને નિપૂણ હોય, તે પણ જંઘાચારણ કહેવાય છે. પુષ્પચારણ લખ્ધિવંત મુનિઓનો એવો પ્રભાવ હોય છે કે, નાના પ્રકારના વૃક્ષવેલીઓ તથા પુષ્પાદિકને ગ્રહણ કરી, તેના સુક્ષ્મ જીવોની વિરાધના કર્યા શીવાય, કુસુમની પાંખડીના સમુદાયને અવલંબીને રહી શકે છે. શ્રેણિચારણ લખ્ધિવાન મુનિઓ, ચારસે યોજન ઉંચો નિષેધ તથા નીલવંત પર્વત છે તેની ટોચ ઉપર, સમશ્રેણિએ જવા આવવાને શક્તિવાન હોય છે. અગ્નિ-શિખાચારણ લખ્ધિવાન મુનિઓ, અગ્નિશિખાનો આશ્રય કરીને તેજકાયના જીવોને ન વિરાધતાં અને પોતે પણ ન બળતાં, પગથી તેના ઉપર ગમનાગમન કરવાને શક્તિવાન હોય છે. ધુમચારણ લખ્ધિવાન મુનિઓ તિર્યક અથવા ઉર્ધ્વ ગમન વખતે અગ્નિની પેઠે ધુમ્રનો આશ્રય કરીને અરુપલિત ગમન કરવાની શક્તિ ધરાવે છે. મર્કટ તંતુ ચારણ લખ્ધિનો એવો પ્રભાવ છે કે, વાંકાચુંકા વૃક્ષોના અંતરાયમાંના અવકાશોમાંના કુખજ વૃક્ષના કેલિઆડાના તંતુનો આશ્રય કરીને ગમનાગમન કરી શકે છે. ચક્રમણ જ્યોતિરશ્મિ ચારણ લખ્ધિનો એવો મહિમા છે કે, તે લખ્ધિવાન મુનિ ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારાદિકની તથા ખીજા કોઈપણ જ્યોતિના કીરણોનો આશ્રય કરીને ગમનાગમન કરી શકે છે. વાયુચારણ લખ્ધિનો એવો પ્રભાવ છે કે, તે લખ્ધિવાન મુનિ સામે જે

દિશાઓને વિષે વાયરો જતો હોય, તે દિશાએ તેજ આકાશ પ્રદે-
શની શ્રેણિનો આશ્રય કરીને તેની સાથેજ ચાલી શકે છે. નીહાર
ચારણુ લખ્ધિવાન મુનિ આકળનું અવલંબન કરીને અપકાય
જીવની વિરાધના કયો વિના, તેનીજ સાથે ગતિ કરી શકે છે. એ
પ્રમાણે મેઘચારણુ, ઉક્ષચારણુ, તથા ફળચારણુદિકે
મુનિઓ લખ્ધિના પ્રભાવે તેઓને આશ્રય કરી ગમનાગમન
કરી શકે છે.

આસીવિષ લખ્ધિ, ગણુધર લખ્ધિ, પુર્વધર લખ્ધિ,
અરિહંતપદની લખ્ધિ, ચક્રવર્તીની લખ્ધિ, બલદેવની
લખ્ધિ અને વામુદેવ પદની લખ્ધિ એ પણ લખ્ધિઓની કોટીમાં
છે. ખીરાશ્રવાદિક લખ્ધિનો એવો મહીમા છે કે, ચક્રવર્તીની
લાખ ગાયમાંથી અડધી ગાયોના દુધના જેવી મીઠાશ હોય તેવી
મીઠાશ જે એક ગાયના દુધમાં હોય તે દુધ, સાકરાદિથી મિશ્રિત હોય
અને તે પીવાથી મનને અને શરીરને જે સુખ થાય, તે પ્રમાણે એ
લખ્ધિવંત મુનિના ક્રકત વચન સાંભળવાથીજ સુખ ઉપજે. ઉપ-
લક્ષણથી ધી, અથવા શેરડી રસના જેવા મધુર રસના સુખનો
પણ અનુભવ લખ્ધિવંત સાધુ મહારાજના વચનથી થાય છે.
કોષ્ટ બુદ્ધિ લખ્ધિવંત મુનિની વિદ્યા જેમ કોઠ ભાજનની અંદર
ધાન્ય સારી રીતે રહે તેમ અવિચ્છરાવે કરીને રહે છે. પદ્માનુ-
સારિણી લખ્ધિવંત મુનિને ભણ્યા શીવાય તથા નહિ સાંભળેલ-
સૂત્રનું એક પદ સાંભળવાથી તે સૂત્રના પહેલા પદથી તે છેદ્યાપદ
સુધીનું જ્ઞાન તેમને થાય છે. આ પદ્માનુસારિણી લખ્ધિના
ત્રણ ભેદ છે. અનુશ્રોતપદ્માનુસારિણી, ખીજ પ્રતિશ્રોતપદ્માનુ-
સારિણી અને ત્રીજી ઉભયપદ્માનુસારિણી. એનું વિસ્તારથી
સ્વરૂપ શાસ્ત્રથી જોઈ લેવા લલામણુ છે. ખીજબુદ્ધિ
લખ્ધિવંત મુનિને જ્ઞાનાવરણાદિક ક્ષયોપશમના અનિશય થકી
સૂત્રનો એક અર્થ સાંભળે, તો પણ બુદ્ધિ બળથી વગર શીખે તેના
અનેક અર્થો પોતે કરવાને શક્તિમાન થાય. તેજોલેખ્યા લખ્ધિવાન

ક્રોધના આવેશમાં ખીજીને બાળી નાખે. આહારક લઘિધવંત મુનિ આહારક શરીર બનાવી, તેને તીર્થંકરની ઋદ્ધિ જેવા સાડ પોતે બેઠા હોય ત્યાંથી મોકલી આપે. આહારક લઘિધ ચઉદ પૂર્વધર મુનિ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ ધરાવે છે. શીતલેખ્યા લઘિધવંત મુનિ તેજલેખ્યાને હણવાને તેના પ્રતિસ્પર્ધિ ગુણવાળી થંડક ઉપભવનારી શક્તિ મુકે.

વૈક્રિય લઘિધ જેમને પ્રાપ્ત થઈ હોય તે વૈક્રિય શરીર વિવિધ પ્રકારે કરી શકે છે. અણુત્વ-નહાનું શરીર કરેકે જેથી કમળના તંતુઓના છીદ્રમાંહે પ્રવેશ કરી ત્યાં ચક્રવર્તીના ભોગ પણ ભોગવે. એ શક્તિને અણુત્વશક્તિ કહે છે. મેરૂ પર્વતથી પણ મોટું શરીર કરવાનું સામર્થ્ય તેને મહત્ત્વવૈક્રિયલઘિધ કહે છે. વાયુ થકી પણ અત્યંત નહાનું શરીર કરવાની શક્તિ તે લઘુત્વલઘિધ કહેવાય છે. ગુરૂત્વલઘિધનો મહિમા એવો છે કે, એ લઘિધવંત મુનિ વજ્રાદિકથી પણ શરીરને ભારે કરી શકે; તથા ઇંદ્રાદિક જે પ્રકૃષ્ટ બળવાન તેમને પણ દુઃસહ થઈ પડે.

પ્રાપ્તિનામના લઘિધવંત મુનિ ભૂમિકાએ બેઠા થકાં પણ, મેરૂ પર્વતના અગ્રને અને સૂર્યના મંડળને સ્પર્શ કરવાની શક્તિ ધરાવે છે. પ્રકાશ્ય લઘિધવંત મુનિ પાણીના વિષે ભૂમિની જેમ ચાલવાની શક્તિ ધરાવે છે; અને ભૂમિ ઉપર પાણીની પેઠે ઉન્મજ્જન નિમજ્જન કરી શકે છે. ઇંદ્રિય લઘિધવંત ત્રણ લોકની પ્રભુતા, શ્રી તીર્થંકર, ચક્રવર્તિ, ઇંદ્રાદિકની ઋદ્ધિનો વિસ્તાર કરે. સમસ્ત જીવોને વશ કરવાની શક્તિ તે વશિત્વ લઘિધ છે. પર્વતને વિષે નિઃશંક-પણે જવું તે અપ્રતિઘાતિત્વ લઘિધ છે. પોતાના રૂપનું અદશ્ય-પણું કરવું તે અંતર્યામિ લઘિધ છે. સમકાળે અનેક પ્રકારના રૂપ કરવાની શક્તિ તે કામરૂપત્વ લઘિધ કહેવાય છે. અખીણ મહાણુસિકા લઘિધનો એવો મહિમા છે કે, જે મુનિને અંતરાય કર્મના ક્ષયોપશમ થકી થોડું પણ અન્ન કોઈએ લીક્ષામાં અપ્યું હોય, તો પોતે જમે તો ખુટે; પણ અન્ય ઘણા જણોને જમવા-

બિસાડી પીરસે, તો તે તમામને ધરાતા સુધી જમાડે તો પણ ખુટે નહીં. પુલાક લઙ્ગિનો પ્રતાપ એવો છે કે, જે યતિને તે પ્રાપ્ત થઈ હોય, તે યતિ સંઘ પ્રમુખ શાસન સેવાના કાર્ય પ્રસંગે ચક્રવર્તિને પણ ચૂર્ણ કરી નાખે, એટલી શક્તિ ધરાવે. 'કરપાત્ર આહારપાણી કરવાની લઙ્ગિ જેમને પ્રાપ્ત થઈ હોય, તે મુનિ બે હાથ ભેગા કરે અને હાતાર તેમાં આહાર પાણી વોહરાવે, તો તેમાંથી અનાજનો એક ઠણીઓ કે પાણીનું એક ટીપું હાથમાંથી હેઠું પડે નહીં. હજારો ઘડા પાણી બદલે સર્વ સાગરનું પાણી તેમના હાથમાં નાખવામાં આવે, તો પણ એ લઙ્ગિના પ્રતાપથી પાણીની શીખા ઉપર વધતી જાય, પણ હાથમાંથી એક ટીપું હેઠે પડે નહિ. ભગવંત ઋષભદેવના હાથમાં એકસો આઠ ઘડા શેરડી રસનું દાન શ્રેયાંસકુમારે દીધું હતું. શેરડી રસ છતાં હાથમાંથી રસના ટીપાનો એક બિંદુ પણ હેઠે પડ્યો નહતો. ભગવંત મહાવીર દેવે પણ કરપાત્ર આહારપાણી કરવાનો અભિગ્રહ લીધો હતો. તપના પારણે તે કરપાત્ર આહાર ગ્રહણ કરતા હતા આ લઙ્ગિથી પ્રાપ્ત થએલી શક્તિના લીધેજ તેમ કરતા હતા.

આ પ્રમાણે મુખ્યત્વે અઠાવીશ લઙ્ગિઓ ઉપરાંત, ઘણા પ્રકારની લઙ્ગિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાનાવરણ વીર્યાંતરાયના ક્ષયોપશમને લીધે વિશેષે કરીને સમસ્ત શ્રુત સમુદ્રને એક અંતર મુહૂર્ત મહીં અવગાહિ જાય, એવી જે શક્તિ તેને મનોબલી લઙ્ગિ કહે છે. તેમજ અંતર મુહૂર્તમાં સર્વ શ્રુતને ઉચ્ચાર કરવાની શક્તિ

૧ તીર્થંકર અથવા જે મુનિઓને આ કરપાત્રઆહારપાણી કરવાની લઙ્ગિ પ્રાપ્ત થઈ હોય, તે શીવાય અન્યને કરપાત્ર આહારપાણી કરવાનો અધિકાર નથી. વર્તમાનમાં એવા લઙ્ગિવંતોનો અભાવ છે, તેથી કરપાત્ર આહારપાણી કરી શકાય નહીં. એ લઙ્ગિના અભાવથી કરપાત્ર આહારપાણી કરવાનું સાહસ કરે તો તેમાંથી અન્ન કે પાણી હેઠે પડ્યા શીવાય રહે નહિ, અને તે જો મળે, તો તેથી અનર્થની પરંપરા પ્રાપ્ત થાવનો સંભવ છે.

જેનાથી પ્રાપ્ત થઇ હોય, તેમજ પદ-વચન અલંકાર સહિત ઉચ્ચે સ્વરે નિરંતર બોલતાં પણ જેનાથી ઘાંટેા બંધ પડે નહી, તેને વાગ્બલી લખિધ કહે છે. વીર્યાંતરાય કર્મના ક્ષયો-પશમ થકી એવું પ્રમળબળ પ્રાપ્ત થાય કે, બાહુબલીની પેઠે કયોત્સર્ગે રહેતાં વર્ષાકાળ પણ શ્રમ રહિત હોય, તેને કાયબલી લખિધ કહે છે. ઘણા કર્મના ક્ષયોપશમ થકી પ્રજ્ઞાનો પ્રકર્ષ ઉદય થાય, અને જેના પ્રભાવથી દ્વાદશાંગી ચઉદ પૂર્વાદિક શ્રુતને ભણ્યા વિનાજ, જે રીતે ચઉદ પૂર્વના ધારક મુનિઓ અર્થની પ્રજ્ઞપણા કરે તેમની પેઠે, મહા કઠીન વિચારોને વિષે પણ જેનાથી અતિ નિપૂણ બુદ્ધિ થાય, તેને પ્રાજ્ઞશ્રમણુલખિધ કહે છે. વિદ્યાધરશ્રમણુ મુનિની વિદ્યાના બળે એવી શક્તિ હોય છે કે, તેઓ પોતે દશ પૂર્વશ્રુત ભણ્યા છે, અને રાહણી પ્રજ્ઞપિત ઇત્યાદિ મહાવિદ્યાના પ્રભાવથી, આરીસા માંહે અંગુઠીવડે ભીંત ઉપર દેવોને અવતારી (આલેખી), પછી તેમને પુછી સમસ્ત કાળનો નિર્ણય કરી શકે છે. ઇત્યાદિક ઘણા પ્રકારની લખિધઓ છે.

જેમને સિદ્ધપણું પ્રાપ્ત થવાનું છે, તેમને ભવસિદ્ધિ કહે છે. જે ભવસિદ્ધિ પુરૂષો છે, તેઓ ઉપર જણાવેલી તમામ લખિધના અધિ-કારી છે. તેમને એ લખિધઓ થાય. ભવસિદ્ધિ સ્ત્રીઓને ઉપર જણાવેલી લખિધઓ પૈકી, ૧ અરિહંત ૨ ચક્રવર્તિ ૩ વાસુદેવ ૪ બળદેવ ૫ સ લિન્નશ્રોત ૬ વિદ્યાચારણાદિક ૭ પૂર્વ ૮ ગણધર ૯ પુલાક અને ૧૦ આહારક શરીર કરવાની લખિધ, આ પ્રમાણેની દસ શીવાય બાકીની અઢાર લખિધ પ્રાપ્ત થાય. શ્રી મલ્લિનાથ ભગવંતને સ્ત્રી પણે તીર્થંકરપણું પ્રાપ્ત થયું, તે તો આશ્ચર્યકારક બનાવમાં આવે છે. અભવ્ય સ્ત્રી પુરૂષને ઉપરની દશ અને તે શીવાય કેવલી લખિધ, રૂબમતિ લખિધ, વિપુલમતિ લખિધ, એ તેર લખિધ પ્રાપ્ત ન થાય; તેમજ મધુઆશ્રવ અને ખીરાશ્રવ એ લખિધ પણ પ્રાપ્ત ન થાય; અને બાકીની પ્રાપ્ત થાય અને ન પણ થાય.

ઉપર જણાવેલી લખિધઓના ટુંક વિવેચન ઉપરથી લખિધ-

વંત મુનિઓ કેટલી શક્તિવાળા હોયછે, તેનો વિચાર કરવા જે વું છે. જગતના લોકો ચમત્કાર જુએ છે, અને તેવા પ્રકારની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા કેટલાક મિથ્યાત્વ દેવોની ઉપસના અને તેના અંગે જીવોના વધ કરે છે, તોપણ તેમને શક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી. જૈન શાસ્ત્રકારોનું મંતવ્ય છે કે, આવા પ્રકારની લઙ્ગિઓ, વગર ઇચ્છા એ કેવળ આત્મહિતની ખાતર શુદ્ધ ચારિત્રનું આરાધન કરવાથી, મન વચન અને કાયા એ ત્રણ યોગો નિર્મળ થવાથી, અને અસાધારણ તપના પ્રભાવથી આત્માની નિર્મળતા થવાથી, વિના પ્રયાસે અને વિના ઇચ્છાએ સહજ સ્વભાવથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. જેઓને આવી લઙ્ગિઓ પ્રાપ્ત થઈ હોય છે, તેઓ કદી પણ પોતાના સુખ કે લાભના માટે તેનો ઉપયોગ કરવાની ભાવના કરતા નથી. કેવળ પરના ઉપકારાર્થે કે શાસન સેવાના કામમાંજ એ શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે. આ લઙ્ગિ પ્રાપ્ત કરવાના અધિકારી કોણ, કેટલે દરજ્જે હોય છે, તે પણ બતાવવામાં આવ્યું છે.

ભગવંત મહાવીર દેવને તો એ તમામ લઙ્ગિઓ તીર્થ કર-પણાના યોગે સ્વાભાવિક પ્રાપ્ત થએલી હતી. પરિસહોના પ્રસંગે ભગવંતે ધૈર્યતાપૂર્વક પરિસહો સહન કર્યા હતા તે તમામ તેમના અનુપમ ત્રીકરણ યોગના બળના પ્રભાવે સહન કર્યા હતા; અને કિંચિત્ પણ પોતાના ધ્યાનમાંથી ચલાયમાન થયા ન હતા. સંગમ દેવ કરતાં ભગવંતનામાં અનંત ઘણી શક્તિ હતી, છતાં કર્મ નિર્જરા કરવાના ધ્યેયવાળા પ્રભુએ, તે શક્તિ કે લઙ્ગિઓનો પોતાના લાભના માટે જરા પણ ઉપયોગ કર્યો ન હતો તે પ્રસંગે જો સંગમના સાથે યુદ્ધ કરવા ધાર્યું હોત, તો સંગમને ચાંચડની પેઠે ચોળી નાખવા જેટલું પ્રભુનામાં બળ હતું; છતાં સમભાવથી તેના ઉપર દ્વેષ, કે વૈરબુદ્ધિ લાવ્યા શીવાય તેના કરેલા ઉપસર્ગો પોતે સહન કર્યા હતા.

લઙ્ગિ અને અતિશયમાં ફેર છે, એમ તેમના સ્વરૂપ ઉપરથી

જણાઈ આવે છે. તીર્થ'કર શીવાયના મુનિઓને તેમના શુદ્ધ નિર્મળ ચારિત્ર અને તપના બળથી લખ્ષિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, જ્યારે તીર્થ'કરોને એવી લખ્ષિઓ જન્મથી સ્વભાવથીજ હોય છે, અને તે ઉપરાંત તેઓને સ્વભાવથીજ અતિશયો પ્રાપ્ત થાય છે. અતિશયોના અધિકારી ફક્ત તીર્થ'કરોજ છે. તીર્થ'કરોને જે અતિશય પ્રાપ્ત થાય છે, તે તેમના આત્મિક વિકાસનુંજ પરિણામ છે. અતિશય એટલે જે ગુણોનું વર્ણન કરવું છે, તે ગુણનું પરા-કાષ્ટાએ પહોંચવું. તે અસાધારણ ગુણ છે. તે ગુણ તીર્થ'કર શીવાય બીજા કોઈનામાં હોય જ નહિ. જમતમાં પૂર્વકાળમાં અનંતા તીર્થ'કર થયા તે તમામને એ અતિશય હતા. તે અતિશય ચોત્રીસ પ્રકારના છે. ભગવંત મહાવીર દેવને પણ તેવા પ્રકારના અતિશય પ્રાપ્ત થએલા હતા. એ ચોત્રીસ પૈકી ચાર અતિશયોતો પૂર્વના તીર્થ'કરોની માફક પ્રભુને જન્મથીજ પ્રાપ્ત થયા હતા.

જન્મથી ચાર અતિશય.

૧ ભગવંતનો દેહ સર્વ લોકો કરતાં શ્રેષ્ઠ (લોકોત્તર) અને અદ્ભૂત સ્વરૂપવાન હતો, તેમજ વ્યાધિ, પરસ્વેદ અને મેલ રહિત દેહ હતો.

૨ ભગવંતનો શ્વાસોશ્વાસ કમળના પરિમલના જેવો મુગંધી હતો.

૩ ભગવંતના દેહની અંદરનું માંસ અને રૂધીર ગાયના દુધ જેવું ઉજવલ શ્વેત હતું.

૪ ભગવંત જે આહાર કરતા હતા, તે ચર્મ ચક્ષુવાળા પ્રાણીઓ (મનુષ્યાદિકે) બેઠ શકતા નહતા. ફક્ત અવધિજ્ઞાનીઓજ બેઠ શકતા હતા.

કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિના સમયથી અગીઆર અતિશયો તીર્થ'કરોને ઉત્પન્ન થાય છે. તે પ્રમાણે ભગવંતને પણ પ્રાપ્ત થયા હતા.

(૧) ભગવાનના સમવસરણની ભૂમિ માત્ર એક યોજન વિસ્તારવાળી હોય છે, તોપણ તેટલી ભૂમિમાં કરોડો દેવતાઓ, મનુષ્યો અને તિર્યંચોનો સમાવેશ થાય છે, અને પરસ્પર સંકેત ચ વિના અને બાધા રહિત સુખે બેસી શકે છે.

૨ ભગવંતની દેશના વાણીના પાંત્રીશ ગુણોથી સુકત હોય છે. તેની અર્ધ માગધી ભાષા, દેવતાઓ, મનુષ્યો અને તિર્યંચોને પોતપોતાની ભાષામાં સમજાવાથી ધર્મનો અવબોધ કરનારી થાય છે; તથા તે વાણી એક યોજનના સમવસરણમાં રહેલા સર્વ પ્રાણીઓને એક સરખી રીતે સાંભળવામાં આવે છે. જો કે ભગવંતે એકજ ભાષામાં ઉપદેશ આપે છે, પરંતુ વર્ષાઢના જળની જેમ તે ભાષા ભિન્ન ભિન્ન જીવોના આશ્રયને પામીને તે તે જીવોની ભાષાપણે પરિણામ પામે છે. એટલે તે ભાષાને દેવતાઓ દૈવીભાષા માને છે, મનુષ્યો માનુષીભાષા માને છે, લીલ લોકો પોતાની ભાષા માને છે, અને તિર્યંચો પોતાની (પશુ પક્ષીની) ભાષા બોલાય છે, એમ માને છે.

સાત નયના સાતસો ભાંગાથી અને સમભંગીની રચનાથી ભિન્નિત વાણી સાંભળીને અનેક લબ્ય પ્રાણીઓ શ્રુતના પારગામી થાય છે.

૩ ભગવંતના મસ્તકની પાછળ બાર સૂર્યબિંબની કાન્તિથી પણ અધિક તેજસ્વી, અને મનુષ્યોને મનોહર લાગે તેવું ભામંડળ, એટલે કાંતિના સમૂહનો ઉદ્યોત પ્રસરેલો હોય છે. આ વિષે શ્રી વર્ધમાન દેશનામાં કહ્યું છે કે, “ ભગવંતનું રૂપ જોનારાને તેનું અતિશય તેજસ્વીપણું હોવાથી સામું જોવું અત્યંત દુર્લભ થઈ પડે છે. તેમ ન થવા માટે તે સર્વ તેજનો એકત્ર પિંડ થઈને ભગવંતના મસ્તકની પાછળ રહે છે, જેથી ભગવંતનું રૂપ જોનારાઓ સુખે ભગવંતની સામું જોઈ શકે. ”

૪ દયાનાનિધિ સમાન ભગવાન જે જે સ્થળે વિહાર કરે છે, તે તે સ્થળે સર્વ દિશાઓમાં પચીશ પચીશ યોજન અને ઉંચે

નીચે સાડાખાર સાડાખાર યોજન^૧ એમ પાંચસો ગાઉ સુધીમાં પ્રથમ થયેલા જ્વરાદિક રોગો નાશ પામે છે, અને નવા રોગો ઉત્પન્ન થતા નથી.

૫ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ભગવાનની સ્થિતિથી પાંચસો ગાઉ સુધીમાં પ્રાણીઓને પૂર્વભવમાં આંધેલાં અને જાતિથી ઉત્પન્ન થયેલાં (સ્વાભાવિક) વૈર પરસ્પર આધાકારી હોતાં નથી.

૬ ઉપર કહ્યા પ્રમાણેના પાંચસો ગાઉ સુધીમાં સાત પ્રકારની ઇતિઓ તથા ઘાસ વિ. નાશ કરનારા તીડો, સુડા અને ઉંદર વિગેરે ઉત્પન્ન થતા નથી.

૭ ઉપર કહી તેટલી ભૂમિમાં મારી (મરકી), દુષ્ટ દેવતાદિકે કરેલો ઉત્પાત (ઉપદ્રવ), અને અકાલ મૃત્યુ થતાં નથી.

૮ તેટલી ભૂમિમાં અતિવૃષ્ટિ એટલે ઉપરાઉપર નિરંતર વરસાદ થતો નથી, કે જેથી ધાન્ય માત્ર કાંઈવાંધ જાય.

૯ તેટલા સ્થળમાં અનાવૃષ્ટિ-સર્વથા જળનો અભાવ થતો નથી, કે જેથી ધાન્યાદિકની ઉત્પત્તિજ ન થાય.

૧૦ તેટલા પ્રદેશમાં દુર્ભિક્ષ-દુકાળ પડતો નથી.

૧૧ પોતાના રાજ્યના લશ્કરનો ભય (હુલ્લહ વિગેરે) તથા પરચક એટલે બીજા રાજ્ય સાથે સંગ્રામાદિક થવાનો ભય ઉત્પન્ન થતો નથી.

દેવતાઓએ કરેલા ઓગણીશ અતિશયો નીચે પ્રમાણે હોય છે.

૧ પ્રભુ જે સ્થળે વિચરે ત્યાં આકાશમાં દેહીપ્યમાન કાંતિ-વાળું ધર્મને પ્રકાશ કરનાર ધર્મચક્ર ફરે (આગળ ચાલે).

૨ આકાશમાં શ્વેત ચામરો ખન્ને ખાલુ ચાલે.

૩ આકાશમાં નિર્મળ સ્ફટિક મણિનું રચેલું પાદપીઠ સહિત સિંહાસન ચાલે.

૧. એક યોજનના ચાર ગાઉ. એટલે ચાર ગાઉનો એક યોજન.

૪ આકાશમાં ભગવાનના મસ્તક ઉપર ત્રણ છત્ર રહે.

૫ આકાશમાં રત્નમય ધ્વજ પ્રભુની આગળ ચાલે. સર્વ ધ્વજની અપેક્ષાએ આ ધ્વજ અત્યંત મોટો હોવાથી તે ઇંદ્ર-ધ્વજ પણ કહેવાય છે.

“ આ પાંચે અતિશયો જ્યાં જ્યાં જગદ્ગુરૂ ભગવાન વિકાર કરે, ત્યાં આકાશમાં ચાલ્યા કરે છે, અને જ્યાં ભગવાન બેસે ત્યાંત્યાં યથાયોગ્ય સ્થાનમાં આવે છે; એટલે કે ધર્મચક્ર તથા ધર્મધ્વજ આગળના ભાગમાં રહે છે, પાદપીઠ પણ તળે રહે છે, સિંહાસન ઉપર પ્રભુ બેસે છે, ચામરો વિંજાય છે, અને છત્રો મસ્તકપર રહે છે.”

૬ માખણની જેવા કામળ, સુવર્ણના નવ કમળો દેવો રચે છે, તેમાં બે કમળ ઉપર તીર્થંકર ભગવાન પણ મુકીને ચાલે છે; એટલે બેના ઉપર પણ હોય છે ત્યારે બાકીના સાત કમળો ભગવાનની પાછળ રહે છે, તેમાંથી બે કમળો કમસર ભગવાનની આગળ આવ્યા કરે છે.

૭ તીર્થંકરના સમવસરણુ ફરતા મણિનો, સુવર્ણનો અને રૂપાનો એમ ત્રણ ગઢ દેવતાઓ રચે છે. તેમાંનો ભગવાનની પાસેનો પહેલો ગઢ (પ્રાકાર) વિચિત્ર પ્રકારના રત્નોમય વૈમાનિક દેવતાઓ બનાવે છે. બીજો એટલે મધ્ય પ્રાકાર સુવર્ણમય જ્યોતિષી દેવતાઓ બનાવે છે, તથા ત્રીજો એટલે બહારનો પ્રાકાર રૂપાનો ભૂવનપતિ દેવતાઓ રચે છે.

૮ તીર્થંકર જ્યારે સમવસરણુમાં સિંહાસન પર બેસે છે, ત્યારે તેમનું મુખ ચારે દીશાઓમાં દેખાય છે. તેમાં પુર્વ દિશા તરફ મુખ રાખીને પ્રભુ પોતેજ બિરાજે છે. બાકીની ત્રણ દિશામાં જિનેન્દ્રનાજ પ્રભાવથી તેમના જેવીજ, રૂપવાન સિંહાસન વિગેરે સહિત ત્રણ મૂર્તિઓ, દેવતાઓ વિકુર્વે છે. તે રચવાનો હેતુ એ છે કે સર્વ દિશાઓમાં બેઠેલા દેવો વિગેરેને, પ્રભુ પોતેજ અમારી સામે બેસીને અમને ઉપદેશ કરે છે, એવો વિશ્વાસ આવે.

૯ જ્યાં જ્યાં પ્રભુ સ્થિતિ કરે છે, તે તે સ્થળે જિનેશ્વરની ઉપર દેવતાઓ અશોકતરૂ રચે છે. તે અશોકવૃક્ષ ઋષભ સ્વામિથી આરંભીને શ્રીપાર્શ્વનાથ સ્વામિ સુધી તેવીસ તીર્થંકરો ઉપર તેમના પોતાના શરીરના પ્રમાણથી બાર ઘણો ઉંચો રચવામાં આવતો હતો; અને શ્રી વીર પ્રભુના ઉપર બત્રીસ ધનુષ્ય ઉંચો રચવામાં આવતો હતો. (આ સંબંધે વિશેષ ખુલાસો ઉપદેશપ્રાસાદ ભાષાંતર. સ્થંભ ૧ લો પૃ ૧૦ ઉપર છે.)

૧૦ જ્યાં જ્યાં તીર્થંકર વિચરે ત્યાં ત્યાં કાંટાઓ અધોમુખ થઈ જાય છે; એટલે માર્ગમાં રહેલા કાંટાઓની અણીઓ નીચી નમી જાય છે.

૧૧ જ્યાં જ્યાં પ્રભુ વિહાર કરે છે, ત્યાં રસ્તામાં આવતા વૃક્ષો ભગવંતને પ્રણામ કરતા હોય તેમ નીચા નમે છે.

• ૧૨ પ્રભુ વિચરે ત્યાં આકાશમાં દેવદુઢભી વાગ્યા કરે છે.

૧૩ ભગવંત જ્યાં વિચરે છે ત્યાં સંવતંક જાતિનો વાયુ એક યોજન પ્રમાણ પૃથ્વીને શુદ્ધ કરીને, (કચરો વિગેરે દૂર કરીને) સુગંધી, શીતળ અને મંદમંદ, તેમજ અનુકૂળ વાય છે; તેથી સર્વ પ્રાણીને તે સુખાકારી થાય છે.

૧૪ જગદ્ગુરૂ જિનેશ્વર જ્યાં જ્યાં સંચાર કરે છે, ત્યાં ત્યાં મોર અને પોપટ વિગેરે પક્ષીઓ પ્રભુને પ્રદક્ષિણા કરે છે.

૧૫ જે સ્થળે પ્રભુ બિરાજે છે, ત્યાં ધુળ સમાવવા માટે ઘનસારાદિ યુક્ત ગંધોદકની વૃષ્ટિ થાય છે. (મેઘકુમાર દેવો આ વૃષ્ટિ કરે છે.)

૧૬ સમવસરણની ભૂમિમાં ચંપક વિગેરે પાંચ રંગના પુષ્પોની જાનું પ્રમાણ (ઢીંચણ સુધી) વૃષ્ટિ થાય છે. પ્રભુના અતિશયથી તે પુષ્પો ઉપર ચાલવાથી તે પુષ્પોને કંઈ બાધા કે પીડા થતી નથી. (વિશેષ ખુલાસો ઉપદેશપ્રાસાદ ભાષાંતરના પૃ. ૧૧ ઉપર જુઓ)

૧૭ તીર્થંકરોના મસ્તકના કેશ, હાઠી, મુછ, તથા હાથ પગના નખ વૃદ્ધિ પામતા નથી. (નિરંતર એકજ સ્થિતિમાં રહે છે.)

૧૮ તીર્થંકરોની સમીપે સર્વદા ઓછામાં ઓછા એક કરોડ ભૂવનપતિ વિગેરે ચારે નિકાયના દેવો રહે છે.

૧૯ જિનેશ્વર જે સ્થાને વિચરતા હોય, ત્યાં નિરંતર વસંત વિગેરે સર્વ રૂતુનાં મનોહર યુગ્મ કૃળાદિકની સામગ્રી પ્રગટ થાય છે, એટલે રૂતુઓ બધી અનુકૂળ વર્તે છે.

આ પ્રમાણે તીર્થંકરોના સર્વ ગુણોને ચોત્રીશ અતિશયો હોય છે. તે જ પ્રમાણે ભગવંત મહાવીર દેવને પણ એ ચોત્રીશ અતિશય પ્રાપ્ત થએલા હતા.

અપેક્ષાથી તીર્થંકરોના ચાર અતિશયો આ પ્રમાણે કહેલા છે.

(૧) જ્ઞાનાતિશય—કેવળજ્ઞાન તથા કેવળદર્શને કરી બ્રહ્મ, ભવિષ્ય, વર્તમાનકાળમાં જે સામાન્ય વિશેષાત્મક વસ્તુ છે તેનું, તથા ઉત્પાદ, વ્યય, પ્રૌવ્યયુક્ત ત્રિકાલ સંબંધી જે સત્ વસ્તુ-ઓનું બહુવું તેનું નામ જ્ઞાનાતિશય.

(૨) વચનાતિશય—(વાગ્આતિશય) તેમાં ભગવંતના વચન પાંત્રીશ અતિશય યુક્ત હોય છે તે પાંત્રીશ વાણીના પાંત્રીશ ગુણ અતિશયોનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.

(૧) સંસ્કારવત્ત્વઃ—સંસ્કૃતાન્નિ લક્ષણ યુક્ત (૨) ઔદાત્યં શબ્દમાં ઉચ્ચપણું, ઉપચાર પરિતતા (૩) અગ્રામ્યત્ત્વઃ—ગામડાના રહેનાર પુરૂષના વચન સમાન જેમનું વચન નહિ. (૪) મેઘગંભીરઘોષત્ત્વઃ—મેઘની સમાન ગંભીર શબ્દ (૫) પ્રતિનાદ વિધાયિતા સર્વ વાગ્જિવોની સાથે મળતા શબ્દ (૬) દક્ષિણત્ત્વઃ—વચનની સરળતા સંયુક્ત (૭) ઉપનોત્તરાગત્ત્વઃ—મહાકૌશાદિ શ્રામ રાગ સંયુક્ત આ સાત અતિશય શબ્દની અપેક્ષાથી બહુવા. બાકીના બીજા અતિશયો અર્થ આશ્રય બહુવા. (૮) મહાર્થતાઃ—અત્યંત

મોટો જેમાં અભિધેય કહેવા યોગ્ય અર્થ છે. (૯) અવ્યાહતત્ત્વં પૂર્વાપર વિરોધ રહિત. (૧૦) શિષ્ટત્ત્વં અભિમત સિદ્ધાંત ઉક્ત અર્થતા. એટલે કે અભિમત સિદ્ધાંતનું જે કહેવું તે વકતાના શિષ્ટપણાનું સૂચક છે. (૧૧) સંશયનામસંભવઃ-જેના કથનમાં શ્રોતાને સંશય થતો નથી. (૧૨) નિરાકૃતાડન્યોત્તરત્ત્વં-જેના કથનમાં કોઈપણ દૂષણ નહિ, શ્રોતાને સંશય ઉત્પન્ન થાય નહિ, તેમ ભગવાન ખીજી વાર ઉત્તર દે નહીં. (૧૩) હૃદયગમતા-હૃદયમાં થકણ કરવા યોગ્ય. ૧૪ મિથઃસાકાંક્ષતા-અરસપરસ પદ વાક્યોનું સાપેક્ષ પણું. (૧૫) પ્રસ્તાવોચિત્યં-દેશકાળ યુક્ત, વિરૂદ્ધ નહિ. (૧૬) તત્ત્વનિષ્ઠતા-વિવક્ષિત વસ્તુના સ્વરૂપને અનુસરવાપણું (૧૭) અપ્રકીર્ણપ્રસૂતત્ત્વં-સુસંબંધનો વિસ્તાર-અથવા અસંબંધ અધિકારનો અતિ વિસ્તાર નહિ (૧૮) અસ્વશ્લાઘાડન્યનિંદતા-આત્મે તકર્ષ તથા પરનિંદા રહિત. (૧૯) આમિજાત્યં-પ્રતિપાદ્ય વસ્તુની ભૂમિકાને અનુસરવારૂપ. (૨૦) અતિસ્નિગ્ધમધુરત્ત્વં-ધી ગોળની પેઠે સુખકારી. (૨૧) પ્રશસ્યતા-કહેલા ગુણોની યોગ્યતાથી પ્રાપ્ત થઈ છે શ્લઘા (૨૨) અમર્મવેધિતા-પારકાં મર્મ જેમાં ઉધડયાં હોય નહિ. (૨૩) ઔદાર્ય-અભિધેય વસ્તુનું તૂટીપણું નહિ. (૨૪) ધર્માર્થપ્રતિબદ્ધતા-ધર્મ તેમજ અર્થ સંયુક્ત. (૨૫) કારકાચવિપર્યા-કારક, કાલ, વચન, તેમજ ત્રિંગાદિ જ્યાં વિપર્યાય નહિ. (૨૬) વિભ્રમાદિવિયુક્તતા-વકતાના મનમાં ભ્રાંતિ વિદ્યેપાદિ દોષ રહિત. (૨૭) ચિત્રકૃત્ત્વ-કુતૂહલપણાને જેમાં અભાવ છે. (૨૮) અદ્ભૂતત્ત્વં-અદ્ભુતપણું. (૨૯) અનતિવિલંબિતા-અતિવિલંબ રહિત. (૩૦) અનેકજાતિવૈચિત્ર્ય-અતિ આદિ વર્ણન કરવા યોગ્ય વસ્તુ સ્વરૂપના આશ્રય યુક્ત. (૩૧) આરોપિતા વિશેષતા-વચનાંતરની અપેક્ષાથી વિશેષપણું જેમાં સ્થાપન થયેલ છે (૩૨) સત્ત્વપ્રધાનતા સાહસ કરી સંયુક્ત. (૩૩) વર્ણપદવાક્ય વિવિક્તતા-વર્ણાદિનું વિચિન્નપણું (૩૪) અવ્યુહિત્તિઃ-વિવક્ષિત અર્થની સમ્યક્ પ્રકારે સિદ્ધિ જ્યાં સુધી ન

થાય ત્યાં સુધી અવ્યવહિત વચનનું પ્રમેયપણું. (૩૫) અસ્તેદિત્વં શ્રમ રહિત.

તીર્થંકરોના વચનાતિશયના ઉપર પ્રમાણે પાંત્રીસ ભેદ થાને ગુણ છે. ભગવંત મહાવીર દેવની વાણી એ પાંત્રીશ ગુણ યુક્ત હતી.

૩ ત્રીજો અપાયાપગમાતિશય એટલે ઉપદ્રવ નિવારક.

૪ ચોથો પૂજાતિશય-જેથી તીર્થંકર ત્રણ લોકના પૂજનિય છે. આ બે અતિશયના વિસ્તારરૂપ ઉપર જણાવેલા ચોત્રીશ અતિશય હોય છે. કોઈ અપેક્ષાએ અતિશયનો અર્થ એવો કરવામાં આવે છે કે, જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રની ઋદ્ધિ, એ અતિશય છે. એ પ્રાપ્ત કરવાને તીર્થંકરોને કોઈની ઉપાસના કરવી પડતી નથી. પૂર્વભવમાં તેઓએ વીશસ્થાનક પદનું આરાધન કરવાથી તીર્થંકર નામ કર્મનો ખંધ કરેલો હોય છે. તે કર્મપ્રકૃતિના પુણ્યના યોગેજ તેઓને જન્મ થતાંજ સ્વભાવથીજ એ અતિશયો પ્રાપ્ત થાય છે. જન્મથીજ તેઓ સ્વયંબુદ્ધ અને અવધિજ્ઞાની હોય છે; અને આત્મિક નિર્મળતાના પ્રભાવથી ઇંદ્રાદિક દેવો પણ તેમની સેવા કરવાને તત્પર હોય છે. ચારિત્ર અંગીકાર કર્યા પછી, અને ચાર પ્રકારના ધાતિ કર્મનો સર્વથા નાશ કર્યા પછી, તેમનો આત્મા ઉંચામાં ઉંચી લોકોત્તર હદે પહોંચે છે. ત્યારે ઇંદ્રાદિક દેવો તેમની ભક્તિથી પોતાનું કલ્યાણમાની કેવી રીતે ભક્તિ કરે છે, તે ઉપરના દેવકૃત અતિશયોથી જણાઈ આવે છે. ૧ ભૂવન પતિ, ૨ વ્યંતર, ૩ જ્યોતિષિ, અને ૪ વૈમાનિક એ ચાર નીકાયના દેવો પોતાના કલ્યાણના માટે ભાવપૂર્વક પ્રભુ ભક્તિમાં ઉઘમી થઈ ભક્તિ કરે છે. જો કે તીર્થંકરો તો વીતરાગ હોય છે, અને તેમના મનમાં ચત્કિંચિત્ પણ પૂજવા મનાવાની ભાવના હોતી નથી; તો પણ તીર્થંકરપણાના અંગે તે નિર્દોષ પ્રણાલીકા પૂર્વના તીર્થંકરોથી ચાલતી આવી છે, અને તે ભવ્ય જીવેના હિતને કરનારી છે, એવું જાણી તે માન્ય રાખતા જણાય છે. ઉત્તમ પ્રકારના મણિમાણિકાદિ સામગ્રીથી

સમવસરણની રચના યથેલી હોય છે, તો પણ એના બાહ્ય વૈભવમાં તેમની જગતથી આસક્તિ હોતી નથી.

તીર્થ'કર તથા તીર્થ'કરના સ્થાપના-નિશ્ણેપાની કરેલી અર્ચિત વસ્તુ કલ્યાણનું કારણ છે, એમ જાણી સમ્યક્ત્વવાન દેવો તમા તીર્થ'કરને દેવો તીર્થ'કરની ભક્તિ માટે દેવલોકમાંથી મનુષ્ય ધોરણમાં આરે છે; અને તીર્થ'કરના કલ્યાણકાંદિ સમયે તથા તીર્થ'કર વિદ્યમાન હોય છે ત્યારે તેમની ભક્તિનો લાભ મેળવે છે. આ ભક્તિના પ્રસંગે જગતમાં જે સાદા સાર વસ્તુઓ પ્રભુ ભક્તિમાં ઉપયોગી ધણ શકે, તેવી વસ્તુઓ લાવી તેનો ઉપયોગ કરે છે.

ગૃહસ્થો દ્રવ્ય પૂજના અધિકારી છે. ન્યાય સંપન્ન દ્રવ્યાદિ સમ્પત્તિ પ્રકારની શુદ્ધિ સહિત, ઉત્તમ સાધથી અને કોઈ પણ પ્રકારની આકાંક્ષા શીવાય કરેલી ભક્તિ કર્મનિર્જરાનું, તથા સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિનું શુદ્ધ નિમિત્ત કારણ છે, અને પ્રાપ્ત થયેલ સમ્યક્ત્વ વિશેષ નિર્મળ બને છે. એટલુંજ નહિ પણ તેથી પુન્યાનુભાવી પુન્યનો લાભ પ્રાપ્ત થાય છે; જેના મોળે શ્રવ ઉત્તરોત્તર ઉંચકાટીમાં ચઢતો જાય છે.

તીર્થ'કરની ભાવપૂજા તો કેવલજ્ઞાનાદિ રત્નત્રયની પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તવાના પણ શુદ્ધ નિમિત્ત કારણરૂપ છે.

ઈંદ્રાદિક દેવો, જેમની પુણ્યવિક ઋદ્ધિ અને બાહ્ય સંપત્તિ આપરિમિત છે, તેઓ પણ આત્મકલ્યાણના માટે તીર્થ'કરની ભક્તિની આવશ્યકતા માને છે, અને તે પ્રમાણે તે વર્તે છે; તો પછી આપણે મનુષ્યોએ તો તેમનું અનુકરણ શક્યા રહિત કરવું જોઈએ, અને તેમના સ્થાપના-નિશ્ણેપાની જે ભક્તિથી જેટલું આત્મહિત સાધી શકાય તેટલું સાધી લેવું જોઈએ.

જગવંત જ્યારે જ્યારે પારણાના માટે બીજા લેવા જતા હતા, અને તેમને જે જગ્યા એ બીજા મળતી હતી, ત્યારે ત્યારે તે જગ્યાએ દેવતાઓ પંચદીવ્ય પ્રગટ કરતા હતા. તે નીચે પ્રમાણે:-

૧ સાહચારકોડ સોનેયા ૨ વસ્ત્ર; ૩ મુગંધિ પુષ્પ; ૪ હુલ્લીનો નાદ; ૫ અહોહાન અહોહાન એવી ઉદ્ધોષણા.

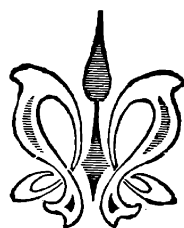
સામાન્ય કેવળી અને તીર્થંકરની આત્મિક ઋદ્ધિ જો કે સરખી હોય છે, તો પણ તીર્થંકરનામકર્મના ઉદ્યના લીધે તેમની બાહ્ય ઋદ્ધિ વિશેષ હોય છે. જે અતિશયે તીર્થંકરને હોય છે, તેવા અતિશયે સામાન્યકેવલીને હોતા નથી. આ કાળમાં તો કેવળજ્ઞાન અને સામાન્ય કેવળીનો અભાવ છે; તેમજ મનાપય વ જ્ઞાનનો પણ અભાવ છે. અવધિજ્ઞાનનો જો કે અભાવ નથી, છતાં અવધિજ્ઞાનીઓ થએલા હોય એમ જાણવામાં નથી. ફક્ત મતિ અને શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાનજ વિદ્યાધાન છે. તેમાં પણ ચૈત્ત્ર પૂર્વધર સંપૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાનીઓનો પણ અભાવ છે. જાતિસ્મરણ જ્ઞાન એ મતિજ્ઞાનનો ભેદ છે, છતાં જાતિસ્મરણજ્ઞાન પણ આ દુષ્કાળમાં કવચિત કોઈને થતું હોય તો તેનો નિષેધ નથી. જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળો પોતાના પૂર્વના કેટલાક ભવ જાણી શકે છે. સામાન્ય મનુષ્ય કરતાં મતિજ્ઞાનાવરણી કર્મના ક્ષયોપસરથી કોઈની મતિ વિશેષ હોય છે. તેઓ અવધાન એટલે ઘણા મનુષ્યોએ એકી સાથે પૂછેલા પ્રશ્નોના જવાબ, એકી સાથે આપવાની શક્તિ ધરાવતા હોય છે. એવા અવધાનવાળા, એકદમ સો અથવા તેથી પણ વિશેષ અવધાન કરે છે, તેવા પ્રસંગે સામાન્યમતિવાળા મનુષ્યો સુંઝાઈ જાય છે; અથવા કેટલાક વિશિષ્ટ ગુણોને લઈને, જેમકે સમતા હોય, વ્યવહારથી સત્ય બોલતા હોય, માનસિક બળ વિશેષ હોવાના લીધે દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ હોય, આવા સામાન્ય ગુણો જોઈને તે ગુણો ધારણકરનાર વ્યક્તિને, એકદમ તીર્થંકરના સુકાળડે તેમની કોટીમાં મુકી દેવાની, કેટલાકો મિથ્યા મોહના લીધે ધૂણતા કરતા જણાય છે. તે પ્રસંગે તેઓએ વિચાર કરવો જોઈએ કે, છેલ્લા તીર્થંકર ભગવંત મહાવીરના જે અતિશયોત્તુ આપણે ઉપર દિગ્દર્શન કરી ગયા છીએ, તેમાંનો એક પણ અતિશય તેમને હોતો નથી. તીર્થંકર

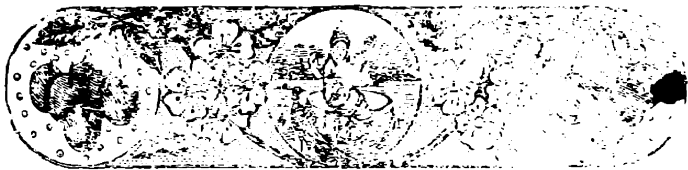
તો માતાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યારથી અવધિજ્ઞાની હોય છે; એટલે જન્મથીજ ત્રણજ્ઞાન સહિત હોય છે; તેનો એક અંશપણ સામાન્ય મનુષ્યોમાં હોવાનો સંભવ નથી. વિશેષ તો શું? પણ તેમનામાં ભાવથી સમ્યક્ત્વ છે કે નહિ, તેની પણ ખાત્રી હોતી નથી. વ્યવહાર સમક્ષિતનું પણ જેમનામાં ઠેકાણું નથી હોતું, તેવા પ્રાણીઓના અજ્ઞાનકષ્ટ કે કેટલાક વિશિષ્ટ ગુણોથી મોહીત થઈ, તેમની તૂલના તીર્થંકરની જોડે કરી, ખીયારા લોળા જીવોને ભરમાવવાનો પ્રયત્ન કેટલાક તરફથી કરવામાં આવે છે. તેવા પ્રસંગે બુદ્ધિવાનોએ જરા વિવેક વાપરવાની જરૂર છે. આપણે ઉપર જોઈ ગયા કે, અભવી જીવ જેઓ મિથ્યાત્વિ હોય છે, તેઓ પણ અજ્ઞાનકષ્ટ કરે છે, અને વ્યવહારથી જૈન ચારિત્રાચાર પાલન કરે છે; તો તેમને પણ કેટલીક લખ્ખિઓ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ફક્ત નિર્માળ ચારિત્રપાત્રનના લીધે દેવગતિના પણ ભાજન થાય છે. પરંતુ તેઓ કદી પણ સંસારનો અંત કરી મોક્ષના અધિકારી થવાના નથી. તેઓના લખ્ખિના ગુણના લીધે, કદી કોઈ તેમને ગમે તેવી ઉપમા આપે, તો શાસ્ત્રમર્યાદાનો લોપ થવાથી તેઓ પોતાના આત્માનો હિંદાર કરી શકવાના નથી. જેઓનામાં સામાન્ય જૈન દર્શન હોય, અથવા જેઓનામાં સામાન્ય જૈન દર્શન પણ નથી, તેવાઓને તીર્થંકરની કક્ષામાં મુક્તા પહેલાં વિચાર કરવાની જરૂર છે. સુધારાના વાતાવરણમાં કે જમાનાના પ્રવાહમાં તણાઈને તેવા પ્રકારના જો ઉદ્ધત વિચારો બહાર પાડવામાં આવે, ત્યારે તેવા પ્રસંગે તેઓને જૈન શાસ્ત્રમર્યાદાના બાધનો અભાવ છે, એમ પ્રથમ દર્શનીય માનવાને કારણ મળે છે. જ્યારે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને વિશેષ પ્રકારના મતિજ્ઞાનાવરણી કર્મના ક્ષયોપશમ લીધે, જો મતિજ્ઞાન વિશેષ હોય તો તેમને તેમના લાયકનું માન આપવું એ દરેકની ફરજ છે. પણ તેથી વિશેષ રીતે વધીને મતિમોહના લીધે, કે મિથ્યા પક્ષપાતનું આલંબન લઈ, તેમને તીર્થંકરની ઉપમા આપવામાં આવે, તે

વખતે ભગવંતના જે અતિશયોનું ઉપર વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેની સાથે, મુકાબલો કરી, વાંચક વર્ગને સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરવા હેતુ વિવેક વાપરવાની ભલામણ કરવામાં આવે છે.

પંદર ભેદે સિદ્ધમાં અન્યલિંગે સિદ્ધનો એક ભેદ છે. અન્ય લિંગવાળાને શાસ્ત્રકારોએ કેવલજ્ઞાનનો નિષેધ કરેલો નથી. અન્ય લિંગી અન્યલિંગમાં વર્તતા હોય, તો પણ ભાવથી જો તેઓ ભાવ-યતિની કોટીમાં આવી ગુણુસ્થાનની હદે ચઢે, તો કમોને ખપા-વીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના અધિકારી બને છે. તેઓને જ્યારે કેવળજ્ઞાન થાય છે, ત્યારે તેઓ અન્યલિંગનો ત્યાગ કરી, જૈન લિંગનેજ પોતાના આયુષ્ય સુધી ધારણ કરે છે. વર્તમાનમાં અન્ય લિંગવાળાના સામાન્ય ગુણોના લીધે, આવા પ્રકારનો જે બચાવ કરવામાં આવે છે, તે પણ ન્યાયયુક્ત નથી, કેમકે આ કાળમાં તો કેવળજ્ઞાનનોજ અભાવ છે, તો પછી અન્યલિંગ સિદ્ધના પ્રશ્નને અવકાશજ નથી.

મિથ્યાદર્શનવાળા પણ અજ્ઞાનકષ્ટ અને કેટલાક વિશેષ ગુણોને લઈને દેવગતિનો બંધ કરી અમુક દેવલોક સુધી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. દેવોપણ મિથ્યાત્વ હોય છે. મિથ્યાદર્શનવાળાના અજ્ઞાનકષ્ટ ચમત્કાર જોઈને, બુદ્ધિવાનોએ મુઝાઈને, પોતાના સમ્યક્ત્વને મલીન કરવાનો પ્રસંગ લાવવા દેવો જોઈએ નહીં. એવા પ્રસંગે પુરતી સાવચેતી રાખી વિવેકથી વર્તવાની જરૂર છે.

પ્રકરણ ૨૦ યુ.

ભાવ સાધુના દીક્ષણ તથા ભગવંતના હરત દીક્ષિત
કેટલાક સાધુનો પરિચય.

પૂર્વે અનંતા તીર્થ કરે થઈ ગયા તે સર્વનો એજ ઉપદેશ
છે કે, જીવને સુકિતમાર્ગ સાધનમાં સાધુધર્મ-સર્વ-
વીરતિનું આરાધનજ મૂખ્ય કારણ છે. સાધુ પદ
એ વીશરધાનકપદમાં એક સ્થાનક છે. પવિત્ર
એવા સંઘમાં સાધુપદ મૂખ્ય છે. વીરતિના બે
લેક છે. સર્વવીરતિ અને દેશવીરતિ. સર્વવીરતિનું
આરાધન સાધુ ધર્મ અંગીકાર કરનારજ કરી શકે. ભગવંત
મહાવીરનો પણ એજ ઉપદેશ હતો કે, જો બની શકે તો સર્વવીરતિ-
સાધુ દીક્ષા અંગીકાર કરી સુકિતમાર્ગનું આરાધન કરવું. સાધુ ધર્મ
અંગીકાર કરવા પોતે અશક્ત હોય તો, દેશવીરતિ રૂપ ગૃહસ્થ
ધર્મ અંગીકાર કરી, એજ માર્ગનું આરાધન કરવું. ભગવંતે
ગૌતમાદિકને દીક્ષા આપી, તે વખતે સાધુ ધર્મનું સ્વરૂપ બતાવેલું.
તે પછી મહાવ્રત અને તેની પચીસ ભાવનાનું વિવેચન પ્રકરણ
૧૮ માં આવેલું છે.

સાધુની સામાન્ય વ્યાખ્યા ભગવંતે એવી બતાવી છે કે, જો

નિરંતર નિર્વાણ સાધક યોગ

સાધુ

(વ્યાપાર) સાધતો હોય, અને સર્વ

જૂતો-જીવો-ઉપર સમભાવ રાખતો

હોય તે સાધુ કહેવાય છે.

‘શાંતિવિગેરે મુણોથી યુકત હોય, મૈત્રી વિગેરે ગુણોથી
ભૂષિત હોય, અને સદાચારમાં અપ્ર-
ભાવ સાધુ મત્ત હોય તેને ભાવ સાધુ કહે છે.’

૧ મોક્ષ માર્ગને અનુસરતી સમસ્ત પ્રત્યુપેક્ષણાદિ ક્રિયા, એટલે
બધી ક્રિયા માર્ગાનુસારિણી. ૨ ધર્મ એટલે

ભાવ સાધુના સંયમના ઉપર પ્રવર- ઉત્કૃષ્ટ-શ્રદ્ધા. ૩ સ-
લક્ષણ. રણ ભાવથી એટલે ખોટા ખોટા અભિનિ-

વેષના ત્યાગપૂર્વક પ્રજ્ઞાપનીયપણું; ૪
ક્રિયામાં અપ્રમાદ એટલે વિહિત કરેલા અનુષ્ઠાનમાં અશિથિલપણું
૫ શક્યાનુષ્ઠાનનોજ પ્રારંભ એટલે શક્તિ મુજબના તપશ્ચર્યાદિક
અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્તિ: ૬ મોટો ગુણાનુરાગ એટલે ગુણપક્ષપાત,
૭ ગુરૂની આજ્ઞાનુ પૂર્ણપણે આરાધન એટલે ધર્માચાર્યના આ-
દેશ પ્રમાણે વર્તન. આ પ્રમાણે સર્વગુણોમાં પ્રધાન એવા ભાવ
સાધુનાં સાત લક્ષણ ભગવંતે બતાવેલ છે.

આ સાતનું ભગવંતે આગમમાં જે સ્વરૂપ બતાવેલું છે, તેનો
ટુંકમાં ભાવાર્થ અત્રે બતાવવા વિચાર રાખ્યો છે. વિશેષ જાણવાની
ઈચ્છાવાળાઓને આચારાંગસૂત્ર, તથા ધર્મરત્નપ્રકરણ વિગેરે ગ્રંથો
જેવાની બલામણુ કરવામાં આવે છે.

૧ માર્ગાનુસારિણી ક્રિયા-માર્ગ તે આગમ નીતિ, અથવા
સંવિગ્ન બહુજને આચરેલું તે. એ બેને અનુસરતી જે ક્રિયા તે
માર્ગાનુસારિણી ક્રિયા છે.

માર્ગના બે ભેદ છે. ૧ દ્રવ્યમાર્ગ અને ૨ ભાવમાર્ગ
આમાદિક જવાનો જે માર્ગ તે દ્રવ્યમાર્ગ
દ્રવ્ય અને ભાવ બે કહેવાય છે, અને મુક્તિપુરીનો માર્ગ, જે
પ્રકારના માર્ગ. જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ, અથવા ક્ષયોપશ-
મિક ભાવરૂપ, તે ભાવમાર્ગ છે. એ
માર્ગ તે કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરતાં, આગમ નીતિ એટલે

સિદ્ધાંતમાં કહેલો આચાર જાણવો; અથવા ઘણા સંવિજ્ઞ પુરૂષોએ મલીને આચરેલો આચાર, તે બાવમાર્ગ છે.

આગમ:-વીતરાગનું વચન તેજ આગમ છે; તેજ આપ્ત વચન છે. તીર્થંકર ભગવંતના સર્વદોષ ક્ષય થયા છે. તેમણે મોહ-ને છોડેલો છે, તેથી તે વીતરાગ છે. વીતરાગ કદી પણ જીકું ખોલે નહિ, કેમકે તેમને જીકું ખોલવાનું કંઈ પણ કારણ અસ્તિત્વમાં નથી.

નીતિ-ઉત્સર્ગપવાદ રૂપ શુદ્ધ સંયમ પાળાવનો ઉપાય તે માર્ગ. જગતમાં અંતરાત્માનુ વચનજ પ્રવર્તક અને નિવર્તક છે, અને ધર્મ પણ એના આધારે છે. માટે તે મુનિંદ્ર પ્રવચનજ પ્રથમ પ્રમાણ છે. જે એ પ્રવચન હૃદયમાં હોય તો નિયમા સકળ અર્થની સિદ્ધિ થાય છે.

સંવિજ્ઞ-મોક્ષના અભિલાષીને સંવેગ હોય ખીજાને ન હોય. એવા ગીતાર્થ પુરૂષોએ જે ક્રિયા આચરી તે પણ માર્ગ છે. જેમનો વ્યવહાર અશુદ્ધ છે, એવા પાર્શ્વસ્થ પ્રમાદી ઘણાઓએ અંગીકાર કરી આચરેલું હોય તો તે અપ્રમાણ છે. ઘણા કહેવાનું કારણ એ છે કે, એકાદ સંવિજ્ઞ વખતે અનાલોગ અને અનવબોધ વિગે-રથી ખોટું આચરે માટે તે એકલા અપ્રમાણ છે; સંવિજ્ઞ ઘણામાં તેવા પ્રકારનો દોષ આવવાનો સંભવ નથી. તેથીજ ઉભયાનુ-સારિણી એટલે આગમની અને ઘણા સંવિજ્ઞોએ અંગીકાર કરેલી, અમલમાં મુકેલી જે ક્રિયા, તેજ માર્ગાનુસારિણી ક્રિયા છે. જેના વડે દોષો અટકાવાય, અને પૂર્વનાં કર્મ ક્ષય થાય, તેજ મોક્ષનો ઉપાય છે. દાખલા તરીકે ઔષધ રોગોની અવસ્થા પ્રમાણે જીવાં જીવાં અપાય છે. તેજ પ્રમાણે આગમ વચન લક્ષમાં રાખીને, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ ભાવ, તથા પુરૂષાદિકની યોગ્યતા વિચારીને સંયમની વૃદ્ધિ કરનાર હોય, તેજ સંવિજ્ઞ ગીતાર્થ પુરૂષો આચરે છે, અને તેને ખીજા સંવિજ્ઞગીતાર્થ પુરૂષો પ્રમાણ કરે છે. તેથી તે માર્ગ કહેવાય છે.

૧ આગમવ્યવહાર, ૨ શ્રુતવ્યવહાર; ૩ આજ્ઞાવ્યવહાર; ૫ અને છવ વ્યવહાર. આ પાંચ પ્રકારના વ્યવહાર છે.

જેનો સૂત્રમાં સર્વથા નિષેધ કરેલો ન હોય, અને જીવવધનો હેતુ ન હોય, તે સર્વ ચારિત્રવંતોએ પ્રમાણ કરવું. કાર્યને અવલંબીને ગીતાર્થો જે કંઈ થોડો અપરાધ અને બહુ ગુણવાળું કામ આચરે છે, તે પણ સર્વને પ્રમાણ હોય છે. જે સુખશીળ જનોએ ગુરુ લાઘવનો વિચાર કર્યા વગર, પ્રમાદરૂપ હિંસાવાળું કાર્ય આચરેલું હોય, તેને ચારિત્રવાન પુરૂષો સેવતા નથી. જેમકે શ્રાવકોમાં મમતા કરવી, શરીર શોભા માટે અશુદ્ધ વસ્ત્ર, પાત્ર તથા આહાર ગ્રહણ કરવાં, કાયમપણે દીધેલી વસ્તી (મકાન) કબુલ રાખવી તથા ગાદલા તકીયા વિગેરે વાપરવા ઇત્યાદિક અનેક પ્રકારનું સાધુ જનોએ અસમંજસ ચેષ્ટિત આલોકમાં ઘણા જનોએ આચર્યું હોય, તો પણ તે શુદ્ધચારિવાનો એ પ્રમાણ કરવું નહિ.

ગીતાર્થ, પરતંત્રતામાં રહીને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જે જાતના માર્ગને અનુસરનારજ, ભાવયતિ કહી શકાય. આવા પ્રકારનું ચારિત્ર (માર્ગ) દુઃપ્રસહ આચાર્ય સુધી રહેશે.

તાત્પર્ય એ છે કે આગમ નીતિ, અને આગમાનુસારી વૃદ્ધ સમાચારી, એ બે લેહવાળા માર્ગને અનુસરનાર-તે પ્રમાણે ચાલનારજ સાધુ છે.

આ પ્રમાણે ભાવ સાધુના પ્રથમ લિંગનું સ્વરૂપ છે.

૨ બીજું લિંગ-ધર્મમાં પ્રવર શ્રદ્ધા એટલે તીવ્રાભિલાષ. તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. ૧ વિધિસેવા, ૨ અતૃપ્તિ, ૩ શુદ્ધ દેશના, ૪ સખલિતની પરિશુદ્ધિ. આવા લેહવાળી ધર્મ ઉપર તીવ્રાભિલાષા, એટલે કે કર્મના ક્ષયોપશમ અને સમ્યક્જ્ઞાનથી શ્રુતજ્ઞાન તથા ચારિત્ર રૂપ ધર્મોપશમ સંબંધી પ્રબલ શ્રદ્ધા. એક બીજું લિંગ છે. (૧) વિધિસેવા:-શ્રદ્ધાળુ પુરૂષ શક્તિમાન હોય ત્યાં સુધી વિધિ પૂર્વક અનુષ્ઠાન કરે છે; અને જે દ્રવ્યાદિકના દોષથી તેમ કરતાં અટકે, તોપણ પક્ષપાતતો વિધિ તરફજ રાખે છે. જેમકે નિરોગી રસજ કંઈ અધમઅવસ્થા પામતાં અશુભ અન્ન ખાય, તો તેમાં તે

રાજી રહેતો નથી; પણ તેને તો ખાસ કરીને શુભ ભોજનનીજ લાલસા રહે છે.

(૨) અતૃપ્તિ:—જ્ઞાન અને ચરણમાં શ્રદ્ધાના યોગે કરીને કદાપિ તૃપ્તિ ન પામે; અને વૈયાવૃત તથા તપ વિગેરેમાં પોતાના વીર્ય પ્રમાણે યત્ન કરે. જ્ઞાન અને ચારિત્રના વિષે, જેટલાથી સંયમાનુષ્ઠાન ચાલે, તેટલું લાણી લીધું છે એટલે બસ છે, એમ ચિંતવીને જ્ઞાનાદિમાં પ્રમાદિ ન થાય; પણ નવીન શ્રુતસંપદા ઉપાજ્ઞન કરવાને વિશેષ ઉત્સાહવાળો રહે. એટલે કે જેમ જેમ અતિશય રસ પ્રસરવાની સાથે અપૂર્વશ્રુત અવગાહે, તેમ તેમ મુનિ નવા નવા સંવેગ શ્રદ્ધાથી રાજી થયા કરે. શ્રુતનો અર્થ જીનેશ્વરોએ કહેલો છે, અને મહાબુદ્ધિવંત ગણધરોએ સૂત્રમાં તેની રચના કરેલી છે. તે સંવેગાદિક ગુણોની બુદ્ધિ ઉપજાવનાર અને તીર્થંકરનામકર્મ બાંધવાનું કારણભૂત, નવીન જ્ઞાનનું હમેશાં વિધિપૂર્વક સંપાદન કરતા રહેવું જોઈએ.

વળી ચારિત્રની બાબતમાં વિશુદ્ધ, વિશુદ્ધતર સંયમસ્થાન પામવા માટે, સદ્ભાવપૂર્વક સઘળું અનુષ્ઠાન ઉપયોગ સહિત કરવું; કારણ કે અપ્રમાદે કરેલા સાધુના સઘળા વ્યવહાર ઉત્તરોત્તર સંયમની પ્રાપ્તિ કરાવી કેવળજ્ઞાન પમાડે છે.

(૩) શુદ્ધ દેશના—સુગુરૂની પાસે રૂઢી રીતે સિદ્ધાંતના પદોનો તત્વાર્થ જાણીને, તેમની અનુજ્ઞા મેળવી, મુજપુરૂષે મધ્યસ્થ રહી દેશના આપવી. પાત્રનું સ્વરૂપ ઓળખી, તેના અનુગ્રહના કારણે એવા ભાવને વધારનાર, સૂત્રમાં જે કહેલું હોય તેટલુંજ પ્રરૂપવું. ઉન્માર્ગનું વર્જન કરવું. કેઈ પણ દાનપાત્રમાં આપ્યું હોય, તોજ તેના દેનારાઓને હિતકારી થાય છે, નહિં તો અનર્થ કરનાર થઈ પડે છે. સૂત્રદાન તો બધા કરતાં ઉત્તમ છે, માટે આ શ્રુતદાનને તો ખાસ કરીને તત્વજ્ઞ પુરૂષોએ અપાત્રમાં નહીં આપવું, એજ વિશુદ્ધ દેશના છે.

દેશના આપનારે પ્રથમ ગીતાર્થ આચાર્ય પાસે, પુર્વાપર

પર્યાલોચનાપૂર્વક સિદ્ધાંતના પદોનો પરમાર્થ જાણવો જોઈએ. પદ, વાક્ય, મહા વાક્ય અને યદ્યપર્વ એ ચાર વસ્તુથી શ્રુતનો ભાવ જાણવો. એ ચાર સંપૂર્ણ થતાં ભાવ સમજાય છે. તે શીવાય વખતે વિપર્યાસ પણ થઈ જાય, અને વિપર્યાસ એ નિયમા અનિષ્ટ ફળ આપનાર છે. ગુરૂની આજ્ઞા મેળવી દેશના કરવી; (નહિ કે વાચાલપણા તથા અસ્થિરપણાથી સ્વતંત્રરીતે) એવી રીતે ધર્મ ધનને લાયક અને મધ્યસ્થ એટલે સ્વપક્ષ અને પરપક્ષમાં રાગ દ્વેષ રહિત રહીને સફળતા વાદી થઈને દેશના આપવી.

દેશના સાંભળનારના ત્રણ પ્રકારછે. ૧ બાલ; ૨ મધ્યમ બુદ્ધિ; ૩ બુદ્ધ;

(૧) બાલ હોય તે લિંગ જુએ છે. બરોબર લોચ કરવો, પગ ઊઘાડા રાખવા, જમીન ઉપર સુવું, રાત્રે ફક્ત એ પહોર સુવું, શીત ઉષ્ણ સહન કરવાં, છઠ્ઠ અઠમ વિગેરે અનેક પ્રકારનું બાહ્ય તપ, મહાકષ્ટ, અલ્પ ઉપકરણ ધારવા તે તથા તેની શુદ્ધતા, મોટી પિંડ વિશુદ્ધિ, અનેક પ્રકારના દ્રવ્યાદિક નિયમ, વિકૃત ત્યાગ, એક સિકથ વિગેરેથી નિયમિત પારણું, અનિયત વિહાર; નિરંતર કાયોત્સર્ગ વિગેરે કરવા; ઇત્યાદિક બાહ્ય પ્રવૃત્તિ તે બાહ્ય લિંગ છે. બાલ જીવોને તેથી બોધ થાય છે.

(૨) મધ્યમ બુદ્ધિવાળાને ઇર્ષ્યા સમિતિ વગેરે ત્રિકોટિ પરિશુદ્ધિ અને આદિ અંત તથા મધ્યમાં હિતકારક સાધુનો આચાર કહી બતાવવો. પરમ કલ્યાણને ઇચ્છતા સાધુઓએ પ્રવચનની માતાની માફક આઠ માતાઓ નિરંતર સંભાળવી. એ પ્રવચનમાતાઓ સહિત સાધુને નિયમા સંસારનું ભય રહેતું નથી. વળી વિધિએ કરીને આગમને ગ્રહણ કરવું. તે ફળ આપે છે. બહુમાનપૂર્વક નિર્મળ આશય રાખીને ગુરૂના પરતંત્રપણે રહેવું, તેજ પરમ ગુરૂ પામવાનું બીજ છે; અને તેથીજ મોક્ષ થાય છે. ઇત્યાદિ સાધુનો આચાર મધ્યમ બુદ્ધિવાળાને હમેશાં કહી સંભળાવવો.

(૩) બુદ્ધ-જ્ઞાનવાનને ભાવ પ્રધાન આગમ તત્ત્વ સમજાવવું. આગમવચ્ચન આરાધનમાંધર્મ છે, અને તેના ઉત્થાપનમાં અધર્મ છે; એ ધર્મનું ગૂઢ રહસ્ય છે; અને ધર્મનો નિકર્ષ છે. ઇત્યાદિ વાતો બુદ્ધનેજ કહેવી.

(૧) પારિણામિક (૨) અપારિણામિક. અને (૩) અતિપારિણામિક. એ ભેદોવડે પાત્ર ત્રણ પ્રકારના છે. ઇત્યાદિક પાત્રનું સ્વરૂપ સમજીને શ્રદ્ધાવંત પુરૂષ, તે પાત્રના અનુગ્રહનો હેતુ એટલે ઉપકારક જે ભાવ, એટલે શુભ પરિણામની વૃદ્ધિ કરનાર જે આગમોક્ત હોય, તેની પ્રરૂપણા કરે અને ઉન્માર્ગ એટલે મોક્ષથી પ્રતિકૂળ વાટ તેને દુરથી વર્જે.

મતલબ એ છે કે સમ્યક્રીતે પાત્રનું સ્વરૂપ સમજીને, તેના ભાવને વધારનારી, અનુવૃત્ત્યાદિક દોષથી રહિત, અને સિદ્ધાંતના માર્ગને અનુસરતી દેશના કરવી.

પાત્ર-જે જીવાદિ પદાર્થનો જાણનાર હોઈ, સમભાવથી સર્વ જીવોની રક્ષા કરવામાં ઉજમાળ હોય, તે યતિ દાન દેનારને પાત્ર છે.

કુપાત્ર-આશ્રવ પાપના દ્વારને ખુલ્લાં રાખનાર કુપાત્ર છે. એવા કુપાત્રને દીધેલું દાન અનર્થજનક એટલે સંસાર વધારનાર થાય છે.

દેશનાદિ રૂપ શ્રુતદાન તો પ્રધાન દાન છે.

(૪) સ્ખલિત પરિશુદ્ધિ-પ્રમાદ વિગેરેથી ચારિત્રમાં કોઈ રીતે અતિચાર, મળ, કલંક લાગ્યો હોય, તો તેને પણ વિમળશ્રદ્ધાવાન મુનિઓએ વિકટના (આલોચના) થી શુદ્ધિ કરવી જોઈએ.

જે વ્રતગ્રહણથી માંડીને અખંડિત ચારિત્રવાળો અને ગીતાર્થ હોય, તેની પાસેજ સમ્યક્ત્વ વ્રત તથા પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાં જોઈએ.

એવા ગુરૂ પાસે લાજ, ગૌરવ (માન) તથા ભય વિગેરે મેલીને, સઘળાં ભાવશબ્દ કાઢવાં જોઈએ. તે એવી રીતે કે જેમ

બાલક સરળ રહીને કાય' અકાય' કહી દે છે, તેમ માયામહ છોડીને તેવી રીતેજ ગુરૂ પાસે આલોચના લે.

આલોચના લેવાથી પાપ હલકા થાય, આલ્હાદ થાય, સ્વપરની પાપથી નિવૃત્તિ થાય, ઋણુતા કાયમ રહે, શોધિ થાય, દુષ્કર કરણ થાય, કૌમળ પરિણામ થાય અને નિઃશલ્યપણું થાય. એ શોધિ-સ્ખલિત પરિશુદ્ધિના ગુણો છે.

આલોચના લેવાના પરિણામથી ગુરૂ પાસે આવવા નિકળ્યો, ત્યાંથી જો વચ્ચે માર્ગમાંજ કાળ કરે તોપણ તે આરાધકજ છે. ગુરૂ પાસે આવી તે પોતના દોષ પ્રગટ કરે, તે જો મોક્ષે ન જાય, તો પણ તે દેવગતિ તો અવશ્ય પામે.

શલ્ય સહિત સાધુ કર્મજય કરવાને સમર્થ થઇ શકશે નહીં.

નજીવી ભુલ થાય તો પણ નિઃશલ્યપણે આલોચના લેવી જોઈએ, કેજેથી સકળ કર્મને દુર કરી સિધ્ધિ પદ મેળવવાની સરળતા થાય.

એ પ્રમાણે બીજા લિંગના પેટા ભેદો છે. આવી પ્રવર શ્રદ્ધા ભાવસાધુનેજ હોય છે, અને તેના સદ્ભાવથી તે પ્રજ્ઞાપનીય થાયછે.

(૩) ત્રીજી લિંગ-પ્રજ્ઞાપનિય-એટલે અસદ્ગ્રંથથી રહિત.

મતિમોહના મહિમાથી ચારિત્રવંતને પણ અસદ્ગ્રંથ હોઈ શકે; કારણ કે વિધિ, ઉદ્યમ, વર્ણુક, ભય-ઉત્સર્ગ, અપવાહ, તદ્ભય, એ બાબતનાં બહુ પ્રકારનાં ગંભીર ભાવવાળાં સૂત્રો આ જિનશાસનમાં રહેલાં છે. એ સૂત્રો અનેક પ્રકારનાં છે, એટલે કે સ્વસમય, પરસમય, નિશ્ચય, વ્યવહાર, જ્ઞાન, ક્રિયા, વિગેરે બાબ તોને, તેમજ તે તે નયના અભિપ્રાયને જણવનારા, અને સિદ્ધાંતની બાબતમાં ગંભીર ભાવવાળાં છે, જેનો અભિપ્રાય મહાપુદ્ધિવાન પુરૂષોજ સમજી શકે તેમ છે. તેથી તેમના તે વિષય-વિભાગને જ્ઞાનાવરણ કર્મના ઉદ્યથી નહિ બાણી થકનાર જીવ મુઝાઈ પડે

છે, અને તેથી તે પોતાને તથા પરને અસદ્ગ્રહ નિપજાવે છે. તેવા પ્રકારના શિષ્ય, જો તે અર્થ અને વિનીત હોય, અને તે પ્રજ્ઞાપના કરવા લાયક જણાય, તો તેવા મૂઢને પણ સંવિજ્ઞ પૂજ્ય પુરૂષો પરોપકાર કરવામાં રસિયા હોવાથી, અનુકંપા બુદ્ધિથી આગમમાં કહેલી યુક્તિઓથી સમજાવે છે; અને તે શિષ્ય પણ અસદ્ગ્રહ છોડીને સરળ ભાવથી સુખે કરીને વિશુદ્ધ દર્શન અને ચારિત્ર આરાધવાને સમર્થ થઈ શકે છે.

પ્રત્યેક કાર્યની સિદ્ધિમાં, કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ, પૂર્વકૃત, અને પુરૂષાકાર, એમ પાંચ કારણ રહેલાં છે. એ પાંચ કારણને છુટાં માનતાં મિથ્યાત્વ લાગે છે, અને સાથે માનતાં સમ્યક્ત્વ રહે છે.

ચતુર્થજ્ઞાની તીર્થંકરો જાણેજ છે કે, અમારે નક્કી સિદ્ધિમાં જવાનું છે, છતાં પણ બળ વીર્ય ગોપવ્યા વગર પૂરતા જોરથી ઉદ્યમ કરતા રહે છે. સંસાર સાગરના કિનારે પહોંચેલા તીર્થંકરો પણ ઉદ્યમ કરે છે, તો પછી બીજાએ તો એ પાંચ કારણ ધ્યાનમાં રાખી અસદ્ગ્રહમાં પડવું નહિ જોઈએ.

આ પ્રજ્ઞાપનીયપણું એ ભાવ સાધવું ત્રીજું લિંગ છે.

(૪) ચોથું લિંગ: ક્રિયાઓમાં અપ્રમાદપણું. વ્રતમાં સ્થપિત ન કરે, સમિતિ ગુપ્તમાં ઉપયોગ રાખે, પાપના હેતુ પ્રમાદાચરણને સ્થિર ચિત્તે વળે. સર્વ ક્રિયાને વખતસર અન્યુનાધિક બીજી ક્રિયા છોડીને સૂત્રના અનુસારે આચરે, તે અપ્રમાદિ ચારિત્રવાન જાણવો. સુગતિ એટલે સિદ્ધિ ગતિનું નિમિત્ત કારણ ચારિત્ર (યતિ ધર્મ) છે; અને છકાયનું રક્ષણ કરવું એજ ચારિત્ર છે, તેથી તેનું આરાધન વિકથાદિ પ્રમાદમાં નહિ ફસાતાં, સારી રીતે કરવું.

પ્રવજ્યાનુ વિધાની માફક અપ્રમાદપણે પાલન કરવામાં આવે, તોજ તે સિદ્ધિનું કારણ બને છે, નહિ તો પ્રમાદ પણે સેવે તો એ ભારે નુકસાન કરે છે.

પ્રમત્તની પડિલેહણા વિગેરે ચોટા છ કાયની ધાતકરનારી નીવડે છે, માટે સુવિહિત મુનિઓએ અપ્રમાદિ થવું જોઈએ.

પાંચમું લિંગ-શકયાનુષ્ઠાનનો પ્રારંભ.

સંઘયણ વિગેરેને અનુરૂપ શકયઅનુષ્ઠાનનો કે જે બહુ લાભ આપનાર, અને ઓછા નુકશાનવાળું હોય, તેનોજ શ્રુતના સારને જાણનાર સુચિતિઓએ આરંભ કરવો. જેમ તેને બહુ સાધી શકે, અને જેનાથી ખાસ કરીને અસંયમમાં પડી ન જાય, તથા બીજા ઘણા જનોને તેમાં પ્રવર્તાવી શકે, તે રીતે વિશેષ ક્રિયા કરવી. શકયમાં પ્રમાદ ન કરવો, અને અશકય કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ ન કરવી, એ રીતે શક્યારંભ થાય. એવા પુરૂષો એ રીતે વિશુદ્ધ ચારિત્રને વધારી શકે છે. જે કોઈ ગુરૂની અવજ્ઞા કરીને, અશકય અનુષ્ઠાનને પણ કરવા માંડે, તે સમ્યક્ આરંભવાળો ન ગણાય, કેમકે તેમ કરવું એ મતિમોહ છે. આજ્ઞામાં વર્તવું એજ પ્રભુની મૂખ્ય આરાધના છે.

ગુરૂની આજ્ઞાએ શાસનની ઉન્નતિ કરનાર અને લબ્ધિ કે ખ્યાતિની અપેક્ષા નહિ રાખનાર સાધુનું અધિક તપ, કર્મ, તથા આતાપનાદિકનું કરવું, તે તો વીર્યાચારની આરાધના રૂપે હોઈને ફાયદાકારકજ થાય છે.

છઠું લિંગ ગુણાતુરાગ-શુદ્ધ ચારિત્રવાળાને ગુણોમાં નિયમા પ્રવર રાગ થાય છે. તેથી તે ગુણોને મલિન કરનાર દોષોનો ત્યાગ કરે છે. ગુણાતુરાગનું લિંગ -પરમાં રહેલા લેશ ગુણને પણ મહાન્ ગુણની બુદ્ધિએ તે પ્રશંસે છે, અને લવ જેટલા દોષ વડે પોતાના ગુણોને નિર્ગુણ ગણે છે.

સંપ્રાપ્ત થએલા ગુણને પાળતા રહેવું, અધિક ગુણવાનનો સગ થતાં પ્રમાદ પામવો, અને ભાવપૂર્વક ઉદમ કરવો; કેમકે તેથી બહુ કિંમતી ગુણરૂપી રત્નોને પ્રાપ્ત કરવાની છત્રાસા ઉત્પન્ન થાય છે.

આવા ગુણાનુરાગીને સગો શિષ્ય, ઉપકારી કે ગચ્છવાળો, જે કોઈ ગુણહીન હોય તેના ઉપર નિયમા પ્રાતખંધ-રાગ-હોતો નથી.

ત્યારે ચારિત્રવાળાએ સ્વજનાદિકનું શું કરવું ?

કેવળ કંઈ જાણી લાવીને, તેમને પણ શુદ્ધમાર્ગમાં લાવવા શીખામણ આપવી, અને જો તેઓ અત્યંત અયોગ્ય જણાય તો તેમના પર વિરકત દષ્ટિ રાખીને તેમની ઉપેક્ષા કરવી.

ગુણાનુરાગનું ફળ.

“ ઉત્તમ ગુણોના અનુરાગથી કાળાદિકના દોષે કરીને, કદી આભવમાં ગુણ સંપદા નહિ મેલે, તો પણ પરભવમાં ભવ્યજીવોને દુર્લભ નહિ થાય. મતલબ સહજથી તે પ્રાપ્ત થશે.

૭ સાતમું લિંગ- ગુર્વાજારાધન. ગુરૂના ચરણની સેવામાં લા-
ગેલો રહી, ગુરૂની આજ્ઞા આરાધવામાં તત્પર રહે. ચારિત્રનો
ભાર ઉપાડવાને સમર્થ હોય તેનેજ યતિ જાણવો; અન્યથા
નિયમા નહિ.

આચારાંગસૂત્રના પહેલાજ સૂત્રમાં ગુરૂકુલવાસ સર્વ
ગુણોનું મૂળ જણાવેલ છે. માટે ચારિત્રાર્થી પુરૂષે અવશ્ય ગુરૂ-
કુળમાં વસવું.

એનો પરિત્યાગ કરી, શુદ્ધ ભિક્ષા વિગેરે કરે તો પણ તેને
સારી કહી નથી; અને ગુરૂની આજ્ઞામાં રહેનારને કદી આધાકમિકે
મળે તો પણ તે પરિશુદ્ધજ કહેવાય છે. ગુરૂની આજ્ઞા માન-
નારની વિશેષ પ્રશંસા થાય છે, તે માટે ધન્યપુરૂષ જ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ
મણિઓની ખાણ સમાન ગુરૂની આજ્ઞાને છોડતો નથી, પણ હંમેશાં
આનાંદત મન રાખે છે, અને પોતાને કૃતજ્ઞ ભાવે (માને) છે.

સૂત્રમાં ગુણવાનનેજ યથાર્થ ગુરૂ શબ્દનો પાત્ર ગણેલો છે.
બાકી ગુણમાં દરિદ્રી હોય, તેને યથાર્થ ફળનો આપનાર ગણ્યો નથી.

